

การศึกษาเรื่องพ่อในวรรณคดีบาลี
ปาลิคนุสสมุเห ปิตุภาวชาตีกวีมัมสา
A Study of Father in Pali Literature

พระมหาสุตใจ สุขวฑฒโน (วงละคร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

การศึกษาเรื่องพ่อในวรรณคดีบาลี
ปาลิคนุสสมุเห ปิตุภาวชาตีกวีมंสา
A Study of Father in Pali Literature

พระมหาสุตใจ สุขวฑฒโน (วงละคร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบาลี
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ปาลิกนุสสมุเห ปิตุภาวชยาติกวีมสา

สุขวทุฒนภิกขุณา รจิตา

อัย รจนาวิสโย
พุทธสตมมหาปณฺทิตภฺจติววตฺถาย ปาติภาสาสิกฺขาปริปุรียา
รจิตโต

ทยยุรฎฺเ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-มหาวิทยาลัยราชภัฏ
ปณฺทิตสภาย ปกาสิโต

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-มหาวิทยาลัยตนุส ปณฺทิตสภาย อัย รจนาวิสโย
พุทธสตมมหาปณฺทิตฎฐิติวตถาย ปาฬาสาสิกขาปริปุริยา อนุมโต.

.....

(พระศรีสิทธิมนี)

วิษายคนปติ

รจนาวิสยวิมฺสาย สมฺปาทกสภาย

.....สถาปติ

(พระศรีสิทธิมนี)

.....สามาชิโก

(พระราชเวที)

.....สามาชิโก

(รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส)

.....สามาชิโก

(ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร)

.....สามาชิโก

(นายรังษี สุนทนต์)

รจนาวิสยปริपालนาย สมฺปาทกสภาย

พระราชเวที (สุรพล สิงศิริตัน) สถาปติ

ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร สามาชิโก

นายรังษี สุนทนต์ สามาชิโก

รจนาวิสยนาม : ปาติคนฺธสมฺเห ปิตฺทวาทฺษยติกวิมฺสา

อนุจารโก : สุขวทุตฺตณิกฺขุ

จิตติ : พุทฺธสตฺถมฺหาปณฺหิโต (ปาลี)

รจนาวิสยปริปาลนาย สมฺปาทกสฺสา

: พระราชเวที ปาลี IX., B.A., M.A.

: ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ปาลี IX., B.A., M.A., Ph.D.

: นายรังษี สุทนต์ ปาลี IX., M.A.

อุปฐิตาภทิน : ๒๕๕๐ พุทฺธสเก จิตฺตมาสสุตฺต จตุตฺถทิน

สงฺเขปฺตฺโต

อฺยญจ รจนาวิสโย ปิตฺตทฺทตฺตกถาวเสน เจว ปุตฺตกตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกถาวเสน จ ปุตฺตปาทกฺกปิตฺตจฺจนวเสน จ ปิตฺตนิทฺสสนวตฺตวเสน จ ปาติคนฺธสมฺเห อุกฺกหิโต โหติ อธิปฺเปโต. เอมฺปนฺตฺต สงฺเขปฺตฺโต ทฺฐจฺพุโ :-

“อิมฺสฺมิญจ ปาติคนฺธสมฺเห ปากฺโก ปิตฺตทฺทตฺโต ‘ชนโก ตาโต ปิตา จา’ติ ตินฺณวเสน ปญฺญาติ. เตสุ หิ ตีสุ ชนกสฺสทฺโท ชนกภาเวน ปิตฺวาจโก โหติ. โส จ ยถาวตฺโต พหุโส สาทฺฐกถาภิกาสฺ ปากฺโก. โส ปน ตาตสฺสทฺโท ปาลนภาเวน ปิตฺวาจโก. โส หิ ปุตฺตานํ ปิตฺตูปิตฺตานํ ปุตฺเตสุ อญฺเญสญฺจ อญฺเญสุ ปิยฺปุคฺคเลสุ วตฺตพฺพโวหาโร โหติ. โส จ ปาลิยญฺเจว อญฺฺจกถายญฺจ อญฺฺจปกรณฺวิเสส จ สาทฺธารณฺน ปากฺโก. ‘ปิตฺตานํ ปุตฺเตสุติ ปนฺตฺต พหุโส เตปิฏกาทิสฺส ปาลีโปตฺถเกสุ อธิปฺเปโต. โส จ ปิตฺตทฺทโท รกฺขณตฺตามภาเวน ปิตฺวาจโก โหติ. โส หิ ปาลิยญฺเจว อญฺฺจกถายญฺจ อญฺฺจปกรณฺวิเสส จ สาทฺธารณฺน ปากฺโก. เตสุ จ ชนกาทิสฺส เทว สทฺทา ‘ตาตสฺสทฺโท ปิตฺตทฺทโท จา’ติ พหุโส ปาลีอาทิสฺส พุทฺธสาสนโปตฺถเกสุ ปากฺกา.

ตญฺจ ปุตฺตกตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ ปาปนิวาร์ณาทีหิ ปญฺจหิ จานฺเห ปญฺญาติ. ตานิ หิ ปญฺจ ฐมฺเมณ สเมณ ‘อามิสฺสํคโห ฐมฺมสํคโห จา’ติ ทฺวินฺนํ วเสน ปุตฺตานํ กตฺตพฺพานิ. สเจ หิ โส ทฺวิโชน กโต, น โส ปิตา เตสเมว อนฺรุโป โหติ.

ยถา จ ปาติคนฺธสมฺเห พุทฺธมฺภาวาทิมาตฺตฺจฺจนํ ปุตฺตานํ โหติ, ตเถว ปิตฺตจฺจนํ. ปุตฺตโปสนาทิกํ ปน กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกรณํ นานาภาเวน เตสเมว มาตาปิตฺตุนํ โหติ. ตสฺมา เต

มาตาปิตโร ‘เอกสุมี ทกฺขิณ อัมมฺเห มาตโร จเปตฺวา ปรีหิตฺวา ชกฺเขยฺย, เอกสุมี วาเม อัมมฺเห
ปิตโร จเปตฺวา ปรีหเรยฺยา’ตฺถาทีสุ วีย ปุตฺตานํ ปุชฺชารหา.

เอวญฺเจตฺถ ปิตฺติทสฺสนวตฺถ เมตฺตาทิกุลยาณธมฺมุปนิสฺสึเตน เจว มจฺจุรียาทีปาป-
ธมฺมุปนิสฺสึเตน จ ปุตฺตเปมวเสน ปณฺณายติ. ตลฺหิ กุลยาณธมฺมุปนิสฺสึตํ เวสฺสนฺตรพฺพุธา
ทิวตฺถ-วเสน. ตลฺจ ปาปธมฺมุปนิสฺสึตํ อานนฺทเสฏฺฐิจาทิวตฺถวเสนว ทฏฺฐพฺพน”ติ.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเรื่องพ่อในวรรณคดีบาลี

ผู้วิจัย : พระมหาสุตใจ สุขวฑฒโน (วงละคร)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระราชเวที ป.ธ.๙, พธ.บ., ศษ.บ., อ.ม.

: ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.

: นายรังษี สุทนธ์ ป.ธ.๙, พธ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ เมษายน ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและบทบาทของพ่อที่มีต่อลูก
ฐานะของพ่อที่ปรากฏต่อลูก และเรื่องตัวอย่างของพ่อ จากการศึกษาได้พบว่า

คำว่าพ่อที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีมี ๓ ศัพท์คือ ชนก ตาตะ และ ปีตา

ชนก หมายถึง พ่อผู้ให้กำเนิด ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาเป็นส่วนมาก

ตาตะ หมายถึง พ่อผู้บำรุงเลี้ยงลูก นิยมใช้ ๓ ความหมายคือ ใช้เรียกพ่อ เรียกลูก
และเรียกบุคคลอื่นด้วยความเคารพ ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสส
เป็นส่วนมาก ส่วนความหมายที่นิยมใช้คือใช้เรียกลูก

ปีตา หมายถึง พ่อผู้คุ้มครองดูแลรักษาลูก ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถ
กถา และปกรณ์วิเสสเป็นส่วนมาก ทั้ง ๓ ศัพท์นั้น ศัพท์ที่นิยมใช้คือ ตาตะ และ ปีตา

บทบาทของพ่อที่มีต่อลูกมี ๕ ประการ เช่น ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ผู้เป็นพ่อพึง
กระทำต่อลูกด้วยความเอ็นดูโดยยึดหลักอามิสสงเคราะห์และธรรมสงเคราะห์ หากว่าพ่อไม่
ทำเช่นนั้นแล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤตินิไม่สมควรต่อลูก

พ่อได้รับการยกย่องประดุจว่าเป็นพรหมของลูกคู่กับแม่ แต่ต่างกันในการ
ปฏิบัติหน้าที่ เพราะฉะนั้น พ่อและแม่จึงมีความสำคัญต่อลูกเสมอกัน เหมือนคำที่ท่านกล่าวไว้
ว่า ลูกพึงวางแม่ไว้บนบ่าขวา วางพ่อไว้บนบ่าซ้ายแล้วประคับประคองปรนนิบัติ

พ่อตัวอย่างในวรรณคดีบาสีย่อมปรากฏว่า ความรักของพ่อที่มีต่อลูกมี ๒ ลักษณะ
คือพ่อที่รักลูกด้วยเมตตาจิตเช่นเรื่องพระเวสสันดรและเรื่องพระพุทธเจ้า ส่วนพ่อที่รักลูกแบบ
ผิดๆ คือสอนให้ลูกเป็นคนตระหนี่เช่นเรื่องอานันทเศรษฐี

อนุโมทนากถา

วิจัยการี ปนาห์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปณฺทิตฺตวิฑฺฒนเย กมฺมการีโน ปณฺทิตฺตวิฑฺฒนวิฑฺฒนตนปตฺติกสฺส “พระศรีสิทธิมนฺนี (พล อาภากร) อิตฺติ ราชทินน- นามเนน วิสฺสุตฺตจายิสฺส สิริสา นมามิ เจว อญฺเณสฺสจ พหิรราชจริยานํ คุณํ ปุเชมิ. เตปฺปี หิ เมตฺ ตาสมนฺนาคตา มยฺหํ นานาสิปฺปานิ โอวาทิสฺส อนุสาसीสฺส. โสตฺถติ เตสเมว โหตุ สพฺพทา.

เตสฺส ปน โย เถโร “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อิตฺติ เอวํลทฺธนามาราม ปณฺทิตฺตวิฑฺฒนเย “พระราชเวที อิตฺติ เอวํ ราชทินนนาม โหติ, ตํ รจนาวิสัยวิมฺสาย สมฺปาทกสฺสกาย สภาปตฺตี สิริสา นมามิ. เย จ เทว มหาปณฺทิตฺตอุปาธกา อิมสฺมี รจนาวิสเย สามาชิกา. เต ทฺยภาสาย “ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, รังษี สุนทนต์ จาติ เอวํ วิสฺสุตฺตนาโม โหนฺติ. เตสํ อนุโมทามิ. อยฺยจ รจนาวิสโย เต นิสฺสาย สฺสจฺจุ นิฏฺฐาสิ.

วิจัยการี ปนาห์ “พระมหาสุตฺตใจ วงละคร อิตฺติ เอวํ ทฺยภาสาย วิสฺสุตฺตนาโม ยํ เทวปตฺติทฺธิคุณราชทินนนามญฺเจว เทววิสฺสุตฺติเมธีราชทินนนามญฺจ มหาเถรํ นิสฺสาย “วัดระฆัง- โฆสิตาราม อิตฺติ เอวํลทฺธนามะ ธนปฺรปตฺติญฺจเต ธรรมหาวีหारे สฺสจฺ วิหรามิ. เต มยฺหํ มหาจุฬาลง- กรณราชวิทยาลัย-มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สิปฺปํ สิกฺขิตฺตุ อนุชาสีสฺส. เตสเมว สิริสา นมามิ.

โย ปน มหาเถโร “พระราชประสิทธิวิมล อิตฺติ ราชทินนนามเนน ปากโฏ, โส มยฺห เมว อุปชฺฌาโย โหติ. โย ปน “พระมหาสมคิด ปิยวณฺโณ อิตฺติ เอวํ นามเนน ปากโฏ, โส มยฺ หํ กมฺมวาจาจริโย. โย ปน “พระครูวิมลธรรมธาดา อิตฺติ เอวํ ราชทินนนามเนน, โส อนุสาวนาจริ โย. โย ปน “พระประกอบ เทวญฺจโร อิตฺติ วิสฺสุตฺตนาโม, โส ปจฺมาจริยภิกฺขุ. เย ปน “พระครูสิริ ธรรม-วิญญิต อิตฺติ เจว “พระบวรรังษี อิตฺติ จ ราชทินนนามเนน, เต มยฺ อนุทฺทยา หุตฺวา มยฺหเมว วสนญฺจาทนาทิตฺติ สจฺจกํ กโรนฺติ. เย ปน อาจารย์ยา สฺสจฺจุ นานาสิปฺปานิ สิกฺขาเปนฺติ, เต “พระศรีคัมภีร์ญาณ, พระมหาปรีชา ปสนฺโน, พระมหาเถลา วลฺลโก อิตฺติ เอวมาทิตฺตา นามเนน ปา กฏา. เตสเมว สิริสา นมามิ.

เย ปน อุโภ มาดาปิตโร “คุณพ่ออนุมา-คุณแม่อ่อนตา วงละคร อิตฺติ ทฺยภาสาย วิสฺสุตฺตนาโม พุรฺหมวิหาราทิสมนฺนาคตา หุตฺวา มยฺหํ ชีวิตํ อทฺธิสฺส, อิมินา รจนาวิสเยน เตสเมว คุณํ อภิปุเชมิ. เตปฺปี สพฺพทา ทีฆายุกา โหนฺตุ อโรคา สฺสจิตา.

ยา ปณ อุปาสิกาทโย “แม่ชีบุญช่วย ช่างแต่ง, แม่ชีศรีจิตต์ อกขาว, แม่ชีสมทรง
นิลพัฒน์, นางเสาวนีย์ พงศกรเสถียร จาติ เอว ทยุภาสาวิสุตดา, ตามยุห์ จตุปปจยาทีนิ
สิปปเมว สิกขิตุ อทสุ. ตาหิ อิจจิตฺ ปตฺถิตํ จิปปเมว สมินฺนตฺ.

เย ปณ ภิกขุ มยุห์ อิมสุมิ รจนาวิสยกรณ สหทมฺมิกา, เต “พระครูใบฎีกาสนัน
ทยรฺกโข, พระมหาสมเดช ตปสีโล, พระมหาวิเชียร สิริวฑฺฒโน, พระมหาณรงค์ สิริธมฺโม,
พระอนุชา อุดมปญฺโญ, พระมหาสุทฺธิพร อินฺทวโร, พระธนู กิตฺติธโร, พระสมศักดิ์ ธนินฺโย จา
ติ เอวมาทีนา นามเนน ปากฺกา. เตสเมว อนุโมทามิ.

เย ปณ อุปาสกา อิมสุมิ รจนาวิสเย กตฺตพฺพกิจฺจเวยฺยาวจฺจกรา, เต “พันโท ชรินทร์
จุลคประดิษฐ์, นายปัญญา สาครเจริญ, นายอุดม จันทิมา จาติ เอว ทยุภาสาวิสุตดา. โสตุถิ
เตสํ โหตุ สพฺพทา.

โย จายํ สารตุโธ อิตฺโต รจนาวิสยโต อุปฺปन्नโน, โส อาทิตฺโต วุตฺตนเยเนว สพฺเพสํ
ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ปวตฺตตฺตติ.

สุขวฑฺฒนภิกขุณา ปกาสิตา

๒๕๕๐ พุทฺธสเก จิตฺตมาสสุส จตุตฺถทิน.

สงฆิตตฤทธวิธานาน

๑. เตปิก

เอวณจ มหาจุฬาเตปิกะ สงฆิตตฤทธวิธานานตโต ทฏฐพโพ :-

วินยปิก

วิ.มหา.	(บาลี) =	วินยปิก	มหาวิภคปาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย) =	วินยปิก	มหาวิภค	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี) =	วินยปิก	มหาหคปาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินยปิก	มหาหค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(บาลี) =	วินยปิก	จุฬหคปาลี	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ.	(ไทย) =	วินยปิก	จุฬหค	(ภาษาไทย)

สุตตณตปิก

ที.สี.	(บาลี) =	สุตตณตปิก	ทีฆนิกาย	สีลขณหคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย) =	สุตตณตปิก	ทีฆนิกาย	สีลขณหค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี) =	สุตตณตปิก	ทีฆนิกาย	มหาหคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตณตปิก	ทีฆนิกาย	มหาหค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตณตปิก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกหคปาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตณตปิก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกหค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตตณตปิก	มชฌนิมิกาย	มุลปณณาสกปาลี	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตณตปิก	มชฌนิมิกาย	มุลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี) =	สุตตณตปิก	มชฌนิมิกาย	อุปริปณณาสกปาลี	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตณตปิก	มชฌนิมิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)

ส.ส.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพ.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อ.เอกก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.เอกก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ทุก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.ทุก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ติก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.ติก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จตุกก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.จตุกก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ปญจก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.ปญจก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ฉก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.ฉก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.สตตก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.สตตก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.อฏฺฐก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.อฏฺฐก.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฺฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ทสก.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)

อง.ทสก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิปาตปาติ	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	สุตตันติปาฐปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	สุตตันติบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.วิ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เปตวัตถุปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เถรคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เถรีคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ชาดกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)

ขุ.ม.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	มหานิทฺเทสปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	มหานิทฺเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จ.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	จูฬนิทฺเทสปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จ.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	จูฬนิทฺเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทฺธ.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	พุทฺธวํสปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.พุทฺธ.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	พุทฺธวงศ์	(ภาษาไทย)
ขุ.จริยา.	(บาลี) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	จริยาปิฎกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จริยา.	(ไทย) =	สูตรนุตปิฎก ขุททกนิกาย	จริยาปิฎก	(ภาษาไทย)

อภิธมมปิฎก

อภิ.สํ.	(บาลี) =	อภิธมมปิฎก ธรรมสังคณีปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สํ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี
	(ภาษาไทย)		
อภิ.วิ.	(บาลี) =	อภิธมมปิฎก วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิ ภ ัง ค์
	(ภาษาไทย)		
อภิ.ปุ.	(บาลี) =	อภิธมมปิฎก ปุคฺคลปณฺณคฺติปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปุ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ปุ ค ค ล
ปัญญุตติ	(ภาษาไทย)		
อภิ.ก.	(บาลี) =	อภิธมมปิฎก กถาวตฺถุปาติ	(ภาษาบาลี)

อภ.ก. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก
(ภาษาไทย) ก ถ า วั ต ถุ

๒. อฏฺฐกถา

เวยจฺจ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สงฆิตตกถาวิญญาปนคโธ ทฎฺฐพฺโพ :-

วินยอฏฺฐกถา

วิ.อ. (บาลี) = วินยปิฎก สมฺมุตปาสาทิกา
ปาราชิกกณฺฐ-สัมมาทิเสสาทิมหาวคฺคาทืออฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

สฺสตุตฺตอฏฺฐกถา

ที.สี.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ที.ม.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี มหาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ที.ปา.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี ปาฏิกวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ม.มฺ.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปฺพจสฺสทฺธิ มฺลปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ม.ม.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปฺพจสฺสทฺธิ มัชฌิมปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ม.อุ.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปฺพจสฺสทฺธิ อุปริปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ส.ส.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิคาย สารตฺถปฺปกาสิณี สคาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 ส.สพ.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิคาย สารตฺถปฺปกาสิณี สพายตฺตวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อญ.เอกก.อ. (บาลี) = อญฺญคฺคตฺตนิคาย มโนรธปฺปฐนี เอกกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อญ.ทุก.อ. (บาลี) = อญฺญคฺคตฺตนิคาย มโนรธปฺปฐนี ทุกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อญ.ติค.อ. (บาลี) = อญฺญคฺคตฺตนิคาย มโนรธปฺปฐนี ติกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อญ.จตุก.อ. (บาลี) = อญฺญคฺคตฺตนิคาย มโนรธปฺปฐนี จตุกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
 อญ.ปญจก.อ. (บาลี) = อญฺญคฺคตฺตนิคาย มโนรธปฺปฐนี ปญจกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

- อง.สตฺตก.อ. (บาลี) = องคฺตฺตฺรณิกาย มโนรตฺปฺรณํ สตฺตกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- อง.อฏฺฐก.อ. (บาลี) = องคฺตฺตฺรณิกาย มโนรตฺปฺรณํ อฏฺฐกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- อง.ทสก.อ. (บาลี) = องคฺตฺตฺรณิกาย มโนรตฺปฺรณํ ทสกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- อง.เอกาทสก.อ. (บาลี) = องคฺตฺตฺรณิกาย มโนรตฺปฺรณํ เอกาทสกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.ขุ.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตโชติกา ขุทฺตกปาจอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.อุ.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตทํปนี อุทฺธานอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.อิติ.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตทํปนี อิติวุตฺตคกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.สุ.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตโชติกา สุตฺตนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.วิ.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตทํปนี วิมานวตฺตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.เปต.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตโชติกา เปตวตฺตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.เถร.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตทํปนี เถรคาถาอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.ชา.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ชาตคกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.ม.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา มหานิทฺเทสอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.จู.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา จูฬนิทฺเทสอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.ป.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา ปฏฺธิสมฺภิทามคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.อป.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย วิสฺสุทฺตชนวิลาสินี อปทานอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.พฺพุทฺธ.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย มรฺตฺตวิลาสินี พฺพุทฺธวํสอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ขุ.จิริยา.อ. (บาลี) = ขุทฺตกนิกาย ปรมตฺตทํปนี จิริยาปฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

อภิธมฺมอฏฺฐกถา

- อภิ.สํ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ฌมฺมสงฺคณํ อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

อภิ.วิ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภงฺก สมฺโมหวิโนทนีอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ปญจปรกณอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

มหามกุฏราชวิทยาลัยเช่น ปน ยา อฏฺฐกถา ปกาสิตา, เหวณฺจ ตสฺสา สงฺฆิตตฺกฺขร-
วิญญาปนตฺโต ทฏฺฐพฺโพ :-

จุ.ธ.อ. (บาลี) = จุฑทกนิกาย ธมฺมปทอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

๓. ฎีกา

เหวณฺจ มหาจุฬฎีกาสฺ สงฺฆิตตฺกฺขรวิญญาปนตฺโต ทฏฺฐพฺโพ :-

วินยฎีกา

สารตฺตฎีกา (บาลี) = สารตฺตทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)

วิมตฺติฎีกา (บาลี) = วิมตฺติวินทนีฎีกา (ภาษาบาลี)

สุตฺตนฎีกา

ที.สี.ฎีกา (บาลี) = ทีฆนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี สีลกฺขนฺธวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)

ที.ม.ฎีกา (บาลี) = ทีฆนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี มหาวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)

ที.ปา.ฎีกา (บาลี) = ทีฆนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี ปาฎิกวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)

ม.มฺ.ฎีกา (บาลี) = มหฺฉนฺนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี มฺลปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)

ม.ม.ฎีกา (บาลี) = มหฺฉนฺนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี มหฺฉนฺปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)

ม.อุ.ฎีกา (บาลี) = มหฺฉนฺนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี อุปริปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)

สํ.ส.ฎีกา (บาลี) = สํยุตฺตนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี สคาควคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)

สํ.สพ.ฎีกา (บาลี) = สํยุตฺตนิกาย ลินตฺตปฺปกาสนี สพายตนวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)

องฺ.เอกก.ฎีกา (บาลี) = องฺคฺคตฺตรนิกาย เอกกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)

องฺ.ทก.ฎีกา (บาลี) = องฺคฺคตฺตรนิกาย ทกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)

อง.ติก.ฎีกา	(บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรณิกาย ติกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.ฎีกา	(บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรณิกาย จตุกกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.ฎีกา	(บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรณิกาย ปญจกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.ฎีกา	(บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรณิกาย ฉกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.ฎีกา	(บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรณิกาย สตตกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก.ฎีกา	(บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรณิกาย อฏฺฐกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.ฎีกา	(บาลี) =	องคฺตุตฺตฺรณิกาย ทสกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)

อภิธมฺมฎีกา

อภิ.ปญจ.มฺลฎีกา	(บาลี) =	อภิธมฺมปิฎก ปญจปกรณมฺลฎีกา	(ภาษาบาลี)

๔. ปกรณวิเสธานิ

เอาจ มหาลุพปกรณวิเสสสุส สงฺฆิตตกฺขรวิญญาปนฺตฺโต ทฎฺฐพฺโป :-

มิลินท.	(บาลี) =	มิลินทปญฺหปกรณ	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.	(บาลี) =	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.ฎีกา	(บาลี) =	ปรมตฺตมณฺธุสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)

มหามกุฏราชวิทยาลัยเอน ปน ยานิ ปกรณวิเสธานิ ปกาสิตานิ, เตสเมวเมว
สงฺฆิตตกฺขรวิญญาปนฺตฺโต ทฎฺฐพฺโป :-

วิ.โยชนา	(บาลี) =	อภิธมฺมตฺตวิภาวินีโยชนา	(ภาษาบาลี)
มจฺจคฺคตฺต.	(บาลี) =	มจฺจคฺคตฺตทีปนี	(ภาษาบาลี)
ธ.ฎีกา	(บาลี) =	อภิธานปฺปทีปิกาฎีกา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถา ตตถ วิโลกนโนโย เวทิตพโพ :-

ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๕๒/๑๑๓.

= อรรถกถา มชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ พารสมสูตร มหาจุฬาเตปิฏกสูตร เทวปณณาสุตตรสตามปพเพ เจว เตรสุตตรสตามปิฏเจ จ อากตา.

ช.ม. (บาลี) ๒๕/๒๐๕/๔๓๑.

= สุตตนต์ปิฏเก ชุททกนิกาย มหานิทเทสปาติ ๒๕ โปตุถกา / ๒๐๕ มาติกา / ๔๓๑ ปิฏจา.

วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๓.

= อรรถกถา วินยปิฏก สมณตปาสาทิกา ปารชิกณฺท-สํมาทิสเสสาทิมหาเวคคาทิ- อญฺจกถา ปจมภาคสูตร เตรสมปิฏเจ อากตา. กตถจิ วา ปนตฺโต ปจเม ปพเพ เจว เตรสมปิฏเจ จ อากโต.

ช.ช.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖.

= อรรถกถา ชุททกนิกายสูตร ฐมมปทอญฺจกถา ตติยภาคสูตร มตฺตีสุตตรสตามปิฏเจ อากตา.

ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๕/๑๓๖.

= อรรถกถา ทีฆนิกายสูตร ปาติกวคฺคฎีกา มหาจุฬาฎีกาย เอญฺณสตุตตยุตตรทวิสตาม-ปพเพ เจว มตฺตยุตตรสตามปิฏเจ จ อากตา.

ม.มู.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๒๓/๒๘๘.

= อรรถกถา มชฌิมนิกายสูตร มูลปณณาสกฎีกา ทุตติยมหาจุฬาฎีกาย สตุตตวิสตุตตร-จตุสตามปพเพ เจว อญฺจาสีตยุตตรทวิสตามปิฏเจ จ อากตา.

กิตฺตนปตฺตํ

มตฺติกา

ปิฎฺจเร

สงฺเขปตฺถุโธ.....(๑)

บทคัดย่อ.....(๒)

อนุโมทนากถา.....(๓)

สงฺจิตฺตกฺขรวิญญาปนํ.....(๕)

กิตฺตนปตฺตํ.....(๑๓)

ปณามคาถา.....(๑๖)

ปรโม ปริจฺเจโท : นิทานกถา.....๑-๑๐

๑.๑ วิจยารมฺโก.....๑

๑.๒ วิจยวิสโย.....๓

๑.๓ วิจยสทฺตฺถุโธ.....๔

๑.๔ รจิตปกรณานิ.....๔

๑.๕ วิจยวิธี.....๕

๑.๖ อธิปฺเปตพฺพตฺถุโธ.....๑๐

ทุติโย ปริจฺเจโท : ปาติคนฺธสมฺมุเหปาทกฺขนิกปิฏฺฐา.....๑๑-๑๔๓

๒.๑ ปิฏฺฐทฺตฺถุกถา.....๑๑

๒.๑.๑ ชนกสทฺตฺถุกถา.....๑๒

๒.๑.๒ ตาตสทฺตฺถุกถา.....๑๒

๒.๑.๓ ปิฏฺฐทฺตฺถุกถา.....๑๔

๒.๑.๔ ตสฺสทฺทานกถา.....๑๕

๒.๒ ปณฺจวิธกริยาทตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกถา.....๒๐

๒.๒.๑	สมุมนนถา.....	๓๐
๒.๒.๒	อนวมนนถา.....	๓๒
๒.๒.๓	อนตจรียากถา.....	๓๓
๒.๒.๔	อิสสรียวอสสคคถา.....	๓๔
๒.๒.๕	อลงการานุปปทานถา.....	๓๘
๒.๒.๖	ตสสุททานถา.....	๔๕
๒.๓	ปญจวิธปุตตคตตพพายตตกัจจถา.....	๔๕
๒.๓.๑	ปาปนิวารณถา.....	๕๕
๒.๓.๒	กลุณณนิเวสนถา.....	๖๖
๒.๓.๓	สิปปสิกขาปนถา.....	๖๗
๒.๓.๔	ปติรูปทาสโยชนถา.....	๗๕
๒.๓.๕	สมยทาสชชนียาทนถา.....	๘๐
๒.๓.๖	ตสสุททานถา.....	๘๖
๒.๔	ธมมปติฏฐาปนถา.....	๘๖
๒.๔.๑	อรุทธาตก.....	๘๗
๒.๔.๒	อาทาสมขกุมารวตถ.....	๙๒
๒.๔.๓	โกสิยเสฏฐจิวตถ.....	๙๖
๒.๔.๔	สิงคาลกมานวตถ.....	๑๐๔
๒.๔.๕	ทิมิตโกสธชาตก.....	๑๐๕
๒.๔.๖	ตาสวจนธมมปติฏฐาปนวตถ.....	๑๑๖
๒.๔.๗	อิสสิงคตาสวตถ.....	๑๒๐
๒.๔.๘	อนาถปิณฑิกเสฏฐจิวตถ.....	๑๓๕
๒.๔.๙	อายุวทุณณกุมารวตถ.....	๑๓๘
๒.๔.๑๐	ตสสุททานถา.....	๑๔๓

ตติย ปริจเจโท : ปาณนถสมุหปาทกฏปิตถุจณ.....

๓.๑	พรมภาวกฏจณ.....	๑๔๘
๓.๒	พพพทภาวกฏจณ.....	๑๖๕

๓.๓	ปุพฺพจริยภาวภูจํ...	๑๘๓
๓.๔	อรหตฺตภูจํ...	๒๐๑
๓.๕	อาหุเนยฺยภาวภูจํ...	๒๑๑
๓.๖	อาหุเนยฺยคฺคิภาวภูจํ...	๒๑๓
๓.๗	ปุพฺพการิภาวภูจํ...	๒๒๓
๓.๘	ทูลลภภาวภูจํ...	๒๓๕
๓.๙	ตสฺสทุทธานกถา...	๒๓๕

จตุตฺถ ปรีจเฉโท : ปาลิคนุสสมุหปากฏปิตฺตนิทฺตสนวตฺต... ๒๔๐-๓๐๓

๔.๑	เวสฺสสนฺตรวตฺต...	๒๔๐
๔.๒	พฺพุทฺตวตฺต...	๒๕๕
๔.๓	สุทฺตฺตวตฺต...	๒๖๓
๔.๔	พิมฺพิสวตฺต...	๒๗๑
๔.๕	อชาตสฺตวตฺต...	๒๗๓
๔.๖	ชนนฺชเสฏฺฐจิวตฺต...	๒๘๑
๔.๗	อานนฺทเสฏฺฐจิวตฺต...	๒๘๖
๔.๘	โตทยยพฺพรหมณวตฺต...	๒๘๘
๔.๙	อทินฺนปุพฺพกพฺพรหมณวตฺต...	๒๙๓
๔.๑๐	อโสภมหาราชวตฺต...	๒๙๕
๔.๑๑	เอตฺถ กทฺตมมคฺติ...	๓๐๔
๔.๑๒	ตสฺสทุทธานกถา...	๓๐๓

ปญฺจโม ปรีจเฉโท : นิคมนกถาปริกฺขปฺปนกถา... ๓๐๘-๓๑๐

๕.๑	นิคมฺนกถา...	๓๐๘
๕.๒	ปริกฺขปฺปนกถา...	๓๑๐

ปญฺณานุกฺกโม... ๓๑๑

ภาคผนวก.....๓๒๒

ประวัติผู้วิจัย.....๓๔๔

ปณามคาถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

โย โส หิ พุทฺโธ ภควา ตถาคโต
สมฺพุทฺธภูโต อรหํ อนุตฺตโร
เสฏฺโฐ ว วิชาจรณาภิภูสิโต
เทวาน สตฺถา จ ปชาย สพุพฺพา
สมฺพุทฺธวโณ สุตโต วินายโก
สพฺพมฺมราชา วรธมฺมสามิโก
ธมฺมานุธมฺมปฺปฎิบัติทายโก
วนฺทามิ อคฺคํ อหฺมาทเรน ตํ.

โย โส จ ธมฺโม สุวิสุทฺธิธาริ
สนฺทิภูจิกโก โอบนธมฺมภูโต
สุวากฺขาทธมฺโม จ อกาลิกโก จ
นียฺยานิกโก สนฺติกโร วิสิฏฺโฐ
อคฺคโค กุโลกปฺปตนาภิมาตี
ปญฺญาปทีโป ว ปชาย นิจุจํ
เวเนยฺยสตฺถาน พหุปการิ
วนฺทามิ เอตํ อหฺมาทเรน.

โย จ สํโฆ มุนินฺทสฺส	สาวโก อิติ วิสุตฺโต
เอโส สุปฺปิปนฺโน จ	สามิจิปปิปนฺนโก
อุชฺโก สุหุชฺช อคฺคโค	ฉายิกโก ชินธมฺมิโก
อณฺชลิกฺกรณิโย จ	อาหุเนยฺโย จ สพุพฺพา
ทกฺขิณฺเนยฺโย มนุสฺसानํ	ปาหุเนยฺโย จ สพุพฺโธ

สพฺพตฺถ สพฺพโลกสุต	ปฺญญกฺเขตฺตํ อนุตฺตรํ
ตเมตํ สพฺพโลกกฺคํ	อาทเรณ นมามิหํ.
อิทานิ วณฺณยิสฺสามิ	วํ ปิตุกถํ อธิ
ปาลิคนฺถสมฺภูเห ว	กาคํ คุณฺถํ สุปากฺกํ,
เอเตสํ อานุภาเวน	สิทฺธมฺมตฺถปิ สพฺพโส
อโรโค สุจิโต โหมิ	วิรุฬฺโห พุทฺธสฺสเน
นิทฺทุกฺโข จ อเวโร จ	พลปฺปตฺโต จ นิพฺภโย
อตุลธมฺเมสฺส พุทฺธสฺส	สญฺญาณิ จ สุปฺญฺญา,
สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสทฺธมฺโม	จิรํ โลเก จ ติฏฺฐตุ
โส มาตาปิตุอาทินํ	ปฺญญภาโก จ สิขฺมตฺตติ.

ปณามคาถา นิฏฺฐิตา.

ปจโม ปริจเฉท

นิทานกถา

อัยยหิ ปาถิกนุสสมุเห ปจม วิยารมภาทิวเสน นิทานกถ วตฺวา ปจฺญา ชนกปิตฺตา-
อาทิวเสน ปิตฺทาวาขุยาติกวิมฺสา สํวณฺณียเต, ตสฺมา นิทานกถา เอวมายตี วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมน
ทญฺจพฺพา.

๑.๑ วิยารมโก

อิมสฺมิณฺหิ มนุสฺสสฺส เต อตฺตภาวปฏฺฐิลาโก โลเก พุทฺธโก. อิเชว ปน สตฺตา “ปฺพุเพ
อตฺตโน มหฺนตฺกฺสสฺส กมฺมการณํ, ทิฏฺฐจฺมเม เจว มาตาปิตฺนํ ชนกภาวการณนฺ”ติ เทว การณา
นิ ปฏฺิจจ ตํ ปฏฺิลภนฺติ. เต จ มาตาเปตฺติกสมฺภวา สตฺตา เตสเมว สุกฺกโสณิตสงฺขาเตน กา
รณวเสน “กรชกาโย”ติ ปณฺณายนฺติ. วุตฺตญฺเหตํ สทฺทนีติยํ :-

“กรชกาโย”ติ เอตฺถ ตฺว โก วุจฺจติ, ตตฺถ ปวตฺโต รโฆ กรโฆ. กิํ ตํ
? สุกฺกโสณิตํ. ตญฺหิ ‘ราโค รโฆ, น จ ปน เรณฺว วุจฺจตี’ติ^๑ เอว วุตฺตราคฺรช
ผลตฺตา สรีรวาจเกน กสทฺเทน วิเสสฺเตว ผลโวหาเรน ‘กรโฆ’ติ วุจฺจติ.
เตน สุกฺก-โสณิตสงฺขาเตน กรเชน สมฺภูโต กาโย กรชกาโย’ติ อาจริยา.
ตถา หิ ‘อโย โฆ ปน อคฺคิเวสฺสน กาโย รุปี จาตุมฺมหาภูติโก มาตาเปตฺ
ติกสมฺภโว โอทน-กุมฺมาสุปฺจโย’ติ^๒ วุตฺโต. มหาอสฺสปุรฺสฺส ตฺถิกายํ ปน

^๑ ชุ.ม. (บาลี) ๒๙/๒๐๙/๔๓๑, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๙/๖๑๓, ชุ.ม.อ. (บาลี) ๒๐๙/๔๗๘. (ฐปฺรโฆ’ติ ฐ
ปา-รณฺมณํ ปฏฺิจจ อฺปฺปโน ราคาทิรโฆ)

^๒ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๕๑/๒๑๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๐, ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๕/๑๘๑, ม.ม.
(ไทย) ๑๓/๒๐๕/๒๔๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๘๕/๑๑๑, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๑/๓๕-๓๖. (จาตุมฺมหาภูติโก’ติ จตุ
มหาภูตมโย. มาตาปิตฺนํ เอตฺนฺ’ติ มาตาเปตฺติกํ. กิณฺตํ ? สุกฺกโสณิตํ, มาตาเปตฺติเก สมฺภูโต ชาโต’ติ มาตาเปตฺ

‘กรียติ คพุภาสเย ชีปยตี’ติ กโร, สมภโว, กรโต ชาโต’ติ กรโซ, มา
ตาเปตติกสมภโว’ติ อตฺโถ. มาตุอาทึน สณฺหาปนวเสน กรโต ชาโต’ติ
อปเร, อุภยถาปี กรชกายน’ติ จตุสหนตติรูปมหา’ติ” วุตฺตํ. อย์ ปนตฺโถ
อิธ นาริปปโต, ปุริโมเยวตฺโถ อธิปปโต กสพฺพาทิการตฺตา”ติ.^๕

ตสฺมา มนุสฺสสตฺตภาวปฏิลาโก ยถาวุตฺเตหิ ทวีหิ การณฺเหิ ทูลลโก. วุตฺตญฺเจตฺ :-

“กิจฺโน มนุสฺสปฏิลาโก กิจฺนํ มจฺจาน ชีวิตํ
กิจฺนํ สทฺธมฺมสฺสวนํ กิจฺโน พุทฺธานมฺปฺปาโท”

ติ.^๕

อิมสฺมิณฺหิ โลเก สตฺตา มาตาปิตโร ปฏิจฺจ ชีวิตํ ลกฺขณฺติ. วุตฺตญฺเจตฺ มชฺฌมฺนิกาเย
มูลปณฺณาสกปาณิยํ มหาตณฺหาสงฺขยสฺสจฺเจตฺ :-

“ยโต จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร จ สนนฺิปิตฺตา โหนฺติ, มาตา จ อุตฺตฺนํ โหติ,
คณฺหพฺโป จ ปจฺจุปฺภุจฺสีโต โหติ, เอวํ ติณฺณํ สนนฺิปิตฺตา คพฺภสฺสวากฺกนฺติ
โหตี”ติ.^๖

ปฺคุโต จ เต ปฏิจฺจ อิธ ชีวิตํ ลกฺขณฺติ. สเจ ปน มาตา วา ปิตา วา นตฺติ, น โส อิธ ชีวิตํ
ลกฺขณฺติ. ตสฺมา เตปฺปี พุทฺธาทีหิ “เตสํ พุทฺธการิกา”ติ วุตฺตา. กิจฺนยาปี เตสฺ “มาตา ว พุทฺธ-การิกา”
ติ^๗ วุตฺตํ, ปิตาปี ปน เตสํ พหุปกโรเยว โหติ. เอวญฺเหตฺ วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพํ :-

ติกสมภโว. อิติ รูปกายสีเสน มนุสฺสสตฺตภาวํ ‘อตฺตา’ติ วทติ)

^๕ ม.มฺ.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๒๗/๒๘๘.

^๖ พระอัครควังสเถระ, สัททนีติปทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, ตรวจชำระโดย พระธรรม
โมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสารโร และจรรณ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์
อักษร, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๑-๗๗๒.

^๗ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๒/๔๙, ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๙๐, ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๕๕, มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๕๔/
๑๗๔.

^๘ ม.มฺ. (บาลี) ๑๒/๔๐๘/๓๖๔, ม.มฺ. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๔, ม.มฺ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๘/๒๑๗-
๒๑๘.

^๙ มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๙๒/๒๖๗.

“พรหมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพาวริยาติ วุจฺจเร
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกา”ติ.^{๘๘}

ปุน จปริ. เอตทโวจ สตุถา “มาตาปิตา ทิสสา ปุพฺพาทิ.”^{๘๙} เต हि ชนกฺกา “กายชนกฺกา จ
วิญญานชนกฺกา เจวา”ติ.^{๙๐} เอวํ สन्ธาย วุตฺตา. เอวญฺจ เตสุ วิญญานชนกฺกา สन्ธาย วุตฺตา :-

“ปาปา นิวาเรณฺติ, กลฺยาณํ นิเวเสนฺติ, ลีปปี ลิกฺขาเปณฺติ, ปฏฺฐิเปณ
ทาเรณ สลฺยโลเชนฺติ, สมเย ทายชฺชํ นิยุยาเทนฺติ”ติ.^{๙๑}

เอวํ โข อธิเกจฺโจ มาตาปิตโร ปฏฺฐิจฺจ ชีวิตํ ลกฺขิตํ. น เอกกํ มาตา ปุตฺตานํ คุณวณฺ
ตี นาม โหติ, อุโกปี हि เต เตสํ พหุปกฺการา จ อุตฺตมคุณวณฺตา จ, ยถา ปน อิท มาตฺยา สมพฺพหุ
ปการตฺตํ สฺสฺสฺส ปากฺกํ, ตเถว ปิตุ คุณทสฺสนํ กตฺตพฺพํ, ตสฺมา हि มาตาปิตโร “อนุปาลกา
โปเสตาริ อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาริ ปุตฺตานํ อนุกฺคหกา”ติ.^{๙๒} เอวํ โลเก ปากฺกฺวา. เตสญฺจ พหุ
การตฺตํ “สพฺพสฺส เตสฺส เมตฺตาทิยฺยตฺตอรรหตฺตสทิสฺสน”ติ วุตฺตํ. มาตาปิตโร ปน กุเล ปุชฺรหา โหน
ติ, ตสฺมา ते ปุตฺตานํ พรหมมาทิสฺส จาเนสฺส ติฏฺฐนฺติ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา :-

“สพฺพรหมกานิ ภิกฺขเว ตานิ กุลานิ, เยสํ ปุตฺตานํ มาตาปิตโร
อชฺฌาคาเร ปุชฺิตา โหนฺติ. สปุพฺพเทวตานิ ภิกฺขเว ตานิ กุลานิ, เยสํ ปุตฺตานํ
มาตาปิตโร อชฺฌาคาเร ปุชฺิตา โหนฺติ. สปุพฺพาวริยกานิ ภิกฺขเว ตานิ กุลานิ,
เยสํ ปุตฺตานํ มาตาปิตโร อชฺฌาคาเร ปุชฺิตา โหนฺติ. สาหุเนยฺยกานิ ภิกฺขเว ตานิ
กุลานิ, เยสํ ปุตฺตานํ มาตาปิตโร อชฺฌาคาเร ปุชฺิตา โหนฺติ. ‘พรหมาติ ภิกฺข
เว มาตาปิตฺตูนํ เอตํ อธิวณฺ. ‘ปุพฺพเทวตาดิ ภิกฺขเว มาตาปิตฺตูนํ เอตํ อธิวณฺ.

^{๘๘} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๓/๘๐, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗, พุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๑๐๖/๓๒๕, พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕, พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๘๑/๕๕, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๑/๘๔.

^{๘๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๓/๑๖๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๗.

^{๙๐} พุทธทาสภิกขุ, **พ่อแม่สมบุรณ์แบบ บุตรที่ประเสริฐที่สุด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓.

^{๙๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๙๒} มงคลสูตร. (บาลี) ๑/๒๙๖/๒๗๒.

‘ปุพฺพจริยาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ เอตํ อธิวณฺโณ. ‘อาหุเนยฺยาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ เอตํ อธิวณฺโณ. ตํ กิสุสฺส เหตุ. พหุการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา อิมสฺส โลกสฺส ทสฺสเสตารอ”ติ.^{๑๓}

กุญฺฉิตตฺสุมิณฺหิ ปุตฺเต “กทา นฺ โข ปุตฺตํ อโรกํ ปสฺสิสฺสามา”ติ เตสํ เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ.^{๑๔} ปีตาปี ตสฺสา กพฺภปริหารํ เทติ. ตสฺสา ปน กพฺภสฺมา ปุตฺเต นิภฺขนฺเต, มาตาปิตโร ตํ อนฺนปानาทีหิ อนฺนํ กมฺปกา โหนฺติ. ยทา หิ ตสฺส โรโค อุปฺปนฺโน, ตทา เต, ยาวตา ตสฺส โรโค วูปสมฺติ, ตาวตา วรตฺติณฺทิวํ อนฺรภฺขนฺติ. สเจ ปน ตสฺส โรโค วา ภโย วา อุปฺททวอ วา ยงฺกิณฺจิ ทุกฺขํ วา อตฺถิ, เอวํ เตสํ อนฺนํ กมฺปํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ. เอตตฺย “นฺนทฺติ ปุตฺเตหิ ปุตฺติมา, โสจติ ปุตฺเตหิ ปุตฺติมา”ติ^{๑๕} เอวเมว สยฺยตฺตนิกาเย สภาวคฺคปาลิยํ นฺนทฺติสฺส เต จ ขุทฺทกนิกาเย สุตฺต-นินฺปาตปาลิยํ ธนียสฺส เต จ วุตฺตํ. อถวา เจตํ นฺนทฺติธณียสฺส ตวณฺณนํ วุตฺตํ :-

“วิเทสคมนาทีวเสน ปุตฺเตสฺส นฺนฺเจสฺสปี นสฺสเนสฺสปี อิทานิ นสฺสิสฺสเนสฺสปี”ติ นาสสฺสปี โสจติ, ตถา มเตสฺสปี มรณฺเตสฺสปี โจราทีราชปฺริเสหิ คหิเตสฺสวา ปจฺจตฺถิกานํ หตฺถํ อุปกเตสฺส วา มรณฺสสฺสปี หุตฺวา โสจติ, รุกฺขปฺพุทฺทาทีหิ ปตฺติวา หตฺถปาทาทินํ เกทวเสน ภินฺเนสฺสปี ภิชฺชนฺเตสฺสปี เกทสสฺสปี หุตฺวา โสจติ.^{๑๖} นฺนทฺติ ปุตฺเตหิ ปุตฺติมา, สพฺเพเหว หิ ปิเยหิ มนาเปหิ นานา-ภาโว วินาภาโว, อนตฺถิกมฺนิโย อโย วิธิ, เตสฺสจ ปิยมนานํ ปุตฺตทวารานํ ควาสฺสวพฺพหิรณฺณสฺสวณฺณาทินํ วินาภาเวน อธิมตฺตโสภณสฺส สมปฺปิ ตทฺทยา สตฺตา อุมมตฺตกาปี โหนฺติ จิตฺตจิตฺตา, มรณฺมปี นิคฺคจฺจนฺติ, มรณฺมตฺตมฺปี ทุกฺขํ. ตสฺมา เอวํ ตณฺหาโย โสจติ ปุตฺเตหิ ปุตฺติมา”ติ.^{๑๗}

^{๑๓} อ.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓, พ.อ.ก. (บาลี) ๒๕/๑๐๖/๓๒๕, พ.อ.ก. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕.

^{๑๔} ม.ค.ค.ต. (บาลี) ๑/๒๙๔/๒๗๐.

^{๑๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒/๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒/๑๒, พ.ส. (บาลี) ๒๕/๓๓-๓๔/๓๔๑, พ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๓-๓๔/๕๐๖, พ.ส.อ. (บาลี) ๑/๓๓-๓๔/๔๑-๔๒.

^{๑๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๓๑.

^{๑๗} พ.ส.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๔๒.

ปุ่น จปร. เอร อมินา เปเมน ทุกข์ ขุททกนิกาย อุทานปาลิย วิสาขาสุตเต วุต
ตนเขน ทฎจพพิ:-

“เขล โข วิสาขะ สคํ ปิยานิ, สคํ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ นวุติ ปิยานิ,
นวุติ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ อสํติ ปิยานิ, อสํติ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ สคตติ ปิยานิ,
สคตติ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ สฏฺจํ ปิยานิ, สฏฺจํ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ ปณฺณาสํ
ปิยานิ, ปณฺณาสํ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ จตฺตาสํ ปิยานิ, จตฺตาสํ เตลํ ทุกขานิ,
เขลํ ตีลํ ปิยานิ, ตีลํ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ วิสติ ปิยานิ, วิสติ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ ทส
ปิยานิ, ทส เตลํ ทุกขานิ, เขลํ นว ปิยานิ, นว เตลํ ทุกขานิ, เขลํ อฏฺจ
ปิยานิ, อฏฺจ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ สคต ปิยานิ, สคต เตลํ ทุกขานิ, เขลํ จ ปิยานิ,
จ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ ปณฺจ ปิยานิ, ปณฺจ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ จตฺตาริ ปิ
ยานิ, จตฺตาริ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ ตีณิ ปิยานิ, ตีณิ เตลํ ทุกขานิ, เขลํ เทว ปิยานิ,
เทว เตลํ ทุกขานิ, เขลํ เอกํ ปิยํ, เอกํ เตลํ ทุกข์, เขลํ นคฺติ ปิยํ, นคฺติ เตลํ ทุกข์,
‘อโศกาเต วิรชา อนุปายาสา’ติ วทามิ”ติ.^{๑๘}

ตสฺมา เตลํ มาตาปิตูนํ ทุกข์ อตฺตโน ว ปิยปุตฺเตหิ วิปฺปโยเคน อุปฺปชฺชติ. อถวาปิ
เขลํ มาตาปิตูนํ ปุตฺตา กาลกตา, เตลํ ทุกฺขเมว อุปฺปชฺชติ. เตน “ปุตฺตมรณํ ทุกข์, ธีตฺมรณํ
ทุกฺขน”ติ^{๑๙} เอร ขุททกนิกาย จุฬนิกายอุทานปาลิย วุตตํ. มาตาปิตูนญฺหิ ปุตฺตา อติปิยา. วุตฺตญฺเจตํ
สํยุตฺตนิกาเย สคาวคฺคปาลิยํ ปุนฺนพฺพสุตฺตเต “ปิโย โลเก สโก ปุตฺโต”ติ.^{๒๐} อิตฺตญฺจ อญฺเฆหิปิ
ปณฺจเทหิ “เตสญฺจ ทุกข์ ‘เขลํ มาตาปิตูนํ ปุตฺตา นคฺติ, เตลํ ทุกข์ อตฺติ. เขลํ กาลกตา, เตลํ
ทุกฺขเมว. เขสญฺจ สนฺธิจฺเจทนาทินิ ทุจฺจริตกมฺมานิ กโรนฺติ, สพฺพทา อติพลวทุกข์ เตลํ หทํ
อภิตฺตฺตณฺตํ อุปฺปชฺชติ”ติ อิมํหิ ตีหิ การณํหิ อุปฺปชฺชติ”ติ^{๒๑} เอวมาทินา นเขน วุตตํ. ตีสุ จ เตสุ
ทุกฺขेषุ กเตน ทุจฺจริตาทิปาปกมฺเมน ทุกข์ มาตาปิตูนํ อติพลวทุกข์. เตน ขุททกนิกาย ฐม
มปท-ปาลิยํ ปิยคฺคเต “ปิโยโต ชายตี โสโก, เปมโต ชายตี โสโก”ติ^{๒๒} เอร วุตตํ. ยทา ปน มาตาปิ

^{๑๘} ชุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๗๘/๒๒๘, ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๘/๓๔๐-๓๔๑.

^{๑๙} ชุ.จุ. (บาลี) ๓๐/๒, ๑๘, ๑๑๖/๓๐, ๗๑, ๒๓๑, ชุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๒, ๑๘, ๑๑๖/๕๒, ๑๑๙, ๓๘๒.

^{๒๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๑/๒๕๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๑/๓๔๕.

^{๒๑} ส. ทับทิมเทศ (พระมหาสุเทพ อภิญาโน), **บุชาพระคุณพ่อ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกมล
จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗.

^{๒๒} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑๒-๒๑๓/๕๔, ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๒-๒๑๓/๙๘.

ตุน “อมหากัม ปุตุตกา อโรคา สุจิตา นิพญา อิธ สุญฺญ สัวทมนฺตฺ”ติ อากฺขมานานํ, ตทา เต อตฺตโน ปุตุเตสุ อนฺนุททยาทิสมฺปยุตฺตเปมํ อุปฺปาเทสฺ. วุตฺตณฺหิ นตฺถิปุตุตฺตสมฺมุตฺเต “นตฺถิปุตุตฺตสมํ เปมฺน”ติ.^{๒๓} เอวฺมจฺ เตสํ พหุการตุตํ วุตฺตํ :-

“อิตฺติ เตสํ พหุการตุตํ พุรฺพฺมาทิกาวสุส การณํ ทสฺสิตํ เยน ปุตุโต เตสํ โลกิเณน อุปฺการเณ เณจิ ปริยาเณน ปริยนตํ ปฏิกาตุํ น สกฺโกติเวย. ยทฺธิ หิ ปุตุโต ‘เตสํ ปฏิกริสุสํมิ’ติ ทกฺขิเณน อํสฺกุณฺฏ มาตฺรํ วาเม ปิตฺรํ จเปตฺวา สพฺพตฺถ ปรีหริตฺวา เตสํ ตตฺถเวย จิตานํ อจฺจุฉาทนาทินา อุปฺภูจํ กเรยฺย, เตปิสุส อํสฺกุณฺฏสุ นิสินฺนา ว มุตฺตกริสี จกฺขฺเยยฺย, เอวํ โส วสุสสฺสํ กโรนฺโตปิ น เตวว เตสํ ปฏิกาตุํ สกฺโกติ. อถาปิ จกฺกวตฺติรชฺเช ปิตฺรํ จกฺกวตฺติรญฺเอย อคฺคฺมเหสีตฺเต มาตฺรํ จเปยฺย, เอวฺมปิ น เตวว สกฺโกติ”ติ.^{๒๔}

โย ปน อสฺสทฺธิยาทฺธิ สมนฺเน มาตาปิตโร สทฺธาสมฺปทาทีสุ ปติฏฺฐาเปติ, โส เอตฺตาวตฺตา ปฏิกาตุํ สกฺโกติ. เอตฺตญฺจ ยถาวุตฺตํ ทกฺกนิปาตํคฺคฺตเร มาตาปิตฺตฺตฺตฺเต :-

“โย จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร อสฺสทฺเธ สทฺธาสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ, ทสฺสึเล สีสสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ, มจฺจรี จาคสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ, ทฺวปฺปญฺเวย ปญฺญาสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ, เอตฺตาวตฺตา โข ภิกฺขเว มาตาปิตฺตฺตฺเต กตฺตญฺจ โหติ ปฏิกตฺตญฺจา”ติ.^{๒๕}

เย จ สมฺมา อตฺตโน มาตาปิตโร อุปฺภูจหนฺติ, เต อนเภาวทฺธิ ว ปฏฺฐิถนฺติ. เอตฺตญฺหิ จุทฺทกนิกายชาตกปาถิยํ สุวณฺณสามชาตเก วุตฺตํ :-

“โย มาตฺรํ ปิตฺรํ วา	มจฺโจ ฐมฺเมเน โปสฺติ
เทวาปิ นํ ติกิฉนฺติ	มาตาเปตฺติกรํ นรํ.
โย มาตฺรํ ปิตฺรํ วา	มจฺโจ ฐมฺเมเน โปสฺติ

^{๒๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓/๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓/๑๓, ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๓๒. (นตฺถิปุตุตฺตสมํ เปมฺน’ติ. ปุตุตเปมฺน สมนํ เปมํ นาม นตฺถิ’ติ วุตฺตํ โหติ.)

^{๒๔} มจฺจลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๔๗/๒๗๓.

^{๒๕} อจฺ.ทก. (บาลี) ๒๐/๓๔/๖๑, อจฺ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๘.

อิธว นํ ปัสสันติ

เปจจ สกฺเค ปโมทตี”ติ.^{๒๖}

เย ปน เตสุ มิจฺฉาปฏิปชฺชนฺติ, เต อปายาทิมหนฺตทุกฺขเมว ปสวณฺติ. เอวญฺเจตํ
ยถาวุตฺตํ ขุทฺทกนิกายชาตกปาถีย์ สงฺกัจจชาตเก วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺพํ :-

“โย โลภา ปีตรํ หนฺติ

โทสา วา ปุริสาธโม

ส กาพสุตฺเต นีรเย

จิรฺรตฺถาย ปจฺจตี”ติ.^{๒๗}

ตสฺมา เยหิ มาตาปิตุอุปฺภูจฺฉานํ นาม กตํ, เตสเมว เอตมฺมํจลฺมุตฺตมํ โหติ.^{๒๘} อปโร
นโย อุปฺภูจฺฉานํ นาม ภรณกิจฺจกรรมกุลวํสฎฺฐสปนทายชฺชารหฺปปฏิปชฺชนทกฺขิณานุปฺปทานวเสน
ปญฺจวิธํ อุปฺภูจฺฉนํ.^{๒๙} เตนาห ภควา :-

“ปญฺจहि โข คหปติปฺตฺต จาเนหิ ปฺตฺเตน ปฺรตฺติมา ทิสสา มาตาปิตโร
ปจฺจุปฺภูจฺฉาตพฺพา, ภโต เนสํ ภริสฺสํ, กิจฺจํ เนสํ ภริสฺสํ, กุลวํสํ จเปสฺสํ,
ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิ, อถวา ปน เปตานํ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสํ”ติ.^{๓๐}

เยสญฺจ ภรณาทีอุปฺภูจฺฉานํ กตํ, ปญฺจहि จาเนหิ เตสเมว อนุกฺคหํ กโรณฺติ.
เอวญฺเจตํ ทีฆนิกายปาฏิกวคฺคปาถีย์ วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺพํ :-

“อิมฺเหหิ โข คหปติปฺตฺต ปญฺจहि จาเนหิ ปฺตฺเตน ปฺรตฺติมา ทิสสา มา
ตาปิตโร ปจฺจุปฺภูจฺฉิตา ปญฺจहि โข จาเนหิ ปฺตฺตํ อนุกมฺปนฺติ, ปาปา นิวาเรณฺติ,
กลฺยาณํ นิเวเสนฺติ, สิปฺปํ สิกฺขาเปณฺติ, ปฏฺฐิรฺูปน ทาเรณ สญฺโฆเชนฺติ, สมเย
ทายชฺชํ นิยุยาเทณฺติ, อิมฺเหหิ โข คหปติปฺตฺต ปญฺจहि จาเนหิ ปฺตฺเตน ปฺรตฺติมา
ทิสสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภูจฺฉิตา อิมฺเหหิ ปญฺจहि จาเนหิ ปฺตฺตํ อนุกมฺปนฺติ,
เอวมนฺตฺส เอสา ปฺรตฺติมา ทิสสา ปฏฺฐิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา”ติ.^{๓๑}

^{๒๖} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๔๐๘-๔๐๙/๑๖๔, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๔๐๘-๔๐๙/๒๔๔.

^{๒๗} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๑๐๗/๓๕, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๐๗/๕๐.

^{๒๘} พ.ช. (บาลี) ๒๕/๖/๔, พ.ช. (ไทย) ๒๕/๖/๗, พ.ช. (บาลี) ๒๕/๒๖๕/๓๘๕, พ.ช. (ไทย) ๒๕/๒๖๕/

๕๖๒.

^{๒๙} มงคลสูตร. (บาลี) ๑/๓๓๔/๓๑๒.

^{๓๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๓๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

มาตาปิตโรปิ หิ ภรรยาทีนิ จานานิ สมบุสสนตา ปุตตํ ปญฺเญติ.^{๓๒} เตนานห ภควา :-

“ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว จานานิ สมบุสสนตา มาตาปิตโร ปุตตํ อิจฺฉนฺติ กุเล
ชายมานํ, กตมานิ ปญฺจ, ภโต วา โน ภริสฺสติ, กิจฺจํ วา โน ภริสฺสติ,
กุลวโส จิรํ จสฺสติ, ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ, อถ วา ปน เปตานํ กาลกตานํ
ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสติ, อิมานิ โข ภิกฺขเว ปญฺจ จานานิ สมบุสสนตา มา
ตาปิตโร ปุตตํ อิจฺฉนฺติ กุเล ชายมานนฺ”ติ.^{๓๓}

กิตฺตจาปี จ พุทฺธสาสเน เตสํ พหุปรการตฺตํ เอกตฺถนเยเนว ทสฺเสตฺวา กถิตํ, กตถ
จิ ปน ตํ วิเสสโต ทสฺเสตฺวา ว กถิตํ. ตตฺตเรว จ อสฺสทฺธิยปุตฺตํ ทานสึถาทิสฺส นิเวเสนตฺส
อนนถปิตฺตทกฺกสฺส วตฺถุ นิตฺตสนํ.

ยถาวุตฺตปฺปการเณ จ มาตาปิตูนํ พหุปรการตฺตํ อุกฺคหิตพฺพํ โหติ. เตสฺส หิ มาตาปิตุสฺ
มาตฺรธมฺมจริยา ปุพฺเพ โกฏฺฐิตนภิกฺขุณา “ปาติคนฺถสมฺมุเห มาตฺรภาวชฺยาติภิมฺสาติ ปากฺก-นา
เมน รจิตา. ตสฺมา หิ วิจยํ กโรนฺเตน มยา ปิตฺรธมฺมจริยา ตสฺส คฺคณํ ชนानํ สฺสจฺจุ ปากฺกํ กาคฺตุ “ปา
ติคนฺถสมฺมุเห ปิตฺรภาวชฺยาติภิมฺสาติ เอวํ ปากฺกนาเมน สํวณฺณิยเต.

ตถฺยหิ วตฺถุ “ปิตฺรสทฺทตฺถกถา จ ‘ชนโก จ ตาตา จ ปิตา จา’ติ ตีหิ นเยหิ ปาติ-
คนฺถสมฺมุเห ปากฺกา โหติ, ปุตฺตทธารานํ กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ, ธมฺมปติฏฺฐาปนกถา, ปุตฺตานํ
ปากฺกํ ปิตฺรจฺฉานํ, ปาติคนฺถสมฺมุเห จ ปากฺกํ ปิตฺนิตฺตสนวตฺถุ”ติ เอวํ อุกฺคหิตพฺพํ.

ตสฺมา “ถนํ นานาคณฺเณสฺส ยถาวุตฺโต ปิตฺรสทฺทโต โหติ, ถนํ นานาคณฺเณสฺส ยถาวุตฺตา
ชนกปิตฺตา, ถนํ นานาคณฺเณสฺส ยถาวุตฺตํ ปุตฺตทธารานํ กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ, ถนํ นานาคณฺเณสฺส
ยถาวุตฺตํ ธมฺมปติฏฺฐาปนํ, ถนํ นานาคณฺเณสฺส ยถาวุตฺตํ ปุตฺตานํ ปากฺกํ ปิตฺรจฺฉานํ, ถนํ นานาคณฺเณสฺส
ยถาวุตฺตํ ปิตฺนิตฺตสนวตฺถุ”ติ อิมสฺส ปณฺหสฺส วิสฺสชฺชนตฺถํ นานาคณฺเณสฺส ปิตฺรกถํ
อุคฺคหิตฺตกาโมมฺหิ. อปิ จาหํ วิจยการี นานาคณฺเณสฺส วิโลเกตฺวา ยํ สารตฺถํ อานสฺสสามิ, โส อายตี
พุทฺธสาสนนยโต ปิตฺรกถาอุคฺคหิตฺตคามานํ ชนानํ สาทฺถิโก ภวิสฺสตีติ.

๑.๒ วิจัยวิสัย

^{๓๒} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๗๔/๓๔๓.

^{๓๓} อัง.ปณฺจก. (บาลี) ๒๒/๓๙/๓๘, อัง.ปณฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๖๐-๖๑.

ปาลิคนุถสมุเห ปากฏํ ปิตุสททตถณจ ปิตุอายตตติจจณจ อุกคหิตุ.

ปาลิคนุถสมุเห ปากฏํ ปิตุญจัน อุกคหิตุ.

ปาลิคนุถสมุเห ปากฏํ ปิตุณิทสสนวตถุ อุกคหิตุ.

๑.๓ วิจัยสททตถโ

ปีตา นาม ชนโก.^{๓๔}

มาตา นาม ชนิกา.^{๓๕}

เอตถ ปุตตานํ มาตา “สามิกสฺส ภริยา”ติ สนุชาย วุตฺตา.

ปุตฺตาปี ธีตโรปี “ปุตฺตา”เตวว สงฺขยํ กจฺจนฺติ.^{๓๖}

อายตตติจจํ นาม ปิตุทิจจกรณํ.

จันํ นาม ปิตุภาวญฺจัน.

๑.๔ รจิตปกรณ์

ตตถ ปจฺมํ ปกรณํ “ปาลิคนุถสมุเห มาตุภาวชยาติกรวิมฺสา”ติ นิยมโต
ปากฏํ.อยมฺปนเนตถ สงฺเขปตฺโถ ทฎฺฐพฺโพ :- “เอตถฺหิ เต มาตาปีตโรปี สนุชาย วุตฺตํ :-

‘พฺรหฺมา’ติ มาตาปีตโร ปุพฺพพจริยา’ติ วุจฺจเร

อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกา’ติ.

อปรมฺปิ วุตฺตํ ‘มาตาปีตา ทิสสา ปุพฺพพ’ติ. มาตาปีตโร ปน กุเล ปุชฺราหา โหนฺติ
,อปีจ มาตาปีตโร นานปฺปการเหทิ พหุปการา จ อติคุณการกา จ โหนฺติ, ปุตฺตานํ อาปาทกา
โปสกา อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร จ, ตสฺมา เต ปุตฺตานํ พฺรหฺมาทิสฺส จาเนสฺส ติฏฺฐนฺติ”ติ.^{๓๗}

^{๓๔} พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๔๖/๒๙๓, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๖/๔๖๗, มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๙๒/๒๖๗.

^{๓๕} พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๔๖/๒๙๓, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๖/ ๔๖๗, มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๙๒/๒๖๗.

^{๓๖} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๒/๒๘, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๒/๔๖, พ.ช.อ. (บาลี) ๖/๑๒๐, สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๗, มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๗๙/๓๔๘ ; พระอัครควังสเถระ, **สัทธนิตฺติสุตตมมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหา**
ไวยากรณ์, ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสาโร และจรรณ
ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๘๐๖ ; พระมหาสมปอง มุทิตโต, **คัมภีร์**
อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓๙.

ทศิย์ ปกรณ์ “พุทธศาสนคณฺธสมฺเห ปากฺกา วิสาขาย มหาอุปาสิกาย อายตฺต-กิจจ วิคฺคหสิฺกขา”ติ นิยมโต ปากฺกั. อยมฺปนฺตถ สงฺเขปฺตฺโต :-

“โสปี หิ ธนฺนุชยเสฏฺฐี ปติภฺลํ คจฺจนฺติยา วิสาขาย ทสฺวิธํ โอวาทํ เอวํ อทาสี “อมฺม สสุรฺกฺเล วสนฺติยา นาม อนฺโตคฺคิ พหิ น นีหริตฺพุโ, พหิอฺคฺคิ อนฺโต น ปเวเสตฺพุโ, ททฺนตฺสฺเสว ทาทพฺพํ, อททฺนตฺสฺส น ทาทพฺพํ, ททฺนตฺสฺสาปี อททฺนตฺสฺสาปี ทาทพฺพํ, สฺขํ นิสฺสิทิตฺพฺพํ, สฺขํ ญฺญชิตฺพฺพํ, สฺขํ นิปฺชชิตฺพฺพํ, อคฺคิ ปริจฺจริตฺพุโ, อนฺโตเทวตา นมฺสฺสิตฺพฺพา”ติ.”^{๓๘}

ตติยํ ปกรณ์ “พุทธจริยสฺสเถ มาตาปีตฺนํ กตฺตพฺพกิจฺจนุ”ติ นิยมโต ปากฺกั. อยมฺปนฺตถ สงฺเขปฺตฺโต :- “เอวํหิ มาตาปีตโร ปุตฺตานํ เสฏฺฐภาเวน ปุชฺราหานาม โหนฺติ :-

‘เต จ ‘พฺรหฺมาติ เสฏฺฐภาเวน จ เมตฺตาทีพฺรหฺมวิหารสมฺปยุตฺตภาเวน เจว วุจฺจนฺติ. ‘ปฺพุพฺพเทวตาติ สพฺพตฺถ อตฺตโน ปุตฺเต โคปีตรกฺจิตฺภาเวน จ ปุตฺตานํ อิมํ โลกํ ทสฺสิตฺภาเวน จ ปุตฺตานํ อปรารฺชํ อคฺฉิตฺภาเวน จ เอกนฺเตเนว เตสํ หิตฺสุขาย ปฏฺธิปตฺติภาเวน จ. ‘ปฺพุพฺพจริยาติ ชา ตกาลโต ปญฺญา ย ภาสาทีนิ สพฺพสฺสิปฺปานิ ลิกฺขาปิตฺภาเวน จ สพฺพปฺปจฺมํ อจริยภาวโต จ. ‘อาหุเนยฺยาติ ปุตฺเตหิ มานิตํ ปุชฺิตํ อนฺนปนาที ปฏฺธิกิตฺตุํ อนฺจฺจนฺวิภาเวน ปุตฺตานญจ อุตฺตม-ปฺปญฺญกฺเขตฺตภาเวน วุจฺจนฺตี”ติ.”^{๓๙}

จตุตถํ ปกรณ์ “พุทธศาสนคณฺธสมฺเห ปากฺกา อนาถปิณฺฑิกสฺส อุปา สกสฺสอายตฺตกิจฺจวิคฺคหสิฺกขา”ติ นิยมโต ปากฺกั. อยมฺปนฺตถ สงฺเขปฺตฺโต :-

“โส หิ อนาถปิณฺฑิกโก ‘อโย ปน กาโล เอวรูปํ ภิญฺญี คฺเหตฺวา วิจฺจรฺนโต อวิจฺจปฺรายโน ภวิสฺสติ, น โข ปน เมตํ ปฏฺฐึป, ยํ มยิ ปสฺสฺสนฺเต มม ปุตฺโต นิรโย คจฺเจยฺยา”ติ เนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ, น เคหํ อาคตฺกาเล ทญฺจํ, น ฐมฺมํ โสตุํ, น สัมมสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาคฺตุํ อิจฺจนฺตสฺส สจฺจกํ

^{๓๗} พระมหาเกรียงไกร โกวิทฺโน, “การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-มหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

^{๓๘} พระมหาชัยวัฒน์ อภิวัฒนจารี, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุปาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

^{๓๙} พระมหาภูเนจ จันทร์จิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

กโรนโต อาห ‘ตาท อุโปสถโก หุตวา วิหาริ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เอहि, กหาปนสฺสํ เต ทสฺสามิ’
ติ. นจิริสฺเสว โส โสตาปตฺติผลํ ปตฺติจฺจโต. อปิ จ โส โส อนาถปิณฺฑโก อตฺตโน สฺสภทฺทาเชฏฺฐจฺจุ
ยา ‘อมฺม ภิกฺขุสํมฺมสุส ภาตฺตานิ เทหิ’ติ อิมินา สงฺคหํ กโรติ. สว ตเถว อกาสิ. อปรภาเค โสตา
ปตฺติ-ผลํ ปตฺติจฺจตา”ติ.^{๔๐}

๑.๕ วิจัยวิธี

เอตถ หิ ปาลิคนฺธสมฺมเห ปากฺกํ ชนกปิตุตฺถจ ปิตุสทฺทตฺถจ ปุตฺตทารานํ
กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจจจ ธรรมปตฺติจฺจาปนญจ ปิตฺตฺจฺจานญจ ปิตฺตฺนิทฺสสนวตฺถจ อุกฺคหิตฺคาโมมฺหิ,
ตสฺมา “สาญฺจกถาภีกาเตปิฏเก จ อญฺญปกรณวิเสสฺส จ คเหตุพฺพํ อตฺถํ วิโลเกตฺวา ตเมว
सारตฺถํ สํหริตฺวา อิมํ รจนาวิสยํ ทสฺเสสฺสามิ”ติ เอวํ วิจัยวิธี โหติ.

๑.๖ อธิปไตยพุทธโถ

ปาลิคนฺธสมฺมเห ปากฺโก ปิตุสทฺทตฺโถ เจว ปิตุอายตฺตกิจฺจจจ ทิสฺสนฺติ.
ปาลิคนฺธสมฺมเห ปากฺกํ ปิตฺตฺจฺจานํ ทิสฺสนฺติ.
ปาลิคนฺธสมฺมเห ปากฺกํ ปิตฺตฺนิทฺสสนวตฺถจ ทิสฺสนฺติ.

ปลโม ปริจฺเจโท นิฏฺฐิต.

^{๔๐} รังษี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถปิณฺฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

ทศโย ปริจเจโท

ปาลิคนถสมุเหปากกวนิกปิตุตา

มาตา หิ ปุตตสฺส ทุกกรการิกา นาม โหติ. น ปน เกวลํ มาตา. เอวํ ปิตาปิ ปุตตสฺส
ทุกกรการิกา นาม โหติ. ยทา หิ सा कपुगसुते दत्तनो गुञ्जियं पटिगुजिते कपुकुकधेनेन गिलमति,
तथा पितापि तसुसायव कपुगपरिहारं เทति. तसुसा पन कपुगसुमा पुत्ते नิกुขनेते, मातापितरो
रुममेन समेन दं अनुनपानातिหิ अनुगम्पका โहन्ति. तसुमा ते कुณस्मणावेन पुत्तसฺส ทุกกร-
การिका. सजे हि ऐकगा व माता ओमसुमी लोके पणायति, न पित्ता. पुत्ता ओरेव उप्पञ्चितुं न
लग्नन्ति. ते पन मातापितुनํ सवाससेनेव ओ उप्पञ्चितुं लग्नन्ति. तद्यज तसुเสत्तुं ชนกปิตุตา
วुจते. ปิตุสททาทิวเสน ปเนसा อุक्कहितพพา โหติ วิยิตพพา. तसुमा “กถํ นานาคนุเอสु
ยถาวุत्तो ปิตุสททตฺโถ โหตีติอาทิสฺส อุตฺโถ เอวมานุกกเมน ทฏฺฐพฺโพ.

๒.๑ ปิตุสททตฺถกถา

ยถุหิ วจันํ ปุตตสฺส ภาสเนน ชนกปริสสฺส หทยํ กัมเปติ, ตद्यจ “ตาโต”ติ ทฏฺฐพฺพํ.
เอวญเจตํ ยถาวุत्ตํ ชุททกนิกายเ จตุกกนิปาตปาลิยํ มัสสาตเก วุตตนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“ตาตา”ติ ปุตฺโต วทมานโน กัมเปติ หทยํ ปิตุ
หทยสฺส สทิสฺสี วาจา หทยํ สมุม ทมฺมิ เต”ติ.^๑

อद्यญจ ชนกปริสโส “ตาโต”ติ โลกโวหารเเนว วุจจติ. โส ปน “ชนโก เจว ตาโต จ
ปิตา จา”ติ^๒ ติถุณํ สททตฺถานํ วเสน ทิสฺสติ. ยถา ปเนตฺถ ชนกปิตุตา วิเสเสน ปณายติ,

^๑ ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๕๙/๑๐๓, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๙/๑๖๘.

^๒ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุธวัฒน สดเด็จพระสังฆราชเจ้า, พระคัมภีร์อภิธานปทีปิ
กา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๖.

ตถา ชนกาทิสหุตตํ ที่เปตุํ วิจยํ กโรนฺเตน มया วจันํ วุจฺเจเต. ตสฺมา โส เอวฺวโป ชนกาทิสหุตตํ
โธ เอวมายตี วุตตพฺพตฺตานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺโป.

๒.๑.๑ ชนกสทฺทตฺถกถา

“ปิตา”ติ โย โส ชนโก. ชนโก จ ปิตา. โส ชนกสทฺโท ชนกาเวเนว ปิตฺวาจโก โห
ติ. ตสฺมา ชนกสทฺทโธ เอวํ นานากนฺเถสุ วุตฺตนฺเยน ทฏฺฐพฺโป :-

“เอวญฺจ ‘ขเนตี’ติ ชนโก, ชน ชนเน ญฺวปฺจโย ญฺวปฺจยสฺส อกการาเทโส.”
ชนยตี’ติ ชนโก, ปิตา, โย โกจิ วา นิพฺพตฺเตตา.^๓ อถวํ ชนกสทฺโท ชานนฺตฺเถ วุตฺตติ, เอวญฺจ
‘ขเนตี’ติ ชนโก, ชานาตี’ติ วา ชานโก’ติ^๔ ตสฺส นิพฺพจฺจนฺตฺโธ ทฏฺฐพฺโป”ติ.

โส จ ยถาวุตฺโต “ปิตา”ติ อตฺเถ ชนกสทฺโท เอวมายตี วุตตพฺพตฺตานุกฺกเมน
ทฏฺฐพฺโป. โส हि “ปิตา”ติ โย โส ชนโก”ติ^๕ เอวเมว ขุทฺตกนิกายะ จูฬนิกายสฺส ปาติยํ วุตฺโต. อิติ
อณฺณตฺถนํ วุตฺโต โหติ. สาทฺฐกถาฏีกาสฺส ปน “โย ชนโกติ โย ชนโก ปิตา’เตวว ปาโจ.”^๖ ชนโก
ปิตา.^๗ อยญฺจ ชนโก ปิตา.^๘ ตสฺส จนฺตฺถตฺตสฺส ปุตุโต ฟินฺนุสสารो นาม ราชกฺุมาริ ปิตุ อจฺเจยเนน

^๓ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูร
วงศ์ พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓๒ ; ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๔.

^๔ พระอัครวิงัสเถระ, สัททนีติธาดุมมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี
(สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสารโร และจรัญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ไทยรายวัน
การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑๐.

^๕ พระอัครวิงัสเถระ, สัททนีติธาดุมมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี
(สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร ธรรมสารโร และจรัญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ไทยรายวัน
การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๒๔-๑๑๒๕.

^๖ พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๔๖/๒๙๓, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๖/๔๖๗.

^๗ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๑๑/๒๙๕.

^๘ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๘/๗๕, อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๑/๒๗๑/๔๐๓, อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๘๐๙/๕๕๔, ม.
อ.อ.อ. (บาลี) ๔๑๑/๒๒๓, ม.อ.อ.อ. (บาลี) ๑๒๘/๓๔๙, อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๑/๒๗๑/๒๖๓.

^๙ ส.อ.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๕๖.

ราชา หุตวา เอกสตุตตานัน ชนโก อโหสิ”ติ^{๑๐} วุตตนยน ทฏฺจพุโพ. อณฺณปรณวิเสเสปิ จ
“ปีตา นาม ชนโก”ติ^{๑๑} เอว วุตตนยน. ตสฺมา โส พหุโส สาธุจกถาฏีกาสฺ ปากโก.

๒.๑.๒ คาทสทุทตถกถา

โส จ คาทสทุโท ปาลนภาเวน ปีตฺวาจโก โหติ. ตสฺมา โส คาทสทุทตถโก เอว วุตต-
นยน ทฏฺจพุโพ :-

“ปุคฺเต ตายตี”ติ ตาโต, ปีตา, ตา ปาลเน ตปฺจโย. อิถยจ ปุคฺลิจฺจคตฺรูป, โส ปน
คาตสทุโท มธฺรฺวจาภาววเสน อาลปนตฺถวตฺตติ,^{๑๒} อถวา อยํ คาทสทุโท ‘ตายเต ปาลียเต’ติ
ตาคํ, ตา ปาลเน ตปฺจโย”ติ เอว นิพฺพจนวเสน ‘ชนน’ติ อธิปฺเปโต.^{๑๓} คาทาติ ปทํ ปจฺมํ อุ
การณฺตปาทกตฺยํ จตฺวา ปจฺญา อการณฺตภูตํ ปุคฺลิจฺจํ, ตาโตติ อิทํ ปน ปจฺมํ อการณฺตปาทกตฺยํ จตฺ
วา ปจฺญา โอการณฺตภูตํ ปุคฺลิจฺจํ, คาทาติ ตายตี”ติ ตาตา. ‘อฆสฺส ตาตา หิตสฺส วิธตา’
ติสฺสปโยโก. ตาโตติ เอตฺถาปิ ตายตี”ติ ตาโต, ปุคฺตานํ ปีตฺส, ปีตรานํ ปุคฺเตสฺ, อณฺเ
สยจ อณฺเณสฺ ปิยปุคฺคเลสฺ วตฺตพฺพโวหาโร เอโส. ‘โส นฺน กปฺโณ ตาโต, จิรํ รุจฺจติ อสฺส
เม. กิจฺเณนาธิคตา โภคา เต ตาโต วิธมํ ฆมํ. เอहि คาทา’ติอาทิสฺส จสฺส ปโยโก เวทิตฺพุโพ. ‘คาตา
:- คาทา, คาทาโร, คาทารน’ติ สตฺถุนยน เณยฺยา. ‘ตาโต :- ตาโต, คาทา, คาทน’ติ ปุริสน
ยน เณยฺยา”ติ.^{๑๔}

^{๑๐} สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๕๓.

^{๑๑} มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๙๒/๒๖๗.

^{๑๒} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๒,
สุภา-พรรณ ณ บางช้าง, **ไวยากรณ์บาลี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘), หน้า ๖๘๘.

^{๑๓} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒๖.

^{๑๔} พระอัครกวีตเถระ, **สัททนีติปทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**, ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี
(สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร์ ธรรมสาโร และจรรุญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร,
๒๕๔๖), หน้า ๔๖๓-๔๖๔.

โส จ ตาตสทุโท ปุตตานํ ปิตุสฺส ปิตฺรํ ปุตฺเตสฺส อญฺเญสฺสจ อญฺเญสฺส ปิยํปฺกฺกฺเลสฺส
วตฺตพฺพโวหาโร โหติ. “**ปุตฺตานํ ปิตุสฺส** เหตุ **“ตาตาคิ ปิตฺโร อาลปติ.”**^{๑๕} อมฺมตาตา ยถา ยถาหํ
ภควตา ฆมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ.”^{๑๖} อชฺเชว ตาต อภินิภฺขมิสฺส.”^{๑๗} ตาต มาณวโก เอโส ตาลมฺลํ
อปฺสฺสฺสโต.”^{๑๘} สาธุ ตาต สกฺโกมิ.”^{๑๙} ตาต อมฺหากํ โทสํ ฆมถ.”^{๒๐} ธนฺเตนาธิคตา โภคา เต ตาโต วิธ
มิ ฆม.”^{๒๑} ยอนฺเต ‘ตาตา’ติ วตฺตพฺพโ”ติอาทิสฺ”^{๒๒} วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพโ. “**ปิตฺรํ ปุตฺเตสฺส**
ปเนตฺถ “ภควา กิร ตาตา อาคฺคฺมํ อาคฺคฺจติ.”^{๒๓} ทิสฺวา ตาต นมสฺสเยยฺยาสี.”^{๒๔} มา โข ตฺวํ ตาต ปกฺโก
ติ.”^{๒๕} สกฺขสฺส ตฺวํ ตาต ปพฺพชิตฺ”^{๒๖} วาเรหิ ตาต โสณ.”^{๒๗} อโย โข ตาตา มหาชนปโท สพฺพทิสฺวา
สฺส สาครปริยญฺโต.”^{๒๘} อหํ ตาตา คฺคฺมํหากํ กนิญฺจํ ชนฺตฺกุมารํ ทิสฺวา ตสฺส มาตฺส สหสา วรํ
อทาสิญ”ติอาทิสฺ”^{๒๙} วุตฺตนเยน. “**อญฺเญสฺสจ อญฺเญสฺส ปิยํปฺกฺกฺเลสฺส** เหตุ “มา ตาต ทฺกฺกฺติ
อคา.”^{๓๐} เกณ เต ตาต อิมํ สาสนํ ทินฺนํ.”^{๓๑} ตาต อิทํ เอวํ พหุรณํ เกณ สํมริตํ.”^{๓๒} กจฺจ ตาต มหา-
สตฺตสฺส วสนญฺจํ มาเปหิ.”^{๓๓} ตาตา อสนฺตสฺสํปฺกฺกฺกฺกฺโร นาม อยฺยตฺตญฺจํ สกฺการสฺมมํ

^{๑๕} วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๖/๒๑๑.

^{๑๖} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๒๖/๑๕, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๖/๑๘.

^{๑๗} ชุ.เถรี. (บาลี) ๒๖/๔๘๐/๔๘๗, ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๘๐/๖๓๓.

^{๑๘} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๕/๔๖, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๕/๗๕.

^{๑๙} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๖.

^{๒๐} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๖/๒๓๓.

^{๒๑} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๖๐/๑๕, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๐/๒๕.

^{๒๒} อ.จ.ติ.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๑๑๒.

^{๒๓} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๓/๘๘, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๓/๑๓๗.

^{๒๔} ที.ปา (บาลี) ๑๑/๒๔๓/๑๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๑๙๙.

^{๒๕} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๖/๔๖, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๖/๗๖.

^{๒๖} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๖.

^{๒๗} อ.ภ.วิ.อ. (บาลี) ๘๐๙/๔๗๑.

^{๒๘} มลฺลินท. (บาลี) หน้า ๑๕๕.

^{๒๙} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๖/๒๓๓.

^{๓๐} ชุ.เปต. (บาลี) ๒๖/๔๘๒/๒๐๘, ชุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๔๘๒/๒๔๔.

^{๓๑} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓๗๗.

^{๓๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๓๖/๒๖๕.

^{๓๓} อ.ภ.สี.อ. (บาลี) หน้า ๓๘.

กโรนโต เอวรูปุ่ ทุขั ปฏิลภติเยว”ติอาทีสุ^{๓๔} วุตตนเณ. โส หิ ตาตสทุโท ปาติยญเจว อญฺจ-
กถายญจ มงฺคลตุถทีปนีอาทีอญญปกรณวิเสส จ สาธารเณน ปากโณ. ฐีกาโปตฺถเกสุ ปน ตสฺส
วิเสสตุโถ นตฺถิ. ตสฺมา ปุเนตฺถ กิณฺจิ น วุตตพฺพ. “**ปุตุตํ ปิตุสฺ ปิตรํ ปุตุเตสฺ อญฺเณสญจ
อญฺเณสฺ ปิยปุคฺคเสตฺติ เจตฺถ “ปิตรํ ปุตุเตสฺติ เจตฺถ พหุโส ปาติโปตฺถเกสุ อธิปเปโต”ติ**
เวทิตพฺโพ.

๒.๑.๓ ปิตุสทุตฺถกถา

โส จ ปิตุสทุโท รกฺขณตณตปฺปนกนฺติภาเวน ปิตฺวาจโก โหติ. ตสฺมา โส ปิตุ-
สทุตฺถโถ เอวํ นานากนฺตเส วุตตนเณ ทญฺจพฺโพ :-

“ปิยาติตีติ ปิตา.^{๓๕} ปาติ ปุตุตฺน’ติ ปิตา, ปุตุตํ ปิณฺยติ ตปเปตี’ติ วา ปิตา, ปาติโต ริ
ตุ.^{๓๖} สพฺพโลกํ ปาติ รกฺขตี’ติ ปิตา, ปุตุตํ ปาติ รกฺขตี’ติ ปิตา, ปา รกฺขเณ ริตุปฺจโย, อถวาปี
ตปฺปนกนฺตีสฺ^{๓๗} ตปฺจโย.^{๓๘} สพฺพโลกนํ ปิตุญฺจณียตฺตา ปิตา. สพฺพโลกํ วา ปาตี’ติ
ปิตา. ปุตุตํ วา ปาตี’ติ ปิตา. ปาเลตี’ติ วา ปิตา. ปา รกฺขเณ ริตุ อาสฺส อี. อถวา ปุตุตํ ปิ
ยาติตี’ติ ปิตา.^{๓๙} ปี ปิตฺติ.^{๔๐} สกฺกญฺภาสา ปิตถ. อภิธานปฺปทีปิกายญจ ‘อัย ปิตุสทุโท ‘พฺรหฺเม
จ ชนเก’ติ ทุวิสุ อตฺถเกสุ วุตตตี’ติ วุตตตี.^{๔๑} เจตฺถ ปน ‘ปิตา’ติ อิทํ สนฺชาย วุตตน”ติ.

^{๓๔} มงฺคลตุถ. (บาลี) ๑/๗๖/๘๒.

^{๓๕} พุ.ป.อ. (บาลี) ๑/๓๒-๓๓/๑๖๙, อภ.วิ.อ. (บาลี) ๒๐๐/๑๑๕.

^{๓๖} พระอัครวงษ์สเถระ, สัททนิตฺตสุตฺตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ, หน้า ๑๐๕๕-๑๐๖๐ และ

สัททนิตฺตสุตฺตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ, หน้า ๖๖๑.

^{๓๗} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๔.

^{๓๘} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒.

^{๓๙} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๒ ; พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อูปสโม), งานวิจัยการศึกษา

เชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท ยมกวรรค-ชราวรรค ๑๕๖ พระคาถา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒๒.

^{๔๐} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๕.

^{๔๑} พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๒.

โส จ ปิตุสทุโท “ปิตา โข มํ มรณกาลเ อวจ ‘มา โข ตุํ ตาต ที่มาว ที่นํ ปสฺส, มา รสฺสน’ติ.^{๔๒} ปิตา มํ ฆนฺเต กาลํ กโรนฺโต เอวํ อวจ.^{๔๓} น ตํ มาตา ปิตา กยิรา อญฺเฆ วาปี จ ภาตกา.^{๔๔} ปิตา จ อสฺสา สพฺพโส สมภิสาโต.^{๔๕} ปิตาจีวตา โวโรปีโต โหติ.^{๔๖} สเจ เนสํ ปิตา สนฺติเก ภาเวย.^{๔๗} อถ เน ปิตา อาลิจฺจติวาลีเส จุมพิตฺวา ‘วรั โว ตาตา ทมมี’ติ อาห.^{๔๘} อมม ปิตา ตาว ปุริสภาวเน มา โรทฺธ.^{๔๙} ตสฺส ปิตา สุนทวชิโก นาม ลุทฺทโก อโหสิ.^{๕๐} ยถา ปน ฆนฺเต นาคเสน ปุตฺตสฺส ปิตา อตฺถิ.^{๕๑} อถสฺส ปิตา ทุติยทิวเส อาคนฺตุวาลี ... อาห.^{๕๒} ถลํ เม ปิตา ยาเปตี”ติอาทิสฺ^{๕๓} วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโพ. โส हि ปิตุสทุโท ปาลิยญฺเจว อญฺจกถาญญจ มิ ลินฺทปญฺหปกรณาทิอญฺญปกรณวิเสสจ สาธารณเณ ปากโฏ. ฐีกาไปตฺถเกสฺส ปน ตสฺส วิเสสตุโถ นตฺถิ. ตสฺมา ปุเนตฺถ กิณฺจิ น วตฺตพฺพ.

เตสฺส हि ชนกาทิสฺ ติสฺส เทว สทฺธา “ตาตสทุโท ปิตุสทุโท จา”ติ พหุโส ปาลิอาทิสฺ พุทฺธสาสนไปตฺถเกสฺส ปากโฏ. ยถาวุตฺเตสฺสจ ทวิสฺส สทฺเทสฺส ตาตสทุโท พหุโส ปุตฺตาลปนตฺถเ วตฺตติ. โส ปน ปิตุสทุโท เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ทฏฺฐพฺโพ.

ตลฺหิ กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ ชนกาวัสสฺส เจว ปาลนภาวัสสฺสจ รกฺขณตณฺหาทิกภาวัสสฺสจ วเสน ปุตฺตสฺส ทิสฺสติ. เตสญฺจ ชนกาทินํ ตินฺณํ สทฺทตฺถนํ วเสน นานาภาโว อีเชว น โหติ, เตสฺมปน พุญฺชนสฺส นานาภาโว อีช โหติ. โส हि ปิตา ยถารหํ ตตฺถ ตตฺถเว “ชนโก”ติปี “ตาโต”ติปี “ปิตา”ติปี วุจฺจติ. ยถาห มชฺฌิมนิกาย อุปฺปิณฺณาสกปาฬิยํ อรณฺวิงฺกสฺสุตฺเต :-

^{๔๒} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๖๒/๒๔๓, วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๒/๓๕๐.

^{๔๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๓/๑๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๑๙๙.

^{๔๔} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๓/๒๔, ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๓๙.

^{๔๕} ชุ.เถรี. (บาลี) ๒๖/๔๖๓/๔๘๕, ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๖๓/๖๓๑.

^{๔๖} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๙๔๑/๔๖๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๑/๕๙๕.

^{๔๗} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๖๗/๒๓๔.

^{๔๘} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๒.

^{๔๙} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓๗๙.

^{๕๐} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๘๐๙/๔๗๑.

^{๕๑} มลินฺท. (บาลี) หน้า ๒๘๐.

^{๕๒} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๔๑/๙๙.

^{๕๓} มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๔๔/๓๘.

“กถญจ ภิกขเว ชนปทนิรุตติยา จ อนภินิเวโส โหติ สมณญาย จ อนตีสารโ? อธิ ภิกขเว ตเทเวกเจสุ ชนปเทสุ ‘ปาดิ’ติ สณฺชานนฺติ, ‘ปตฺตน’ติ สณฺชานนฺติ. ‘ปิฏฺจน’ติ สณฺชานนฺติ, ‘สรวาน’ติ สณฺชานนฺติ, ‘หโรสน’ติ สณฺชานนฺติ, ‘โปณน’ติ สณฺชานนฺติ, ‘हनฺน’ติ สณฺชานนฺติ, ‘ปิปีสน’ติ สณฺชานนฺติ. อิติ ยถา ยถา นํ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ สณฺชานนฺติ, ‘อิทํ กิริมเอยสฺมนฺโต สนฺธาย โวหรนฺตี’ติ ตถา ตถา โวหริติ อปรามสํ. เอวํ โข ภิกขเว ชนปทนิรุตติยา จ อนภินิเวโส โหติ, สมณญาย จ อนตีสารโ. ‘ชนปทนิรุตฺตี นาภินิเวสเยยฺย สมณญํ นาติธาวะเยยา’ติ อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ, อิทเมตํ ปฏิจฺจ วุตฺตน’ติ.”^{๕๔}

“ตถา ตถา โวหริติ อปรามสน’ติ อมฺหากํ ชนปเท ภาชนํ ‘ปาดิ’ติ วุจฺจติ, อิมเ ปน นํ ‘ปตฺตน’ติ วทฺนฺติ, ตโต ปฏฺจาย ชนปทโวหารํ มุญฺจิตฺวา ปตฺตํ ปตฺตนเตว อปรามสนฺโต โวหริติ. เสสฺสปเทสุปิ เอเสว นโย’ติ ตพฺพพณฺณา.”^{๕๕}
“อปรามสนฺโต’ติ อนภินิเวสนฺโต สมณญามตฺตโต ว โวหริติ”ติ ตถฺภูทิกา.”^{๕๖}

ยถา จ เอกํ ภาชนํ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ “ปาดิ”ติปิ “ปตฺตน”ติปิ “ปิฏฺจน”ติปิ โวหารเณ วุจฺจติ. ตถา ปีตา เตสุ เตสุ จาเนสุ “ชนโก”ติปิ “คาโต”ติปิ “ปีตา”ติปิ โวหารเณ วุจฺจติ.

เตสุ จ มาตาปีตฺตฺส ปีตา “ปฺริสฺภาเว จิตานํเยว มหาโพธิสฺตฺตานํ พุทฺธภาวายํ ลทฺธพฺยากรณตฺตา, ปฺริเสสฺสเยว พุทฺธมตฺตาทิตฺตฺสนโต จา”ติ ทฺวิหิ การเณหิ มาตรา ปชาโน. มาตา ปน “อิตฺติภาเว จิตฺเทหิ สตฺเตหิ พุทฺธภาวาย พฺยากรณสฺส ลทฺธพฺพุตฺตา, อิตฺถิสฺส พุทฺธมตฺตาทิตฺตฺสนโต จา”ติ ทฺวิหิ การเณหิ ปีตรา อปฺปชานา.”^{๕๗}

ตถจ พุทฺธภาวํ ปตฺตํ ปตฺตนา อิตฺถิลิงฺเก จิตฺตฺส น สมฺมุติ. เอวญฺเหตํ ยถาวุตฺตํ จุทฺทกนิกายเ พุทฺธวํสฺปาลิยํ วุตฺตนเณ ทถฺจพฺพ :-

“มนุสฺสตฺตํ ลิงฺกสมฺปตฺติ	เหตุ สตฺถารทสฺสนํ
ปพฺพชฺชา คุณสมฺปตฺติ	อธิกาโร จ ฉนฺทตา

^{๕๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๓๒/๓๐๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๓๒/๓๔๗-๓๔๘.

^{๕๕} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๓๒/๑๔๘.

^{๕๖} ม.อ.ฎีกา (บาลี) ๓๓๒/๔๖๖.

^{๕๗} พระอัครกวีสังเคราะห์, สัททมนิเทศตามลาคัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, หน้า ๘๐๙.

อภุชฌมมสโมธานา

อภินิหาริ สมิขฺมตฺติ”ติ.^{๕๘}

“ตตถ มนุสฺสตฺตุนฺติ มนุสฺสตฺตภาเวเว จตฺวา พุทฺธตฺตํ ปตฺถเนตฺตสฺส
ปตฺถนา สมิขฺมตฺติ น นาคชาตฺติอาทิสฺส จิตานํ. กสฺมา’ติ เจ ? อเหตุกภาวโต.
ลึงคสมฺปตฺติติ มนุสฺสตฺตภาเว วตฺตมานสฺสาปํ ปุริสสิญฺเณ จิตฺตเสว ปตฺถนา
สมิขฺมตฺติ, น อิตฺติยา วา ปณฺทกนปฺสกกอุกโตพฺยณฺชนกานํ วา สมิขฺมตฺติ. กสฺมา’
ติ เจ ? ลกฺขณปาริปุริยา อภาวโต. วุตฺตลยเหตุ ‘อภฺจฺจนเมตฺถํ ภิกฺขเว อนวกาโส,
ยํ อิตฺถิ อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุทฺโธ’ติ.^{๕๙} ตสฺมา อิตฺถิลิङ्गे จิตฺตสฺส
มนุสฺส-ชาตฺติกสฺสาปํ ปตฺถนา น สมิขฺมตฺติ. เหตุติ ปุริสสฺสาปํ ตสฺมี อตฺตภาเว
อรหตฺตป-ปตฺติยา เหตุสมฺปนฺนสฺเสว ปตฺถนา สมิขฺมตฺติ, โน อิตฺรสฺส. **สตฺถา**
รทฺตฺสนนฺติ สเจ ชีวฺมานกพุทฺธสฺเสว สนฺติเก ปตฺถเอติ ปตฺถนา สมิขฺมตฺติ. ปรีนิพ
พุเต ภควติ เจตฺตยสฺส สนฺติเก วา โพธิรฺกฺขมฺมเล วา ปฏิมาย วา ปจฺเจกพุทฺธพุทฺธ
สาวกานํ วา สนฺติเก ปตฺถนา น สมิขฺมตฺติ. กสฺมา ? ภพฺพาภพฺพเก ญตฺวา
กมฺมวิปาก-ปริจฺเจทกถาเณน ปริจฺจินฺนํทิตฺวา พฺยาการํ อสมตฺตตฺตา. ตสฺมา
พุทฺธสฺส สนฺติเกเว ปตฺถนา สมิขฺมตฺติ. **ปพฺพชฺชาตฺติ** พุทฺธสฺส ภควโต
สนฺติเก ปตฺถเนตฺตสฺสาปํ กมฺมกิริยาทิสฺส ตาปเสสฺส วา ภิกฺขุสฺส วา ปพฺพชิตฺตเสว
ปตฺถนา สมิขฺมตฺติ, โน คิหิสิญฺเณ จิตฺตสฺส. กสฺมา ? ปพฺพชิตาเว หิ โพธิสฺสตา
สมฺโพธิ อธิจฺจนฺติ, น คหฺภูจา. ตสฺมา อาทิมฺหิ ปณฺชานกาเลปิ ปพฺพชิตฺเตน
ภวิตฺตพฺพํ. **คุณสมฺปตฺติ**ติ ปพฺพชิตฺตสฺสาปํ อภฺจฺจสฺมาปตฺติลาภิโน ปณฺจาภิณฺณสฺ
เสว สมิขฺมตฺติ, น ปน อิมาย คุณสมฺปตฺติยา วิรหิตฺตสฺส. กสฺมา ? นิคฺคณ
สฺส ตทภาวโต. **อธิการิ**ติ คุณสมฺปนฺเนนาปิ เยน อตฺตโน ชีวิตํ พุทฺธานํ
ปริจฺจคฺคํ โหติ, ตสฺส อิมินา อธิการเณ สมฺปนฺนสฺเสว สมิขฺมตฺติ, น อิตฺรสฺส.
ฉนฺทตฺตาติ อภินิหาร-สมฺปนฺนสฺสาปํ ยสฺส พุทฺธการกมฺมานํ อคฺคาย มหฺน
โต ฉนฺโท วายาโม จ อุตฺสาโห จ ปริเยญฺจ จ. ตสฺเสว สมิขฺมตฺติ, น อิตฺรสฺส.
ตตฺริทํ ฉนฺทมฺหฺนตฺตาย โอปมํ :- สเจ หิ เอวฺมสฺส ‘โย ปน สกฺลจฺจกฺวาฬคฺคํ

^{๕๘} พ.พุทฺธ. (บาลี) ๓๓/๕๕/๔๕๓, พ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๕๕/๕๖๔-๕๖๕.

^{๕๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๓๐/๑๑๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๐/๑๖๗, อ.อ. (บาลี) ๒๐/๒๗๙/๒๙, อ.อ. (ไทย) ๒๐/๒๗๙/๓๕, อ.อ. (ไทย) ๓๕/๘๐๙/๔๑๐, อ.อ. (ไทย) ๓๕/๘๐๙/๕๒๑.

เอโกทกัฏฐิ อุตตโน พาหุพเลน อุตตริตวา ปาริ คนฺตุ สมฺตโถ, โส พุทฺธตฺตํ ปาปฺณาติ. โย ปนิมฺ อุตตโน ทุกฺกรํ น มณฺณติ ‘อหํ อิมํ อุตตริตวา ปาริ คมิสฺสามิ’ติ เอวํ มหตา จฺนฺเทน อุตฺสาเหฺน สมฺนฺนาคโต โหติ, ตสฺส ปตฺถนา สมฺมิชฺชติ, น อิตฺรุตฺสา”ติ ตพฺพณฺณนํ โย.^{๖๐}

เอวนตฺถ วักฺยกฺวณฺณนํ วุตฺตตฺถนฺนํ ทนฺนํ :-

“ยํ อิตฺถิ อรหํ อุตฺส สมฺมาสมฺพุทฺโธติ เอตฺถ ติฏฺฐตฺถ ตาว สพฺพณฺณญฺเณ นิพฺพุตเตตฺวา โลกคารณสมฺตโถ พุทฺธภาโว, ปณฺธิชานมตฺตมฺปิ อิตฺถิยา น สมฺปชฺชติ. อิตฺถิ ปณฺธิชานมฺปิ สมฺปาเทตฺถ อสมฺตถาย อิตฺถิยา กุโต พุทฺธภาโว”ติ ‘อญฺ्ञานเมตํ อนวกาโส, ยํ อิตฺถิ อรหํ อุตฺส สมฺมาสมฺพุทฺโธติ’ วุตฺตํ. สพฺพการ-ปริปุโร วา ปุณฺณสุตฺตโย สพฺพการปริปุรเมว อุตฺตภาวํ นิพฺพุตเตตี”ติ ปุริโส ว อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, น อิตฺถิ. ยํ อิตฺถิ ราชํ อุตฺส จกฺกวตฺตี”ติ อาทิ สุปิ ยสฺมา อิตฺถิยา โกโสหิตวตฺถกฺขุหาทีนํ อภาเวน ลกฺขณานิ น ปริปุเรตฺติ, อิตฺถิ-รตนภาเวน สตฺตรตนสมฺภิกฺกา น สมฺปชฺชติ, สพฺพมนุสฺสเสหิ จ อธิโก อุตฺตภาโว น โหติ, ตสฺมา ‘อญฺ्ञานเมตํ ภิกฺขเว อนวกาโส, ยํ อิตฺถิ ราชํ อุตฺส จกฺกวตฺตี”ติ^{๖๑} วุตฺตํ. ยสฺมา จ สกฺกตฺตาทีนํปิ ติณฺณิ จานานิ อุตฺตมานิ, อิตฺถิ-ลึงฺกญฺจ หีนํ, ตสฺมา ตสฺสา สกฺกตฺตาทีนํปิ ปฏฺฐิตฺถานิ. นนฺ จ ยถา อิตฺถิ ลึงฺกํ, เอวํ ปุริสลึงฺกมฺปิ พุรหฺมโลเก นตฺถิ, ตสฺมา ‘ยํ ปุริโส พุรหฺมตฺตํ กเรยฺย, จานเมตํ วิชฺชตี”ติ^{๖๒} น วตฺตพฺพํ สียา”ติ. โน น วตฺตพฺพํ. กสฺมา? อิทฺถิ ปุริสสฺส ตตฺถ นิพฺพุตฺตนโต. พุรหฺมตฺตน”ติ หิ มหาพุรหฺมตฺตํ อธิปฺเปตํ. อิตฺถิ จ อิทฺถิ ฌานํ ภาเวตฺวา กาลํ กตฺวา พุรหฺมปาริสชฺชานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ, น มหาพุรหฺมานํ. ปุริโส ปน ตตฺถ น อุปปชฺชตี”ติ น วตฺตพฺพํ. สมานนํปิ เจตฺถ

^{๖๐} พ.พ.พ.บ. (บาลี) ๕๙/๑๓๙-๑๔๑.

^{๖๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๓๐/๑๑๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๐/๑๖๗, อ.อ.อ. (บาลี) ๒๐/๒๔๐/๒๙, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๐/๒๔๐/๓๕, อ.อ.อ. (บาลี) ๓๕/๔๐๙/๔๑๐, อ.อ.อ. (ไทย) ๓๕/๔๐๙/๕๒๑.

^{๖๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๓๐/๑๑๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๐/๑๖๗, อ.อ.อ. (บาลี) ๒๐/๒๔๑-๒๔๓/๓๐, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๐/๒๔๑-๒๔๓/๓๕, อ.อ.อ. (บาลี) ๓๕/๔๐๙/๔๑๐, อ.อ.อ. (ไทย) ๓๕/๔๐๙/๕๒๑.

“มาตาปิตโร’ติ วุตเต สลิฏฺฐกถณํ โหติ, ตสฺมีเยว วจเน วิปริยาขํ กตฺวา สมาสวเสน ‘ปีตามาตโร’ติ วุตเต สลิฏฺฐกถณํ น โหติ, ตสฺมา ตาทีสี สพุทฺธจนา อปฺปชฺฌียา, ‘ปีตา มาตา จ เม ททฺชฺชน’ติ ปาโจ ปน พยาสวเสน ขลิจฺฉิตฺตปฺปโยคตฺตา ปุชฺชนิโย.”^{๖๙} อถว มาตุอิจฺเจวมาทีนมนฺโต อา โหติ ทฺวณฺเต ปิตฺตอิจฺจาทีสุ. ปุณฺวณํ ตปฺปรีเส อาการปฏฺิเสธนตฺถํ. ‘มาตา จ ปีตา จ มาตาปิตโร’ติ อุททาหรณฺ”ติ.”^{๗๐} เอว มาตา จ ปีตา จ “มาตาปิตโร”ติ วุจฺจมานา อสลิฏฺฐกถณภาเวน เจว สมาสปฺปโยคภาเวน จ “ปีตามาตโร”ติ น วุตฺตา.

๒.๑.๔ ตสุตฺตาทานกถา

เอวญฺเจตฺถ สงฺเขปกถา ทฺฐพฺพาท:- “โย หิ สทาโร อิมสฺมี โลเก ชเนสี, โส ‘ชนโก’ติ วุจฺจติ. ชนโก เอว ปีตา. เตน การณเณ โส ชนกสทฺโท ชนกภาเวนว ปิตฺวาจโก โหติ. ปุตฺตานญจ ชีวิตฺ เยน สฺฐญฺจ อาปาทิตํ ปาติตํ ฆฏิตํ อนุปฺปนฺนเรน ปวตฺติตํ. โส ‘ตาโต’ติ วุจฺจติ. เตน โส ตาตสทฺโท ปาลนภาเวนว ปิตฺวาจโก โหติ. เตสญจ ชีวิตฺ เยน อิมสฺมี โลเก สฺฐญฺจ รกฺขิตํ โคปิตํ. โส ‘ปีตา’ติ วุจฺจติ. เตนว อยํ ปิตฺสทฺโท รกฺขณตามตฺตปฺปนกนฺติภาเวน ปิตฺวาจโก โหติ. เตสุ หิ ชนกาทีสุ ตีสุ เทว สทฺทา ‘ตาตสทฺโท ปิตฺสทฺโท จา’ติ พหุโส ปาติอาทีสุ พุทฺธสาสน-โปคฺคเกสุ ปากฺกา. ยถาวุตฺเตสุ จ ทฺวีสุ สทฺเทสุ ตาตสทฺโท พหุโส ปุตฺตาลปนตฺเถ วตฺตติ. เตสญจ ชนกาทีนํ ตินฺณํ สทฺทตฺถานํ วเสน นานาภาโว อีเชว น โหติ, เตสฺมปน พุชฺชนสฺส นานาภาโว อีช โหติ. ยถา หิ เอกํ ภาชนํ เตสุ เตสุ ชนปเทสุ ‘ปาตี’ติปิ ‘ปิตฺตณ’ติปิ ‘ปิฏฺจณ’ติปิ โวหารเณ วุจฺจติ. ตถา ปีตา เตสุ เตสุ จาเนสุ ‘ชนโก’ติปิ ‘ตาโต’ติปิ ‘ปีตา’ติปิ โวหารเณ วุจฺจติ. ชนโก หิ ปีตา ปุตฺตทธารานํ นายกตฺตา ‘ปุริโส’ติ วุจฺจติ. มาตา ปน นเรน โยคโต เจว นรฺส สายโต จ ‘นารี’ติ วุจฺจติ. กิณฺจาปี หิ ปีตา ยถาวุตฺตนเณ ทฺวีหิ การณเณ มาตรา ปชาโน. เต ปน มาตา-ปิตโร อสลิฏฺฐกถณภาเวน เจว สมาสปฺปโยคภาเวน จ ‘ปีตามาตโร’ติ วจเนน น วุตฺตา”ติ.

๒.๒ ปญฺจวิธภริยาภคตพฺพายตฺตกิจฺจกถา

^{๖๙} พระอัครคังสเถระ, สัททนีติปทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, หน้า ๑๙๒.

^{๗๐} พระอัครคังสเถระ, สัททนีติสุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, หน้า ๗๒๙.

เอตาย หิ มาตุยา คุณา ปีตรํ นิสฺสาย อิมสฺมี โลเก สุฏฺฐุ ปากฺกฺกา. สเจ จ ปีตา โลเก น ปากฺโก, น มาตุยา คุณา โลเก ปุตฺตานํ ปณฺณายนฺติ. ตสฺสา ปน คุณา ปีตุสฺยตฺตตฺตา อิทฺ สุฏฺฐุ ปากฺกฺกา. เตเนว ปีตา มาตุยา ปณฺณามํ นาม. วุตฺตญฺเจตํ ปาลิยํ “ภตฺตา ปณฺณามมิตฺติยา”ติ.^{๗๑} ตถา หิ สตา สสามิกา โสภติ.”^{๗๒} เหวญฺเจตํ โอปมฺมวเสน โลกนินฺติปกรณฺเ วุตฺตนฺเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“น รตฺตี วินา จนฺทิมหา วิจิ วินา จ อณฺณโว
หํสํ วินา โปกฺขรณฺนิ ปตี กณฺญา จ โสภเต”ติ.^{๗๓}

ปีตา หิ อตฺตโน เกเห วสนฺตานํ ปุตฺตทารานํ โปสนปาลนาทิวเสน เกหเชฏฺฐโก. อถ วา เกหสามิกา “ภตฺตา”ติ^{๗๔} วุจฺจติ. ปุตฺตทารา ปน ตสฺส ปิฏฺฐิจิตฺโต อนุพฺพนวเสน “ปจฺจิมมา ทิสา”ติ เวทิตพฺพา. เตสญฺจ ปุตฺตทารานํ กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ “ปุตฺตทารสงฺกโห”ติ วุตฺตํ. โส หิ สุตฺตวิหิตกมฺมมุตฺตาทิทิฏฺฐจรมฺมิกหิตตฺสฺสเหตุโต “มจฺจกณฺ”ติ^{๗๕} เวทิตพฺพ. เตสฺ จ ปจฺจเมตฺถ ทา รสฺส สงฺกโห วุจฺจเต. ปุโรโต ปน ปุตฺตตสฺส สงฺกโห อาวิภวิสฺสติ. ปุริโส หิ ภริยาย ภริตตฺตา “ภตฺตา”ติ วุจฺจติ. อิตฺถิ ปน ภริตพฺพโต ภริยา. เตสญฺจ ชายปติกานํ สํวาโส ทฺวึหิ การณฺหิ ปาตุภวติ. วุตฺตญฺหิ ชุทฺทกนิกายปาลิยํ สาเกตชาตเก :-

“ปุพฺพเพว สนนฺนิวาเสน ปจฺจุปปนฺนหิตฺเตน วา
เอวณฺตํ ชายเต เปมํ อูปปลํ ยโถทเก”ติ.^{๗๖}

^{๗๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๗๒/๔๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๒/๘๐, พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๘๔๑/๓๒๖, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๔๑/๔๗๓, พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๐๗/๒๒๒, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๗/๓๖๗, ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๒/๙๓. (ปณฺณายติ เอเตนาติ ปณฺณายณฺ, ส.ส.ฐีกา (บาลี) ๑/๗๒/๑๔๔. (ปณฺณายณฺ”ติ ลกฺขณํ สลฺลลฺกฺขณฺอุปาย)

^{๗๒} พระมหาสมปอง มุทิโต, **โลกนินฺติ นินฺติธรรมของชาวโลก**, ในโอกาสทำบุญอายุวัฒนมงคล ๗๘ ปี พระราชพรหมจารี (ทอง สิริมฺคโล), (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพลส แอนด์ กราฟฟิค, ๒๕๔๔), ข้อ ๙๖, หน้า ๑๑๓ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, **โคลงโลกนินฺติ : การศึกษาที่มา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : แม่คำ ผาง, ๒๕๔๒), บทที่ ๓๑๕, หน้า ๑๓๒.

^{๗๓} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๑๐๒ หน้า ๑๑๙ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, เรื่องเดียวกัน, บทที่ ๓๑๔ หน้า ๑๓๒.

^{๗๔} มจฺจกณฺตฺย. (บาลี) ๑/๓๙๗/๓๕๙.

^{๗๕} พ.พ. (บาลี) ๒๕/๖/๔, พ.พ. (ไทย) ๒๕/๖/๗, พ.สุ. (บาลี) ๒๕/๒๖๕/๓๘๕, พ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๖๕/๕๖๒, พ.พ.อ. (บาลี) ๖/๑๒๐, พ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๕/๙๒.

^{๗๖} พ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๗๔/๖๘, พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗๔/๑๑๑.

“ตสฺสตุโธ :- ภิกฺขเว เปมํ นามเต ทุวิหิ การณฺเห ชยติ, ปุริมภเว มาตา
วา ปิตา วา ปุตฺโต วา ธิดา วา ภคฺตา วา ภคินี วา ปติ วา ภริยา วา สหาโย วา มิตร
โตะ วา หุตฺวา โย เยน สทฺธิ อิกฺกฺจฺจานํ วุตฺตปฺพุทฺโธ, ตสฺส อิมินา **ปฺพุทฺธ** สฺสนฺนิ
วาเสน ภวนฺตเรปิ อนุพฺนฺชนฺโต โส สีนโห น วิชหติ. อิมสฺมี อตฺตภาเว กเตน
ปจฺจุปฺปนฺนหิตน วา เอวํ ตํ ชยเต เปมํ, อิมเห ทุวิหิ การณฺเห เปมํ นาม ชย
ติ. ยถา กิ? **อุปฺปลวํ ยโถทเกติ.** วา-การสฺส รสฺสตุตํ กตํ. สมฺมจฺยตฺถ
เจส วุตฺโต, ตสฺมา **อุปฺปลว**จฺ เสถ ชลชปฺพลวจฺ ยถา อุทเท ชยมานํ เทว
การณานิ นิสฺสาย ชยติ อุทกฺลเจว กตฺตลว, ตถา เอเตหิ ทุวิหิ การณฺเห เปมํ
ชยตี’ติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺพุทฺโธ”ติ ตพฺพพฺพณฺนา.^{๗๗}

น จ เกวลํ ชยปติกานํ สํวาโส นาม กามเม กามยตาวเสน ปาตุภาวติ. อถ โข อญฺญ-
มญฺญเมว กเตน ทิฏฺฐธมฺมิกหิตสฺสวเสน. เอวญฺหิ ये อญฺญมญฺญํ สมฺมาปฏฺิพชฺชนฺติ, เต
เอกนฺเตน อตฺตโน เกहे สฺขํ **อุปฺปา**เทนฺติ. อถวา ชยปติกา สํวาสภาวเสเนว จตฺตพฺพิชา โหณฺติ.
วุตฺตลวเจตํ อํกุตฺตรนิกายเ จตฺตกฺกนิปาตปาลิยํ ปจฺมสํวาสสฺสตุเต :-

“จตฺตาโรเม คหปตโย สํวาสา. กตเม จตฺตาโร ? จโว จวาย สทฺธิ สํวสติ
, จโว เทวียา สทฺธิ สํวสติ, เทโว จวาย สทฺธิ สํวสติ, เทโว เทวียา สทฺธิ สํวสติ.
กถญจ คหปตโย จโว จวาย สทฺธิ สํวสติ ? อิทฺ คหปตโย สามิกโก โห
ติ ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กามเมสฺมิจฺฉาจารี มุสสาวาที สุราเมรยมชฺช-
ปมาทฏฺฐายี ทุสฺสีโล ปาปชฺมโม มจฺเจรเมลปฺริยญฺจิตฺเตน เจตสา อการํ อชฺฌา-
วสติ อํกุโกสกปฺริภาสโก สมณพฺราหฺมณานํ, ภริยาปิสฺส โหติ ปาณาติปาตินิ
อทินฺนาทายินิ กามเมสฺมิจฺฉาจารินิ มุสสาวาทินิ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐายินิ
ทุสฺสีลา ปาปชฺมมา มจฺเจรเมลปฺริยญฺจิตฺเตน เจตสา อการํ อชฺฌาวสติ อํกุโกส-
กปฺริภาสิกา สมณพฺราหฺมณานํ. เอวํ โข คหปตโย จโว จวาย สทฺธิ สํวส
ติ. กถญจ คหปตโย จโว เทวียา สทฺธิ สํวสติ ? อิทฺ คหปตโย สามิกโก
โหติ ปาณาติปาตี อทินฺนาทายี กามเมสฺมิจฺฉาจารี มุสสาวาที สุรา
เมรยมชฺช-ปมาทฏฺฐายี ทุสฺสีโล ปาปชฺมโม มจฺเจรเมลปฺริยญฺจิตฺเตน เจตสา อการํ
อชฺฌา-วสติ อํกุโกสกปฺริภาสโก สมณพฺราหฺมณานํ, ภริยา จ ขวสฺส โหติ

^{๗๗} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๑๗๔/๒๓๗.

ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา อทินนาทานา ปฏิวิรตา กาเมสุมิฉนจาจารา ปฏิวิรตา
มูสาวาทา ปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจนา ปฏิวิรตา สีลวดี กลุยาณมฺมา
วิกตมฺล-มจฺเจเรน เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี อนกฺโกสฺกปฺริภาสิกา สมณพ
ราหฺมณานํ. เอวํ โข คหปตโย จโว เทเวีย สทฺธิํ สํวสตี. กถญจ คหปตโย เทโว
ฉวาย สทฺธิํ สํวสตี ? อธิ คหปตโย สามิโก โหติ ปาณาติปาตา ปฏิวิโร
อทินนาทานา ปฏิวิโร กาเมสุมิฉนจาจารา ปฏิวิโร มูสาวาทา ปฏิวิโร
สุราเมรยมชฺช-ปมาทญฺจนา ปฏิวิโร สีลวา กลุยาณมฺโม วิกตมฺล-มจฺเจเรน
เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี อนกฺโกสฺกปฺริภาสโก สมณพฺราหฺมณานํ, ภริยา จ
ขุสฺส โหติ ปาณาติปาตานิ ฯเปฯ สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจยิณี ทุสฺสีลา ปาปชฺม
มา มจฺเจร-มฺลปฺริยฺญจฺเตน เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี อกฺโกสฺกปฺริภาสิกา สมณพ
ราหฺมณานํ. เอวํ โข คหปตโย เทโว ฉวาย สทฺธิํ สํวสตี. กถญจ คหปตโย เทโว
เทเวีย สทฺธิํ สํวสตี ? อธิ คหปตโย สามิโก โหติ ปาณาติปาตา ปฏิวิโร
ฯเปฯ สีลวา กลุยาณมฺโม วิกตมฺล-มจฺเจเรน เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี อนกฺโก
สฺกปฺริภาสโก สมณพฺราหฺมณานํ, ภริยาปฺสฺส โหติ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา ฯเป
ฯ สุราเมรย-มชฺชปมาทญฺจนา ปฏิวิรตา สีลวดี กลุยาณมฺมา วิกตมฺล-มจฺเจเรน
เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี อนกฺโกสฺกปฺริภาสิกา สมณพฺราหฺมณานํ. เอวํ โข
คหปตโย เทโว เทเวีย สทฺธิํ สํวสตี. อิมํ โข คหปตโย จตฺตาริํ สํวสา'ติ.

อุโก จ โหนฺติ ทุสฺสีลา	กทริยา ปฺริภาสกา
เต โหนฺติ ชานิปตโย	ฉวา สํวสมาคตา.
สามิโก โหติ ทุสฺสีโล	กทริโย ปฺริภาสโก
ภริยา สีลวดี โหติ	วทญฺญ วิตมฺจฺจรา.
สาปฺปี เทวี สํวสตี	ฉเวน ปตินา สห
สามิโก สีลวา โหติ	วทญฺญ วิตมฺจฺจโร.
ภริยา โหติ ทุสฺสีลา	กทริยา ปฺริภาสิกา
สาปฺปี ฉวา สํวสตี	เทเวน ปตินา สห.
อุโก สทฺธา วทญฺญ จ	สญฺจตา ฌมฺมชีวิโน
เต โหนฺติ ชานิปตโย	อญฺจมฺมญฺญํ ปิยํ วทา.

อตฺตา สํปจฺรา โหนฺติ ฆาสุกํ อุปชยติ
อมิตฺตา ทุมมนา โหนฺติ อุกินฺนํ สมสฺสลิณ.
อิธ ฐมฺมํ จริตฺวาน สมสฺสิลพฺพตา อุโก
นนฺทิโน เทวโลกสฺมี โมทนฺติ กามกามิโน”ติ.^{๗๘}

“ฉโว จวยาติ คุณมรณเนน มตฺตฺตา ฉโว คุณมรณเนน มตฺต
ฉวสฺส สทฺธิ. เทวียา สทฺธิณฺติ คุณเนหิ เทวียุตฺตสฺส สทฺธิ. ทฺตฺสฺสโลติ นิสฺสฺสโล. ปาป-
ฐมฺโมติ ลามกฐมฺโม. อุกโกสกปริภาสโกติ ทสฺส อุกโกสวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ทสฺสเสตฺวา สนฺตชฺชเนน ปริภาสโก. เอวํ สทฺพพตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
กทฺธิยาติ ถทฺฐมจฺจริโน. ขานิปตโยติ ชยมฺปติกา. วทฺถญฺญติ ยากานํ วจนฺตฺส อตฺถํ
ขานนฺติ. สลฺยตฺต
กปฺเปนฺต
พหุ โหนฺติ. ฆาสุกํ อุปชยติติ อณฺณมณฺณ ฆาสุวิหาโร ชยติ. กามกามิโนติ กา
เม กามยมนานา”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๗๙}

“ยถากมฺมํ ตา ตา คติโย อรณฺติ อุปจฺจณฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
กฺจฺจติตา อริยา’ติ กทฺธิยา. ถทฺฐมจฺจริโน, ถทฺฐเนน มจฺจเรน สมณฺณาคตา’ติ
อตฺถโธ. ถทฺฐมจฺจริยสฺสทิสฺสยฺหิ กฺจฺจติ สทฺพพทา นิหีนํ นคฺติ สทฺพพคฺคณํ อาหิ
ภูตฺตฺส โภคสมฺปตฺติอาทิสทฺพสมฺปตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
เตนาห กทฺธิยาติ ถทฺฐมจฺจริโนติ. เอกจฺจโจ หิ อตฺตโน วสนญฺจฺจเน ภิกฺขุ
หตฺถํ ปสาเรตฺวาปึน วนฺทติ. อณฺณตฺถ คโต วิหารํ ปวิสฺสวา สกฺกจฺจํ วนฺ
ทิตฺวา มฐฺรปฺปฏิสนฺธารํ กโรติ ‘กึ ภนฺเต อมฺหากํ วสนญฺจฺจนํ นาคจฺจณ,
สมฺปนฺโน ปเทโส, ปฏฺิพลาคํ อยุยานํ ยาคฺคตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ภิกฺขุ ‘สทฺธิโร อยํ อุปาสโก’ติ ยาคฺคตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตฺตฺส คามํ คณฺตฺวา ปิณฺฑทฺยา จริติ. โส ตํ ทิสฺวา อณฺณเนน วา กจฺจติ, ฆรํ
วา ปวิสฺติ. สเจปึ สมฺมุขีภาวํ อากจฺจติ, หตฺถเนน วนฺทิตฺวา ‘อยุยฺสส ภิกฺขุ เทถ,
อหํ เอเกน กมฺเมเนน คจฺจามิ’ติ ปกฺกมฺติ. เอโร สกฺกคํ จริตฺวา ตฺจฺจปตฺตฺตฺต

^{๗๘} อญฺ.จตฺตฺก. (บาลี) ๒๑/๕๓/๖๕-๖๗, อญฺ.จตฺตฺก. (ไทย) ๒๑/๕๓/๘๘-๙๐.

^{๗๙} อญฺ.จตฺตฺก.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๓๔๙-๓๕๐.

นิกุมมตี. อิทธิตาว มุทุมมจรรย์ นาม. เยน อทายโกปี ทายโก วีย ปณณายติ. อิธ ปณณ กุทุมมจรรย์ อธิปเปต. เยน สมณนาคโต ภิกขุสุ ปณณายปวิญญูเสสุ ‘เถรา จิตา’ติ วุตเต ‘กั มยหิ ปาธา รุชชุนตี’ติอาทีนิ วตฺวา สิตาณมโก วีย ขาณโก วีย จ ทฺวโร หุตฺวา ตัญญติ, สามิจิมปี น กโรติ, กุโธ ทาน. อยมิธ อธิปเปโต. เตน วุตตํ **กทุมมจรรย์โนติ กทุเรน มจฺจนเรน สมณนาคตาติ อตฺถโถติ.** มจฺจเร มจฺจเร มจฺจริยน’ติ อตฺถโต เอก. **ปริภาสกาติ** ภิกขุ ฆรทฺวารเร จ ีเต ทิสฺวา ‘กั ตุมเห กสิตฺวา อาคตา วปีตฺวา ลายิตฺวา, มยฺ อตฺตโนปี น ลกาม, กุโธ ตุมหาก, สีนํ นิกุมมตา’ติอาทีนิ สนฺตชฺชกา. **ยาจกานํ วจนฺตส อตฺถํ ชานนฺตีติ** เอตฺถ กิณจาปี ภิกขุ ฆรทฺวารเร จิตา ตฺถนํ โหนฺติ, อตฺถโต ปณ ‘ภิกขํ เทธา’ติ วทนฺติ นาม อริยาย ยาจกาน. วุตตฺถนํ **อุทฺทิสฺส อริยา ตัญญนฺติ, เอสา อริยาน ยาจกานติ.**^{๕๐} ตตฺร เย ‘มยฺ ปจาม, อิมเ น ปจนฺติ, ปจมานเ ปตฺวา อลภนฺตา กุหิ ลภิสฺสตี’ติ เทยฺยธมฺมํ สํวิทฺชนฺติ, เต วทณฺณ ยาจกานํ วจนฺตส อตฺถํ ชานนฺตี นาม ญตฺวา กตฺตพฺพกรรมโต. จตฺตตฺถํ อตฺตตานเมว”ติ ตัญญีกา.^{๕๑}

เย จ ทิฏฺฐธมฺมิเก เจว สมฺปรายิกเ จ อณฺณมณฺณํ ปสฺสสิตฺถํ ปตฺถยนฺติ. เตปี สมภาเวน สทฺธาทีเก ธมฺเม อนฺจเรยฺย. วุตตฺถนํ สมนํวิสฺสุตเต :-

“อาภงฺเขยฺยํ เจ คหปตโย อุโก ชานิปตโย ทิฏฺฐเจ เจว ธมฺเม อณฺณมณฺณํ ปสฺสสิตฺถํ อภิสมฺปรายญจ อณฺณมณฺณํ ปสฺสสิตฺถํ, อุโกว อสฺส สมสทฺธา สมสึลา สมจาคา สมปณฺญา. เต ทิฏฺฐเจ เจว ธมฺเม อณฺณมณฺณํ ปสฺสสนฺติ อภิสมฺปรายญจ อณฺณมณฺณํ ปสฺสสนฺตี’ติ.

อุโก สทฺธา วทณฺณ จ	สณฺณตา ธมฺมชีวิน
เต โหนฺติ ชานิปตโย	อณฺณมณฺณํ ปิยํ วทา.
อตฺถาสํ ปจฺรา โหนฺติ	ผาสูกํ อุปชยติ
อมิตฺตา ทุมมนา โหนฺติ	อุภินฺนํ สมสึลิน.
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน	สมสึลพฺพตา อุโก

^{๕๐} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๕๙/๑๖๙, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๙/๒๖๕.

^{๕๑} ชุ.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๕๓-๕๔/๓๘๓-๓๘๔.

นนุทีโน เทวโลกสุมิ

โมทนุติ กามกามิโน”ติ.^{๘๒}

“อภิสมุปรายณจาติ ปโรโลกะ จ. สมสัทธาติ สัทธาชย สสมา เอกสทิสสา.
 สีสาทิสูปิ เอสเว นโย. นภจจํ เกวลํ ภิกขุณํ เทสิตํ. เสสเมตฺถ ตาทิสเมวา”ติ
 ตพฺพพณฺณา.^{๔๓}

อิติ ปน ทิฏฐธมมิกสมุปรายิก อลฺลมนลฺลํ ปสฺสิตํ ปตฺตยิตฺวา เตหิ สมภาเวน ยทา-
วตฺตปฺปการเ สทฺธาทิเก ธมฺเม อนฺจรรนฺตา นิสฺสํสฺเสน อลฺลมนลฺลํ ปสฺสิตํ ลภฺนติ.

เย่ หิ ชายปติกา ฆราวาสวเสน เอกภุจเณ วสนฺตา อคฺตโน เกเห สฺขํ อุปปาเทตุ
 ปตฺถยณฺติ. เต อการํ อหฺมวสนฺตสฺส ฆมฺมํ อนฺวตฺเตยฺยํ. ตสฺส จ ฆมฺโม สจฺจาทิวเสน จตุพฺพิโซ
 โหติ. โส ปน “ฆราวาสฆมฺโม”ติ วุจฺจติ. ตถา หิ โส ขุทฺทกนิกาเย สุตฺตนิปาตปาฬิยํ อาพวสฺสตุ
 เต วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺโป :-

“ยสฺสเสเต จตุโร ธมฺมา

สตทศต ฌรเมตโน

ឥឡូវ ធុរ្ម័ន ចិត្ត ទាប

๔ เหว เป็จจ น โสจติ.

ទិវង្គ ឲ្យសេដ្ឋី ឬស្រុកស្រុក

ปฐ สมนพฺรหฺมณ

ยทิ ฐจุจา ทมา จาคา

จนตथा ภิกขุโยธ วิชชตี”ติ.^{๕๔}

“เอวํ คหภูจฺปพฺพชิตานํ สาธารณเณ โลกียโลกุตตรมิสฺสเสน นยเน
จตุตารโ ปรณฺเห วิสสขฺเชตฺวา อิทานิ ‘ถลํ เปจฺจ น โสจตี’ติ อิมํ ปรณฺจมํ ปรณฺหํ
คหภูจฺวเสน วิสสขฺเชนฺโต อาห ยสฺสเสเตติ. ตสฺสตุโถ ยสฺส ‘สทฺทหาโน
อรหตฺน’ติ เอตฺถ วุตฺตาย สพฺพกฺลยาณธมฺมุปปาติกา ย สทฺธาย สมณฺนาคตตฺตา
สทฺธสฺส **ภรเมลิโน** ภราวาสํ ปรณฺจ วา กามกฺเณ เอสนตสฺส กเวสนตสฺส
กามโกกฺโข คหภูจฺสส ‘สจฺเจน กิตฺตี ปปโปตี’ติ เอตฺถ วุตฺตปฺปการํ **สจฺจํ**, ‘สฺส
สฺสํ ลภเต ปรณฺณ’ติ เอตฺถ สฺสสฺสปรณฺณานาเมน วุตฺโต **ธมฺโม**, ‘ธฺรฺวา อุฏฺฐ
าตา’ติ เอตฺถ ธฺรฺวานาเมน อุฏฺฐานาเนน จ วุตฺตา **ธีติ**, ‘ททํ มิตฺตานิ คนฺถี’ติ^{๔๕}
เอตฺถ วุตฺตปฺปกาโร **จาโค** จา’ติ เอเต จตุโร ธมฺมา สนฺติ. ส เว เปจฺจ น

๘๒ อ.จตุกก. (ปาลิ) ๒๑/๕๕-๕๖/๗๐-๗๑, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕-๕๖/๙๔-๙๕.

๘๓ **นาง.จตุรกก.อ. (ปาลิ)** ๒/๕๕-๕๖/๓๕๐.

ឆ. ឧ. ឧ. (បាតី) ២៥/១៩០-១៩១/៣៧០, ឧ. ឧ. (បាតី) ២៥/១៩០-១៩១/៥៤៥.

๙๕ ส.ส. (ปาลิ) ๑๕/๒๔๖/๒๕๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

โสจตีติ อธิโลกา ปรโลกิ คนตุวา ส เว น โสจติ.

เอว ภควา ปณจम्मปิ ปณห์ วิสสชเชตฺวา ตํ ยกฺขํ โจเทนฺโต อาห อิงฺฆ
อณฺเณปิตฺติ. ตตฺถ อิงฺฆาติ โจทนตฺเถ นิปาโต. อณฺเณปิตฺติ อณฺเณปิ ฆมฺเม ปฺนุ
สมณพฺราหฺมณฺเณ ปฺนุจฺจสฺส. อณฺเณปิ วา ปฺรณาทโย สพฺพพณฺณปฺปฏิญฺเณ ปฺนุ
สมณ-พฺราหฺมณฺเณ ปฺนุจฺจสฺส. ยถิ อมฺเหหิ ‘สจฺเจน กิตฺติ ปปฺโปตี’ติ เอตฺถ
วุตฺตปฺปการา สจฺจา ภิกฺขุโย กิตฺติปฺปตฺติการณํ วา, ‘สฺสสฺสํ ลกฺเต ปณฺณน’ติ
เอตฺถ สฺสสฺสสน-ปณฺญาปเทสฺน วุตฺตา ทมา ภิกฺขุโย โลกียโลกุตฺตรปณฺณ
าปฺปิลากการณํ วา. ‘ททํ มิตฺตานิ คนฺนตฺติ’ติ เอตฺถ วุตฺตปฺปการา จาภา ภิกฺขุโย
มิตฺตคนฺนการณํ วา, ‘ฐรฺวา อญฺจาทา’ติ เอตฺถ ตํ ตํ อตฺถวสํ ปฺฏิจฺจ ฐรฺนา
เมณ อญฺจานนามเณ จ วุตฺตาย มหาการสหนฺนญฺเณ อสฺสสฺสพฺพิทาวปฺปตฺตาย วิ
ริยสงฺฆาตาย ขนฺตฺยา ภิกฺขุโย โลกียโลกุตฺตรชนวินฺทนการณํ วา, ‘สจฺจํ ฆมฺโม
ธิตฺติ จาโค’ติ เอว วุตฺเตหิ อิมฺเหว จตฺถิ ฆมฺเมหิ ภิกฺขุโย อสฺมา โลกา ปรํ โลกํ
เปจฺจ อโสงฺกการณํ วา อธิ วิชฺชตฺติ’ติ อยเมตฺถ สทฺธิ สงฺเขปโยชนาย อตฺถวณฺณ
นา. วิตฺถารโต ปน เอกเมกํ ปทํ อตฺถุทฺธารปทฺธารวณฺณนายนฺนํ วิชิตฺวา
เวทิตฺพพา”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๔๖}

ยา จ ภริยา เคเห วสนฺตสฺส สามิกสฺส โอวาเท น จเปติ, น สา อตฺตโน สามิก
สการวตี. วุตฺตณฺหิ สุตฺโตเมณ “น สา ภริยา ยา ปติโน น วิเกตี”ติ.^{๔๗} ทฺวจฺจสีลา จ ภริยา โจ
รา วิย เอกนฺตเณว สามิกเคเห โภกํ นาเสติ นาม. วุตฺตณฺเหตํ ขุทฺตกนิกาย ชาตกปาถิยํ กุณาล
ชาตเก :-

“โจรา วิย เวณิกตา มทฺธา วิย วิสทฺฐจา วาณิไซ วิย วาจาสนฺนุติโย
อิสฺสสังคมิว วิปริวตฺตาโย อูรคามิว ทฺวชฺวหาโย โสพฺภมิว ปฺฏิจฺจณฺนา ปาตาล
มิว ทฺวปฺปฺรา รกฺขสี วิย ทฺวตฺโตสา ยโมเวกนฺตหาริโย สิจิวิวิ สพฺพภกฺขา นทฺติ
ริว สพฺพวาหิ อนิโล วิย เยนกามจฺรา เนรฺ วิย อวิเสสกรา วิสรฺกฺโข วิย
นิจฺจผลิตาโย”ติ.^{๔๘}

^{๔๖} พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐-๑๙๑/๒๖๗-๒๖๘.

^{๔๗} พ.ศ.า. (บาลี) ๒๘/๔๙๑/๑๒๕, พ.ศ.า. (ไทย) ๒๘/๔๙๑/๑๘๑.

^{๔๘} พ.ศ.า. (บาลี) ๒๘/๒๙๒/๙๔, พ.ศ.า. (ไทย) ๒๘/๒๙๒/๑๔๑.

อถวา ยา สีสาทโย กุสละธมฺเม อปริจิริตฺวา สามิกเคเห กิจฺจานุกิจฺเจสุ เวชฺยาวจฺจกรํ น
กริ, สานวหิ จาเนหิ อตฺตโน สามิกสฺส ปโทสํ อหฺรติ นาม. เอวญฺเจตํ ขุทฺทกนิกายปาลิยํ
กุณฺณาลชาตเก วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺพํ :-

“นวหิ ขลฺล สมฺม ปุณฺณมุข จาเนหิ อิตฺถิ ปโทสมหฺรติ. อารามกมนสีลา
จ โหติ, อูชฺชยานกมนสีลา จ โหติ, นทิตฺตถกมนสีลา จ โหติ, ฌาติกุลกมนสีลา
จ โหติ, ปฺรกุทกมนสีลา จ โหติ, อาทาสทฺสสมณฺฑนนานุโยคมนุชฺชุตฺตสีลา จ โห
ติ, มชฺชปาณินิ จ โหติ, นิลฺโลคนสีลา จ โหติ, สทฺวารจายินิ จ โหติ. อิเมหิ ขลฺล
สมฺม ปุณฺณมุข นวหิ จาเนหิ อิตฺถิ ปโทสมหฺรติ”ติ.^{๙๙}

ยถิ จ ยา ภริยา สามิกเคเห ปฎิวิสฺสวา ตเมว ปทฺฐจายินิ. ตาย ตสฺส ปทฺฐสฺสิตานิ
ปณฺจวิส จานานิ เอวํ กุณฺณาลชาตเก วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺพานิ :-

“ปณฺจวิสาย ขลฺล สมฺม ปุณฺณมุข จาเนหิ อิตฺถิ ปทฺฐจฺจา เวทิตพฺพา ภวติ.
สามิกสฺส ปวาสํ วนฺณณฺติ, ปวฺภูจํ น สรติ, อาคตํ นาภินนฺทติ, อวณฺณํ ตสฺส
ภณฺติ, วนฺณํ ตสฺส น ภณฺติ, อนตฺถํ ตสฺส จรติ, อตฺถํ ตสฺส น จรติ, อกิจฺจํ ตสฺส
กโรติ, กิจฺจํ ตสฺส น กโรติ, ปรีทหิตฺวา สยติ, ปรมฺมุขํ นิปชฺชติ, ปรีวตฺตกชาตา
โข ปน โหติ กุญฺญมิยชาตา, ทิฆํ อสฺสสฺสติ, ทุกฺขํ เวทยติ, อุชฺจารปสฺสวํ อภินฺนํ
คจฺจติ, วิโลมมาจรติ, ปฺรปฺริสสทฺทํ สุตฺวา กณฺณโสตํ วิวรโมทหติ, นิหตโภคา
โข ปน โหติ, ปฎิวิสฺสเกหิ สนฺถวํ กโรติ, นิกฺขนฺตปาทา โข ปน โหติ, วิสิขานู
จารินิ, อติจารินิ โข ปน โหติ นิจํ สามิกเ อการวา ปทฺฐจมนสงกปฺปา, อภินฺนํ
หํ ทฺวารเ ติฎฺฐติ, กจฺจนานิ องฺกานิ ถนานิ ทสฺเสติ, ทิสฺสทิสํ คนฺตฺวา เปกฺขติ.
อิเมหิ ขลฺล สมฺม ปุณฺณมุข ปณฺจวิสาย จาเนหิ อิตฺถิ ปทฺฐจฺจา เวทิตพฺพา ภวติ”
ติ.^{๑๐๐}

ยา ปน ภริยา เคเห วสนตฺสฺส สามิกสฺส โอวาทเ จเปตฺวา คารวปฎิสิชฺชุตฺตา สีสาทิสฺส
กุสละธมฺเมสุ ปริจิริ, สาทสฺสเสว หิตาย ปฎิปนฺนา นาม เสฎฺฐา. วุตฺตณฺหิ สํชฺชุตฺตนิกายเ สคาถ-
วคฺคปาลิยํ ขตฺติยสฺสฺเต “สฺสฺสฺสตา เสฎฺฐา ภริยานนฺ”ติ.^{๑๐๑} “สฺสฺสฺสตาติ สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส. กุมาริกาเล วา

^{๙๙} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๙๘/๙๖, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๙๘-๓๐๐/๑๔๓-๑๔๔.

^{๑๐๐} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๓๐๐/๙๗, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๕-๑๔๖.

^{๑๐๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔/๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔/๑๔.

คหิตา โหตุ ปจฺฉา วา, สรุปา วา วิรูปา วา, ยา สามิกํ สุตฺตฺตติ ปริจฺรติ โตเสติ, สา ภริยานํ เสฏฺฐา”ติ ตพฺพณฺนา.^{๙๒}

ยา จ ภริยา อุตฺตโน สามิเกน สทฺธิ สฺमानสุขทุกฺเขน สํวตฺตติ, สา “ปรมสขา”ติ เวทิตพฺพา. วุตฺตญฺเจตํ สํยุตฺตนิกาเย สกาวกฺกปาลิยํ วตฺตฺตเต “ภริยา จ ปรโม สขา”ติ.^{๙๓} “ปรโมติ อณฺเวยสํ อกเถตพฺพสฺสปี คุยฺหสฺส กเถตพฺพยุตฺตตยา ภริยา ปรโม สขานามา”ติ ตพฺพณฺนา.^{๙๔} “คุยฺหสฺสตาติ คุหิตพฺพสฺสรหสฺสสฺส. ปรโม สขานาม อติปิยญฺจนาตยา”ติ ตพฺพณฺนา.^{๙๕} สีลาทีหิ จ สมฺปณฺนา ภริยา เยสํ กุเล วสิตฺวา เตสํ ทุกํ ฐปฺสเมตฺตญฺเจว เตสํ กุลํ สฺกฺขฺ ปตฺติญฺจาเปตฺตญฺจ สมตฺถา นาม. วุตฺตญฺเจตํ อํกุตฺตรนิกาเย จตฺตกฺกนิปาทปาลิยํ กุลสฺสเต :-

“ยานิ กานิจิ ภิกฺขเว กุลานิ โภเคสุ มหตฺตํ ปตฺตานิ จิรญฺจิติกานิ ฆวนฺติ, สพฺพานิ ตานิ จตฺตฺติ จานฺเหิ เอเตสํ วา อณฺยตเรณ. กตเมหิ จตฺตฺติ ? นญฺจํ คเวสนฺติ, ชินฺณํ ปฏิสงฺขโรนฺติ, ปริมิตปานโกชนา โหนฺติ, สีตวนฺตํ อิตฺถิ วา ปุริสํ วา อาริยํ จเปนฺติ. ยานิ กานิจิ ภิกฺขเว กุลานิ โภเคสุ มหตฺตํ ปตฺตานิ จิรญฺจิติกานิ ฆวนฺติ, สพฺพานิ ตานิ อิมฺเหิ จตฺตฺติ จานฺเหิ เอเตสํ วา อณฺยตเรนา”ติ.^{๙๖} “อาริยํ จเปนฺติ ภาณฺฑาคาริกญฺจนา จเปนฺติ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๙๗}

อิตฺติ เต ชายปติกา เตหิ ฆมฺเมหิ ปฏิสํยุตฺตา อการํ อชฺฌมาสนฺตา อุตฺตโน เคเห สุขํ อุป ปาเทตฺตํ สมตฺถา นาม. ภริยาย หิ อาเวณิกานิ ทุกฺขานิ ญตฺวา สามิเกน ขธารเหเนว ตสฺสา สงฺคหํ กาคฺคํ วญฺญติ. ตานิ ปน ทุกฺขานิ นาม ทหรปติกุลคมฺนาทิวเสน ปญฺจวิธา โหนฺติ. วุตฺตญฺเจตํ อาเวณิกทุกฺขสฺสเต :-

“ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว มาตฺตคามสฺส อาเวณิกานิ ทุกฺขานิ, ยานิ มาตฺตคาโม ปญฺจนุโกติ อณฺยตฺเรว ปุริเสหิ. กตมานิ ปญฺจ ? อิทฺถิ ภิกฺขเว มาตฺตคาโม ททโรว

^{๙๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๔/๓๓-๓๔.

^{๙๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๕๔/๔๒, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๙.

^{๙๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๙๐.

^{๙๕} ส.ส.ญีกา (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๗.

^{๙๖} อญฺ.จตฺก. (บาลี) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗-๒๗๘, อญฺ.จตฺก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖.

^{๙๗} อญฺ.จตฺก.อ. (บาลี) ๒/๒๕๘-๒๖๓/๔๔๗-๔๔๘.

สมาโน ปตีกุถ คจฺจติ, ฌาตเกหิ วินา โหติ. อิทํ ภิกฺขเว มาตุคามสฺส ปจฺมํ
อาเวณิกํ ทุกฺขํ, ยํ มาตุคาโม ปจฺจนุโกติ อลฺยตฺตฺเรว ปฺริเสหิ. ปฺน จปฺริ ภิกฺขเว
มาตุคาโม อุตฺตมํ โหติ. อิทํ ภิกฺขเว มาตุคามสฺส ทฺติยํ อาเวณิกํ ทุกฺขํ, ยํ มาตุ-
คาโม ปจฺจนุโกติ อลฺยตฺตฺเรว ปฺริเสหิ. ปฺน จปฺริ ภิกฺขเว มาตุคาโม คพฺภิณี โหติ.
อิทํ ภิกฺขเว มาตุคามสฺส ตฺติยํ อาเวณิกํ ทุกฺขํ, ยํ มาตุคาโม ปจฺจนุโกติ
อลฺยตฺตฺเรว ปฺริเสหิ. ปฺน จปฺริ ภิกฺขเว มาตุคาโม วิชยติ. อิทํ ภิกฺขเว
มาตุคามสฺส จตฺตํ อาเวณิกํ ทุกฺขํ, ยํ มาตุคาโม ปจฺจนุโกติ อลฺยตฺตฺเรว
ปฺริเสหิ. ปฺน จปฺริ ภิกฺขเว มาตุคาโม ปฺริสสฺส ปาริจริยํ อุเปติ. อิทํ โข ภิกฺขเว
มาตุคามสฺส ปณฺจํ อาเวณิกํ ทุกฺขํ, ยํ มาตุคาโม ปจฺจนุโกติ อลฺยตฺตฺเรว
ปฺริเสหิ. อิมานิ โข ภิกฺขเว ปณฺจ มาตุคามสฺส อาเวณิกานิ ทุกฺขานิ, ยานิ มาตุ-
คาโม ปจฺจนุโกติ อลฺยตฺตฺเรว ปฺริเสหิ”ติ.^{๙๘}

“อาเวณิกานีติ ปาฏิปุคฺคฺลิกานิ ปฺริเสหิ อสาธารณานิ. ปาริจริยนฺตุ
ปฺริจาริกภาวน”ติ ตพฺพพณฺณา.^{๙๙} “อาเวณิตพฺพโต มรียาทาย วิตุํ อสาธารณโต
ปสฺสิตพฺพโต อาเวณิกานิ. ปฏิจฺจเจเก ปุคฺคเก นียุตฺตานี”ติ ปาฏิปุคฺคฺลิกานิ. ปฺริ-
จาริกภาวนฺตุ อุปฺปจายิกภาวน”ติ ตญฺญีกา.^{๑๐๐}

ยถาวุตฺตปฺปการเณว हि ภริยาย ทุกฺขํ นาม ตสฺส อสาธารณวเสน สามิเกหิ
อธิกฺตรทุกฺขํ. ตสฺมา ตสฺสา สงฺกหนาทิกิจฺจํ ฌมฺเมน สเมน สมฺมานนาทีหิ ปณฺจहि จาเนหิ นิพฺพุตฺตํ
กาทพฺพํ. สเจ ปน ตสฺสา กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ น กตํ. सा तलितुत्तातिगेहि ओगुहि การणेहि ओत्तโน
สามิกํ ओวชานาติ. ओเวณจ ตานิ ओगु การณานิ ขุทุทกนิกาเย ชาตกपालियํ गुणालชาตगे वुत्त-
นयेन तगुजพुพานि :-

“ओगुจहि खलु समं पुण्णमुख जानेहि ओत्ति สามิกํ ओวชานาति. तलितुत्ता,
ओत्तरता, ओच्चिता, सुराओत्तरता, मुत्तरता, ปมตฺตता, สพฺพกิจฺเจสุ ओ-

^{๙๘} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๒๔๒/๒๑๙-๒๒๐, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๒/๓๑๔-๓๑๕.

^{๙๙} ส.สพ.,ม.อ. (บาลี) ๓/๒๔๒/๑๔๗.

^{๑๐๐} ส.สพ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๔๒/๔๓๑.

วตุตตะนา, สัพพชนอนุปปาทาเนน. อิมะหิ ขลฺล สมฺม ปุณฺณมุข อญฺฺจหิ จาเนหิ อิตฺถิ สามีกั อวชานาติ”ติ.^{๑๐๑}

“**ทลิตฺตทตฺตาติ ทลิตฺตทตฺตาย. เสสฺสเปสฺสุปี เอเสว นโย. ตตฺถ ทลิตฺตท**
อลงฺการาทินิ อภาวโต กิเลเสน สงฺกณฺหิตุํ น สกฺโกติ”ติ ตํ อวชานาติ. คิลานอ
วตฺตูกามกิเลสกามะหิ สงฺกณฺหิตุํ น สกฺโกติ. ชราชินฺโณ กายิกวาทสิกขิตฺตทตฺตา-
รติสมตฺโต น โหติ. สุราโสณฺโฑ คสฺสา หตฺถปีพฺพชานาตินิปี สุราชมรณเณ
ว ปเวเสติ. มุทฺโธ อนฺธพาลो รติกฺขโล น โหติ. ปมตฺโต ทาสีโสณฺโฑ
หุตฺวา ชรทาสีหิ สทฺธิํ สํวตฺติ, ภริยํ ปน อกฺโกสตี ปริภาสตี, เตนํ นํ อวชานาติ.
สัพพ-กิจฺเจสุ อนฺวตฺตุนตํ ‘อํ นิตฺเตโช มเมว อนฺวตฺตติ’ติ ตํ อกฺโกสตี ปริภา
สตี. โย ปน สัพพํ ชนํ อนุปฺปาเทติ กุญฺมพํ ปฏิจฺฉาเปติ, คสฺส ภริยา สัพพํ
ชนสํวํ หตฺถเก กตฺวา ตํ ทาสํ วิย อวชานาติ, อิจฺฉมาณา ‘โก ตยา อตฺถโ’ติ
ชรโตปี นํ นิฏฺกทฺตติ ตพฺพณฺนา.”^{๑๐๒}

“ปุตฺตทารสฺส สงฺกโหติ เจตฺถ วินิจฺฉโย ปจฺมเมวเมว เวทิตฺตพฺโป :-

“ยทิปี มาติกาโย ‘ปจฺฉิมา ทิสฺวา ปุตฺตทารา เวทิตฺตพฺพา’ติ วุตฺตํ, ปุตฺต-
สงฺกโห ปน ‘ปาปา นิวารณฺตี’ติอาทินา ทสฺสีโต, คสฺมา ‘ปุตฺตวเสน นิตฺตเทสํ
อกตฺวา ทารสงฺขาตภริยาสเสนว กโต’ติ ทญฺฺจพฺโป.”^{๑๐๓} เตนว สิกาลกฺกิกายํ
‘อิตฺติ ภควา ‘ปจฺฉิมา ทิสฺวา ปุตฺตทารา’ติ อุตฺตทิสฺสวาปี ทารวเสนว ปจฺฉิมํ
ทิสํ วิสฺสชฺเชสฺสี, น ปุตฺตวเสน. กสฺมา ? ปุตฺตา หิ ทารกกาเล อตฺตโน
มาตุ อนุกฺกณฺหนเนว อนุกฺกหิตา โหนติ อนุกฺมปีตา, วิญฺญตํ ปุตฺตกาเล ปน
ยถาเตปี ตทา อนุกฺกเหตุพฺพา, สุวํ วิธิ ‘ปาปา นิวารณฺตี’ติอาทินา ปจ
มทิสาวาเร ทสฺสีโตเอวา’ติ กิํ ปน วิสฺสชฺชนนา’ติ วุตฺตํ.”^{๑๐๔} อิท อญฺฺจกถาโปตฺถ
เกตุ ‘ปจฺฉิมา ทิสฺวา ปุตฺตทารา เวทิตฺตพฺพา’ติ เจตฺถ อุตฺตทิจฺฉํ ปุตฺตทารํ

^{๑๐๑} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๕๓/๕๕, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๕๓/๑๔๒-๑๔๓.

^{๑๐๒} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๓๔๔-๓๔๕.

^{๑๐๓} มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๗/๓๕๓.

^{๑๐๔} ที.ปา.กฺกิกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๗.

ภริยาสทฺเทน สงฺกณฺหิตฺวา’ติ ลิจิตํ. ตตฺถ ปุตุตสทฺโท ปมาทเลโข. ทาร์
ภริยาสทฺเทนาตฺยตฺโต ยฺยชฺชตี”ติ.^{๑๐๕}

เตสุ हि सामिโก ทารสฺส ปุตุตฺถิมทิสายํ ปญฺญาติ, ทาโร ปน ตสฺสเวย ปจฺฉิมทิสายํ.
วุตฺตญฺเจตํ “ปจฺฉิมา ทิสสา ปุตุตทารา เวทิตพฺพา”ติ.^{๑๐๖} “ปุตุตทารา ปิฏฺฐิจิตฺโต อนุพฺพนฺนวเสน
ปจฺฉิมา ทิสสา”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๑๐๗} ยถา จ ทารสฺส ปจฺฉิมทิสากาโว สมฺมานนาทีหิ ปญฺจहि จาเนहि
ปจฺจุปฺภูจาทพฺโพ. ตเถว โส เตहि ปญฺจहि จาเนहि ปจฺจุปฺภูจิจิตฺโต สุตฺตวิหิตกมฺมมฺนฺดาทีหิ ปญฺจहि จาเน
हि อตฺตโน सामิกํ อนุกมฺปติ. วุตฺตญฺเหตํ ทิฆนิกายเ ปาฏิกวคฺคปาลิยํ จทิสापฺฏิจฺฉาทนกณฺเฑ :-

“ปญฺจहि โข คหปติปุตุต จาเนहि सामิเกน ปจฺฉิมา ทิสสา ภริยา
ปจฺจุปฺภูจาทพฺพา :- สมฺมานนาย อนุวณฺณนาย อนฺติจริยาย อิสฺสริยไวสฺสสุ
เคน อลงฺการานุปฺปทานेณ. อิมेहि โข คหปติปุตุต ปญฺจहि จาเนहि सामิเกน ปจฺ
ฉิมา ทิสสา ภริยา ปจฺจุปฺภูจिता ปญฺจहि จาเนहि सामิกํ อนุกมฺปติ :- สุตฺตวิ
หิตกมฺมมฺนฺดา จ โหติ, สงฺกหิตปริชฺชา จ, อนฺติจารินี จ, สมฺกตญฺจ อนุรกฺขติ,
ทกฺขา จ โหติ อนลสา สพฺพกฺกิเจสฺส. อิมेहि โข คหปติปุตุต ปญฺจहि จาเนहि सा
มิเกน ปจฺฉิมา ทิสสา ภริยา ปจฺจุปฺภูจिता อิมेहि ปญฺจहि จาเนहि सामิกํ อนุกม
ปติ. เอวมสฺส เอสา ปจฺฉิมา ทิสสา ปฏฺิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา”ติ.^{๑๐๘}

ตสฺมา हि โส เคหสामิโก อการํ อชฺฌวสนฺตสฺส อตฺตโน ผาสุกํ อากฺขมาโน ปญฺจ
हि จาเนहि อตฺตโน ทารสงฺกหํ กรียะ. ทารสงฺขาตาย हि ปจฺฉิมทิสาย อุตฺตทวณฺตรายา เอวเมว
กโรนฺตสฺส เคหสामิกสฺส น โหณฺติ. ยา हि อิตฺถิ ปุตุตตานํ มาตา นาม. सा ตตฺถเวย सामิกสฺส ภริยา.
ตสฺมา ตตฺถ วสนฺตานํ ปุตุตตานํ มาตา “ทาโร”ติ วุจฺจติ. โส จ ทารสทฺโท “ภริยา”ติ โลกโวหารेण
ปญฺญาติ. ตสฺมา ทารสทฺโทปิ ภริยาสทฺโทปิ เอเตถว อตฺถวเสน เอกโต สนฺธาย วุตฺโต. ทารานํ
สงฺกโห นาม สมฺมานนาทีหิ อุปการกณฺเฑ.^{๑๐๙} เตहि จ ปญฺจहि จาเนहि ทารสฺส กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ
เอวมายตี วุตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมन เวทิตพฺพํ.

^{๑๐๕} มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๗/๓๕๓.

^{๑๐๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๖/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^{๑๐๗} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๖/๑๔๕.

^{๑๐๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๙/๑๖๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๑๐๙} ชุ.ชฺ.อ. (บาลี) ๖/๑๒๐, ชุ.สฺ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๕/๙๒, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๕/๓๕๑.

๒.๒.๑ สมมานนถา

เอวณจ อิมาย สมมานนาย ภริยาย สงฺกหนํ ทฏฺฐพฺพ :-

“สมมานนายาติ เอตถ สมมานนา นาม สมภาวนา. สํ อตฺถจริยาลกฺขณา ทานลกฺขณา ปิยวจนลกฺขณา จา’ติ ติวริชา. ตตฺถ อิตฺรา เทว จตฺตตฺถปณฺณมฏฺฐาเนหฺว สงฺกหิตา. ตสฺมา ปิยวจนลกฺขณํ สมภาวนํ ทสฺเสตฺถ เทวมาเต ติสฺสมาเตติ เอวํ สมภาวิตกถากถเนนาติ อฏฺฐจกถายํ วุตฺตณฺ”ติ.^{๑๑๐} เอวณฺหิ ขถาวุตฺตปฺปการเณ สทฺธชาย ภริยาย กตํ สมมานนํ ตสฺสา หทยํ นาม สมฺพนฺชนวเสน อตฺตนิ สุฏฺฐ ปติฏฺฐาเปสิ. วุตฺตณฺเจตํ อํกุตฺตตรนิกายเ อฏฺฐกนิปาต-ปาลิยํ ทุตฺติยพนฺชนสฺสุตเต :-

“อฏฺฐหิ ภิกฺขเว อากาเรหิ ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ. กตเมหิ อฏฺฐหิ ? รุณฺเณน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ, หสิเตน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ, ภาณิเตน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ, อากปฺเปเนน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ, วณฺภเณน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ, คนฺเชเนน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ, รเสน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ, ผสฺเสเนน ภิกฺขเว ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ. อิเมหิ โข ภิกฺขเว อฏฺฐหา-การะเหิ ปุริโส อิตฺถิ พนฺชติ. เต ภิกฺขเว สตฺตา สุพฺพฐา, เย ผสฺเสเนน พพฺฐา”ติ.^{๑๑๑}

“รุณฺเณนาติ รุทฺติเตน. อากปฺเปนาติ นิวาสนปารุปฺนาทินา วิชานเนน. วณฺภเณนาติ วณฺโตะ ภาณิขิตฺวา อากตวณฺปฺปผลาทินา ปณฺณากาเรณ. อฏฺฐเมปิ เอเสว นโย”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๑๑๒}

เอวเมว ปน ขถาวุตฺตตากาเรณ สทฺธชาย สมฺมานนิตา ภริยา รุณฺเณนาทิจิ อฏฺฐหิ อากาเรหิ อตฺตโน สามิกสฺส หทยํ อนุพนฺชติ. เอวณฺเจตํ ปจฺมพนฺชนสฺสุตเต^{๑๑๓} วุตฺตณฺเยเนว ทฏฺฐพฺพ.

^{๑๑๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๖, มงคลสูตร. (บาลี) ๑/๓๘๖/๓๕๑-

๓๕๒.

^{๑๑๑} อ.อ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๘/๑๖๒-๑๖๓, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๘/๒๕๕.

^{๑๑๒} อ.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๗/๒๕๐.

^{๑๑๓} อ.อ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๗/๑๖๒, (ไทย) ๒๓/๑๗/๒๕๔.

เอวมฺปน อิมินา จาเนน ปจฺจุปฺภุจिता ภริยา สุตฺตวิหิตกมฺมนฺเตน สามิกํ อนุกมฺปติ :-

“สุตฺตวิหิตกมฺมนฺตาติ เอตฺถ กุลิตฺติยา สํวิธาตพฺพกมฺมนฺตา นาม อาหารสมฺปาทน-
วิจารปฺปการา. เตนฺนุจกถายํ ยาคฺคฺกตฺตปจฺนกาลาทีนํ อนตฺติกฺกมิตฺวา ตสฺส ตสฺส สาธุกํ
กรณฺเณน สฺสํสุ สํวิหิตกมฺมนฺตาติ วุตฺตน”ติ.^{๑๑๔}

ยถา จ อิมาย สมฺมานนาย ภริยาย สงฺกหนํ ตเถว ภริยา ปจฺจนา ตสฺส ปฏิกเรยฺย ปจฺมํ
สพฺพชราย ภริยาย กาดพฺพํ. วุตฺตตฺตเหตํ สพฺพสฺสฺสฺสฺส “เย เต ภิกฺขเว โลเก สมนฺโต สปฺปรีสา, เต
สพฺพชฺชเวย ปจฺมํ อนุกมฺปนฺตา อนุกมฺปนฺติ, โน ตถา อสฺสพฺพชฺช”ติ.^{๑๑๕} “อนุกมฺปนฺติติ
อนุกฺกณฺหนตี”ติ ตพฺพพณฺณนา.^{๑๑๖} “อนุกมฺปนฺติติ สพฺเพ สตฺตา สฺสึ โหนฺตุ อเวรา อพฺยาปชฺชา”ติ
เอวํ หิตพฺรณฺเณน อนุกฺกณฺหนตี”ติ ตญฺญิกฺกา.^{๑๑๗} ตสฺมา สามิกํ ภริยาย ปฏิกเรณํ ปตฺตยมาโน ปจฺมํ
ตสฺสาเยว สงฺกหํ กรเยย. โย หิ มนาปทาเย โหติ, โส มนาปํ ลภติ. อุกฺกเทวปฺตฺตยเจตํ ภควตา
องฺคุตฺตรนิกายเ ปณฺจกนิปาตปาฬิยํ มหาปทาเยสฺสฺสฺส วุตฺตํ :-

“มนาปทาเย ลภเต มนาปํ
อฺกฺกตฺส ทาตา ลภเต ปฺนํคฺคํ
วรตฺส ทาตา วรลาภิ โหติ
เสฏฺฐํ ทโท เสฏฺฐมฺเปติ จานํ.

โย อุกฺกทาเย วรทาเย เสฏฺฐทาเย จ โย นโร
ทีฆายู ยสฺวา โหติ ยตฺถ ยตฺถปฺปชฺชติ”ติ.^{๑๑๘}

“ยตฺถ ยตฺถปฺปชฺชติติ ทีสุ วา กุลสมฺปตฺติสุ นสุ วา กามสฺกฺเคสุ
ยตฺถ ยตฺถ อฺปฺปชฺชติ, ตตฺถ ตตฺถ ทีฆายู ยสฺวา โหติ”ติ ตพฺพพณฺณนา.^{๑๑๙} “ทีสุ วา
กุลสมฺปตฺติสุติ พุราหุณฺนชฺชติยเวสฺสฺสสงฺขาเตสุ สมฺปนฺนํกุเลสุ. นสุ วา

^{๑๑๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฐีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๖, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๙/
๓๕๔.

^{๑๑๕} อฺง.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๓๘/๓๗, อฺง.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๘/๕๙.

^{๑๑๖} อฺง.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๓๘/๒๓.

^{๑๑๗} อฺง.ปญฺจก.ฐีกา (บาลี) ๓/๓๘/๒๒.

^{๑๑๘} อฺง.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๔๔/๔๖, อฺง.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

^{๑๑๙} อฺง.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๔๔/๒๖.

กามสกุเลตฺติ นตฺถ กามาวจรเทเวสฺส”ติ ตฎฐฎีกา.^{๑๒๐}

๒.๒.๒ อนวมานนกถา

เอวณฺจ อิมาย อนวมานนาย ภริยาย สงฺกหนํ ทฎฺฐพฺพ :-

“อนวมานนยาติ เอตถ วิคตา มานนา วิมานนา, น วิมานนา อนวมานนา, อนวมานนาย อกรณํ. เตณฺฏฐกถายํ ยถา ทาสกมฺมกราทโย โปเถตฺวา วิเหเจตฺวา กเถนฺติ. เอวํ ปิเพตฺวา วิมานเนตฺวา อกถเนนาติ วุตฺตํ. สามิเกน หิ วิมานิตํ อิตฺถิชนํ สพฺโพ ปริชนโน วิมานเนติเยวา”ติ.^{๑๒๑}

เอวมนฺ ปณฺ อิมินา จาเนน ปจฺจุปฏฺฐิตา ภริยา สุตฺตสฺสคหิตปริชนเนน สามิกํ อนุกมฺปติ :-

“สุตฺตสฺสคหิตปริชนาติ เอตถ ยสฺมา เคหสามินิยา อนฺโตเคหชนิ นิจุจเมว สงฺคเหตฺพุโป, ตสฺมา น โส อิทฺธิปฺเปโต. อิทฺธิ ปณฺ ปริชนโน นาม สามิกสฺส เจว อตฺตโน จ ภาติชนิ, โส ยถารหํ ปิยวจเนหิ เจว โภชนทานาทีหิ จ อญฺญโต ตตฺถเอว อูปฺปนฺนสฺส ปณฺณการสฺส ฉณฺทิวสาทีสฺส เปสฺเสตฺพุพฺปิยภณฺฑเทหิ จ ตาย สงฺคเหตฺพุโป”ติ ทสฺสเสตฺตมาห สมฺมานนาทีหิ เจว ปหิณฺนกเปสนาทีหิ จ สงฺคหิตปริชนาติ.^{๑๒๒} สามิกปริชนสฺส จ สฺสฎฺฐํ อนฺนคฺคหนํ อญฺคตฺตรนิกายฎฺฐกถาย เอกกนิปาตวณฺณนายนํ อาคเตน วิสาขาวตฺถวเสเนว^{๑๒๓} ทฎฺฐพฺพ. ตสฺมา โย สามิกิอ อตฺตโน ปริชนํ สฺสฎฺฐํ อนฺนคฺคณฺหนตฺตี ภริยํ ปตฺถเกติ, โส ตสฺสยาเยว สทฺธิ อนวมานนํ น กเรยฺย.

๒.๒.๓ อนติจิริยาถา

เอวณฺจ อิมาย อนติจิริยาย ภริยาย สงฺกหนํ ทฎฺฐพฺพ :-

^{๑๒๐} อญฺ.ปญฺจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๔๔/๒๕.

^{๑๒๑} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๖, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๖/๓๕๒.

^{๑๒๒} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๖-๑๗๗, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๙/๓๕๔.

^{๑๒๓} อญฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๙/๓๕๕-๓๖๗.

“อนติจริยาชาติ ตํ อติกุมิตฺวา พหิ อญฺเฆย อิตฺถิยา สทฺธิ ปริจฺรณฺโต ตํ อติจฺรติ นาม, ตํ อตฺตโน คิหิณี อติมญฺญิตฺวา อคฺเณตฺวา วตฺตนโต, ตถา อกรณฺนา”ติ.^{๑๒๔}

เอวมุปน อิมินา จาเนน ปจฺจุปฺภุจिता ภริยา อนติจารินิยา สามิกํ ออนุกมฺปติ :-

“อนติจารินิติ สามิกํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ มนสาปิ น ปตฺถเกตี”ติ.^{๑๒๕} สา จ อนติจารินี ภริยา อตฺตโน จิตฺเต เปมํ นาม สามิกํ สุภฺฐํ ปติภฺฐาเปสิ. วุตฺตญฺเจตํ “ปิโย โลเก สโก ปตี”ติ.^{๑๒๖} สา हि สามิกกุเล วสนฺตี ภริยา “อสฺปตฺติ อคารํ อชฺฌมาวเสยฺยณฺ”ติ^{๑๒๗} เอวเมว ปตฺถเกติ. อถวา สา เอกนฺเตน ปติกุเล อติปฺปิยาภาวํ อิจฺจติ. สเจ ปน สา ตตฺถ อติปฺปิยาภาวํ น ลภติ, ตตฺถเอว มรณํ ตสฺสา วรํ. เอวญฺเจตํ สมฺพุลาเย ชุทฺทกนิกายชาตคปาลิยํ สมฺพุลาชาตเก วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพ :-

“ขมนฺนปानเน วิปฺลสฺมิ โหหิตะ

นารี วิมฺภุจากรณฺา อลงฺกตา

สพฺพงฺกุเปตา ปติโน จ อปฺปิยา

อพชฺฌ ตสฺสา มรณํ ตโต วรํ.

อปิ เจ ทลิตฺทา กปณฺา อนาพฺพิยา

กฏาทุติยา ปติโน จ สา ปิยา

สพฺพงฺกุเปตยาปิ อปฺปิยาย

อยเมว เสยฺยา กปณฺापิ ยา ปิยา”ติ.^{๑๒๘}

ยา ปน ภริยา อตฺตโน สามิกํ อติจฺรติ, ตเมว อติจฺรณํ ตสฺสา มลํ นาม. วุตฺตญฺเจตํ ภควตา “มลิตฺถิยา ทฺวจฺจิตฺน”ติ.^{๑๒๙}

^{๑๒๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฐีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๖, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๖/๓๕๒.

^{๑๒๕} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๙/๓๕๔.

^{๑๒๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๑/๒๕๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๑/๓๔๕.

^{๑๒๗} ส.ส.พ. (บาลี) ๑๘/๓๑๑/๒๒๙, ส.ส.พ. (ไทย) ๑๘/๓๑๑/๓๓๒.

^{๑๒๘} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๓๒๘-๓๒๙/๔๒๑-๔๒๒, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๒๘-๓๒๙/๕๘๘.

^{๑๒๙} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๔๒/๕๙, ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔๒/๑๐๘, ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๕/๑๖๑, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๔๑.

“**ทุจจรีตนฺติ** อติจาโร. อติจารินี หิ อิตฺถิ สามิโกปี เกหา นีหฺรติ. มา ตาปีตฺตํ สฺนติํ คตฺตํ ‘ตุํ กุสฺส อการวฏฺตา อภิหิปี น ทฺวฺจพฺพา’ติ ตํ มา ตาปีตโรปี นีหฺรติ, สฺวา อนาถา วิจฺรติ มหาทฺวฺจ ปาปฺนาติ. เตนฺสฺสา ทฺวฺจจรีตํ ‘มฺลน’ติ วฺตฺตน’ติ มลฺลสฺตฺตาทิวณฺณนาฏีกา.”^{๑๓๐}

ตสฺส จ ทฺวฺจจรีตสฺส อาทินโว อตฺตูปวทฺนาทิวเสน ปณฺจวิโร โหติ. วฺตฺตณฺหิ ภควตา ปจฺมทฺวฺจจรีตสฺส :-

“ปณฺจิเม ภิกฺขเว อาทินวา ทฺวฺจจรีเต. กตฺเม ปณฺจ ? อตฺตปิ อตฺตนาํ อุปวทฺติ, อนุวิจฺจ วิณฺญฺ ครหฺนติ, ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุจฺจจฺจติ, สมนฺนุพฺ โห กาลํ กโรติ, กายสฺส เกหา ปรี มรณา อปายํ ทฺวฺจจรีติ วิณีปาตํ นรียํ อุปปชฺชติ. อิมํ โข ภิกฺขเว ปณฺจ อาทินวา ทฺวฺจจรีเต”ติ.”^{๑๓๑} “**ทฺวฺจจรีเต** สฺวจรีเตติ อิทํ อเกทโต วฺตฺตํ, กาย**ทฺวฺจจรีเต**ติอาทิ กายทฺวฺจจรีตานํ วเสน เกทโต. **สทฺทฺมมา**ติ ทสฺสกุสฺสกกมฺมปถมฺมโต. **อสทฺทฺมเม**ติ อกุสฺสกกมฺมปถสฺงขาเต อสฺสทฺทฺมเม”ติ ตพฺพณฺนา.”^{๑๓๒}

ตสฺมา ปณฺทิตสํมิโก สทาโร อตฺตโน เกเห วสนฺตนาํ ชนानํ หิตฺสฺวาที อิจฺจมาโน ภริยาย ปตฺถนํ ญตฺวา พหิ อญฺญา อิตฺถิยา สทฺธิ์ ตเมว อนตฺติเรชฺช.

๒.๒.๔ อิตฺตฺริยไวสฺสคฺคกถา

เอวณฺจ อิมินา อิตฺตฺริยไวสฺสคฺเคน ภริยาย สํคหนํ ทฺวฺจพฺพ :-

“**อิตฺตฺริยไวสฺสคฺเคนา**ติ อิตฺถิโย หิ มหาตตาสทิสฺมปี อารณํ ลภิตฺวา ภตฺตํ วิจาเรตฺตํ อลภมาณา กุชฺฌนฺติ, กญฺจํ หตฺถे จเปตฺวา ‘ตว รุจฺยา กโรหิ’ติ ภตฺตเกเห วิสฺสฏฺเฐ, สทฺพํ อิตฺตฺริยํ วิสฺสฏฺเฐ นาม โหติ, เอวํ กรณฺนา’ติ อตฺถิโย. เกเห เอว จตฺวา วิจาเรตฺตพฺพํ หิ กสิวณฺชฺชาทิกมฺมํ กุติตฺถิยา ภาริ น โหติ, สํมิโกสฺเสว ภาริ, ตโต อากตฺตํ สํปเตชฺชมฺปนํ ตาย สฺคฺคตํ กตฺวา จเปตฺพํ โหติ. ตสฺมา ยาทีโส อิตฺตฺริยไวสฺสคฺโค กิหิณิยา อนุจฺฉวโก ตํ ทสฺ

^{๑๓๐} อจ.อญฺจก.ฏีกา (บาลี) ๓/๑๕-๑๘/๒๗๙.

^{๑๓๑} อจ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๒๔๑/๒๕๔, อจ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๔๑/๓๔๔.

^{๑๓๒} อจ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๒๔๑/๙๓.

เสนโต ภตฺตเคเห วิสฺสณฺเจติ อาห. เอวเมหิ ‘ตสฺมี วิสฺสณฺเจ สพฺพํ อิสฺสรียํ วิสฺสณฺจํ นาม โหติ’
ติ เอตา มณฺณนฺติ’ติ อธิปฺปาโย”ติ.^{๑๓๓}

เอวมน อิมินา จาเนน ปจฺจุปฺภุจिता ภริยา อาภตฺรณานุรฺกษณาทีหิ ภตฺตพฺพกิจฺเจหิ
สามิกํ อนุกมฺปติ :-

“สมฺภตฺตุนฺติ กสิวณฺชิชาทีนํ กตฺวา อาภตฺรณํ, ‘พาหิรโต อนฺโตเคหํ ปเวสีต-
ชนนฺตฺยตฺโต”ติ.^{๑๓๔} สํ จ สามิกกฺุเล วสนฺตี ภริยา “สามิกํ อภิภุชฺช วตฺเตยฺยน”ติ^{๑๓๕} เอวํ ปตฺเถติ.
สํ หิ ปญฺจหิ พลฺเลหิ สมฺนฺนาคตา อตฺตโน สามิกกฺุเล วิสํวาทวาทิวเสน อการํ อชฺฌาวสํตี
สกุโกติ. วุตฺตตฺถเจตํ ภกฺวตา สํยตฺตนิกาเย สพฺพายตฺนวคฺคปาลิยํ วิสํวาทสฺสตาทีสุ :-

“ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว มาตุคามสฺส พฺลานิ. กตฺมานิ ปญฺจ ? ฐปฺพลํ โภคฺพลํ
ฌาติพลํ ปุตฺตพลํ สีสพลํ. อิมานิ โข ภิกฺขเว ปญฺจ มาตุคามสฺส พฺลานิ. อี
เมหิ โข ภิกฺขเว ปญฺจหิ พลฺเลหิ สมฺนฺนาคโต มาตุคาม วิสาโท อการํ
อชฺฌาวสํตี”ติ.^{๑๓๖}

“ฐปฺพลนฺติอาทีสุ ฐปฺสมฺปตฺติ ฐปฺพลํ, โภคสมฺปตฺติ โภคพลํ, ฌาติ-
สมฺปตฺติ ฌาติพลํ, ปุตฺตสมฺปตฺติ ปุตฺตพลํ, สีสสมฺปตฺติ สีสพลํ. ปญฺจ-
สีสทสสีลานิ อชฺฌนฺทานิ กตฺวา รกฺษนฺตสฺส หิ สีสสมฺปตฺติเยว สีสพลํ
นาม โหติ. อิมานิ โข ภิกฺขเว ปญฺจ พฺลานีนํ อิมานิ ปญฺจ อุปตฺถมฺภณฺณเจเน
พลานิ นาม วุจฺจนฺตี”ติ ตพฺพพณฺณา.^{๑๓๗}

“ฐปฺสมฺปตฺติ ฐปฺพลํ ตํสมฺภิกิโน อุปตฺถมฺภกฺภาวโต. เอส นโย เสเสสฺสปี.
พลานิ หิ สตฺตานํ วุฑฺฒิยา อุปตฺถมฺภกฺปจฺจโย โหติ ยถา ตํ อาหาโร. เตนํ อ

^{๑๓๓} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฐีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๖, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๖/๓๕๒-
๓๕๓.

^{๑๓๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฐีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๗, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๗/
๓๕๔.

^{๑๓๕} สํ.สพฺ. (บาลี) ๑๘/๓๑๑/๒๒๙, สํ.สพฺ. (ไทย) ๑๘/๓๑๑/๓๓๓.

^{๑๓๖} สํ.สพฺ. (บาลี) ๑๘/๓๐๔-๓๐๖/๒๒๖, สํ.สพฺ. (ไทย) ๑๘/๓๐๔-๓๐๖/๓๒๗-๓๒๘.

^{๑๓๗} สํ.สพฺ.,ม.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๔๘.

มานิตอาที”ติ ตฎฎีกา.^{๑๓๘}

ฉาตกา หิ รูปโกกฉาติปุตตพเลน สมณนาคตํ ภริยํ นาสตํ สกโกนติ, กุลา วา
นีหริตุ. เต ปน สีสพเลน สมณนาคตํ ภริยํ นาสตํ น สกโกนติ, น วา กุลา นีหริตุ.
เอวณเจตํ ขถาตุตํ นาสนติสุตเต วุตตนเขน ทฎฐพพิ :-

“ปญจิมานิ ภิกขเว มาตุคามสุส พลานิ. กตมานิ ปญจ ? รูปพลํ โภคพลํ
ฉาติพลํ ปุตตพลํ สีสพลํ. รูปพเลน จ ภิกขเว มาตุคาโม สมณนาคโต โหติ, น
จ สีสพเลน, นาสนเตว นํ, กุเล น วาสนติ. รูปพเลน จ ภิกขเว มาตุคา
โม สมณนาคโต โหติ โภคพเลน จ, น จ สีสพเลน, นาสนเตว นํ, กุเล น วา
สนติ. รูปพเลน จ ภิกขเว มาตุคาโม สมณนาคโต โหติ โภคพเลน จ ฉาติ
พเลน จ, น จ สีสพเลน, นาสนเตว นํ, กุเล น วาสนติ. รูปพเลน จ ภิกขเว
มาตุคาโม สมณนาคโต โหติ โภคพเลน จ ฉาติพเลน จ ปุตตพเลน จ, น จ
สีสพเลน, นาสนเตว นํ, กุเล น วาสนติ. ยโต จ โข ภิกขเว มาตุคาโม รูป
พเลน สมณนาคโต โหติ โภคพเลน จ ฉาติพเลน จ ปุตตพเลน จ สีสพ
เลน จ, วาสนเตว นํ กุเล, น นาสนติ. สีสพเลน จ ภิกขเว มาตุคาโม สมณ
นาคโต โหติ, น จ รูปพเลน, วาสนเตว นํ กุเล, น นาสนติ. สีสพเลน จ ภิกข
เว มาตุคาโม สมณนาคโต โหติ, น จ โภคพเลน, วาสนเตว นํ กุเล, น นาสน
ติ. สีสพเลน จ ภิกขเว มาตุคาโม สมณนาคโต โหติ, น จ ฉาติพเลน, วาสน
เตว นํ กุเล, น นาสนติ. สีสพเลน จ ภิกขเว มาตุคาโม สมณนาคโต โหติ, น จ
ปุตตพเลน, วาสนเตว นํ กุเล, น นาสนติ. อิมานิ โข ภิกขเว ปญจ มาตุคาม
สุส พลานิ”ติ.^{๑๓๙}

“वासनเตव नं कुले न वासन्तीति ‘तुसुसीला संनिनाजारा ओतिकुण्ड-मरि
याता’ति किंवायं कहेत्वा निहन्ति, न तस्मिं कुले वासन्ति. वासन्तेव नं कुले न
वासन्तीति ‘गी’ रूपेण गोकातिहि वा, प्रिसुत्तसीला एसा आचारसम्पन्ना’ति व
त्त्वा ฉातका तस्मिं कुले वासन्तिहेव, न नาสनति. सेसं सप्तपट्ट उद्धतानत्त-मे

^{๑๓๘} ส.สพ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๐๔/๔๓๒.

^{๑๓๙} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๐๙/๒๒๗-๒๒๘, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๙/๓๓๐-๓๓๑.

วา”ติ ตพพณณนา.^{๑๔๐} “นาเสนุตีติ นาสนํ อทสฺสนํ เนนฺติ นีหฺรณฺตี”ติ อตฺ
โธ”ติ ตญฺญิกฺกา.^{๑๔๑}

โส จ เกหสามิโก สีสพลน สมฺนํนาคํ ภริยํ ปตฺเถติ, น ทุสฺสึถํ ภริยํ. สีสพลเนว หิ
สมฺนํนาคตา ภริยา อตฺตโน กุถํ สฺนุจฺจ ปตฺติจฺจาเปตฺถํ สกฺโกติ. เกเห ปน สพฺเพสุ อิตฺตริเยสุ
วิสุสฺสฺเจสุ ตตฺเถว วสนฺติยา ภริยาย กสิวนฺนิชาทํหิ อากํตํ สาปเตยฺยํ สุกฺคตํ กตฺวา วิจาเรตฺถํ วญฺญ
ติ. ตสฺมิญฺจ เกเห สาปเตยฺยํ โภกานํ อาทิยวเสน วิจาเรตฺถพฺพํ. เอวเมว หิ ปญฺจ โภกานํ อาทิยา
ภควตา อาทิยสุตฺเต วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพา :-

“ปญฺจิเม คหปติ โภกานํ อาทิยา. กตฺเม ปญฺจ ? อิทฺ คหปติ อริยสาวโก
อุฏฺฐานวิริยาธิคเตหิ โภเคหิ พาหาพลปฺริจิตฺเตหิ เสทาวกฺขิตฺเตหิ ฌมฺมิเกหิ ฌมฺม-
ลทฺเธหิ อตฺตานํ สุเขติ ปิณฺเนติ สมฺมา สุขํ ปฺริหฺรติ, มาตาปิตโร สุเขติ ปิณฺเนติ
สมฺมา สุขํ ปฺริหฺรติ, ปุตฺตทารทาสมฺมกรโปริเส สุเขติ ปิณฺเนติ สมฺมา สุขํ ปฺริ-
หฺรติ. อยํ ปจฺจโม โภกานํ อาทิโย. ปุณ จปฺริ คหปติ อริยสาวโก อุฏฺฐานวิริยาธิ-
คเตหิ โภเคหิ พาหาพลปฺริจิตฺเตหิ เสทาวกฺขิตฺเตหิ ฌมฺมิเกหิ ฌมฺมลทฺเธหิ มิตฺตา-
มจฺเจ สุเขติ ปิณฺเนติ สมฺมา สุขํ ปฺริหฺรติ. อยํ ทฺติโย โภกานํ อาทิโย. ปุณ จปฺริ
คหปติ อริยสาวโก อุฏฺฐานวิริยาธิคเตหิ โภเคหิ พาหาพลปฺริจิตฺเตหิ เสทา-
วกฺขิตฺเตหิ ฌมฺมิเกหิ ฌมฺมลทฺเธหิ, ยา ตา โหณฺติ อาปฺทา อุกฺกิตฺโต วา อุตฺกิตฺโต วา
ราชิตฺโต วา จฺโรตฺโต วา อปฺปิยิตฺโต วา ทายาทิตฺโต, ตถารูปาสฺส อาปฺทาสฺส โภเคหิ
ปฺริโยธาย วตฺตติ, โสตฺถิ อตฺตานํ กโรติ. อยํ ตติโย โภกานํ อาทิโย. ปุณ จปฺริ
คหปติ อริยสาวโก อุฏฺฐานวิริยาธิคเตหิ โภเคหิ พาหาพลปฺริจิตฺเตหิ เสทา-
วกฺขิตฺเตหิ ฌมฺมิเกหิ ฌมฺมลทฺเธหิ ปญฺจพลี กตฺตา โหติ ฌาติพลี อติถิพลี ปุพฺพ-
เปตฺพลี ราชพลี เทวตฺพลี. อยํ จตฺตฺโถ โภกานํ อาทิโย. ปุณ จปฺริ คหปติ อริย-
สาวโก อุฏฺฐานวิริยาธิคเตหิ โภเคหิ พาหาพลปฺริจิตฺเตหิ เสทาวกฺขิตฺเตหิ ฌมฺมิ
เกหิ ฌมฺมลทฺเธหิ, เย เต สมณพฺรหฺมณฺณา มทฺปปมาทา ปฏฺวิริตา ขนฺติ
โสฺรจฺเจ นิวิจฺจา เอกมตฺตานํ ทเมนฺติ, เอกมตฺตานํ สเมนฺติ, เอกมตฺตานํ ปฺรินิพ
พาเปนฺติ, ตถารูปาสฺส สมณพฺรหฺมณฺณสุ อุตฺทชฺชกฺกํ ทกฺขิณํ ปตฺติจฺจาเปติ โสวคฺคิกํ

^{๑๔๐} ส.สพ.ฯ,ม.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕-๓๑๓/๑๔๘.

^{๑๔๑} ส.สพ.ฯ,ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๕-๓๑๓/๔๓๒.

ตสฺมา สามิโก ภริยํ อภิภุชฺช ปวตฺติตํ ปตฺตยมาโน ปจฺมํ ตสฺสา เคเห สพฺพํ อิสฺสรียํ นิยุยาเทยฺย. ตตฺถเว ปน ตํ วิสฺสญฺจา ภริยา อปฺปมาเทน อากฺขนานํรุกฺขนาทีนํ สพฺพกิจฺจานิ สมฺปาเทยฺย.

๒.๒.๕ อลงกรานุปปทานกถา

เอวณฺจ อิมินา อลงกรานุปปทานเนน ภริยาย สงฺคหนํ ทฺวฺสพฺพํ :-

“อลงกรานุปปทานนาติ เอตฺถ อิตฺติโย นาม ปุตฺตลาเกน วิย มหคฺชมิปฺลา-ลงกรลาเกนาปิ น สนฺตฺสฺสนฺเตวาทิ ตาสํ โตสนํ อการณํ, ตสฺมา วิภวานุรูปเมว อลงกราทานํ ยุตฺตนํ^{๑๔๘} อิทํ อตฺตโน วิภวานุรูปเมว อลงกราทานนาติ.^{๑๔๙} สํ หิ สามิกกุลเว วสนฺตี ภริยา “อสฺปตฺติ อการํ อชฺฌาวสนฺตี ปุตฺตวาตี อสฺสนํ”^{๑๕๐} เวํ ปตฺตณํ กโรติ. กิจฺจํปิ หิ ตตฺถ วสนฺตี สํ อลงกราทิชนโต อติเรกตฺรํ ปุตฺตชนํ ปฏฺธิลํ อิจฺฉติ. อลงกราทิชนํ ปน ตสฺสาเยว ทาทพฺพํ. น จ ตํ อลงกราทิชนานุปปทานํ เสฏฺฐํ โหติ. สทฺธาทิอริยชนานุปปทานํ ปน ตโต เสฏฺฐตฺรํ โหติ. ตสฺมา สามิเกน สทฺธาทินิ ปญฺจ อริยชนานิ อตฺตโน กุเล วสนฺตี ภริยํ ปฏฺธิลาเกตุํ วญฺญติ. เอวณฺหิตานํ ปญฺจ ปญฺจกนิปาทปาลิยํ วุตฺตนเยน ทฺวฺสพฺพานํ :-

“ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว ธนานิ. กตฺมานิ ปญฺจ ? สทฺธราชนํ สีลชนํ สุตฺถนํ จาครนํ ปญฺจธนํ. กตฺมณฺจ ภิกฺขเว สทฺธราชนํ ? อิทํ ภิกฺขเว อริยสาวโก สทฺธโร โหติ, สทฺททฺหติ ตถาคตฺสฺส โพธิํ ‘อิตฺติปิ โส ภควา ฯเปฯ สตฺถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺธโร ภควา’ติ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สทฺธราชนํ. กตฺมณฺจ ภิกฺขเว สีลชนํ ? อิทํ ภิกฺขเว อริยสาวโก ปาณาติปาทา ปฏฺวิโรโต โหติ ฯเปฯ สุราเมรยมชฺช-ปมาทญฺจนา ปฏฺวิโรโต โหติ. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สีลชนํ. กตฺมณฺจ ภิกฺขเว สุตฺถนํ ? อิทํ ภิกฺขเว อริยสาวโก พหุสฺสโต โหติ ฯเปฯ ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏฺวิโร. อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สุตฺถนํ. กตฺมณฺจ ภิกฺขเว จาครนํ ? อิทํ ภิกฺขเว อริยสาวโก วิคตฺมมฺจเณเรน เจตฺสา อการํ อชฺฌาวสฺสตี มุตฺตจาโก ปยตฺปานิ โวสฺสคฺคร

^{๑๔๘} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๔๘, ที.ปา.ฐีกา (บาลี) ๒๖๙/๑๗๖, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๘๖/

๓๕๓.

^{๑๔๙} ส.ส.พ. (บาลี) ๑๘/๓๑๑/๒๒๙, ส.ส.พ. (ไทย) ๑๘/๓๑๑/๓๓๒.

สหพุดต์^{๑๕๔} อุปปชชติ. วุตตณเหตุ ภาวตา ปญจกนิปาตปาลิย์ อุกคหสุตเต :-

“โย นั ภรติ สพพทา	นิจจํ อาตปิ อุตสุโก
ตํ สพพกมทํ ไปสํ	ภตตารํ นาติมณฺณติ.
น จาปี โสตุถิ ภตตารํ	อิสฺสาวาเทน โรสเย
ภตตุ จ ครุโน สพเพ	ปฏิปุเชติ ปณฺชิตา.
อญฺจาทิกา อนลสา	สงฺกหิตปริชฺชนา
ภตตุ มนาปํ จรติ	สมฺภตํ อนฺรภชติ.
ยา เอวํ วตฺตติ นาริ	ภตตุ จนนฺทสาณฺคา
มนาปา นาม เต เทวา	ยตฺถ सा อุปปชชติ”ติ. ^{๑๕๕}

ยา ปน เตหิ จาเนหิ สฺกฺข จุจฺญสฺส ปจฺจุปฺปจฺจิตา ปุพฺพณฺหสมฺยาทีสุ ตีสุ กาลสฺส สฺสํวิหิต-
กมฺมุนฺดาทีหิ จาเนหิ สามิกํ น ปจฺจุปฺปจฺจติ. สา เขญฺเยน กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ
ทุกฺคตี วินิปาตํ นิริยํ อุปปชชติ. วุตตณฺเจตํ ภาวตา สพฺพยตนวคฺคปาลิย์ ตีหิสมฺเมหิสฺสุตเต :-

“ตีหิ ภิกฺขเว สมฺเมหิ สมฺนฺนาคโต มาตุคฺคาโม เขญฺเยน กายสฺส เกทา ปรี
มรณา อปายํ ทุกฺคตี วินิปาตํ นิริยํ อุปปชชติ. กตเมหิ ตีหิ ? อิทฺ ภิกฺขเว
มาตุคฺคาโม ปุพฺพณฺหสมฺมํ มจฺเจรฺมลปรียฺญจฺจิตนฺ เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี.
มชฺฌนฺนิกสมฺมํ อีสฺสาปรียฺญจฺจิตนฺ เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี. สายณฺหสมฺมํ
กามราคปรียฺญจฺจิตนฺ เจตสา อการํ อชฺฌาวสตี. อิมหิ โข ภิกฺขเว ตีหิ สมฺเมหิ
สมฺนฺนาคโต มาตุคฺคาโม เขญฺเยน กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ ทุกฺคตี วิ
นิปาตํ นิริยํ อุปปชชติ”ติ.^{๑๕๖}

“มจฺเจรฺมลปรียฺญจฺจิตนฺตาติ ปุพฺพณฺหสมฺยสฺมิณฺหิ มาตุคฺคาโม จีรฺทหิสฺสโก
ปน รัตนปจฺนาทีนํ กาคุํ อารทฺโธ ปุตฺตเกหิปี ยาจิยมาโน กิณฺณิ ทาคุํ น อิจฺจ
ติ. เตเนตํ วุตฺตํ ‘ปุพฺพณฺหสมฺมํ มจฺเจรฺมลปรียฺญจฺจิตนฺ เจตสา’ติ. มชฺฌนฺนิกสมฺ
เย ปน มาตุคฺคาโม โกธาภิกฺกโตว โหติ, อนฺโตจฺมเร กลทํ อลภนฺโต ปฏฺวิวิสุ

^{๑๕๔} อญ.ปญฺจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๔-๓๕/๒๑. (สห พุดติ คจฺจตตีติ สหพฺโย, สหปวตฺตนโก, ตสฺส ภา
โว สหพฺยตา, สหปวตฺติ)

^{๑๕๕} อญ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๓๓/๓๓, อญ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๕๓.

^{๑๕๖} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๒๘๓/๒๒๐, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๓/๓๑๕.

สภามรณปิ คนุตวา กลหํ กโรติ, สามิกสุส จ จิตนินฺนญฺจานานิ วิโลเกนฺโต
วิจรติ. เตน วุตฺตํ ‘มฺหณฺนํหิกสมํ อีสฺสาปฺริยฺญฺจิตฺน เจตสา’ติ. สายณฺเห
ปนฺสฺสา อสฺสทฺธมฺมปฺปฏิเสวนาย จิตฺตํ นมฺติ. เตน วุตฺตํ ‘สายณฺหสมํ กามราคปฺริ
ยฺญฺจิตฺน เจตสา’ติ. ปญฺจมาทีนํ อุตฺตํ ตณฺหาเนว”ติ ตพฺพพณฺณา.^{๑๕๗}

“มฺหณฺนํลปฺริยฺญฺจิตฺนาติ มฺหณฺริยมนฺ อภิภูเตน. เตนนาติ กสฺสจํ กิณฺญ
อทาเนน จ. เอตํ ‘มฺหณฺนํลปฺริยฺญฺจิตฺนา’ติอาทิ วุตฺตํ. วิโลเกนฺโต วิจรติ
อิสฺสาปฺกตจิตฺตตาย. ปญฺจมาทีนํ ยาว เอกทสฺมา อุตฺตํ ตณฺหาเนว”ติ ตญฺญี
กา.^{๑๕๘}

อติ อิมํหิ สมฺมานนาทีหิ จาเนหิ ภริยาย สงฺคหํ สุสํวิหิตกมฺมฺนตฺตาทีทฺธิญฺจมฺมิก-
หิตเหตุโต มงฺคล.^{๑๕๙} อํ วา อปโร นโย :-

“สงฺคโหติ ฐมฺมิกาทิ ทานปฺยวจาตุถจฺริยาหิ สงฺคหํ. เสยฺยถิํ ?
อุโปสถทิวเสสฺส ปฺริพฺพยทานํ, นกฺขตฺตทิวเสสฺส นกฺขตฺตทสฺสาปนํ, มงฺคลทิวเส
สฺส มงฺคลกรณํ, ทิฏฺฐฐมฺมิกสมฺปฺรายิกเส อตฺเตสฺส โอวาทานุสาสนํ”ติ. ตํ
วุตฺต-นยเนว ทิฏฺฐฐมฺมิกหิตเหตุโต จ ฐมฺมิกตฺตา สมฺปฺรายิกหิตเหตุโต จ เทว
ตาทิปี นมฺสฺสณฺนิยภาวเหตุโต จ ‘มงฺคลน’ติ เวทิตพฺพน’ติ.^{๑๖๐}

ยถาห สกฺโก เทวานมินฺโท สํยุตฺตนิกาเย สกาวคฺคปาลิยํ :-

“เย คหฺนฺจํ ปุณฺณกรํ สีสฺวนฺโต อุปาสกํ
ฐมฺเมน ทารํ โปเสนฺติ เต นมฺสฺสามิ มาตลี”ติ.^{๑๖๑}

“ปุณฺณกราคิ จตฺตปจฺจยทานํ กุสุมภุสุมนปฺปฺชา ทีปสทฺสฺสาณน’ติ เอว
มาที-ปุณฺณการกา. สีสฺวนฺโตติ อุปาสกตฺเต ปติญฺจาย ปญฺจหิปี ทสฺหิปี
สีเลหิ สมฺนฺนาคตา. ฐมฺเมน ทารํ โปเสนฺติติ อุมงฺกนฺทนาทีนํ อุตฺวา ฐม

^{๑๕๗} ส.ส.พ.,ม.อ. (บาลี) ๓/๒๔๓-๓๐๓/๑๔๗-๑๔๘.
^{๑๕๘} ส.ส.พ.,ฎีกา (บาลี) ๓/๒๔๓-๓๐๓/๔๓๑-๔๓๒.
^{๑๕๙} พ.พ.อ. (บาลี) ๖/๑๒๐, พ.พ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๕/๙๒, มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๔๘/๓๕๓-๓๕๔.
^{๑๖๐} พ.พ.อ. (บาลี) ๖/๑๒๐, พ.พ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๕/๙๓, มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๔๙/๓๕๕.
^{๑๖๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๖๔/๒๘๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๘๕, มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๔๑/๓๕๕.

มิเกหิ กสิโครกขวณิชาที่หิ ปุตตทาร์ โปเสนตี”ติตพพณณา.^{๑๖๒} “นิจ
สึลวเสน ปญจหิ, นิยมสึลวเสน ทสหิ. ปี-สทฺเทน ตโต กติปเยหิ อุ
โปสธสึลวเสน อฏฺฐหิปี’ติ ทสฺเสติ. **ธมฺมิเกหิ’ติ ธมฺมโต อนเปเตหิ’ติ**
ตฎฺฎีกา.^{๑๖๓}

สา จ ภริยา ยถาวุตตปการเรหิ จาเนหิ ปจฺจุปฏฺจาทพฺพา. สา หิ เกหสามิกสฺส
คหปตฺตคฺคิ นาม. วุตตยฺเหตํ ทุตฺติยคฺคิสฺสุตฺตวณฺณนํ **“คหปตฺตคฺคิ’ติ** อํ ปุตตทาราทิกโณ. ยสฺมา
คหปติ วิย เกหสามิกโก วิย หุตฺวา อคฺคติ วิจฺจติ, ตสฺมา ‘คหปตฺตคฺคิ’ติ วุจฺจติ”ติ.^{๑๖๔} เกหสามิกโก
ปน อนฺุทหนตฺเถน ภริยาย คหปตฺตคฺคิ นาม. วุตตยฺเจตํ ปจฺมคฺคิสฺสุตฺตวณฺณนํ **“คหปตฺตคฺคิ’ติ**
ปน เกหสามิกโก วุจฺจติ. โส มาตุคามสฺส สยนวตฺถาลงฺการาทิอนฺุปปทาเนน พหุปการิ. ตํ อติ
จฺรณฺโต มาตุคามํ นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตติ. ตสฺมา โสปี ปุริมฺนเยเนว อนฺุทหนตฺเถน **‘คหปตฺตคฺคิ’ติ**
วุตฺโต’ติ.^{๑๖๕}

เอวณฺเจตฺถ ภริยาย สงฺกหํ กโรนฺตสฺส สามิกสฺส นิทฺตสฺสวตฺถุ ตติยภาควมฺมปทฺฏจ-
กถายํ พนฺธุลเสนาปติวตฺถุสฺมี วุตฺตนเยน ทฎฺฎพฺพ :-

“สาวตฺถิยํ กิร พนฺธุลเสนาปติสฺส มลฺลิกา นาม ภริยา อุปฺปนฺโนทโหพา หุตฺวา
สามิโน อาโรเจสิ ‘โทหโพ เม อุปฺปนฺโน’ติ อาโรเจสิ. ‘กึ โทหโพ’ติ. ‘เวสาลินคเร คณฺรราช
กุลานํ อภิเสกมฺงฺกลโปกฺขรณฺิยํ โอตฺริตฺวา นฺุหาตฺวา ปาณิยํ ปาตุคามมฺหิ สามิ’ติ. พนฺธุโล ‘สาธุ’
ติ วตฺวา สหสฺสธามธฺนํ กเหตุวํ ตํ รธํ อาโรเปตฺวา สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา รธํ ปาเชนฺโต มหาลิ
ลิจฺฉวิโน ทินฺนทฺวารเณ เวสาลี ปาวิสิ. มหาลิลิจฺฉวิโน จ ทฺวารสมิเป เอว นิเวสนํ โหติ. โส
รตฺส อุมฺมาเร ปฏฺิฆาตสทฺทํ สุตฺวา ว ‘พนฺธุลสฺส รตฺสทฺโท’ติ ญตฺวา ‘อชฺช ลิจฺฉวินํ ภัยํ
อุปฺปชฺชิสฺสตี’ติ อาห. โปกฺขรณฺิยา อนฺุโต จ พหิ จ อารกฺษา พลวตี, อุปฺริ โลหชาลํ ปตฺถกฺกํ,
สกุณานมฺปิ โอกาโส นตฺถิ. พนฺธุลเสนาปติ ปน รถา โอตฺริตฺวา อารกฺษเก มนฺุสฺเส เวตฺเตน
ปหรณฺโต ปลาเปตฺวา โลหชาลํ ฉินฺหิตฺวา อนฺุโตโปกฺขรณฺิยํ ภัยํ นฺุหาเปตฺวา สยมฺปิ นฺุหาตฺวา
ปนฺ ตํ รธํ อาโรเปตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อาคตมคฺคเณว ปายาสิ. เต อารกฺษมนฺุสฺสา ลิจฺฉ

^{๑๖๒} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๖๔/๓๓๕, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๙๑/๓๕๖.

^{๑๖๓} ส.ส.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๖๔/๓๖๓, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๙๑/๓๕๖.

^{๑๖๔} อญฺ.สตุตฺก.อ. (บาลี) ๓/๔๗/๑๘๔.

^{๑๖๕} อญฺ.สตุตฺก.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๑๘๓.

วิราชน อโรเจสุ. ลิจฉวิราชาโน กุชฌิตวา ปณจ รตตานิ อารุห ‘พณฺฐมมถฺล คณฺหิสฺสามา’ติ นิภุมมฺิสุ. ตํ ปวตฺติ มหาสิสฺส อโรเจสุ. มหาสิ ‘มา คมิตฺถ, โส หิ โว สพฺเพ มาตฺสฺสตี’ติ อาห. เตปิ ‘มยฺ คมฺิสาม เอวา’ติ วทิสฺสุ. ‘เตนหิ ตสฺส รตฺถกฺกสฺส ยาว นาภิโต ปถวี ปวิญฺจ ญฺจํ ทิสฺวา นีวตฺเตยฺยาถ, ตโต อนีวตฺตนฺตา ปฺรโต อสนิสฺสทํ วิย สฺมุณฺิสฺสธ, ตมฺหา จ นานา นีวตฺเตยฺยาถ. ตโต อนีวตฺตนฺตา ตมฺหากํ รตฺถเรสุ จิตฺทํ ปสฺสิสฺสธ, ตมฺหา จานา นีวตฺเตยฺยาถ, ปฺรโต มา คมิตฺถา’ติ. เต ตสฺส วจเนน อนีวตฺติตฺวา ตํ อนฺุพฺนฺธิสฺส เอว. มลฺลิกา ทิสฺวา ‘รธา สามิ ปณฺณายนฺตี’ติ อาห. ‘เตนหิ เอกสฺสฺส รตฺสฺส ปณฺณายนกาเล มํ อโรเจยฺยาสี’ติ. สา ยทา สพฺเพ รธา เอโก วิย หุตฺวา ปณฺณายีสุ, ตทา ‘เอกเมว สามิ รตฺสฺสํ ปณฺณายตี’ติ อาห. พณฺธุโล ‘เตนหิ อีมา รสฺมิโย คณฺหาหิ’ติ ตสฺสา รสฺมิโย ทตฺวา รเถ จิตฺโต ว ธฺนํ อโรเปสิ, รตฺถกํ ยาว นาภิโต ปถวี ปาวิสฺสิ. ลิจฉวินํ ตํ จานํ ทิสฺวาปิ น นีวตฺติสฺส. อิตโร โลกํ กนฺตฺวา ชยํ โปเถสิ. อสนิสฺสทํ วิย อโหสิ. เต ตโตปิ น นีวตฺติสฺส, อนฺุพฺนฺธนา จจฺจนฺเตว. พณฺธุโล รเถ จิตฺโต เอกสฺรํ จิปี. โส ปณฺจณํ รตฺตานํ รตฺสฺสํ จิตฺทํ กตฺวา ปณฺจ ราชตานิ ปริกฺรพฺน ฐนญฺจเน วินิวิชฺฌิตฺวา ปถวี ปาวิสฺสิ. เต อตฺตโน ปวิทฺธภาวํ อชานิตฺวา ‘ติญฺจ เร ติญฺจ เร’ติ วทฺน ตา อนฺุพฺนฺธิสฺส เอว. พณฺธุโล รถํ จเปตฺวา ‘ตมฺเห มตฺกา, มตฺเกหิ สทฺธิ มยฺหํ ยุตฺธํ นาม นตฺถิ’ติ อาห. ‘มตฺกา นาม อมฺุหาสทิสฺสา น โหนฺตี’ติ. ‘เตนหิ สพฺพปญฺจิมสฺส ปริกฺรํ โมเจธา’ติ. เต โมจยิ สฺส. โส มุตฺตมตฺเต เอว มริตฺวา ปติ. อถ เต ‘สพฺเพปิ ตมฺเห เอวรูปา, อตฺตโน อตฺตโน ฆรานิ กนฺตฺวา สํวิธาตพฺพํ สํวิทฺติตฺวา ปุตฺตทาร์ อนฺุสาสิตฺวา สนนํ โมเจธา’ติ อาห. เต ตถา กตฺวา สพฺเพปิ ชีวิตฺกฺขยํ ปตฺตา. พณฺธุโลปิ มลฺลิกํ สาวตฺถิ อานะสิ. สา โสฬสฺกฺขตฺตํ ยมเก ยมเก ปุตฺเต วิชายิ. สพฺเพปิ สุรา ถามสมฺปนฺนา อเหสุ. สพฺพสิปฺปานํ นิปฺพตฺติ ปาปฺณิสฺส. เอกกสฺส ปุริสสทฺสํ ปริวารํ อโหสิ”ติ.^{๑๖๖}

เอวญจ อิมินา ฆมฺเมน ภริยาย สงฺคหํ กโรนฺตสฺส สามิกสฺส นิตฺสสนวตฺถุ จตฺตถ-
ภาคฆมฺมปทญฺจกถายํ ฆมฺมิกตฺถเรวตฺถุสฺมี วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพํ :-

“สาวตฺถิยํ กิเรโก อุปาสโก ฆมฺเมน อการํ อชฺฌาวสตี. โส ปพฺพชิตฺกามา หุตฺวา เอกทิวสํ ภริยาย สทฺธิํ นิสฺสีทิตฺวา สุขกถํ กเถนฺโต อาห ‘ภทฺเท อิจฺฌามหํ ปพฺพชิตฺถนฺ’ติ. ‘เตนหิ สา มิ อากเมหิ ตาว, ยาวาหํ กุจฺฉิกตํ ทารกํ วิชายามิ’ติ. โส อากเมตฺวา ทารกสฺส ปทสา กมน-กาเล ปฺนํ ตํ อาปฺจฺฉิตฺวา ‘อากเมหิ ตาว สามิ, ยาวายํ วยํปตฺโต โหตี’ติ วุตฺเต, ‘กี เม อิมาย อปโลกิ

^{๑๖๖} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๑๕-๑๗.

ตาย วา อนปโลกิตาย วา, อตฺตโน ทุกฺขนิสฺสรณํ กริสฺสามิ’ติ นิภุมิตฺวา ปพฺพชฺช. โส กมฺมภูจฺจํ คเหตฺวา ฆเณฺญโต วายมนฺโต อตฺตโน ปพฺพชิตกิจจํ นิภฺจเปตฺวา เตสํ ทสฺสนตฺถาย ปฺน สวตฺถิ คณฺตฺวา ปฺตฺตสฺส ฐมฺมกถํ กเถสิ. โสปี นิภุมิตฺวา ปพฺพชฺช. ปพฺพชิตฺวา จ ปน น จิรฺสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ. ปฺรณทฺติยิกาปีสฺส ‘เขสํ อตฺถาย อหํ ฆรราวเส วเสยฺยํ, เต อุโกปี ปพฺพชิตา, อิทานิ เม ก็ ฆรราวาเสน, ปพฺพชิสฺสามิ’ติ นิภุมิตฺวา ภิกฺขุณฺนํ สนฺติเก ปพฺพชฺช. ปพฺพชิตฺวา จ ปน น จิรฺสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ’ติ.^{๑๖๗}

เอวญฺเจตฺถ ฐมฺเมน สามิกสฺส สงฺคหํ กโรนฺติยา ภริยาย นิทสฺสนวตฺถุ ฉกฺกนิปาต-
ปาลิยํ นกุลปีตฺตฺตเต นกุลมาตาคหฺปตานีวตฺถุสฺมี วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“เอกํ กิร สมฺมํ ภควา ภคฺเชสุ วิหริติ สฺสุมารคิเร เกสฺสพาวเน มิคทาเย. เตน โข ปน สมฺเยน นกุลปีตา คหฺปติ อาพาธโก โหติ ทุกฺขิโต พาพฺพคิลาโน. อถ โข นกุลมาตา คหฺปตานี นกุลปีตรํ คหฺปติ เอตทโวจ ‘มา โข ตฺวํ คหฺปติ สาเปกฺโข กาลมกาสี. ทุกฺขา คหฺปติ สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา ครหิตา จ ภควตา สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา. สียา โข ปน เต คหฺปติ เอวฺมสฺส ‘น นกุล-
มาตา คหฺปตานี มมจฺเยน สกฺขิสฺสตี ทารเก โปเสตฺถุ ฆรราวสํ สนฺธิรฺตฺน’ติ. น โข ปเนตํ คหฺปติ เอวํ ทฏฺฐพฺพ. กุสฺตานํ คหฺปติ กปฺปาสํ กนฺติตฺถุ เวณิ โอติชิตฺ. สกฺโกมฺหํ คหฺปติ ตวจฺเยน ทารเก โปเสตฺถุ ฆรราวสํ สนฺธิรฺตฺ. ตสฺมาติห ตฺวํ คหฺปติ มา สาเปกฺโข กาลมกาสี. ทุกฺขา คหฺปติ สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา ครหิตา จ ภควตา สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา. ‘สียา โข ปน เต คหฺปติ เอวฺมสฺส ‘นกุลมาตา คหฺปตานี มมจฺเยน อณฺณํ ฆริ คมิสฺสตี’ติ. น โข ปเนตํ คหฺปติ เอวํ ทฏฺฐพฺพ. ตวญฺเจว โข คหฺปติ ฆานาสี อหญฺจ ยํ โน โสฬสวสฺसानิ คหฺญกํ พฺรหฺมจฺริยํ สมฺมาจิณฺณ. ตสฺมาติห ตฺวํ คหฺปติ มา สาเปกฺโข กาลมกาสี. ทุกฺขา คหฺปติ สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา ครหิตา จ ภควตา สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา. ‘สียา โข ปน เต คหฺปติ เอวฺมสฺส ‘นกุลมาตา คหฺปตานี มมจฺเยน น ทสฺสนกามา ภวิสฺสตี ภควโต น ทสฺสนกามา ภิกฺขุสํฆสฺสา’ติ. น โข ปเนตํ คหฺปติ เอวํ ทฏฺฐพฺพ. อหญฺหิ คหฺปติ ตวจฺเยน ทสฺสนกามตฺรา เจว ภวิสฺสามิ ภควโต ทสฺสน-
กามตฺรา จ ภิกฺขุสํฆสฺส. ตสฺมาติห ตฺวํ คหฺปติ มา สาเปกฺโข กาลมกาสี. ทุกฺขา คหฺปติ สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา ครหิตา จ ภควตา สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา. ‘สียา โข ปน เต คหฺปติ เอวฺมสฺส ‘นกุลมาตา คหฺปตานี มมจฺเยน สีเลสุ ปรีปฺรการินี’ติ. น โข ปเนตํ คหฺปติ เอวํ ทฏฺฐพฺพ. ยาวตา โข คหฺปติ ตสฺส ภควโต สวีกา คิหิ โอทาตวสนา สีเลสุ ปรีปฺรการินีโย อหํ

^{๑๖๗} พ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๔๗-๔๘.

ตาส อญตตรา. ยสฺส โข ปนสฺส กงฺขา วา วิมตี วา, อโย โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภกฺเคสุ
 วิหริตี สุสุมารคิเร เกสภพาวเน มิคทาเย ตํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺจตุ. ตสฺมาติห ตฺวํ คหปติ
 มา สาเปกฺโข กาลมกาสี ทุกฺขา คหปติ สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา ครหิตา จ ภควตา
 สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา. ‘สียา โข ปน เต คหปติ เอวมสฺส ‘น นกุลมตา คหปตานี ลาภินิ
 อหฺมตฺตํ เจโตสมถสฺสา’ติ. น โข ปเนตํ คหปติ เอวํ ทฏฺฐพฺพํ. ยาวตา โข คหปติ ตสฺส ภควโต
 สาวิกา คิหิ โอทาตวสนา ลาภินิโย อหฺมตฺตํ เจโตสมถสฺส อหํ ตาส อญตตรา. ยสฺส โข ปนสฺส
 กงฺขา วา วิมตี วา, อโย โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภกฺเคสุ วิหริตี สุสุมารคิเร เกสภพาวเน มิ
 คทาเย ตํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺจตุ. ตสฺมาติห ตฺวํ คหปติ มา สาเปกฺโข กาลมกาสี.
 ทุกฺขา คหปติ สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา ครหิตา จ ภควตา สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา. ‘สียา
 โข ปน เต คหปติ เอวมสฺส ‘น นกุลมตา คหปตานี อิมสฺมี รมฺมวินเย โอคาธปฺปตฺตา
 ปติคาธปฺปตฺตา อสฺสาธปฺปตฺตา ติณฺณวิจิจฺจนา วิคตกถฺกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา
 สตฺถุสสาสนเน วิหริตี’ติ. น โข ปเนตํ คหปติ เอวํ ทฏฺฐพฺพํ. ยาวตา โข คหปติ ตสฺส ภควโต สาวิกา
 คิหิ โอทาตวสนา อิมสฺมี รมฺมวินเย โอคาธปฺปตฺตา ปติคาธปฺปตฺตา อสฺสาธปฺปตฺตา
 ติณฺณ-วิจิจฺจนา วิคตกถฺกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสสาสนเน วิหริตี อหํ ตาส อญ
 ตตรา. ยสฺส โข ปนสฺส กงฺขา วา วิมตี วา, อโย โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภกฺเคสุ
 วิหริตี สุสุมารคิเร เกสภพาวเน มิคทาเย ตํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺจตุ. ตสฺมาติห ตฺวํ คห
 ปติ มา สาเปกฺโข กาลมกาสี. ทุกฺขา คหปติ สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา ครหิตา จ ภควตา
 สาเปกฺขสฺส กาลกิริยา’ติ. อถ โข นกุลปิตฺุโน คหปติสฺส นกุลมตรา คหปตานิยา อมินา
 โอวาเทน โอวทียมานสฺส โส อาพาโห จานโส ปฏฺิปปสฺสมฺภิ. วุฏฺฐหิ จ นกุลปิตา คหปติ ตม
 หา อาพาธา ตถา ปหิโน จ ปน นกุลปิตฺุโน คหปติสฺส โส อาพาโห อโหสิ. อถ โข
 นกุลปิตา คหปติ คิลานา วุฏฺฐิตอ อจิรวุฏฺฐิตอ เกลณฺญา ทณฺหาโมลฺลพฺภ เยน ภควา เต
 นฺอุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนตํ นิสิตฺติ. เอกมฺนตํ นิสินฺนํ โข นกุลปิตฺุ
 คหปติ ภควา เอตทโวจ ‘ลาภา เต คหปติ สุลทฺธํ เต คหปติ ยสฺส เต นกุลมตา คหปตานี
 อนุกมฺปิกา อตฺถกามา โอวาทิกา อนุสาธิกา. ยาวตา โข คหปติ มม สาวิกา คิหิ โอทาตวสนา
 สีเลสุ ปริปรุการินิโย นกุลมตา คหปตานี ตาส อญตตรา. ยาวตา โข คหปติ มม สาวิกา คิหิ
 โอทาตวสนา ลาภินิโย อหฺมตฺตํ เจโตสมถสฺส นกุลมตา คหปตานี ตาส อญตตรา. ยาวตา โข
 คหปติ มม สาวิกา คิหิ โอทาตวสนา อิมสฺมี รมฺมวินเย โอคาธปฺปตฺตา ปติคาธปฺปตฺตา อส
 สาธปฺปตฺตา ติณฺณวิจิจฺจนา วิคตกถฺกถา เวสารชฺชปฺปตฺตา อปรปฺปจฺจยา สตฺถุสสาสนเน วิหริตี

นกุลมาตา คหปตานี ตาส อญมตรา. ลาภา เต คหปติ สุตุฑ์ เต คหปติ ยสฺส เต นกุลมาตา คหปตานี อนุภุมปีกา อตุถกามา โอวาทิกา อนุสาสิกาทิ.”^{๑๖๘}

๒.๒.๖ ตสุตฺตทานกถา

เอตถ ปน สมฺมานนาทิวเสน ปญฺจวิธกริยา กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกถา วุตฺตา. ยา หิ อิตฺถิ ปุตฺตานํ มาตา นาม. สว เอตฺถว สามิกสฺส ภริยา. ตสฺมา เกเห วสนฺตานํ ปุตฺตานํ มาตา “ทาโร”ติ วุจฺจติ. โส จ ทารสทฺโท “ภริยา”ติ โลกโวหารเณ ปญฺญาติ. อิตฺติ ทารสทฺโทปิ ภริยา-สทฺโทปิ เอตฺถ อธิปฺเปเตน อตุถวเสน เอกโต ปญฺญาติ. เอวญฺเจตฺถ สงฺเขปกถา ทฎฺฐพฺพา :-

“เอตาย หิ มาตุยา คุณา ปิตโร นิสฺสาย อิมสฺมี โลเก สฺสจฺจุ ปากฺกา. สเจ จ ปิตา โลเก น ปากฺโก, น มาตุยา คุณา ปุตฺตานํ ปญฺญาติ. เตเนว ปิตา มาตุยา ปญฺญาณํ นาม. ตสฺมิญฺหิ สามิกเกเห วสนฺตี ภริยา ทหฺรปติกุลคมนาทีปญฺจวิธวเสน สามิกเกหิ อธิกตฺรทุกฺเขน ปญฺญิตฺตว. ตสฺมา ตสฺสา สงฺกหนํ ฆมฺเมเน สเมเน สมฺมานนาทึหิ ปญฺจหิ จาเนหิ กตฺตพฺพ. สเจ ปน ตสฺสา กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ น กตฺ. สว ทลิตฺตทาทิกเกหิ อญฺจหิ การเณหิ ตเมว อวชานาติ. เตเน เกหสามิโก อการํ อชฺฌาวสนตฺส อตฺตโน ผาสฺกํ อากงฺขมาโน ยถาวุตฺเตหิ ปญฺจหิ จาเนหิ ทารสงฺกหนํ กเรยฺย. ทารสงฺฆาตาย หิ ปจฺฉิมทิสาย อาคตา อุปทฺทวณฺตฺรายา เอวเมว กโรนตฺส เกหสามิกสฺส น โหนตี”ติ.

๒.๓ ปญฺจวิธปุตฺตกตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกถา

มาตาปิตโร หิ นาม สกเคเห สุขํ วา ทุกฺขํ วา อุปฺปาเทตฺถ สมฺตถา, สเจ หิ เตหิ สกเคเห กตฺตพฺพกิจฺจํ นิภฺขิตฺตํ, ตตฺถ ทุกฺขํ อุปฺปชฺเชยฺย, สเจ ปน เตหิ สกเคเห กตฺตพฺพกิจฺจํ อนิภฺขิตฺตํ, ตตฺถ สุขํ อุปฺปชฺเชยฺย, ตสฺมา สกเคเห กตฺตพฺพกิจฺจํ มาตาปิตฺตภาวสฺมี ปุพฺพกรรม นาม, ตมฺปน สีสฺสมโต อนปคตํ จริยํ สนฺชาย วุตฺต. ^{๑๖๙} เอวญฺเจตฺถ ปิตฺตมฺมจริยา วุตฺตพฺพตฺตา-นุกกเมเน ทฎฺฐพฺพา.

^{๑๖๘} อญ.ฉก. (บาลี) ๒๒/๑๖/๒๔๖-๒๔๘, อญ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๖/๔๓๖-๔๓๘.

^{๑๖๙} พระมหาเกรียงไกร โกฏิตโน, “การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี”, วิทยานิพนธ์พุทธ

ปุตฺโตติ อุตฺตโน กุถฺ ปุณฺาติ โสเรตี’ติ ปุตฺโต. เอวญฺจ สติ ‘หีนชจฺานํ จณฺทาลาทีนํ ปุตฺโต นาม น ภเวยฺยา’ติ น วุตฺตพฺพํ สทฺททานมตฺตกถนสฺส นานปฺปกาเรณ ปวตฺติโต, ตสฺมา ‘อุตฺตโน ปิตุ หนฺยํ ปุเรตี’ติ ปุตฺโต’ติ เอวมาทีนาปี นิพฺพจนํ กเหตพฺพเมว. นานาธาควฺวเสนปี หิ ปทานิ สิทธิ สมนฺปคฺจฺนฺติ.^{๑๗๐} ตสฺมา ปุตฺตาปี ธีตโรปี ‘ปุตฺตา’ควฺว สงฺขยํ คจฺนฺตี’ติ.^{๑๗๑}

โส จ ปุตฺตปฺปเกโท เอวมายตี วุตฺตพฺพตฺถานุกฺกเมน ทฺวญฺจพฺพ. เตสุ หิ ปุตฺเตสุ อีเม ตโย ปุตฺตา ขุทฺทกนิกาเย อิติวุตฺตกปาณียํ ปุตฺตสฺสวเต วุตฺตนเยน ทฺวญฺจพฺพ :-

“ตโยเม ภิกฺขเว ปุตฺตา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมี. กตเม ตโย ?
อติชาโต อนุชาโต อวชาโต’ติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ปุตฺโต อติชาโต โหติ ?
อิธ ภิกฺขเว ปุตฺตสฺส มาตาปิตโร โหนฺติ น พุทฺธํ สรณํ คตา, น ฌมฺมํ สรณํ คตา,
น สํมํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา อปฺปฎฺฐิวิโร, อทินฺนาทานา อปฺปฎฺฐิวิโร, กา
เมสฺสุมิจฺฉาจารา อปฺปฎฺฐิวิโร, มุสสาวทา อปฺปฎฺฐิวิโร, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจ
านา อปฺปฎฺฐิวิโร, พุสฺสึลา ปาปชฺมมา. ปุตฺโต จ เนสํ โหติ พุทฺธํ สรณํ
คโต, ฌมฺมํ สรณํ คโต, สํมํ สรณํ คโต, ปาณาติปาตา ปฎฺฐิวิโร, อทิน
นาทานา ปฎฺฐิวิโร, กาเมสฺสุมิจฺฉาจารา ปฎฺฐิวิโร, มุสสาวทา ปฎฺฐิวิโร, สุรา
เมรยมชฺช-ปมาทญฺจ านา ปฎฺฐิวิโร, สึลวา กลฺยาณชฺมโม. เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตฺโต
อติชาโต โหติ. กถญฺจ ภิกฺขเว ปุตฺโต อนุชาโต โหติ ? อิธ ภิกฺขเว ปุตฺตสฺส มา
ตาปิตโร โหนฺติ พุทฺธํ สรณํ คตา, ฌมฺมํ สรณํ คตา, สํมํ สรณํ คตา,
ปาณาติปาตา ปฎฺฐิวิโร, อทินฺนาทานา ปฎฺฐิวิโร, กาเมสฺสุมิจฺฉาจารา ปฎฺฐิวิโร,
มุสสาวทา ปฎฺฐิวิโร, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจ านา ปฎฺฐิวิโร, สึลวานฺโต กล
ยาณชฺมมา. ปุตฺโตปี เนสํ โหติ พุทฺธํ สรณํ คโต, ฌมฺมํ สรณํ คโต, สํมํ สรณํ
คโต, ปาณาติ-ปาตา ปฎฺฐิวิโร, อทินฺนาทานา ปฎฺฐิวิโร, กาเมสฺสุมิจฺฉาจารา

ศาสตร-มหาบัณฑิต, (สาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๑๗๐} พระอัครกวีสังเระ, สัททมนีติธามมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ, หน้า ๖๕๙.

^{๑๗๑} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๖๒/๒๘, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๖๒/๔๖, พ.ร.อ. (บาลี) ๖/๑๒๐, สารคดี.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๓, มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๓๕/๓๔๘.

ปฏิวิโร, มุสาวาทา ปฏิวิโร, สุราเมธมชชปมาทญานา ปฏิวิโร, สีส
วา กลุยาน-ธมโม. เอว โข ภิกขเว ปุตุโต อนุชาโต โหติ. กถญจ ภิกขเว ปุตุ
โต อวชาโต โหติ ? อธิ ภิกขเว ปุตุตสฺส มาตาปิตโร โหนติ พุทฺธํ สรรณํ คตา,
ธมมํ สรรณํ คตา, สัมมํ สรรณํ คตา, ปาณาติปาตา ปฏิวิโร, อทินฺนาทานา ปฏิวิ
โร, กาเมสุมิฉาจารา ปฏิวิโร, มุสาวาทา ปฏิวิโร, สุราเมธมชชป
มาทญานา ปฏิวิโร, สีสวาโต กลุยานธมมา. ปุตุโต จ เนสํ โหติ น พุทฺธํ
สรรณํ คโต, น ธมมํ สรรณํ คโต, น สัมมํ สรรณํ คโต, ปาณาติปาตา อปฺปฏิวิโร,
อทินฺนาทานา อปฺปฏิวิโร, กาเมสุ มิฉาจารา อปฺปฏิวิโร, มุสาวาทา
อปฺปฏิวิโร, สุรา-เมธมชชปมาทญานา อปฺปฏิวิโร, พุสฺสีโล ปาปธมโม.
เอว โข ภิกขเว ปุตุโต อวชาโต โหติ. อิม โข ภิกขเว ตโย ปุตุตา สนฺโต สํวิ
ชमानา โลกสุมินฺ”ติ. เอตมตฺถํ ภควา อวโจ. ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :-

‘อติชาตํ อนุชาตํ	ปุตุตมิจฺจนฺติ ปณฺชิตา
อวชาตํ น อิจฺจนฺติ	โย โหติ กุลคนฺธโน”ติ. ^{๑๗๒}

“ปุตุตฺตาติ อตฺตรชา โอโรสปุตุตา, ทินฺนกาทโยปิ วา. สนฺโตติ ภวนฺตา
สํวิชฺชमानา โลกสุมินฺติ อิมสฺมี โลเก อุปลพฺภमानา. อตฺถิภาเวน สนฺโต,
ปากฏภาเวน วิชฺชमानา. อติชาโตติ อตฺตโน कुณฺเหหิ มาตาปิตโร อตฺถิกุมิตฺวา ชา
โต, เตหิ อธิกุณฺโณ”ติ อตฺถโก. อนุชาโตติ कुณฺเหหิ มาตาปิตฺนํ อนุรุโป หตฺุวา ชา
โต, เตหิ สมานกุณฺโณ”ติ อตฺถโก. อวชาโตติ कुณฺเหหิ มาตาปิตฺนํ อธโม หตฺุวา ชา
โต, เตหิ หีนกุณฺโณ”ติ อตฺถโก. เยหิ ปน कुณฺเหหิ ยุตฺโต มาตาปิตฺนํ อธิโก สโม หิ
โน”ติ จ อธิปฺเปโต, เต วิชิตฺวา ทสฺเสตฺถํ กถญจ ภิกขเว ปุตุโต อติชาโต โห
ติติ กเถตฺถกมฺยตฺถาย ปุจฺจํ กตฺวา อธิ ภิกขเว ปุตุตสฺส ตาติมา นินฺทาเทโส อารท
โร. ฯลฯ โย ปน ปุตุโต มาตาปิตฺตสฺส อสฺสทฺธเรสฺส พุสฺสีเลสฺส จ สยมปิ ตาติโส,
โสปี อวชาโตเยว”ติ เวทิตฺวา. อสฺสทฺธิยาทโย หิ อธิ อวชาตภาวสฺส ลกฺขณํ
วุตฺตา, เต จ ตสฺมี สํวิชฺชนฺติ. มาตาปิตโร ปน อุปาทาย ปุตุตสฺส อติชาตาที
ภาโว วุจฺจติ”ติ. โย โหติ กุลคนฺธโนติ กุลจฺเจทโก กุลวินาสโก. เจทนตฺถโก หิ
อธิ คนฺธสทฺโท ‘อุปฺพลคนฺธปจฺจตฺถิกาทิอาทิสฺส วิย. เกจิ ปน ‘กุลธฺสนฺ”ติ ปจฺน

^{๑๗๒} พ.อิตฺติ. (บาลี) ๒๕/๗๔/๒๘๗-๒๘๘, พ.อิตฺติ. (ไทย) ๒๕/๗๔/๔๓๑-๔๓๓.

ติ, โส เอเวตุโก. **เอเต โข ปุตฺตา โลกสุมินฺติ** เอเต อติชาตาทโย ตโย ปุตฺตา
เอเว อิมสฺมี สคฺตโลกे ปุตฺตา นาม น อิตฺ วิณิมุตฺตา อตฺถิ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๑๗๓}

“ตโย หิ ปุตฺตา น หิ อญฺเญ อตฺถิ อนฺเตวาสี ทินฺนโก อตฺตรโห จา”ติ ปญฺชกรณาค-
ราชชาตกปาติ.^{๑๗๔} **“อญฺเญติ อญฺเญ จตฺตฺโต ปุตฺโต นาม นตฺถิ. อนฺเตวาสีติ** สิปฺป
วา อุกฺคณฺหมาโน ปญฺหํ วา สฺสณฺนโต สนฺติเก นิวุตฺโต. **ทินฺนโกติ** ‘อัย เต ปุตฺโต โหตฺว’ติ
ปเรหิ ทินฺโน”ติ ตพฺพณฺนา.^{๑๗๕}

ตตฺถ จ โย ปุตฺโต อตฺตโน มาตาปิตฺนํ อธิกคฺเณ โหติ, โส อติชาโต นาม. โย มาตา-
ปิตฺนํ สมานคฺเณ, โส อญฺชาโต นาม. โย มาตาปิตฺนํ นิหีนคฺเณ, โส อวชาโต นาม. เตสฺส ตีสุ
อวชาตเมว มาตาปิตโร น อิจฺฉนฺติ.^{๑๗๖} ตสฺมา เต **ตโย** มยา เตสํ **คุณธมฺมปฺปเกทํ** สนฺธาย
วุตฺตา. อิตเร ปน **จตฺตาโร** เตสเมว **นิพฺพตฺตนปฺปเกทํ** สนฺธาย วุตฺตา. เตปิ จ ภควตา มหา
นินฺท-เทสาทิปาลิยํ **“ปุตฺตาติ จตฺตาโร ปุตฺตา อตฺตรโห ปุตฺโต, เขตฺตรโห ปุตฺโต, ทินฺนโก ปุต-**
โต, อนฺเตวาสิโก ปุตฺโต”ติ^{๑๗๗} เอวํ วุตฺตา. อปีจ เอวรูปํ วณฺํ กญฺจวาทนชาตกถณฺณายํ วุตฺตํ :-

“ปุตฺโต จ นามส อตฺตรโห เขตฺตรโห อนฺเตวาสิโก ทินฺนโก”ติ จตฺตพฺพิโธ.
ตตฺถ อตฺตานํ ปฏิจฺจ ชาโต **อตฺตรโห** นาม. สยณปิฏฺเฐ ปลฺลงฺเก อูเร”ติ เอวมา
ทีสุ นิพฺพตฺโต **เขตฺตรโห** นาม. สนฺติเก สิปฺปคฺคณฺหนโก **อนฺเตวาสิโก** นาม.
โปสาว-นคฺถาย ทินฺโน **ทินฺนโก** นาม. อิท ปน อตฺตรํ สนฺธาย **“ปุตฺโต”**ติ วุตฺตน”
ติ.^{๑๗๘}

ตสฺมา ปุตฺโต นาม อตฺตรโห. วุตฺตถุหิ อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา อตฺถโยชนายํ “ไปสิยตี’

^{๑๗๓} พ.อิตฺ.อ. (บาลี) ๗๔/๒๕๓, ๒๖๙-๒๗๐.

^{๑๗๔} พ.ชา. (บาลี) ๒๗/๒๘๓/๔๑๖, พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๘๓/๕๘๑.

^{๑๗๕} พ.ชา.อ. (บาลี) ๗/๒๓๕.

^{๑๗๖} พระมหาเกรียงไกร โกวิทฺตโน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๖.

^{๑๗๗} พ.ม. (บาลี) ๒๙/๙๓/๒๐๔, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๓/๒๘๘-๒๘๙, พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๒๑, ๑๒๔,
๑๒๗, ๑๔๖/๒๓๙, ๒๕๓, ๒๕๘, ๒๙๓, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๑, ๑๒๔, ๑๒๗, ๑๔๖/๓๙๔, ๔๑๔, ๔๒๑, ๔๖๗.

^{๑๗๘} พ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๙๓.

วา ปวตฺติตานิ สลากภตฺตาทินิ อนุปจฺฉินฺทิตฺวา ปวตฺเตสฺสติ, เอวมปิ โน
กุลวโร จิรํ จสฺสติ. **ทนายชฺชํ ปฏิปชฺชิสฺสตีติ** กุลวํสาธุรูปาย ปฏิปตฺติยา
อตุตฺตานํ ทนายชฺชารหํ กโรนฺโต อมฺหากํ สนฺตํ ทนายชฺชํ ปฏิปชฺชิสฺสติ. **ทกฺขิณํ**
อนุปฺปทสฺสตีติ ปตฺติทานํ กตฺวา ตตฺยทิวสโต ปฏฺจาย ทานํ อนุปฺปทสฺสตี”ติ
ตพฺพณฺนา.^{๑๔๕}

“ภโตติ โปสีโต. ตํ ปน ภรณํ ชาตกาโล ปฏฺจาย สุขปจฺจยฺอุปฺพรณน
ทุกฺขปจฺจยาปฺพรณน จ ปวตฺติตนฺ”ติ ทสฺเสตฺถ อมฺเหหิตฺวาที วุตฺตํ. **หตฺถปาท-**
วทฺตนาทีหิตฺวา อาที-สทฺเทน มุขนํ สิขฺมานิกาปนยนนหาปนมฺมทฺตนาทีนุจ
สงฺกณฺหาติ. มาตาปีตุนํ สนฺตํ เขตฺตาทิ อวินาสฺตฺวา รกฺขิตํ เตสํ ปรมฺปราย จ
ติยา การณํ โหตี”ติ อาห อมฺหากํ สนฺตํ **ฯเปฯ** กุลวโร จิรํ จสฺสตีติ. **สลากภ-**
ตาทินิ อนุปจฺฉินฺทิตฺวา สลากภตฺตาทินิ อวิจฺฉินฺทิตฺวา. ยสฺมา
ทนายชฺชํปฏิปทสฺสติ โยคฺยภาเวน วตฺตมาโนเยว ทนายชฺชํ ปฏิปชฺชิสฺสติ, น
อิตโร”ติ อาห **กุลวํสาธุรูปาย ปฏิปตฺติยา**ติอาที. **อตุตฺตนา** ทนายชฺชารหํ
กโรนฺโตติ อตุตฺตานํ ทนายชฺชารหํ กโรนฺโต. มาตาปีตโร หิ อตุตฺตโน โอวา
เท อวตฺตมาเน มิจฺฉาปฏิปฺนเน ทารเก วิจิณฺชํ คนฺตฺวา อปฺตเต กโรนฺติ,
เต ทนายชฺชารหา น โหนฺติ. โอวาเท วตฺตมาเน ปน กุลสนฺตกสฺส สามิเก กโรน
ติ. **ตตฺยทิวสโต ปฏฺจายาติ** มตฺทิวสโต ตตฺยทิวสโต ปฏฺจายา”ติ ตกฺกฏิกิ.^{๑๔๖}

เอวญฺจ มาตาปีตโร ภรณาทิ ปุตฺเตน อตฺถิกา โหนฺติ. ตสฺมา ปุตฺเตน กตฺตญฺ-
กตเวทินา หุตฺวา มาตาปีตฺตอปปุจฺจํ ภรณกิจฺจกรณาทิ ปญฺจหิ จาเนหิ กาทพฺพ. กิจฺจยาปี
มาตาปีตฺตอปปุจฺจํ คิหิตฺตํ นาม, ปพฺพชิตฺเตน ปเนตํ กาทพฺพ. น เหตุโก โทโส. ตญฺจ อปปุจฺจํ
นาม อามิสฺสธมฺมทานวเสน ทูริยํ โหติ. วุตฺตญฺหิ อํกุตฺตรณิกาเย ทกฺกนิปาทปาลิยํ ทานวคฺเค “เทว
มานิ ภิกฺขเว ทานานิ, กตฺมานิ เทว ? อามิสฺสทานญฺจ ธมฺมทานญฺจ, อิมานิ โข ภิกฺขเว เทว ทานา
นิ, เอตทกฺคํ ภิกฺขเว อิมสํ ทูรินฺนํ ทานานํ, ยทิทํ ธมฺมทานนฺ”ติ.^{๑๔๗}

^{๑๔๕} อ.ป.ญ.จ.อ. (บาลี) ๓/๓๙/๒๓-๒๔.

^{๑๔๖} อ.ป.ญ.จ.ก.ฏิกิ (บาลี) ๓/๓๙-๔๐/๒๒-๒๓.

^{๑๔๗} อ.ญ.ท.ก. (บาลี) ๒๐/๑๔๒/๘๗, อ.ญ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

“ทานานีติ ทิยยนกเวน ทานานิ, เทยฺยธมฺมสุเสถํ นามิ. สวตฺตูกา วา เจตนา ทานํ, สมฺปตฺติปริจจาคสุเสถํ นามิ. อามิสทานนฺติจตฺตารอ ปจฺจยา ทิยยนกเวน อามิสทานํ นาม. **ธมฺมทานนฺตฺติ** อิชฺเชจฺโจ อมตปตฺติปฺปทํ กเถตฺวา เทติ, อิทํ ธมฺมทานํ นามา”ติ ตพฺพพณฺณา.^{๑๘๘}

“ทียตี’ติ ทานํ, เทยฺยธมฺมสุเสถํ อธิวณฺ. ทียตี อนนนา’ติ วา ทานํ, ปริจจาคเจตนาเยตํ อธิวณฺ. อโย ทฺวิโรปิ อตฺถโก อธิราชูปเปโต’ติ อาห ทิยยนกเวน ทานานีติอาทิ. ตตฺถ ทิยยนกเวนนาติ ทาตพฺพวเสน. **อมตปตฺติ-ปฺปทฺตฺติ** อมตปตฺติเหตุภูตํ สมฺมาปฏฺิพทฺ”ติ ตญฺญิกกา.^{๑๘๙}

จตุปปจฺจยทานวเสน จ มาตาปีตฺตอุปฺปฏฺานํ อามิสทานํ นาม. เอตฺตฺหิ อํกุตฺตรนิ-กาเย ติกนิปาตวณฺณนํ วุตฺตฺนเยน ทญฺจพฺโพ :-

“ตตฺถ **อนุเนนาติ** ยาคุกตฺตชาทนีเยน. **ปาเนนาติ** อญฺจวิธปาเนน. **วตฺเตนาติ** นิวาสนปารูปนเกน วตฺเตน. **สยเนนาติ** มลฺลจปีจฺจานุปฺปาทเนน. **อจฺจาทเนนาติ** ทฺกคณฺธํ ปฏฺิวิโนเทตฺวา สฺกนฺธกรณฺจฺจาทเนน. **นุหาปเนนาติ** สีเต อุนฺโหทเกน อุนฺเห สีโตทเกน คตฺตานิ ปริสฺสิจิตฺวา นุหาปเนน. **ปาทานํ** โธวเนนาติ อุนฺโหทกสีโตทเกหิ ปาทโธวเนน **เจว** เตลมกฺขเนน จา”ติ.^{๑๙๐}

สีลาทีสุ ปน กุสลธมฺเมสุ ปตฺติฏฺจาปนวเสน มาตาปีตฺตอุปฺปฏฺานํ ธมฺมทานํ นาม. ตลฺลจ อามิสทานโต เสฏฺฐตรํ โหติ. วุตฺตฺตฺตฺหิ ติกนิปาตอํกุตฺตรญฺญิกายํ “อปีจ โย มาตาปีตโร ตีสุ วตฺตฺตฺตฺส อภิปฺปสนฺเน กตฺวา สีเลสุ วา ปตฺติฏฺจาเปตฺวา ปพฺพทฺชาย วา นิโยเชตฺวา อุปฺปฏฺหติ, อโย ‘มาตาปีตฺตอุปฺปฏฺากานํ อคฺโค’ติ เวทิตพฺโพ”ติ.^{๑๙๑}

เอวณฺเจตฺถ อปโร นโย ชฺวทฺทกปาจวณฺณนาทีสุ อญฺจกถาสฺ วุตฺตฺนเยน ทญฺจพฺโพ :-

“อปีจ โย มาตาปีตโร ตีสุ วตฺตฺตฺตฺส ปสาทฺตฺตฺส ปสาทฺตฺตฺส สีสมาทา

^{๑๘๘} อญ.ทฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๔๒/๖๘.
^{๑๘๙} อญ.ทฺก.ญฺญิกกา (บาลี) ๒/๑๔๒/๗๓.
^{๑๙๐} อญ.ติ.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๑๑๒-๑๑๓.
^{๑๙๑} อญ.ติ.ญฺญิกกา (บาลี) ๒/๓๑/๑๒๔.

เย็น จ มาตาปิตุอุปัฏฐาน์ สุภูฏ กตฺ, เอวํ เตนํ ตํ เตสเมว ยถา วุตตปฺปการํ ทฺวิธํ สุขํ
อุปฺปาเทตฺ กตฺ. อถวา เยนํ ตํ มาตาปิตุอุปัฏฐาน์ สุภูฏ กตฺ. โส พุทฺธาทีหิ อีเชว ปสฺสโต โหติ,
อิโต จ ปหาย ปฺรโลกํ กจฺจนฺโต คคคตฺถฺจฺจเน ปโมทติ. เอวญฺเหตํ ติกนิปาตวณฺณนํ วุตฺตํ :-

“**เปจฺจาติ** ปฺรโลกํ คนฺดฺวา. **สกุเล ปโมทตีติ** อีชฺ ตาว มาตาปิตุสุ
ปาริจริยํ ทิสฺวา ปาริจริยการณา ตํ ปณฺทิตมนฺุสฺสา อีเชว ปสฺสนฺติ,
ปฺรโลกํ ปน คนฺดฺวา สกุเล จิตฺโต โส มาตาปิตุอุปัฏฐาโก ทิพฺพสมฺปตฺตีหิ
อาโมทติ ปโมทตี”ติ.^{๑๙๘}

“สา ปนํ ปาริจริยา ปุตุตฺตสฺส อุภยโลกहितฺสุขาวหา’ติ ตํ ทสฺเสตฺ อีเชว
นํ ปสฺสนฺติ, **เปจฺจ สกุเล ปโมทตีติ** วุตฺตํ. **ปสฺสนฺตีติ** ‘อัยํ ปุคฺคโล มตฺเตยฺโย
เปตฺเตยฺโย สกฺคสํวตฺตนิยํ ปฏิปทํ ปฺเรตี’ติ อีเชว นํ ปสฺสนฺติ. **อาโมทติ** อาทิตฺโต
ปฏฺจาย โมทปฺปตฺติยา. **ปโมทติ** นานปฺปการโมทสมฺปวตฺติยา”ติ ตฺถฺฎีกา.^{๑๙๙}

โส จ ปิตา อตฺตโน เกเห วสนฺตานํ ปุตุตฺตทารานํ ปฺรตฺติมทิสานํ นาม. เต ปน ปุตุตฺ-
ทารา ตสฺส ปิฏฺจิตฺโต อนุพณฺณวเสน ปจฺฉิมทิสฺวา. ตสฺมา เตสํ กตฺตพฺพกิจฺจํ “ปุตุตฺตทารสงฺคโห”
ติ วุจฺจติ. โส อุภยโลกहितฺสุขาวหนโต “มจฺจกฺลนฺ”ติ เวทิตพฺพโ. ตสฺส จ ทารสฺส สงฺคหนํ
เหฏฺฐา วุตฺตนฺเยน เวทิตพฺพํ. อิทานิ ปเนตฺถ ปาปนิวาร์ณาทีหิ ปญฺจหิ จาเนหิ ปุตุตฺตสฺส สงฺคหนํ
อายตี วตฺตพฺพตฺถานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพํ. โส หิ สงฺคโห อามิสฺสรมฺมสงฺคหวเสน ทฺวิธํ โหติ. ปารูป
นาทีหิ จ วตฺถุหิ สงฺคโห อามิสฺสสงฺคโห. ปาปนิวาร์ณาทีหิ ปน สงฺคโห รมฺมสงฺคโห. ตตฺถ จ
รมฺมสงฺคโห เสฏฺโฐ โหติ. วุตฺตญฺเหตํ ทุกฺนิปาตปาลิยํ ทานวฺกฺเค “เทวเม ภิกฺขเว สงฺคหา,
กตฺเม เทว? อามิสฺสสงฺคโห จ รมฺมสงฺคโห จ, อิมํ โข ภิกฺขเว เทว สงฺคหา, เอตฺถกฺคํ ภิกฺขเว อี
เมสํ ทฺวินฺนํ สงฺคหานํ, ยทิทํ รมฺมสงฺคโห”ติ.^{๒๐๐} “จตฺถุหิ ปจฺจเยหิ สงฺคโห อามิสฺสสงฺคโห.
รมฺเมเนน สงฺคโห รมฺมสงฺคโหติ ตพฺพณฺณนา.”^{๒๐๑}

^{๑๙๘} อจ.ติ.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๑๑๓.

^{๑๙๙} อจ.ติ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๑/๑๒๔-๑๒๕.

^{๒๐๐} อจ.ท. (บาลี) ๒๐/๑๔๙/๘๗-๘๘, อจ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๔๙/๑๒๒.

^{๒๐๑} อจ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๔๙/๖๙.

ยถา หิ หิมวนต์ ปุพฺพตราชํ นิสฺสาย มหาสาลา สาขาปุตฺตาทีหิ ปญฺจหิ วฑฺฒีหิ
วฑฺฒนฺติ, ตเถว มาตาปิตโร นิสฺสาย ปุตฺตา สทฺธาทีหิ ปญฺจหิ วฑฺฒีหิ วฑฺฒนฺติ. วุตฺตญฺหิ
ปญฺจกนิปาตปาลิยํ มหาสาลปุตฺตสฺส เต :-

“ยถา หิ ปุพฺพโต เสโล	อรณฺณสฺมี พุรฺทาวเน
ตํ รุกฺขา อุปนิสฺสาย	วฑฺฒนฺเต เต วณฺปปตี
ตเถว สีสสมฺปนฺนํ	สทฺธํ กุลปุตฺตํ อิมํ
อุปนิสฺสาย วฑฺฒนฺติ	ปุตฺตทารา จ พนฺธวา
อมจฺจา ฌาติสฺงฆา จ	เย จสฺส อนุชีวิโน”ติ. ^{๒๐๒}

“เสโลติ สีสลามโย. อรณฺณสฺมินฺติ อคามกฺกฺจฺจเน. พุรฺทาคิ มหฺนฺโต. วณฺติ อญฺญิยํ.
วณฺปปตีติ วณฺชกฺกฺกา”ติ เอวํ ติกนิปาตวณฺณนํ นโย.^{๒๐๓} “สีลามโย น ปัสฺสมโย มิสฺสโก จ. กามํ
คามฺปจฺจารณฺจ จเปตฺวา สทฺธํ อรณฺณนฺ”ติ อาห อรณฺณสฺมินฺติ อคามกฺกฺจฺจเนติ. มหฺนฺโต
ปุพฺพโต เสโล”ติ โยชนา”ติ ตญฺญีกา.^{๒๐๔}

เอวญฺจ มาตาปิตโร ปุพฺพโต เสโล รุกฺขานํ วิย ปุตฺตานํ ปตฺติจฺจ นาม โหนฺติ. ตสฺมา
มาตาปิตโร ปุพฺพูปการิตาย ปุรฺตติมา ทิสฺวา. เตสฺยจฺจ ปุพฺพูปการิตํ ภรณาทิหิ ปญฺจหิ จาเนหิ
ปฏิกาดพฺพํ. วุตฺตญฺหเต ติฆนิกาเย ปาฏิกวคฺคปาลิยํ นทิสฺวาปฏิจฺจาทนกณฺเฑ :-

“ปญฺจหิ โข กหปติปุตฺต จาเนหิ ปุตฺเตน ปุรฺตติมา ทิสฺวา มาตาปิต
โร ปจฺจุปฏฺจาทพฺพา :- ภโต เน ภริสฺสํมิตฺติ, กิจฺจํ เนสํ ภริสฺสํมิตฺติ, กุลวํสํ จเปสฺสา
มิตฺติ, ทายชฺชํ ปฏฺธิปชฺชามิตฺติ, อถวา ปน เปตานํ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสํมิตฺติ”
ติ.^{๒๐๕}

“ภโต เน ภริสฺสํมิตฺติ อหํ มาตาปิตูหิ ถณฺณํ ปาเยตฺวา หตฺถปาเท วฑฺ
เตตฺวา มุเชน สฺงฆาณิกํ อปเนตฺวา นฺหาเปตฺวา มณฺเฑตฺวา ภโต ภริโต ชกฺคิโต, ส
วหาํ อชฺช เต ชินฺณเณ มหฺลลเก ปาทโรวณฺนํ นฺหาปนยาคุภตฺตทานาทิหิ ภริสฺสํมิตฺติ.

^{๒๐๒} อญฺ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๔๐/๓๙, อญฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๖๒-๖๓.
^{๒๐๓} อญฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๑๕๕.
^{๒๐๔} อญฺ.ติก.ฏีกา (บาลี) ๒/๔๙/๑๕๘.
^{๒๐๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

กิจจํ เนตํ กริสฺสามีติ อหํ อตฺตโน กมฺมํ จเปตฺวา มาตาปิตูนํ ราชกุลาทีสุ อุปปนฺนํ
กิจจํ คนฺตฺวา กริสฺสามิ. **กุลวํสํ จเปตฺสามีติ** มาตาปิตูนํ สมนฺตํ เขตฺตวตฺตอุทฺทริณฺณ-
สุวณฺณาทิ อวินาสตฺวา รกฺขณฺโตปิ กุลวํสํ สณฺจเปติ นาม. มาตาปิตโร อธฺม-
มิก-วํสโต หารตฺวา ธฺมมิกวํเส จเปนฺโตปิ กุลวํเสน อากตานิ สลากภคฺตฺวาที-
นิ อนุปฺจฉินฺนํทิตฺวา ปวตฺเตนฺโตปิ กุลวํสํ สณฺจเปติ นาม. อิํ สนฺธาย วุตฺตํ
'**กุลวํสํ จเปตฺสามีติ**. **ทายชฺชํ ปฏฺธิปชฺชามิ**ติ มาตาปิตโร อตฺตโน โอวาท-
อวตฺตมานเ มิจฺฉาปฏฺธิปนฺเน ทารเก วินิจฺฉนํ ปตฺวา อปฺตเต กโรนฺติ, เต ทายชฺชาร-
หาน โหนฺติ. โอวาท วตฺตมานเ ปน กุลสนฺตกสฺส สามิกเ กโรนฺติ, อหํ เอวํ
วตฺตีสฺสามิ'ติ อธิปฺปาเยน 'ทายชฺชํ ปฏฺธิปชฺชามิ'ติ วุตฺตํ. **ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามิ**ติ
เตสํ ปตฺติทานํ กตฺวา คตฺยทิวสโต ปฏฺจาย ทานํ อนุปฺปทสฺสามิ'ติ ตพฺพพณฺณน-
โย.^{๒๐๖}

“ภโตติ โปสีโต, ตํ ปน ภรณํ ชาตกาลโต ปฏฺจาย สุขปจฺจยฺอุป-
รณเณ ทุกฺขปจฺจยาปฺพรณเณ จ เตหิ ปวตฺติตนฺ'ติ ทสฺเสตฺตํ **ถณฺณํ ปาเยตฺวา**
ติอาทิ วุตฺตํ. **ชฺคฺคิโตติ** ปฏฺธิชฺคฺคิโต. เตติ มาตาปิตโร. มาตาปิตูนํ สมนฺตํ เขต-
ตฺวาที อวินาสตฺวา รกฺขิตํ เตสํ ปรมฺปราย จิตฺยา การณํ โหตี'ติ **ตํ รกฺขณ-**
โต กุลวํสํ สณฺจเปติ นามาทิ วุตฺตํ. **อธฺมมิกวํสโตติ** 'กุลปฺปทสฺสามิ'นา
อตฺตนา สทิสํ เอกํ ปุริสํ จมฺเญตฺวา วา คีวํยํ วา หตฺเถ วา พนฺธมณฺธิยํ
วา หารตฺพพฺนฺ'ติ เอวํ อาทินา ปวตฺตอธฺมมิกปเวณฺโต. **หารตฺวาติ** อปฺเนตฺวา
ตํ คาหํ วิสฺสชฺษาเปตฺวา. มาตาปิตโร ตโต คาหโต วิเวจฺเนนฺนํ หิ อายตี เตสํ
ปรมฺปราหาริกา สียา. **ธฺมมิกวํเสติ** หีสาทิวริตฺติยา ธฺมมิกเ วํเส ธฺมมิกาย
ปเวณฺธิยํ. **จเปนฺโตติ** ปตฺติจฺจเปนฺโต. **สลากภคฺตฺวาทีนิ อนุปฺจฉินฺนํทิตฺวา**ติ สลาก-
ภคฺตฺวานาทีนิ อวิจฺฉินฺนํทิตฺวา. **ทายชฺชํ ปฏฺธิปชฺชามิ**ติ เอตฺถ ยสฺมา ทายปฏฺธิ-
ลาภสฺส โยคฺยภาเวน วตฺตมาโนเยว ทายชฺชํ ปฏฺธิปชฺชติ นาม, น อิตโร, ตสฺมา
ตมตฺถํ ทสฺเสตฺตํ **มาตาปิตโร**ติอาทิ วุตฺตํ. **ทารเกติ** ปตฺเต. **วินิจฺฉนํ ปตฺวา**ติ
'ปตฺตตฺสส จชฺวิสฺสชฺชนนฺ'ติ เอวํ อากตํ วินิจฺฉนํ อากมฺม. **ทายชฺชํ ปฏฺธิปชฺชามิ**ติ
วุตฺตนฺ'ติ 'ทายชฺชํ ปฏฺธิปชฺชามิ'ติ อิํ จตฺตํ วตฺตนฏฺจานํ วุตฺตํ. **เตสนฺติ** มาตา-

^{๒๐๖} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๔๕.

ปิณฑ. ตติยทิวสโต ปฏุจายาติ มตทิวสโต ตติยทิวสโต ปฏุจายา”ติ ตฎฎี
กา.^{๒๐๗}

“ตตถ **จาเนหิ**ติ เอตถ ติฏฐติ เอตถ ผลं ตทายตตวุตติตทายา”ติ จานันฺ เหตุ,
เตนาหฏฐกถายํ การณเห”ติ. อตถสริกขตาย มาตาปิณฑํ ปุรตถิมทิสภาโว โห
ติ. ตถา หิ เต ปุตฺตานํ ปุรตถภาวโต อุปการิกภาเวน ทิสนโต อปทิสนโต จ
ปุรตถิมา ทิสสา. เตนาห มาตาปิตโร ปุพฺพูปการิตาย ปุรตถิมา ทิสสา”ติ เวทิตพ
พา”ติ. **ภโต**ติ อหํ อิเมหิ โปสีโต. ตมฺปน ภรณํ ชาตกาลโต ปฏุจาย สุขปจฺจยุปลํ
หระณน ทุกฺข-ปจฺจยาปหระณน จ มาตาปิณฑุหิ ปวตฺติตํ โหติ, ตสฺมา ตํ ทส
เสตฺมาห ถณฺณํ ปาเยตฺวา หตฺถปาเท วชฺเชตฺวา มุเชน สิงฺฆาณิกํ อปเนต
วา นหาเปตฺวา มณฺเฑตฺวา ภริโต ชคฺคิโต”ติ. **เนติ** เต มาตาปิตโร มหุลลเก ปาท
โธวณฺหาปน-ยาคุภตฺตทานาทีหิ ภริสฺสามิ. **กิจจํ เนสน**ติ อหํ อตฺตโน กิจจํ จ
เปตฺวา มาตาปิณฑํ ราชกุลาทีสุ อุปฺปन्नกิจจํ คนฺตฺวา ภริสฺสามิ. **กุลวํสํ จเปส**
สามิติ เอตถ ยสฺมา มาตาปิณฑํ สมนฺตํ เชตฺตาที อวินาสฺเตตฺวา ภฺกฺขนํ เตสํ
ปรมฺปราย จิตฺติยา การณํ โหติ ยสฺมา จ กุลปฺปเทสาทีนา อตฺตนา สทิสํ เอกํ ปุ
ริสํ ฆาเตตฺวา คีวํยํ วา หตฺถเ วา พทฺธมณฺโวลยํ หาเรตพฺพนุ”ติ เอวมาทีนา ปวต
ตอธมฺมิกวํสโต มาตา-ปิตโร อปเนตฺวา ตํ คานํ วิสฺสชฺษาเปตฺวา หีสาทีวิริติยา
ปวตฺเตธ ธมฺมิกวํสํ จปเนน เจว เตหิ ทินฺนทานานุปฺปจฺฉินฺทเนน จ อายตี เตสํ
ปรมฺปรา หริตา โหติ, ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสตฺมาห มาตาปิณฑํ สมนฺตํ เชตฺตวตฺถ
หิรณฺยสฺสวณฺณนาที อวินาสฺเตตฺวา ภฺกฺขนฺโตปิ มาตาปิตโร อธมฺมิกวํสโต หริตฺวา
ธมฺมิกวํสํ จเปนฺโตปิ กุลวํเสน อากตานิ สลากภตฺตาทีนํ อนุปฺปจฺฉินฺทิตฺวา ปวต
เตนฺโตปิ กุลวํสํ จเปติ นามา”ติ. **ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิ**ติ เอตถ ยสฺมา
ทายชฺชปฺปฏิลาภสฺส โยคฺยภาเว ปวตฺตมาโน-เยว ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ นาม, น
อิตโร, ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสตฺมาห มาตาปิตโร อตฺตโน โธวาทเ อวตฺตมาเน มิจุ
ฉาปฏิปนฺเน ทารเก วินิจฺฉยํ ปตฺวา อปฺตฺเตเก กโรนฺติ, เต ทายชฺชารหา น โหณฺติ
, โธวาทเ วตฺตมาเน ปน กุลสนฺตกสามิเก กโรนฺตี”ติ. ตตถ **วินิจฺฉยํ ปตฺวา**ติ
ปฺตฺตสฺส จ วิสฺสชฺชนนุ”ติ เอวมาคตํ วินิจฺฉยํ อาคมฺม. **ทกฺขิณฺน**ติ เตสํ ปตฺติ

^{๒๐๗} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๗/๑๗๒-๑๗๓.

ทานิ กตุวา ตติยทิวสโต ปฏุจาย ทานิ อนุปปทสฺสามิ”ติ มงฺคลตฺถ
ทีปนีนโย.^{๒๐๘}

เอวณฺจ อิมหิ ปณฺจหิ จานะหิ ปุตุเตน ปุตุติมา ทิสสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภุจิตา
ปาปนิวาร์ณาทิหิ ปณฺจหิ จานะหิ ปุตุตํ อนุกมฺปนฺติ. วุตฺตณฺเหตํ ทีฆนิกายะ ปาฏิกวคฺคปาลิยํ
นทิสสาปฏิจฺฉาทนกณฺเฑ :-

“อิมหิ โข กหปติปุตุต ปณฺจหิ จานะหิ ปุตุเตน ปุตุติมา ทิสสา มา
ตาปิตโร ปจฺจุปฺภุจิตา ปณฺจหิ จานะหิ ปุตุตํ อนุกมฺปนฺติ :- ปาปา นิวาระนฺติ, กฺล
ยาณะ นิเวสะนฺติ, สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ, ปติรุเปณ ทาเรน สํโยเชนฺติ, สมเย
ทายชฺชํ นิยุยาเทนฺติ. อิมหิ โข กหปติปุตุต ปณฺจหิ จานะหิ ปุตุเตน ปุตุติมา
ทิสสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฺภุจิตา อิมหิ ปณฺจหิ จานะหิ ปุตุตํ อนุกมฺปนฺติ”ติ.^{๒๐๙}

เตหิ จ ปณฺจหิ จานะหิ ปุตุตานํ กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ เอวมายํตี วุตฺตพฺพตฺถานุกมฺเม
เวทิตพฺพํ.

๒.๓.๑ ปาปนิวาร์ณกถา

เอวณฺจ อิมินา ปาปนิวาร์ณวเสน ปุตุตสฺส สงฺกหนํ ทฎฺฐพฺพํ :-

“ปาปา นิวาระนฺตฺติ ปาณาติปาตาทินิ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกํ อาทีนํ
วตุวา ‘ตาท มา เอวรูปํ กรี’ติ นิวาระนฺติ. กตมฺปิ ครหฺนฺตี”ติ ทีฆนิกายกฺกุสลา
ปาฏิกวคฺคกณฺณนโย.^{๒๑๐}

“ปาปโต นิวารณํ นาม อนาคตวิสยํ. สมฺปตฺตวตฺถุโตปิ หิ นิวารณํ
วิตฺติกฺกเม อนาคตะ เอว สฺสียา น วตฺตมาเน. นิพฺพตฺติตา ปน ปาปกิริยา ครหณ-
มตฺตปฏิกิราร’ติ อาห กตมฺปิ ครหฺนฺตฺติ ปาฏิกวคฺคกณฺณนโย.^{๒๑๑}

^{๒๐๘} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๓๕/๓๑๒-๓๑๔.

^{๒๐๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๒๑๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๔๕.

^{๒๑๑} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๗/๑๗๓.

“ปาปา นิวาเรนตีติ เอตถ ปาปโต นิวารณํ นาม อนาคตวิสัย.
สมปุตต-วตฺถุโตปิ หิ นิวารณํ วีตีกุเม อนาคเต เอว สียา น วตฺตมานะ,
นิพฺพตฺติตา ปน ปาปกิริยา ครหณมตฺตปฏิการรา. เตนฺนฺญกถายํ **ปาณาติปา**
ดาทึนํ ธิฏฐณฺมิก-สมฺปราชิกมาทึนํ วตฺวา ตาต มา เอวรูปํ กริตี
นิวาเรนตี, กตมปิ ครหณตีติ วตฺตุนํ”ติ มงฺคลตฺถทีปนีนโย.^{๒๑๒}

“ปาปนฺติ เจตฺถ นิพฺพจนตฺถิโก ทฺวญฺจพุโ :- “อปาโย ปาติ รกฺขตี”ติ ปาปํ กิพฺพสํ, ปา
รกฺขณํ อปจฺจโย. ปาติ รกฺขติ อตฺตนาํ อสฺมา”ติ ปาปํ, ปาคโม. ทฺวคฺคตี ปาเปตี”ติ ปาปํ, ปนฺพุโ
อป ปาปนฺเน เณ-อปจฺจโย. ปสฺสทฺโท เอตฺถ อปายวจฺโน, ตสฺมา ตํ อปาโย เปติ คจฺจติ เอเตนา”ติ
ปาปํ, ปนฺพุโ เป คตฺติวฺทิสฺสเนสฺส ญปจฺจโย. ทฺวคฺคตี ปาเปตี”ติ ปาปํ, ปนฺพุโ อป อปจฺจ
โย. กุจฺจติ ปาปํ ปาปํ, ปาปสฺสทฺโท กปจฺจโย. ปาโป อสฺส อตฺถี”ติ ปาโป, ปาปสฺสทฺโท
อสฺสตฺถิตฺตวฺทิตฺเต ญปจฺจโย. ทฺวญฺจ คติ เอตฺตสฺสา”ติ ทฺวคฺคติ, ทฺว หีสายํ คตฺตสฺสทฺโท. คมนํ คนฺตพฺพา”ติ
วา คติ, คมนํ คติ, คนฺตพฺพา”ติ วา คติ, คจฺจณฺตี เอตฺถา”ติ วา คติ, คมฺ คตฺติมฺหิ ตีปจฺจโย.^{๒๑๓}
ปาปนฺติ รกฺขณฺตี สฺซุชฺชา อตฺตนาํ อสฺมาติ ปาปํ, ปา รกฺขณํ ปาคโม อปจฺจโย. ทฺวคฺคตี ปาปน
โต ปาปํ. กโรติ อนิฏฺฐผลนํ”ติ กิพฺพสํ, กร กรณํ อีพฺพิสฺสจฺจโย. กิลียเต สฺติลลํ กรียเต เยนา”
ติ กิพฺพสํ, กิล กรณํ อีสปจฺจโย”ติ.^{๒๑๔}

ตฺถหิ ปาปํ กุสฺตานํ ปฏฺธิปทฺโต “อกุสฺสนํ”ติ วุจฺจติ. **อกุสฺสนฺติ** ทสอกุสส-
กมฺมปฺลา.^{๒๑๕} กมฺมานว ทฺวคฺคตฺตฺติณํ ปถกฺตตฺตา กมฺมปฺลา นาม.^{๒๑๖} **ปถกฺตตฺตา** เตสํ
ปวตฺตนฺตฺตฺตา มกฺกกฺตตฺตา.^{๒๑๗} เต จ ทสอกุสสกมฺมปฺลา ภควตา ติฆนิกายปฺปาทิกวคฺคาทิ-
ปาลิยํ สงฺคีตฺตฺตฺตาทีสุ สุตฺเตสุ วตฺตนฺเตน ทฺวญฺจพฺพา “ทส อกุสสกมฺมปฺลา :- ปาณาติปาโต,
อทินฺนาทานํ, กาเมสฺมิจฺฉาจาโร, มุสฺสาวาโ, ปิสฺสุณา วาจา, ผรุสฺสา วาจา, สมฺพปฺปลาโป,

^{๒๑๒} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๖๖/๓๓๙.

^{๒๑๓} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม
๑, หน้า ๑๓๐-๑๓๑, ๑๔๕, ๔๔๒, ๖๙๕ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๔.

^{๒๑๔} พระมหาสมปอง มุทีโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

^{๒๑๕} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๘/๒๕๕.

^{๒๑๖} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๔๗/๒๔๘.

^{๒๑๗} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๔๗/๓๓๘.

อภิขณา, พยาปาโท, มิจฺฉาทิฏฐี”ติ.^{๒๑๘} เอวมนฺ ตพฺพณฺณนโย สมฺมาทิฏฺฐิตฺตาทีสุ อฏฺฐ
กถาสฺ วุตฺต-นยฺน เวทิตฺตํ :-

“ตตฺถ ปจฺมวารสฺส ตาว วิตุถารเทสฺนย ‘ปณฺณติปาโต โข อวฺโส
อกุสฺสณฺ’ติอาทีสุ อโกสฺสลุปฺปวตฺติยา อกุสฺสํ เวทิตฺตํ, ปโร วตฺตพฺพกุสฺสลุ-
ปฺปฺกิปฺกขโต วา. ตํ ลกฺขณโต สวชฺชทฺทกฺขวิปากํ สํกิลิฏฺฐํ วา. อํ ตาเวตฺถ
สาธารณปทวณฺณนา. อสาธารณสฺส ปน ปณฺณสฺส อติปาโต **ปณฺณติปาโต**
ปณฺณวโร ปณฺณมาโต’ติ วุตฺตํ โหติ. **ปาโณติ** เจตฺถ วอหารโต สตฺโต, ปรมตฺตโต
ชีวิตินฺทริยํ. ตสฺมี ปน ปาณฺ ปณฺณสยฺยนิ โขชีวิตินฺทริยฺยจฺเจตฺถกอุปก
กม-สมฺภูจฺจาปีกา กายวจีทวารานํ อณฺณตฺรทวารปฺปวตฺตา วรฺกเจตฺนา ปณฺณ
ติ-ปาโต. โส คุณวิริหิตสฺส ตฺริจฺจนกตาทิสฺส ปาณฺสฺส ขุทฺทเก ปาณฺ อปฺปสวชฺ
โซ, มหาสรีเร มหาสวชฺโซ. กสฺมา ? ปโยคมหนฺตตาย. ปโยคสมตฺเตปี
วตฺตุ-มหนฺตตาย. คุณวณฺเตสฺส มนุสฺสาทิสฺส อปฺปคฺเชน ปาณฺ อปฺปสวชฺโซ, มหา
คฺเชน มหาสวชฺโซ. สรีรคฺเชน ปน สมภาเว สติ กิเลสานํ อุปกฺกมานณฺจ มุท
ตาย อปฺปสวชฺโซ, ติพฺพตาย มหาสวชฺโซ’ติ เวทิตฺตํ. ตสฺส ปณฺจ สมภารา
โหนติ ปาโณ, ปณฺณสยฺยนิตา, วรฺกจิตฺตํ, อุปกฺกโม, เตน มรณฺนฺ’ติ. จ
ปโยคา สาหตฺติโก, อาณตฺติโก, นิสฺสคฺคิโย, ถาวโร, วิชฺขามโย, อิทฺธิม
โย’ติ. อิมสฺมี ปเนตฺถ วิตุถาริยมาเน อติปฺปญฺโจ โหติ, ตสฺมา นํ วิตุถารยมา,
อณฺณณฺจ เอวรूपิ. อตฺถเกहि ปน สมนตฺตปาสาทิกํ วินยฺญจฺจ^{๒๑๙} โอโลเกตฺวา
คเหตุพฺโป. อทินฺนสฺส อาทานํ **อทินฺนทานํ**, ปฺรสฺส หรณฺมฺ เถยฺยํ โจริกา’ติ วุตฺตํ
โหติ. ตตฺถ **อทินฺนนฺติ** ปฺรปฺริคฺคหิตํ, ยตฺถ ปโร ยถากามการิตํ อาปชฺชนโต
อทณฺฑารโห อณฺุปวชฺโซ จ โหติ. ตสฺมี ปน ปฺรปฺริคฺคหิตํ ปฺรปฺริคฺคหิตสย
นิโน ตทาทยก-อุปกฺกมสมฺภูจฺจาปีกา เถยฺยเจตฺนา อทินฺนทานํ. ตํ หีน
ปฺรสนตฺเตกอปฺปสวชฺชํ, ปณฺีเต มหาสวชฺชํ. กสฺมา ? วตฺตุปณฺีตตาย. วตฺตุ
สมตฺเต สติ คุณาธิกานํ สนตฺเต วตฺตุสฺมี มหาสวชฺชํ. ตํ ตํ คุณาธิกํ อุปา

^{๒๑๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๘๙/๖๓-๖๔,
ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๙/๘๒-๘๓, อจ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๗๘/๒๒๖, อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐.

^{๒๑๙} วิ.ป. (บาลี) ๑/๑๗๒/๔๗๗-๔๗๘.

ทาย ตโต ตโต หีนคุณสุต สนตเก วตฺตสุมี อปฺปสวชฺช. ตสุต ปญจ สม
ภารา โหนติ ปรปริกคหิตํ, ปรปริกคหิตสณฺณิตา, เถยยจิตฺตํ, อุปกกโม,
เตน ทรณนฺ'ติ. จ ปโยคา สาหตฺติกาทโย ว. เต จ โข ยถาณรูปํ เถย
ยวหาโร, ปสยฺหาวหาโร, ปฏิจฺจนฺนาวหาโร, ปริกปฺปาวหาโร, กุสวหา
โร'ติ อิมสํ อวหารานํ วเสน ปวตฺตา'ติ อยเมตฺถ สงฺเขโป. วิตฺถาโร ปน
สมนฺตปาสาทิกาย^{๒๒๐} วตฺโต. **กามสฺส มิจฺฉาจาโรติ** เอตฺถ ปน **กามสฺส**
เมถุนสมาจาเรสุ. มิจฺฉาจาโรติ เอกนฺตนิมนฺนํ โท ลามกาจาโร. ลกฺขณโต ปน
อสมฺมมาธิปฺปาเยน กายทวารปฺ-ปวตฺตา อคมนียญฺจานวิติกมฺเจตนา กามสฺส
มิจฺฉาจาโร. ตตฺถ **อคมนียญฺจานํ** นาม ปุริสํ ตาว มาตฺรกฺขิตา ปิตฺรกฺขิตา มา
ตปิตฺรกฺขิตา ภาตฺรกฺขิตา ภคินี-รกฺขิตา ฉาตฺรกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ชมฺมรกฺขิตา
สารถฺยา สปริถญฺหา'ติ มาตฺร-รกฺขิตาทโย ทส, ชนกฺกิตา ฉนฺทวาสินี โภควาสินี
ปญฺจวาสินี โอปปตฺตกินี โอบกฺก-จุมฺพญา ทาสี จ ภริยา จ กมฺมการี จ ภริยา จ
ชฺชาหตา มุหุตฺติกา'ติ เอตา จ ชนกฺกิตาทโย ทสา'ติ **วิสฺติ อิตฺติโย.**^{๒๒๑} อิตฺติสุ ปน
ทวีนํ สารถฺยาสปริถญฺหานํ ทสนฺนญจ ชนกฺกิตาทินนฺ'ติ ทวาทสนนํ อิตฺตินํ
อญฺเฆ ปุริสา, อิทํ **อคมนียญฺ- จานํ** นาม. โส ปเนส มิจฺฉาจาโร สีสาทิกฺคณฺรหิ
เต อคมนียญฺจานเ อปฺปสวชฺช, สีสาทิกฺคณฺสมฺปนฺเน มหาสวชฺช. ตสุต จตฺ
ตาโร สมฺภารา อคมนียวตฺถ, ตสฺมี เสวนจิตฺตํ, เสวนปโยโค, มกฺเคน
มกฺคปฺปฏฺธิปตฺติอริวสนนฺ'ติ. เอโก ปโยโค สาหตฺติโก เอว. **มุสาติ** วิสฺวาทน
ปุเรกฺขารสฺส อตฺถกณฺชโก กายปฺปโยโค วา วจีปโยโค วา. วิสฺวาทนาธิป
ปาเยน ปนสฺส ปฺรวิสฺวาทนกายวจีปโยค-สมฺมูจฺจาปีกา เจตนา **มุสวาโท.**
อปโร นโย มุสาติ อฏฺฐํ อตฺถํ วตฺถ. วาโทติ ตสุต ภูตโต ตจฺจนโต วิญญ
าปนํ. ลกฺขณโต ปน อตฺถํ วตฺถํ ตตฺโต ปฺร วิญญาเปตฺถกมฺสฺส ตถา
วิญญตฺติสมฺมูจฺจาปีกา เจตนา **มุสวาโท.** โส ยมตฺถํ ภณฺชติ, ตสุต อปฺปตฺยา
อปฺปสวชฺช, มหฺนตฺตยา มหาสวชฺช. อปฺจ คหฺญฺจานํ อตฺตโน สนฺตํ อทา
ตฺถกมฺตยา นตฺถิ'ติ อาทินยปฺปวตฺโต อปฺปสวชฺช, สกฺขินา หุตฺวา อตฺถกณฺ

^{๒๒๐} วิ.ข. (บาลี) ๑/๑๓๘/๔๑๐-๔๑๓.

^{๒๒๑} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๐๓-๓๐๔/๒๓๕-๒๓๖, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๐๓-๓๐๔/๓๔๕-๓๔๗.

ชนตถิ วุตโต มหาสาวชโซ. ปพพชิตานํ อปฺปคมฺปิ เตลํ วา สปฺปํ วา ลภิตฺวา
 หสชาติปฺปาเยน ‘อชฺช คามะ เตลํ นทิมญฺเอยะ สนนฺตี’ติ ปฺราณกถา-นเยน ปวตฺโต
 อปฺปสาวชโซ, อทฺธิจฺญฺเยว ปน ทิฏฺฐนฺ’ติ อาทินา นเยน วทฺตนํ มหาสาวชโซ.
 ตสฺส จตฺตาริ สมุทฺธาริ โหนฺติ อตถํ วตฺตํ, วิสฺวาทนจิตฺตํ, ตชฺโซ วายาโม,
 ปรสฺส ตทตฺตวิขานนฺ’ติ. เอโก ปโยโค สาหตฺธิโกว. โส กาเยน วา
 กายปฺปฎิพฺพุเตน วา วาจา วา วิสฺวาทกิริยากระณํ ทฏฺฐพฺโพ. ตาย เจ
 กิริยาย ปโร ตมตถํ ชานาติ, อยํ กิริยาสมุทฺฐาปิเกเจตนาภุญฺเอยะ มุสาวาท-กมฺ
 มุนา พชฺชติ. **ปิสฺสวา วาจา**ติอาทิสฺส ยาย วาจา ยสฺส ตํ วาจํ ภาสติ, ตสฺส หทยะ
 อตฺตโน ปิยภาวํ ปรสฺส จ สฺสญฺญภาวํ กโรติ, ตา **ปิสฺสวา วาจา**. ยาย ปน อตฺ
 ตานมฺปิ ปรมฺปิ สฺรสมฺปิ กโรติ, ตา วาจา สยมฺปิ สฺรสา เนว กณฺณสุชา วา น
 หทยสุชา วา, อยํ สฺรสา วาจา. เยน สมฺผํ ปลปติ นิสฺสํ, โส **สมฺผปฺ**
ปลาโป. เตสํ มุลญฺจตา เจตนาปิ ปิสฺสวา วาจาทินามเมว ลภติ, ตา เอว จ อธิ
 อธิปฺเปตา’ติ. ตตฺถ สํกิลิฏฺฐจิตฺตสฺส ปเรสํ วา เกทาย อตฺตโน ปิยกมฺย-ตาย วา
 กายวชิปโยคสมุทฺฐาปิกา เจตนา ปิสฺสวา วาจา. ตา ยสฺส เกทํ กโรติ, ตสฺส
 อปฺปคฺคตตาย อปฺปสาวชฺชา, มหาคฺคตตาย มหาสาวชฺชา. ตสฺสา จตฺตาริ สมุ
 ทฺธาริ ภินฺทิตพฺโพ ปโร, ‘อติ อิมะ นานา ภวิสฺสนฺติ วินา ภวิสฺสนฺตี’ติ เกท-
 ปุเรกฺขารตา วา ‘อหํ ปิโย ภวิสฺสามิ วิสฺสาสิโก’ติ ปิยกมฺยตา วา, ตชฺโซ วา
 ยาโม, ตสฺส ตทตฺตวิขานนฺ’ติ. ปรสฺส มมฺมจฺเจทกกายวชิปโยคสมุทฺฐาปิกา
 เอกนฺตสฺรสมฺเจตนา สฺรสา วาจา. ตสฺสา อาวิภาวตฺถมิตํ วตฺตํ :- เอโก กิร ทาร
 โก มาตฺวจฺจํ อนาถิยิตฺวา อรญฺญํ คจฺฉติ, ตํ มาตา นิวตฺเตตฺตํ อสฺสโกณฺตี
 ‘จณฺหา ตํ มหิสี อนุพฺนชฺชฺ’ติ อฏฺโถสิ. อตฺสฺส ตตฺถเอว อรญฺญะ มหิสี อฏฺฐาสิ.
 ทารโก ‘ยํ มม มาตา มุขะน กเถสิ ตํ มา โหตุ, ยํ จิตฺเตน จินฺเตสิ ตํ โหตุ’ติ
 สจฺจกิริยมาภิสิ. มหิสี ตตฺถเอว พทฺธา วิย อฏฺฐาสิ. เอวํ มมฺมจฺเจทโกปิ ปโย
 โค จิตฺตสณฺหาตาย สฺรสวาจา น โหติ. มาตาปิ ตโร หิ กทาจิ ปุตฺตเก เอวมฺปิ
 วทฺนติ ‘โจรา โว ขณฺหาขณฺทิกํ กโรนฺตุ’ติ อุปฺปลปตฺตมฺปิ จ เนสํ อุปฺริ
 ปตฺนํ น อิจฺฉนฺติ. อาจริยฺพชฺฌายา จ กทาจิ นิสฺสิตเก เอวํ วทฺนติ ‘กํ อิมะ
 อหิริกา อโนตฺตปฺปิโน จรฺนติ นิทฺธมถ เน’ติ. อถ โข เนสํ อากมาธิคมสมฺปตฺตี
 อิจฺฉนฺติ. ยถา จ จิตฺตสณฺหาตาย สฺรสวาจา น โหติ, เอวํ วจฺนสณฺหาตาย อสฺรสวา

ดตถ ธมฺมโตติ เอเตสุ หิ ปฏิปาทิยา สตฺต เจตนาธมฺมา ว โหณฺติ,
 อภิขฺฌาปโย ตโย เจตนาสมฺปยุตฺตา. โภจฺจาสโตติ ปฏิปาทิยา สตฺต มิจฺฉาทิฏฺฐิ
 จา'ติ อิม อญฺญ กมฺมปถา เอว โหณฺติ, โน มฺูลานิ. อภิขฺฌาพฺยาปาทา กมฺมปถา
 เจว มฺูลานิ จ. อภิขฺฌา หิ มฺูลํ ปตฺวา โลโภ อกุสลมฺูลํ โหติ. พฺยาปาทो โทโส
 อกุสลมฺูลํ. อารมฺมณโตติ ปาณาติปาโต ชีวิตินุทฺริยารมฺมณโต สงฺขารารมฺมณ
 โหติ. อทินฺนาทานํ สตฺตารมฺมณํ วา สงฺขารารมฺมณํ วา. มิจฺฉาจาโร โฝฏฺฐพฺพ-

วเสน สงขารามมโน. สตตารมมโน'ติปิ เอเก. มุสาวาโท สตตารมมโน วา
สงขารามมโน วา. ตถา ปิสุณา วาจา. ผรุสา วาจา สตตารมมโน ว.
สมุพปปลาโป ทิฏฐสตมุตวิธยาตวเสน สตตารมมโน วา สงขารามมโน วา
ตถา อภิขุณา. พยาปาโท สตตารมมโน ว. มิจฺฉาทิฏฺฐิ เตฏฺหมิกธมฺมวเสน
สงขารามมโน. เวทนาโถติ ปาณาติปาโต ทุกฺขเวทโน โหติ. กิณฺจาปี หิ
ราชาโน โจริ ทิสฺวา หสมานาปี 'คจฺจน น มาเตธา'ติ วทนฺติ. สนนฺนิฏฺฐาปก-
เจตนา ปน เนสํ ทุกฺขสมฺปยุตฺตา ว โหติ. อทินฺนาทานํ ติเวทน์. มิจฺฉาจาโร
สุข-มฺหฺมตฺตวเสน ทฺวิเวทโน. สนนฺนิฏฺฐาปกจิตฺเต ปน มฺหฺมตฺตวาทโน น โหติ.
มุสา-วาโท ติเวทโน ตถา ปิสุณา วาจา. ผรุสา วาจา ทุกฺขเวทนา ว. สมุพ-
ปลาโปติเวทโน. อภิขุณา สุขมฺหฺมตฺตวเสน ทฺวิเวทนา ตถา มิจฺฉาทิฏฺฐิ. พ-
ยาปาโท ทุกฺขเวทโน. มุลโถติ ปาณาติปาโต โทสโมหฺวเสน ทฺวิมฺลโก โหติ.
อทินฺนาทานํ โทสโมหฺวเสน วา โลกโมหฺวเสน วา. มิจฺฉาจาโร โลกโมห-
วเสน. มุสาวาโท โทส-โมหฺวเสน วา โลกโมหฺวเสน วา ตถา ปิสุณา วาจา
สมุพปปลาโป จ. ผรุสา วาจา โทสโมหฺวเสน. อภิขุณา โมหฺวเสน เอกมฺลตา
ตถา พยาปาโท. มิจฺฉาทิฏฺฐิ โลกโมหฺวเสน ทฺวิมฺล'ติ. โลโก อกุสฺสมฺลนฺตฺติอาทึ
สุ ลฺลพฺภตี'ติ โลโก. ทุสฺสตี'ติ โทโส. มฺยฺหตี'ติ โมโห. เตสุ โลโก สยญ
อกุสโล สวาชฺชทุกฺขวิปากกฺขเณ อิมสยฺจ ปาณาติปาตาทึนํ อกุสฺสานํ เกสญฺจิ
สมฺปยุตฺตปฺปภาวกฺขเณ เกสญฺจิ อุปนิสฺสยฺจยฺยกฺขเณ มฺลน'ติ อกุสฺสมฺล.
วุตฺตมฺปิ เจตํ 'รตฺโต โข อาวุโส ราเคน อภิภูโต ปริยาทึนฺนจิตฺโต ปาณมฺปิ
หนตี'ติอาทึ. โทสโมหานํ อกุสฺสมฺลภาเวปิ เอเสว นโย"ติ.^{๒๒๒}

เอวณฺตุ ตกฺกฏิกานโย สมฺมาทิฏฺฐิสฺสคฺคตาทิสฺส สุตฺตฏิกาสฺส วุตฺตนเยน เวทิตพฺโพ :-

“อโกสฺสลุปฺปวตฺติยาติ โกสฺสลุปฺปฏิปกฺขโต อโกสฺสลุ วุจฺจติ อนุญานํ,
ตโต ปวตฺตนโต อโกสฺสลุสมฺภูตคฺคตา'ติ อตฺโต. ฌานปฺปฏิปกฺโข อนุญานํ
มิตฺต-ปฺปฏิปกฺโข อมิตฺโต วิย กุสฺลปฺปฏิปกฺโข อกุสฺสํ กุสฺเลน ปหาตพฺพคฺคตา,
น ปน กุสฺลนํ ปหาตคฺคตา. กุสฺลเมว หิ ปโยคสมฺปาทิตํ อกุสฺสํ ปชฺหติ. สห
อวชฺเชหิ โลภาทึหิ วตฺตตี'ติ สวาชฺช. ทุกฺโข อนิฏฺฐโ จตฺกฺขนฺธสงฺขาโต วิปาโก

^{๒๒๒} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๔๗/๒๔๘-๒๕๐, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๙/๒๑๐-๒๑๖.

เอตตสฺสาติ **ทุกฺขวิปากิ**. ตตฺถ สาวชฺชวจนฺเนน อกุสลํ ปวตฺติทุกฺขํ ทสฺเสติ, ทุกฺขวิปาก-วจนฺเนน วิปากทุกฺขํ. ปุริเมหิ ปวตฺติสมุทฺทวเสน อกุสลสฺส ลกฺขณวจนํ ปจฺฉิมํ กาลนฺตเร วิปากุปฺปาทนสมตฺถตาวเสน. ตถา ปุริเมเนน อกุสลสฺส อวิสุทฺธสภาวํ ทสฺเสติ, ปจฺฉิเมเนน อวิสุทฺธวิปากํ. ปุริเมเนน อกุสลํ กุสลสภาวโต นีวตฺเตติ, ปจฺฉิเมเนน อพฺยากตสภาวโต สวิปากตฺตทีกตฺตา ปจฺฉิมสฺส. ปุริเมเนน วา อวชฺช-วณฺตตาทสฺสนโต กิจฺจญฺเฐน รเสน อนตฺถนฺนรตํ ทสฺเสติ, ปจฺฉิเมเนน สมฺปตฺติ-อตฺถเนน อนิฏฺฐวิปากรตํ. ปุริเมเนน จ อุปฺปจฺจานาการญฺเฐน ปจฺจุปฺปจฺจานเนน สํกิลฺเลสปจฺจุปฺปจฺจานํ, ปจฺฉิเมเนน ผลญฺเฐน ทุกฺขวิปากปจฺจุปฺปจฺจานํ. ปุริเมเนน จ อโยนิโสมนสิการํ อกุสลสฺส ปทญฺจานํ ปกาเสติ. ตโต हि ตํ สาวชฺชํ ชาตํ ปจฺฉิเมเนน อกุสลสฺส อณฺเณสํ ปทญฺจานภาวํ วิภาเวติ. ตลฺหิ ทุกฺขวิปากสฺส การณํ. **สํกิลฺลญฺญ** สํกิลฺเลเสหิ สมฺนฺนาคํ ทสฺหิ กิลฺเลสวตฺถุหิ วิพาธิตํ, อุปฺตาปิตํ วา เตหิ วิทฺฐิตํ มลีนกตฺตญฺจาติ อตฺถโก. อิทฺถจฺจสฺส ทุกฺขวิปากตฺตญฺจาติ อตฺถโก อิทฺถจฺจ ทุกฺขวิปากํ อปฺจกฺขตฺตํ อสทฺทหนฺตํ ปจฺจุกฺขโต อาทีน-ทสฺสเนน สํเวชนตฺถํ วุตฺตํ. **สาธารณา** สทฺทสฺสปี อกุสลสฺส. สรเสเนว ปตฺน-สภาวสฺส อนฺตรา เอว อตีว ปาตํ **อติปาโต**, สณฺนิกํ ปตฺติํ อทฺทวา สีนํ ปาตํ. **อติปาโต**, อติกกมฺม วา สตฺถาทีหิ อภิกฺขิตฺวา ปาตํ **อติปาโต**. ปโยค-วตฺถุมหนฺตคาทีหิ **มหา** **สาวชฺชตา** เตหิ ปจฺจุเยหิ อุปฺปชฺชमानาย เจตฺตนา พลวภาวโต. เอกสฺส हि ปโยคสฺส สหสา นิปฺพาทนวเสน สกิลฺลจฺจสาธิกาย พหุภฺชตฺตํ ปวตฺตชวเนหิ ลทฺฐาเสวนาย จ สนฺนิฏฺฐาปกเจตฺตนา วเสน ปโยคสฺส มหนฺตภาโว. สติปิ กทา จิ ชุทฺทเก เจว มหนฺเต จ ปาณํ ปโยคสฺส สมภาเว มหนฺตํ หนฺตสฺส เจตฺตนา ติพฺพาการา อุปฺปชฺชตีติ วตฺถุสฺส มหนฺตภาโว. อิติ อุกฺขมฺเปตํ เจตฺตนา พลวภาเวเนว โหตีติ. ยถาวุตฺตปจฺจุยปริยาเยหิ ตํ-ปจฺจุเยหิ เจตฺตนา พลวตฺตํ เอว มหาสาวชฺชภาโว เวทิตฺวา. ปโยควตฺถุอาที-ปจฺจุยานญฺหิ อมฺหตฺเตปิ หนฺตพฺพสฺส คุณฺวณฺตตํ มหาสาวชฺชตา, ตพฺพิ-ปริยาเยเนน อปฺปสาวชฺชตา จ วตฺถุสฺส มหฺตตามหฺตเตสฺส วิย ทญฺญพฺพา. กิลฺเลसानํ อุปฺกมฺมานํ ทวินฺนญฺจ มุทฺตํ ติพฺพตฺตํ จ อปฺปสาวชฺชตา มหาสาวชฺชตาปิ โยเชตฺตพฺพา. ปาณํ ปาณสณฺณิตา วรกจิตฺตญฺจ ปุพฺพภาคิยาปิ โหนฺติ, อุปฺกมฺโม วรก

เจตนาสมุฏฐาปิโต. ปณฺจ สมภารา หิ ปาณาติปาตเจตนา'ติ สว ปณฺจ สมภาร
รวินิมุตตา ทฏฺฐพฺพา. อยฺยจ วิจาโร อทินฺนาทานาทีสุปี ยถารหํ วตฺตพฺโพ.
วิฆฺณนปฺพรณาทิวเสน สหตฺเถน นิพฺพตฺโต สาหตฺถิโก, อาณานิ-วเสน ปวตฺ
โต อาณตฺถิโก, อุตฺตตฺถิยนฺตปาสาณาทินิสฺสชฺชนวเสน ปวตฺโต นิสฺสคฺคิโย,
อทุลลชฺชนาทิวเสน ปวตฺโต ถาวโร, อาถพฺพณิกาทินํ วิย มนฺตปฺริชป
ปนวเสน ปวตฺโต วิชฺขามโย, กมฺมวิปากชฺทิมโย อิทฺธิมโย ทาจาโกฏ
นาทีนิ วิย. ยถิ 'มม อิทฺถ'ติ ปเรน ปรีคฺคหิตํ อทินฺนํ, อุตฺตานเสย
ยทารกสนฺตเก กถํ ตสฺส ปรีคฺคหสฺสณาย เอว อภาวโต'ติ อาห ยตฺถ ปรีติ
อาทิ. ปโร นาม วิญญฺว อวิญญฺว วา อตฺถิ ตสฺส วตฺตสฺส สามีโก. อวิญญฺปิ
หิ วิญญฺกาเล ยถากมํ กโรนฺโต อทฺททโรหิต. มนฺตปฺริชปฺปนเนน ปฺรสน
ตกฺทรรณํ วิชฺขามโย, วินา มนฺเตน ปฺรสนตกฺทสฺส กายวชิปโยเคหิ ปรีกฺทณฺ
ตาทิเสนิทฺธิวเสน อิทฺธิมโย ปโยโค'ติ อทินฺนาทานเน จ ปโยคา สาหตฺถิกาทโย
วตฺตา. ยถานฺนฺรปฺนติ เอตฺถ สาหตฺถิโก ตาว ปณฺจณฺนมฺปิ อวหารานํ วเสน
ปวตฺตติ, ตถา อาณตฺถิโย นิสฺสคฺคิโย จ. ถาวโร เถยฺยาวหารปสฺยหาวหาร-
ปฏิจฺจนฺนาวหารวเสน. ตถา เสสาปี'ติ ทฏฺฐพฺพ. เมณฺณสมฺมาจาเรตฺถ สทา
รสนฺโตสปรทารกมนวเสน ทฺวิเชตฺถ เมณฺณสมฺมาจาเรตฺถ. อยฺเมว หิ เกโท
อิธาริเปโต. โคตฺตรกฺขิตา สโกตฺเตหิ รกฺขิตา. ธมฺมรกฺขิตา สหธมฺมิเกหิ
รกฺขิตา. สารกฺขา สสามิกา. ยสฺสา คมเน รณฺญา ทณฺโท จปิโต, สว สป
ริทฺททา. ภริยภาวตฺถํ ธเนน กิตฺตา ธนฺกิตฺตา. จนนฺเตน วสนฺตี จนนฺทวสนฺตี.
โกคฺคตฺถํ วสนฺตี โภควาสนฺตี. ปฏฺทตฺถํ วสนฺตี ปฏฺทวาสนฺตี. อุทกปตฺตํ อามสฺติวา
คหิตา โอทปตฺตกฺขินิ. จมฺพพฺภกํ อปนฺเตวา คหิตา โอภจฺมพฺภกา. กรมฺรานีตา
ธฺชาหตา. ตงฺขณิกา มุหฺตฺตติกา. อภิกฺกิตฺวา วิตฺติกฺกเม มิจฺฉาจาโร มหาสวชฺโช,
น ตถา ทฺวินฺนํ สมานจฺนฺตตาย. อภิกฺกิตฺวา วิตฺติกฺกเมเน สติปี มกฺเคน มกฺค-
ปฏฺธิปตฺติอิทฺทวเสน ปฺริมฺปฺปนฺนเสวนาภิสฺสนธิปโยคาภาวโต มิจฺฉาจาโร น โหติ
อภิกฺกยฺยมาณสฺสา'ติ วทฺนติ. เสวนาจิตฺเต สติ ปโยคาภาโว อปฺปมาณํ เขยฺยเยน
อิตฺถิยา เสวนาปโยคสฺส อภาวโต. ตถา สติ ปฺเรตฺโร เสวนาจิตฺตสฺส อุปฺปฺจฺจเนปิ
ตสฺสา มิจฺฉาจาโร น สียา ตถา ปฺริสฺสสฺสปี เสวนาปโยคาภาเว'ติ, ตสฺมา อตฺตโน
รฺจฺจยา ปวตฺตติตสฺส วเสน ตโย, พลกฺกาเรน ปวตฺตติตสฺส วเสน ตโย'ติ สพ

เพ็ญ อคฺคหิตคฺคหณณ จตุตารโสมภาราดิ วุตฺตฺนํติ เวทิตพฺพํ. อตฺถณฺนุโกติ
กมฺมปถวเสน วุตฺตํ. กมฺมปถกถา เหาติ. อสฺสชาติ วิสฺวาทกสฺส. มุสา วทติ
เอเตนาติ เจตนา มุสาวาโท, อิมสฺมี ปกฺเข อตฺถการณ วตฺถโน วิญญาปน-
ปโยโค มุสา, ตํสมฺมจฺญาปีกา เจตนา มุสาวาโทติ วุตฺตตฺตา ตโต อณฺณตา วตฺ
ตุํ อปโร นโยติอาทิ วุตฺตํ. อตฺตโน สนฺตํ อทาตุกมตยาติอาทิ มุสาวาท
สามณฺณเสน วุตฺตํ. หสาธิปฺปาเยนปิ วิสฺวาทนปฺรฏฺขารสฺส มุสาวาโท. **ปรสฺสา**
ติ วิสฺวาทนวเสน วิญญาเปตพฺพสฺส. โสติ มุสาวาทปโยโค. **สุณฺณ**
ภานฺนํติ ปีติวิรหิตตยา วิตฺตภาวํ. ฆรฺสสทฺทตยา เนว กณฺณสุขา. อตฺถวิปฺน
ตยา น หทยสุขา. **สํกิลฺลจฺจิตฺตสฺสชาติ** โทเสน โลภณ วา ทุสฺสิจิตฺตสฺส.
เอกนฺตฆรฺสสา เจตนาติ เอเตน ทุจฺจิตฺตตฺเตว วิภาเวติ ทุจฺจิตฺตตา จสฺส
อมรณาธิปฺปาเยวเสน ทุจฺจิตฺตพฺพา. สติ หิ มรณาธิปฺปาเย อตฺถ-สิทฺธิ, ตทฺภาเว
ปามาติปาทพฺยาปาทา สิญฺนํติ. ยํ ปฏฺิจจ ฆรฺสวาจา ปญฺชชติ, ตสฺส สมฺมุขา
สีสํ เอติ. ปรมฺมุขาปี สีสํ เอติ เอวาติ อปเร. ตตฺถายํ อธิปฺปาโย ยุตฺโต สิ
ยา :- สมฺมุขา ปโยเค อการวาทินํ พลวภาวโต สียา เจตนา พลวตี, ปรสฺส จ
ตทตฺถวิญญาปนํ น ตถา อสมฺมุขาติ. ยถา จ อุกฺโกสิเต มเต อาพฺพเน กตา
ขมาปนา อุปวาทนฺตฺราขํ นีวตฺเตติ, เอวํ ปรมฺมุขา ปยุตฺตา ฆรฺสวาจา โหติ
เยวาติ สกฺกา วิญญาตุํ. **ตสฺสชาติ** เอกนฺตฆรฺสสเจตนาเยว ฆรฺสวาจาภาวสฺส
อาวิภาวตุํ. **มมฺมจฺเจทโก** สวณฆรฺสสตาติ อธิปฺปาโย. **จิตฺตสฺสหนฺตยา**
ฆรฺสวาจา น โหติ กมฺมปถาปฺปตฺตตฺตา กมฺมภาวํ ปน น สกฺกา วาเรตุ. เอวํ
อนฺวยวเสน เจตนาฆรฺสสตาเยว ฆรฺสวาจํ สาเชตฺวา อิทานิ ตเมว พฺยติเรกวเสน
สาเชตุํ วจฺนสฺสหนฺตยาติอาทิ วุตฺตํ. **เอสาติ** ฆรฺสวาจา. กมฺมปถภาวํ อปฺปตฺตา
อปฺปสวชฺชา, อิตฺรา มหาสวชฺชา. ตถา กิลฺลสํ มุทฺติพฺพตาเกเทหิ สพฺพํ ปุ
ริมสทิสํ. อาเสวณํ พหุสิกรณํ. ยํ อุกฺกิสฺส ปวตฺติโต เตเน อคฺคหิตเอ **อปฺปสวชฺโซ**
คหิตเอ มหาสวชฺโซ กมฺมปถปฺปตฺติโต. โย โกจิ ปน สมฺสพฺปลาโป ทฺวิหิ สม
ภารหิ สิชฺฌติ. กิลฺลสํ มุทฺติพฺพตาเวสนปิ อปฺป-สวชฺชมหาสวชฺชตา
เวทิตพฺพา. **อตฺตโน ปริณามนํ** จิตฺเตเนวาติ เวทิตพฺพํ. **หิตฺสุขํ** พฺยาปาทยตีติ
โย ตํ อุปฺปาเทติ, ตสฺส หิตฺสุขํ วินาเสติ. **อโห** วตฺตาติ อิมินา อจฺจนฺตวินาส
จินฺตณํ ทีเปติ. เอวํ หิสฺส ทารุณปวตฺติยา กมฺมปถปฺปตฺติ. **ยถาภูจฺจกณฺณภาเว**

นาติ ยถาวคฺคาหสฺส อภาเวน อนิจฺจาติสฺสาวสฺส นิจฺจาติโต คหณฺน.
มิจฺฉา ปสฺสตีติ วิตถํ ปสฺสตี. สมฺมปฺปลาโป วียาติ อิมินา อาเสวนสฺส มนฺท
ตาย อปฺปสวชฺชตํ มหนฺตตาย มหาสวชฺชตํ ทสฺเสตี. คหิตาการวิปริตทา
ติ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา คหิตาการสฺส วิปริตภาโว. วตฺถุโนติ ตสฺสา อยถาภูต
สภาวมาห. ตถาภาเวนาคิ คหิตาการเนว ตสฺส ทิฏฺฐิคติกสฺส ตสฺส วา วตฺถุโน
อูปฺนฺจฺจานํ เอวเมตํ น อิตฺโต อณฺณถา'ติ. ฐมฺมโตติ สภาวโต. โภจฺจาสโตติ
ผลสฺสปณฺจมกาทีสุ จิตฺตงฺคโภจฺจาสสฺส ยํ โภจฺจาสา โหนฺติ ตโต'ติ อตฺโถ.
เจตนาฐมฺมาติ เจตนาสภาวา. ปฏิปาทิยา สตฺตาติ เอตฺถ นนฺ เจตนา อภิธมฺเม
กมฺมปถสฺส น วุตฺตา'ติ ปฏิปาทิยา สตฺตณฺนํ กมฺมปถภาโว น ยุตฺโต'ติ
? น อวจนสฺส อณฺณเหตุกตฺตา. น หิ ตตฺถ เจตนา ย อกมฺมปถตฺตา กมฺมปถรา
สิมฺหิ อวจนํ, กทาจิ ปน กมฺมปถโถ โหติ น สพฺพททา'ติ กมฺมปถภาวสฺส อนิยตฺต
ตา อวจนํ. ยทา ปน กมฺมปถโถ โหติ, ตทา กมฺมปถราสิงฺคโห น นิวาริ
โต. เอตฺถาห ยทิ เจตนา ย สพฺพททา กมฺมปถภาวภาวโต อนิยโต กมฺมปถ-ภา
โว'ติ กมฺมปถราสิมฺหิ อวจนํ, นนฺ อภิธมฺมาทีนํ กมฺมปถภาวํ อปฺปตฺตานํ อตฺถิ-
ตาย อนิยโต กมฺมปถภาโว'ติ เตสมฺปิ กมฺมปถราสิมฺหิ อวจนํ อาปชฺชตีติ ?
นาปชฺชติ กมฺมปถตาคํสภาคตาหิ เตสํ ตตฺถ วุตฺตตฺตา. ยทิ เอว เจตนาปิ ตตฺถ
วตฺตพฺพา สียา ? สจฺจเมตํ สา ปน ปาณาติปาตาทิกาทิ ปากโฏ ตสฺสา
กมฺมปถภาโว'ติ น วุตฺตา สียา. เจตนา ย หิ 'เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ,^{๒๒๓}
ติวิธา ภิกฺขเว กายสยฺเจตนา อกุสลํ กายกมฺมน'ติอาทิจนโต^{๒๒๔} กมฺมภาโว
ปากโฏ กมฺมํเยว จ สุกฺคิทุกฺคตึนํ ตตฺถ อปฺปชฺชนกสฺสทฺถกฺขานญจ ปถภาเวน
ปวตฺตํ กมฺมปถโถ'ติ วุจฺจตี'ติ ปากโฏ ตสฺสา กมฺมปถภาโว, อภิธมฺมาทีนํ ปน
เจตนาสมิหนภาเวน สุจฺริตทฺวจฺริตภาโว เจตนาชนิตฺปิฏฺจวิฏฺฐกฺภาเวน
สุคฺคิ-ทุกฺคิตฺตปฺปชฺชนกสฺสทฺถกฺขานํ ปถภาโว จา'ติ น ตถา ปากโฏ กมฺมปถภา
โว'ติ เตเยว เตน สภาวเณ ทสฺเสตฺถํ อภิธมฺเม เจตนา กมฺมปถราสิภาเวน น วุต
ตา, อตฺถาชาตียกตฺตา วา เจตนา เตหิ สทฺธี น วุตฺตา'ติ ทฺฐจฺพพฺ. มฺลํ ปตฺวาติ

^{๒๒๓} อจฺ.ฉฎก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๙๕, อจฺ.ฉฎก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗, อภิ.ก. (บาลี) ๓๗/๕๓๙/
๓๒๘, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๕๓๙/๕๘๓.

^{๒๒๔} อภิ.ก. (บาลี) ๓๗/๕๓๙/๓๒๙, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๕๓๙/๕๘๔.

เย หิ มาตาปิตโร อุตฺตโน ปุตุเต เตหิ ปาณาติปาตาหิหิ ปริวชฺชาเปตุํ อิจฺจนฺติ. เต ป
จฺมเมว เตหิ ปริวชฺเชยฺย. สเจ ปน ปापกम्मการี. ปุตุตา เอวเมว ปापกम्मการี. สเจ จ กล

Page 100 of 431

ยานกมฺมารี. เอวเมว กลฺยาณกมฺมารี. ปุตุตานณฺหิ พิมฺพฐปสฺสทิสฺส โหณฺติ. วุตฺตณฺหิ ขุทฺทก-นิกายเ ชมฺมปทปาลิยํ อุตฺตวคฺเค :-

“อตุตานเมว ปจฺมํ	ปฏฺฐิเป นิเวสเย
อถณฺณมนุสฺสาเสยฺย	น กิลิสุเสยฺย ปณฺทิตุ
อตุตานณฺเจ ตถา กยิรา	ชถณฺณมนุสฺสาสตี
สุทฺทโตะ วต ทเมถ	อตุตา หิ กิร ทุทฺทโม”ติ. ^{๒๒๖}

อถวา เจตํ โลกนิตฺติปกรณฺเปี วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“มาตา หีนสฺส ทุพฺภาสา	ปีตา หีนสฺส ทุกิริยา
อุโภ มาตา ปีตา หีนา	ทุพฺภาสา จ ทุกิริยา
มาตา เสฏฺฐสฺส สฺภาสา	ปีตา เสฏฺฐสฺส สุกิริยา
อุโภ มาตา ปีตา เสฏฺฐา	สฺภาสา จ สุกิริยา”ติ. ^{๒๒๗}

สเจ ปน อตุตฺตโน ปุตุตา อนฺธพาลภาเวน ปมาเท ปตฺติจฺจิตฺตา ปาปกมฺมารี โหณฺติ. มาตาปีตโร เต อวิชฺหิตฺวา โอวาทํ ทตฺวา ปุณฺนปุณฺนเมว อนฺนสาเสยฺยํ. วุตฺตณฺหิ ตตฺถ :-

“ปุตุตฺตํ วา ภาตฺรํ ทฏฺฐจํ	อนฺนสาเสยฺย โน ชเห
กี นุ เจชฺชํ หตฺถปาทํ	ลิตฺตํ อสฺสจินา สียา”ติ. ^{๒๒๘}

ตสฺมา หิ มาตาปีตโร อุกฺขโยโลกํ ปุตุตานํ หิตตฺถํ อิจฺจนานา วุตฺตนเยเนว ปาณาติ-ปาตาทีหิ อุกุสฺสกมฺมปเถหิ ปุตุเต นิวาเรยฺยํ.

๒.๓.๒ กลฺยาณนิเวสนกถา

เอวณฺจ อิมินา กลฺยาณนิเวสนวเสน ปุตุตฺตสฺส สงฺกหนํ ทฏฺฐพฺพํ :-

“กลฺยาณเ นิเวเสนฺติตฺติ อนาถปิณฺฑติโก วิย ลณฺหํ ทตฺวาปี สีล-สมาทา

^{๒๒๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕๘-๑๕๙/๔๕, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘-๑๕๙/๘๑-๘๒.

^{๒๒๗} พระมหาสมปอง มุทิตโต, **โลกนิตติ นิตฺตรมฺของชาวโลก**, ๕๒-๕๓ หน้า ๖๐-๖๑ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, **โคลงโลกนิตติ : การศึกษาที่มา**, บทที่ ๑๖๔ หน้า ๑๐๑.

^{๒๒๘} นิยะดา เหล่าสุนทร, **เรื่องเดียวกัน**, บทที่ ๒๖๒ หน้า ๑๒๒.

นาทีสุ นิเวเสนติ”ติ ที่มณิกายภูตถาย ปาฏิกวคฺคณณนโย.^{๒๒๙} “นิเว
เสนติติ ปติฏฺฐาเปนติ”ติ ปาฏิกวคฺคณณนโย.^{๒๓๐} “กลฺยาณ นิเวเสนติติ
อนาถปิณฺฑโก วีย กสฺสพพุทฺธกาเล มิตฺตวินฺทกสฺส มาตา วีย จ ลญฺจ
ทตฺวาปี สีสฺสมาทานาทีสุ นิเวเสนติ ปติฏฺฐาเปนติ. เอวํ ปุตฺตสฺसानุกม
ปาย เต ปุตฺตํ กลฺยาณ นิเวเสนติ”ติ มงฺคฺลตฺถที่ปนินโย.^{๒๓๑}

“กลฺยาณนติ เจตฺถ นินฺพพจนตฺถิ ฏฺฐพฺโพ :- “กลิตฺพพํ สงฺขยาตพฺพน”ติ กลฺยาณํ
, กลียเต”ติ วา กลฺยาณํ, กล คติสงฺขยานเขปนฺนสฺส ยานปจฺจโย. กลิตฺย ภาสฺสํ คจฺจติ ปวตฺต
ตี”ติ กลฺยาณํ. กลฺยํ นิโรคํ อณฺติ คจฺจตี”ติ กลฺยาณํ, กลฺยํ วา หิตํ อณฺยติ ปาปยตี”ติ กลฺยาณํ,
กลฺย-ปฺพุโพ อณฺ คติยํ ญปจฺจโย.^{๒๓๒} เตหิ กลสฺสลลิจฺเจเตหิ ธาตุหิ ยาน-ลาณปฺปจฺจยา โหนฺติ.
กลฺยาณํ ปฏิสลฺยาณํ, กลฺลาณ. ปฏิสลฺลาณ. ยทา ปน ลี ลีเสสเนติ ธาตุ, ตทา
‘ปฏิสลฺลยณํ, ปฏิสลฺลาณน’ติ ญปฺปจฺจเยน ลิตฺถํ, ญปฺสคฺคณฺตสฺส นิคฺคหิตสฺส ลตฺตํ, รหาทิปรต
ตา นสฺส ญตฺตํ, เอการสฺส ‘กฺวจิ ธาตุ’ติอาทินา อตฺตญฺจา”ติ.^{๒๓๓}

ตฺถหิ กลฺยาณํ อกฺขลนํ ปฏฺธิปทฺธโต “กฺขลน”ติ วุจฺจติ. กฺขลนํ ทสฺสทกฺกมฺมปภา.
เต ปน ทสฺสทกฺกมฺมปภา^{๒๓๔} ญฺเฐจฺจา ยถาวุตฺเตหิ ทสฺหิ อกฺขลนํปภาหิ วิปริตฺนเยเนว ฏฺฐพ
พา. มาตาปิตโร จ ทสฺสสิลํ อสฺสทฺธํ มจฺจรี “ปาณาติปาตา เวรมณิ”ติ เอวมาทีสุ ทสฺส กฺขลนํ
ปภาสฺส ปติฏฺฐาเปตฺวา กลฺยาณ นิเวเสนติ นาม. กลฺยาณนิเวสนนฺตฺถิ สุกคฺคิณการณน สพ

^{๒๒๙} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๔๕.

^{๒๓๐} ที.ปา.ฏีกา (บาลี) ๒๖๗/๑๗๓.

^{๒๓๑} มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๖๗, ๓๖๙/๓๓๙, ๓๔๑.

^{๒๓๒} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๔ ; พระมหาสมปอง มุทิโต, **คัมภีร์
อภิธานวรรณนา**, หน้า ๘๔๗ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๙ ; สุภาพรรณ ณ บางช้าง, เรื่อง
เดียวกัน, หน้า ๖๗๘.

^{๒๓๓} พระพุทธปิยมหาเถระ, **ปทฺฐปสฺสทฺธิ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า
๔๘๒.

^{๒๓๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓, ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๘๙/๖๔, ม.ญ.
(ไทย) ๑๒/๘๙/๘๓, อญ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๗๘/๒๒๖, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐-๓๓๑, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๔๗/
๒๕๐-๒๕๑, ม.ญ.อ. (บาลี) ๑/๘๙/๒๑๖-๒๑๙, ที.ปา.ฏีกา (บาลี) ๓๔๗/๓๔๒-๓๔๓, ม.ญ.ฏีกา (บาลี) ๑/๘๙/
๓๘๑-๓๘๔.

พทานโต วรตริ. เอวญเจตํ มงฺคฺลตฺถที่ปนิยมปิ วุตฺตํ :-

“มาตาปิตโร หิ ปุตฺตานํ ฐนํ ททมานา เอกสุมีเยว อตฺตภาเว กมฺมํ
ออกฺขวา สุเขน จีวิตกปฺปนํ ทาตุํ สกโกณฺติ. ปุตฺตานมฺปน จกฺกวตฺตสิริ ทาตุํ
สมตฺถา มาตาปิตโร นาม นตฺถิ, ปเคว ทิพฺพสมฺปตฺตี วา ปจฺมชฺฌานาภิสมฺปตฺตี
วา โลกุตฺตรสมฺปตฺติทาเน กถา ว นตฺถิ. สมฺมาปณฺนิตนฺตุ จิตฺตํ สพฺพมฺเปตํ
สมฺปตฺตี ทาตุํ สกโกตฺตี”ติ. ^{๒๓๕}

ตสฺส ปน กลฺยาณนิเวสนสฺส นิสฺสนนฺวตฺถุ อนาถปิณฺฑิกปุตฺตมิตฺตวินฺทุมมา
ตาวตฺถุ-วเสน ทฺวํจพฺพํ. อนาถปิณฺฑิกปุตฺตวตฺถุ จ ปุรโต อาภิวิสฺสตี. เอตฺถ ปน มิตฺตวินฺทุมมา
ตาวตฺถุ ทฺวํจพฺพํ. เอวญเจตํ ทสฺกนิปาเต จตฺตพฺพวราชาตกาวณฺณนํ วุตฺตนเยน ทฺวํจพฺพํ :-

“มิตฺตวินฺทุมสฺส มาตาปิ ‘ตาท มยา พุทฺธมฺ มนุสฺสสตฺตํ ลหฺริ, ทานํ เทหิ,
สีลํ รกฺข, อฺโปสฺสธกมฺมํ กร, ฐมฺมํ สุณ’ติ วตฺวา ‘อุมม น มยฺหํ ทานาที่หิ อตฺถิ,
มา มํ ภิกฺขุ อวจ, อหํ ยถากมฺมํ คมิสฺสน’ติ วุตฺเต ‘ตาท อชฺช อฺโปสฺสธโก หุตฺวา
วิหาเร สพฺพพรตฺตี ฐมฺมํ สุตฺวา เอหิ, สหสฺสํ เต ทสฺสามิ’ติ อาห. มิตฺตวินฺทุมโกปิ
ชนฺโณเกณ อฺโปสฺสธโก หุตฺวา วิหาเร ทิวสํ วีตินาเมตฺวา รตฺตี ยถา เอกํ ฐมฺมปทํปิ
กณฺณํ น ปหฺรตี ตถา เอกปฺปเทเส นิตฺทายิตฺวา ปาโตว เคหํ อคฺมาสี. มาตา
ปนสฺส ‘อชฺช เม ปุตฺโต ฐมฺมํ สุตฺวา ฐมฺมกถิกตฺถเวรํ อานยิสฺสตี’ติ ยาคฺกุฏตาทีนํ
ปฏฺฐียาเทตฺวา ตสฺสาคมนมคฺคํ โอลิเกณฺตี ตํ เอกมาคตํ ทิสฺวา ‘ตาท ฐมฺมกถิก
เต น อานีโต’ติ อาห. โส ‘น มยฺหํ ฐมฺมกถิเกณ อตฺถิ’ติ วตฺวา สหสฺสภณฺฑิกํ
อลภนฺโต ภตฺตํ อภฺยชิตฺวา ลภนฺโตว ภฺยชิ. โส อปรภาเค นาวาย โวหารํ
กโรนฺโต เหฏฺฐา วุตฺตนเยน มนุสฺสเสหิ สมฺพุทฺธิปญฺญํ วิสฺสชฺชิตํ อุมฺมเปน คจฺฉน
โต เอกทิวสํ กตสฺส ทิฏฺฐธมฺมเวทนียภูตสฺส อฺโปสฺสธกมฺมสฺส นิสฺสนนฺเทน ปฏฺฐิ
ปาฏฺฐียา ผลิกวิมานे จตฺสฺโส เวมานิกปฺเปติโย รชตฺวิมานे อภฺย มณฺวิมานे
โสฬส กณฺวิมานे ทวตฺตีส เปติโย ทิสฺวา ตาหิ สทฺธิ ทิพฺพสมฺปตฺตี อนฺนภาวํ”
ติ. ^{๒๓๖}

^{๒๓๕} มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๑๑/๑๓๐-๑๓๑.

^{๒๓๖} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๓๖๗-๓๗๓, มงฺคฺลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๖๙/๓๔๐-๓๔๑.

๒.๓.๓ ติปปติกุขาปนกถา

“**สีปฺปนฺติ** อตฺตโน โยวาเท จิตฺตภาวํ ฅตฺวา วิสาณฺคตํ มุทฺธาคนฺนาทิสิปฺปํ สีกฺขาเปณฺติ. มุทฺธาคนฺนาทิสิปฺปนํนตฺตณฺตุ อญฺญตฺถ วุตฺตํ. ตถา หิ **มุทฺธาติ** อญฺคฺลิสฺสพฺเพสฺส สญฺญํ จเปตฺวา หตฺถมุทฺธาย คณฺนา. **คณฺนาติ** อจฺฉิทฺทคณฺนา. **สงฺขยานฺติ** ปิณฺทคณฺนา ยาย เขตฺตํ โยโลเกตฺวา ‘อิจฺ เจตฺตโก วิหิ ภวิสฺสตี’ติ รุกฺขํ โยโลเกตฺวา ‘อิจฺ เจตฺตกานิ ผลานิ ภวิสฺสณฺตี’ติ อากาสํ โยโลเกตฺวา ‘อิม อากาเส สกฺขณฺนา เจตฺตกานํ นาม ภวิสฺสณฺตี’ติ ชานฺนฺตี’ติ มหาทุกฺขกฺขนฺธ- สุตฺตวณฺณนํ วุตฺตํ.^{๒๔๐} **สญฺญํ จเปตฺวาติ** อิมสฺมึ อญฺคฺลิสฺสพฺเพ คหิตฺเต สตํ โหติ, อิมสฺมึ สหสฺสณฺตี’ติอาทินา สญฺญํ กตฺวา คณฺนา. **อจฺฉิทฺทคณฺนาติ** เอกํ เทว’ติอาทินวฺนฺตวิหิ นา นิรฺนฺตรคณฺนา. **ปิณฺทคณฺนา**ติ สกลนํปฏฺฐปาทนาทินา ปิณฺทกคณฺนา. เตนานํ **เขตฺตํ โยโลเกตฺวาติ** **อาทินฺติ** ตมฺนฺทิกา.^{๒๔๑} **มุทฺธาติ** หตฺถมุทฺธาคนฺนา. **คณฺนาติ** อจฺฉิทฺทกาทิ คณฺนา’ติ โอมสฺวาทสีกฺขาปท- วณฺณนา.^{๒๔๒} **หตฺถมุทฺธาคนฺนาติ** อญฺคฺลิสฺส

၂၄၂ ဂ.ဓ. (ပါရီ) ၂/၁၆/၂၆၇.

“**สัปปณฺติ** เจตฺต นินฺนพพจนตฺถิโก ทฏฺฐพฺโพ :- “วจฺจายนสฺสเถ วุตฺตา คีตฺวชฺชาทิกกา วิชฺชา จตฺสฏฺฐจิกฺกริยา ตถา อาลิจฺจนจฺมพฺพนมทิกกา จ อพฺภนฺตฺรา จตฺสฏฺฐจิกฺกริยา กลาสทฺเทโนจฺเจเต , สิ เสวายํ ปปฺปจฺจโย. อตฺตโน หิตํ อิจฺฉนฺเตหิ เสวียเต’ติ สัปป์. สปปติ อเนนา’ติ สัปป์, สปปคฺมเน อปฺปจฺจโย, สิกฺขุ วา วิชฺโชปาทาเน ปปฺปจฺจโย.”^{๒๔๗} อตฺตโน หิตมาสีสนฺเตหิ เสวียเต’ติ สัปป์. ยํ ภิกฺขุ ชีวิตฺเตหฺ สิกฺขิตฺตพฺพํ สัปป์ายตณฺ. อปฺิจ **สัปปณฺติ** อฏฺฐารส มหาสัปป์านิ :- สุตฺติ สมฺมตฺติ พุยากรณํ ฉนฺโทวิจฺจิตฺติ นิรุตฺติ ชฺโตสฺสตฺถํ สิกฺขา โมกฺขฌาณํ กุริยาวิธิ ธนุพฺเพโท หตฺถิ สิกฺขา กามตฺนตํ อสฺสสฺสทฺทณฺํ ปฺราณํ อิตฺติหาโส นีติ ตกฺโก เวชชกฺกฺวา”ติ.”^{๒๔๘}

โดย บัณฑิต, ตสส ต่ อตถาย หิตาย สุขาย สินนติ คจจติ ปวตตตีติ สิปป. ๒๔๗

๒๔๓ สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๕/๔.

๒๔๔ ของ.ตึก.อ. (ปาลี่) ๒/๓๑/๑๑๒.

๒๔๕ **อ.ต.ก.ก. (ป.ล.) ๒/๓๑/๑๒๓.**

๒๔๖ มงคลตถ. (ปาลี) ๑/๓๗๐-๓๗๑/๓๔๑-๓๔๒.

^{๒๔๗} พระมหาสมปอง มุกิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๗ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๖ ; สุกภาพรณ ฦ บางช้าง, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๐.

๒๔๔ มลิตินท. (บาลี) ๔/๔. (สฺติ สมฺมุตติ สงฺขยา โยคา นีติ วิเสสิกา คณิกา คณรพฺพา ติจฺจมา จตุพฺเพทา
ปฺราณา อิตฺติสา โชติสา มายา เหตุ มนฺตนา ยฺยทฺธา จฺนทฺธา) ; พระอัครกวีสงเถระ, **ถัททนีติชาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลี
มหาไวยากรณ์**, หน้า ๖๓๖ ; พระมหาสมปอง มกฺโข, **โลกนิตินิธิธรรมของชาวโลก**, ข้อ ๑๐-๑๑, หน้า ๑๗.

๒๔๙ พระอัครกวีสงเคราะห์, สัททพนิติสุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, หน้า ๕๒๕.

ลিপฺปนฺติ ยํ กิณฺจ หตฺถโกสฺสํ.^{๒๕๐} มชฺฌิมปณฺณาสเก วาเสฏฺฐสฺสตุตฺถิกายมฺปิ “เตหิ เตหิ อุปาเยหิ
ลิกฺขิตพฺพญฺเณ ลิปฺปํ หตฺถโกสฺสํ”ติ วุตฺตํ.^{๒๕๑} กุสฺลสฺส ภาวโกสฺสํ.^{๒๕๒} โกสฺสํ วุจฺจติ
ปณฺณวา. ปชานาตี”ติ ปณฺณวา.^{๒๕๓} ปณฺณวา หิ ธมฺเมหิ เสฏฺฐจฺจรา. วุตฺตญฺเจตฺถ สรภฺงคทาปเสน :-

“ปณฺณวา หิ เสฏฺฐา กุสฺลา วทฺนฺติ
นภฺยตฺตราชาริว ตารกานํ
สีลํ สีริ จาปี สตญฺจ ธมฺโม
อนฺวายิกา ปณฺณวโต ภวนฺติ”ติ.^{๒๕๔}

“ตตฺถ สีลนฺติ อจารสีลํ. สีรินฺติ อิตฺตริยสีริ. สตญฺจ ธมฺมนฺติ สปฺปริส-
ธมฺมํ. ปณฺณนฺติ สุปณฺณํ. เอวํ อิมํ จตฺตุนํ ธมฺมานํ กตฺริ ธมฺมํ เสฏฺฐจฺจ-
วทฺนฺตี”ติ ปุจฺจติ. ปณฺณวา หิตี สกฺก เอเตสฺ จตฺตฺส ธมฺเมสฺ ยา เอสา ปณฺณวา นาม
สา วเสฏฺฐา อิติ พุทฺธาทโย กุสฺลา วทฺนฺติ. ยถา หิ ตารกคณา จนฺทํ ปรี-
วารนฺติ จนฺโท ว เตสํ อุตฺตโม. เอวํ สีลญฺจ สีริ จาปี สตญฺจ ธมฺโม”ติ เอเต
ตโยปี อนฺวายิกา ปณฺณวโต ภวนฺติ ปณฺณวณฺตเมว อนฺนจฺจนฺติ, ปณฺณาย เอว
ปรีวารา โหนฺตี”ติ อตฺถโล”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๒๕๕}

ตญฺหิ ลิกฺขิตพฺพํ ลิปฺปํ นาม นานาวิธํ โหติ. เตน ลิกฺขิตพฺพานิ นาม ทฺวาทส ลิปฺปา
นิ จุทฺทกนิกายญฺจกถา ยํ ลิปฺปสฺสตุตฺถาทีสุ สุตฺเตสฺ วุตฺตนฺยเณ เวทิตพฺพานิ :-

“หตฺถิลิปฺปนฺติ ยํ หตฺถินํ ปรีกฺษณฺนทมนสธารณโรคฺติกิจฺญาทีเกทํ
กตฺตพฺพํ, ตํ อุทฺทิสฺส ปวตฺตํ สพฺพมฺปิ ลิปฺปํ อิท ‘หตฺถิลิปฺปนฺ’ติ อธิป-
เปตํ. อสฺสลิปฺปนฺติ เอตฺถาปี เอสเณ นโย. รตฺถิลิปฺปํ ปน รตฺถโยคฺคานํ ทมน
สธารณาทิ-วิชานวเสน เจว รตฺถสฺส กรณวเสน จ เวทิตพฺพํ. ธนฺทิลิปฺปนฺติ อิตฺ-
ตาสลิปฺปํ, โย ธนฺทพฺเพโธ”ติ วุจฺจติ. ธรฺทิลิปฺปนฺติ เสสอาวฺฐลิปฺปํ. มุทฺทาลิป-

^{๒๕๐} พ.พ.อ. (บาลี) ๕/๑๑๖, พ.ศ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๔/๘๘, มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๑๕/๑๓๔.

^{๒๕๑} ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๔๕๗/๒๓๕, มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๑๕/๑๓๔.

^{๒๕๒} อภิ.ส.อ. (บาลี) ๑๖/๑๕๘.

^{๒๕๓} พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๔๗, อภิ.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๐๕, ๑๗๑.

^{๒๕๔} พ.ช. (บาลี) ๒๗/๘๑/๔๓๖, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๘๑/๖๐๘.

^{๒๕๕} พ.ช.อ. (บาลี) ๗/๓๑๐.

ปณฺธิ หตฺถ-มฺหุทฺทาย คณฺณสิปฺปํ. **คณฺณสิปฺปนฺธิ** อจฺญิทุทกคณฺณสิปฺปํ. **สงฺฆานสิปฺปนฺธิ** สงฺกถนปฏฺฐปาทนาทิวเสน ปิณฺฑทคณฺณสิปฺปํ. ตํ ยสฺส ปคฺฉํ โหติ, โส รุกฺขมฺปิ ทิสฺวา ‘เอตฺตกานิ เอตฺถ ปณฺณานิ’ติ คณฺธิํ ชานาติ. **เลขาสิปฺปนฺธิ** นานากาเรหิ อกฺขรลิขณสิปฺปํ ลิปฺปีณาณํ วา. **กาเวยยสิปฺปนฺธิ** อตฺตโน จินฺตาวเสน วา ปฺรโต ปฏฺฐิตทฺธสฺสวเสน วา ‘อิมสฺส ยมมคฺโค, เอวํ นํ โยเชสฺสามิ’ติ เอวํ อตฺถวเสน วา กิณฺฑจิทฺเว กพฺพํ ทิสฺวา ‘ตฺถปฺปฏฺฐิกํ กพฺพํ กริสฺสามิ’ติ จ านุปฺปตฺติกปฏฺฐิกานวเสน วา จินฺตาวาทีนํ จตฺตุนํ กวินํ กพฺพกรรมสิปฺปํ. วุตฺตญฺเหตํ ภควตา :-

‘จตฺตาโรเม ภิกฺขเว กวี จินฺตาวี สุตกวี อตฺถกวี ปฏฺฐิกานกวี’ติ.^{๒๕๖}

โลกายตสิปฺปนฺธิ ‘กาโก เสโต อญฺจันํ เสตตฺตา, พลาภา รตฺตา โลหิตสฺสรตฺตตฺตา’ติ เอวมาทินยปฺปวตฺตํ ปฺรโลกนิพฺพานํ ปฏฺฐิเสธกํ วิตฺตทสฺสสิปฺปํ. **ขตฺตวิขฺชาสิปฺปนฺธิ** อพฺเพยฺยมาสุรกฺขาทีนิตฺตสฺสสิปฺปํ. อิมานิ กิร ทฺวาทสมหาสิปฺปานิ นาม. เตเนวาท ตตฺถ ตตฺถ **สิปฺปานํ อคฺคณฺธิ**.^{๒๕๗}

สพฺพานิ จ ตานิ ลิกฺขิตพฺพานิ สิปฺปานิ ทีฆนิกายภูทกถายํ เณนิชฺชมฺลกฺขณวณฺณนํ วุตฺตานิ :- “**สิปฺปํ** วาติอาทิสฺส สิปฺปํ นาม เทวปี สิปฺปานิ หีนญจ สิปฺปํ อุกฺกฏฺญจ สิปฺปํ. หีนํ นาม สิปฺปํ นพการสิปฺปํ กุมภการสิปฺปํ เปสการสิปฺปํ นฺหานสิปฺปํ. อุกฺกฏฺจํ นาม สิปฺปํ เลขา มุทฺธาคณฺนา. วิขฺชา’ติ อหิวิขฺชาที อนเภาวิขฺชา”ติ.^{๒๕๘} “**สิปฺปนฺธิ** ลิกฺขิตพฺพญฺเณ ‘สิปฺปนฺ’ติ ลทฺธนามํ สตฺตานํ จีวิกาเหตุญฺตํ อาชีววีธี. จีวิกตฺถํ สตฺตานํ อุปการตฺถญจ เวทิตพฺพญฺเณ **วิขฺชา มนฺตสฺสเถาที**”ติ ตมฺภิกฺกานโย.^{๒๕๙} “**เลขาติ** เจตํ ปทํ “**เลขาติ** อกฺขรเลขา”ติ^{๒๖๐} เวทิตพฺพํ.

^{๒๕๖} อญฺ.จตฺก. (บาลี) ๒๑/๒๓๑/๒๕๗, อญฺ.จตฺก. (ไทย) ๒๑/๒๓๑/๓๔๔, อญฺ.จตฺก.อ. (บาลี) ๒/๒๒๑-๒๓๑/๔๔๐. (โย จินฺตฺวา กพฺพํ กโรติ, อญฺ จินฺตาวี นาม. โย สุตฺวา กโรติ, อญฺ สุตกวี นาม. โย เอกํ อตฺถํ นิสุสฺสาย กโรติ, อญฺ อตฺถกวี นาม. โย ตํชณฺณญฺเวย วฏฺฐิสฺสเถโร วีย อตฺตโน ปฏฺฐิกานน กโรติ, อญฺ ปฏฺฐิกานกวี นาม), อญฺ.จตฺก.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๒๑-๒๓๑/๔๔๓.

^{๒๕๗} ชุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๙/๒๑๖.

^{๒๕๘} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๑๔/๑๒๐.

^{๒๕๙} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๑๔/๑๓๙.

^{๒๖๐} วิ.อ. (บาลี) ๒/๑๕/๒๕๗.

อถวา จ สิปป์ อคาริยานาคาริยวเสน ทูวิธฺ. วุตตญเจตํ ขุททกปาจวณณนาทีสุ :-

“สิปป์ นาม อคาริยสิปป์ญจ อนาคาริยสิปป์ญจ. ตตฺถ อคาริยสิปป์
นาม ยํ ปฺรปฺปโรหิวิธิตํ อกฺขลวิวชฺชิตํ มณฺนิการสฺวณณการกมฺมาที ตํ อิธ-
โลกตฺถาวหนโต มงฺคลํ. อนาคาริยสิปป์ นาม จีวรวิจารณสิพฺพนาที
สมณ-ปฺริกฺขารากิสงฺขรณํ, ยํ ตํ ‘อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจา
รีนํ อุจฺจาวจานิ กิกรณียานิ, ตตฺถ ทกฺโข โหตี’ติอาทีนา นเยน ตตฺถ ตตฺถ
สํวณฺณิตํ, ยํ ‘นาถกรโณ ธมฺโม’ติ จ วุตฺตํ, ตํ อตฺตโน จ ปเรสญจ อุภยโลกหิตสุ
ชาวหนโต ‘มงฺคลนฺ’ติ เวทิตพฺพนฺ”ติ.^{๒๖๑}

ตญจ อนาคาริยสิปป์ เตปฺปิฏกปาถิยญฺเจว^{๒๖๒} สาธุจฺจกถาฎีกายญจ^{๒๖๓} มงฺคลตฺถ-
ทีปนิยญจ^{๒๖๔} อตฺถวเสน เวทิตพฺพํ. **“อนาคาริยนฺติ** เจตฺถ นิพฺพจนตฺถโ “นตฺถเตตฺตสฺส อการนฺ’ติ
อนคาโร, อนการสฺส ภาโว อนาคาริยํ. นตฺถิ เอตฺถ อการิยนฺ’ติ อนาคาริยํ, ‘อการสฺส หิตํ กสิ-
โครกฺขาติกมฺมํ เอตฺถ นตฺถิ’ติ อตฺถโ”ติ^{๒๖๕} เอว เวทิตพฺพโ. เอวมนฺเนตํ อคาริยสิปป์ ทญฺจพฺพํ :-

“อคาริยสิปป์ นาม พหุวิธํ. ตตฺถ ยํ ปฺรปฺปปาณฺอุปโรหิวิธิตํ อกฺขลวิวชฺชิตํ
มณฺนิการสฺวณณการกมฺมาที ตํ อิธโลกตฺถาวหนโต มงฺคลํ.^{๒๖๖} **สิปป์นฺติ** ยงฺกิล
จิ หตฺถโกสฺสลนฺ’ติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา ปน โอมสวาทสิกฺขาปทวิมฺงฺเค
อาคตํ นพฺการาทีสิปป์ญฺเจว สาลิตฺตกสิปป์ญจ ลพฺกเตว. ตตฺถ **นพฺกาโร**ติ
วิสิวกาโร. ตสฺส สิปป์มฺปิ อตฺถาวหนโต มงฺคลํ.^{๒๖๗} สาลิตฺตกสิปป์นฺตุ จาเน

^{๒๖๑} พ.พ.อ. (บาลี) ๕/๑๑๓, พ.ศ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๔/๘๕.

^{๒๖๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๕, ๓๖๐/๒๓๖, ๒๗๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕, ๓๖๐/๓๖๐, ๔๒๘,
อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๓/๒๐, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๓๒.

^{๒๖๓} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๔๕/๒๔๖, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๔๕/๓๓๕, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๓/
๓๒๒, อ.ทสก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๓-๑๘/๓๘๐.

^{๒๖๔} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๒๘-๑๓๕/๑๔๕-๑๕๔.

^{๒๖๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๒๐-๑๒๑, พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๕๙.

^{๒๖๖} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๓๖/๑๕๔.

^{๒๖๗} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๓๗/๑๕๕.

ปยุตต์ มงคล อัญญาเน อมมงคล. ตพตฤททีปํ วตฺถุ^{๒๖๔} :-

อติเต พาราณสีโย เอโก ปัสสเปปี สกฺขราชิปนสิปปเป กุสโล อโหสิ. ตํ
คามทรรกา รตมาโรเปตฺวา นครทวารมฺเณ จิตํ มหานิโครธํ เนตฺวา กากณิกาทิ
นิ ทตฺวา ‘หตฺถิรูปํ กร, อสฺสรูปํ กรา’ติ วทีสุ. โส สกฺขรา ชิปีตฺวา นิโครธปณฺเณ
สุ นานารูปานิ ทสฺเสสิ. ราชา อญฺยานํ คจฺจนฺโต ตํ จานํ ปตฺโต. อสฺสสารณฺเณ
สพฺเพ ทรรกา ปลาตา. ปัสสเปปี นิโครธมฺลนฺตเร นิปชฺชิ. ราชา ปตฺตานํ จิตฺท-
ภาวํ ทิสฺวา ‘เกเนตานิ เอวํ กตานิ’ติ ปุจฺฉิ. ปัสสเปปีนา เทวา’ติ. ราชา ตํ
ปกุโกสาเปตฺวา ‘ตาต มยฺหํ ปุโรหิตอ ตติมุขโร โหติ พหุภาณิ, ตสฺมี กเถตุํ
อารทฺธอ อญฺโณ โโอกาสํ เณว ลภติ, สกฺขิสฺสสฺส ตํ นิสฺสทฺทํ กาทฺนุ’ติ ปุจฺฉิ. นาฬิ-
มตฺตํ อชฺลณฺทิกํ ลภนฺโต สกฺขิสฺสสฺส เทวา’ติ. ราชา ปัสสเปปี ฆมํ เนตฺวา อน-
โต-สาณิโย นิสฺสาเปตฺวา สาณิยา จิตฺทํ กาเรตฺวา นาฬิมตฺตํ สกฺขํ อชฺลณฺทิกํ
ตสฺส สมีเป จปาเปตฺวา ปุโรหิตสฺส จิตฺทาทิมุขํ อาสนํ ปณฺญาเปตฺวา ตํ
อุปฏฺฐาณ-กาเล อาคตํ ตตฺถ นิสฺสาเปตฺวา กถํ สมฺภูจาเปสิ. ปุโรหิตอ อญฺณ
สฺส โอกาสํ อทตฺวา รณฺดา สทฺธิ กเถตุํ อารภิ. อตฺถสฺส ปัสสเปปี เอเกกํ
อชฺลณฺทิกํ มุเข ปกุชิปี. ปุโรหิตอ อาคตาคตํ ติลปฺเว วีย คิลติ. ราชา ตาสํ
ชีณตํ ญตฺวา ‘อาจริย ตุมฺहे อติมุขรตฺยา นาฬิมตฺตํ อชฺลณฺทิกํ คิลนฺตาปี
กิลฺจึ น ชานิตฺถ, อิตอ จทานิ อุตฺตรี ชีราเปตฺว น สกฺขิสฺสสฺส คจฺจนฺตํ ปิยงฺคุทกํ
ปิวิตฺวา จทฺเทตฺวา อตฺตานํ อโรคํ กรโธ’ติ อาห. โส ตโต ปฏฺฐาย ปิท-
หิตมฺโข วีย ญตฺวา กเถนฺเตนาปี รณฺดา สทฺธิ อกถนสีโล อโหสิ. ราชา ‘อิมิ
นา เม กถณฺตสฺส กตฺนุ’ติ ปัสสเปปีสฺส สตสหนสฺสฏฺฐาณเก จตฺถสฺส ทิสาสฺส จตฺตา
โร คาเม อทาสิ. ตทา เอโก ปณฺทิตตามจฺโจ รากานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘เทว
สิปปํ นาม โลเก ปณฺทิตเตหิ อคฺคหิตพฺพํ, ปัสสเปปีนา สาลิตฺตกมตฺเตนาปี
อโย สมฺปตฺติ ลทฺธา, อญฺเณสํ สิปปานํ โก อาณิสฺสปริจฺเจโท’ติ สิปปสฺส คุณํ
กเถนฺโต อิมํ คาถมาห

‘สาธุ โข สิปปกนฺนาม อปี ยาทิสกัทิสํ

^{๒๖๔} พ.ช.อ. (บาลี) ๒/๒๔๐-๒๔๑, มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๔๑/๑๖๐-๑๖๑.

ปัสส ขณชปฺปหารณ ลหฺฐา คามา จตฺตทิสฺสํ^{๒๖๙}
อปีจ

‘ตจฺจโก ตนฺตวาทโย จ รชโก จ นหาปีโต
ปญฺจโม จมฺมกาโร จ การโว สิปฺปิโน มตา’ติ

เอวํ สุตฺตวคฺคกฺกัฏฐาทิสฺส ตจฺจโกปิ ‘สิปฺปิ’ติ วุตฺโต. ตจฺจกาทโย หิ กโรนฺติ
นิมฺมินฺนํ ตจฺจกาทิกนฺ’ติ การโว, ‘สิปฺปเมเตสฺมตฺถี’ติ ‘สิปฺปิโน’ติ จ วุจฺจนฺติ
, ตสฺมา ตจฺจกกมฺมมฺปิ สิปฺปิ นาม. ตมฺปิ หิ อตฺถาวหนโต มงฺคณฺ’ติ.^{๒๗๐}

มาตาปิตโร หิ สพฺพปฺปจฺมํ สพฺพสิปฺเปสฺส สิกฺขาปนภาเวน ปุพฺพาทริยา. โส เจตฺถ
วิตุตฺตารตฺโต ปุโรโต อาวิภวิสฺสติ. ตสฺมา อธิ กิณฺธิ น วตฺตพฺพํ. เต จ อตฺตโน ปุตฺตานํ วุฑฺฒิ
อากงฺขมานา เลขามุทฺธาณนาทีนํปิ สิปฺปานิ สิกฺขาเปยฺยํ. สิปฺปิ หิ นาม ฐเนหิ เสฏฺฐตฺรํ. ตยจ
ยถาวุตฺตํ โลกนิตฺติปกรณํปิ วุตฺตนฺเยน ทวฺจพฺพํ :-

“สิปฺปสฺมํ ฐนํ นตฺถิ สิปฺปิ โจรา น คณฺหเร
อธิ โลเก สิปฺปิ มิตฺตํ ปโรโลกे สุขาวหนฺ”ติ.^{๒๗๑}

อิมสฺมิณฺหิ โลเก วิชฺชาสมา มิตฺตา นาม นตฺถิ. ตยจ เอวํวํ ตตฺถว วุตฺตํ “นตฺถิ
วิชฺชาสฺมํ มิตฺตนฺ”ติ.^{๒๗๒} ตสฺมา เอวํ เต ปุณฺณํ อตฺตโน ปุตฺเต อนฺุสาเสยฺยํ :-

“พฺยตฺต ปุตฺต กิมาลโส อพฺยตฺโต ภารหารโก
พฺยตฺตโก ปุชฺชิตो โลเก พฺยตฺตปุตฺตา ทิเน ทิเน”ติ.^{๒๗๓}

สเจ หิ มาตาปิตโร ยถาวุตฺตํ การณํ อกฺตฺวา สิปฺเปหิ ปรีวชฺษาเปตฺตุ. เต ปุตฺตานํ สต
ตฺถ นาม โหนฺติ. น ปน ปุตฺตา หัสมชฺเฒ พกา วิย ชนกายมชฺเฒ โสภนฺติ. วุตฺตยฺหิ ตตฺถ :-

^{๒๖๙} พุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๑๐๓/๒๖, พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๐๓/๔๔.

^{๒๗๐} มงฺคลกถ. (บาลี) ๑/๑๔๔/๑๖๓-๑๖๔.

^{๒๗๑} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๔ หน้า ๑๑.

^{๒๗๒} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๒๓, หน้า ๒๕ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, โคลงโลกนิติ
: การศึกษาที่มา, บทที่ ๑๓๑ หน้า ๕๔.

^{๒๗๓} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๑๓ หน้า ๒๓ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, เรื่องเดียวกัน,
บทที่ ๑๓๘ หน้า ๑๔๗.

“มาตา เวรี้ ปิตา สตุตฺต เกน พาลา น สิกฺขิตา
สภามชฺเชน น โสภนฺติ หัมมชฺเชน พโก ยถา”ติ.^{๒๗๔}

สเจ ปน มาตาปิตโร โลเก ขงฺกณฺจิจิ สิปฺปํ สิกฺขาเปณฺติ, ปุตุตา กุสฺสิดา น สยฺมฺ. เข จ อล
สา จิตฺตํ สิกฺขาเปเน น ปตฺติจฺจาเปสฺสุ, เต ทุมฺเมธิโน ธนฺมิตฺตสุขาทิวเสน ลภิตพฺพโต ปริหาณฺติ.
เต หิ ทุมฺเมธิโน อตฺตโน อุปฺปนฺนํ ธนํ อนฺนรกฺขิตํ น สกฺโกณฺติ. อนฺนุปฺปนฺนญจ ธนฺมปฺปํ อุปฺปชฺชิตํ
น สกฺโกติ. อุปฺปนฺนํ ปน ธนํ ปริหานํ คจฺฉนฺติ. วุตฺตญฺเจตฺถ โลกนํติปกรณ :-

“อลสฺสสฺส กุโต สิปฺปํ อสิปฺปสฺส กุโต ธนํ
อธนสฺส กุโต มิตฺตํ อมิตฺตสฺส กุโต สุขํ
อสุขสฺส กุโต ปุณฺณํ อปุณฺณสฺส กุโต วรรณ”ติ.^{๒๗๕}

อติ จ อการํ อชฺฌาวสนฺตา อนลสา ภเวยฺมฺ. เอวฺณหิ ขุทฺทกนิกายเ รตฺถกฺขิชาตก-ปา
ลียํ “อลโส กิหิ กามโกถิ น สาธุ”ติ.^{๒๗๖} เข หิ อนลสา สิกฺขาเปเน อารทฺธวิริยา. เต ปุณฺณ-วน
ตานเมว อุปฺปาเทนฺตี สิริํ วิย อุกฺขโยโลเก สุขาวหนฺปณฺณํ ปฏฺธิกฺกนฺติ. เอวฺณเจตฺถ ตตฺถ วุตฺตํ :-

“สุสฺสฺสา สุตฺตสมฺปนฺโน สุตฺตปณฺณาย วฑฺฒติ
ปณฺณาย อตฺถํ ชานาติ ฉาโต อตฺถो สุขาวโห”ติ.^{๒๗๗}

เอวฺณหิ โลเก ขงฺกณฺจิจิ สิปฺปํ นาม ธนฺมิตฺตสุขาทิวาหนโต สิกฺขิตพฺพํ. วุตฺตญฺเจตฺถ
โพธิสตุเตน ขุทฺทกนิกายเ พาหิยชาตกपालียํ :-

“สิกฺขเขยฺย สิกฺขิตพฺพานิ สนฺติ ตจฺจนฺทีโน ชนา
พาหิยา หิ สุหนฺเนน ราชานมฺภิราชีย”ติ.^{๒๗๘}

^{๒๗๔} พระมหาสมปอง มุทิตโต, เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๑๘ หน้า ๒๔ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, เรื่องเดียวกัน, บทที่ ๔๔๘ หน้า ๒๐๕.

^{๒๗๕} พระมหาสมปอง มุทิตโต, เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๓ หน้า ๑๐ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, เรื่องเดียวกัน, บทที่ ๒๕๓, ๔๔๐ หน้า ๑๑๕, ๒๐๕.

^{๒๗๖} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๑๒๗/๑๑๒, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๒๗/๑๘๒.

^{๒๗๗} พระมหาสมปอง มุทิตโต, เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๒๑ หน้า ๒๓.

^{๒๗๘} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๑๐๘/๒๗, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๐๘/๔๔.

“ตตถ สนนติ ตจจนนทโน ชนาคิ เตสุ เตสุ สิปเปสุ สจจนนทา ชนา อตถิเยว.
พาหิยาติ พหิชนปเท ชาตา สั่วทุมา อิตถิ. สุนนุเนนาติ หิโรตตปปิ อปปุหาย
ปฏิจจุนนากาเรน หนนํ สุนนํ นาม เตน สุนนุเนน. ราชานมภिरายีติ เทว
อภिरายิตวา อิมํ สมุปตฺติํ ปตฺตา’ติ. เอวํ มหาสคฺโต ลิกขิตพพยุตฺตกานํ สิปฺปานํ
คุณํ กเถสี”ติ ตพฺพพณฺณนानโย.^{๒๗๙}

อถวา เจตํ เอวรूपํ รมณฺยา ตตฺถเอว มุสิกขาตกपालิํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

สพฺพํ สุตมธีเยถ	หีนมุกกฏฺฐมชฺฉิมํ
สพฺพสฺส อตถํ ชานเยย	น จ สพฺพํ ปโยชเย
โหติ ตาทิสโก กาโล	ยตถ อตฺถาวหํ สุตฺน”ติ. ^{๒๘๐}

“สุตฺนติ ปริยตฺติ. อธิเยถาติ คณฺเหยฺย ลิกฺขเยย. หีนมุกกฏฺฐมชฺฉิมนฺติ
หีนํ วา โหตุ อุตฺตมํ วา มชฺฉิมํ วา สพฺพํ อธิยิตพฺพเมว’ติ ที่เปติ. น จ สพฺพํ
ปโยชเยติ หีนํ มนฺตํ วา สิปฺปํ วา มชฺฉิมํ วา น ปโยชเย, อุตฺตมเมว ปโยช
เยยฺยา’ติ อตฺถโถ. ยตถ อตฺถาวหํ สุตฺนติ ยสฺมี กาเล มโหสฺสปณฺทิตสฺส กุมฺภ
การกมฺมกรณํ วิย ยํกิญฺจิ ลิกฺขิตสิปฺปํ อตฺถาวหํ โหติ, ตาทิสสิปฺปํ กาโล โหติ
เยว’ติ อตฺถโถ”ติ ตพฺพพณฺณนานโย.^{๒๘๑}

ตสฺมา หิ มาตาปิตโร อตฺตโน ปุตฺตานํ วุฑฺฒินฺเจว ชนกายมชฺฉเณ โสภณฺจ อิจฺฉมานา
ยถาวุตฺตปปการเนว โลเก ปสฺสิตํ ยงฺกิญฺจิ สิปฺปํ ลิกฺขาเปยฺย.

๒.๓.๔ ปติรูปทารสโยชนกถา

เอวณฺจ อิมินา ปติรูปทารสโยชนวเสน ปุตฺตสฺส สงฺกหนํ ทฏฺฐพฺพ :-

“ปติรูปเณนาติ กุลลีสลฺลุปาทิหิ อนฺนรูปเณนา”ติ ที่มฺนิกายฏฺฐกถาย

^{๒๗๙} พ.ช.อ. (บาลี) ๒/๒๔๓.

^{๒๘๐} พ.ช. (บาลี) ๒๗/๑๒๗/๑๔๐, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๑๒๗/๒๒๓.

^{๒๘๑} พ.ช.อ. (บาลี) ๔/๔๔๑.

ปาฏิกคฤควณณนโย.^{๒๔๒} “รูปาทีหิตี อาทิสทเทณ โภคปริวาราทิ สงคณหา
ติ. อนุรูปเณนาติ อนุจฺฉวิเณนา”ติ ปาฏิกคฤกฏิกานโย.^{๒๔๓} “ปฏฺฐิรูปเณนาติ กุลสึล
รูป-โภคปริวาราทิหิ อนุรูปเณ อนุจฺฉวิเณ ทาเรนา”ติ มงฺคตตฺถทีปนีนโย.^{๒๔๔}

เอวญฺจายํ ทารสทฺทนิพฺพจนตฺถโก ทฏฺฐพฺโพ :- “ทารยฺนเต อเนนา”ติ ทาโร,
ทรวิทารณ ญปจฺจโย. ทริยติ อเนนา”ติ ทาโร.^{๒๔๕} ทารา วุจฺจนฺติ ภริยา.^{๒๔๖} เตสุ ทารสทฺทสฺส
เอกสฺมี อตฺถเว วตฺตมานสฺสาปํ พหฺวจนกตฺตเมว สทฺทสฺสทฺถวิทฺฐ อิจฺฉนฺติ, น เอกวจนกตฺตนฺ”ติ.^{๒๔๗}

รูปาทีหิ จ ปญฺจหิ อญฺเณหิ สมฺมุนาคตา อิตฺถิ เคเห วสนฺตสฺส ปุริสสฺส เอกนฺตมฺนา
ปา โหติ. วุตฺตญฺเจตํ ภควตา สํยุตฺตนิกาเย สฬายตนวคฺคปาลิยํ มาตฺรคามสฺสุตฺเต :-

“ปญฺจหิ ภิกฺขเว อญฺเณหิ สมฺมุนาคโต มาตฺรคาโม เอกนฺตมฺนาโป โห
ติ ปุริสสฺส. กตฺเมหิ ปญฺจหิ ? รูปวา จ โหติ, โภควา จ โหติ, สึลวา จ โหติ,
ทกฺโข จ โหติ อนลโส, ปชญฺจสฺส ลกฺขิตฺ. อิมหิ โข ภิกฺขเว ปญฺจหิ อญฺเณหิ
สมฺมุนาคโต มาตฺรคาโม เอกนฺตมฺนาโป โหติ ปุริสสฺสา”ติ.^{๒๔๘}

เอวญฺจเโส กุลสทฺทนิพฺพจนตฺถโก ทฏฺฐพฺโพ :- “กุลติ เอเตนา”ติ กุลํ, สขาติกาณํ
สมฺมานชาติกาณํ ชนฺตฺนเมว กโณ กุลํ นาม, กุล สมนฺตानพฺนฺตฺสฺส สงฺขยาเน จ อปจฺจโย วา
ญปจฺจโย วา. กุสิยเต”ติ กุลํ, กุลติ พนฺธติ”ติ กุลํ, กุล พนฺธเน อปจฺจโย. กุลํ ตฺถ โคตฺตตราสิ”ติ.^{๒๔๙}

^{๒๔๒} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๔๖.

^{๒๔๓} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๗/๑๗๓.

^{๒๔๔} มงฺคตตฺถ. (บาลี) ๑/๓๓๒/๓๔๒.

^{๒๔๕} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท อัดต
วรรค-พราหมณวรรค ๒๖๗ พระคาถา เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์,
๒๕๔๖), หน้า ๔๐๘ ; พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๓๒๓.

^{๒๔๖} พ.ญ. (บาลี) ๓๐/๑๒๔, ๑๔๖/๒๕๓, ๒๕๓, พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๑๒๔, ๑๔๖/๔๑๔, ๔๖๗.

^{๒๔๗} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๘ ; พระอัครวิงตเถระ, สัททนีติปท
มालา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, หน้า ๓๓๖.

^{๒๔๘} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๒๘๐/๒๑๙, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๐/๓๑๓.

^{๒๔๙} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม
๑, หน้า ๔๗๗ ; พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๕, ๗๗๕, ๑๐๔๗.

อรรถกถา กุสสัทโท พุทธนันทกถาสังขยานพณฺณสุมตสนฺตนาถกถาเสนา สดฺตตเถ วตฺตติ.^{๒๙๐}
ตถจ กุสฺม ฆตฺตียพฺราหฺมณเวสฺสสฺสททกถาเสนา^{๒๙๑} จตฺตพฺพิชฺช โหติ. “กุสฺสนฺติ เจตํ มยา ตสฺส
สาเยว ชาตฺวสุทฺตมวเสน สฺนุชฺชาเยว วตฺตติ. ชาเยวญฺเจเน ชาตฺว.^{๒๙๒} ชนฺนียเต ชนฺนํ, ชนฺ ชนเน ยฺยปฺจโย.
ชนฺนํ ชาตฺว, ชนฺ วา ชนฺนํ วา ชนเน ตปฺจโย. สา จ ชาตฺว นิกายสนฺนิสามญฺญปฺสฺสติกุสฺสววิเสสย
สุมฺน-สฺงฺขตลกฺขณวเสน นวตฺตเถ วตฺตติ.^{๒๙๓} ตสฺมา เอตฺถ ชาตฺว “กุสฺสนฺติ อิทํ สฺนุชฺชาเยว วตฺตติ.
สเจ ปน ยา อุจฺจกฺกุเล วา นิจฺจกฺกุเล วา ปสฺสตาปํ หีสาทิวิรตฺตวเสน ฆมฺมานุฆมฺมจฺริยา. สา ฆมฺมิกตฺต
ตา กุสฺสยาณํ นาม ปุริสสฺสเสว อนุจฺจกฺกิกา โหติ. มาตาปิตโร ตเมว อตฺตโน ปุตฺตสฺส สํโยเชยฺย. น
หิ วสฺสลาโว วา กุสฺสยาณภาโว วา ชาตฺววเสน โหติ. โส ปน วสฺสลาณภาโว อตฺตโน
กรณวเสน โหติ. วตฺตตฺตเจตํ ภควตา ชุทฺตทกนิกาเย สุตฺตนิปาตปาลิยํ วสฺสสฺสวเต :-

“น ชจฺจา วสฺสโต โหติ น ชจฺจา โหติ พฺราหฺมโณ
กมฺมุนา วสฺสโต โหติ กมฺมุนา โหติ พฺราหฺมโณ”ติ.^{๒๙๔}

อถวา จ ยา ยตฺถ กตฺถจึ หีนกฺกุเล ปสฺสตาปํ สรรวณฺณสมฺปนฺนา เจว อาจารสมฺปนฺนา
จ โหติ, สา มาตาปิตฺตฺว อตฺตโน กุสฺสปุตฺตสฺส สํโยเชตพฺพา. เอวญฺเหตํ โลกนิตฺติปกรณํปิ วตฺตติ :-

“สามา มิกกฺขิ ตนฺมชฺชกตฺตา
สุวฺว สฺสเกสิ สมทนฺตปนฺติ
กมฺมกิริณากิ ยวติ สฺสสิสิ
หิเน กุเล ชาตาปํ วิวาทา”ติ.^{๒๙๕}

อรรถกถา วรรณสัทโท สณฺจนาณรูปชาตฺววิการณปฺปมาณปฺปสํสฺกขรยสคฺคณวเสน
ทสฺสเถ วตฺตติ.^{๒๙๖} โส ปน อาจารสัทโท อุตฺตนาตฺถโก ปุเนตฺถ น วตฺตพฺโพ.

^{๒๙๐} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓๙.

^{๒๙๑} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๔๓๗/๓๒๘, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๓๗/๔๖๗.

^{๒๙๒} ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๙๓/๒๓๑, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๑๙๑/๑๐๑.

^{๒๙๓} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕, ๙๖๘-๙๖๙.

^{๒๙๔} ชุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๑๔๒/๓๖๑, ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

^{๒๙๕} พระมหาสมปอง มุทิต, โลกนิตติ นิตยธรรมของชาวโลก, ข้อ ๑๐๗ หน้า ๑๒๔.

^{๒๙๖} พระมหาสมปอง มุทิต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๙๖๑.

“**สีลนฺติ** เจตํ มยา อคาริยวินยสงฺขาตอินฺทริยสํวเร ตสฺสาเยว กายิกวาจสิกาจาร-
วเสน สนฺธาย วุตฺตํ. อคาริยวินโย นาม ทสอกุสลกมฺมปถวิรมณํ. โส ตตฺถ อสงฺกิเลสอปชฺชเนน
อาจารย์คุณวราวุธ ปณฺณ ๑ สฺสูทิกฺขิตฺโต อุกฺขลํโลกहितสฺสขาวหนโต มงฺคลํ.”^{๓๐๒} เอมฺปนฺตถ
สีลสทฺท-นิพฺพจนฺตโต ทฏฺฐพฺโพ :- “สีลตี’ติ สีลํ, สีลติ กายวจีกมฺมานิ สฺมาทหตี’ติ สีลํ, สีลยติ
อุปธาวเรติ กุสลธมฺเม’ติ สีลํ, สีลยนฺติ วา ภูโส ธาเรนฺติ สาทโว กุสลธมฺเม เอเตนา’ติ สีลํ, สีล
สมาธิมฺหิ อุปธารणे ๑ อปจฺจโย’ติ.”^{๓๐๓} ยา ๑ อตฺตโน มาตาปิตุเกฺล สฺสูทิกฺขิตาจารย์ อนุจารินี โห
ติ. ส่า อิตฺถิ อาจารย์คุณสมฺปนฺนา โหติ เสฏฺฐา. ส่า ๑ อตฺตโน กุเล อคารสฺมา นิภฺชมิตฺวา คนฺตฺวา
สํมิกกุเล วสนฺตี ตตฺถ กิจจํนุกิจฺเจเน สํมิกกาทิสฺส สมฺมาปฏฺิปปนฺนา สํมิกกาทินเมว อติปฺปิยา
โหติ. เอมฺพฺหิ เตสฺส สมฺมาปฏฺิปปชฺชมานา อตฺตโน กิตฺติคฺคณํ สพฺพาสฺส ทิสฺสานุทิสาสฺส ฆาเรสิ. สเจ
ปนฺ ส่า เอวํ น กตฺตา. นินฺทาทิวชฺชสมฺปตฺติ อตฺตโน กุเล มาตาปิตฺตฺนญ ๑ อตฺตโน เจว อุปปชฺ
เชยฺย. เอมฺพฺเจตํ ยถาวุตฺตํ โลกนิตฺติปกรณํ วุตฺตนเยเน โอบมฺมวเสน ทฏฺฐพฺพํ :-

“ชลปฺปมาณํ กุมฺพทนาฬิ
กุลปฺปมาณํ วินโย ปมาณํ
พฺยตฺติปฺปมาณํ กถิตฺวาภฺยํ
ปถวิปฺปมาณํ ตินมิลาทนฺ”ติ.”^{๓๐๔}

เอมฺปนฺ รุปาทิสํสํ สงฺเขปโต ทฏฺฐพฺพํ. ตถฺย รุปี ตสฺสา สรรีวณฺณสมฺปนฺนวเสน
สนฺธาย วุตฺตํ. เอมฺพฺจ รุปสทฺทนิพฺพจนฺตโต ทฏฺฐพฺโพ :- “รูปยตี’ติ รูปํ.”^{๓๐๕} รูปปตี’ติ วา
รูปํ.”^{๓๐๖} รูปปณฺญเฐน รูปํ.”^{๓๐๗} ‘อตฺตโน รูปปณฺสกาเวน คณํ อุปยตี’ติ รูปนฺ’ติ”^{๓๐๘} อตฺโต. รูป

^{๓๐๒} พ.พ.อ. (บาลี) ๕/๑๑๗, พ.พ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๔/๘๙, มงคลสูตร. (บาลี) ๑/๑๙๙/๒๐๐.

^{๓๐๓} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๖-๖๕๗, พระมหาสมปอง มุทิต, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, หน้า ๑๒๖๑.

^{๓๐๔} พระมหาสมปอง มุทิต, **โลกนิตติ นิตยธรรมของชาวโลก**, ข้อ ๑๔ หน้า ๒๐ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, เรื่องเดียวกัน, บทที่ ๗๔, ๒๗๕ หน้า ๘๐, ๑๒๖.

^{๓๐๕} อภ.วิ.อ. (บาลี) ๑๕๔, ๑๘๓/๕๐, ๘๒.

^{๓๐๖} อภ.วิ.อ. (บาลี) ๒๒๕/๑๔๖.

^{๓๐๗} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๗๑, อภ.ส.อ. (บาลี) ๑๐๙-๑๑๘/๙๙.

^{๓๐๘} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๐๔/๒๑๓.

ปนลกขณฺ์ รุปิ.^{๓๐๙} เอตณฺจ รุปิ รุปฐาตวอปจยวเสน สมิทฺธ.^{๓๑๐} อภิธานวณฺณนายมฺปน ‘รูปยติ ปกาเสติ อตฺตโน สภาวน’ติ รุปิ, รุป ปกาสนเณ อปจโย. รูปปติ วิการิ อาปชฺชตี’ติ รุปิ, รุป รุปเน อปจโย. อถวา จ ตํ กุปฺปนมฺภูณฺปิพนวเสน ติสฺส อตฺเตสฺส วตฺตตี’ติ^{๓๑๑} วุตฺตน’ติ. ยมฺปน สริริ-สทฺทนิพฺพจนฺตโถ ทฏฺฐพฺโพ :- “สรียตี’ติ สริริ, เทโห. สรติ คจฺจนตี’ติ สริริ, สร คตฺยิ กิริปจโย. อถวา สรติ วาตํ หีสตี’ติ สริริ, สร หีสายิ อิริปจโย”ติ.^{๓๑๒}

เอวณฺเจโส โภคสทฺทนิพฺพจนฺตโถ ทฏฺฐพฺโพ :- “ภุชฺชตี’ติ โภโค. ภุชฺชนํ โภโค. ภุช ปาลนพฺยวหฺรณฺสฺส ญฺปจโย.^{๓๑๓} โภโค สปฺปฬณฺจกโกฏฺฐลภุชฺชนธฺนวเสน ปณฺจตฺเต วตฺตตี’ติ.^{๓๑๔} เอตฺถ ปน โส “มหาโภโคติ ‘อุปฺภอกปริภอกภณฺทสฺส มหฺนตฺตาย มหาโภโค’ติอาทิสฺส^{๓๑๕} วิย โภชนน’ติ สนฺธาย วุตฺโต. โส จ โภชนสทฺทนิพฺพจนฺตโถ “ภุชฺชียติ ปริภุชฺชียตี’ติ โภชนํ, จตฺตาริ ปจฺจยา, ภุช ปาลนพฺยวหฺรณฺสฺส ญฺปจโย”ติ^{๓๑๖} ทฏฺฐพฺโพ. “อุปฺภอกปริภอกภณฺทสฺสาคิ เหตุอตฺโถ “อุปฺเนตฺวา สมิเป กตฺวา ภุชฺชิตพฺพโต อุปฺภอก, สวณฺณณกวตฺถุ. ปริโต สพฺพทา ภุชฺชิตพฺพโต ปริภอก, นิวาสนปารุปนาทิ อวิณฺณณกวตฺถุ”ติ^{๓๑๗} เอวํ ทฏฺฐพฺโพ.

โส ปน ปริวโร ปริชนกฺคโกสปริจฺจนทวเสน ติสฺส อตฺเตสฺส วตฺตตี.^{๓๑๘} ขุทฺทกปาลวณฺณนายนฺตฺ อฏฺฐกถาจริเยหิ “ปริวโรติ อคาริกานํ สชนปริชนสมฺปตฺติ”ติ^{๓๑๙} เอวํ วุตฺตํ.

^{๓๐๙} ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๐๐/๒๓๖.

^{๓๑๐} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๔.

^{๓๑๑} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๑๕๐, ๑๒๕๕.

^{๓๑๒} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕ ; พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๗.

^{๓๑๓} พระพุทธปियมหาเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๔ ; พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๘ ; พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕๒.

^{๓๑๔} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙๖.

^{๓๑๕} อ.ส.ต.ก.อ. (บาลี) ๓/๗/๑๕๙.

^{๓๑๖} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๓๑๗} ม.มู.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๔/๑๗๖.

^{๓๑๘} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙๕.

^{๓๑๙} ขุ.ข.อ. (บาลี) ๑๑/๒๐๓.

ตสฺมา โส ปาทปริจาริกภาตกวเสน ปรีชเน สนฺธาย วุตฺโต. กิณฺจาปี หิ รูป-
โกคปริวารวเสน ตีหิ อญฺเฐ สมนฺนาคตา อิตฺถิ ปุริสสุส มนาปา โหติ. น ปน สา เอกนฺเตน กุล-
ปุตฺตาทีนํ มนาปา. ตานิ หิ รูปาทินี ตีณิ อญฺคานิ ชรามาทิวเสเนว อูปฺปนฺนํ ปริหานี ปตฺ-
ตํ สกฺโกนฺตติ. อญฺเญจ ชรราวจนฺตฺโต มุสเสน ตณฺหุเล โภฏญฺเญตฺติยา อญฺเญตฺตราย อิตฺถิยา สุภา-สฺสิต
สุตฺตาทิวณฺณนํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโพ :-

“ชราย ปริมทฺติํ เอตํ	มิลาตจฺจนฺตวิมฺมณิสฺสิตํ
มรณฺเนน ภิชฺชติ เอตํ	มจฺจุสฺส ฆตฺตมามิสํ
กิมินํ อาลยํ เอตํ	นนานากุณฺเปน ปูริตํ
อสุจิสฺส ภาชนํ เอตํ	กทลิกฺขนุสฺสมํ อิทฺน”ติ. ^{๓๒๐}

โส จ ชราสทฺทนิพฺพจนฺตฺโต ทฏฺฐพฺโพ :- “ชียนฺติ วุฑฺฒา ภวนฺตี”ติ ชรฯ, ชร
วโยหานิมฺหิ อปฺจโย อาอิตฺถิปฺจโย. ชรฯ เอว ชรตา. ชรณํ ชรฯ. ชรตี”ติ ชโร, ชร โรเค
อปฺจโย. ชร ชีรณโรควโยหานิมฺหิ”ติ.^{๓๒๑} สา ปน ชรฯ ปากฏปฏิจฺจนฺนชรราวเสน^{๓๒๒} ทฺวิธา โห
ติ. อิมินา จ การณฺเนน รูปเณ สมนฺนาคตา อิตฺถิ กุลปุตฺตาทีนํ มนาปา น โหติ. โลกเ ปน ชนฺนํ
เคเห โภโค อคฺคิสาธารณาทิหิ ปญฺจหิ การณฺเห ขยํ ปตฺตํ สกฺโกติ. เตสญฺจ ปริหานิ อญฺคตฺตรนิ
กาเย ปญฺจกนิปาทปาลิยํ โภคสุตฺเต วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพา :-

“ปญฺจิเม ภิกฺขเว อาทิโนว โภเคสุ. กตเม ปญฺจ ? อคฺคิสาธารณา โภคา,
อูทกสาธารณา โภคา, ราชสาธารณา โภคา, โจรสาธารณา โภคา, อปฺปิเยหิ
ทายาทฺเห สาธารณา โภคา. อิมเ โข ภิกฺขเว ปญฺจ อาทิโนว โภเคสุ”ติ.^{๓๒๓}

อิตฺติ จ อิตฺถิ เตน ยถาวุตฺตปฺปกาเรณ รูปโกคปริวารวเสน ตีหิ อญฺเฐ สมนฺนาคตา
กุลปุตฺตาทีนํ เอกนฺเตน มนาปา น โหติ. ยา ปน ญมฺมจารินี สุวามะยมชฺชปมาทฏฺฐานา-
นุโยคาทีหิ จหิ อปายมุขเห^{๓๒๔} ปริวชฺชิตฺวา สทฺธาสึลจาคปญฺญาสมภาวเสน^{๓๒๕} อญฺญุชฺชิตพ

^{๓๒๐} พุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๒๑๙, อญ.ปญฺจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๙๘-๙/๙๐.
^{๓๒๑} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อูปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๒-๗๖๓ ; พระมหาสมปอง มุทิโต,
เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๐-๓๔๑, ๔๓๐, ๑๒๔๓ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๗.
^{๓๒๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๙๒/๒๓๐, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๑๙๒/๑๐๕-๑๐๖.
^{๓๒๓} อญ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๒๒๗/๒๔๕, อญ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๗/๓๖๘-๓๖๙.
^{๓๒๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๗/๑๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๔๗/๑๓๖, ที.

เพหิ ฐมเมหิ ปฏิสัตุตา. ส่า กุลปุตฺตานํ อนุจฺจวิกา อตฺตโน กุลสฺส อคารสฺมา คนฺตฺวา สามีก
กุล วสิตฺวา กุลปุตฺตาทึนํ เอกนฺเตน อติมนาปา โหติ. ตาทิสึ หิ ยสฺส กุล วสิตฺวา ตสฺสเสว กุลํ
วฺจฺจํ ปาเปติ. อยญจ สฺมาจฺญ ปติฏฺฐาปิตา อิตฺถิ อํกุตฺตรนิกายปาลิยํ กุลสฺสเต^{๓๒๖} วุตฺตนเยน ทฏฺ
จพฺพา. เอวฺมฺปนํ บุริสฺเสสุปี นโย ยถาวุตฺตาทกาเรน วิปริตฺนเยน ทฏฺจพฺโพ.

ตสฺมา หิ มาตาปิตรโ อวํ สลฺลกุเชตฺวา อมฺมิกํ ปริวฺชเชตฺวา ทสฺสกุสฺสกมฺมปทาภิ-
สมฺปนฺนภาววเสน เจว อจฺจารสมฺปนฺนภาววเสน จ กุลยาถิ กุลิตฺถิ อาเนตฺวา ตเมว อตฺตโน
กุลปุตฺตสฺส สํโยเชยฺย.

๒.๓.๕ สมยทายชฺชนิยฺยาทนถา

เอวญจ อิมินา ทายชฺชนานวเสน ปุตฺตสฺส สงฺกหนํ ทฏฺจพฺพํ :-

“สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺตฺติติ สมเย ฐนํ เทนฺติ. ตตฺถ นิจฺจสมโย กาล
สมโย”ติ เทว สมยา. นิจฺจสมเย เทนฺติ นาม ‘อฏฺฐาย สมฺมฏฺฐาย อิมํ กณฺ
หิตพฺพํ กณฺห, อยํ เต ปรีพฺพโย โหตุ, อิมินา กุสฺลํ กโรหิ’ติ เทนฺติ. กาล
สมเย เทนฺติ นาม สิบาจฺปนอวาทวิวาทิสมเย เทนฺติ. อปีจ ปจฺฉิเม กาล
มรณมญฺเจ นิปฺนฺนสฺส ‘อิมินา กุสฺลํ กโรหิ’ติ เทนฺตาปี สมเย เทนฺติ นามา”ติ
ทึมนิกายกฏฺกถายํ ปาฏิกวคฺคณฺณนโย.^{๓๒๗}

“นิจฺจภูโต สมโย อภินฺทกฺกณฺณกาโล. อภินฺทโก หิ อยํ นิจฺจสทฺโท ‘นิจฺจ-
ปหฺสิโต นิจฺจปฏฺฐาจิ’ติอาทิสฺส วิย. ยุตฺตปุตฺตกาโล เอว สมโย กาลสมโย.
อฏฺฐาย สมฺมฏฺฐายติ อิมินาสฺส นิจฺจเมว ทาเน เตสํ ยุตฺตปยุตฺตํ ทสฺเสติ. สิบาจ
ปนํ ทารกกาล. อวาทวิวาทํ ปุตฺตธิตฺตุนํ โยพฺพนปฺปุตฺตกาเล”ติ ปาถิก-วคฺคกฏิ
กานโย.^{๓๒๘}

ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๔๗/๑๖๑-๑๖๒.

^{๓๒๕} อญฺ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๕๕-๕๖/๗๐-๗๑, อญฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕-๕๖/๙๔-๙๕, อญฺ.
จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๕๕-๕๖/๓๕๐.

^{๓๒๖} อญฺ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗-๒๗๘, อญฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖, อญฺ.
จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๕๘-๒๖๓/๔๔๗.

^{๓๒๗} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๔๖.

^{๓๒๘} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๒๖๗/๑๗๓.

“สมเเย ทายชู้ นิยุยาเทนุติติ สมเเย ธนั เทนุติ. ตตถ จ ‘นิจุสมโย กาลสมโย’ติ เทว สมยา. ตตถ นิจุญโต สมโย นิจุสมโย อภินุทรรณกาโล. อภินุทตโต หิ อัย นิจุสทโท นิจุปปหังสิดิตตยาทีสุ วีย. ยุตตปปตตกาโล เอว สมโย กาลสมโย. ตตถ ‘อญจาย สมญจาย อิมั คณห, อยนุเต ปริพพโย ไหตุ, อิมินา กุสลั กโรหี’ติ เทนุตา นิจุสมเย เทนุติ นาม. สีชาสปนอาวาท- วิวาหาติสมเย เทนุตา กาลสมเย เทนุติ นาม. เอตถ สีชาสปนั ทารกกาลเ อาวาทิวาหั ปุตตตีตุนั โยพพนปตตกาเล. อปีจ ปจฉิมกาเล มรณมญเจ นิปนุนสสุ ‘อิมินา กุสลั กโรหี’ติ เทนุตาปี สมเย เทนุติ นาม. อิติ ภรณาที- วเสน เต อุปฏจนุโต ปาปนิवारณาทีหิตั ปฏิลภติ, ตสฺมา เต ตถาปี อุปฏจาทพพา วา”ติ มงฺคลตถทีปนีนโย.^{๓๒๙}

โส เหตุถ สมยสททนิพพจนตโต “ปุนปฺปุนั เอตี’ติ สมโย, สัมพุโพ อี คติมุหิ ฌปจฺจโย. โส จ สมยสทโท สมวายสมุทการณชนปฏิวะกาลปหานลาภทิฏฐิจวเสน นวตเถ วตตตี”ติ^{๓๓๐} เอว เวทิตพุโพ. กาลสทโท หิ มยา เอตเถว สนุถาย วุตโต. ตสฺมา สมโย เอว กาโล. เอวญจ โส “กลีณนุเต สงฺขยาณนุเต อายุปปมาณาทโย อนเนนา’ติ กาโล, กล สงฺขยาเน ฌปจฺจโย. สตฺตานั आयุ กลยติ เขเปตี’ติ กาโล, กล เขเป ฌปจฺจโย. สตฺตานั ชีวิตั ทิวเส ทิวเส อปฺป อปฺป กโรตี’ติ กาโล, กรุ กรเณ”ติ^{๓๓๑} ทฏฺจพุโพ.

เอวญเจตถ ทารกสทโท “กีฬาวเสน ภูสุมิ อรติ วิเลชตี’ติ ทารโก, ทร วิทารเณ ฌวฺปจฺจโย. ทวีหิ มาตาปีตฺตฺหิ สทฺธิ อรติ คจฺจตี’ติ ทารโก, ทฺวิสทฺทูปปทํ อร คมเน ฌวฺปจฺจโย.

อาโสฬสา ภเว พาโล ตรุณ ตฺ ตโต ภเว
วฺพุโธ ตฺ สตตตฺตยาณุมหา ตีณิ วยานิ ลกฺขเย”ติ.^{๓๓๒}

เอวนตฺตฺ โส ทาริกาวโย สทฺทนีตีธตฺตมาลาปกรเณ วุตตนเณน ทฏฺจพุโพ :- “ตถา หิ อฏฺฐวสุตฺติกา ‘โกโร’ตีปี ‘ทาริกา’ตีปี วุจฺจติ. ทสวสุตฺติกา ‘กณฺฐา’ตี วุจฺจติ. อนิพฺพิทฺธา วา

^{๓๒๙} มงฺคลตถ. (บาลี) ๑/๓๖๓/๓๔๒-๓๔๓.

^{๓๓๐} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒, ๙๕๙-๙๖๐.

^{๓๓๑} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

^{๓๓๒} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๓ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า

เอรณฺจ ทายชฺชสทฺทนิพฺพจนฺตโถ ภูฏพฺโพ :- “ทายํ ทาทพฺพํ อาทาทติ คณฺหาตี”ติ
 ทายาโท, ทาย อา ปฺพุโพ ทา อาทาเน. ทายาทสฺส หิตํ ธนํ ทายชฺชํ, ชาตาทิตทฺธิตฺเต
 ญฺยปจฺจโย. ทายาทสฺส ภาโว ทายชฺชํ, ทายาทสทฺโท ภาวตทฺธิตฺเต ญฺยปจฺจโย.^{๓๓๗} ทาโย ทาเน
 วิตฺตตฺตพฺพธเน จ ปิตฺนํ วเน. ทายาโท พนฺธเว ปฺตฺเต”ติ.^{๓๓๘} ทายชฺชเมว ธนํ. โส จ ธนนิพฺพจนฺต
 โถ ภูฏพฺโพ :- “มม อิทนฺ”ติ ธนํยิตพฺพํ สทฺทายิตพฺพนฺ”ติ ธนํ, ธนียติ อิจฺฉียตี”ติ ธนํ,
 ธน ธณฺวสทฺทิจฺฉายํ อปจฺจโย. ทลิตทภาวํ ชนเตี”ติ ธนํ, ชน ธการสส ชการาทโส”ติ.^{๓๓๙}

^{๓๓๓} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕-๒๑๖ ; พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๘, ๑๒๔๗ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖ ; พระอัครวิมลเถระ, เรื่องเดียวกัน

“**นิธิยตีติ นิธิ, จปิยติ รกษิยติ โคปิยตี’ติ** อตุโธ. โส จตุพพิโซ
 ร ชงฺคโม องฺคสโม อนุคามิโก’ติ. ตตฺถ **ถาวโร นาม** ภูมิกตํ วา
 สญฺจํ วา หิรณฺณํ วา สุวณฺณํ วา เขตฺตํ วา วตฺถุ วา ยํ วา ปนฺณมฺปิ เอรูปํ
 ปถวิริหิตํ, อยํ **ถาวโร นิธิ. ชงฺคโม นาม** ทาสีทาสํ หตฺถิกวสฺสวพวํ
 กํ กุกฺกุฏสฺสกรํ ยํ วา ปนฺณมฺปิ เอรูปํ อิริยาปถปฺปฏิสํยุตํ, อยํ **ชงฺคโม**
องฺคสโม นาม กมฺมายตनํ สิปปายตनํ วิชฺชาภฺจฺจนํ พาหุสจฺจํ ยํ วา
 ญมฺปิ เอรูปํ สิกฺขิตฺวา คหิตํ องฺคปจฺจกฺกมฺอิว อตฺตภาวปฺปฏฺิพฺพทฺธํ, อยํ
สโม นิธิ. อนุคามิโก นาม ทานมยํ ปุณฺณํ สีลมยํ ภาวนามยํ ชมฺมสฺสวณฺมยํ
 ทสฺสนามยํ ยํ วา ปนฺณมฺปิ เอรูปํ ปุณฺณํ ตตฺถ ตตฺถ อนุคนฺตฺวา วิย
 พฺลมนฺนุปฺปเทติ, อยํ **อนุคามิโก นิธิ’ติ**.”^{๓๔๒}

กิญจาปี หิ เอเตน ถาวรชงคฺมฺงคฺสมวเสน ติวโร นิธิ มาตาปิตุหิ นิจุสมยาที่สุทฺวิ
 สฺ สุสมเยสุ ปุตฺตานํ นิยุยาเทตฺพุโป. น ปน โส ติวโร เสฏฺโฐ โหติ. โส หิ ปรโลกเมว คจฺจนฺเต ปุต
 เต อนุคนฺตุํ น สกฺโกติ. อนุคามิโก ปน นิธิ ปรโลกํ คจฺจนฺเต อนุคนฺตุํ สมตฺถภาเวน เสฏฺโฐ โห
 ติ. วุตฺตญฺเจตํ อญฺญกถาจริเยหิ ตตฺถเถว :- “อนุจฺจนฺตี”ติ อนุคามิโก, ‘ปรโลกํ คจฺจนฺตมฺปี ตตฺถ
 ตตฺถ ผลทานน น วิหตี”ติ อตฺโถ”ติ.^{๓๔๓} เตน ภควตา ขุทฺทกปาจฺปาถิยํ นิธิกณฺทสฺสฺเต วุตฺตํ :-

“อสาธารณมยฺเฒส์ อโรรหารโน นิธิ
กขิราถ ชีโร ปุลลมานิ โย นิธิ อนุกามิก”ติ.^{๓๔๕}

๓๔๔ ๑.๑. (ปาลิ) ๒๕/๙/๑๒, ๑.๑. (ไทย) ๒๕/๙/๑๘.

“ตตถ อสธารณมณเณสนติ อสธารโณ อณเณสํ มกาโร ปทสนุธิโร
‘อทุกขมสุขาย เวทนาย สมปยุตต’ติอาทีสุ วีย. น โจเรหิ อหารโณ อโจรา-
หโรโณ โจเรหิ อาทาทพุโพ น โหติ’ติ อตุโธ. นิชาตพุโพ’ติ นิธิ. เอวํ ทวีหิ ปเท
หิ ปุณณนิธิคุณํ สัณเณตฺวา ตโต ทวีหิ ตตถ อุตฺสาหํ ชเนติ กยิราถ ธี
โร ปุณณานิ โย นิธิ อนุคามิโกติ. ตสฺสตุโธ ยสฺมา ปุณณานิ นาม อสธารโณ
อณเณสํ อโจราหโรโณ จ นิธิ โหติ. น เกวลญจ อสธารโณ อโจราหโรโณ จ นิธิ
อด โข ปน ‘เอโส นิธิ สุนิหิโต อเชยฺโย อนุคามิโก’ติ เอตถ วุตฺโต โย
นิธิ อนุคามิโก. โส จ ยสฺมา ปุณณานิเยว ตสฺมา กยิราถ กรเยย ธีโร
พุทฺธิสมฺปนฺโน ธิติสมฺปนฺโน จ ปุคฺคโล ปุณณานิ”ติ ตพฺพพณฺณนโย.^{๓๔๕}

เอวณฺเจตํ อนุคามิกตฺถที่ปนวตฺถุ ขุทฺทกนิกายกฺกุสลาภํ โสณตฺถเรวคฺเค สุปฺปพุทฺธ-
กฺกุสฺสิตฺตวณฺณนํ วุตฺตนเยน ทกฺขณํ :-

“ตสฺมี ขณฺเ สกโก เทวราชา ‘อัยํ สุปฺปพุทฺธโร กฺกุสฺสิ อตฺตนา สตฺถุ สาสเน
ปฏฺฐิตุทฺธคฺคณํ ปากฺกํ กาคฺคาโม’ติ ญตฺวา ‘วิมฺลิสฺสํ สามี นนฺ’ติ ญตฺวา อากาเส
จิตฺต เอตทวโจ ‘สุปปพุทฺธ ตวํ มนุสฺสทลิตฺตมํ มนุสฺสกปฺปมํ มนุสฺสสวราโก,
อหํ เต อปริมิตํ ฐนํ ทสฺสํ, ‘พุทฺธโร น พุทฺธโร, ฐมโม น ฐมโม, สํโฆ น
สํโฆ, อลํ เม พุทฺธเชน, อลํ เม ฐมเม, อลํ เม สํเณนา’ติ วเทหิ’ติ. อด นํ โส
อาห ‘โกสิ ตวณฺ’ติ. อหํ สกโก เทวราชา’ติ. อนุทฺพาล อหิริก ตวํ มยา สทฺธิ
กเถตุํ น ยุตฺต-ฐโป, โย ตวํ เอวํ อวตฺตพฺพํ วเทสิ, อปิ จ มํ ตวํ ‘ทกฺคโต ทลิตฺต
โท กปฺปโม’ติ กสฺมา วเทสิ, นนฺ อหํ โลกนาถสฺส โอโรสฺสปฺตโต, เนวํ ทกฺคโต
น ทลิตฺตโท น กปฺปโม, อด โข สฺวปฺปตฺโต ปรเมน สฺวเนน อปาหฺมสฺมิมหทฺธโน’
ติ วตฺวา อาห :-

‘สทฺธาธนํ สีสฺสณํ	หิริโอตฺตปฺปิยํ ฐนํ
สฺสตรณญจ จาโค จ	ปณฺญา เว สตฺตมํ ฐนํ
ยสฺส เอเต ฐนา อตฺถิ	อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา

^{๓๔๕} พ.พ.อ. (ปาลี) ๙/๒๐๐.

‘อภิลิขิต’^{๓๔๖} ตี๋ อาหุ อโมฆี ตสฺส ชีวิตนุ’^{๓๔๖}ตี.

ตสฺสิมานี เม สตุต อริยชนานี สนฺติ. เยสฺสหิ อิมานี ชนานิ สนฺติ, น เควว
เต พุทฺเธหิ วา ปจฺเจกพุทฺเธหิ วา ‘ทลิตฺทา’^{๓๔๗}ตี วุจฺจนฺตี’^{๓๔๗}ตี.

เอวญฺจ มาตาปิตโร ฐมฺเมเน สเมเน อญฺญตรสฺส จตุพฺพิธสฺส อคติสฺส^{๓๔๘} อภาววเสน
อตุตฺตโน ปุตุตฺตานํ หิรัณฺยสฺวณฺณาทีโลกียธณฺเฑจ สทฺธาสีลาทีโลกุตฺตรธณฺเฑจ ททมานา อุกฺข
โลเก เตสเมว ปติฏฺฐิ เทนฺติ. ตณฺหิ ทูริชํ ฐนํ ตตุถ ตตุเถว สฺวเชน ชีวิตาเปตุํ สกโกติ. เตนํ ตํ
โลเก มหาสาขา นาม. เอวรูปฺณหิ โลกนิตฺติปฺกรณเปปี วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโพ :-

“ชนหิเน จเช มิตฺโต ปุตุตฺตารา สโหทรา
ชนวนฺตํว เสวนฺติ ฐนํ โลเก มหาสาขา”^{๓๔๙}ตี.

เต ปน ปุตุตฺตา โยพฺพนวเย สมฺปตฺเต อญฺญตเรน อนฺรุเปเน สามิเกเน วา ทาเรน วา
สทฺธิ อวาทวิวาทํ ปฏฺฐิลิตฺวา คนฺตฺวา ตตุเถว วสมานา มาตาปิตฺตฺหิ ฐนปฺริหารวิวิธเสเนว
โอวทิตพฺพา. เอวญฺเจสํ ฐนปฺริหารวิวิ ทสฺกนิปาตปาติยํ กามโกคีสฺสุตฺเต วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโพ :-

“ทสฺยิเม คหปติ กามโกคิ สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมี. กตเม ทส ? อิช
คหปติ เอกจฺโจ กามโกคิ อฐมฺเมเน โโกเค ปรีเยสฺติ สาหเสน อฐมฺเมเน โโกเค
ปรีเยสฺติสา สาหเสน น อตุตฺตานํ สฺวเชติ น ปิณฺเนติ น สํวิชฺชติ น ปุณฺณานิ กโรติ.
อิช ปน คหปติ เอกจฺโจ กามโกคิ อฐมฺเมเน โโกเค ปรีเยสฺติ สาหเสน อฐมฺเมเน
โกเค ปรีเยสฺติสา สาหเสน อตุตฺตานํ สฺวเชติ ปิณฺเนติ น สํวิชฺชติ น ปุณฺณานิ กโรติ.
อิช ปน คหปติ เอกจฺโจ กามโกคิ อฐมฺเมเน โโกเค ปรีเยสฺติ สาหเสน อฐมฺเมเน
โกเค ปรีเยสฺติสา สาหเสน อตุตฺตานํ สฺวเชติ ปิณฺเนติ สํวิชฺชติ ปุณฺณานิ กโรติ. อิช
ปน คหปติ เอกจฺโจ กามโกคิ ฐมฺมาฐมฺเมเน โโกเค ปรีเยสฺติ สาหเสนปี
อสาหเสนปี ฐมฺมาฐมฺเมเน โโกเค ปรีเยสฺติสา สาหเสนปี อสาหเสนปี น อตุตฺตานํ

^{๓๔๖} อญฺ.สตุตฺตก. (บาลี) ๒๓/๕-๗/๔-๖, อญฺ.สตุตฺตก. (ไทย) ๒๓/๕-๗/๘-๑๔.

^{๓๔๗} ชุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๓/๓๐๔.

^{๓๔๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๑/๒๐๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘, อญฺ.จตุกฺก. (บาลี) ๒๑/๑๗/๒๑, อญฺ.

จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๙.

^{๓๔๙} พระมหาสมปอง มุทิโต, โลกนิตติ นิตยธรรมของชาวโลก, ข้อ ๘๑ หน้า ๙๕.

สุขคติ น ปิณฺณติ น สํวิภชติ น ปุณฺณานิ กโรติ. อธิ ปน คหปติ เอกจุโจ กามโกที
ธมฺมาธมฺเมน โภเค ปริเยสตี สาหเสนปี อสาหเสนปี ธมฺมาธมฺเมน โภเค
ปริเยสตีวา สาหเสนปี อสาหเสนปี อุตฺตานํ สุขคติ ปิณฺณติ น สํวิภชติ น
ปุณฺณานิ กโรติ. อธิ ปน คหปติ เอกจุโจ กามโกที ธมฺมาธมฺเมน โภเค ปริเยสตี
สาหเสนปี อสาหเสนปี ธมฺมาธมฺเมน โภเค ปริเยสตีวา สาหเสนปี อสาหเสนปี
อุตฺตานํ สุขคติ ปิณฺณติ สํวิภชติ ปุณฺณานิ กโรติ. อธิ ปน คหปติ เอกจุโจ กาม-
โกที ธมฺเมน โภเค ปริเยสตี อสาหเสน ธมฺเมน โภเค ปริเยสตีวา อสาหเสน น
อุตฺตานํ สุขคติ น ปิณฺณติ น สํวิภชติ น ปุณฺณานิ กโรติ. อธิ ปน คหปติ เอกจุโจ
กามโกที ธมฺเมน โภเค ปริเยสตี อสาหเสน ธมฺเมน โภเค ปริเยสตีวา
อสาหเสน อุตฺตานํ สุขคติ ปิณฺณติ น สํวิภชติ น ปุณฺณานิ กโรติ. อธิ ปน คหปติ
เอกจุโจ กามโกที ธมฺเมน โภเค ปริเยสตี อสาหเสน ธมฺเมน โภเค ปริเยสตีวา
อสาหเสน อุตฺตานํ สุขคติ ปิณฺณติ สํวิภชติ ปุณฺณานิ กโรติ. เต จ โภเค คลิโต
มุจฺฉิโต อชฺโชนฺโน อนาทินวทสฺสาวิ อนิสฺสรณปฺลโย ปริภุชติ. อธิ
ปน คหปติ เอกจุโจ กามโกที ธมฺเมน โภเค ปริเยสตี อสาหเสน ธมฺเมน
โภเค ปริเยสตีวา อสาหเสน อุตฺตานํ สุขคติ ปิณฺณติ สํวิภชติ ปุณฺณานิ กโร-
ติ. เต จ โภเค อคฺลิโต อมุจฺฉิโต อนชฺโชนฺโน อาทินวทสฺสาวิ นิสฺ-
สรณปฺลโย ปริภุชตี”ติ.^{๓๕๐}

เตสุ จ ทสมปฺปเกเท กามโกที กามโกทีนํ อคฺโค โหติ ปสฺสีโต. ตสฺมา มาตาปิตโร
อุตฺตโน ปุตุตานํ อิมสฺมี โลเก สุขสฺส อุปฺปาทนญฺจ ปฺรโลเก สุกฺคิณฺจ อากงฺขมานา เอวํ วุตฺตป-
ปการณํ หิรณฺยสฺวณฺณาทีโลเกยฺชนญฺจ สทฺธาสึลาทีโลกุตฺตรชนญฺจ นิยุยาเทยฺย.

เอวญฺจ มาตาปิตโร เตหิ ปาปนิวารณาทีหิ ปญฺหิ จานหิ ปุตุเต อนุกมฺปนฺตา
ปุตุตสฺงขาตาย ปจฺฉิมทิสาย อาคฺตานุ อุปฺททวนฺตรายานํ นิวารณตฺถาย อนุกมฺปกา นาม โหนฺ-
ติ. เตสุ หิ ปุตุตา ภรรณาทีสุ มาตาปิตุสุ สมนฺมาปฺปฏิปนฺนา, มาตาปิตโร ปน อชฺคฺคณาทีหิ
เตสุ วิปฺปฏิปนฺนา. เอวํ ภยาทิการณํ เตสเมว ภเวยฺย. เตณฺญฺจกถายํ “ปุตุตา สมนฺมาปฺปฏิปน-
นา, มาตาปิตโร วิปฺปฏิปนฺนา, มาตาปิตโร ปุตุตานํ นานูรฺปา’ติ เอตํ ภยํ อากฺขญฺเยยา”ติ

^{๓๕๐} อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๙๑/๑๔๒-๑๔๓, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๑/๒๐๗-๒๐๘.

วุดตฺ.^{๓๕๑} อิติ มาตาปิตโร ปุตตธิตโร ปาณาติปาตาทีหิ ปาเปหิ นิวาเรตฺวา ทสฺกุสลกมฺมปฺภาทีสุ
กฺลฺยาณ-ธมฺเมสุ นิเวเสตฺวา โลเก ปสฺสิตํ ชงฺกณฺจิ สิปฺปํ อุกฺคณฺหาเปตฺวา วยฺมฺปุตฺตกาเล ปติรฺูป
กฺลาที-วเสน อาวาหวิวาหํ กตฺวา โลกียโลกุตฺตรชนวเสน จ สมเย เทว ฌานานิ ทตฺวา ปุตฺเตสุ
ธมฺมจริยา.

๒.๓.๖ ตสุตฺตทานกถา

เอวณฺเจตฺถ ปาปนิวาร์ณาทีวเสน ปญฺจวิปุตฺตกตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกถา วุดตา. ตสฺมา
สงฺเขปตฺถ โธ เอวมาณุกฺกเมน ทฎฺฐพฺโป.

“อตุตฺตโน กุลํ ปุณฺดาติ โสเชตีติ ปุตฺโต. ตสฺมา ปุตฺตาปิ ธิตโรปิ ‘ปุตฺตา’เตว สงฺขยํ
คจฺจนฺติ. ติณฺณณฺจ ปุตฺตานํ ปภะโท อติชาตอณฺุชาตอวชาตปุตฺตวเสน ทฎฺฐพฺโป. ตตฺถ จ โย
ปุตฺโต อตุตฺตโน มาตาปิตฺตุนํ อธิกคฺุณฺ โหติ, โส อติชาโต นาม. โย มาตาปิตฺตุนํ สมานคฺุณฺ, โส
อณฺุชาโต นาม. โย มาตาปิตฺตุนํ นิหีนคฺุณฺ, โส อวชาโต นาม. เตสุ ตีสุ อวชาตเมว มาตาปิตโร น
อิจฺจนฺติ. จตฺตุนํ ปน ปุตฺตานํ ปภะโท อตฺตชเชตฺตชทินฺนกนฺเตวาสักปุตฺตวเสนว ทฎฺฐพฺโป. เต
หิ ปุตฺตา มหุลลกกาเล ปฏฺิษคฺุณฺเจเน มาตาปิตฺตุนํ วตฺถุ นาม. ‘ภโต วา โน ภริสฺสตี, กิจฺจํ วา
โน ภริสฺสตี’ติ จ เอวมาทีนํ ปญฺจ จานานิ สมฺปสฺสสนฺตา มาตาปิตโร ตเมว อิจฺจนฺติ.
เตสฺสญฺหิ กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ ‘ปุตฺตสงฺคโห’ติ วุจฺจติ. โส จ อุกฺยโลกहितฺตฺชาวหนโต ‘มฺกณฺ’ติ
เวทิตพฺโป. โส ปน สงฺคโห อามิสธมฺมสงฺคหวเสน ทฺวิโร โหติ. ปารุปนาทีหิ หิ วตฺถุหิ สงฺคโห
อามิสสงฺคโห. ปาปนิวาร์ณาทีหิ ปน สงฺคโห ธมฺมสงฺคโห. ตตฺถ จ ธมฺมสงฺคโห เสฏฺฐโ จ โหติ.
ยถา หิ หิมนฺตํ ปพฺพตฺราชํ นิสฺสาย มหาสาธา สาชาปุตฺตาทีหิ ปญฺจหิ วฑฺฒีหิ วฑฺฒนฺติ,
ตเถว มาตาปิตโร นิสฺสาย ปุตฺตา สทฺฐาทีหิ ปญฺจหิ วฑฺฒีหิ วฑฺฒนฺติ. เย จ ธมฺเมน สเมน ปา
ปนิวาร์ณาทีหิ ปญฺจหิ จาเนหิ ปุตฺตสงฺคหการี, เต ปุตฺเตสุ สมฺมา ธมฺมจริยา. มาตาปิตโร หิ
ยถาวุตฺตปฺปการะหิ จาเนหิ ปุตฺเต อนุกมฺปนฺตา ปุตฺตสงฺขาตาย ปจฺฉิมทิสาย อากตฺตานํ อุปทฺทวน
ตฺรายานํ นิวาร์ณตฺถาย อนุกมฺปกา. เตสุ หิ ปุตฺตา ภรณาทีสุ มาตาปิตฺตฺส สมฺมาปฏฺิปปนฺนา, มา
ตาปิตโร ปน อชคฺุณฺนาทีหิ ปุตฺเตสุ วิปฏฺิปปนฺนา, น เต ปุตฺตานํ อนฺุรฺูปา”ติ.

๒.๔ ธมฺมปฏฺิฏฺฐาปนกถา

^{๓๕๑} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๓/๑๔๖.

๒.๔.๑ อูรคชาตกัม

“อดีต พาราณสีย์ พุรหมุทเต รหฺชํ กาเรนฺเต โพธิสฺสโต พาราณสีย์ พ
วารคามเก พุราหมณฺกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ภูมฺมํ ฌณฺญเปตฺวา กสิกมฺเมน จีวํ กป
เปสิ. ตสฺส ‘ปฺตฺโต จ ชีตา จ’ติ เทว ทารกา อเหสุ. โส ปฺตฺตสฺส
วยปฺตฺตสฺส สมานกฺลโต ภูมาริํ อหริตฺวา อทาสิ, อิตฺเต ทาสียา สทฺธิํ จ
ชนา อเหสุ ‘โพธิสฺสโต ภริยา ปฺตฺโต ชีตา สฺมุสฺสา ทาสี’ติ. เต สมกฺกา สม
โมทมานา ปิยสํวสา อเหสุ. โพธิสฺสโต เสสานํ ปญฺจนํ เอิ โอวาทํ เทติ ‘คฺม
เห ขณฺฑทฺฐนียาเมเนว ทานํ เทถ, สีลํ รกฺขถ, อุโปสฺสกมฺมํ กโรถ,
มรณสฺสตี ภาเวถ, คฺมฺหากํ มรณภาวํ สลฺลภฺเขถ, อิมสฺสยฺหิ สฺสตุทานํ มรณํ ชฺรुว,
จีวํ อทฺชว, สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา ขยวชฺชมฺมิโน ว, รตฺติณฺจ ทิवा จ อป
ปมตฺตา โหถา’ติ. เต ‘สาธฺว’ติ โอวาทํ สมปฺปฺยจฺฉิตฺวา อปฺปมตฺตา มรณสฺสตี
ภาเวนฺติ. อถกทิวสํ โพธิสฺสโต ปตฺเตน สทฺธิํ เขตฺตํ คนฺตวา กสฺติ. ปตฺโต กจฺจว

୩୫୫ ଶ୍ରୀ.ପ. (ପାଣି) ୧/୧୯୯୯-୧୯୯୯.

สงกขุติตวา ฌาเปติ. ตสฺสาวิหฺเร เอกสฺมี วมฺมิเก อาสีวฺโส อตฺถิ. ฐโม ตสฺส
อภฺชิโน ปหฺริ. โส กุทฺโธ นิภฺขมิตฺวา ‘อิมํ นิสฺสาย มยฺหํ ภยฺนฺ’ติ จตฺสฺโส
ทาจํ นิภฺชชาเปนฺโต ตํ ํหํ, โส ปรีวตฺติตฺวา ปติโต. โพธิสฺสโต ปรีวตฺติตฺวา ตํ
ปติตํ ทิสฺวา โคณฺเ จเปตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส มตฺถาวํ ฌตฺวา ตํ อภฺจิปิตฺวา เอกสฺมี
รฺกขมฺเณ นิปฺชชาเปตฺวา ปารุปีตฺวา เนว โรทึน ปรีเทว ‘ภิชฺชนธมฺมํ ปน ภินฺนํ,
มรณธมฺมํ มตฺ, สพฺเพ สงฺขารํ อนิจฺจา มรณนิปฺพตฺติกา’ติ อนิจฺจภาวเมว
สกลฺลภฺเขตฺวา กถิ. โส เขตฺตตฺสมีเปน คจฺจนตฺมํ เอกํ ปฏฺวิวิสฺสํ ปุริสํ ทิสฺวา ‘ตาด
เกหํ คจฺจนสิ’ติ ปุจฺจิตฺวา ‘อามา’ติ วุตฺเต เตนฺหิ อมฺหากมฺปิ ฆรํ คนฺตฺวา พ
ราหฺมณํ วเทฺยยาสิ ‘อชฺช กิร ปุพฺเพ วิย ทฺวินฺนํ ภตฺตํ อนาหริตฺวา เอกสฺเส
วหารํ อหเรฺยยาถ, ปุพฺเพ จ เอกิกาว ทาสี อหารํ อหริตฺ, อชฺช ปน จตฺตา
โรปี ชนา สฺวทฺทตฺตนิวตฺตา คนฺธปฺปฬหตฺตา อากฺขณฺเยยาถ’ติ. โส ‘สาธฺว’ติ
คนฺตฺวา พฺราหฺมณียา ตเถว กเถสิ. เกน เต ตาต อิมํ สาสนํ ทินฺนํ’ติ. พฺราห
มณฺเณน อญฺเย’ติ. สา ‘ปฺตฺโต เม มโต’ติ อญฺเยสิ, กมฺปนํมตฺตมฺปิสา นาโห
สิ. เอวํ สฺภาวิตฺตจิตฺตา สฺวทฺทตฺตนิวตฺตา คนฺธปฺปฬหตฺตา ทาสี ปน อหารํ อ
หฺราเปตฺวา เสเสหิ สทฺธิ เขตฺตํ อคฺมาสิ. เอกสฺสปี โรทิตํ วา ปรีเทวิตํ วา
นาโหสิ. โพธิสฺสโต ปฺตฺตตฺส นินฺนณายายเมว นิสิตฺติตฺวา ภฺยชิ. ภฺยตฺวาสาเน
สพฺเพปี ทารุณิ อฺทฺทริตฺวา ตํ จิตํ อโรเปตฺวา คนฺธปฺปฬหิตํ ปุชฺเขตฺวา ฌาเปตฺ.
เอกสฺส จ เอกพินฺทุปี อสฺสฺ นาโหสิ, สพฺเพปี สฺภาวิตฺตมรณสฺสตีโน โหณฺติ. เตสํ
สึลเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อญฺหาการํ ทสฺเสสิ. โส ‘โก นฺ ฆ มํ จานา
จาเวตฺถกาโม’ติ อุปฺชาเรนฺโต เตสํ คฺคณเตเชน อญฺหากาวํ ฌตฺวา ปสนฺนมานโส
หฺตฺวา ‘มยา เอเตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สีหนาทํ นทาเปตฺวา สีหนาทปรีโยสาเน
เอเตสํ นิเวสนํ สตฺตรตฺนปรีปฺณณํ กตฺวา อากนฺตํ วฏฺฐตี’ติ เวเคน ตตฺถ คนฺตฺวา
อาพาหนปฺสฺเส จิตฺ ‘ตาด กิํโรธา’ติ อาห. ‘เอกํ มนุสฺสํ ฌาเปม สามิ’ติ.
‘น คฺมฺเห มนุสฺสํ ฌาเปสฺสถ, เอกํ ปน มิคํ มาเรตฺวา ปจฺจ มญฺเญ’ติ. ‘นตฺถเตสํ สา
มิ, มนุสฺสเมว ฌาเปมา’ติ. ‘เตนฺหิ เวริมฺนุสฺโส वो ภวิสฺสตี’ติ. อถ นํ
โพธิสฺสโต ‘โอรสปฺตฺโต โน สามิ, น เวริโก’ติ อาห. ‘เตนฺหิ वो อปฺปิยปฺต
โต ภวิสฺสตี’ติ. ‘อติวีย ปิยปฺตฺโต สามิ’ติ. ‘อถ กสฺมา น โรทสี’ติ. โส อโรทน
การณํ กเถนฺโต ปจฺมํ คาถมาห :-

‘อูโรโค ว ตัง ชินณั	หิตฺวา กจฺจติ สํ ตนุํ
เอวํ สรีเร นิพฺโกลเ	เปเต กาลกเต สติ.
ทฺยหฺมาโน น ชานาติ	ฌาตึนํ ปริเทวิตํ
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ	คโต โส ตสฺส ยา คตี’ติ.

ตตฺถ สํ ตนฺนติ อตฺตโน สรีริ. นิพฺโกลเติ ชีวิตินฺทริยสฺส อภาเวน โภค-
รหิเต. เปเตติ ปรโลกํ ปฏิกเต. กาลกเตติ กตกาเล, ‘มเต’ติ อตฺโถ. อิํ ํ วุตฺตํ โห-
ติ ‘สามิ มม ปุตุโต ยถา นาม อูโรโค ชินฺนตัง นิจฺจินฺทิตฺวา อนฺโถเกตฺวา
อนเปกฺโข จทฺเตตฺวา กจฺเจยฺย, เอวํ อตฺตโน สรีริ จทฺเตตฺวา กจฺจติ, ตสฺส
ชีวิตินฺทริยรหิเต สรีเร เอวํ นิพฺโกลเ ตสฺมิญฺจ เม ปุตุเต เปเต ปฺน ปฏิกเต มรณ
กาลํ กตฺวา จิตฺเต สติ โภ การุญฺเณน วา ปริเทเวน วา อตฺโถ. อยฺยหิ ยถา สฺวเลหิ
วิหฺมิตฺวา ทฺยหฺมาโน สุขทุกฺขํ น ชานาติ, เอวํ ฌาตึนํ ปริเทวิตมฺปิ น ชานาติ,
เตน การณฺณหํ เอตํ น โสจามิ. ยา ตสฺส อตฺตโน คติ, ตํ โส คโต’ติ.

สกุโก โพธิสฺตตสฺส วจฺนํ สุตฺวา พฺราหฺมณํ ปุจฺฉิ ‘อมฺม ตฺยหํ โส ก็ โหติ’
ติ. ‘ทส มาเส กุจฺจินา ปรีหริตฺวา ถณฺณํ ปาเยตฺวา หตฺถปาเท สณฺจเปตฺวา
วทฺธิต-ปุตุโต เม สามิ’ติ. ‘อมฺม ปิตา ตาว ปรีสทาเวน มา โรทฺตุ, มาตุ หทฺยํ
ปน มฺหํ โหติ, ตวํ กสฺมา น โรทฺสี’ติ. สา อโรทฺนการณํ กถเณตี :-

‘อนฺวฺหิตฺ ตโต อากา	อนนฺนฺญาโต อิตฺ คโต
ยถาคโต ตถา คโต	ตตฺถ กา ปริเทวนา.
ทฺยหฺมาโน น ชานาติ	ฌาตึนํ ปริเทวิตํ
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ	คโต โส ตสฺส ยา คตี’ติ

คาถาทฺวยามาห.

ตตฺถ อนฺวฺหิตฺติ อํ ตาต มยา ปรโลกโต อนฺวฺหิตฺติ อยาจิตฺวา. อากาติ
อมฺหากํ เกหํ อากโต. อิตฺติ อิตฺ มนุสฺสโลกโต กจฺจนฺโตปิ มยา อนนฺนฺญม
าโตว คโต. ยถาคโตติ อากจฺจนฺโตปิ ยถา อตฺตโนว รุจฺยา อากโต, กจฺจนฺโตปิ
ตเถว คโต. ตตฺถาติ ตสฺมี ตสฺส อิตฺ กมนฺ เกา ปริเทวนา. ทฺยหฺมาโนติ กาถา
วุตฺต-นยฺน เวทิตพฺพา.

สกุโก พราหมณียา ถัง สุตฺวา ตสฺส ภคินี ปุจฺจิ ‘อมฺม ตฺยหํ โส ก็ โหติ’ติ.
‘ภาตา เม สามี’ติ. ‘อมฺม ภคินีโย นาม ภานุสฺส สีนหา โหนติ, ตฺวํ กสฺมา น
โรทสี’ติ. สา อโรทนาการณํ กเถนฺตี :-

‘สเจ โรเท กิสา อสฺสํ	ตสฺสา เม ก็ ผลํ สียา
ฉาติมิตฺตสฺสฺหฺขฺหานํ	ภิกฺขุโย โน อร์ติ สียา.
ทฺยฺหฺมาโน น ชานาติ	ฉาติํ ปรีเทวิตํ
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ	กโต โส ตสฺส ยา คตี’ติ

คาถาทูยมาห.

ตตฺถ สเจติ ยทิ อหํ ภาคริ มเต โรเทยฺยํ, กิสสรีรา อสฺสํ. ภานุ ปน เม
ตปฺปจฺจา วุฑฺฒิ นาม นตฺถิ’ติ ทสฺเสติ. ตสฺสา เมติ ตสฺสา มยฺหํ โรทนต์ฺยา ก็
ผลํ โก อานิสฺสํโส ภเวยฺย. มยฺหํ อวุฑฺธิ ปน ปญฺญาตสี’ติ ทิเปติ. ฉาติมิตฺต-
สฺสฺหฺขฺหานนฺติ ฉาติมิตฺตสฺสฺหฺหานํ. อยเมว วา ปาโจ. ภิกฺขุโย โนติ เข อมฺหากํ ฉ
าติ จ มิตฺตา จ สฺสฺหฺยา จ, เตสํ อธิกตฺรา อร์ติ สียา.

สกุโก ภคินียา ถัง สุตฺวา ตสฺส ภริยํ ปุจฺจิ ‘อมฺม ตฺยหํ โส ก็ โหติ’ติ. ‘ปติ
เม สามี’ติ. ‘อติถิโย นาม ปติมฺหิ มเต วิชฺวา โหนติ อนาถา, ตฺวํ กสฺมา น
โรทสี’ติ. สาปิสฺส อโรทนาการณํ กเถนฺตี :-

‘ยถาปี ทารโก จนฺทํ	กจฺจนฺตมนฺโรทติ
เอวํ สมฺปทเมเวตํ	โย เปตมนฺโสจติ.
ทฺยฺหฺมาโน น ชานาติ	ฉาติํ ปรีเทวิตํ
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ	กโต โส ตสฺส ยา คตี’ติ

คาถาทูยมาห.

ตสฺสฺสฺสฺสโก ‘ยถา นาม ชตฺถ กตฺถจิ ชฺชตฺตยาชฺชตฺตํ ลพฺภณียาลพฺภณียํ
อชานนฺโต พาลทารโก มาตุ อจฺจนฺเต นิสินฺโน ปุณฺณมาสิยํ ปุณฺณํ จนฺทํ อากาเส
กจฺจนฺตํ ทิสฺวา ‘อมฺม จนฺทํ เม เทหิ, อมฺม จนฺทํ เม เทหิ’ติ ปุณฺปฺปุนํ โรทติ, เอวํ
สมฺปทเมเวตํ เอวํ นิปฺพตฺตติกเมว เอตํ ตสฺส รุณฺณํ โหติ, โย เปตํ กาลกตํ อนุ

โสจติ. อิตปิ จ พาลตร. ก็การณา. โส หิ วิชชมานจฺนํ อนุโรทติ. มยฺหํ ปน
ปติ มโต เอตฺรหิ อวิชชมาโน สฺวเลหิ วิชฺฌิตฺวา ทฺยหฺมาโนปิ น กิณฺจิ ชานาตี’ติ.

สกุโก ภริยาย วจฺนํ สุตฺวา ทาสี ปุจฺฉิ ‘อมฺมมฺ ตฺยฺหํ โส ก็ โหตี’ติ. ‘อโยโย เม
สามี’ติ. ‘นฺนํ ตฺวํ อิมินา ปีเพตฺวา โปเถตฺวา ปริภุตฺตา ภวิสฺสตี, ตสฺมา ‘สุ
มุตฺตา อหฺนฺ’ติ น โรทสี’ติ. ‘สามี มาเอวํ อวจ, น เอตํ เอตสฺส อนุจฺจวิกํ ขนฺ
ติเมตฺตานํ ทฺยสมฺปนฺโน เม อโยยุตฺโต, อูเร สํวตฺตติปฺตฺโต วิย อโหตี’ติ. ‘อถ
กสฺมา น โรทสี’ติ. สปิ สฺส อโรทนาการณํ กเถนฺตี :-

‘ยถาปี อุตฺกกุมฺโภ	ภินฺโน อปฺปปฏิสฺนฺธิโย
เอวํ สมฺปทเมเวตํ	โย เปตฺมนฺโสจติ.
ทฺยหฺมาโน น ชานาติ	ฉาตีนํ ปริเทเวติ
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ	คโต โส ตสฺส ยา คตี’ติ

คาถาทฺวยมาห.

ตสฺสโต ‘ยถา นาม อุตฺกกุมฺโภ อุกฺขิปปิยมาโน ปติตฺวา สตฺตธา ภินฺโน
ปฺนํ ตานิ กปาลานิ ปฏฺฐาปณฺธิยา จเปตฺวา สํวิทฺธิตฺวา ปฏฺฐากตฺถิ กาคฺคํ น สกุโกติ,
โย เปตฺมนฺโสจติ ตสฺสปี เอตฺมนฺโสจจํ เอวํ นปฺผตฺติกเมว โหติ, มตสฺส ปฺนํ
ชีวาเปตฺตํ อสกุโกณฺเยยตฺตา อิทฺธิมโต วา อิทฺธานุภาเวน ภินฺนํ กุมฺภํ สํวิทฺธิตฺวา
อุตฺกสฺส ปุเรตฺตํ สกุกา ภเวยฺย, กาลกโต ปน อิทฺธิเพลนาปี น สกุกา ปฏฺฐิ
ปากตฺติตํ กาคฺคฺนฺ’ติ. อิตฺรา คาถา วุตฺตตฺถาเยว.

สกุโก สพฺเพสํ ฐมฺมกถํ สุตฺวา ปลีทิตฺวา ‘ตฺมฺเหหิ อปฺปมตฺเตหิ มรณสฺสตี
ภาวิตา, ตฺมฺเห อโต ปญฺจาย สหตฺเถน กมฺมํ มา กริตฺถ, อหํ สกุโก เทวราชา,
อหํ โว เคเห สตฺต รตนานิ อปริมาณานิ กริสฺสามิ, ตฺมฺเห ทานํ เทถ, สีลํ รกฺขถ,
อุโปสถกมฺมํ กโรถ, อปฺปมตฺตา โหธา’ติ เตสํ โอวาทํ ทตฺวา เคหํ อปริมิตชนํ
กตฺวา ปกฺกามี”ติ.^{๓๕๖}

โส จ โพธิสฺสโต อาทิตโต ปญฺจาย ปฺตฺตาทโย ทานสีลาทีสุ กุสฺลธมฺเมสุ ปตฺติจฺจาเปตฺ
วา ปิตฺฐมฺมจริยํ จริตฺวา ปฺตฺตกมฺรเณน อโรทณํ อปฺปาทตฺวา สกุเกน ปญฺโஜิ ตเมว อูโรโค ว

^{๓๕๖} พ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓๗๖-๓๗๗.

ตจฺ ชินฺณํ หิตฺวา กจฺจติ ตํ ตฺนุํติ เอวมาทินา วตฺวา อตฺตนิ ปสาเทตฺวา ภริยาทโย อวเสสํ โอว
ทิตฺวา เอวํ เตเนว กเตหิ สตฺตหิ รตฺตเนหิ ปริปรุติเกเห ภริยาทีหิ สทฺธิํ สมกฺกฺวาโส โหติ. โย จ
“ปีตาคิ โลกโวหาเรน อุปฺปตฺติยา วา สมนฺตฺติยา วา ลทฺธนาโม, โส กุสฺลกรณํปฺปมาท-
สมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน อตฺตนา สทฺธิเยว เกเห วสนฺตานํ ปุตฺตาทีนํ กตฺตพฺพกิจฺจํ ปริปรุเรตฺพโพ.
โส หิ ปีตาลทฺธนาโม เอวํ กตฺวา เตสํ กตฺตพฺพกิจฺจํ นาม ปริปรุเรตฺวา อปฺปมคฺโต อุปฺสนฺโต “มยา
กตฺตพฺพกิจฺจํ น กตฺนุ”ติ ปจฺจนา นานุโสจติ. ปุตฺตาทโย ปน ตสฺส วจฺนानุสาเรน ตํ กโรนฺตา
อปฺปมาทสมฺปยุนา อุกฺขโลเก อุปฺสนฺตา ตเถว ปจฺจนา นานุโสจนฺติ. วุตฺตญฺเหตฺ พุทฺธาทีหิ :-

“อธิเจตฺโส อปฺปมชฺชโต
มุนิโน โมนปฺเถสุ สิกฺขโต
โสกา น ภวนฺติ ตาทีน
อุปฺสนตฺตสฺส สทา สติมฺโต”ติ.^{๓๕๗}

“เอตฺถ จ อธิเจตฺโสติ อิมินา อธิจิตฺตสิกฺขา, อปฺปมชฺชโตติ เอเตน อธิ
สึลสิกฺขา, มุนิโน โมนปฺเถสุ สิกฺขโตติ เอเตหิ อธิปญฺญาสิกฺขา. มุนิโนติ วา เอ
เตน อธิปญฺญาสิกฺขา, โมนปฺเถสุ สิกฺขโตติ เอเตน ตาสํ โลกุตฺตรสิกฺขานํ
ปฺพุพฺพภาคปฺปิปฺทา, โสกา น ภวนฺติตฺวาทีหิ สิกฺขาปาริปรุยา อานิสฺโส
ปกาสิตฺโตติ เวทิตฺตพฺพนุ”ติ ตพฺพญฺณนา.^{๓๕๘}

อปฺปมคฺโต จ ทานาทีนํ ปุญฺญานิ กโรนฺโต ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปราชิยวเสน อุกฺขโลเก ว
อตฺถเณ กณฺหาติ นาม. วุตฺตญฺเหตฺ ภควตา อํกุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาตปาถิยํ อิกฺกุสฺสุตฺเต :-

“อายุํ วณฺณํ ยสํ กิตฺติ	สภกํ อุจฺจากุลินฺตํ
รติโย ปตฺตยาเนน	อุพารา อปฺราปฺรา.
อปฺปมาทํ ปสฺสณฺติ	ปฺปญฺญกิริยาสุ ปณฺฑิตา
อปฺปมคฺโต อุโก อตฺถ	อริกณฺหาติ ปณฺฑิต.
ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม จ โย อตฺถ	โย จตฺถ สมฺปราชิโก

^{๓๕๗} พ.อ. (บาลี) ๒๕/๓๗/๑๕๒, พ.อ. (ไทย) ๒๕/๓๗/๒๔๕, พ.อ. (บาลี) ๒๖/๖๘/๒๗๔, พ.อ. (ไทย) ๒๖/๖๘/๓๒๘.

^{๓๕๘} พ.อ.อ. (บาลี) ๓๗/๒๗๓, พ.อ.อ. (บาลี) ๑/๒๔๐.

อตุลภิสมาชิ ธีโร

‘ปณฺทิตฺโต’ติ ปุจฺจติ”ติ.^{๓๕๙}

“อตุลภิสมาชิ อตุลสฺส อภิสมาคเมน, ‘อตุลปฏฺฐิตา’ติ วุตฺตํ
โหติ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๓๖๐} “ตติเย อปฺปมาทํ ปสฺสนฺตฺติ ‘เอตานิ आयुอาทีนํ
ปคฺคยฺนฺเตน อปฺปมาโท กาคพฺโพ’ติ อปฺปมาทเมว ปสฺสนฺติ ปณฺทิตา. ยสฺมา วา
ปฺนุญญกิริยาสุ ปณฺทิตา อปฺปมาทํ ปสฺสนฺติ, ตสฺมา आयुอาทีนํ ปคฺคยฺนฺเตน
อปฺปมาโทว กาคพฺโพ’ติ อตุโธ. ปุริมสฺมี อตุลวิกปฺเป ‘ปฺนุญญกิริยาสุ’ติ
ปทสฺส ‘อปฺปมคฺคโต’ติ อิมินา สมฺพนฺโห. ยสฺมา ปณฺทิตา อปฺปมาทํ ปสฺสนฺ
ติ, ยสฺมาจ ปฺนุญญกิริยาสุ อปฺปมคฺคโต อุโก อตุเถ อธิคโต โหติ, ตสฺมา
आयुอาทีนํ ปคฺคยฺนฺเตน อปฺปมาโทว กาคพฺโพ. ทุติยสฺมี อตุลวิกปฺเป ปณฺทิตา
อปฺปมาทํ ปสฺสนฺติ. กตฺถา’ติ ? ปฺนุญญกิริยาสุ. กสฺมา’ติ เจ ? ยสฺมา อปฺปมคฺคโต
อุโก อตุเถ อธิคคณฺหาติ ปณฺทิตो, ตสฺมา’ติ อตุโธ. **อตุลปฏฺฐิตา**นาติ ทิฏฺฐ
จรมฺมิกา-ทิตปฏฺฐิตา’นาติ ตฏฺฐิกา.”^{๓๖๑}

น หิ โส ปีตา วิคตปฺคฺคตฺเตนภาเวน ปฺคฺคตมรณเหตุสฺมี อโสงโก. โส ปน ตสฺมีเยว
ปฺคฺคเต อธิมคฺคตฺเตน. เตนคฺคต “นคฺคิ ปฺคฺคตฺเตน ปีตฺตโน”ติ เกนจิ น วุตฺตพฺพ. โส หิ โพธิสคฺคตฺตฺต
มรณสฺสตี ภาเวตฺวา สคฺคตํ มรณมฺมภาวํ สคฺคตฺเตน วุตฺตพฺพ. โส จ ภริยาทโย อว
เสเส ทานสํลาทิสฺส ปติฏฺฐาเปตฺวา ตสฺมี เกहे ภริยาทิสฺส สหสํวคฺคตฺตนิโก อปฺปมคฺคโต โหติ.

๒.๔.๒ อาทาสุมุขุมารวตฺถุ

อิทญจ อาทาสุมุขุมารวตฺถุ ขุทฺทกนิกายชาตกฏฺฐกถายํ ความฉินฺทนชาตก-
วณฺณนํ อากคํ พาราณสียํ ชนสนฺธรรณโย ปคฺคตสฺส อาทาสุมุขุมารสฺส ปณฺณาทิปกํ โห
ติ. อีมา ปน “นายํ มฺรณํ กุสโลติ คาลา โพธิสคฺคตฺตฺตฺต อาทาสุมุขุมารเนน ขุทฺทกนิกายคิก-นิ

^{๓๕๙} อ.ป.ญ. (บาลี) ๒๒/๔๓/๔๔, อ.ป.ญ. (ไทย) ๒๒/๔๓/๖๙.

^{๓๖๐} อ.ป.ญ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๕.

^{๓๖๑} อ.ป.ญ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๔.

ปาตชาตกปาถีย์ ความฉันทชาตเก^{๓๖๒} วุตตนเยน เวทิตพฺพา. ตสฺมา อิมสฺมี อาทาสมุขกุมาร-
วตฺตสฺมี ปิตุชมฺมจริยา เอว ทฺวญฺจพฺพา :-

“อติเต พาราณสียํ ชนสนฺโน นาม ราชา รชฺชํ การเสถ. โปธิสตุโต ตสฺส
อคุคมเหสียา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ. ตสฺส มุขํ สุปริมชฺชิตกณฺจนาทาสถลํ วิย
ปริสุทฺธํ อโหสิ อติโสภณกปฺปตฺตํ, เตนฺตสฺส นามกฺคหณทิวเส ‘อาทาสมุขกุมาร
โร’ติ นามํ อํกํสุ. ตํ สตฺตวสฺสพฺกนฺตเรเยว ปน ปิตา ตโย เวเท จ สพฺพพญฺจ
โลเก กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ สิกฺขาเปตฺวา ตสฺส สตฺตวสฺสสิกฺกาเล กาลมกาสี. อมจฺจา
มหนฺเตน สกฺกาเรน รพฺโย สรรีกริจฺจํ กตฺวา มตฺกทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส
ราชกฺคเณ สมนฺนิปตฺติวา ‘กุมารโ อติทโร น สกฺกา รชฺเช อภิสฺสิจฺจุ, วิมฺสิตฺวา
นํ อภิสฺสิจฺจุสํมา’ติ เอกทิวสํ นครํ อลงฺการาเปตฺวา วินิฉฺยญฺจฺจํ สชฺเชตฺวา
ปลฺลงกํ ปณฺณเปตฺวา กุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘วินิฉฺยญฺจฺจํ เทว คนฺตํ
วญฺญู’ติ อาหํสุ. กุมารโ ‘สาธฺว’ติ มหนฺเตน ปรีวาเรน คนฺตฺวา ปลฺลงเก นิสฺสีทิ.
ตสฺส นิสฺสินฺกาเล อมจฺจา เอกํ ทฺวีหิ ปาเทหิ วิจฺรณมกฺกํ วตฺตวิชฺชาจริยเวสํ กา
หาเปตฺวา วินิฉฺยญฺจฺจํ เนตฺวา ‘เทว อยํ ปรีโส ปิตุ มหาราชสฺส กาเล วตฺตวิชฺ
ชาจริโย ปณฺณวิชฺโช อนฺโตญฺมียํ สตฺตรตนญฺจฺจเน กุณฺโทสํ ปสฺสตี, เอเตเนว
คหิตํ ราชกฺุณฺนํ เกหญฺจฺจํ โหตี, อิมํ เทโว สงฺกณฺหิตฺวา จานนฺตเร จเปตฺว’ติ
อาหํสุ. กุมารโ ตํ เหญฺจา จ อฺปรี จ โอโลเกตฺวา ‘นํยํ มนฺสฺโส, มกฺกโฏ เอโส’ติ
ณตฺวา ‘มกฺกญฺญา นาม กตํ กตํ วิทฺธเสตฺถุ ชานนฺติ, อกตํ ปน กาคํ วา วิจาเรตฺถุ
วาน ชานนฺตี’ติ จินฺตฺวา อมจฺจํ ปจฺมํ คาลมาห :-

‘นํยํ ฆรณํ กุสโล โลโล อยํ วลิมฺโข
กตํ กตํ โข ทฺวเสยฺย เอว ฆมฺมมิตํ กุลนฺ’ติ.

ตตฺถ นํยํ ฆรณํ กุสโลติ อยํ สตฺโต น ฆรณํ กุสโล, ฆรณํ วิจาเรตฺถุ วา
กาคํ วา เจโก น โหตี. โลโลติ โลลชาดิโก. วลิมฺโขติ วลิโย มุเข อสฺสา’ติ วลิ
มุโข. เอว ฆมฺมมิตํ กุลนฺติ อิทํ มกฺกญฺจฺจํ นาม กตํ กตํ ทฺวเสตฺพพํ วินา
เสตฺพพนฺ’ติ เอว สภาวนฺ’ติ.

^{๓๖๒} พ.ช. (ปาถีย์) ๒๗/๑๙-๒๑/๗๖-๗๗, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๑๙-๒๑/๑๒๔.

อถาญจา ‘เอวํ ภวิสฺสตี เทวาทิ ตํ อปนเนตฺวา เอกาทฬวิหจฺเยน ปฺน ตเมว อลงฺกริตฺวา วินิจฺจนฺญจฺจํ อานเนตฺวา ‘อํ เทว ปิตุ มหาราชสฺส กาเล วิ นิจฺจนามจฺโจ, วินิจฺจนฺยสฺสคฺตมสฺส สฺสปวตฺตติ, อิมํ สงฺกณฺหิตฺวา วินิจฺจนกมฺมํ การตฺถํ วญฺญตฺตีติ อาหํสฺ. กุมาโร ตํ โอโลเกตฺวา ‘จิตฺตวโต มนุสฺสสฺส โลมํ นาม เอวรूपํ น โหติ, อํ นิจิตฺตโก วานโร วินิจฺจนกมฺมํ กาทฺถํ น สกจฺจิสฺสตีติ ญตฺวา ทฺติยํ คาทมาห :-

‘นยิทํ จิตฺตวโต โลมํ นายํ อสฺสาสิโก มิโค
สิญฺจํ เม ชนสนฺเชน นายํ กิลฺยจิ วิชานตีติ.

ตตฺถ นยิทํ จิตฺตวโต โลมนฺติ ยํ อิทํ เอตสฺส สรีเร ผรฺสโลมํ, อิทํ วิจารณปณฺณาย สมฺปยุตฺตจิตฺตวโต น โหติ. ปากตฺกจิตฺเตน ปน อจิตฺตโก นาม ติรจฺจานคโต นตฺถิ. นายํ อสฺสาสิโกติ อํ อวสฺสโย วา หุตฺวา อนุสาสนีวาทตฺวา อณฺณํ อสฺสาเสตฺถํ อสมตฺถตฺตาย น อสฺสาสิโก. มิโคติ มกฺกญฺ อห. สิญฺจํ เม ชนสนฺเชนาติ มยฺหํ ปีตฺรา ชนสนฺเชน เอตํ สิญฺจํ กถิตํ, ‘มกฺกโก นาม การณการณํ น ชานาตีติ เอวํ อนุสาสนี ทินฺนา’ติ ทิเปติ. นายํ กิลฺยจิ วิชานตีติ ตสฺมา ‘อํ วานโร น กิลฺยจิ ชานาตีติ นิญฺจเมตฺถ คนฺตพฺพํ. ปาฬิยํ ปน ‘นายํ กิลฺยจิ น พุสฺสเย’ติ ลิจิตํ, ตํ อญฺจกถายํ นตฺถิ.

อมจฺจา อิมมปิ คาทํ สุตฺวา ‘เอวํ ภวิสฺสตี เทวาทิ ตํ อปนเนตฺวา ปฺนปิ เอกทิวสํ ตเมว อลงฺกริตฺวา วินิจฺจนฺญจฺจํ อานเนตฺวา ‘อํ เทว ปุริโส ปิตุ มหาราชสฺส กาเล มาตาปิตุอุปญฺจการโก, กุเลเชญฺจปจายิกกมฺมการโก, อิมํ สงฺกณฺหิตฺถํ วญฺญตฺตีติ อาหํสฺ. กุมาโร ตํ โอโลเกตฺวา ‘มกฺกญฺ นาม จลจิตฺตา, เอวรूपํ กมฺมํ กาทฺถํ น สมตฺถา’ติ จินฺตเตตฺวา ตติยํ คาทมาห :-

‘น มาตฺรํ ปีตฺรํ วา ภาทฺรํ ภคินี สกํ
ภเรยฺย ตาทิโส โปโส สิญฺจํ ทสฺเรน เม’ติ.

ตตฺถ ภาทฺรํ ภคินี สกนฺติ อตฺตโน ภาทฺรํ วา ภคินี วา. ปาฬิยํ ปน ‘สชฺน’ติ ลิจิตํ, ตํ ปน อญฺจกถายํ ‘สชฺน’ติ วุตฺเต สกภาทิกภคินีโย ลพฺภนฺติ, ‘สชฺน’ติ วุตฺเต สหายโก ลพฺภตีติ วิจาริตเมว. ภเรยฺยาติ โปเสยฺย. ตาทิโส โปโสติ ยาทิโส เอส ทิสฺสตี, ตาทิโส มกฺกญฺชาติโก สตฺโต น ภเรยฺย. สิญฺจํ ทสฺเรน

เมติ เอว เม ปิตรา อนุสิฏฺจํ. ปีตา หิสฺส ชนํ จตุหิ สงฺกหตฺตฺวหิ สนฺทหนโต
'ชนสนฺโธ'ติ วุจฺจติ, ทสฺหิ รเถหิ กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ อตฺตโน เอเกเนว รเถน
กรรมโต 'ทสฺรโธ'ติ. ตสฺส สนฺติกา เอวรุปฺปสฺส โอวาทสฺส สุตฺตฺวา เอวมาห.

อมจฺจา 'เอวํ ภวิสฺสติ เทวาทิ มกฺกญฺํ อปเนตฺวา 'ปณฺทิตฺ กุมาริ
สภฺขิสฺสติ รชฺชํ การเณนฺ'ติ โพธิสฺสत्ตํ รชฺเช อภิสฺสยจฺติว 'อาทาสมฺมุขรณฺโณ
อาณาทิ นกเร เภรี จราเปสฺสุ. ตโต ปญฺจาย โพธิสฺสโต ฐมฺเมน รชฺชํ การเณ,
ปณฺทิตภาโวปฺปสฺส สกลสมฺมุทฺธิปํ ปตฺถริตฺวา คโต"ติ.^{๓๖๓}

เอวณฺจ โส โพธิสฺสตฺตฺวโต อาทาสมฺมุมาโร โลเก สพฺพสฺสิกฺขิตฺตพฺพเกสฺสุ สิกฺขาเปนฺตํ
ชนสนฺธราชปิตโร นิสฺสาย ชวนาธิปญฺญาสมฺปนฺโน^{๓๖๔} ปิตริ กาลกเต พาราณสียํ อตฺตโน เปตฺ
ติกรชฺชํ ปฏฺธิกิตฺวา พหฺนเมว ชวานํ ฆาตฺกํ อุปฺปาเทสฺสิ. อิมินา ปน ปญฺญาสมฺปทาปติญฺจาปน
วเสน ปิตฺรฐมฺมจฺริยา ปญฺจวิธปฺตฺตกตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกถายํ วุตฺเตน สิปฺปสิกฺขาปนวตฺตฺนา สทิสฺสา
โหติ. เตน กิณฺจิก ปุเนตฺถ วิตฺถารโต น วตฺตพฺพํ. ตา จ ปญฺญา ว "เสฏฺฐจา"ติ วุจฺจติ. ตสฺมา
สมฺมุป-ปญฺญาสมฺปนฺโน เสฏฺฐโจ. โส หิ สพฺพานิ กิจฺจานิ สฺสญฺจํ นิปฺพาเทสฺสุ สมฺตฺโต. เอวณฺเจตํ
ปญฺญา-สมฺปทาปติญฺจาปนํ กตฺตพฺพกิจฺจํ โหติ. สเจ ปน ตํ น กตํ, โส ปฺตฺโต นิปฺปญฺโณ อุภย
โลเก อตฺตโน ชีวิตํ ปวตฺเตตฺตํ น สกฺโกติ. โส หิ อตฺตโน ปิตโร มารเณตฺตํ สกฺโกติ. เอวณฺ
เจตฺถ นิสฺสสนวตฺตฺวํ เอกกนิปาเต อตฺถกามวคฺเค มกฺสชาติกวนฺณณายํ วุตฺตตฺถนเณน ทญฺจพฺพํ :-

“อติเต พาราณสียํ พุรหฺมมตฺเต รชฺชํ การเณเต โพธิสฺสโต วณฺชิชฺชาย ชีวิกํ
กปฺเปติ. ตทา กาสีรญฺเจ เอกสฺมี ปจฺจนฺตคาเม พหุ วฑฺฒเกี วสนฺติ. ตตฺถโก
ขลิตวฑฺฒเกี รุกฺขํ ตจฺจติ, อถสฺส เอโก มกโส ตมฺพโลหถาลกปฺปญฺจิสฺสทิสฺเส สี
เส นิสฺสิทฺวา สตฺติยา ปหรนฺโต วิย สีสํ มุขตฺตฺนฺทเกน วิชฺฌิ. โส อตฺตโน สนฺติ
เก นิสฺสินํ ปฺตฺตํ อาห 'ตาท มยฺหํ สีสํ มกโส สตฺติยา ปหรนฺโต วิย วิชฺฌติ, วาเร
หิ นนฺ'ติ. 'ตาท อธิวเสหิ, เอกปฺปหารเนว ตํ มารเณสฺสามิ'ติ. ตสฺมี สมเย
โพธิสฺสโตปิ อตฺตโน ภณฺทํ ปริเยสฺमानํ ตํ คามํ ปตฺวา ตสฺสา วฑฺฒกิสฺสาถาย
นิสินฺโน โหติ. อถ โส วฑฺฒเกี ปฺตฺตํ อาห 'ตาท อิมํ มกสํ วาเรหิ'ติ. โส

^{๓๖๓} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๒๙-๓๑.

^{๓๖๔} ปญฺญา ๕ อย่างคือ มหาปญฺโณ, ปุณฺณปญฺโณ, หาสปญฺโณ, ชวนปญฺโณ, ติกฺขปญฺโณ, นิพฺเพธิก-
ปญฺโณ ดูรายละเอียดใน ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๙๓/๗๗, ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๙๓/๑๑๐, ม.ญ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๖-๕๘.

‘วาเรสุสามิ ตาตา’ติ ติจิณฺ มหาพรสฺสุ อุกุขิปิตฺวา ปิตุ ปิณฺณสฺสเส จตฺวา ‘มกสฺส
ปหริสฺสามิ’ติ ปิตุ มตฺถกํ ทฺวริชา ภินฺทฺทิ, วทฺธกํ ตตฺถเว ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต.
โพธิสฺสโต ตสฺส ตํ กมฺมํ ทิสฺวา ‘ปจฺจามิตฺโตปิ ปณฺทิตฺว เสยฺโย. โส หิ
ทณฺทกฺเขนปี มนุสฺสเส น มาเรสฺสตี’ติ จินฺตเตตฺวา อิมํ คาลมาห :-

‘เสยฺโย อมิตฺโต มติยา อุเปโต
น เตวว มิตฺโต มติวิปฺปหิโน
‘มกสฺส วริสฺสน’ติ หิ เอพฺมุโค
ปฺตฺโต ปิตุ อพฺภิตา อุตฺตมกฺคน’ติ.^{๓๖๕}

ตตฺถ เสยฺโยติ ปวโร อุตฺตโม. มติยา อุเปโตติ ปณฺณาย สมฺนฺนาคโต.
เอพฺมุโคติ ลาตามุโข พาโล. ปฺตฺโต ปิตุ อพฺภิตา อุตฺตมกฺคนฺติ อตฺตโน
พาลตฺตาย ปฺตฺโตปิ หุตฺวา ปิตุ อุตฺตมกํ มตฺถกํ ‘มกสฺส ปหริสฺสามิ’ติ ทฺวริชา ภินฺทฺทิ.
ตสฺมา พาลมิตฺตโต ปณฺทิตอมิตฺโตว เสยฺโยติ อิมํ คาลํ วตฺวา โพธิสฺสโต อญฺ
จาย ขถากมฺมํ คโต. วทฺธกิสฺสสํปิ ฌาตกา สรริกิจฺจํ อํกํสุ”ติ.^{๓๖๖}

ยถา จ ปฺตฺโต สมฺมปฺปณฺณาย สมฺนฺนาคโต หุตฺวา อธิกปณฺณาย สพฺพภิกฺขุจํ สุกฺกุ
นิปฺพาเทตฺถ สมตฺโต โหติ, ตเถว เตน ปณฺณาสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน ปิตฺธมฺมจริยา กตฺตพฺพา.
สเจ หิ สา น กตา, โส ปฺตฺโต นิปฺปณฺโณ หุตฺวา อุกฺขยโตเก อตฺตโน ชีวิตํ ปวตฺเตตฺถ อสมตฺโต เจว
มกสฺสชาติเก วตฺถุ วีย อตฺตโน ปิตฺธํ มาเรตฺถ สมตฺโต จ โหติ.

๒.๔.๓ โกสิยเสฏฺฐจิตฺต

อิทฺถจ โกสิยเสฏฺฐจิตฺต ขุทฺทกนิกายชาตกฏฺฐกถายํ ทสฺกนิปาเต พิลารโกสิยชาตก-
วณฺณนายญฺเจว^{๓๖๗} ทฺวาทสฺกนิปาเต โกสิยชาตกาวณฺณนายญฺจ^{๓๖๘} อสีตฺนิปาเต สุชาโกชนชาตก-

^{๓๖๕} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๔/๑๑, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๔/๑๙.

^{๓๖๖} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๑๗-๑๘.

^{๓๖๗} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๔๔๒-๔๕๐.

^{๓๖๘} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๑๑๙.

วณณนายณญ^{๓๖๙} มงฺกอลตฺถที่ปณียณญ^{๓๗๐} สันนุเทตพพ. อีมา ปน เนว กีนามิ นปี วิกุณณามิตี
คาถา ขุททกนิกาย อัสติณีปาตปาลิย สุธาโกชนชาตเก^{๓๗๑} วุตตนเยน ทฏฺฐพฺพา. ตสฺมา อัสติณีปา
เต สุธาโกชนชาตวณณนาย อากตฺ โกสิยเสฏฺฐจิตฺตฺว เอวเมตฺถ สนฺธาย วุตฺตํ :-

“อติเต พารานสิยํ พุรหมตฺเตเต รชฺชํ กาเรนฺเต เอโก คหปติ อฑฺโฒ
อโหสิ อัสติโกฏฺฐิวิโก. อถสฺส ราชา เสฏฺฐิณฺณจํ อทาสี โส ราชปฺมุชิตํ นาค-
ชานปทปฺมุชิตํ หุตฺวา เอกทิวสํ อุตฺตโน สมฺปตฺติํ โอลเกตฺวา จินฺตลฺลํ ‘อัย ยโส
มยา อติตฺถเว เนว นิทฺทายนฺเตน น กายทฺถจฺจริตาทีนํ กโรนฺเตน ลทฺโธ,
สุจฺริตานํ ปน ปฺมุเตว ลทฺโธ, อนาคเตปี มยา มม ปตฺติญฺจํ กาคฺคํ วฏฺฐตี’ติ. โส
รณฺโณ สนฺตํกํ คนฺตฺวา ‘เทว มม จเร อัสติโกฏฺฐิณํ อุตฺถิ, ตํ คณฺหาหิ’ติ วุตฺวา ‘น
มยฺหํ ทว ธเนนฺตฺโถ, พหุํ เม ธนํ, อิตฺถิปี ยทิจฺจลฺลํ ตํ คณฺหาหิ’ติ วุตฺเต ‘เก นู เทว
มม ธนํ ทาคฺคํ ลกฺขมิตี’ อาห. อถ รณฺณ ‘ยถารุจํ กโรหิ’ติ วุตฺเต จตฺตฺส
นกรทฺวารเรสุ นกรมชฺเช นิเวสนทฺวารเร จา’ติ จ ทานสาลาโย การเตวาทเวสสิกํ
จสตสสฺสปรึจจํกํ กโรนฺโต มหาทนํ ปวตฺเตลลํ. โส ยาวชิวํ ทนํ ทวฺวา ‘อิมํ
มม ทานวํสํ มา อุปจฺฉินฺนททา’ติ ปตฺเต อนุสาสิตฺวา ชีวิตปริโยสานเณ สกฺโก
หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ปตฺโตปิสฺส ตเถว ทนํ ทวฺวา จนฺโท หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส
ปตฺโต สฺวริโย หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปตฺโต มาตลลํ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปตฺโต
ปณฺจสิโย หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส ปน ปตฺโต ญฺโจะ เสฏฺฐิณฺณจํ ลทฺธา
มจฺจริยโกสิโย นาม อโหสิ อัสติโกฏฺฐิวิโก. โส ‘มม ปีตุปิตามหา พาลา
อเหตุ, ทุกฺเขน สมฺภตํ ธนํ จทฺเทตฺถ, อหํ ปน ธนํ รกฺขิสฺสามิ, กสฺสจํ กิณฺณจํ
ทสฺสามิ’ติ จินฺตเตวาทนสาลา วิทฺธเสตฺวา อคฺคินา ฌาเปตฺวา ถทฺธมจฺจริ อโห
สิ. อถสฺส เกทฺวารเร ยาจกา สนฺนิปตฺติตฺวา พาทา ปคฺคยฺห ‘มหาเสฏฺฐิ มา อุตฺต
โน ปีตุปิตามหานํ ทานวํสํ นาสยิ, ทนํ เทหิ’ติ มหาสทฺเทน ปริเทวีสุ. ตํ สุตฺ
วา มหัชโน ‘มจฺจริยโกสิเยน อุตฺตโน ทานวํโส อุปจฺฉินฺนโน’ติ ตํ กรหิ.
โส ลชฺชิตํ นิเวสนทฺวารเร ยาจกานํ อากตาคตฺตญฺจํ นีวเรตฺถ อารกฺขํ จเปสิ. เต
นิปฺปจฺจยา หุตฺวา ปน ตสฺส เกทฺวารํ น โอลเกตฺถ. โส ตโต ปฏฺจาย ธนเมว

^{๓๖๙} พ.ช.อ. (บาลี) ๘/๒๖๖-๓๐๘.

^{๓๗๐} มงฺกอลตฺถ. (บาลี) ๑/๑๐๙/๑๒๒-๑๒๙.

^{๓๗๑} พ.ช.อ. (บาลี) ๒๘/๑๙๒-๒๑๒/๗๔-๗๖, พ.ช.อ. (ไทย) ๒๘/๑๙๒-๒๑๒/๑๑๕-๑๑๘.

สำหรับ, เนว อุตตนา ปริภุชติ, น ปุตตทาราทีน เทติ, กณชิกพิลงกหุติย
สกุณทกภคตํ ภุชติ, มุลผลมตตตตนานิ ภูลวตถานิ นิวาเสติ, ปณณตตํ
มตถเก ชาเรตฺวา ชรคฺโคณยุตฺเตน ชชฺชรรณเณน ยาคี. อิติ ตสฺส อสปฺปฺริสสฺส
ตตตํ ฐนํ สุนเขน ลทฺธํ นาฬิเกอฺว วย อโหสิ. โส เอกทิวสํ ราชูปฏฺฐานํ กจฺจน
โต ‘อนุเสฏฺฐี อาทาย กมิสฺสามิ’ติ ตสฺส เกหํ อกมาสิ. ตสฺมี ขณเณ อนุเสฏฺฐี
ปุตฺตธิดาทีหิ ปริวโต นวสปีปฏกมธฺสภจฺจณเณหิ สงฺขตํ ปายาสํ ภุชมาโน
นินฺนโน โหติ. โส มจฺจริยโกสิยํ ทิสฺวา อาสนา วุฏฺสา ย ‘เอहि มหาเสฏฺฐี อิมสฺมี
ปลฺลนฺเก นิสฺสท, ปายาสํ ภุชสิสฺสามา’ติ อาห. ตสฺส ปายาสํ ทิสฺวาว มุเข เขโ
อุปฺปชฺช, ภุชิตฺตกาโม อโหสิ, เอวํ ปน จินฺเตสิ ‘สจฺจํ ภุชสิสฺสามิ, อนุเสฏฺฐ
โน มม เกหํ อากตฺถาเล ปฏิสกฺกาโร กาทพฺโพ ภวิสฺสติ, เอวํ เม ฐนํ นสฺสิสฺสติ,
น ภุชสิสฺสามิ’ติ. อถ ปุณฺนปฺปฺนํ ยาจิมานปิ ‘อิตานิ เม ภุชตํ, สฺหิโตสฺมี’ติ น
อิจฺฉิ. อนุเสฏฺฐิมฺหิ ภุชขนฺเต ปน โอโธเกนโต มุเข สลฺยชามานเนน เขเพน นิสฺ
ทิตฺวา ตสฺส ภตฺตกิจฺจาวสานเณ เตน สทฺธิ ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ราชานํ ปส
สิตฺวา ราชนิเวสนโต โอตฺริตฺวา อคฺคโน เกหํ อนุปฺปตฺโต ปายาสตณฺหา
ปีพฺยมาโน จินฺเตสิ ‘สจฺจํ ‘ปายาสํ ภุชิตฺตกาโมมฺหิ’ติ วกฺขามิ, มหาชน
ภุชิตฺตกาโม ภวิสฺสติ, พหุ ตณฺหฺลลาทโย นสฺสิสฺสณฺติ, น กสฺสจิกเถสฺสามิ’ติ.
โส รตฺตนิทฺวํ ปายาสเมว จินฺเตนโต วิตฺตินาเมตฺวาปี ฐนนาสนภเยน กสฺสจ
อกเถตฺวา วปีปาสํ อธิวเสสิ, อนุกฺกเมน อธิวเสตฺมํ อสภฺโกนโต อุปฺปณ
ทุปฺปณฺนุกฺขาโต อโหสิ. เอวํ สนฺเตปี ฐนนาสนภเยน อกเถนโต อปรภาเค
ทพฺพโล หตฺวา สยนํ อุปลฺลหิตฺวา นิปชฺช.

อถ นํ ภริยา อุปลฺลนฺตฺวา หตฺเถน ปีภุจฺสิ ปริมชฺชมานา ‘กึ เต สามิ อผา
สฺสกน’ติ ปุจฺฉิ. ‘ตเวว สรีเร อผาสฺสํ กโรหิ, มม อผาสฺสํ นตฺถิ’ติ. ‘สามิ
อุปฺปณฺนุกฺขาโตสฺส, กึ นฺเต กาจิ จินฺตา อตฺถิ, อุททา ราชเต กุปี
โต, อทฺ ปุตฺเตหิ อวมาโน กโต, อถ วา ปน กาจิ ตณฺหา อุปฺปนฺนา’ติ. ‘อาม ตณ
หา เม อุปฺปนฺนา’ติ. ‘กเถหิ สามิ’ติ. ‘กเถสฺสามิ, สภฺชิสฺสสฺส นํ รกฺขิตฺตุน’ติ.
‘รกฺขิตฺตพฺพยฺยตฺตกาเจ, รกฺขิตฺตสามิ’ติ. เอวมฺปิ ฐนนาสนภเยน กเถตฺมํ น อสฺสหิ.
ตาย ปุณฺนปฺปฺนํ ปีพฺยมาโน กเถสิ ‘ภทฺเต อหํ เอกทิวสํ อนุเสฏฺฐี นวสปี
มธฺสภจฺจณเณหิ สงฺขตํ ปายาสํ ภุชขนฺตํ ทิสฺวา ตโต ปฏฺสา ย ตาทีสํ ปายาสํ

ภูษิตูคาโม ชาโต'ติ. 'อสปปริส ก็ ตูว์ ทุคโคโต, สกทพารณสิวาสิน ปโหนกั
ปายาส ปิจิสสามิ'ติ. อตฺตส สีสเ ทนฺเทน ปหรรณกาโล วีย อโหสิ. โส ตสฺสา
กฺขมิตฺวา 'ชานามหิ ตว มหทฺชนภาวํ, สเจ เต กุลมฺรา อาภตํ อตฺถิ, ปายาส
ปิจิตฺวา นาครานํ เทหิ'ติ อาห. 'เตน หิ เอกวีถิवासิน ปโหนกั กตฺวา ปจามิ'ติ.
'ก็เต เอเตหิ, อตฺตโน ปน สนฺตํ ขาทนฺตุ'ติ. 'เตน หิ อิตฺโต จิตฺโต จ สตฺตสตฺตมฺร
วาสิน ปโหนกั กตฺวา ปจามิ'ติ. 'ก็เต เอเตหิ'ติ. 'เตน หิ อิมสฺมี เกเห ปรีชนสฺ
สา'ติ. 'ก็เต เอเตนา'ติ. 'เตน หิ พนฺธุชนสฺเสว ปโหนกั กตฺวา ปจามิ'ติ. 'ก็เต
เอเตนา'ติ. 'เตน หิ ตฺยฺหณฺจ มยฺหณฺจ ปจามิ สามิ'ติ. 'กาสิ ตูว์, น ตฺยฺหํ ฏฺฐิตี'
ติ. 'เตน หิ เอกสฺเสว เต ปโหนกั กตฺวา ปจามิ'ติ. 'มยฺหณฺจ ตูว์ มา ปจิ, เกเห
ปน ปจฺนเต พฺหุ ปจฺจาสิสนฺติ, มยฺหํ ปน ปตฺถิ ตณฺฑุลานํ จตุภาคํ ชีรสฺส อจฺจรี
สทฺทฺชราย กรณฺทกํ สปปีสฺส กรณฺทกํ มธฺสฺส เอกณฺจ ปจฺนภาชนํ เทหิ, อหํ อรณฺ
ณํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ ปิจิตฺวา ภูษิตฺสามิ'ติ. สาทถา อกาสิ. โส ตํ สทฺทํ เจฏฺเฐน
คาหาเปตฺวา 'คจฺจ อสฺสกุณฺเณ ติฏฺฐาหิ'ติ ตํ ปฺรโต เปเสตฺวา เอกโกว โสณฺณํ
กตฺวา อณฺณตคเวเสน ตตฺถ กนฺตฺวา นทีตีเร เอกสฺมี คจฺจมฺมุเล อุทฺชนํ
การตฺวา ทารุทกํ อาหาราเปตฺวา 'ตวํ กนฺตฺวา เอกสฺมี มกฺเค จตฺวา กิณฺณิเทว
ทิสฺวา มม สณฺณํ ทเพยฺยาสิ, มยา ปกฺโกสิตกาเลว อาคจฺเจยฺยาสิ'ติ ตํ เปเสตฺวา
อคฺคิ กตฺวา ปายาส ปจิ.

ตสฺมี ขณฺเ สกโก เทวราชา ทสฺสทสฺสโยชนํ อลงฺกตเทวนครํ สฏฺฐิโยชนํ
สุวณฺณวที โยชนสทฺสสุทฺเพชฺ เวชยนฺตํ ปณฺจโยชนสติกํ สฺฐมฺมสํ สฏฺฐิโยชนํ
ปณฺฑกมฺพลสิลาสนํ ปณฺจโยชนาวฏฺฐํ กณฺจนมาลเสตฺจจตฺตํ อทฺตมฺเดยฺโยกฺกิ-
สงฺขา เทวจฺจรา อลงฺกตปฏฺยตฺตํ อตฺตภาวน'ติ อิมํ อตฺตโน สิริ โอลเกตฺวา 'ก็
นุ โข กตฺวา มยา อัย ยโส ททฺโร'ติ จินฺเตตฺวา พารณสิยํ เสฏฺฐิภูเตน ปวตฺติตํ
ทานํ อทฺทส. ตโต 'มม ปุตฺตาทโย กุหิ นินฺนพตฺตา'ติ โอลเกนฺโต 'ปุตฺโต เม
จฺนฺโท เทวปุตฺโต หุตฺวา นินฺนพตฺติ, ตสฺส ปุตฺโต สุริโย, ตสฺส ปุตฺโต มาตลิ,
ตสฺส ปุตฺโต ปณฺจสิโข'ติ สทฺทเพสํ นินฺนพตฺติ ทิสฺวา 'ปณฺจสิขสฺส ปุตฺโต ก็ทิ
โส'ติ โอลเกนฺโต อตฺตโน รัสสฺส อุปจฺฉินฺนภาวํ ปสฺสิ. อตฺตสฺส เอตทโหสิ
'อัย อสปปริโส มจฺจรี หุตฺวา เนว อตฺตนา ปรีกฺขชติ, น ปเรสํ เทติ, มม วโส
เตน อุปจฺฉินฺโน, กาลํ กตฺวา นีรเย นินฺนพตฺติสฺสติ, โอวาทมสฺส ทตฺวา มม

วิสั ปติฏฐาเปตฺวา เอตสฺส อิมสฺมี เทวนคเร นิพพุตตนาการ์ กริสฺสามี'ติ.
โส จนนทาทโย ปกฺโกสาเปตฺวา 'เอถ มนุสฺสปลํ คมิสฺสาม, มจฺจริยโกสิเยน อม
หํกํ วิโส อูปจฺฉินฺโน, ทานสาลา ฌาปีตา, เนว อุตตนา ปรีฏฺชติ, น ปเรสํ
เทติ, อิทานิ ปน ปายาสํ ภูณฺชิตฺถกาโม หุตฺวา 'มเร ปจฺจนเต อณฺณสฺสปี ปายาโส
ทาทพฺโพ ภวิสฺสตี'ติ อรณฺญํ ปวิสิตฺวา เอกโกว ปจฺติ, เอตํ ทเมตฺวา ทานพลํ
ชานาเปตฺวา อากมิสฺสาม, อปีจ โข ปน อมฺเหหิ สพฺเพหิ เอกโต ยาจียมาโน
ตตฺถเว มเรยฺย. มม ปจฺมํ คนฺตฺวา ปายาสํ ยาจิตฺวา นิสินฺนกาเล ตุมฺहे พ
ราหฺมณฺวณฺเณน ปฏฺิปาฏฺิยา อากนฺตฺวา ยายฺเยยถา'ติ วตฺวา สยํ ดาว พ
ราหฺมณฺวณฺเณน ตํ อูปสงฺกมิตฺวา 'โก กตโร พารามสฺสคฺคมนมฺกุโค'ติ ปุจฺฉิ. อถ
นํ มจฺจริยโกสิโย 'กึ อุมฺมตฺตโกสิ, พารามสฺสคฺคมฺปิ น ชานาสี, กึ อโต
เอสิ, เอตโต ยahi'ติ อาห.

สกุโก ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา อสฺสณฺโต วิย 'กึ กเถสึ'ติ ตํ อูปคจฺจนเตว.
โสปี 'เอเร พริทฺ พราหฺมณ กึ อโต เอสิ, ปุโรโต ยahi'ติ วิรวิ. อถ นํ สกุโก 'โก
กสฺมา วิรวสิ, ฐโม ปณฺณายติ, อคฺคิ ปณฺณายติ, ปายาโส ปจฺจติ, พราหฺมณานํ
นิมนฺตณฺฏฺาเนน ภวิสฺสตี, อหฺมปี พราหฺมณานํ โภชนกาเล โลกํ ลภิสฺสามิ, กึ
มํ นิจฺจุภสิ'ติ วตฺวา 'นตฺถตฺถ พราหฺมณานํ นิมนฺตณํ, ปุโรโต ยahi'ติ วุตฺเต 'เตน
หิ กสฺมา กุชฺฉสิ, ตว โภชนกาเล โลกํ ลภิสฺสามิ'ติ อาห. อถ นํ โส 'อหํ
เต เอกสฺสิตฺถมฺปิ น ทสฺสามิ, โลกํ อิทํ มม ยปนฺนตฺตเมว, มยาปี เจตฺม ยาจิตฺวา
ลพฺฐํ, ตวํ อณฺณโต อาหารํ ปรีเยสาหิ'ติ วตฺวา ภริยํ ยาจิตฺวา ลพฺฐภาวํ
สนฺธยาเวว วตฺวา คากมาห :-

‘เนว กิณฺนามิ นปี วิกฺกิณฺนามิ
น จาปี เม สนนฺจโย จ อตฺถิ
สุกฺกิณฺนรูปํ วตฺถํ ปรีตฺตํ
ปตฺโตทโน นาลมยํ พุณฺณนฺ'ติ.

ตํ สุตฺวา สกุโก 'อหฺมปี เต มนฺตรสพฺเพน เอกํ สิลอกํ กเถสฺสามิ, ตํ
สุณาหิ'ติ วตฺวา 'น เม ตว สิลอกเณน อตฺถิ'ติ ตสฺส วาเรณตฺสเสว กา
ถาทูยมาห :-

‘อุปปมฺหา อุปปํ ทชฺชา	อนุมชฺชโต มชฺฌกํ
พหุมฺหา พหุํ ทชฺชา	อทานํ นุปฺปชฺชติ.
ตํ ตํ วทามิ โกลิย	เทหิ ทานานิ ภูณฺช จ
อริยมคฺคํ สมารุห	เนกาสิ ลภเต สุขณฺ’ติ.

ตตถ อนุมชฺชโต มชฺฌกนฺติ อุปปมตฺตกมฺปิ มชฺฌเม เจตฺวา เทว โกฏฺฐ
 าสเ กริตฺวา เอกํ โกฏฺฐาสิ ทตฺวา ตโต อวเสสโต อนุมชฺชโตปิ ปฺน มชฺฌ
 เมตฺวา เอกโก โกฏฺฐาโส ทาทพฺโพเยว. **อทานํ นุปฺปชฺชติ** อุปฺปํ วา พหุํ วา
 ทินฺนํ โหตุ, อทานํ นาม น โหติ, ตมฺปิ ทานเมว มหปฺพลเมว.

โส ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา ‘มนาปี เต พุราหุณฺณ กถิตํ, ปายาเส ปกฺเก
 โถกํ ลภิสฺสสิ, นิสิตฺทาหิ’ติ อาห. สกฺโก เอกมฺนฺเต นิสิตฺติ. ตสฺมี นิสินฺเน
 จนฺโท เตเนว นียาเมน อุปฺสงฺกมิตฺวา ตเถว กถํ ปวตฺเตตฺวา ตสฺส วาเรณฺตสฺเสว
 คาถาทูยมาห :-

‘โมฆญฺจสฺส หุตํ โหติ	โมฆญฺจาปี สมิหิตํ
อติถิสฺมี โย นิสินฺนสฺมี	เอโก ภูณฺชติ โภชนํ.
ตํ ตํ วทามิ โกลิย	เทหิ ทานานิ ภูณฺช จ
อริยมคฺคํ สมารุห	เนกาสิ ลภเต สุขณฺ’ติ.

ตตถ สมิหิตนฺติ ฐนฺอุปาทนวิริยํ.

โส ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา กิจฺเณน กถิเรน ‘เตน หิ นิสิตฺ, โถกํ ลภิสฺสสิ’ติ
 อาห. โส คนฺตุวา สกฺกสฺส สนฺติเก นิสิตฺติ. ตโต สุริโย เตเนว นเยน อุปฺสงฺกมิตฺ
 วา ตเถว กถํ ปวตฺเตตฺวา ตสฺส วาเรณฺตสฺเสว คาถาทูยมาห :-

‘สจฺจญฺจสฺส หุตํ โหติ	สจฺจญฺจาปี สมิหิตํ
อติถิสฺมี โย นิสินฺนสฺมี	เนโก ภูณฺชติ โภชนํ.
ตํ ตํ วทามิ โกลิย	เทหิ ทานานิ ภูณฺช จ
อริยมคฺคํ สมารุห	เนกาสิ ลภเต สุขณฺ’ติ.

ตสฺสปี วณํ สุตฺวา กิจฺเณน กสิเรน ‘เตน หิ นิสิตฺ, โถกํ ลภิสฺสสํ’ติ อาห.
โส คนฺตุวา จนฺตสฺส สฺนฺติเก นิสิตฺ. อถ นํ มาตฺลิ เตเนว นเณน อุปสงฺกมิตฺวา
ตเถว กถํ ปวตฺเตตฺวา ตสฺส วาเรณฺตสฺสเสว อิมํ คาลา อภาสี :-

‘สรวฺจ ชฺหติ โปโส	พหุกาย คยาย จ
โทณํ ติมฺพฺรติตฺตสฺมี	สิขฺมโสเต มหาวเห.
อตุร จสฺส หุตํ โหติ	อตุร จสฺส สมีหิตํ
อติถิสฺมี โย นิสินฺนสฺมี	เนโก ภูณฺชติ โภชนํ.
ตํ ตํ วทามิ โกลิย	เทหิ ทานานิ ภูณฺช จ
อริยมกฺคํ สมารุห	เนกาสิ ลกฺเต สุขนฺ’ติ.

ตาสํ อตุโธ :- โย ปุริโส ‘นาคยฺกฺษาทีนํ พลิกมฺมํ กโรมี’ติ สมฺมุตฺตสฺส
จฺติ-โปกฺขรณิยาทีสุ ยํ กิจฺจํ สรวฺจ อุปคนฺตุวา ชฺหติ, ตตฺถ พลิกมฺมํ กโรติ, ตถา
พหุกาย นทียา คยาย โปกฺขรณิยา โทณนามเก จ ติมฺพฺรนามเก จ ติตฺเต สิขฺม-โส
เต มหฺนฺเต วาริวเห. อตุร จสฺสตาติ ยทํ อตุราปี เอเตสุ สราทีสุ อสฺส ปุริสสฺส
หุตฺตเจว สมีหิตฺตเจว โหติ, สพลํ สุขุทฺรยํ สมฺปชฺชติ. อติถิสฺมี โย นิสินฺนสฺมี เน
โก ภูณฺชติ โภชนํ, เอตฺถ วตฺตพฺพเมว นตฺถิ, เตน ตํ วทามิ ‘โกลิย ทานานิ จ
เทหิ, สยญฺจ ภูณฺช, อริยานํ ทานาภิตฺตานํ พุทฺธาทีนํ มกฺคํ อภिरุห. น หิ
เอกาสิ เอโกว ภูณฺชมาโน สุขํ นาม ลกฺติ’ติ.

โส ตสฺสปี วณํ สุตฺวา ปพฺพตฺตญฺเณน โอตฺถโณ วีย กิจฺเณน กสิเรน
‘เตน หิ นิสิตฺ, โถกํ ลภิสฺสสํ’ติ อาห. มาตฺลิ คนฺตุวา สุริยสฺส สฺนฺติเก นี
สิตฺ. ตโต ปญฺจสิโข เตเนว นเณน อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว กถํ ปวตฺเตตฺวา
ตสฺส วาเรณฺตสฺสเสว คาลาทูวฺยมาห :-

‘พลิตฺตฺหิ โส นิกิลติ	ทิมฺมสุตฺตํ สพฺนุชนํ
อติถิสฺมี โย นิสินฺนสฺมี	เอโก ภูณฺชติ โภชนํ.
ตํ ตํ วทามิ โกลิย	เทหิ ทานานิ ภูณฺช จ
อริยมกฺคํ สมารุห	เนกาสิ ลกฺเต สุขนฺ’ติ.

มจฺณริยโกสิโย ตํ สุตฺวา ทุกฺขเวทโน นิตฺถุนนฺโต ‘เตน หิ นิสีท, โลกํ
ลภิสฺสตี’ติ อาห. ปณฺจสิโข คนฺตุวา มาตลิสฺส สนฺตฺติเก นิสีท. อิติ เตสฺ
ปณฺจสุ พุราหฺมณฺสฺ นิสินฺนมนฺตเตสฺสว ปายาโส ปจฺจิ. อถ นํ โกสิโย อุทฺธนา
โอตาเรตฺวา ‘ตฺมฺหํ ปตฺตานิ อารหฺตา’ติ อาห. เต อนุญฺจาย ยถานิสินฺนา
หตฺถे ปสาเรตฺวา หิมวตฺโต มาลวปตฺตานิ อารหฺสฺ. โกสิโย ตานิ ทิสฺวา
‘ตฺมฺหํ เอเตสฺ ปตฺเตสฺ ทาทพฺพปายาโส นตฺถิ, ขทฺริทํ ปตฺตานิ อารหฺตา’ติ
อาห. เต ตานิปี อารหฺสฺ. เอเกกํ ปตฺตํ โยชฺผลกปฺปมาณํ อโหสิ. โส สพฺเพสํ
ทพฺพิยา ปายาสํ อทาสี, สพฺพนฺตฺมฺสฺ ทานกาเลปี อุกฺขลียา อุนํ น ปณฺยาธิ,
ปณฺจนฺนํปี ทตฺวา สยํ อุกฺขลึ กเหตฺวา นิสีท. ตสฺมี ขณฺเ ปณฺจสิโข อญฺจาย
อตุตฺถาวิ วิชิตฺวา สุนฺโข หุตฺวา เตสํ ปุโรโต ปสฺสวํ กโรนฺโต อคฺมาสี. พุ
ราหฺมณา อตุตฺโน ปายาสํ ปตฺเตน ปิทหีสฺ. โกสิยสฺส หตฺถปิฏฺเจ ปสฺสวาทินฺท
ปติ. พุราหฺมณา กุณฺฑิกาทิ อุทกํ กเหตฺวา ปายาสํ อพฺภูกิริตฺวา ภูษฺมานา วิย
อเหสฺ. โกสิโย ‘มยฺหํปี อุทกํ เทถ, หตฺถํ ไรฺวิตฺวา ภูษฺสิสฺสามี’ติ อาห.
‘ตว อุทกํ อาริตฺวา หตฺถํ ไรฺวา’ติ. ‘มยา ตฺมฺหํ ปายาโส ทินฺโน, มยฺหํ โลกํ
อุทกํ เทธา’ติ. ‘มยฺ ปิณฺฑปฏฺธิปิณฺฑกมฺมํ นาม น กโรมา’ติ. ‘เตน หิ อิมํ อุกฺขลึ
โอโลเกถ, หตฺถํ ไรฺวิตฺวา อคฺมฺสฺสามี’ติ นทึ โอตฺริ. ตสฺมี ขณฺเ สุนฺโข
อุกฺขลึ ปสฺสวสฺส ปุเรสี. โส ตํ ปสฺสวํ กโรนฺตํ ทิสฺวา มหฺนตํ ทณฺฑมา
ทาย ตํ ตชฺเชนฺโต อากฺขนิ. โส อสฺสาขานียมตฺโต หุตฺวา ตํ อนุพฺนฺชนฺโต นา
นาวณฺโณ อโหสิ, กาโผปี โหติ เสโตปี สุวณฺณวณฺโณปี กพฺโรปี อจฺจุใจปี
นีใจปี, เอวํ นานาวณฺโณ หุตฺวา มจฺณริยโกสิยํ อนุพฺนฺช. โส มรณฺภยิกิโต
พุราหฺมณฺเ อุปสงฺกมิ. เตปี อุปฺปตฺติตฺวา อากาเส จิตฺตา. โส เตสํ ตํ อิทฺธี ทิสฺวา
คาธมาห :-

‘อุพารวณฺณา วต พุราหฺมณา อิม
อยณฺจ ว สุนฺโข กิสฺส เหตุ
อุจฺจาวจํ วณฺณนิกํ วิกฺขพฺพติ
อกฺขาถ โน พุราหฺมณา เก นฺ ตฺมฺเห’ติ.

ตํ สุตฺวา สกโก เทวราชา :-

‘จฺนฺโท จ สุริโย จ อุโก อิธาคตา

อัย ปณ มาตลี เทวสารถิ
 สกโกหมสุมิ ติตถานมินโท
 เอโส จ โข ปญจสิโข'ติ วุจติ'ติ.

คำถ วตุวา ตสฺส ยสํ วนฺณนฺโต คถมาห :-

'ปาณิสฺสรา มุทิงกา จ มุรชาลมฺพราณี จ
 สุตตเมณํ ปโปเชนฺติ ปฏิพุทฺโธ จ นนฺทตี'ติ.

โส ตสฺส วณํ สุตฺวา 'สกุทฺ เอรูปํ ทิพฺพสมฺปตฺตี กิณฺติ กตุวา ลภสฺ'
 ติ ปุจฺฉิ. สกโก 'อทานสึลา ดาว ปาปชฺรมา มจฺจรีโน เทวโลกํ น คจฺฉนฺติ, นิร
 เย นิพฺพตฺตนฺตี'ติ ทสฺเสนฺโต :-

'เย เกจิเม มจฺจรีโน กทริยา
 ปริภาสกา สมณพฺราหฺมณานํ
 อีเชว นิกฺขิปปํ สรรีเทหํ
 กายสฺส เกทา นิรยํ วชฺนตี'ติ.

อิมํ คำถ วตุวา ฐมฺเม จิตานํ เทวโลกปฏิลาภํ ทสฺเสตฺถํ คถมาห :-

'เย เกจิเม สุกฺกติมาสมานา
 ฐมฺเม จิตา สยฺเม สํวิภาเก
 อีเชว นิกฺขิปปํ สรรีเทหํ
 กายสฺส เกทา สุกฺตี วชฺนตี'ติ.

ตตฺถ อาสมานาติ อาสึสนฺตา. เย เกจิ สุกฺตี อาสึสนฺติ, สพฺเพ เต สํ
 ยมสงฺขาเต ทสฺสีลฐมฺเม สํวิภาคสงฺขาเต ทานฐมฺเม จ จิตา หุตฺวา อีชฺ สรี
 รสงฺขาคํ เทหํ นิกฺขิปปิตฺวา ตสฺส กายสฺส เกทา สุกฺตี วชฺนตี'ติ อตฺถโก.

เอรํ วตุวา จ ปณ 'โกสิย น มยํ ตว สนฺติเก ปายาสตุถาย อากตา, กา
 รุณฺเณน ปณ ตํ อนุกมฺปมานา อากตามฺหา'ติ ตสฺส ปกาเสตฺถํ อห :-

'ตฺวํ โนสิ ฌาติ ปุริมาสุ ชาติสุ
 โส มจฺจรี โรสโก ปาปชฺรโม

ตเวว อตุถาย อิธาคตฺมหา
มา ปาปฐมโม นิรยํ คมิตฺถา'ติ.

ตตฺถ โสติ โส คฺว. **มา ปาปฐมโม**ติ อัยมฺหากํ ภาติ ปาปฐมโม มา
นิรยํ อคฺมา'ติ เอตทตฺถํ อากตฺมหา'ติ อตุโถ.

ตํ สุตฺวา โกสิโย 'อตุถกามา กิร เม, เอเต มํ นิรยา อุตฺฐริตฺวา สกฺเค
ปติฏฺฐาเปตฺถกามา'ติ ตฺถจฺจิตฺโต อาห :-

'อตุธา มํ โว หิตกามา ยํ มํ สมฺนุสาสถ
โสหํ ตถา กริสฺสามิ สพฺพํ วุตฺตํ หิตฺตสิภิ.

เอสาหมชฺเชว อุปรมามี
น จาหํ กิณฺจิ กรียฺย ปาปํ
น จาปี เม กิณฺจิ อเทยฺยมตฺถิ
น จาปีทตฺวา อุทกํ ปีวามิ.
เอวณฺจ เม ททโต สพฺพกาลํ
โกคา อิเม วาสว จิยิสฺสนฺติ
ตโต อหํ ปพฺพชฺชิสฺสามิ สกฺก
หิตฺวาน กามานิ ยโธธิกานิ'ติ.

ตตฺถ มนฺติ มม. โวติ ตฺมฺเห. ยํ มนฺติ เยน มํ สมฺนุสาสถ เตน เม ตฺมฺเห หิต
กามา. ตถาติ ขถา วทถ, ตเถว กริสฺสามิ. **อุปรมามี**ติ มจฺจริภาวโต อุปร
มามี. **อเทยฺยมตฺถิ**ติ อิตฺโต ปฏฺฐาย จ มม อาโลปโต อุปทตฺตมฺปิ อเทยฺยํ นาม
นตฺถิ. **น จาปีทตฺวา**ติ อุทกปสฺตมตฺตมฺปิ จาหํ ลกิตฺวา อทตฺวา น ปีวิสฺสา
มิ. **จิยิสฺสนฺติ**ติ วิกฺขิยิสฺสนฺติ. **ยโธธิกานิ**ติ วตฺถุกามกิเลสคามวเสน ขถาจิตฺโกฏ
จาตานิเชว.

สกฺโก มจฺจริยโกสิยํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ทานพลํ ชานาเปตฺวา
ธมฺมเทสนาย ปณฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สทฺธิ เตหิ เทวนครเมว กโต.
มจฺจริยโกสิโยปี นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ อนุชานาเปตฺวา 'คหิตคหิตภาชนานิ
ปฺเรตฺวา คณฺหนฺตฺว'ติ ขาจกานํ ฐนํ ทตฺวา ตสฺมี จิเณ นิกฺขมฺม หิมวณฺตโต

ทกฺขิณปสฺสเส กงฺกาย เจว เอกสฺส จ ชาตสฺสสรสฺส อนฺตเร ปณฺณสาลํ กตฺวา ปพฺพ
ชิตฺวา วณฺมุลผลาหาโร ตตฺถ จิรํ วิหาสิ, ชรํ ปาปฺณิ”ติ.^{๓๗๒}

ตสฺส จ มจฺจนฺตริยโกสิยเสฏฺฐิสฺส ปีตานุตปฺพุทฺโธ ปญฺจสิขเทวปฺตุโต อุปธารณฺโต
มจฺจนฺตริยสมณฺนาคํ ตํ ทิสฺวา ตสฺส นิริยสํวตฺตนิกตฺถาย อปตฺถยณฺโต ปฺตุเต อนฺุทฺทยา ทานาภิ-
กุสลวเสน สคฺคปเถ ปตฺติจฺญาเปตฺกามาโม สกฺกเทวราชาทีหิ สทฺธิ อาคณฺตุวา ทเมตฺวา **อปฺปมฺหา**
อปฺปกํ ทชฺชาติอาทีหิ คาคาหิ ตเมว โอวทิตฺวา นิพฺพิเสวณํ กตฺวา ทานผลํ ชานาเปตฺวา ปญฺจสุ-
สีเลสุ ปตฺติจฺญาเปตฺวา เตหิ สทฺธิ เทวณฺครเมว กโต. มจฺจนฺตริยโกสิโย ปน นกรํ ปวิสิตฺวา ราชานํ
อนฺุชานาเปตฺวา “คหิตคหิตภาชนานิ ปฺุเรตฺวา กณฺหนฺตฺว”ติ ยาจกานํ ฐนํ ทตฺวา ตสฺมี จิเณ นิก-
จมฺม หิมวณฺตโต ทกฺขิณปสฺสเส กงฺกาย เจว เอกสฺส จ ชาตสฺสสรสฺส อนฺตเร ปณฺณสาลํ กตฺวา ปพฺพ
ชิตฺวา วณฺมุลผลาหาโร ตตฺถ เจว จิรํ วิหาสิ. เวณฺหิ โสปี ปฺพุทฺเพ มจฺจนฺตริยปฺฏิสํยตฺตตฺตา ปมตฺโต
ปจฺจนา วิคตมจฺจนฺตริ ยาจกาทีนํ ทานปฺริจจาจกสมฺปนฺโน หุตฺวา จีวิตปฺริโยसानเ ตาวตีสกฺวเน สกฺกา
ทีหิ สทฺธิ สทฺพฺยคํ อุปคจฺฉิ. เตน เอรูปี ภควตา ตมคฺคํ ทีเปตฺถํ จุทฺทกนิกายธมฺมปทฺปาถิยํ
โลกาวคฺเค สมฺมชฺชนตฺถเรวตฺถตฺถสฺมี วุตฺตํ :-

“โย จ ปฺพุทฺเพ ปมชฺชิตฺวา	ปจฺจนา โส นปฺปมชฺชติ
โสมี โลกํ ปภาเสติ	อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมามา”ติ. ^{๓๗๓}

๒.๔.๔ สิงฺคาลกมฺมานวตฺถุ

อิทฺถจ สิงฺคาลกมฺมานวตฺถุ อิมสฺมี พุทฺธบุปฺปาทกาเล มคฺชรญฺเฐ ราชคเเห สมนฺุจฺจาปีตํ.
ตาท ปาโถว อฺุญฺจาย จ ทิสฺวา นมสฺสเสยฺยาสีติ ปเนวมาทิจ วณฺํ โสตาปนฺเนน ปีตฺรา มิจฺฉาทิจฺญฺจิป-
ปฺฏิสํยตฺตํ สิงฺคาลกมฺมานวํ อตฺตโน ปฺตุตํ โอวทิตฺถํ วุตฺตํ โหติ. ตสฺมาเอวเมตฺถ อตฺถโถ ตสฺมี
สิงฺคาลกสฺสฺเต ปาถิยํ วุตฺตนฺเยน ทฺวญฺพุทฺโธ :-

“เอกํ สมํภํ ภควา ราชคเเห วิหฺรติ เวพฺพเน กลนฺทกนิวาเป. เตน โข ปน
สมเยน สิงฺคาลโก คหปตฺติปฺตุโต กาลสฺเสว วฺุญฺจาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา
อลฺลวตฺถโถ อลฺลวเกโส ปณฺชลิโก ปฺุทฺทิสฺวา นมสฺสติ ปฺุรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ

^{๓๗๒} พ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๒๖๗-๒๗๘.

^{๓๗๓} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๗๒/๔๗, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๒/๘๖.

ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสํ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหา
สมํยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวรมาทาย ราชคหํ ปิณฑาย ปาวีสี. อทฺทสา โข
ภควา สิงฺคาลกํ คหปติปฺตฺตํ กาลสฺเสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิภุมิตฺวา
อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ ปณฺชลิํ ปุณฺณทิสานมฺสฺสนตํ ปฺรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ
ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสํ. ทิสฺวาน สิงฺคาลกํ คหปติปฺตฺตํ
เอตทวโจ ‘เกี นฺุ โข ตฺวํ คหปติปฺตฺตํ กาลสฺเสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิภุมิตฺวา
อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ ปณฺชลิโก ปุณฺณทิสานมฺสฺสํ ปฺรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ
ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสฺน’ติ. ‘ปีตํ มํ ภนฺเต กาลํ กโรนฺ
โต เอวํ อวจ ‘ทิสํ ตาต นมฺสฺเสยฺยาสี’ติ. โส โข อหํ ภนฺเต ปีตฺวณฺํ สกฺกโรนฺ
โต ครุโรนฺโต มาเนนฺโต ปุเนนฺโต กาลสฺเสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิภุมิตฺวา
อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ ปณฺชลิโก ปุณฺณทิสานมฺสฺสํ ปฺรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ
ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสฺน’ติ. ‘น โข คหปติ
ปฺตฺตํ อริยสฺส วินฺเย เอวํ จ ทิสานมฺสฺสิตฺตพฺพา’ติ. ‘ยถา ถลํ ปน ภนฺเต อริยสฺส
วินฺเย จ ทิสานมฺสฺสิตฺตพฺพา. สาธุ เม ภนฺเต ภควา ตถา ฆมฺมํ เทเสตฺถ, ยถา
อริยสฺส วินฺเย จ ทิสานมฺสฺสิตฺตพฺพา’ติ. ‘เตน हि คหปติปฺตฺตํ สุณฺเฬ, สาธุกํ
มนสิโรหิ, ภาสิตฺตํ’ติ. ‘เอวํ ภนฺเต’ติ โข สิงฺคาลโก คหปติปฺตฺโต
ภควโต ปจฺจสุโสสี. ภควา เอตทวโจ ‘ยโต โข คหปติปฺตฺตํ อริยสวกสฺส
จตฺตารอ กมฺมกิลเลสา ปหีนา โหนฺติ, จตฺตํ จ จาเนหิ ปาปกมฺมํ น กโรติ, จ จ
โภกานํ อปายมุขานํ น เสวติ, โส เอวํ จุทฺทส ปาปกาปโต จตฺตํ ปฏฺิจ
ฉาติ, อุโกลโลภวิชฺชาย ปฏฺิปปนฺโณ โหติ. ตสฺส อยฺยเจว โลโก อารทฺโธ โหติ,
ปโร จ โลโก. โส กายสฺส เกหา ปรี มรณา สุคฺคิ สกฺกํ โลกํ อุปปชฺชติ.
ฯลฯ เอวํ วุตฺเต สิงฺคาลโก คหปติปฺตฺโต ภควนฺตํ เอตทวโจ ‘อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต,
อภิกฺกนฺตํ ภนฺเต, เสยฺยถาปี ภนฺเต นิภุมชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฏฺิจจณฺณํ วา
วิวเรยฺย, มุพฺพหสฺสํ วา มคฺคํ อจิกฺขเยยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺชิตํ ชาเรยฺย, ‘จกฺ
ขุมนฺโต รูปานํ ทกฺขณฺตี’ติ. เอวเมว ภควตา อนกปริยาเยน ฆมฺโม ปกาสิโต. เอ
สาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ สรณํ กจฺฉามิ ฆมฺมณฺจ ภิกฺขุสํมณฺจ. อุปาสกํ มํ ภควา
ชาเรตฺถ อชฺชตฺถกฺเค ปาณฺเปตํ สรณํ คตฺน”ติ.^{๓๗๔}

^{๓๗๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔, ๒๗๔/๑๕๖-๑๕๗, ๑๖๗-๑๖๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-

“สิงคาลโก คหปติปุตโตติ สิงคาลโก’ติ ตสฺส นาม. คหปติปุตโตติ
คหปติสฺส ปุตโต คหปติปุตโต. ตสฺส กิร ปิตา คหปติมหาสาโล นิตฺติวาช
ปิตา จสฺส เกเห จตฺตาลีส ธนโกฏิโย อตฺถิ. โส ภควติ นิฏฺฐงฺกโต อุ
ปาสโก โสตาปนฺโน, ภริยาปิสฺส โสตาปนฺนาเยว. ปุตโต ปนสฺส อสฺสทฺธ
อปฺปสนฺโน. อถ นํ มาตาปิตโร อภิกุณฺณ เอวํ โอวทนต์ ‘ตาท สตฺถา
อุปสงฺกม, ชมฺมเสนาปตี มหาโมคฺคลฺลานํ มหาทสฺสปี อสีติมหาสาวเก อุป
สงฺกมา’ติ. โส เอวมาห ‘นตฺถิ มม ตุมฺหากํ สมณานํ อุปสงฺกมณิกิจฺจํ, สมณานํ
สนฺตํ อกฺคตฺวา วณฺทิตพฺพํ โหติ, โอนมิตฺวา วณฺทตสฺส ปิฏฺฐิ รุชฺชติ, ชาณฺถกา
นิ ขรานิ โหนฺติ, ญมฺยํ นิสิตฺตพฺพํ โหติ, ตตฺถ นิสินฺนสฺส วตฺถานิ กิลิสุ
สนฺติ ชีรณฺติ, สมิเป นิสินฺนกาลโต ปฏฺจาย กถาสลฺลาโป โหติ, ตสฺมี สติ วิสุ
สาโส อุปฺปชฺชติ, ตโต นิมนฺเตตฺวา จีวรปิณฺฑปาตาทีนํ ทาทพฺพานิ โหนฺติ. เอวํ
สนฺเต อตฺถิ ปรีหยติ, นตฺถิ มยฺหํ ตุมฺหากํ สมณานํ อุปสงฺกมณิกิจฺจนฺ’ติ. อิติ
นํ ยาวชีวํ โอวทนต์มาตาปิตโร สาสเน อุปเนตฺตํ นาสกฺขิสฺส. อตฺส ปิตา
มรณมฺยเจ นิปฺนโน ‘มม ปุตฺตสฺส โอวาทํ ทาตุํ วุญฺตฺตี’ติ จินฺเตตฺวา ปฺน
จินฺเตสิ ‘ทิสฺสา ตาท นมสฺสาหิ’ติ เอวมสฺส โอวาทํ ทสฺสามิ, โส อตฺถํ อชานฺน
โต ทิสฺสา นมสฺสิสฺสติ, อถ นํ สตฺถา วา สาวกา วา ปสฺสิตฺวา ‘กิํ กโรสี’ติ ปุ
จิสฺสสนฺติ. ตโต ‘มยฺหํ ปิตา ‘ทิสฺสา นมสฺสนํ กโรหิ’ติ มํ โอวาทิ’ติ วกฺขติ. อตฺส
เต ‘น ตฺยํ ปิตาเอตา ทิสฺสา นมสฺสาเปติ, อิมํ ปน ทิสฺสา นมสฺสาเปตี’ติ
ชมฺมํ เทเสตฺสสนฺติ. โส พุทฺธ-สาสเน คุณฺณํ ญตฺวา ‘ปฺนญมกมฺมํ กริสฺสตี’ติ. อถ
นํ อามนฺตาเปตฺวา ‘ตาท ปาโถว อฏฺฏาย จ ทิสฺสา นมสฺเสยฺยาสี’ติ อาห. มรณมฺย
เจ นิปฺนสฺส กถา นาม ยาวชีวํ อนุสฺสเรณฺียา โหติ. ตสฺมา โส คหปติปุตโต
ตํ ปิตฺวณํ อนุสฺสเรณฺโต ตถา อกาสิ’ติ ตพฺพณฺณนโน. ^{๓๗๕}

ใส่ จ สิงคาลโก คหปติปุตโต อิมสฺมีเยว พุทฺธบุปฺบาทกาเล เกเห จตฺตาลีสโกฏิวิ
ภาวสฺส มคฺชรฺรเจ ราชคเฬวสนฺตสฺส คหปติมหาสาตสฺส ปุตโต ญตฺวา พุทฺธสาสเน อสฺสทฺธ
อปฺปสนฺโน. ตสฺส ปน มาตาปิตโร พุทฺธสาสเน สทฺธา ปสนฺนา ภควติ นิฏฺฐงฺกตา โสตาปนฺนา.

๒๔๔, ๒๗๔/๑๙๙-๒๐๐, ๒๑๘.

^{๓๗๕} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๔๒/๑๓๓.

มาตาปิตโร หิ นาม วิคตปุตฺตเปมา นตฺติ. เตน เต ตํ อสฺสทฺธํ อปฺปสนฺนํ มิจฺจาทิฏฺฐิปปฺภิสฺสยฺยตฺตํ
อตุตฺตโน ปุตฺตํ ปสฺสสนฺดา ปุตฺเต อนุทฺทยา อปฺปมาณปุตฺตเปมํ อปฺปาทะตฺวา ตเมว นิรยาทีหิ อปา
เยหิ มุจฺจาเปตฺตํ อากงฺขมานา “ตาค สตฺถารํ อปฺปสงฺกมา”ติอาทินา ปุณฺนปุเนวํ โอวทฺตนา เตน
“นตฺติ มม ตุมฺหากํ สมณานํ อปฺปสงฺกมณิกิจฺจน”ติอาทินา วุตฺตนา นํ ยาวชีวํ โอวทิตฺวาปี สาสเน
อูปเนตฺตํ นาสกฺขิสฺส. ชีวิตปริโยसानะจ มรณมณฺเฑ นิปนฺโน ปีตา “มม ปุตฺตสฺส โอวาทํ ทาตุ
วฏฺฐติ”ติ จินฺเตตฺวา นํ อามนฺดาเปตฺวา ตสฺมี ปุตฺเต อากเต “ตาค ปาโตว อฏฺฐาย จ ทิสฺวา นมสฺ
เสยฺยาสี”ติ อาห. มรณมณฺเฑ หิ นิปนฺนสฺส กถา นาม ยาวชีวํ อนุสฺสรณียา โหติ. ตสฺมา โส ปิตริ
กาลกเต ตํ ปีตฺวจฺจนํ อนุสฺสรนฺโต กาลสฺสเวย วฏฺฐาย ราชกหา นิภฺขมิตฺวา อลฺลวตฺถิ อลฺล
เกโส ปณฺชลิโก ปุรตฺถิมาทีโย ปุณฺณทิสฺวา นมสฺสติ. ตทา ปน ภควา ปจฺจุสสมเยปิ พุทฺธจกฺขุนา
โลกํ วโวลเกนฺโต เอตํ ทิสฺวา นมสฺสมานํ ทิสฺวา “อชฺช อหํ สิงฺคาลสฺส กหปติปุตฺตสฺส คิหิ
วินยํ สิงฺคาลสฺสตฺตนตํ กเถสฺสามิ, มหาชนสฺส สา กถา สผลา ภวิสฺสตี”ติ^{๓๗๖} จินฺเตตฺวา ปาโต ว
ปตฺตจิวรมาทาย กนฺธกฺขิตฺโต นิภฺขมิตฺวา ราชกหํ ปิณฺฑทาย ปาวิสิ. ตเมว จ ปน ปวิสิตฺวา ตตฺถ ตํ
ทิสฺวา นมสฺสนฺตํ ทิสฺวา ตโต อวิทฺฐเรปิ จตฺวา กิ นฺ โข ตวํ กหปติปุตฺตาติอาทิกํ เอตทโวจ.^{๓๗๗} โส
จ สิงฺคาลโก ตํ ภควนฺตํ ตา ทิสฺวา ปุณฺณนฺโต ยถากถํ ปน ภนฺเตติอาทิมาย.^{๓๗๘} โส ปน ภควา
ตสฺสเวย ฐมฺมํ เทเสนฺโต ยโต โข กหปติปุตฺต อริยสาวกสฺส จตฺตารอ กมฺมกิลเลสา ปหีนา
โหนตฺตีติ^{๓๗๙} เอวมาทีนิ วจนานิ อาห. เอวณฺจ ปน วตฺวา ภควา สิงฺคาลกํ เอตทโวจ “น โข เต
กหปติปุตฺต ปีตา โลกสมฺมตํ ปุรตฺถิมํ ทิสํ นมสฺสาเปติ. มาตาปิตโร ปน ปุรตฺถิมทิสาสทิสะ กตฺ
วาน นมสฺสาเปติ. อยฺเมหิ เต ปิตรา ปุรตฺถิมา ทิสฺวา อกฺขาตา, โน อณฺเฎา”ติ.^{๓๘๐} โส จ ภควา
ตเมวเมว เอวรูปํ วตฺวา ตมตฺถํ ทสฺเสตฺตํ “ยา ทิสฺวา สนฺธาย เต กหปติปุตฺต ปีตา อาห ‘ทิสฺวา นมสฺ
เสยฺยาสี’ติ อีมา ตา จ ทิสฺวา. ยทิตวํ ปีตฺวจฺจนํ กโรสี, อีมา ทิสฺวา นมสฺสา’ติ ทสฺเสนฺโต สิงฺคา
ลกสฺส ปุณฺณาย จตฺวา เทสนํ มตฺถกํ ปาเปตฺวา ราชกหํ ปิณฺฑทาย ปาวิสิ”ติ^{๓๘๑} ปุเนวํ อาห.
โสปี ปน สิงฺคาลโก กหปติปุตฺโต ตเถว สตฺถ ฐมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺโต มิจฺจาทิฏฺฐิปปฺภี

^{๓๗๖} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๔๓/๑๓๔.

^{๓๗๗} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๔๓/๑๓๔.

^{๓๗๘} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๔๔/๑๓๔.

^{๓๗๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๔/๑๕๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๐.

^{๓๘๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๔๖.

^{๓๘๑} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๗๔/๑๕๑.

โน ตีสุ ธรณสุ ปติภูจาย จตุตถาสโกฏฐัน พุทธศาสน วิกกิริตวา ปุณณกมมํ กตฺวา สกคปฺราย
โน อโหสิ.

สาปี हि मिज्जातिग्गฺจि नाम दाय मिज्जातिग्गฺจिया विपाकवเสน अपริज्जेत्तत्ता ทสอฏฺส-
กम्मปถาทีहि ปาเปहि महासवฺชชตรา. วุตฺตญฺเจตํ ภควตา อญฺญุตฺตรนิกายเ เอกกนิปาตปาลีขํ ตติย-
วकुเล :- “นาหํ ภิกฺขเว อนญฺมํ เอกธมฺมํปิ สมฺนุสฺสามิ, ขมฺเวิ มหาสวชฺชํ, ยถยิทํ ภิกฺขเว
มิज्जातिग्गฺจि. มิจ्जातिग्गฺจิปฺรmani ภิกฺขเว มหาสวชฺชานิ”ติ.^{๓๔๒}

“มิจฺจนาทิฏฺฐิปรmaniติ มิจฺจนาทิฏฺฐิ ปรมา เอเตสนฺ’ติ มิจฺจนาทิฏฺฐิปรmani.
ปญฺจ हि อานนฺตริยกมฺมานิ มหาสวชฺชานิ नाम, เตहिปี มิจฺจนาทิฏฺฐิเยว มหา-
สวชฺชตรา’ติ อธิปฺปาโย. กสฺมา. เตสญฺहि ปริจฺเจโท อตฺถิ. จตุตาริ हि
อานนฺตริยกมฺมานิ นิรเย นิพฺพตฺตาเปนฺตี’ติ วุตฺตานิ, สจฺจเมทกมฺมมฺปิ นิรเย
กปฺปญฺจติกเมว โหติ. เอวเมเตสํ ปริจฺเจโท อตฺถิ, โกฏฺธิ ปญฺญาบฺติ. นิยต-
มิจฺจนาทิฏฺฐิยา ปน ปริจฺเจโท นตฺถิ. सा हि वृणुस्स मुत्, दाय समन्नाकत्तस्स
ภवโต वृणुजानं नตฺถि. ये तस्स सोत्तप्पं मญฺญन्ति, เตปี विपฺปฏิपाเทति. दाय ज
समन्नाकत्तस्स नेव สกฺโค อตฺถิ, न मकुโค. กปฺปविनाเส महाचने पुरहम्
โลके निพฺพตฺเตปี นิยตมิจฺจนาทิฏฺฐิโก ตตฺถ อนิพฺพตฺติตฺวา ปิฏฺฐิจกฺกวาเพ
นิพฺพตฺตติ. गी पन पिठ्ठिजकक्काप्पं न णायती’ति. णायति. तस्मिं णायमानेपि एस आ
कासे ऐकस्मिं ओकासे पञ्चतिเยवा’ति वทन्ती”ติ ตप्पพฺพณฺนา.^{๓๔๓}

“ปรmani มหาสวชฺชภาเวเน ปรมา, ‘อูกกํสคตา’ติ อตฺถิ. เตสนฺ’ติ
อานนฺตริยกมฺมานํ. ปริจฺเจโทติ วิปากวเสน ปรีโยสานํ. วृณุสฺส मुत्,
ตโต ตํสมํกํปํคฺคโล วृณุสฺส ขาญฺ’ติ วุจฺจติ. เตนาห ตายาติอาทิ. ตญฺเจ
คาหํ น วิสฺสชฺเชติ, तस्स ปฺนปี ตप्पภาวาวตฺตา วุตฺตํ ภวโต वृणुजानं नตฺถิ, न
पन सप्पโส वृणुजानस्स อภาวโต. याทิเส हि ปจฺจเย ปฏฺธิจฺจ อยํ ตํ ทสฺสนํ
โอกฺกนฺโต ปฺน กทาจิ ตปฺปฏิปกฺเข ปจฺจเย ปฏฺธิจฺจ ตโต สีสฺสจฺปิณมสฺส
น โหตี’ติ न वत्तप्पํ. อฏฺสทญฺहि นามตํ อพฺลํ พุพฺพลํ, न कुสํ วิย
มหาพลํ. อญฺญตา สมฺมตฺตนิยาโม วิย มิจฺจตฺตนิยาโมปี อจฺจนฺติโก สียา, न

^{๓๔๒} อญฺ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๓๑๐/๓๕, อญฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๑๐/๔๑.

^{๓๔๓} อญฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๓๑๐/๔๒๕.

จ มิจนตตนิยาโม อจจนฺติโก. เตนว **ปปลยจสูทนิย**^{๓๔๔} :-

‘กั ปเนส เอกสุมีเยว อตฺตภาเว นิยโต โหติ, อุทาหุ อณฺณสุมีปิติ.
เอกสุมีเยว นิยโต, อาเสวนวเสน ภาวนตเรปี ตํ ทิฏฺฐิ โรเจติ เอวา’ติ

วุตฺตํ. ตโตเยว จ **สุมงฺคลวิลาสินियมปิ**^{๓๔๕} วุตฺตํ :-

‘เย วา ปน เตสํ ลทฺธิ คเหตฺวา รตฺติฏฺฐาเน ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนา
สขุฌาณนฺติ วิมฺสนฺติ, เตสํ ‘กโรโต น กรียติ ปาปํ, นตฺถิ เหตุ, นตฺถิ
ปจฺจโย, มโต อจฺจนฺตฺตํ’ติ ตสฺมี อารมฺมเณ มิจฺฉาสติ สนฺติฏฺฐติ,
จิตฺตํ เอกกํ โหติ, ชวนานิ ชวนนฺติ. ปจฺมชวเน สเทกฺกฉา โหณฺติ,
ตถา ทุตฺติยาทีสุ. สตฺตเม พุทฺธานมปิ อเทกฺกฉา อนิวดฺติโน อริฏฺฐ
กณฺณกสทิสฺสา, ตตฺถ โกจิ เอกํ ทสฺสนํ โอฏฺกมตฺติ, โกจิ เทว โกจิ
ตฺธิปิ, เอกสุมี โอฏฺกนฺเตปี ทวีสุ ตีสุ โอฏฺกนฺเตสุปี นิยตฺตมิจฺฉาทิฏฺฐิโกว
โหติ. ปตฺโต สกฺคมกฺคาารณญเญว โมกฺขมกฺคาารณญ, อภพฺโพ ตสฺ
สตฺตภาวสฺส อนนฺตรํ สกฺคมปิ คนฺตุํ, ปเกว โมกฺขํ, วฏฺฐาณํ นา
เมส สตฺโต ปถวิโคปโก, เขญฺเยน เอวรุปสฺส ภาโต วฏฺฐาณํ นตฺถิ’ติ.

ปิฏฺฐิจกฺกวาเพติ ฌายมานจกฺกวาพสฺส ปโรโต เอกสุมี โอภาเส. ยํ
ฌายมานานํ อชฺฌายมานานญจ จกฺกวาพานมนฺตรํ, ยตฺถ โลกนฺตริกนिरย-
สมณญา, ตาทิสฺ เอกสุมี โอภาเส. **ปจฺจติเยวติ** จกฺกวาเพ ฌายมาน
อชฺฌายมานนปี อตฺตโน กมฺมพฺเพณ ปจฺจติเยว’ติ ตฎฺฎีกา.^{๓๔๖}

ตสฺมา ตสฺส สิ่งกาลกฺมาณวสฺส มาตาปิตโร ตาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา มหาสาวชฺชตฺตํ ฌ
ตฺวา ตสฺมี ปุตฺเต อนุทฺทหํ ปฏฺิจจ อปฺปมาณปฺตฺตเปมํ อปฺปาทเตตฺวา ตเมว นิริยาทีหิ มุจฺจาเปตฺตํ
อากงฺขมานา พุทฺธาทโย อริเย โอวาทาเปตฺตํ. เอวํ โสปี สิ่งกาลโก กหปติปฺตฺโต สตฺถ ฐมฺมเทสนํ
โสตฺตํ ปฏฺิลภิตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิปปหีนํ หุตฺวา ตีสุ สรณฺสุ ปติฏฺฐาย จตฺตาลีสโกฏฺฐนํ พุทฺธสาส
เน วิภิกฺขิตฺวา พหุปฺปญฺณกมฺมํ กตฺวา สกฺคปฺราชน โอโหสิ.

^{๓๔๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๐๐/๗๑.
^{๓๔๕} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๕๐-๑๕๑.
^{๓๔๖} อญฺ.เอกก.ฎีกา (บาลี) ๑/๓๑๐/๒๔๒-๒๔๔.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๔.๕ ที่มิตโกสธชาตค

อิทญจ ที่มาวูกุมารตถทีปนี ที่มิตโกสธชาตค มหาวคคปาลิย โกสมพิภนุทธเก
ที่มาวูกุมารตถทีปนี เจว^{๓๔๗} ขุททกนิกาย ปญจกนิปาตปาลิย อฑฒวคเค ที่มิตโกสธชาตเก จ^{๓๔๘}
สัสนเทตพพ. ตสมามหาวคคปาลิย โกสมพิภนุทธเกอากค ที่มิตโกสธชาตค เอวเมตถ สนุทธาย วุตต
:-

“อด โข ภควา ภิกขุ อามนุเตสิ ‘ภูตปพพ ภิกขเว พาราณสีย พุ
รุมทตโต นาม กาสีราชา อโหสิ อฑโฒ มหทฐโน มหาโกโค มหพพโล มหา
วาทโน มหาวิชโต ปริปนุณโกสโกฏฐาคาโร. ที่มิตินาม โกสธราชา
อโหสิ ทลิตุโท อปปธโน อปโปโกโค อปปพโล อปปวาทโน อปปวิชโต อป
ริปนุณโกส-โกฏฐาคาโร. อด โข ภิกขเว พุรุมทตโต กาสีราชา จตุรงคินี
เสน สนนยหิตวา ที่มิตี โกสธราชานอ อพุกุยาตี. อสโสตี โข ภิกขเว
ที่มิตี โกสธราชา ‘พุรุมทตโต กิร กาสีราชา จตุรงคินี เสน สนนยหิตวา มม
อพุกุยาโต’ติ. อด โข ภิกขเว ที่มิติสส โกสธธมโม เอตทโหสิ ‘พุรุมทตโต
โข กาสีราชา อฑโฒ มหทฐโน มหาโกโค มหพพโล มหาวาทโน มหาวิชโต
ปริปนุณโกสโกฏฐาคาโร, อห ปนมหิ ทลิตุโท อปปธโน อปโปโกโค อปปพ
โล อปปวาทโน อปปวิชโต อปปริ-ปนุณโกสโกฏฐาคาโร, นาห ปฏีพโล พุรห
มทตเตน กาสีธณวา เอกสงฆาตมปิ สหิตุ. ยนุณนาห ปฏีกจเจว นครมหา
นิปปเตยยน’ติ.

อด โข ภิกขเว ที่มิตี โกสธราชา มเหสี อาทาย ปฏีกจเจว นครมหา
นิปปติ. อด โข ภิกขเว พุรุมทตโต กาสีราชา ที่มิติสส โกสธธมโม
พลญจ วาหนญจ ชนปทญจ โกสญจ โกฏฐาคารญจ อภิวิชย อชฎาวสตี.
อด โข ภิกขเว ที่มิตี โกสธราชา สปชาปติโก, เยน พาราณสี, เตน ปก

^{๓๔๗} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๕๘-๔๖๓/๒๓๗-๒๔๕, วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๘-๔๖๓/๓๔๓-๓๕๓, สารัตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๔๕๘/๔๑๙-๔๒๐.

^{๓๔๘} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๑๐-๑๑๕/๑๓๘-๑๓๙, พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๑๐-๑๑๕/๒๒๐, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๔๓๑-๔๓๔.

กามิ. อนุปปุเพน เยน พาราณสี ตทวสริ. ตตฺร สุทฺถํ ภิกฺขเว ที่จฺมิตฺติ โก
สฺสราชา สปฺชาปติโก พาราณสียํ อญฺญตรสฺมึ ปจฺจนฺติเม โອกาสเณ กุมฺภการณิ
เวสเน อญฺญาตกเวสเน ปรีพฺพาชกจฺจนฺเนน ปฏฺวิสฺติ. อถ โข ภิกฺขเว
ที่จฺมิตฺตสฺส โกสฺสธมฺมโณ มหะสิ นจิริสฺเสว คพฺภินิ อโหสิ. ตสฺสา เอวฺรโป โทห
โพ อุปฺปนฺโน โหติ ‘อิจฺฉติ สุริยสฺส อุคฺคมนกาเล จดฺรจฺกณิ เสนํ สนนทฺธํ
วมฺมิกํ สุญฺญเม จิตฺตํ ปสฺสิตฺตํ, ขคฺคานญจ ໒໐໓໐ ปาตฺนํ.’ อถ โข ภิกฺขเว ที่จฺมิตฺตสฺส
โกสฺสธมฺมโณ มหะสิ ที่จฺมิตฺติ โกสฺสธมฺมโณ เอตทวโจ ‘คพฺภินิ มหิ เทว, ตสฺสา เม
เอวฺรโป โทหโพ อุปฺปนฺโน, อิจฺฉามิ สุริยสฺส อุคฺคมนกาเล จดฺรจฺกณิ เสนํ
สนนทฺธํ วมฺมิกํ สุญฺญเม จิตฺตํ ปสฺสิตฺตํ, ขคฺคานญจ ໒໐໓໐ ปาตฺนํ’ติ. ‘กุโธ เทว โอม
หากํ ทุกฺคตํ จดฺรจฺกณิ เสนา สนนทฺธา วมฺมิกา สุญฺญเม จิตฺตา ขคฺคานญจ ໒໐໓໐
ปาตฺนํ’ติ. ‘สจฺหา เทว น ลภิสฺสามิ, มริสฺสามิ’ติ.

เตน โข ปน สมฺเยน พุรฺหมทตฺตสฺส กาสิริธมฺมโณ ปุโรหิตํ พุราหม
โณ ที่จฺมิตฺตสฺส โกสฺสธมฺมโณ สหาโย โหติ. อถ โข ภิกฺขเว ที่จฺมิตฺติ โกสฺสธมฺมโณ,
เยน พุรฺหมทตฺตสฺส กาสิริธมฺมโณ ปุโรหิตํ พุราหมโณ, เตนฺสปสฺสงฺกมิ, อุป
สฺสงฺกมิตฺวา พุรฺหมทตฺตสฺส กาสิริธมฺมโณ ปุโรหิตํ พุราหมณํ เอตทวโจ ‘สจฺจิ เต
สมฺม คพฺภินิ, ตสฺสา เอวฺรโป โทหโพ อุปฺปนฺโน, อิจฺฉติ สุริยสฺส อุคฺคมนกาเล
จดฺรจฺกณิ เสนํ สนนทฺธํ วมฺมิกํ สุญฺญเม จิตฺตํ ปสฺสิตฺตํ, ขคฺคานญจ ໒໐໓໐ ปาตฺนํ’
ติ. ‘เตน หิ เทว มยฺมปี เทว ปสฺสามา’ติ. อถ โข ภิกฺขเว ที่จฺมิตฺตสฺส โก
สฺสธมฺมโณ มหะสิ, เยน พุรฺหมทตฺตสฺส กาสิริธมฺมโณ ปุโรหิตํ พุราหมโณ, เต
นฺสปสฺสงฺกมิ. อทฺทสา โข ภิกฺขเว พุรฺหมทตฺตสฺส กาสิริธมฺมโณ ปุโรหิตํ พุราหม
โณ ที่จฺมิตฺตสฺส โกสฺสธมฺมโณ มหะสิ ทฺวโรว อาคจฺจนฺตึ ทิสฺวาน อุฏฺฐายาสนา
เอกํ อุตฺตราสฺสํ กริตฺวา, เยน ที่จฺมิตฺตสฺส โกสฺสธมฺมโณ มหะสิ, เตนฺนชฺชลิ
ปณฺนาเมตฺวา ติกฺขตฺตํ อุทฺธานํ อุทฺธานะสิ ‘โกสฺสธมฺมโณ วต โภ กุจฺฉิกโต, โก
สฺสธมฺมโณ วต โภ กุจฺฉิกโต’ติ. อตฺตมฺนา เทว โหหิ. ลจฺฉสิ สุริยสฺส อุค
คฺคมนกาเล จดฺรจฺกณิ เสนํ สนนทฺธํ วมฺมิกํ สุญฺญเม จิตฺตํ ปสฺสิตฺตํ, ขคฺคานญจ
໒໐໓໐ ปาตฺนํ’ติ.

อถ โข ภิกฺขเว พุรฺหมทตฺตสฺส กาสิริธมฺมโณ ปุโรหิตํ พุราหมโณ,
เยน พุรฺหมทตฺตสฺส กาสิริธมฺมโณ, เตนฺสปสฺสงฺกมิ, อุปสฺสงฺกมิตฺวา พุรฺหมทตฺตสฺส

ราชานเอดทโวจ ‘ตถา เทว นิमितฺตานิ ทิสฺสนฺติ, เสว สุริยอุกมณกาเล จตฺตฺรํคินิ
เสนา สนนทฺธา วมฺมิกา สุกฺกเม ติฏฺฐตุ ขกฺคา จ โรวียนฺตฺ’ติ. อถ โข
ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา มนุสฺเส อาณาเปสิ ‘ชลา ภณฺเ ปุโรหิโต พุราหฺม
โณ อาห ตถา กโรธา’ติ. อลภิ โข ภิกฺขเว ที่มฺหิติสฺส โกสฺสธณฺโณ มเหสี
สุริยสฺส อุกมณกาเล จตฺตฺรํคินิ เสนํ สนนทฺธํ วมฺมิกํ สุกฺกเม จิตํ ปสฺสิตํ
ขกฺคานนฺจ โรวณํ ปาตุํ. อถ โข ภิกฺขเว ที่มฺหิติสฺส โกสฺสธณฺโณ มเหสี
ตสฺส คพฺภสฺส ปรีปากมนฺวาย ปุตฺตํ วิชายิ. ตสฺส ‘ทึฆา’วฺติ นามํ อํกํสุ. อถ โข
ภิกฺขเว ทึฆา’วฺ กุมารโ นจิสฺเสว วิญญุตํ ปาปฺณิ. อถ โข ภิกฺขเว ที่มฺหิติสฺส
โกสฺสธณฺโณ เอดทโหสิ ‘อํ โข พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา พหุโน อมฺหากํ
อนตฺตสฺส การโก, อิมินา อมฺหากํ พลนฺจ วาหนนฺจ ชนปโท จ โกโสจ
โกฏฺฐการณฺจ อจฺฉินฺนํ, สจายํ อมฺเห ชานิสฺสติ, สพฺเพว ตโย ฆาตาเปสฺสติ,
ยन्नฺนนาหํ ทึฆา’วฺ กุมารํ พหิณฺนเร วาเสยฺย’ติ. อถ โข ภิกฺขเว ที่มฺหิติ โกสฺสราชา
ทึฆา’วฺ กุมารํ พหิณฺนเร วาเสสิ. อถ โข ภิกฺขเว ทึฆา’วฺ กุมารโ พหิณฺนเร ปฏฺวีสนฺ
โต นจิสฺเสว สพฺพลิปฺปานิ สิกฺขิ.

เตน โข ปน สมเยน ที่มฺหิติสฺส โกสฺสธณฺโณ กปฺปโก พุรหฺมทตฺเต
กาสีธณฺเ ปฏฺวีสติ. อตฺตสา โข ภิกฺขเว ที่มฺหิติสฺส โกสฺสธณฺโณ กปฺปโก ที่มฺหิตี
โกสฺสราชานํ สปฺชาปติกํ พารานฺตียํ อณฺณตรสฺมี ปจฺจนฺติเม โอกาเส กุมฺภการ-
นิเวสเน อณฺณาทกเวเสน ปรีพฺพาชกจฺจนฺเนน ปฏฺวีสนฺตํ ทิสฺวาน, เยน พุรหฺม-
ทตฺโต กาสีราชา, เตนฺสปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา พุรหฺมทตฺตํ กาสีราชานํ เอดท
โวจ ‘ทึฆิตฺติ เทว โกสฺสราชา สปฺชาปติโก พารานฺตียํ อณฺณตรสฺมี ปจฺจนฺติเม โอ
กาเส กุมฺภการนิเวสเน อณฺณาทกเวเสน ปรีพฺพาชกจฺจนฺเนน ปฏฺวีสตี’ติ.
อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา มนุสฺเส อาณาเปสิ ‘เตน หิ ภณฺเ ที่มฺหิตี
โกสฺส-ราชานํ สปฺชาปติกํ อาเนธา’ติ. ‘เอวํ เทวา’ติ โข ภิกฺขเว เต มนุสฺสา พุ
รหฺม-ทตฺตสฺส กาสีธณฺโณ ปฏฺวีสฺสวาทึ ทึฆิตฺติ โกสฺสราชานํ สปฺชาปติกํ อาเนสุ.
อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา มนุสฺเส อาณาเปสิ ‘เตน หิ ภณฺเ ที่มฺหิตี
โกสฺส-ราชานํ สปฺชาปติกํ ทพฺพาย รัชฺชยา ปจฺฉาพาหํ คาพฺพพฺพชฺชํ
พฺพชิตฺวา ชุรฺมณฺทํ กริตฺวา ชรฺสฺสเรณ ปณฺเวณ รติกาย รติกํ สิงฺฆาญฺเณ
สิงฺฆาญฺกํ ปรีเนตฺวา ทกฺขิณฺเนน ทฺวาเรณ นิภฺขามาตฺวา ทกฺขิณฺโต นครสฺส จตฺธา

ฉินฺทิตฺวา จตุทฺทิสฺสา พิลานิ นิกฺขิปถา'ติ. 'เอวํ เทวาทิ โข ภิกฺขเว เต มนุสฺสา
พฺรหฺม-ทตฺตสฺส กาสีรณโณ ปฏิสฺสควา ทิฆิณฺทึ โกสฺลราชานํ สปฺชาปติกํ ทพฺ
หยา รชฺชยา ปจฺฉาพาหํ คาพฺหพฺพนฺธํ พนฺธิตฺวา ชุรฺมฺมจฺหํ กริถฺวา ชรฺสฺสเรณ
ปณฺเวณ รติกาเย รติกํ สิ่งฆาณฺเณน สิ่งฆาณฺกํ ปริเนนฺติ.

อถ โข ภิกฺขเว ทิฆาวิสฺส กุมารสฺส เอตทโหสิ 'จิรํ ทิฏฺฐา โข เม
มาตาปิตโร. ยนฺนุนาหํ มาตาปิตโร ปสฺสเยยฺย'ติ. อถ โข ภิกฺขเว ทิฆาวิ กุมารโ
พาราณสี ปวิสิตฺวา อทฺทส มาตาปิตโร ทพฺหยา รชฺชยา ปจฺฉาพาหํ คาพฺห-
พฺพนฺธํ พนฺธิตฺวา ชุรฺมฺมจฺหํ กริถฺวา ชรฺสฺสเรณ ปณฺเวณ รติกาเย รติกํ สิ่งฆาณฺเณน
สิ่งฆาณฺกํ ปริเนนฺเต ทิสฺวาน, เยน มาตาปิตโร, เตนฺอุปสงฺกมิ. อทฺทสา โข ภิกฺข
เว ทิฆิณฺทึ โกสฺลราชานํ ทิฆาวิ กุมารํ ทูรโตว อากฺขณฺตํ ทิสฺวาน ทิฆาวิ
กุมารํ เอตทโวจ 'มา โข ตวํ ตาต ทิฆาวิ ทิฆํ ปสฺส, มา รสฺสํ. น หิ ตาต ทิฆาวิ
เวเรน เวรา สมฺมมฺนฺติ, อเวเรน หิ ตาต ทิฆาวิ เวรา สมฺมมฺนฺติ'ติ. เอวํ วุตฺเต ภิกฺขเว
เต มนุสฺสา ทิฆิณฺทึ โกสฺลราชานํ เอตทโวจ 'อุมฺมตฺตโก อยํ ทิฆิณฺทึ โกสฺล
ราชานํ วิปฺปลปฺติ. โก อิมสฺส ทิฆาวิ, กํ อยํ เอวมาห 'มา โข ตวํ ตาต ทิฆาวิ ทิฆํ
ปสฺส, มา รสฺสํ. น หิ ตาต ทิฆาวิ เวเรน เวรา สมฺมมฺนฺติ, อเวเรน หิ
ตาต ทิฆาวิ เวรา สมฺมมฺนฺติ'ติ. 'นาหํ ภณฺเณ อุมฺมตฺตโก วิปฺปลปามิ, อปิจ โย
วิญญู, โส วิภาเวสฺสตี'ติ. ทฺติยมฺปิ โข ภิกฺขเว ฯเปฯ ตฺติยมฺปิ โข ภิกฺขเว ทิฆิณฺทึ
โกสฺลราชานํ ทิฆาวิ กุมารํ เอตทโวจ 'มา โข ตวํ ตาต ทิฆาวิ ทิฆํ ปสฺส, มา รสฺสํ.
น หิ ตาต ทิฆาวิ เวเรน เวรา สมฺมมฺนฺติ, อเวเรน หิ ตาต ทิฆาวิ เวรา สมฺมมฺนฺติ'ติ.
ตฺติยมฺปิ โข ภิกฺขเว เต มนุสฺสา ทิฆิณฺทึ โกสฺลราชานํ เอตทโวจ 'อุมฺมตฺตโก อยํ
ทิฆิณฺทึ โกสฺลราชานํ วิปฺปลปฺติ. โก อิมสฺส ทิฆาวิ, กํ อยํ เอวมาห มา โข ตวํ ตาต
ทิฆาวิ ทิฆํ ปสฺส, มา รสฺสํ. น หิ ตาต ทิฆาวิ เวเรน เวรา สมฺมมฺนฺติ,
อเวเรน หิ ตาต ทิฆาวิ เวรา สมฺมมฺนฺติ'ติ. 'นาหํ ภณฺเณ อุมฺมตฺตโก วิปฺปลปามิ,
อปิจ โย วิญญู, โส วิภาเวสฺสตี'ติ. อถ โข ภิกฺขเว เต มนุสฺสา ทิฆิณฺทึ
โกสฺล-ราชานํ สปฺชาปติกํ รติกาเย รติกํ สิ่งฆาณฺเณน สิ่งฆาณฺกํ ปริเนตฺวา
ทกฺขิณฺเณ ทฺวาเรณ นิกฺขามตฺวา ทกฺขิณฺโต นกรสฺส จตุธา ฉินฺทิตฺวา จตุทฺทิ
สฺสา พิลานิ นิกฺขิปิตฺวา คุมฺพํ จเปตฺวา ปกฺกมียสฺส. อถ โข ภิกฺขเว ทิฆาวิ กุมาร
โ พาราณสี ปวิสิตฺวา สุรํ นีหริตฺวา คุมฺพิเย ปาเยสิ. ยทา เต มตฺตา อเหตุ

ปติตา, อถ กกุจจานิ สักกตติตฺวา จิตกัม กริตฺวา มาตาปิตูนํ สรรีจิตกัม อา
โรเปตฺวา อคฺคิ ทตฺวา ปณฺชลิโก ติกฺขตฺตํ จิตกัม ปทกฺขิณํ อกาสิ.

เตน โข ปน สมเยน พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา อุปริปาสาทวเรคโต โห
ติ. อทฺทสา โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา ทีฆาวุํ กุมารํ ปณฺชลิกํ
ติกฺขตฺตํ จิตกัม ปทกฺขิณํ กโรนฺตํ, ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ ‘นิสฺสํสํ โข โส
มนุสฺสโส ทีฆิตฺตสฺส โกสฺสธณฺโณ ฌาติ วา สาลิหิโต วา, อโห เม อนตฺตโก, น
หิ นาม เม โกจิ อาโรเจสฺสตี’ติ. อถ โข ภิกฺขเว ทีฆาวุํ กุมารโ อธณฺณํ คนฺตฺวา
ยาวทตฺถํ กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา ขปฺปํ ปุณฺณิตฺวา พาราณสี ปวิสิตฺวา อนฺเตปรสฺส
สามนฺตา หตฺติสาถํ คนฺตฺวา หตฺถาจริยํ เอตทโวจ ‘อิจฺฉามหํ อาจริย สิปฺปํ สิกฺขิ
ตฺน’ติ. ‘เตน หิ ภณฺเ มาณวก สิกฺขสฺส’ติ. อถ โข ภิกฺขเว ทีฆาวุํ กุมารโ รตฺติยา
ปจฺจุส-สมมํ ปจฺจุจฺจาย หตฺติสาถายํ มณฺชฺนา สเรน คายิ, วิณฺญ วาเทสิ. อสฺส
สิ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา รตฺติยา ปจฺจุสสมมํ ปจฺจุจฺจาย หตฺติสา
ถายํ มณฺชฺนา สเรน กิตฺตํ วิณฺญ วาเทสิ สุตฺวาน มนฺุสฺเส ปุจฺฉิ ‘โก ภณฺเ รตฺ
ติยา ปจฺจุสสมมํ ปจฺจุจฺจาย หตฺติสาถายํ มณฺชฺนา สเรน คายิ, วิณฺญ วาเทสิ’
ติ. ‘อมุกฺกสฺส เทว หตฺถาจริยสฺส อนฺเตวาสี มาณวโก รตฺติยา ปจฺจุสสมมํ ปจฺจุจฺ
จาย หตฺติสาถายํ มณฺชฺนา สเรน คายิ, วิณฺญ วาเทสิ’ติ. ‘เตน หิ ภณฺเ ตํ มาณวกํ
อาเนถา’ติ. ‘เอวํ เทวา’ติ โข ภิกฺขเว เต มนฺุสฺสา พุรหฺมทตฺตสฺส กาสีธณฺโณ
ปฏิสฺสุตฺวา ทีฆาวุํ กุมารํ อาเนถุํ. อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา
ทีฆาวุํ กุมารํ เอตทโวจ ‘ตฺวํ ภณฺเ มาณวก รตฺติยา ปจฺจุสสมมํ ปจฺจุจฺจาย
หตฺติสาถายํ มณฺชฺนา สเรน คายิ, วิณฺญ วาเทสิ’ติ. ‘เอวํ เทวา’ติ. ‘เตน หิ ตฺวํ
ภณฺเ มาณวก คายสฺส, วิณฺญ วาเทสิ’ติ. ‘เอวํ เทวา’ติ โข ภิกฺขเว ทีฆาวุํ กุ
มารโ พุรหฺมทตฺตสฺส กาสีธณฺโณ ปฏิสฺสุตฺวา อาราชาเปกฺโข มณฺชฺนา สเรน
คายิ, วิณฺญ วาเทสิ. ‘ตฺวํ ภณฺเ มาณวก มํ อุปจฺจุหา’ติ. ‘เอวํ เทวา’ติ
โข ภิกฺขเว ทีฆาวุํ กุมารโ พุรหฺมทตฺตสฺส กาสีธณฺโณ ปจฺจุสสฺส. อถ โข ภิกฺข
เว ทีฆาวุํ กุมารโ พุรหฺมทตฺตสฺส กาสีธณฺโณ ปุพฺพญฺจายิ อโหสิ ปจฺฉานิ
ปาตี กิจฺจการปฏิสฺสาวิ มนาปจาริ ปิยวาที. อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสี
ราชา ทีฆาวุํ กุมารํ นจิรสฺเสว อพฺภนฺตริเม วิสฺสาสิกฺกุจฺจเนจฺเปสิ.

อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา ทีฆาวุํ กุมารํ เอตทโวจ ‘เตน หิ

ภณ มาณวก รถั โยเซหิ, มิคว คมิศฺสามา'ติ. 'เอว เทวา'ติ โข ภิกฺขเว ที่มาวฺ กุ
มาโร พุรุมทตฺตสฺส กาสีรัญโธ ปฏิสฺสณฺติวรา รถั โยเซตฺวา พุรุมทตฺต กาสี-
ราชานํ เอตทโวจ 'ยฺตุโต โข เต เทว รโธ, ยสฺส ทานิ กาลํ มณฺณสิ'ติ. อถ โข
ภิกฺขเว พุรุมทตฺโต กาสีราชา รถั อภิรุหิ. ที่มาวฺ กุมาโร รถั เปเสสิ. ตถา ตถา
รถั เปเสสิ, ยถา ยถา อญฺเณเนว เสนา อคมาสิ, อญฺเณเนว รโธ. อถ โข
ภิกฺขเว พุรุมทตฺโต กาสีราชา ทูรํ คนฺตฺวา ที่มาวฺ กุมารํ เอตทโวจ 'เตน हि
ภณ มาณวก รถั มุณฺจสฺส, กิลนฺโตมฺหิ, นิปฺชฺชิสฺสามิ'ติ. 'เอว เทวา'ติ
โข ภิกฺขเว ที่มาวฺ กุมาโร พุรุมทตฺตสฺส กาสีรัญโธ ปฏิสฺสณฺติวรา รถั มุณฺจि-
ตฺวา ปลวียํ ปลลฺลเกน นิสฺสีทิ. อถ โข ภิกฺขเว พุรุมทตฺโต กาสีราชา ที่มาวฺสฺส
กุมารสฺส อจฺจนฺเต สีสํ กตฺวา เสยฺยํ กปฺเปสิ. ตสฺส กิลนฺตสฺส มฺหุตฺตเกเนว นิทฺทํ
โอกกมฺมิ. อถ โข ภิกฺขเว ที่มาวฺสฺส กุมารสฺส เอตทโหสิ 'อัย โข พุรุมทตฺโต
กาสิราชา พหุโน อมฺหากํ อนตฺตสฺส การโก. อิมินา อมฺหากํ พลญจ วาหนญจ
ชนปโท จ โกโส จ โกฎฺจาการญจ อจฺฉินฺนํ. อิมินา จ เม มาตาปิตโร หตา. อัย
ขวสฺส กาโล, โยหํ เวรํ อปฺเปยฺยนฺ'ติ โกสิยา ขคุคํ นิพฺพาหิ. อถ โข ภิกฺขเว
ที่มาวฺสฺส กุมารสฺส เอตทโหสิ 'ปีตา โข มํ มรณกาเล อวจ 'มา โข ตวํ ตาต
ที่มาวฺ ที่มํ ปสฺส, มา รสฺสํ. น हि ตาต ที่มาวฺ เวเรน เวรา สมฺมณฺติ, อเวเรน हि
ตาต ที่มาวฺ เวรา สมฺมณฺติ'ติ. น โข เมตํ ปติรูปํ, ยวาทํ ปิตฺวจฺนํ อติกกเมยฺยนฺ'ติ
โกสิยา ขคุคํ ปเวเสสิ. ทฺติยมฺปิ โข ภิกฺขเว ที่มาวฺสฺส กุมารสฺส เอตทโหสิ 'อัย
โข พุรุมทตฺโต กาสีราชา พหุโน อมฺหากํ อนตฺตสฺส การโก, อิมินา อม-
หากํ พลญจ วาหนญจ ชนปโท จ โกโส จ โกฎฺจาการญจ อจฺฉินฺนํ, อิมินา จ เม
มาตาปิตโร หตา, อัย ขวสฺส กาโล, โยหํ เวรํ อปฺเปยฺยนฺ'ติ โกสิยา ขคุคํ
นิพฺพาหิ. ทฺติยมฺปิ โข ภิกฺขเว ที่มาวฺสฺส กุมารสฺส เอตทโหสิ 'ปีตา โข มํ มรณ-
กาเล อวจ 'มา โข ตวํ ตาต ที่มาวฺ ที่มํ ปสฺส มา รสฺสํ น हि ตาต ที่มาวฺ เวเรน เว-
รา สมฺมณฺติ อเวเรน हि ตาต ที่มาวฺ เวรา สมฺมณฺติ'ติ. น โข เมตํ ปติรูปํ ย-
วาทํ ปิตฺวจฺนํ อติกกเมยฺยนฺ'ติ. ปฺนฺเทว โกสิยา ขคุคํ ปเวเสสิ. ตฺติยมฺปิ โข
ภิกฺขเว ที่มาวฺสฺส กุมารสฺส เอตทโหสิ 'อัย โข พุรุมทตฺโต กาสีราชา พหุโน
อมฺหากํ อนตฺตสฺส การโก. อิมินา อมฺหากํ พลญจ วาหนญจ ชนปโท จ โกโส
จ โกฎฺจาการญจ อจฺฉินฺนํ. อิมินา จ เม มาตาปิตโร หตา. อัย ขวสฺส กาโล,

โยหัง เวรํ อปฺเปยฺยนฺติ โกสิยา ขคฺคํ นิพฺพาหิ. ตติยมฺปิ โข ภิกฺขเว
ทึฆาธุสฺส กุมารสฺส เอตทโหสิ ‘ปีตา โข มํ มรณกาเล อวจ ‘มา โข ตวํ ตาต
ทึฆาธุ ทึฆํ ปสฺส, มา รสฺส. น หิ ตาต ทึฆาธุ เวเรน เวรา สมฺมณฺติ, อเวเรน หิ
ตาต ทึฆาธุ เวรา สมฺมณฺติ’ติ. น โข เม ตํ ปติรูปํ, ยฺวาทํ ปีตฺวานํ อติกกมยฺยนฺ’
ติ ปฺนทฺเว โกสิยา ขคฺคํ ปเวเสสิ. อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา ภิโต
อุพฺพิโก อุสฺสงฺกิ อุตฺรสฺสโต สหสา วุฏฺฐาสิ. อถ โข ภิกฺขเว ทึฆาธุ กุมารโ
พุรหฺมทตฺตํ กาสีราชานํ เอตทโวจ ‘กิสฺส ตวํ เทว ภิโต อุพฺพิโก อุสฺสงฺกิ
อุตฺรสฺสโต สหสา วุฏฺฐาสิ’ติ. อิท มํ ภณฺเฆ มาณวฺก ทึฆํติสฺส โกสฺสธฺมฺโย ปฺต
โต ทึฆาธุ กุมารโ สฺสปีนฺนฺเตน ขคฺเคน ปรีปาเตสิ. เตนานํ ภิโต อุพฺพิโก อุส
สงฺกิ อุตฺรสฺสโต สหสา วุฏฺฐาสินฺ’ติ. อถ โข ภิกฺขเว ทึฆาธุ กุมารโ วาเมน
หตฺถेณ พุรหฺมทตฺตสฺส กาสีธฺมฺโย สีสํ ปรามสฺสิดฺวา ทกฺขิณฺเณน หตฺถेณ ขคฺคํ
นิพฺพาเหตฺวา พุรหฺมทตฺตํ กาสีราชานํ เอตทโวจ ‘อหํ โข โส เทว ทึฆํ
ติสฺส โกสฺสธฺมฺโย ปฺตโต ทึฆาธุ กุมารโ. พหุโน ตวํ อมฺหากํ อนตฺตสฺส การ
โก. ตยา อมฺหากํ พลญฺจ วาหนญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ อจฺฉินฺนํ.
ตยา จ เม มาตาปิตโร หตา. อยํ ขวสฺส กาโล, ยฺวาทํ เวรํ อปฺเปยฺยนฺติ. อถ โข
ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา ทึฆาธุสฺส กุมารสฺส ปาเทสฺส สิริสา นิปตฺติว
ทึฆาธุ กุมารํ เอตทโวจ ‘ชีวิตํ เม ตาต ทึฆาธุ เทหิ. ชีวิตํ เม ตาต ทึฆาธุ เทหิ’ติ.
‘กฺยาหํ อุสฺสหามิ เทวสฺส ชีวิตํ ทาคฺคํ, เทโว โข เม ชีวิตํ ทเทยฺยา’ติ. ‘เตน หิ ตาต
ทึฆาธุ ตฺวญฺเจว เม ชีวิตํ เทหิ, อหญฺจ เต ชีวิตํ ทมฺมี’ติ. อถ โข ภิกฺขเว พุรห
มทตฺโต จ กาสีราชา ทึฆาธุ จ กุมารโ อญฺมมญฺญสฺส ชีวิตํ อทํสฺส ปาณิญฺจ อคฺค
เหสุ สปลนฺจ อกํสฺส อทฺทฺทฺกาย.

อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา ทึฆาธุ กุมารํ เอตทโวจ ‘เตน หิ
ตาต ทึฆาธุ รถํ โยเชหิ, คมิสฺสามา’ติ. ‘เอวํ เทวา’ติ โข ภิกฺขเว ทึฆาธุ กุมารโ
พุรหฺมทตฺตสฺส กาสีธฺมฺโย ปฏิสฺสณฺนํ รถํ โยเชตฺวา พุรหฺมทตฺตํ กาสีราชานํ
เอตทโวจ ‘ยฺตุโต โข เต เทว รโถ, ยสฺส ทานิ กาลํ มญฺญสิ’ติ. อถ โข ภิกฺขเว
พุรหฺมทตฺโต กาสีราชา รถํ อภิรุหิ. ทึฆาธุ กุมารโ รถํ เปเสสิ. ตถา ตถา รถํ
เปเสสิ, ยถา ยถา นจิรสฺเสว เสนาย สมာจฺฉนฺ. อถ โข ภิกฺขเว พุรหฺมทตฺโต
กาสิราชา พาราณสี ปวิสฺสิดฺวา อมฺจฺเจ ปาริสชฺเช สนฺนิปาตาเปตฺวา เอตทโวจ

‘สเจ ภณ ที่มิตฺตสฺส โกสตรณฺโณ ปุตุตฺตํ ที่มาวํ กุมารํ ปสฺสเสยฺยาถ, กิณฺติ
นํ กรียฺยาถา’ติ. เอกจฺเจ เอวมาหํสฺส ‘มยฺ เตว หตฺถे จินฺนุเทยฺยาม. มยฺ เตว ปา
เท จินฺนุเทยฺยาม. มยฺ เตว หตฺถปาทะ จินฺนุเทยฺยาม. มยฺ เตว กณฺเณ จินฺ
นุเทยฺยาม. มยฺ เตว นาสํ จินฺนุเทยฺยาม. มยฺ เตว กณฺณนาสํ จินฺนุเทยฺยาม. มยฺ เตว
สีสํ จินฺนุเทยฺยามา’ติ. ‘อํ โข ภณ ที่มิตฺตสฺส โกสตรณฺโณ ปุตุโต
ที่มาวํ กุมารํ. นามํ ลพฺภา กิณฺจิกาคํ. อิมินา จ เม จีวิตํ ทินฺนํ, มยา จ อิมสฺส ชี
วิตํ ทินฺนํ’ติ.

อด โข ภิกฺขเว พุรหุมทตฺโต กาสีราชา ที่มาวํ กุมารํ เอตทโวจ ‘ยํ โข เต
ตตฺ ที่มาวํ ปิตา มรณกาลเ อวจ ‘มา โข ตวํ ตตฺ ที่มาวํ ที่มํ ปสฺส, มา รสฺสํ. น
หิ ตตฺ ที่มาวํ เวเรน เวรา สมฺมณฺติ, อเวเรน หิ ตตฺ ที่มาวํ เวรา สมฺมณฺตี’ติ กิ
เต ปิตา สนฺธาย อวจา’ติ. ‘ยํ โข เม เทว ปิตา มรณกาลเ อวจ ‘มา ที่มฺ’ติ, มา
จิริ เวรํ อกาสิ’ติ. อิมํ โข เม เทว ปิตา มรณกาลเ อวจ มา ที่มฺ’ติ. ยํ โข เม เทว
ปิตา มรณกาลเ อวจ ‘มา รสฺสน’ติ, มา จิปฺปํ มิตฺเตหิ ภิชฺชิตฺถา’ติ. อิมํ โข เม
เทว ปิตา มรณกาลเ อวจ มา รสฺสน’ติ. ยํ โข เม เทว ปิตา มรณกาลเ อวจ ‘น หิ
ตตฺ ที่มาวํ เวเรน เวรา สมฺมณฺติ, อเวเรน หิ ตตฺ ที่มาวํ เวรา สมฺมณฺตี’ติ, เท
เวน เม มาตาปิตโร หตา’ติ. สจฺหาหํ เทวํ จีวิตา วโรเปยฺยํ, ยะ เทวสฺส อตฺถ
กามา, เต มํ จีวิตา วโรเปยฺยํ, ยะ เม อตฺถกามา, เตเต จีวิตา วโรเปยฺยํ,
เอวณฺตํ เวรํ เวเรน น วุปฺสเมยฺย. อิทานิ จ ปน เม เทเวน จีวิตํ ทินฺนํ, มยา จ
เทวสฺส จีวิตํ ทินฺนํ. เอวณฺตํ เวรํ อเวเรน วุปฺสนฺตํ. อิมํ โข เม เทว ปิตา มรณ
กาลเ อวจ ‘น หิ ตตฺ ที่มาวํ เวเรน เวรา สมฺมณฺติ, อเวเรน หิ ตตฺ ที่มาวํ เวรา
สมฺมณฺตี’ติ. อด โข ภิกฺขเว พุรหุมทตฺโต กาสีราชา ‘อจฺจริยํ วต โภ, อพฺภูตํ วต
โภ, ยาว ปณฺทิตอ อยํ ที่มาวํ กุมารํ, ยตฺร หิ นาม ปิตุโน สํจิตฺเตน ภาสิตสฺส
วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานิสฺสตี’ติ เปตฺติกํ พลนฺจ วาหนนฺจ ชนปทนฺจ โกสณฺจ
โกฏฺฐาคารนฺจ ปฏฺิปาเทสิ ชีตฺรณฺจ อทาสี’ติ.^{๓๘๙}

^{๓๘๙} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๕๘-๔๖๓/๒๓๗-๒๔๕, วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๘-๔๖๓/๓๔๓-๓๕๓.

โส หิ เวรสมงฺกิปุคฺคโล นาม อตฺตโน เจว ปเรตฺตจ อนนฺตพฺยสนํ อุปฺปาเทติ. เอวญฺจ ตานิ เวรานิ เอกนฺเตน นิริยาทีสุ อปาเยสุ สํวตฺตาเปนฺติ. เวรี ปน วุปฺสเมตฺตํ น สกฺโกติ. วุตฺตญฺหิ โพธิสฺสฺเตน ทีฆาวูกุมารเณ :-

“อกุโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ	อชินิ มํ อหาสิ เม
เย จ ตํ อุปนยฺหฺนฺติ	เวรี เตสํ น สมฺมตฺติ.
อกุโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ	อชินิ มํ อหาสิ เม
เย จ ตํ นุปนยฺหฺนฺติ	เวรี เตสุปฺสเมตฺติ.
น หิ เวเรน เวรานิ	สมฺมนฺตัสสิ กุทาจนํ
อเวเรน จ สมฺมนฺติ	เอส ฐมฺโม สนนฺตโน”ติ. ^{๓๙๐}

“มหาราชเย ปุริสา ‘อัย มํ อุกุโกสิ, อัย มํ ปหริ, อัย มํ อชินิ, อัย มม สนนฺตํ อหาสิ’ติ เอว เวรี อุปนยฺหฺนฺติ พนฺธิตฺวา วิย หทฺเย จเปนฺติ, เตสํ เวรี น อุปฺสเมตฺติ. เย จ เปนฺตํ น อุปนยฺหฺนฺติ หทฺเย น จเปนฺติ, เตสํ วุปฺสเมตฺติ. เวรานิ หิน กทาจิ เวเรน สมฺมนฺติ, อเวเรนเว ปน สมฺมนฺติ. **เอส ฐมฺโม สนนฺตโน**ติ เอโส ปฺราณโก ฐมฺโม จิรกาลปฺปวตฺโต สภาโว”ติ ตพฺพณฺนา.^{๓๙๑}

โส ปน ทีฆาวูกุมาริ ปิตุวณํ สทฺทหิตฺวา ตสฺส ปจฺฉิโมวาทะ ปติฏฺฐหิตฺวา ตํ พุรหฺม-ทตฺตราชานํ มาราเปตฺตํ โอภาสํ ลภิตฺวาปิ ปุพฺเพ ปิตุวณานุสฺสริตฺตฺวา เอวรูปํ นาม กมฺมํ อกฺตฺวา เตน อตฺตนา สทฺธี อณฺณมณฺณสฺส ชีวิตํ ทินฺโน ปจฺฉา อตฺตโน เปตฺติกํ พฺลวาทน ชนปทโกส-โกฏฺฐาคารณฺจ พุรหฺมทตฺตรณฺโถ ชีตฺรณฺจ ปฏฺฐิกิ.

๒.๔.๖ ตาปสวณฐมฺมปฺติฏฺฐาปนาวตฺตุ

เอวญฺจิทํ ตาปสวณฐมฺมปฺติฏฺฐาปนาวตฺตุ ชุทฺทกนิกายชาตกฏฺฐกถายํ เอกกนิปาเต กกณฺฏกาวกฺเค เอกปณฺณชาตกถณฺณายํ^{๓๙๒} วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺพิ :-

^{๓๙๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕/๑๖, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕/๒๕, พุ.ช. (บาลี) ๒๗/๑๑๓-๑๑๕/๑๓๙, พุ.ช. (ไทย) ๒๗/๑๑๓-๑๑๕/๒๒๐.

^{๓๙๑} พุ.ช.อ. (บาลี) ๔/๔๓๓.

^{๓๙๒} พุ.ช.อ. (บาลี) ๒/๓๔๘-๓๕๓.

“อดีตเต พาราณสีย์ พุรหมทตเต รชช การเนเต โพธิสตโต อุทิจจ-พ
ราหุณกุล นิพพตติตวา วยปโตโต ตกกสลาย์ ตโย เวเท สพุทสิปปานิ จ
อุคคเหตวา กิณจิ กาลัม ภรราวาส วสิตวา มาตาปีตุน อจฺเจน อสิปปพพชฺช ปพพ
ชิตวา อภิณฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพพตฺเตตวา หิมวันเต วาส กปเปสิ. ตตฺถ จิรั
วสิตวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทํ คนฺตวา พาราณสี ปตฺวา ราชยุยาน
วสิตวา ปุนทิวเส สุนิวตฺโต สุปารุโต ตาปสากปฺปสมฺปนฺโน ภิกฺขาย นครํ ปวิ
สิตวา ราชกณฺธิ ปาปุณิ. ราชา สหปณฺชเรน โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา อิริยาปเถ
ปสฺสิตฺวา ‘อัย ตาปโส สนฺตินฺทริโย สนฺตมานโส ยุกมตฺตทโส, ปทวาร
ปทวาร สหสฺสตฺถวิกํ จเปนฺโต วีย สหวิชมฺภิเตน อากจฺจติ. สเจ สนฺตรมฺโม
นามโก อตฺถิ, อิมสฺส เตณพฺภนฺตเร ภวิตพฺพนฺ’ติ จินฺเตตฺวา เอกํ อมจฺจ
โอโลเกสิ. โส ‘กํ กโรมิ เทว’ติ อาห. เอตํ ‘ตาปสํ อานเห’ติ. โส ‘สาธุ เทว’ติ
โพธิสตตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา หตฺถโต ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา ‘กํ มหาปฺญญ
า’ติ วุตฺเต ‘ภนฺเต ราชา ตํ ปกฺโกสตี’ติ อาห. โพธิสตโต ‘น มยฺ ราชกฺลุปกา
เหมวณฺติกา นามมฺหา’ติ อาห. อมจฺจ คนฺตวา ตมตฺถํ รมฺโฆ อาโรเจสิ.
ราชา ‘อญฺโฆ อมฺหากํ กฺลุปโก นตฺถิ, อานเห นนฺ’ติ อาห. อมจฺจ คนฺตวา
โพธิสตตํ วนฺทิตฺวา ยาจิตฺวา ราชนิเวสนํ ปเวเสสิ. ราชา โพธิสตตํ วนฺทิตฺวา
สมุสฺสิตเสตจฺจตฺเต กณฺจนปฺลตฺถเก นิสฺทาเปตฺวา อตฺตโน ปฏฺยตฺตํ นานคฺครส
โกชนํ โกเชตฺวา ‘กหํ ภนฺเต วสธา’ติ ปุจฺฉิ. ‘เหมวณฺติกา มยฺ มหาราชา’ติ. ‘อิ
ทานิ กหํ คจฺจถา’ติ. ‘วสฺสารถฺตานูรูปํ เสนาสนํ อุปฺชาเรม มหาราชา’ติ. ‘เตน
หิ ภนฺเต อมฺหากณฺเฆว อุยฺยานเ วสธา’ติ ปฏฺยณฺถํ คเหตฺวา สยมฺปิ กฺลฺลชิตฺวา
โพธิสตตํ อาทาย อุยฺยานํ คนฺตวา ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา รตฺติกฺุจฺจานทิวาณฺ
นานิ การเตวา ปพพชิตฺปริกฺขารे ทตฺวา อุยฺยานปาลํ ปฏฺยจฺจาเปตฺวา นครํ ปา
วสิ. ตโต ปฏฺจาย โพธิสตโต อุยฺยานเ วสติ. ราชาปีสุต ทิวเส ทิวเส ทฺวิตฺติกฺุชฺ
ตํ อุปฺภูจฺจานํ คจฺจติ. ตสฺส ปน รมฺโฆ ทฺวฺจฺจกฺุมาริ นาม ปฺตโต อโหสิ จณฺโท
ผรุโส, เนว นํ ราชา ทเมตฺถํ อสภฺชิ, น เสสฆาตกา. อมจฺจาปี พุราหุณคห
ปติกาปี เอกโต หุตฺวา ‘สามี มา เอวํ กริ, เอวํ กาทํ น ลพฺภา’ติ กฺุชฺฉิตฺวา กเถน
ตาปี กถํ คาหาเปตฺถํ นาสภฺชีสุ. ราชา จินฺเตสิ ‘จเปตฺวา มม อญฺยํ หิมวันตฺตาปสํ
อญฺโฆ อิมํ กุมารํ ทเมตฺถํ สมตฺโต นาม นตฺถิ, โสเยว นํ ทเมตฺถสตี’ติ. โส กุมารํ

อาทาย โพธิสตตฺตสฺส สันตํกํ คนฺตฺวา ‘ภนฺเต อัยฺ กุมารโ จณฺโท พรฺโส, มยฺ
เอตํ ทเมตฺถํ น สกฺโกม, ตุมฺเห นํ เอเกน อุปาเยน ลิกฺขาเปลา’ติ กุมารํ
โพธิสตตฺตสฺส นิยุยาเทตฺวา ปกฺกามิ. โพธิสตฺโต กุมารํ คเหตฺวา อุยุยาน วิ
จรณฺโต เอกโต เอเกน, เอกโต เอเกนา’ติ ทฺวีกิเยว ปตฺเตหิ เอกํ นิมฺพโปตํ ทิสฺ
วา กุมารํ อาห ‘กุมาร เอตสฺส นิมฺพรฺกฺขโปตกสฺส ปณฺณํ ขาทิตฺวา รสํ ชานา
หิ’ติ. โส เอตสฺส เอกํ ปตฺตํ ขาทิตฺวา รสํ ฅตฺวา ‘ธี’ติ สห เขเพน ภูมียํ นฺนฺจฺจฺกิ.
‘กิ เอตํ กุมาร’ติ วุตฺเต ‘ภนฺเต อิทาเนเวส รุกฺโข หลาหลวิสฺสโปโม, วฑฺฒน
โต ปน พหุ มนุสฺเส มาเรสฺสตี’ติ ตํ นิมฺพโปตํ อุปาเยตฺวา หตฺเถหิ
ปริมทฺทิตฺวา อิมํ คถมาห :-

‘เอกปณฺโณ อัยฺ รุกฺโข น ภูมฺยา จตฺรจฺจฺโล
ผลเน วิสฺกปฺเปน มหายํ กิ ภาวิสฺสตี’ติ. ^{๓๔๓}

ตตฺถ เอกปณฺโณติ อุโกสุ ปสฺเสสฺส เอกกปณฺโณ. น ภูมฺยา จตฺรจฺจฺโลติ ภูมि
โต จตฺรจฺจฺลมตฺตมฺปิ น วฑฺฒิตฺ. ผลเนติ ผลรเสน. วิสฺกปฺเปนติ
หลาหลวิสฺสทิสฺเสน. เอวํ ขุทฺทโกปิ สมานิ เอวรฺเปน ติตฺตเกน ปณฺณเนน
สมนฺนาคโต’ติ อตฺถธ. มหายํ กิ ภาวิสฺสตีติ ยทา จ ปนายํ วฑฺฒิปฺปตฺโต
มหา ภาวิสฺสตี, ตทา กิ นาม ภาวิสฺสตี, อทฺธา มนุสฺสสมาโร ภาวิสฺสตี’ติ
เอตํ อุปาเยตฺวา มทฺทิตฺวา จฑฺฒเตสิ’ติ อาห.

อถ นํ โพธิสตฺโต เอตทโวจ ‘กุมาร ตฺวํ อิมํ นิมฺพโปตํ ‘อิตาเนว
เอวตฺตตฺโก, มหลลกกาเล กิ ภาวิสฺสตี, กฺโต อิมํ นิสฺสาย วฑฺฒิ’ติ อุปาเยตฺวา
มทฺทิตฺวา จฑฺฒเตสิ. ยถา ตฺวํ เอตสฺมี ปฏิปชฺชิ. เอวเมว ตว รฏฺฐวาสิโนปิ
‘อัยฺ กุมารโ ทหฺรกาเลเยว เอวํ จณฺโท พรฺโส มหลลกกาเล รชฺชํ ปตฺวา กิ นาม
กริสฺสตี, กฺโต อมฺหากํ เอตํ นิสฺสาย วฑฺฒิ’ติ ตว กุลสนฺตํ รชฺชํ อทฺตฺวา
นิมฺพโปตํ วิย ตํ อุปาเยตฺวา รฏฺฐา ปพฺพาชนียกมฺมํ กริสฺสนฺติ, ตสฺมา นิมฺพ-
รฺกฺขปฏฺฐิภาคํ หิตฺวา อิตฺ ปฏฺฐาย ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปนฺโน โหหิ’ติ. โส
ตโต ปฏฺฐาย นิหตฺมาโน นิพฺพิเสวโน ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปนฺโน หุตฺวา

^{๓๔๓} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๔๙/๓๖, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๙/๖๐.

โพธิสัตว์ตสฺส โอวาทะ จตุวา ปิตุ อจฺจเยน รรขํ ปตฺตวา ทานาทิํ ปุณฺณานิ กตฺวา
 ยถากมมํ อคฺมาสี”ติ. ๓๙๔

โส จ โกรโณ นาม อุตฺตโม เจว ปเรตฺตจ หิตตฺตาวโห โหติ. โส ปน เวรีน เวรี
 วย พฺหุนเมว อนตฺตาวโห โหติ. เตนฺนุสฺสกาถา “**โกรโณ**ติ กุซฺฉนลฺกฺขณฺเนน โโกเชน สมฺนํนาคโต.
อุปนาหิติ เวโรปปฏฺิณิสฺสคฺคกฺขณฺเนน อุปนาเหเนน สมฺนํนาคโต”ติ.^{๓๙๕} ตถฺฎฺฎิกายมฺปน “**โกรโ**
ติ กุซฺฉนลฺลโ. ยสฺมา โส อปฺปหิเนน โกรตฺตาย วิตฺตโกรโณ นาม น โหติ, ตสฺมา **โกเชน สมฺนํนาค**
โตติ อห. อุปนาโห เอตฺสฺส อตฺถิ, อุปนยฺหนลฺลโ’ติ วา **อุปนาหิ**ติ.^{๓๙๖} อปฺปมตฺตโกปปี หิ โกรโณ
 นาม เกณฺจิ สพฺพโส น กตฺตพฺโป. กุซฺฉนลฺลโ หิ มาตาปิตฺตาทีนํ อปฺปิโย อมฺนาโป อุพฺเพชนิโย
 หุตฺวา พุตฺติยจิตฺตวาเร นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตติ. เอวเมวเจตํ ยถาวุตฺตํ ภควตา เอกปณฺณชาตกาวณฺณ
 นาํ ยํ ทฺวสฺสจฺฉิณฺโณ วิราชกฺุมารสฺส วุตฺตนเยน ทฺวสฺสพฺพ :-

“กุมาร อิมะสุ นาม สตุตเส จณฺเฑน ผรุสเณ สาหสิเกน วิหะกชาติเกน น
ภวิตัพพํ, ผรุสวาโจ จ นาม วิชาตมาตฺยาปิ ปิตฺโนปิ ปุตตทารุสสปี ภา
ติกกคินินมฺปิ ปชาปติยาปิ มิตฺตพนฺธวานมฺปิ อปฺปิโย โหติ อมฺนาโป, ทสฺสิตุํ
อาคจฺจนฺโต สปโป วิย อฏฺฐวียํ อฏฺฐิตโจโร วิย ขาทีตุํ อาคจฺจนฺโต ยกฺโข
วีย จ อพฺพะณีโย หุตฺวา ทฺติยจิตฺตวาระ นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตติ. ทิฏฺฐเจว ย
ธมฺเม โกธโน ปุคฺคโล มณฺฑิตปฺปสาธิตปิ ทฺวพฺพณฺโณว โหติ, ปุณฺณ-
จนาทสฺสสิริกมฺปิสฺส มุขํ ชาลาภิตปฺพมํ วิย มลคฺคหิตกณฺจนาทาสมณฺฑลํ วิย
จ วิรูปํ โหติ ทฺวทฺทสิกํ. โกธํ นิสฺสาย ทิ สตุตา สตุถํ อาทาย อตฺตนาถ อตฺตนา
ปหรณฺติ, วิถํ ขาทนฺติ, รชฺชยา อพฺพนฺธนฺติ, ปปาตา ปตฺตนฺติ. เอวํ โกธวเสน
กาลํ กตฺวา นิรยาทีสุ อฺปฺปชฺชนฺติ, วิหะกชาติกาปิ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม ครหํ ปตฺวา
กายสฺส เกทา นิรยาทีสุ อฺปฺปชฺชนฺติ, ปฺน มนุสฺสสฺสํ ลภิตฺวา วิชาตกาเลโต
ปฏฺจาย โรคฺพหฺลว โหนฺติ. จกฺขุโรโค โสตโรโค’ตฺวาทีสุ จ โรคฺสุ เอก
โต อฏฺจาย เอกสฺมี ปตฺตนฺติ, โรเคน อปริมตฺตว หุตฺวา นิจํ ทฺวคิตว โหน

၈၈၆ ဦးအေ.စ. (ပရီ) ၂/၈၆၀-၈၆၈.

๓๙๕ ฑี.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๒๕/๒๓๓.

๓๔๖ **ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๒๕/๓๑๙.**

ติ, ตสฺมา สพฺเพสุ สตุเตสุ เมตฺตจิตฺเตน หิตจิตฺเตน มุทฺจิตฺเตน ภวิตพฺพํ. เอวํ
โป หิ ปุคฺคโล นริยาทิกเยหิ น ปริมุจฺจตี”ติ.^{๓๙๗}

สเจ หิ โย กุชฺฌนสีโล โหติ, โส โรคฺพหฺลธาทิกิฏฺฐธมฺมิเก เจว นริยุปฺปชฺชนาทิส-
มฺปรายิกเก จ ทฺถุขิโต โหติ. เตน โส โกธโน เมตฺตาทิวเสน ปหาตพฺพ. โส หิ เยน ปหิโน,
โสปี ปุคฺคโล อโศจโก หุตฺวา อุกฺขโลเก สุขํ เสติ. เอวญฺเหตํ ยถาวุตฺตํ ภควตา สํยุตฺตนิกาเย
สคาถ-วคฺคปาลิยญฺเจว ขุทฺทกนิกาเย ธมฺมปทฺปาลิยญจ วุตฺตนฺเยน ทฺวฺจพฺพํ :-

“โกธํ เณตฺวา สุขํ เสติ	โกธํ เณตฺวา น โสจติ
โกธสฺส วิสมฺมตสฺส	มธฺรคฺคสฺส เทวเต (วาสว)
วธํ อริยา ปสฺสณฺติ	ตณฺหิ เณตฺวา น โสจติ.” ^{๓๙๘}

โกธํ ขเห วิปฺปชฺเหยย มานํ
สํโยชนํ สพฺพมตฺติกเมยฺย
ตํ นามรูปสฺสมิมสฺสขมานํ
อภิญฺจนํ นานุปตฺนติ ทฺวฺชา”ติ.^{๓๙๙}

ตสฺส จ ทฺวฺจลิจฺจวิราชกุมารสฺส มาตาปิตโร เอวเมว โกธนสฺส มหาสาวชฺชตฺตํ ฌตฺ-
วา ปฺตฺเต อนฺนทฺทยา อปฺปมาณปฺตฺตเปมํ อปฺปาเทตฺวา อปายาทิหิ ทฺวฺเจหิ มุจฺจาเปตฺติ อากงฺขมานา
ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา สพฺพปฺปวตฺตี อโรเจตฺวา ตเมว โอวาทาเปตฺติ. โสปี ทฺวฺจลิจฺจวิ-
ราช-กุมารโร สตฺถุ โอวาทํ โสตุํ ปฏฺฐิภิตฺวา อทฺทฐฺททาโจ สปฺโป วิย อฺปนฺนาหปฺปหิโน อโหสิ.

๒.๔.๗ อิติสังคตาสวตฺถุ

อิทญฺจ อิติสังคตาสวตฺถุ ขุทฺทกนิกาเย จตฺตาลีสนิปาตปาฬิยํ อลฺมพฺุสาชาตเก^{๔๐๐}
เจว ปญฺญาสนิปาตปาฬิยํ นพฺินิกาชาตเก^{๔๐๑} จ สํสนฺเตตพฺพํ. ตสฺมา อญฺจมภาทสาตคกฺกญฺจกถายํ
ปญฺญาสนิปาเต นพฺินิกาชาตคกฺกญฺจนาถํ อากตํ อิติสังคตาสวตฺถุ เอวเมตฺถ สนฺธาย วุตฺตํ :-

^{๓๙๗} พ.ช.อ. (บาลี) ๒/๓๔๘-๓๔๙.
^{๓๙๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๗๑, ๒๖๗/๔๗, ๒๘๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๑, ๒๖๗/๗๙, ๓๙๑.
^{๓๙๙} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๒๑/๕๖, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๑/๑๐๑.
^{๔๐๐} พ.ช.อ. (บาลี) ๒๗/๙๕-๑๔๒/๔๓๙-๔๔๓, พ.ช.อ. (ไทย) ๒๗/๙๕-๑๔๒/๖๑๑-๖๑๘, พ.ช.อ.

“อดีตเต พาราณสีย์ พุรหมตเตเต รุขุ กาเรนเต โพธิสตโต อุทิจจ-พ
ราหมณมหาสาถกุเล นิพพุตติตวา วยปุตโต อุกกหิตสิโป อสิปพพหุ
ปพพิชิตวา ฆานาภินญา นิพพุตเตตวา หิมวตปเทเส วาส กปเปสิ. **อลมพ-**
สาชาตเก วุตตนเยเนว ตัม ปฏิจจ เอกา มิตี คพุกัม ปฏิลภิตวา ปุตตัม วิชาयी. ‘อสิ
สิงโค’ตเววสุส นาม อโหสิ. **อด** นัม ปิตา วยปุตตัม ปพพาเชตวา กสิณปริ-
กมมัม อุกกณหาเปสิ. **โส** นจิรสเสว ฆานาภินญา อุปปาเทตวา ฆานสุเขน กิฬิ,
โฆรตโป ปรมชิตินุทริโย อโหสิ. **ตสส** สีสเตเชน สกุกสส ภวนัม กมปิ. สก
โก อวาชเชนโต ตัม การณัม ญตวา ‘อุปายเนนสุส สีสัม ภินุทิสสามิ’ติ ติณิ สัจจรานิ
สกลกาสิรญฺเจ วุญฺสิ นินวเรสิ. **รญฺ** อุกกิทพพัม วิย อโหสิ. **สสเส** อสมปชมา
เน พุทฺธิกขปิพิตา มนุสสา สนฺนิปตติตวา ราชขณเณ อุปโกโกสิสุ. **อด** เน ราช
วตปานเณ จิต ‘เกิ เอตณ’ติ ปุจฺณิ. ‘**มหาราช** ติณิ สัจจรานิ เทวสุส
อวสุสนตตตวา สกกรญฺ

ตมมี กาเล สกโก อพฺพมรตตสมเย ตสส สิริคพุกัม ปวิสิตวาเอโกภาส
กตวา เวหาเส อญฺจาสิ. **ราชา** ตัม ทิสวา ‘โกสิ ตวน’ติ ปุจฺณิ. ‘**สกโก**หมสมิ’ติ.
‘**เกนต**เถนาคโตสิ’ติ. ‘**วสุส**ติ เต **มหาราช** รญฺเจ เทโว’ติ. ‘**น** **วสุส**ตี’ติ. ‘**ชานา**สิ
ปนสุส อวสุสนการณ’ติ. ‘**น** **ชานา**มิ สกกา’ติ. ‘**มหาราช** หิมวตปเทเส
อสิสิงโค นาม ตาปโส ปฏิสติ โฆรตโป ปรมชิตินุทริโย. **โส** นิพพุตฺ เทว
วสุสนเต กุชฌิตวา อากาสัม โอโลเกสิ, **ตสฺมา** เทโว **น** **วสุส**ตี’ติ. ‘**อิทา**นิ ปเนตถ
กีกาตพพ’ติ. ‘**ตสฺส** ตเป ภินเน เทโว **วสุส**ตี’ติ. ‘**โก** ปนสุส ตป ภินุทิตุ
สมตถ’ติ. ‘**ธีตา** ปน เต **มหาราช** นิพินกา สมตถา, ตัม ปกโกสาเปตวา
‘**อสุก**ญฺจานัน นาม คนตวา ตาปสสุส ตป ภินุทาหิ’ติ เปเสหิ’ติ. **เอว** **โส** **ราชาน**
อนุสาสิตวา สกญฺจานเมว อกมาสิ. **ราชา** ปุนทิวเส อมจฺเจहि สทฺธิ มนฺเตตวา
ธีตรัม ปกโกสาเปตวา ปจฺม คาทมาห :-

‘อุทฺทยหเต ชนปโท

รญฺจณจาปี วินสฺสติ

(บาลี) ๗/๓๑๔-๓๒๕.

๔๐๐ ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑-๕๖/๑-๙, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑-๕๖/๑-๑๐, ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๑-๒๔.

เอहि นิพินเณ คจฺจ ตํ เม พุราหุณฺณมานยา'ติ.

ตตฺถ ตํ เมติ ตํ มม อนตฺถการี พุราหุณฺณ อตฺตโน วสํ อานเห, กิเลสฺสตี-
วเสนสฺส สีสํ ภินฺทาหิ'ติ. ตํ สุตฺวา สา พุคฺคิยํ คาทมาห :-

‘นาหํ ทุกฺขกฺขมา ราช นาหํ อทฺธานโกวิทา
กถํ อหํ คมฺมิตฺตํ วนํ กุณฺชรเสวิตนฺ'ติ.

ตตฺถ ทุกฺขกฺขมาติ อหํ มหาราช ทุกฺขสฺส ขมา น โหมิ, อทฺธานมฺปิ น
ชานามิ, สาหํ กถํ คมฺมิตฺตํ'ติ. ตโต ราชาทฺว คาทาโย อภาสี :-

‘ผิํตํ ชนปทํ คนฺดฺวา หตฺถินา จ รเถน จ
ทารุสงฺฆาภฺยาเนน เอวํ คจฺจ นิพินเณ.
หตฺถิอสุสฺสเร ปตฺติํ คจฺเจวาทาย ขตฺติเย
ตเวว วณฺณรูปเณ วสํ ตมานยิสฺสตี'ติ.

ตตฺถ ทารุสงฺฆาภฺยานนาติ อมฺม นิพินเณ น ตวํ ปทสา คมฺมิตฺตํ, ผิํตํ ปน
สุภิกขํ เขมํ อตฺตโน ชนปทํ หตฺถิวนาเนหิ จ รถวานเนหิ จ คนฺดฺวา ตโต
ปรมฺปิ อชฺโฌกาเส ปฏฺิจฺจนฺเนน วยฺหาทินา อุตฺกฏฺฺจฺจเน นาวาสฺงขาเตน ทารุสงฺ
ฆาภฺยาเนน คจฺจ. วณฺณรูปนาติ เอวํ อภิถมฺมานา คนฺดฺวา ตว วณฺเณน เจว
รูปสมฺปทาย จ ตํ พุราหุณฺณ อตฺตโน วสํ อานยิสฺสตี'ติ.

เอวํ โส ธีตรา สทฺธิ อกเถตพฺพมฺปิ รมฺมปริปาลนํ นิสฺสาย กเถสิ. สาปิ
‘สาธฺว'ติ สมฺปฏฺิจฺจํ. อตฺตสา สพฺพิ ทาทพฺพตฺตํ ทตฺวา อมจฺเจหิ สทฺธิ อูย
โยเชสิ. อมจฺจา ตํ อาทาย ปจฺจนตํ ปตฺวา ตตฺถ ขนฺธาวารํ นิवासเปตฺวา
ราชธีตฺรํ อุกฺกิปาเปตฺวา วนจรเณ เทสิเตน มคฺเคน หิมวณฺตํ ปวีสิตฺวา
ปฺพพฺพหสมฺเย ตสฺส อสฺสมปทสฺส สมิปํ ปาปฺณิสฺส. ตสฺมี ขณฺเ โพรสิตฺตโต ปฺตฺตํ
อสฺสมปเท นิवासเปตฺวา สยํ ผลาผลตฺถาย อรณฺญํ ปวิฏฺฺจ โหติ. วนจรโก สยํ
อสฺสมํ อคนฺดฺวา ตสฺส ปน ทสฺสนฏฺฺจฺจเน จตฺวา นิพินิกาย ตํ ทสฺเสนฺโต เทว
คาทา อภาสี :-

‘กทลฺลิตฺตชปฺณณาโณ อาภฺชิปฺริวาริโต
เอโส ปทิสฺสตี รมฺโม อีสิตฺตํคสฺส อสฺสโม.

เอโส อคฺคิสฺส สงฺขาโต เอโส ฐโม ปทิสฺสติ
มณฺเฒ โน อคฺคิ หาเปติ อีสฺสิงฺโก มหิทธิโก’ติ.

ตตฺถ กทลีสฺสงฺขาตา ธฺชา ปณฺณามํ อสฺสา’ติ กทลีสฺสงฺขาตฺตมโณ. อาณ
ชีปฺริวาริโตติ ภูษปตฺตวนปรักขิตฺโต. สงฺขาโตติ เอโส อคฺคิ อสฺส อีสฺสิ
สิงฺกสฺส ฌานน สงฺขาโต ปจฺจกฺขคโต ชลติ. มณฺเฒ โน อคฺคินฺนติ อคฺคิ โน
หาเปติ ชฺหติ ปริจฺจตี’ติ มณฺเฒมี.

อมจฺจาปี โพธิสฺตตฺตสฺส อรณฺณํ ปวิญฺจเวลาย อสฺสมํ ปฺริวารเตฺวา อารกฺขํ
จเปเตฺวา ราชธีตรํ อีสฺสิเวสํ คหาเปเตฺวา สุวณฺณจีรเกน นีวาสนปารุปนํ กตฺวา
สพฺพาลงฺการเห อลงฺกริตฺวา ตนฺตฺพทฺธํ จิตฺตเคณฺฑกํ คหาเปเตฺวา อสฺสมปทํ
เปเสเตฺวา สยํ พหิ รกฺขนฺตา อญฺจํ. สทา เตนฺ ฌเณฏฺเณน กิพฺพนฺตี จงฺกมโกฏฺฐิ
โอตฺริ. ตสฺมี ฌเณ อีสฺสิสิงฺโก ปณฺณสาลทฺวารเ ปาสาณผลเก นิสฺสินโน โหติ. โส
ตํ อากจฺจนฺตี ทิสฺวา ภูตตฺตํ อญฺจาย ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา อญฺจาสี. สปิสฺส
ปณฺณสาลทฺวารํ คนฺตฺวา กิพฺเวย. สตฺถา ตณฺจ ตโต อุตฺตริ จ อตฺถํ ปกาเสนฺโต
ติสฺโส คธา อภาสี :-

‘ตณฺจ ทิสฺวาน อยนฺตี	อามุตฺตมณฺฑิกฺขทํ
อีสฺสิสิงฺโก ปาวิสิ ภูโต	อสฺสมํ ปณฺณฉาทนํ.
อสฺสมสฺส จ สทา ทฺวารเ	ฌเณฏฺเณนสฺส กิพฺติ
วิทฺสยนฺตี อํคานิ	คฺยุหํ ปกาสิตานิ จ.
ตณฺจ ทิสฺวาน กิพฺพนฺตี	ปณฺณสาลคโต ชฺฐิ
อสฺสมา นิกฺขมิตฺวาน	อิทํ วจนมพฺรวิ’ติ.

ตตฺถ ฌเณฏฺเณนสฺสชาติ อสฺส อีสฺสิสิงฺกสฺส อสฺสมทฺวารเ ฌเณฏฺเณน กิพฺติ.
วิทฺสยนฺตีติ ทสฺเสนฺตี. คฺยุหํ ปกาสิตานิ จาติ คฺยุหณฺจ รหฺสสงฺคํ ปกาสิตานิ จ
ปากฏานิ มุขหตฺถาทินิ. อพฺรวิติ โส ภิร ปณฺณสาลาย จตฺวา จินฺเตสิ ‘สจายํ
ยกุโข ภเวยฺย, ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา มํ มุรุมฺราเปเตฺวา ขาเทยฺย, นายํ ยกุโข, ตาป
โส ภวิสฺสตี’ติ อสฺสมา นิกฺขมิตฺวา ปุจฺจนฺโต คธามาห :-

‘อมฺโก โก นาม โส รุกฺโข ยสฺส เตวํคตํ ผลํ
ทฺูเรปี จิตฺตํ ปจฺเจติ น ตํ โอหาย คจฺจนฺตี’ติ.

ตตถ ยสฺส เตวํคตํ ผลนฺติ ยสฺส ตว รุกฺขสฺส เอวํคตํ มโนรมํ ผลํ. โโก
นาม โส รุกฺโขติ จิตรเกณฺฑกสฺส อธิฏฺฐปฺพุตฺตา ‘rukṣaḥphlen tena pavitrapunnā’
มณฺณมานโน เอวํ ปุจฺจติ. อถสฺส สํ รุกฺโข อธิฏฺฐนฺติ คาทมาห :-

‘อสุสมสฺส มม พุทฺธเม	สมิเป คนฺธมาทเน
พหโว ตาทิสํ รุกฺขา	ยสฺส เตวํคตํ ผลํ
พุเรปิ จิตฺตํ ปจฺเจติ	น มํ โอหาช กจฺนตี’ติ.

ตตถ สมิเป คนฺธมาทเนติ คนฺธมาทนปฺพุตฺเต มม อสุสมสฺส สมิเป. ยสฺส
เตวํคตนฺติ ยสฺส เอวํคตํ, ต-กาโร พุชฺชนสนฺธิกโร’ติ.

อิติ สํ มุสาวาทํ อกาสิ. อิตโรปิ สทฺทหิตฺวา ‘ตปโส เอโส’ติ สณฺญา
ปฏิสนฺถารํ กโรนฺโต คาทมาห :-

‘เอตฺว ภวํ อสุสมิมํ อเทตฺ
ปชฺชณฺจ ภกฺชณฺจ ปฏิจฺฉ ทมฺมิ
อิทมาสนํ อตฺร ภวํ นิสิตฺต
อิโต ภวํ มุลผลานิ ภุชฺชตฺ’ติ.

ตตถ อสุสมินฺติ อสุสมํ อิมํ ภวํ ปวิสฺส. อเทตฺติ ยถาสนฺนิหิตํ อาหารํ ปริ
ภุชฺชตฺ. ปชฺชนฺติ ปาทพภุชฺชนํ. ภกฺชนฺติ มรฺรพลาผลํ. ปฏิจฺฉาติ
ปฏิกุณฺณ. อิทมาสนฺติ ปวิฏฺฐกาเล เอวมาห.

ตสฺสา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กญฺจตฺรณ นิสิตฺตนิยา สุวณฺณจิริเก ทฺวิธา
คเต สริริ อปฺปฏิจฺฉนฺนํ อโหสิ. ตปโส มาตุคามสรีรสฺส อธิฏฺฐปฺพุตฺตา ตํ
ทิสฺวา ‘วณฺโณ เอโส’ติ สณฺญา เอวมาห :-

‘กํ เต อิทํ อูรฺณมนฺตรสฺมี
สุปิจฺฉิตํ กณฺหริวปฺปกาสติ
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถํ
โกเส นฺ เต อุตฺตมจํกํ ปวิฏฺชนฺ’ติ.

ตตถ สุปิจฺฉิตนฺติ ทฺวินฺนํ อูรฺณํ สมากมกาเล สฺมุสฺสิตํ สปิปปิฏฺฐมุขสณฺจานํ.
สฺมุทกฺขณฺนํ หิ อสมนฺนาคตฺยา ตํ จานํ อวาทฺฐาตุกํ โหติ, สมนฺนาคตฺยา

อพฤษุนต์ สิปปีปฐมมุขตณฺจัน. กณฺหริวปฺปภาสตีติ อุโกสุ ปสฺเสสุ กาทกํ วย
ขายติ. โกเส นฺ เต อุตฺตมํกํ ปวิญฺจนฺติ ตว อุตฺตมํกํ ลิงฺกตณฺจัน น ปญ
ณายติ, ก็ นฺ ตํ ตว สรรีสงฺขาเต โกเส ปวิญฺจนฺติ ปุณฺณติ. อถ นํ ส
วณฺจยฺนตี กาถาทวยมาห :-

‘อหํ วเน มุลผลเสณํ จรํ
อาสาทยํ อจฺญํ สุโฆรูป
โส มํ ปติตฺวา สหสาชฺฌปฺตโต
ปนฺชช มํ อพฺพหิ อุตฺตมํกํ.
สุวํยํ วโณ ขชฺชติ กณฺทวายติ
สพฺพญจ กาลํ น ลภามิ สาคํ
ปโห ภวํ กณฺฑุมิมํ วินนฺตุ
กฺรุตํ ภวํ ยาจิโต พฺราหฺมณตฺถนฺติ.

ตตฺถ อาสาทยฺนตี ฆญฺญเสี, อาคจฺจนฺตํ ทิสฺวา เลทฺทพฺพนา ปหริณฺตี อตฺโถ.
ปติตฺวาติ อุปชาวิตฺวา. สหสาชฺฌปฺตโตติ มมฺ สหสา อชฺฌปฺตโต สมฺปตฺโต.
ปนฺชชชาติ อถ มํ ไปเตตฺวา. อพฺพหิตี มุเขน มม อุตฺตมํกํ ลุณฺจิตฺวา ปกฺกามิ,
ตโต ปฏฺจาย อิมสฺมี จาเน วโณ ชาโต. สุวณฺยฺนตี โส อยํ ตโต ปฏฺจาย มยฺหํ วโณ
ขชฺชติ เจว กณฺทวญจ กโรติ, ตปฺปจฺจยา สาคํ สพฺพกาลํ กายิกเจตสิกสุขํ น
ลภามิ. ปโหติ ปหุ สมฺตฺโถ. พฺราหฺมณตฺถนฺติ ภวํ มยา ยาจิโต อิมํ พ
ราหฺมณสฺส อตฺถํ กโรตุ, อิหฺเม ทุกฺขํ หาราหิตี วทติ. โส ตสฺสา มุสาวาทํ
‘สภาวี’ติ สทฺทหิตฺวา ‘สเจ เต เอวํ สุขํ โหติ, กริสฺสามิ’ติ ตํ ปเทสํ โอลเกตฺวา
อนนฺตรํ กาถมาห :-

‘กมฺภีรรูโป เต วโณ สโลหิตโต
อปฺปติโก วณฺคนโร มหา จ

กโรมี เต กิณฺจิ กสાયโยคํ
 ยถา ภวํ ปรมสฺสึ ภาเวยฺยา'ติ.

ตตฺถ สโลหิตฺติ รตฺโตภาโส. **อปฺปติโกติ** ปฺปติมฺสรหิโต. **วณฺณนุโรติ** โถกํ
 ทุคฺคนุโร. **กสાયโยคณฺติ** อหํ เกจิ รุกฺขกสาเย คเหตฺวา ตว เอกํ กสાયโยคํ
 กโรมี'ติ. ตโต นิพินฺนิกา คาลมาห :-

'น มนฺตโยคา น กสાયโยคา
 น โอสธา พุรหฺมจาริ กมนฺติ
 ยํ เต มุทุ เตน วิเนหิ กณฺฑุ
 ยถา อหํ ปรมสฺสึ ภาเวยฺยนฺ'ติ.

ตตฺถ **กมนฺตฺติ** โภ พุรหฺมจาริ อิมสฺมี มม วณฺเน เนว มนฺตโยคา, น กสાય-
 โยคา, น ปุพฺผลาทีนิ โอสธานิ กมนฺติ, อนเคววํ กเตหิปี เตหิ เอตสฺส ผาสฺส-
 ภาโว น ภูตปุพฺโพ. ยํ ปน เต เอตํ มุทุ องฺกชาตํ, เตน ฆณฺฎิยมานสฺสเวว ตสฺส
 กณฺฑุ น โหติ, ตสฺมา เตน วิเนหิ กณฺฑุนฺ'ติ.

โส 'สจฺจํเอโส ภณฺตี'ติ สลฺลภฺเขตฺวา 'เมถุนสํสฺสฺเคน สีสํ ภิชฺชติ, ฌานํ
 อนฺตรชายตี'ติ อชานนฺโต มาตุคามสฺส อทิฏฺฐปุพฺพตฺตา เมถุนธมฺมสฺส จ
 อชานนภาเวน 'ภตฺตชฺชนฺ'ติ วทนฺติยา ตาย เมถุนํ ปฏฺิเสวิ. ตาวเทวสฺส สีสํ
 ภิชฺชิ, ฌานํ ปริหาสิ. โส เทว ตโย วาเร สํสฺสคํ กตฺวา กิลนฺโต หุตฺวา
 นิภฺษมิตฺวา สรํ โอริยุห นฺหาตฺวา ปฏฺิปปสฺสทฺธทโร อาคณฺตฺวา ปณฺณสาลาเย
 นิสิตฺติตฺวา ปุณฺปิ ตํ 'ตปฺปโส'ติ มลฺลยมาโน วสณฺฏฺจํ ปุณฺณนฺโต คาลมาห :-

'อิโต นฺุ โโกโต กตเมน อสฺสโม
 กจฺจิ ภวํ อภิรมฺสี อรณฺเณ
 กจฺจิ นฺุ เต มุลผลํ ปหฺนุํ
 กจฺจิ ภวนฺตํ น วิหีสนฺติ วาพา'ติ.

ตตฺถ **กตเมนาติ** อิโต กตเมน ทิสภาเคน โโกโต อสฺสโม. **ภวนฺติ**
 อาลปนเมตํ. ตโต นิพินฺนิกา จตฺสโส คาลาโย อภาสี :-

'อิโต อจฺจุ อุตฺตรายํ ทิสายํ
 เขมา นที หิมวตา ปภาวี

ตสฺสา ตีเร อสฺสโม มยุหํ รมฺโม
อโห ภวํ อสฺสมํ มยุหํ ปสฺเส.
อมฺพา จ สาลา ติลกา จ ชมฺพุโย
อุทฺทาลกา ปาฏฺลิโย จ พฺลฺลา
สมฺนตฺโต กิम्ปฺริสฺสากิธํ
อโห ภวํ อสฺสมํ มยุหํ ปสฺเส.
คาลา จ มฺลฺลา จ ผลา จ เมตฺถ
วณฺณน คณฺฐน อุเปตฺรปํ
ตํ ภูมิภาเกหิ อุเปตฺรปํ
อโห ภวํ อสฺสมํ มยุหํ ปสฺเส.
ผลา จ มฺลฺลา จ ปฺหุตเมตฺถ
วณฺณน คณฺฐน รเสนฺอุปฺปตา
อายนฺติ จ ลุทฺทกา ตํ ปเทสํ
มา เม ตโต มฺลผลํ อหาสนฺ'ติ.

ตตถ อุตฺตรายนฺติ อุตฺตราย. เขมาติ เหว่นามิกานํที. หิมวตา ปภาวํตี
หิมวตฺโต ปวตฺตติ. อโหติ ปตฺถนตฺถ นีปาโต. อุทฺทาลกาติ วาตมาตกา.
กิम्ปฺริสฺสากิธํตี สมฺนตฺโต ปรีวาเรตฺวา มฐฺรสฺสทฺเทน คายนฺเตหิ กิम्ปฺริสฺส
อภิกิธํ. คาลา จ มฺลฺลา จ ผลา จ เมตฺถาติ เอตฺถ มม อสฺสเม ปาสาติกาทาลรูก
ขา จ เตสฺสเยว วณฺณคณฺฐาติสมฺปนฺนา กนฺทสงฺฆาตา มฺลฺลา จ ผลา จ. ปฺหุตเมตฺ
ธติ นานารูกขผลา จ รูกขวลฺลิมฺลฺลา จ ปฺหุตตา เอตฺถ. มา เม ตโตติ ตํ มม อสฺ
สมปทํ สมฺพหฺลฺลา ลุทฺทกา อากจฺจนฺติ, มยา เจตฺถ อหริตฺวา จปีตํ พหุ มฐฺรสฺสมูล
ผลาผลํ อตฺถิ, เต มยิ จิรายนฺเต มฺลผลาผลํ หเรยฺยํ. เต ตโต มม มฺล-ผลาผลํ มา
หรีตฺส, ตสฺมา สเจปี มยา สทฺธิ อากนฺตฺกาโม, เอหิ, โน เจ, อหํ คมิตฺสฺสามิ'ติ
อาห. ตํ สุตฺวา ตาปโส ยาว ปิตุ อากมฺนา อธิวสาเปตฺถ คากมาห :-

‘ปีตา มม มฺลผลสฺนํ คโต
อิทานิ อากจฺจนฺติ สายกาเล

อุโฆว คจฺณามเส อสฺสมํ ตํ

ยาว ปิตา มฺลผลโต เอตฺตํติ.

ตตฺถ อุโฆว คจฺณามเสติ มม ปิตุ อาโรเจตฺวา อุโฆว คมิสฺสาม.

ตโต สา จินฺตเตสิ ‘อัย ตาว อรณฺเณว วฑฺฒิตถาเวน มม อิตฺถิภาวัน ชา
นาติ, ปิตา ปนสฺส มํ ทิสฺวาว ชานิตฺวา ‘ตฺวํ อิทฺถิ กิโรสฺสี’ติ กาชโกฏฺฐิยา
ปหริตฺวา สีสมฺปิ เม ภินฺนุเทยฺย, ตสฺมี อนาคเตยฺว มยา คนฺตุํ วฏฺฏติ, อากมน-
กมฺมมฺปิ เม นิฏฺฐิตนฺ’ติ. สา ตสฺส อากมนฺนุปายํ อากิจฺชนฺติ อิตฺธํ คาทมาห :-

‘อณฺเณ พหุ อิสฺโย สาธุรฺรูปา

ราชิสฺโย อนุมฺมกุเค วสนฺติ

เตยฺว ปุจฺเจติ มมสฺสมํ ตํ

เต ตํ นยิสฺสนฺติ มมํ สกาเส’ติ.

ตตฺถ ราชิสฺโยติ สมฺม มยา น สกฺกา จิรายิตฺุ, อณฺเณ ปน สาธุสกาวา
ราชิสฺโย จ พุราหฺมณิสฺโย จ อนุมฺมกุเค มม อสฺสम्मกฺคปสฺเส วสนฺติ, อหํ
เตสํ อากิจฺจิตฺวา คมิสฺสามิ, ตฺวํ เต ปุจฺเจยฺยาสิ, เต ตํ มม สนฺติกํ นยิสฺสนฺติ’ติ.

เอวํ สา อตฺตโน ปลายนฺนุปายํ กตฺวา ปณฺณสาลโต นิภฺขมิตฺวา ตํ
โอโลเกนฺตเมว ‘ตฺวํ นินฺตฺตา’ติ วตฺวา อากมนนฺมกุเคเนว อมจฺจานํ สนฺติกํ ออก
มาสิ. เต ตํ กเหตฺวา ขนฺธาวารํ คนฺตฺวา อนฺนปฺพุเพน พาราณสี ปาปฺณิสฺสุ. สกฺ
โกปี ตํ ทิวสเมว ตฺสฺสิตฺวา สกฺลรฏฺเฐ เทวํ วสฺสาเปสิ, ตโต สุกฺกิชํ ชนปทํ อโห
สิ. อีสฺสิสฺงคตาสฺสสฺปิ ตาย ปกฺกนฺตมตฺตาย เอว กายเ ทาโห อุปฺปชฺชติ. โส
กมฺปนฺโต ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา วากจิริ ปารุปีตฺวา โสจฺนฺโต นิปชฺชติ. โพธิสฺสโต
สายํ อากนฺตฺวา ปุตฺตํ อปสฺสนฺโต ‘กหํ นุ โข คโต’ติ กาชํ โอตาเรตฺวา ปณฺณ-
สาลํ ปวิสิตฺวา ตํ นิปฺนฺนํ ทิสฺวา ‘ตาค กิโรสฺสี’ติ ปิฏฺฐิํ ปริมฺชฺชนฺโต ติสฺโส
คาคา อภาสิ :-

‘น เต กญฺจานิ ภินฺนานิ

น เต อุทกมาภตํ

อคุติปิ เต น หาปีโต

กิ นุ มนฺโทว ฌายสิ.

ภินฺนานิ กญฺจานิ หุโต จ อคุติ

ตปฺนิปิ เต สมิตา พุรหฺมจารี

ปีจณจ มยุหิ อุตกณจ โหติ
 รมสิ ตูว พุรหุมภูโต ปุรตถา.
 อภินนกฎโจสิ อนาภโตทโก
 อหาปีตคฺคิสิ อสิทฺธโกชน
 น เม ตูว อาลปสี มมชช
 นฏฺจํ นุ ก็ เจตสิกณจ ทุกฺชน’ติ.

ตตถ ภินนानीติ อรณฺญโต อุตฺตญาณิ. น หาปีโตติ น ชลิตโต. ภินนानीติ
 ปุพฺเพ ตยา มมากมนเวลาย กฏฺจานิ อุตฺตญาณาว โหนติ. หุโต จ อคฺคิํ อคฺคิ จ
 หุโต โหติ. ตปนีติ วิสิพฺพนอคฺคิสงฺขาตา ตปนีปี เต สมิตาว สยเมว สํวิทิตาว
 โหติ. ปีจนฺติ มม อาสนตถาย ปีจณจ ปณฺณตฺตเมว โหติ. อุตกณฺจาติ ปาท-
 ໂໜวອຸທກມປີ ອຸປຸຊາປັດເມວ ໂຫດີ. ພຸຣຸຸມຸກຸໂຕຕີ ຕຸມປີ ອີໂຕ ປຸຣຕຸຊາ ເສກຸກຸ
 ໂຕ ອິມສຸມີ ອສຸສເມ ອກິຣມສີ. ອກິນນກຸກຸໂຈສີຕີ ໂສ ທານີ ອຸຸຸຸ ອນຸທຸກຸກຸກຸໂຈ
 ສີ. ອສິທຸໂກຸໂຈໂນຕີ ນ ເຕ ກິລຈີ ອມຸກກໍ ກນຸທຸມຸລໍ ວາ ປຸຸຸຸ ວາ ເສທິຕໍ. ມມຸຸຸຸຸຸ
 ມມ ປຸຕຸຕ ອຸຸຸຸ ນ ເມ ຕຸວໍ ອາລປສີ. ນຸຸຸຸຸ ນຸ ກິນຕີ ກິ ນຸ ເຕ ນຸຸຸຸຸ ວາ, ກິ ເຈຕສິກໍ ວາ
 ທຸກຸຸຸ, ອກຸຸຸຸ ມີ ເມ ນິປນຸນກຸກຸກຸນຸຕີ ປຸຸຸຸຸ. ໂສ ປິຕຸ ວຈນໍ ສຸຕຸວາ ຕໍ ກຸກຸກຸ ກເຄນຸ
 ໂຕ ອາຫ :-

‘อิธาคมา ชฎิโก พุรหุมจารี
 สุตสฺสเนยฺโย สุตฺนุ วิเนติ
 เนวาทิตฺโธ น ปนาตฺริสฺส
 สุกฺกหกฺกหจฺจนฺทນฺทํ โภโต.
 อมสฺสຸຸຸໂຕ ອປຸຣາຸໜວຸຸຸ
 ອາຸຸຸຸຸຸຸ ປນສຸສ ກຸຸຸຸ
 ເທວ ຍມາ ກຸຸຸຸ ອຸຸຸ ສຸຸຸຸ
 ສຸຸຸຸຸຸຸຕິນຸທຸກຸກຸກຸ ປກສຸສຸຸຸ.
 ມຸຸຸຸຸ ຕສຸສ ກຸສຸຸຸຸຸຸ
 ກຸຸຸຸຸ ລມຸພນຕີ ຈ ກຸຸຸຸຸຸຸ

เต โขตเร จรโต มาณวสุต
 สุตตณฺจ ยํ สัมมนํ ชฎานํ.

อณฺเฎา จ ตสฺส สัมมานิ จตฺสฺโส
 นีลา ปีตา โลหิติกา จ เสตา
 คา ปีสเร จรโต มาณวสุต
 ติริฏิสงฺฆาริว ปาวุสมฺหิ.

น มิชฺลํ มุณฺษมยํ ธาเรติ
 น สนฺนฺธเร โน ปน ปพฺพชสฺส
 คา โขตเร ชมนนฺตเร วิลกฺคา
 สเตรตา วิชฺขุริวนฺตลิกฺเข.

อชิลกานิ จ อวณฺฏกานิ
 เหฏฺฐา นภฺยา กฏิสโมหิตานิ
 อมณฺฏิกิตา นิจฺจกัฬิ กโรนฺติ
 หํ ตาต กิํ รุกฺขผลานิ ตานิ.

ชฎา จ ตสฺส ภูสทสฺสเนยฺยา
 ปโรสคํ เวลฺลิตคฺคา สุกนฺธา
 เทวธา สิริโร สาทฺฐํ วิกตฺตรูปํ
 อโห นฺุ โข มยฺห ตถา ชฎาสฺส.

ยทา จ โส ปกิริติ ตา ชฎาโย
 วณฺเณน คนฺุเชน อุเปตฺรปา
 นิลุปปลํ วาตสเมริคํ
 ตเถว สํวาติ ปนสฺสโม อยํ.

ปงฺโก จ ตสฺส ภูสทสฺสเนยฺโย
 เนตาทิสฺส ยาทิสฺส มยฺหํ กาเย
 โส วายติ เอริตฺโต มาลฺูเตน
 วณฺํ ยถา อคฺคกิมฺเห สฺสุมฺลํ.

นิหนติ โส รุกขผลํ ปถพยา
 สัจจัตรูปํ รุจิรํ ทสฺสเนยฺยํ
 จิตฺตณฺจ ตสฺส ปฺนเรหิ หตฺถํ
 หํ ตาต กิ รุกฺขผลํ นุ โข ตํ.
 ทนฺตา จ ตสฺส ภูสทสฺสเนยฺยา
 สุกฺขธา สฺมา สงฺขวรูปปฺนนา
 มโน ปสาเทนฺติ วิวริยมานา
 น หิ นฺน โส สากมฺขาติ เตหิ.
 อกกกสํ อกกพิตํ มฺหํ มฺหํ
 อุชฺฐํ อนุทฺธตํ อจปฺลมสฺส ภาสิตํ
 รุทํ มนฺณญํ กรวิกสฺสสฺสรํ
 หทยงฺกมํ รณฺชยเตว เม มโน.
 พินฺทุสฺสโร นาติวิสฏฺฐวากุโย
 น นฺน สขฺฌายมฺติปฺปยุตฺโต
 อิจฺฌามิ โภ ตํ ปฺนเทว ทฏฺฐํ
 มิตฺโต หิ เม มาณโวหุ ปฺรตฺถา.
 สฺสณฺธิ สพฺพตฺถ วิมฏฺฐิมํ วนํ
 ปุณฺณ สฺฐาตํ ขรปฺตตฺสนฺนิภํ
 เตเนว มํ อุตฺตริยาน มาณโว
 วิวริตํ อุรฺรํ ชมเนน ปิพฺพิ.
 ตปฺนติ อากฺนฺติ วิโรจเร จ
 สเตรตา วิชฺขุริวนฺตลิกฺเข
 พาหา มฺหํ อณฺชนโลมสาทิสา
 วิจิตฺรวฏฺฏงฺกุลิกาสุส โสภเร.
 อกกกสฺงฺโก น จ ทิฆโลโม
 นฺชาสุส ทิฆมา อปี โลหิตคฺคฺคา

มุทฺธิ พาหาหิ ปลิสฺสชนฺโต
 กลฺยาณรูปโป รมยํ อุปฺภูจฺหิ.
 ทุมสฺส ตฺวูปนิภา ปกฺสฺสรา
 สฺวณฺณกมฺพุตฺตวณฺณสุจฺฉวิ
 หตฺถา มุทฺ เทหิ มํ สมฺมุสฺสิตฺวา
 อิตฺโต คโต เตน มํ ทหนฺติ ตาต.
 น นฺน โส ขาริวิธํ อหาสิ
 น นฺน โส กญฺจานิ สยํ อภณฺช
 น นฺน โส หนฺติ ทฺวเม กุจฺจาริยา
 น หิสฺส หตฺถสฺส จิลาณี อตฺถิ.
 อจฺโฆ จ โข ตสฺส วณฺํ อกาสิ
 โส มํพฺรวิ ‘สุจฺฉิตํ มํ กโรหิ’
 ตาหํ กริ เตน มมาสิ โสขยํ
 โส จพฺรวิ ‘สุจฺฉิตสฺมิ’ติ พฺรหฺเม.
 อยญฺจ เต มาลฺวปณฺณสนฺนตฺตา
 วิกิณฺณรูปาว มยา จ เตน จ
 กิลนฺตรูปา อุตฺเท รมิตฺวา
 ปฺนปฺปนํ ปณฺณกฺกฺกํ วชาม.
 น มชฺช มนฺตา ปฏฺิภนฺติ ตาต
 น อกฺกิหุตฺตํ นปี ยณฺณตฺนตํ
 น จาปี เต มฺลผลาณี ภูณฺเช
 ยาว น ปสฺสามิ ตํ พฺรหฺมจาริ.
 อทฺธา ปชานาสิ ตฺวมฺปิ ตาต
 ยสฺสํ ทิสํ วสฺเต พฺรหฺมจาริ
 ตํ มํ ทิสํ ปาปย ตาต จิปปํ
 มา เต อหํ อมริมฺสฺสมมุหิ.
 วิจิตรผลฺลตฺถหิ วณฺํ สุตํ มยา

ขงาติ ขงามณทตาการน พทชรตนมัสสกกเสวฏฐิโย สนุชายาห.
เวลลิตถกคาติ กุณจิตถกคา. เทวชา สิริธติ ตสส สีสํ เทวชา กตวา พทชานํ ขงานํ
วเสน สุกุจ วักคตรูปํ. ตถาติ ยถา ตสส มาณวสส ขงา, ตถา ตุมहेหิ มม น

พทุธา, อโห วัต มมปี ตถา อสฺสฺติ ปตฺถนุโต อาห. **อุเปตฺรฺปาติ** อุเปต-สกาวา.
วาทสมริตฺวาติ ยถา นาม นีลุปปลํ วาเตน สมิริตํ, ตเถว อัย อิมสฺมี วณฺณเท
อสฺสโม สํวาทิ. **เนตาทิโสติ** ตาต ยาทิโส มม กาเย ปงฺโก, เนตาทิโส ตสฺส สรี
เร. โส หิ ทสฺสนิโย เจว สฺคนฺโห จ. **อภฺคฺคิมฺเหติ** วสนฺตสมเย.

นิพนฺตีติ ปหฺรติ. **กี รุกฺขผลํ** นฺ โข ตนฺติ กตฺรฺรุกฺขสฺส นฺ โข ตํ ผลํ.
สงฺขวรูปปฺนฺนาติ สฺวโรตฺสงฺขปฏฺิภาคา. น หิ นฺน โส ตากมฺขาทิ เตหฺติ น นฺน โส
มาณโว มยฺ วีย เตหิ ทนฺเตหิ รุกฺขปณฺณานิ เจว มุลผลาผลานิ จ ขาทิ. อม
หากณฺหิ ตานิ ขาทนฺตานํ สพฺลา ปณฺณวณฺณา ทนฺตา'ติ ทีเปติ.

อภฺกฺกสฺนฺติ ตาต ตสฺส ภาสีตํ อพฺรฺสํ อคพิตํ, ปฺนปฺปฺนํ วทนฺตสฺสาปิ
มธฺรดาเย มฺหํ มฺหํ, อปฺมสฺสตาเย อญฺ, อวิกฺขิตฺตตาเย **อนฺทฺธฺ**, ปตฺธิจฺจิตฺตตาเย
อจฺปลํ. **รฺทนฺติ** ภาสฺมานสฺส สรสงฺขาตํ รฺทมฺปิ มโนหฺรฺ กรวีกสฺส วีย
สฺสสฺสํ สฺมธฺรํ. **รณฺชยเตวาติ** มม มโน รณฺชติเยว. **พินฺทฺสฺสโรติ** ปิณฺทิตฺสฺสโร.
มาณโวหฺติ โส หิ มาณโว ปฺรตฺถา มม มิตฺโต อหฺ.

สฺสณฺธิ สพฺพตฺถ วิมฺภฺจิมํ วณฺณฺติ ตาต ตสฺส มาณวสฺส อฺรณฺ อนุตฺเร เอกํ
วณฺ อตฺถิ, ตํ สฺสณฺธิ สฺสฺสฺสํ สิปฺปิปฺปฺมฺขสฺทิสํ, สพฺพตฺถ วิมฺภฺจี้ สมนฺตโต
มภฺจํ. **ปฺญฺติ** มหนฺตํ. **สฺสาตนฺติ** สฺสณฺจิตํ. **ขรปฺตฺตสฺนฺนิภฺนฺติ** สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
สนฺนิภํ. **อฺตฺตริยานาติ** อฺตฺตริตฺวา อวตฺถริตฺวา. **ปิพฺยิตฺติ** ปิเพสิ. **ตปฺนฺตีติ** ตสฺส
माणวสฺส สรีโรโต นิจฺจรณฺตา สฺวณฺณวณฺณรฺสีโย ชลนฺติ โสภาสนฺติ วิโรจนฺติ
จ. **พาหาติ** พาหาปิสฺส มฺห. **อณฺชนโลมฺสาทิสาติ** อณฺชนสฺทิสฺสฺสฺสฺส
สมนฺนาคตา. **วิจฺจรวณฺณฺจฺจุลิกาตฺส** โสภเร'ติ หตฺถาปิสฺส วรลฺกฺขณวิจฺจฺราหิ
ปวาลฺกฺกฺรตฺทิสฺสฺส วิณฺณฺจฺจุลฺลฺลฺลฺล สมนฺนาคตา โสภนฺติ.

อภฺกฺกสฺงฺโคติ กจฺจุปฺพิภาทฺริหิตองฺคปจฺจฺงฺโค. **รมยํ** **อฺปฺภฺจฺหิ** มํ รมยณฺ
โต อฺปฺภฺจฺหิ ปฺริจฺริ. **ตฺถฺปฺนิภาติ** มฺหฺภาวสฺส อฺปมา. **สฺวณฺณกมฺพตฺถวณฺณฺจฺจุ**
จฺวิติ สฺวณฺณมยํ อาทาสตลํ วีย วณฺณฺจ จ สฺจฺจฺจ จ, ปฺริมณฺทลตฺถา เจว สฺนฺทฺรจฺจ
วิจฺจ'ติ อตฺถิ. **สมฺพฺสฺสฺสฺสฺสฺส** สฺสฺสฺสฺสฺส อตฺถโน หตฺถสมฺพฺสฺสํ มม สรีเร
สฺราเปตฺวา. **อิโต** คโตติ มม โอิเลนฺตสฺสฺสฺส อิตฺ คโต. **เตน** มํ ทนฺตีติ เตน

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตสฺส หตฺถสมฺพสฺสเนน อิทานิ มํ ทนฺตฺติ. ตถา หิ ตสฺส คตกาลโต ปฏฺจาย มม
สรีเร ทาโห อญฺจุโตะ, เตนมฺหิ โทมนสฺสปฺปตฺโต นิปฺนโน'ติ.

น นฺน โส ขาริวิชนฺติ ตาต นฺน โส มาณโว น ขาริการํ อุกฺขิปิตฺวา วิจริ. จิ
ลानीติ กิลานิ, อยเมว วา ปาโจ. โสขยฺชนฺติ สุขํ. **มาลวปณฺณสนฺนตฺตา** วิกิณฺณ-ร
ปาวาติ ตาต อยํ ตว มาลวปณฺณสนฺนตฺตา อชฺช มยา จ เตน จ อญฺญมมฺญํ ปรามส
นาลิํคนวเสน ปริวตฺตฺนเตหิ วิกิณฺณา วิย อากุลพฺยาकुลา ชาตา. **ปฺนปฺปนํ**
ปณฺณกฺขี วชามาติ ตาต อหฺลจ โส จ อภิรมิตฺวา กิลนฺตฺรปฺา ปณฺณสาลโต
นิกฺขมิตฺวา อุกํ ปวิสิตฺวา รมิตฺวา วิคตฺทรา ปฺนปฺปนํ อิมเมว กฺขี ปวิสามา'ติ
วทติ.

น มชฺช มนฺตาติ อชฺช มม ตสฺส คตกาลโต ปฏฺจาย เนว มนฺตา ปฏฺิณฺติ น
อุปฏฺจหนฺติ น รุจฺจนฺติ. น **อฺคฺคิหฺตํ** นปี **ยลฺยตฺนตฺนฺติ** มหาพฺรหฺมโน อา
ราชนตฺถาย กตฺตพฺพโหมวิธฺปนาทียลฺยกิริยาปี เม น ปฏฺิภาติ น อุปฏฺจาติ น
รุจฺจติ. น **จาปี** เต'ติ ตยา อภตฺมุลผลาผลานิปี น ญฺญชามิ. **ยสฺสํ** ทิสนฺติ ยสฺสํ ทิ
สายํ. **วณฺนฺติ** ตสฺส มาณวสฺส อสฺสมํ ปริวาเรตฺวา จิตฺวานนฺ'ติ.

ตสฺสเสวํ วิลปนฺตสฺส ตํ วิลาปี สุตฺวา มหาสฺสโต 'เอกาย อิตฺถิยา อิมสฺส
สึลํ ภินฺนํ ภวิสฺสตี'ติ ฆตฺวา ตํ โอวทฺนฺโต จ คาถาโย อภาสิ :-

‘อิมสฺมาหํ โชติรสเ วณฺมฺหิ
คณฺฐพฺพเทวจฺจรสฺงมเสวิตะ
อิสฺนมาวาเส สณฺนตฺนมฺหิ
เนตาทิสํ อรตี ปาปฺญณเ.
ภวนฺติ มิตฺตานิ อโถ น โหณฺติ
ฉาตีสุ มิตฺเตสุ กโรณฺติ เปมํ
อยญฺจ ชมฺโม กิสฺส วา นิวิญฺโจะ
โย เนว ชานาติ ‘กุโถมฺหิ อากโต.’

สํวาเสน หิ มิตฺตานิ สณฺธิยฺชนฺติ ปฺนปฺปนํ
เสว มิตฺโต อสฺกนฺตุ อสํวาเสน จีรติ.

สเจ ตูว์ ทกขสิ พุรหมจารี
สเจ ตูว์ สลุลเป พุรหมจารินา
สมฺปนฺนสสุสํว มโหทเคน
ตโปคฺณํ จิปปมิมํ ปหิสฺสสิ.

ปฺนปิ เจ ทกขสิ พุรหมจารี
ปฺนปิ เจ สลุลเป พุรหมจารินา
สมฺปนฺนสสุสํว มโหทเคน
อุสฺมากตํ จิปปมิมํ ปหิสฺสสิ.

ภูตานิ เหตุานิ จรฺนติ ตาต
วิรูปรูเปน มนุสฺสโลก
น ตานิ เสเวถ นโร สปญฺโณ
อาสซช นํ นสฺสติ พุรหมจารี'ติ.

ตตถ อิมสฺมาติ อิมสฺมี. หนฺติ นิปาตมตฺตํ. โขติเรตฺติ หุยฺมานสฺส โขติโน
รํสีโอภาสีเต. **สํนฺนตฺนฺมฺหิ**ติ โปราณเก. **ปาปฺญฺเณ**ธาติ ปาปฺญฺเณยฺ. อิํ วุตฺตํ โหติ
'ตาต เอวรูเป วเน วสนฺโต ยํ อรฺตํ ตูว์ ปตฺโต, เอตาทิสํ น ปาปฺญฺเณยฺ ปณฺจํโต
กุลปฺตฺโต, ปตฺตํ นารหฺตี'ติ อตฺถโ.

ภวนฺตฺติ อิมํ คถํ มหาสตุโต อนฺโตคตเมว ภาสติ. อยเมตฺถ
อธิปฺปาโย 'โลก สตฺตานํ มิตฺตานํ นาม โหนฺติปิ น โหนฺติปิ ตตฺถ เยสํ โหนฺติ,
เต อตฺตโน ฌาตีสุ จ มิตฺเตสุ จ เปมํ กโรนฺติ. **อยญฺจ ชมฺโม**ติ มิกฺกสิงฺโก ตามโก.
กิสฺส วา **นิวิฏฺโจะ**ติ เกน นาม การณฺเน ตสฺมี มาตุคามํ มิตฺตสญฺญาเย นิวิฏฺโจะ,
โส มิกฺกยา กุญฺณิสฺมี นิพฺพตฺติตฺวา อรญฺเณ วฑฺฒิตฺตฺวา 'กุโตมฺหิ อากโต'ติ
อตฺตโน อากตฺถจฺจานมตฺตมฺปิ น ชานาติ, ปเกว ฌาติมิตฺเต'ติ.

ปฺนปฺนฺนติ ตาต มิตฺตานํ นาม ปฺนปฺนํ สํวาเสน สํเสวเนน สนฺธิยฺนฺติ
ฌญฺิยฺนฺติ. **เสว** มิตฺโตติ โส เอว มิตฺโต **อสฺกนฺตุ** อสฺมาจฺจนฺตสฺส ปุริสสฺส เตน
อสฺมาคมสงฺขาเตน อสํวาเสน **ชีรฺติ** วินสฺสติ. **สเจ**ติ ตสฺมา ตาต สเจ ตูว์ ปฺนปิ ตํ
ทกขสิ, เตน วา สลุลปฺปิสฺสสิ, อถ ยถา นาม นิพฺพนฺนสฺสํว มโหเมน หรี

ยติ, เอวํ อิมํ อตฺตโน ตโปคฺฌํ ปหิสฺสตี หารสฺสตี’ติ อตฺโถ. อุตฺตมกตฺนฺติ สมณ
เตชะ.

วิรูปุเปนาติ วิวิธูปเน. อิทํ วุตฺตํ โหติ ‘ตาท มนุสฺสโลกสมฺมิตฺตํ เอตานิ
ยถุชฺฉินฺสขาทานิ ภูตานิ วิวิธูปปฏิจฺจนเนน อตฺตโน รูปเนน อตฺตโน วสํ
คเต ขาทิตฺตํ จรณฺติ, ตานิ สปลโย นโร น เสเวถ. ตาทิสณฺหิ ภูตํ อาสซห นํ
ปตฺวา นสฺสตี พุรหฺมจารี, ภิฏฺโงสตี ตาย ยถุชฺฉินฺยาน ขาทิตฺตํ ปตฺตํ โววาทิ.

โส ปิตุ กถํ สุตฺวา ‘ยถุชฺฉินํ กิร สา’ติ ภิโต จิตฺตํ นินฺตเตตฺวา ‘ตาท เอตฺโต น
คมิสฺสามิ, ขมถ เม’ติ ขมาเปสิ. โสปี นํ สมสฺสาเสตฺวา ‘เอहि ตวํ มานว เมตฺตํ
ภาเวหิ, กรุณฺ, มุทิตํ, อุเปกขณฺ’ติ พุรหฺมวิหารภาวํ อาจิกฺขิ. โส ตถา ปฏฺธิปชฺ
ชิตฺวา ปุณ ฌานาภิญญา นิพฺพตฺเตสิ”ติ.^{๔๐๒}

อิทฺยจ “**พุรหฺมจริยญฺติ** วจฺนํ “**พุรหฺมจริยํ** นาม เมถุนวิริตฺตสมณธมฺมสาสนมคฺคานํ
อริวจฺนน”ติ^{๔๐๓} เอวํ เวทิตพฺพ. โส ปน อวเสโส วจฺนตฺโถ สีสกฺขนฺชวคฺคปาลิอาทีสุ^{๔๐๔} ยถารห
เมว เวทิตพฺพ.

ตสฺส จ อีสสิํสํกฺกมารสฺส โพธิสสฺสตฺตฺวโต อุทิจฺจตาปสปีตา ตํ วยปฺปตฺตํ “อยญฺจ เม
ปตฺตํโต ปพฺพชิตฺวา กสิณปริกมฺมํ อุกฺกณฺหิตฺวา ฌานาภิญญา อุปฺปาเตตฺวา พุรหฺมจริยญฺโต ว
อุภยโลเก อโสจโกภวิสฺสตี”ติ ปพฺพาเซสิ. โส หิ อีสสิํสํกฺกมาโร ปพฺพชิตฺวา เอวเมว ฌานาภิญญา
อุปฺปาเตตฺวา ฌานสฺสฺเสน กิฬิตฺวา โฆรตโป ปรมชฺฉินฺนทฺริโย อโหสิ. อปรภาเค จ พุรหฺ
มทตฺตรณฺโณ นพฺนิการาชชิตฺรา สทฺธิ เมถุนสํสคฺคํ กตฺวา สีสฌานปริหีโน ตสฺสา นพฺนิกาย กต
กาลโต ปฏฺฐาย โสกปริเทวทฺกฺขโทมนสฺสเสน อชฺโฆตฺตฺริโต นิตฺถุนนฺโต นิปชฺชิตฺวา กตฺตพฺพ
กิจฺจํ ออกฺตา ปจฺจมา ปิตุ โววาทํ สุตฺวา ตสฺสโสภาเท จตฺวา ปุณปี ฌานาภิญญา นิพฺพตฺเตสิ. โส จ
เอวรูโป โสโก ตสฺส กามตณฺหานิสฺสิตตฺตา ตํ อุปชฺชิตฺวา อชฺโฆตฺตฺริ. วุตฺตตฺถเหตํ ภควตา ขุท
ทกนิกาย ธมฺมปท-ปาลิยํ ตณฺหาหุคฺเค :-

^{๔๐๒} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๑-๒๔.

^{๔๐๓} ชุ.ช.อ. (บาลี) ๑๑/๑๓๓, ช.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๐/๑๐๖.

^{๔๐๔} ที.สี. (บาลี) ๙/๘, ๑๙๔/๔, ๖๔, ที.สี. (ไทย) ๙/๘/๓, ๖๕, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๖๘/๙๕, ที.ม.
(ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๕, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๕๗/๒๑๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๒๗๗, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๖, ๘๒๒/๖,
๒๒๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖, ๘๒๒/๙, ๓๘๙, ชุ.อ. (บาลี) ๒๕/๕๑/๑๘๓, ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๕๑/๒๘๓.

อภิวาญจํ ฬิรณนุ”ติ. ๕๐๕

“ยฺนฺติ ชฺม ปุคฺคํ เอสา ลามกฺกาเวน ชมฺมํ วิสาหารตฺยา วิสฺสํปฺพตฺยา วิสฺสํผลตฺยา วิสฺสํปริโกทตฺยา รูปาทีสุ วิสฺสํตตฺยา อาสํตตฺยา ‘วิสฺสํตฺติกา’ติ สํขุํยํ กตฺตา จทฺวาริกตฺตฺนา อภิภวติ, ยถา นาม วสฺสํสาเน ปุณฺณํปฺปณฺํ วสฺสํสนฺเตน เทเวเน อภิภวฺจํ ฟีรณตฺตํ วาฑตฺติ, เหวํ ตสฺส ปุคฺคตสฺส อนฺโต วฏฺฐมฺมุลกา โสกา อภิภวตฺตํตี’ติ อตฺถโ”ติ ตปฺพณฺณนา.”^{๔๐๖}

ปจฉา ปน โส อิลิสิงคตปโส โพธิสสत्ตํ ปิตํ นิสฺสาย กามาทีนํ ฆตฺวา ตสฺสา สทฺธิ สมฺพสฺสิตํ
 อปตฺถยนฺโต อตฺตโน อนฺโต อุปฺปนฺนโสํ ปริงฺชิตฺวา พุรฺหมจฺริเย ปติฏฺฐหิตฺวา อปฺปมตฺโต โหติ.

๒.๔.๘ อนาคตปิ่นทุทิกเสฏฐิวิฑู

อิทถจ อนาถปิณฺฑกิสฺสจิวฺตํ ฌฏฺฐภาครมฺมปทฺทจกถายํ โลกวคฺเค อนาถปิณฺฑ
 ทิก-ปุตฺตกาลวตฺถุสฺมိ วุตฺตนยฺน ทฏฺฐพฺพํ. ตสฺมา ตํ เอวมายตี วตฺตพฺพตฺถานุกฺกเมฺน ทฏฺฐพฺพํ :-

“โส กิร ตถาวิรุตฺต สทฺธาสมฺปนฺนสฺส เสฏฺฐิโน ปฺตุโต หุตฺวา เนว สตฺถุ
 สนฺติกํ คนฺตุํ, น เหนํ อากตฺถาเถ ทฏฺฐํ, น ฌมฺมํ โสคํ, น สัมมสฺส เวยุยวจฺจํ กา
 ตํ อิจฺฉติ, ปีตฺรา ‘มาเอวํ ตาต กรี’ติ วุตฺโตปีตสฺส วจฺนํ น สฺสณฺาติ. อถสฺส
 ปีตา จินฺตฺสยิ ‘อํ เหวรุปํ ทิฏฺฐิํ คเหตฺวา วิจฺรณฺโต อวิจิปฺรายโน ภวิสฺสติ, น โข
 ปน เม คํ ปฏฺวิรุปํ, อํ มยิปฺปสฺสนฺเบตฺตมม ปฺตุโต นิรยํ คจฺเจยฺย, อิมสฺมี โข ปน
 โลเก ฐนฺทานนฺ อนภิชฺฌนฺกสฺสโต นาม นตฺถิ, ฐนฺนํ นํ ภินฺทิสฺสามิ’ติ. อถ นํ
 อห ‘ตาต อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ฌมฺมํ สุตฺวา เอหิ, กหาปณฺสคํ
 เต ทสฺสามิ’ติ. ‘ทสฺสถ ตาตา’ติ. ‘ทสฺสามิ ปฺตุตา’ติ. โส ยาวตตฺถิยํ ปฏฺวิณฺณํ คเหตฺ
 วา อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ อคฺมาสี. ฐมฺมสฺสวณฺนํ ปนสฺส กิจฺจํ นตฺถิ, ยถา

๔๐๕ ข.ร. (ปาลิ) ๒๕/๓๓๕/๗๕, ข.ร. (ไทย) ๒๕/๓๓๕/๑๓๘.

៤០៦ ឧ.ច.ច. (បាលី) ៤/៧.

๔๐๗ ๒.๖. (ปาลิ) ๒๕/๒๑๕/๕๔, ๒.๖. (ไทย) ๒๕/๒๑๕/๙๙,

ผาสุกญ-จानะ สยิตวา ปาโตว เหน้ อคมาสี. อตฺตส ปิตา ‘ปุตฺโต เม อุโปสถโก
อโหสิ, สัมมสฺส ยาคฺคาทีนํ อหฺรธา’ติ วตฺวา ทาเปสี. โส ‘กหาปนํ อคฺค
เหตฺวาน ภฺยชิสฺสามิ’ติ อหฺรํ ปฏิภุจปี. อตฺตส ปิตา ปิฬํ อสหนฺโต
กหาปนภณฺทิกํ ทาเปสี. โส ตํ หตฺถเณน คเหตฺวา ว อหฺรํ ปริภุจชิ. อถ นํ ปุณ
ทิวเส เสฏฺฐิ ‘ตาท กหาปนสฺสํ เต ทสฺสามิ, สตฺถุ ปฺรโต จตฺวา เอกเมว
ธมฺมปทํ อคฺคณฺหิตฺวา อากฺขณฺยาสี’ติ เปเสสี. โส วิหารํ กณฺตฺวา สตฺถุ
ปฺรโต จตฺวา เอกเมว ธมฺมปทํ อคฺคณฺหิตฺวา ปลาญคฺคาโม อโหสิ. อตฺตส
สตฺถา อสฺสถกฺขณการํ อกาสิ. โส ตํ ปทํ อสฺสถกฺขณเจตฺวา ‘อุปริปทํ อคฺคณ
หิสฺสามิ’ติ จตฺวา อสฺสโสสีเยว. ‘อคฺคณฺหิสฺสามิ’ติ สฺชนฺตฺวา ว กิร สกฺกจฺจํ
สฺชนฺตฺวา นาม. เอวญฺจ นาม สฺชนฺตฺวานํ ธมฺโม โสตาปตฺติมคฺคาทโย เทติ.
โสปี ‘อคฺคณฺหิสฺสามิ’ติ สฺชนฺตฺวา. สตฺถาปีสฺส อสฺสถกฺขณการํ กโรติ. โส
‘อุปริปทํ อคฺคณฺหิสฺสามิ’ติ จตฺวา สฺชนฺโต ว โสตาปตฺติผลํ ปตฺติจฺจติ. โส
ปุณทิวเส พุทฺธปฺปมฺเขน ภิกฺขุสํเขน สทฺธิเยว สวตฺถิ ปาวิสี. มหาเสฏฺฐิ ตํ
ทิสฺวา ว ‘อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตี’ติ จินฺตฺวา. ตสฺสปี เอตทโหสิ ‘อโ
วต เม ปิตา อชฺช สตฺถุ สนฺตฺวา กหาปนํ น ทเทยฺย, กหาปนการณํ มยฺหํ อุ
โปสถิก-ภาวํ ปฏิจฺจนาเทยฺยา’ติ. สตฺถา ปนสฺส ทิโย กหาปนการณํ อุ
โปสถิกภาวํ อณฺเวยาสี. มหาเสฏฺฐิ พุทฺธปฺปมฺขสฺส ภิกฺขุสํมสฺส ยาคฺคํ ทาเปตฺ
วา ปุตฺตสฺสปี ทาเปสี. โส นิสิตฺติวตฺวา ตฺวณฺทฺวิโต ว ยาคฺคํ ปิวิ ขาทนิยํ ขาทิ
ภตฺตํ ภุจชิ. มหาเสฏฺฐิ สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสานํ ปุตฺตสฺส ปฺรโต สหสฺสภณฺทิกํ
จปาเปตฺวา ‘ตาท อหํ ‘สหสฺสํ เต ทสฺสามิ’ติ วตฺวา อุโปสถํ สมหาเปตฺวา
วิหารํ ปหิณฺมิ, อิทนฺเต สหสฺสนฺ’ติ. โส สตฺถุ ปฺรโต กหาปนํ ทิยมาเน ทิสฺวา
ลชฺชนฺโต ‘อถ เม กหาปนํ’ติ วตฺวา ‘คณฺห ตาตา’ติ รุจฺจมาโนปี น คณฺหิ.
อตฺตส ปิตา สตฺถารํ วณฺทิตฺวา ‘กนฺเต อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตี’ติ วตฺวา
, ‘กํ มหาเสฏฺฐิ’ติ วตฺวา, ‘มยา เอส ปุริมทิวเส ‘กหาปนสฺสํ เต ทสฺสามิ’ติ วตฺ
วา วิหารํ เปสีโต ปุณทิวเส กหาปนํ อคฺคเหตฺวา ภฺยชิตฺตํ น อิจฺฉิ, อชฺช ปน ทิย
มาเนปี กหาปนํ น อิจฺฉตี’ติ อห. สตฺถา ‘อาม มหาเสฏฺฐิ, อชฺช ตว
ปุตฺตสฺส จกฺกวตฺติ-สมฺปตฺติโตปี เทวโลกพฺรหฺมโลกสมฺปตฺติหิปี โสตาปตฺติผล
เมว วรณฺ’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :-

‘ปจฺพยา เอกรัชเชน
สพฺพโลกาธิปฺเจน

สคฺคสฺส คมเนน วา
โสตาปตฺติผลํ วรรณ’ติ.^{๔๐๘}

ตตฺถ ปจฺพยา เอกรัชเชนาติ จกฺกวตฺติรัชเชน. สคฺคสฺส คมเนน วาติ
ฉพฺพีสตีวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคมเนน. **สพฺพโลกาธิปฺเจนาติ** เอตสฺมี เอตฺตเก
โลเก นาคสุปฺพนเวมานิกเปเตหิ สทฺธี สพฺพสฺมี โลเก อาธิปฺเจน. **โสตาปตฺติ-**
ผลํ วรรณติ ยสฺมา เอตฺตเก จานะ รัชชํ กาเรตฺวาปี นิรยาทีหิ อมฺฤโต ว โหติ, โส
ตาปโน ปน ปิหิตาปายทฺวาโร หุตฺวา สพฺพทฺพฺพโลปี อญฺเฏเม ภเว น
นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา โสตาปตฺติผลเมว วรํ อุตฺตมมนฺ’ติ อตฺโถ”ติ.^{๔๐๙}

เอตฺถ จ “เนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ, น เภหํ อากตฺกालทฺถุจฺจุ, น ฆมฺมํ โสตุํ, น
สํมสฺส เวยฺยาวจฺจุจํ กาคฺตุํ อิจฺจนฺตฺติอาทิสฺส อตฺโถ วิจยํ กโรนฺเตน มยา “สตฺถุ จ สนฺติกํ คมนํ ตสฺส
กาลสฺส นตฺถิ, เตน โส พุทฺธรตนํ อสฺสทฺโธ นาม, ตสฺส สนฺติเก ฆมฺมสฺสวณํ ตสฺส นตฺถิ, เตน
ฆมฺมรตนํ อสฺสทฺโธ, สํมสฺส เวยฺยาวจฺจุจฺจุสฺส กรณํ ตสฺส นตฺถิ, เตน สํมรตนํ อสฺสทฺโธ นาม โห
ติ, ตสฺมา โส รตนตฺตเย อสฺสทฺโธ”ติ เอวํ สนฺธาย วุตฺโต.

ตสฺส ปน ปีตา อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐี รตนตฺตเย อจฺลสฺทฺโธ สงฺกหตฺถุปฏิสฺยตฺโต
“ทายกานํ ยทิตํ สุตฺตโต คหปติ อนาถปิณฺฑิกโก”ติ^{๔๑๐} วุตฺเต อคฺคจฺานะ จตฺวา ตํ การณํ ทิสฺวา “น
โฆ ปน เม ตํ ปฏิรูโป, ยํ มยิ ปสฺสเนเต มม ปุตฺโต นิรยํ กจฺเจยฺยา”ติ จินฺเตตฺวา ตสฺส อปายทฺวารํ
ปีหิตํ ปตฺถยมาโน “ตาท อุโปสถิกโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ฆมฺมํ สุตฺวาเอหิ, กหาปณสํ เต
ทสฺสามิ”ติ อุปาเยน ฐนํ คาหาเปสิ. ปุพฺเพ จ โส กาโล ตเมว คเหตฺวา อุโปสถิกโก อโหสิ. ปจฺจ
ปน โส โสตาปตฺติผลสงฺขาตํ อริยธฺนํ ปฏิทฺธตฺตา เปตฺติกมปี คเหตฺว อนิจฺจิตฺวา ปีหิตา-
ปายทฺวาโร อโหสิ. ตถา หิ โย สทฺธาทีวเสน รตนตฺตยคฺคเณ ปตฺติจฺาเปสิ. นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตนํ นาม
ตสฺส นตฺถิ. วุตฺตญฺเจตํ ภควตา เอกกนิปาเต อปฺนญฺกวกุเค อปฺนญฺกษาคกณฺณนํ :-

^{๔๐๘} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๗๘/๔๘, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๘/๘๘.

^{๔๐๙} พ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๕๗-๖๐.

^{๔๑๐} อ.ญ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๔๙/๒๖, อ.ญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๙/๓๑.

“เอวํ อุตตมคุณํหิ สมณฺณาคตํ รตนตฺตยํ สรณํ คตา อุปาสกา วา อุ-
ปาสิกา วา นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตกา นาม นตฺถิ, อปายนิพฺพตฺติโต ปน มุจฺจิตฺวา
เทวโลเก อุปฺปชฺชิตฺวา มหาสมฺปตฺติ อานุโณตฺติ”ติ.^{๔๑๑}

น จ เกวลํ อจลสทฺเธน รตนตฺตยคุณํ ปตฺติฏฺฐาปิโต อปายนิพฺพตฺติโต มุจฺจิ, อปิ จ โห-
โส อิตฺโธ อตฺตภาวํ ปหาย เทวโลเก เทวานํ สหพฺพตํ อุปกนฺตฺวา ตตฺถเวย ทิพฺพสมฺปตฺติ อานุโณตฺติ.
เอวญฺเหตํ อฏฺฐกถาจริเยน อปณฺณกชาตกถาณฺณนํ วุตฺตํ :-

“เอตฺถ จ ตีณิ รตนานิ โมกฺขวเสน อุตตมวเสน สรณคตานิ อปาเยสุ
นิพฺพตฺติยา อภาวทีปนตฺถํ อิมานิ สุตฺตานิ ทสฺสเสตฺพุพานิ :-

‘เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส
น เต คมิตฺสสนฺติ อปายญฺมึ
ปหาย มานุสํ เทหํ
เทวกายํ ปริปุเรสฺสสนฺติ.
เย เกจิ ฌมฺมํ สรณํ คตา เส
น เต คมิตฺสสนฺติ อปายญฺมึ
ปหาย มานุสํ เทหํ
เทวกายํ ปริปุเรสฺสสนฺติ.
เย เกจิ สํฆํ สรณํ คตา เส
น เต คมิตฺสสนฺติ อปายญฺมึ
ปหาย มานุสํ เทหํ
เทวกายํ ปริปุเรสฺสสนฺติ”ติ.^{๔๑๒}

ตสฺมา หิ โส กาโล อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐจิสฺส ปุตฺโต สตฺถุ สนฺติเก ฌมฺมสฺสวณํ ลภิตฺวา
อปรฺมตฺโต อจลสทฺเธน รตนตฺตยคุณํ ปตฺติฏฺฐาเปตฺวา ปิตฺรํ อุปนิสฺสิตตฺตฺตา ปิหิตาปายทฺวาโร โห-
ติ.

^{๔๑๑} พุ.ชา.ธ. (บาลี) ๑/๑๔๑-๑๔๒.

^{๔๑๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๓๒/๒๑๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๒/๒๖๐, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๓๗/๓๐, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๗/๕๐, พุ.ชา.ธ. (บาลี) ๑/๑๔๒.

๒.๔.๕ อายุวทุตนกุมารวตฺถุ

อิทฺถจ อายุวทุตนกุมารวตฺถุ จตฺตถภากรรมมปทฺฐกถายํ สหสฺสวคฺคณณนํ
วตฺตนเยน ทฺฐพฺพํ. ตสฺมา ตํ เอวมายตี วตฺตพฺพตฺถานุกฺกเมน ทฺฐพฺพํ :-

“ทีฆลฺมพิกวาสิโน กิร เทว พุราหฺมณา พาหิรกปฺพุพฺพชฺชํ ปฺพุพฺพชิตฺวา
อภฺจจตฺตาฬิสา วสุสาณิ ตปฺจรณํ จริสฺส. เตสฺส เอโก ‘ปเวณิ เม นสฺสิสฺสติ,
วิพฺภมิตฺตาสามี’ติ จินฺเตตฺตวา อตฺตนา กตํ ตปฺปริกฺขารํ ปเรสํ วิกุกฺกิตฺวา โคสเตน
เจว กหาปณฺสเตน จ สทฺธิ ภิริยํ ลภิตฺวา กุณฺมํพํ สณฺจาเปสิ. อตฺตสฺส ภิริยา
ทารกํ วิชายิ. อิตโร ปนสฺส สหายโก ปวาสํ คนฺตฺวา ปฺนเทว ตํ นครํ ปจฺจาคมิ.
โส ตสฺส อากตฺถาว่า สุตฺวา ปฺตฺตทาร์ อาทาย สหายกสฺส ทสฺสนตฺถาย อกฺมา
สิ, คนฺตฺวา ปฺตฺตํ มาตุ หตฺถเต ทตฺวา สยํ ตาว วนฺทิ. มาตาปิ ปฺตฺตํ ปิตุ หตฺถเต ทตฺวา
วณฺทิ. โส ‘ทีฆายุกา โหเถ’ติ อาห. ปฺตฺเต ปน วนฺทาปิเต, ตฺวนฺทิ อโหสิ. อถ นํ
กสฺมา ปน ฆนฺเต อมฺเห วนฺทิตฺเต ‘ทีฆายุกา โหเถ’ติ วตฺวา อิมสฺส วนฺทนกาเล กิ
ณฺจิน วเทถา’ติ อาห. ‘อิมสฺส เอโก อนฺตฺราโย อตฺถิ พุราหฺมณา’ติ. ‘กิตฺตํ ชี
วิสฺสติ ฆนฺเต’ติ. ‘สตฺตาหํ พุราหฺมณา’ติ. ‘ปฺฏิพาหนการณํ อตฺถิ ฆนฺเต’ติ. ‘นาหํ
ปฺฏิพาหนการณํ ชานามิ’ติ. ‘โก ปน ชานเยย ฆนฺเต’ติ. ‘สมโณ โคตโม ตสฺส
สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺจาหิ’ติ. ‘ตตฺถ คจฺฉนฺโต ตปฺปริหานิโต ภายามิ’ติ. ‘สเจ
เต ปฺตฺตตฺติเนโห อตฺถิ, ตปฺปริหานิ อจฺฉนฺตฺติวตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺจาหิ’ติ.
โส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สยํ ตาว วนฺทิ. สตฺถา ‘ทีฆายุกา โหเถ’ติ อาห, ปชฺาปติ
ยา วนฺทนกาเลปิ ตสฺสา ตเถว วตฺวา ปฺตฺตตสฺส วนฺทาปนกาเล ตฺวนฺทิ อโหสิ.
โส ปฺริมนเยเนว สตฺถารํ ปุจฺจติ. สตฺถาปิสฺส ตเถว พฺยาภาสิ. โส กิร พุราหฺม
โณ สพฺพญฺญตฺถาณํ อปฺปฏิวิชฺชิตฺวา อตฺตโน มนฺตํ สพฺพญฺญตฺถาเนน ลํ
สนฺเทสิ, ปฺฏิพาหนุปายํ ปน น ชานาติ. พุราหฺมโณ สตฺถารํ ปุจฺจติ ‘อตฺถิ
ปน ฆนฺเต ปฺฏิพาหนุปาย’ติ. ‘ภเวยฺย พุราหฺมณา’ติ. ‘กี ภเวยฺยา’ติ. ‘สเจ ตวํ
อตฺตโน เลหทฺวารมฺมณฺชาปํ กตฺวา ตสฺส มชฺฌเมปฺปจกํ การตฺวา ตํ ปฺริกฺขิปนฺโต อฏฺ
จ วา โสฬส วา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา เตสฺส มม สวเก นิสิตฺทาเปตฺวา สตฺตาหํ
นिरินฺตรํ ปฺริตฺตํ การตฺถํ สกฺกญฺเยยฺยาสิ, เอวมสฺส อนฺตฺราโย วินสฺเสยฺยา’ติ. ‘โก โค
ตม มยา มณฺชาปาทีนํ สกฺกา กาคฺตุ, ตฺวมฺหากํ ปน สวเก กถํ ลจฺจามิ’ติ. ‘ตยา เอตฺต

เอกเต, อหัม มม สวเก ปหิณิสฺสามิ'ติ. 'สาธุ โภ โกโธมา'ติ โส อุตฺตโน เภทฺทวาร
สพฺพนฺตํ กิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคฺมาสี. สตฺถา ภิกฺขุ ปหิณิ. เต
คณฺธุวาทตฺถ นิสฺสีทิสฺส. ทารกมฺปิ ปิจฺกาย นิปฺพชาเปสฺสํ. ภิกฺขุ สตฺถุ รตฺตนิทฺวา
นิรฺนตฺรํ ปรีตฺตํ ภาณิสฺส. สตฺถเม ทิวเส สยํ สตฺถา อากฺขณิ. ตสฺมี คเต สพฺพจก
กาวเพ เทวตา สนฺนิปตฺติสฺส. เอโก ปน อวฺรุทฺธโก ยกฺโข ทฺวาทสํ สํวจฺจรานิ
เวสฺสวณฺณํ อุปฏฺฐหิตฺวา ตสฺส สนฺติกา วรํ ลภฺนฺโต 'อิโต สตฺถเม ทิวเส อิมํ
ทารกํ คณฺเหยฺยาสี'ติ ลภิ, ตสฺมา โส ปิ อคฺนฺตฺวา อฏฺฐาสิ. สตฺถริ ปน ตตฺถ
คเต, มหฺสภฺยาสุ เทวตาสุ สนฺนิปตฺติตาสฺส, อปฺเปสภฺยา เทวตา โอสกฺกิตฺวา
โอภาสํ อลภฺมานา ทฺวาทสํ โยชนานิ ปฏฺธิกมฺมีสฺส. อวฺรุทฺธโก ปิ ตเถว ปฏฺธิกมฺ
โต อฏฺฐาสิ. สตฺถาปิ สพฺพรตฺตํ ปรีตฺตมกาสิ. สตฺถาเห วิตฺตตฺเต, อวฺรุทฺธโก
ทารกํ น ลภิ. อฏฺฐเม ปน ทิวเส อรุณํ อุกฺกตมตฺเตยฺว ทารกํ อานตฺวา สตฺถารํ
วนฺทาเปสฺสํ. สตฺถา 'ทีฆายฺโก โหหิ'ติ อหา. 'กัวฺจิริ ปน โภ โกโธม ทารโก จสฺ
สตี'ติ. 'วิสฺวสฺสสํ พฺราหฺมณ'ติ. อตฺสส 'อายุวฑฺฒนกฺมาโร'ติ นามํ กรีสิ. โส
วฑฺฒินมฺวาย ปณฺจหิ อุปาสกสฺเตหิ ปรีวฺโต วิจิริ. อเถกทิวสํ ภิกฺขุ ฐมฺมสภายํ
กถํ สมฺภูจฺจาเปสฺสํ 'ปสฺสธาวุโส, อายุวฑฺฒน-กฺมาเรน กิร สตฺถเม ทิวเส มริตฺตพฺพ
อภฺวิสฺส, โส อิทานิ [วิสฺวสฺสสตฺถายี หุตฺวา] ปณฺจหิ อุปาสกสฺเตหิ ปรีวฺโต วิ
จริติ, อตฺถิ มณฺเฑ อิมสํ สตฺถานํ อายุวฑฺฒน-การณฺน'ติ. สตฺถา อคฺนฺตฺวา
'กาย นฺตฺถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา'ติ ปุจฺจิตฺวา 'อิมาย นามา'ติ วุตฺเต
'ภิกฺขเว น เกวลํ อายุวฑฺฒนเมว, อิมํ ปน สตฺถา คุณวฺนฺโต วนฺทนฺตา จตฺถหิ การ
ณฺเหหิ วฑฺฒนติ ปรีสฺสยโต มุจฺจนฺติ ยาวตายุกเมว ติฏฺฐจฺนตี'ติ วตฺวา อนุสนฺธิ
จฺมฏฺเตว ฐมฺมํ เทสฺนฺโต อิมํ กถามาห :-

‘อภิวาทนสึลิสฺส นิจฺจํ วฑฺฒาปจายโน
จตฺตาโร ฐมฺมา วฑฺฒนติ อายุ วณฺโณ สฺขํ พลนฺ'ติ.^{๔๑๓}

ตตฺถ อภิวาทนสึลิสฺสาติ วนฺทนสึลิสฺส อภินฺทํ วนฺทนกิจฺจํ ปสฺสสฺสา'ติ
อตฺถโธ. วฑฺฒาปจายโนติ กิหิสิสฺส ตทหุปฺปพฺพชิตฺเต ทหรสามเณเรปิ ปพฺพชิตฺส
วา ปน ปพฺพชฺชาย วา อุปสมฺปทาย วา วฑฺฒเตเร คุณวฑฺฒเ อปจายมานสฺส

^{๔๑๓} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๐๙/๓๖, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๙/๖๔.

อภิวาทเนน วา นิจุจํ ปุเชนตสุสาติ อตุโธ. จตุตารโธ ฐมฺมาติ อายุมฺหิ
วาทุณฺมาเน, ยตฺตํ กาลํ ตํ วาทุณฺติ, อิตเรปี ตตฺตํ วาทุณฺติเยว. เยน หิ
ปญฺญาสวสฺสายุสํวตฺตนิกํ กุสลํ กตํ, ปญฺจวิสตีวสฺสกาเลปีสฺส จีวิตนฺตฺรา
โย อุปฺปชฺเชยฺย, โส อภิวาทนสํสํตาย ปฏิปฺปสฺสมฺภติ. โส ขาวตายุกเมว ตัญฺจติ.
วณฺณาทโยปีสฺส อายุนาว สทฺธิ วาทุณฺติ. อิตฺ อุตฺตรีปี เอสฺว นโย.
อนนฺตฺราเยน ปวตฺตสฺส ปน อายุน วาทุณฺ นาม นตฺถิ”ติ.^{๔๑๔}

ยถุหิ การณํ อายูวาทุณํ ปุณฺปปุณฺ กโรนฺตสฺส ปุคฺคสฺส สมฺปาเทติ, ตํ การณํ
กมฺมปุชฺชนวเสน ทฺวิจํ โหติ. เตสฺส หิ การณฺสฺส กมฺมการณํ ปจฺจํ วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ.
ตญฺจ อปฺปายุกทึมฺมายุกภาวสํวตฺตนิกํ กมฺมการณํ เอวํ ทฏฺฐพฺพ. โย หิ หตฺถสฺสโต โหติ ปาณฺนา
ติ-ปาตี ลฺหุทฺโ โลหิตปาณิ หตฺปหเต นิวิญฺโ จ อทฺยาปนฺโน ปาณฺญเตสฺ, โส อปฺปายุกสํวตฺตนิกํ
ปฏิบัติ สมฺปาเทติ, โย ปน เอวํวโตปี น โหติ, โส ทึมฺมายุกสํวตฺตนิกํ ปฏิบัติ สมฺปาเทติ. เอวญฺ
เจตํ ยถา-วตฺตํ ภควตา มชฺฌิมนิกาเย อุปริปนฺณาสกปาณิยํ จุฬกมฺมวิภังคสฺส เต วตฺตนฺเยน
ทฏฺฐพฺพ :-

“อิธ มาณว เอกฺจฺโจ อิตฺถิ วา ปุริโส วา ปาณฺนาติปาตี โหติ ลฺหุทฺโ โลหิต-
ปาณิ หตฺปหเต นิวิญฺโ จ อทฺยาปนฺโน ปาณฺญเตสฺ. โส เตน กมฺเมน เอวํ สมฺต
เตน เอวํ สฺมาทินฺเนน กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ ทฺถคฺคํ วินิปาตํ นิรยํ
อุปฺปชฺชติ. โน เจ กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ ทฺถคฺคํ วินิปาตํ นิรยํ
อุปฺปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อากฺขณฺติ, ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ, อปฺปายุกโก โหติ.
อปฺปายุกสํวตฺตนิกา เอสา มาณว ปฏิปทา ยทึทํ ปาณฺนาติปาตี โหติ ลฺหุทฺโ
โลหิตปาณิ หตฺปหเต นิวิญฺโ จ อทฺยาปนฺโน ปาณฺญเตสฺ.

อิธ ปน มาณว เอกฺจฺโจ อิตฺถิ วา ปุริโส วา ปาณฺนาติปาตํ ปหาย
ปาณฺนาติปาตา ปฏิวิริโต โหติ นิหิตทฺฆโ ทฺฆนิหิตสฺสโต ลชฺชํ ทฺยาปนฺโน
สพฺพปาณฺญตฺตนิกํปี วิหริ. โส เตน กมฺเมน เอวํ สมฺตเตน เอวํ
สฺมาทินฺเนน กายสฺส เกทา ปรี มรณา สฺกคฺคํ สกคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชติ. โน เจ
กายสฺส เกทา ปรี มรณา สฺกคฺคํ สกคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชติ, สเจ มนุสฺสตฺตํ อากฺขณฺติ,
ยตฺถ ยตฺถ ปจฺจาชายติ, ทึมฺมายุกโก โหติ. ทึมฺมายุกสํวตฺตนิกา เอสา มาณว ปฏิปทา

^{๔๑๔} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๑๑๓-๑๑๖.

ยทิตํ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิโรโต โหติ นิหิตทณฺโท นิหิตสตุ
โถ ลชฺชํ ทยาปนฺโน สพฺพปาณภูตहितานุกมฺปิ วิหริตี”ติ.^{๔๑๕}

“สมตฺตเตนาคิ ปรินฺนุณฺเนน. สสมาทินฺนุเนนาคิ กหิตฺเตน ปฺรามญฺเจน. อปฺ
ปายุกสํวตฺตนิกา เอสา มาณว ปฏิปทา ยทิตํ ปาณาติปาตํติ ยํ อิทํ ปาณาติปา
ตกมฺมํ เอสา อปฺปายุกสํวตฺตนิกา ปฏิปทา’ติ. กถํ ปเนสา อปฺปายุกคํ
กโรตี. จตุตตาริ ทิ กมฺมมานิ อุปฺปฬกํ อุปฺจเจทกํ ชนกํ อุปฺตถมุกกนฺ’
ติ. พลวกมฺเมเนน ทิ นิพฺพุตตํ ปวตฺเต อุปฺปฬกํ อาคนฺตฺวา อตฺถโต เอวํ วทตี
นาม ‘สจฺจาหํ ปจฺจมตฺรํ ชาเนยฺยํ, น เต อิชฺ นิพฺพุตตํติตฺถํ ทเทยฺยํ, จตุสฺสเยว ตํ อปา
เยสฺสุ นิพฺพุตฺตาเปยฺยํ. โหตุ, ตฺวํ ยตฺถ กตฺถจฺจิ นิพฺพุตฺโต, อหํ อุปฺปฬกกมฺมํ
นาม ตํ ปิเพตฺวา นิโรชํ นิยุสํ กสฺสํ กริสฺสามิ’ติ. ตโต ปญฺญาเยว ตํ ตาทิสํ กโรตี.
กํ กโรตี. ปริสฺสยํ อุปเนติ, โภเก วินาสเตติ. ตตฺถ ทารกสฺส มาตูกฺกจฺฉิยํ
นิพฺพุตฺตกาลโต ปญฺญาเยว มาตูกฺกสฺสาทิ วา สฺวํ วา น โหติ, มาตา-ปิตฺตุนํ ปิพา
ว อุปฺปชฺชติ. เอวํ ปริสฺสยํ อุปเนติ. ทารกสฺส ปน มาตูกฺกจฺฉิมฺหิ นิพฺพุตฺตกาล
โต ปญฺญาเยว เกहे โภคา อุทกํ ปตฺวา โลณํ วิย ราชาทินํ วเสน นสฺสนฺติ, กุมฺภ
โทหนเรณฺโวย จิรํ น เทนฺติ, สฺวตา โคณา จณฺหา โหนฺติ, กานฺนา โหนฺติ, ขุช
ชา โหนฺติ, โคมณฺชเล โรโค ปตฺติ, ทาสาทโย วจฺนํ น กโรนฺติ, วาปีตํ
สสฺสํ น ชายตี, เกหคตํ เกहे, อรณฺญคคตํ อรณฺญเณ นสฺสตี, อนฺนํ ปุพฺเพน ฌาสจฺ
ฉาตฺนมนตฺตํ ทูลลภํ โหติ, กพฺภปริหาโร น โหติ, วิชาตกาเล มาตูกฺกณฺณํ นิชฺช
ติ, ทารโก ปริหารํ อลภนฺโต ปิฬิตโต นิโรชํ นิยุสํ กสฺสํ โหติ อิทํ **อุปฺปฬก-**
กมฺมํ นาม. ทิฌายุกกมฺเมเนน ปน นิพฺพุตฺตสฺส อุปฺจเจทกกมฺมํ อาคนฺตฺวา อา
ยํ ฉินฺนทติ. ยถา ทิ ปุริสํ อญฺจุสฺสกมฺมํ กตฺวา สรํ จิเปยฺย, ตมณฺโวย ธนฺโต
วิมุตฺตมตฺตํ มุกฺกเรน ปหริตฺวา ตตฺถเอว ปาเตยฺย, เอวํ ทิฌายุกกมฺเมเนน
นิพฺพุตฺตสฺส อุปฺจเจทกกมฺมํ อายํ ฉินฺนทติ. กํ กโรตี. โจรานํ อญฺวี ปเวเสตี,
วาพมฺจุโฆทกํ โอตาเรตี, อลฺยตฺรํ วา ปน สปริสฺสยญฺจํ อุปเนติ, อิทํ
อุปฺจเจทกกมฺมํ นาม, ‘อุปฺฆาตกนฺ’ติปิ เอตฺสเสว นาม. ปฏิสนฺธินิพฺพุตฺตํ ปน
กมฺมํ ชนกกมฺมํ นาม. อปฺปโภกกุลาทิสฺส นิพฺพุตฺตสฺส โภคสมฺปทาติกรเณน

^{๔๑๕} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๒๙๐/๒๖๒-๒๖๓, ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐/๓๕๐-๓๕๑.

อุปถัมภกมมัม อุปถัมภกมมัม นาม. อิมสฺ จตุสฺ ปริมานิ เทว อกุสลาเนว
, ชนํ กุสลมปิ อกุสลมปิ, อุปถัมภกํ กุสลมเว. ตตฺถ ปาณาติปา
ตมมัม อุปจุเจตทกมฺเมน อปฺปายุกสํวตฺตนิกํ โหติ. ปาณาติปาตินา วา กตํ
กุสลมมมัม อุพารํ น โหติ, ทิมายุกปฏิสนฺธิ ชเนตฺถํ น สกฺโกติ. เอวํ ปาณาติปาโต
อปฺปายุก-สํวตฺตนิโก โหติ. ปฏิสนฺธิเมว วา นิยามเตวา อปฺปายุกํ กโรติ,
สนฺนิฏฺฐาน-เจตนา ย วา นิรย นิพฺพตฺตติ, ปุพฺพาปรเจตนาหิ วุตฺตนยฺน อปฺปาย
โก โหติ.

ทิมายุกสํวตฺตนิกา เอสา มานว ปฏิปทาติ เอตฺถ ปริตฺตกมฺเมนปิ
นิพฺพตฺตํ ปวตฺเต เอตํ ปาณาติปาตา วิรติกมมัม อากนฺตฺวา อตฺถโต เอวํ วทตี นาม
'สจฺหาหํ ปจฺมตฺรํ ชาเนยฺยํ, น เต อธิ นิพฺพตฺตติตฺถํ ทเทยฺยํ, เทวโลเกยวํ ตํ นิพฺพต
ตาเปยฺยํ. โหตุ, ตวํ ยตฺถ กตฺถจิ นิพฺพตฺโต อหํ อุปถัมภกมมัม นาม
ธมฺมํ เต กริสฺสามิ'ติ อุปถัมภกํ กโรติ. ก็ กโรติ. ปริสฺสยํ นาเสติ, โภเค
อุปฺปาเทติ. ตตฺถ ทารกสฺส มาตุกฺขณิยํ นิพฺพตฺตกาลโต ปฏฺจาย มาตาปีตุนํ สุข
เมว สาทเมว โหติ. ยปิ ปกฺติยา มนุสฺสามนุสฺสปริสฺสยา โหนฺติ, เต สพฺเพ
อปจฺจนฺติ. เอวํ ปริสฺสยํ นาเสติ. ทารกสฺส ปน มาตุกฺขณิยํ นิพฺพตฺตกาลโต
ปฏฺจาย เคเห โภคานํ ปมาณํ น โหติ, นิธิกฺขมฺภิโย ปุโรโตปิ ปจฺจโตปิ เคหํ
ปวฏฺฐมานา ปวิสฺสนฺติ. มาตาปีตโร ปเรหิ จปีตฺชนสฺสาปิ สมมุจฺจิกาวํ จจฺจนฺติ.
เชนฺโฆ พหุจฺจิรา โหนฺติ, โคณา สุขสีลา โหนฺติ, วปฺปฏฺฐานเณ สสฺसानิ สมฺปชฺชน
ติ. วทฺธมฺยา วา สมฺปยุตฺตํ, ตาวกาลีกํ วา ทินฺนํ ชนํ อจฺจิตฺตา สยเมว อหริตฺวา
เทนฺติ, ทาสาทโย สุวจา โหนฺติ, กมฺมมนฺตา น ปริหาณฺติ. ทารโก คพฺภ
โต ปฏฺจาย ปริหารํ ลภฺติ, โกมาริกเวชฺชา สนฺนิหิตาว โหนฺติ. คหปฺติกุเล
ชาโตเสฏฺฐิฏฺฐานํ, อมจฺจกฺลาทีสุ ชาโต เสนาปติฏฺฐานาทีนํ ลภฺติ. เอวํ
โภเค อุปฺปาเทติ. โส อปริสฺสโย สโกโก จิรํ จีวตี'ติ. เอวํ อปาณาติปาตมมัม
ทิมายุก-สํวตฺตนิกํ โหติ. อปาณาติปาตินา วา กตํ อณฺณมฺปิ กุสลํ อุพารํ โหติ,
ทิมายุก-ปฏิสนฺธิ ชเนตฺถํ สกฺโกติ, เอวมฺปิ ทิมายุกสํวตฺตนิกํ โหติ.
ปฏิสนฺธิเมว วา นิยามเตวา ทิมายุกํ กโรติ. สนฺนิฏฺฐานเจตนา ย วา เทว
โลเก นิพฺพตฺตติ, ปุพฺพาปรเจตนาหิ วุตฺตนยฺน ทิมายุก โหติ. อมฺินา

นายน สัพพปณฺห-วิสุตฺตชนฺโส อุตฺโต เวทิตฺตโพ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๔๑๖}

“สมตฺตเตนาติ ปริยตฺเตน ยถา ตํ ผลํ ทาตุํ สมตฺตํ โหติ, เอวํ กเตน, อุป จิตฺเตนา”ติ อุตฺโต. ตาทิสํ ปน อุตฺตโน กิจฺเจ อนฺนํ นาม โหตี”ติ อาห ปริ
ปฺญฺณเณนาติ. สมากินฺนเณนาติ เอตฺถ สมากานํ นาม ตณฺหาทิกฺขี”ติ คหณํ ปราม
สนนฺ”ติ อาห คหิตฺเตน ปรามญฺเณนาติ. ปฏิปชฺชติ เอตฺถ สุกตฺตีกุคฺคี”ติ ปฏิปทา
กมฺมํ. ตถา हि ตํ ‘กมฺมปโป’ติ วุจฺจติ. เอสาติ ปฏิปทา. ทพฺพลํ อุปมาตก
เมว สียา”ติ อุปปีฬกสฺส วิสยํ ทสฺเสตฺตํ พลวกมฺเมนาติอาทิจฺจตฺตํ. พลวกม
เมนา”ติ ปุณฺณกมฺเมน. วทติ นามาคี วทนฺโต วิย โหติ, นิพฺพตฺตา-เปยฺยนฺติ
กสฺมา วุจฺจติ, นนฺ อุปปีฬกสฺสาวํ กมฺมํ ชนกสฺสาวํ น โหตี”ติ. สพฺพเมตํ ปริกป
ปนาวจณํ, ยถา มนุสฺสา ปจฺจตฺตีกํ ปฏิปทํ กิจฺจิก กาคู อสมตฺตาปี เกจิ อาตม
พนวเสน สมตฺตา วิย อุตฺตานํ ทสฺเสนฺติ, เอวํสมปทมิทฺน”ติ เกจิ. อปเร ปน
ภณฺนติ:- ยสฺสํทํ กมฺมสฺส วิปากํ ปีเพติ. สเจ ตสฺมี อโนกาเส เอว สยํ วิปจฺจิ
ตํ โอกาสํ ลเภยฺ, อปาเยสฺส เอว ตํสมจฺจิกุคฺคํ นิพฺพตฺตาเปยฺ, ยสฺมา ตํ กมฺมํ
พลวํ หุตฺวา อวเสสฺสจฺจยสมวาเยน วิปจฺจิตฺตํ อารทฺธํ, ตสฺมา อิตฺรํ ตสฺส วิปากํ
วิพาเชนฺตํ อุปปีฬกํ นาม ชาตํ. เอตทตฺถเมว เจตฺถ ‘พลวกมฺเมน
นิพฺพตฺตนฺ”ติ พลวคฺคหณํ กตํ. กิจฺจวเสน हि เนสํ กมฺมานํ เอตา สมณฺณา, ยทิตํ
อุปปีฬกํ อุปจฺเจทกํ ชนกํ อุปตฺถมฺภกนฺ”ติ, น กุสฺตานิ วิย อุปตฺถมฺภานิ โหน
ติ นิพฺพตฺตตฺถาย. ปีเพตฺวาติ วิเหเจตฺวา ปฏิกฺขานาทิวเสน อจฺจุเตลยฺนตาท
โย วิย อจฺจุตฺตลาทิกเก วิพาเชตฺวา. นิโรชนฺติ นิตฺเตจฺจ. นิยฺยสนฺติ นิสฺสํ. กสฺสญ
ติ นิสฺสาร์. ปริสฺตยฺนติ อุปททวํ. อิทานิ ปริสฺตยสฺส อุปนยนาการ์ ทสฺเสน
เตน ตตฺถ ทารกสฺสาติอาทิจฺจววา โภคานํ วินาสนาการ์ ทสฺเสตฺตํ ปน ทารกส
สาติ-อาทิจฺจตฺตํ. กุมฺภโทหนาคี กุมฺภปุรฉีรา. โคมณฺฑาเลติ โคญฺเ. อญฺจุสภ
คณฺมํ กตฺวาติ อญฺจุสภปฺปมาณํ ปเทสํ ปจฺจตฺตีกํ อุตฺติสฺส ชนคฺคโห อนฺยาเย
กตฺวา. ตนฺติ สรํ. อณฺโณติ ปจฺจตฺติโก. ตตฺถเอว ปาเตยฺย อจฺจาสนนํ กตฺวา
สรสฺส จิตฺตตฺตา. วาพมจฺโฆทกนฺติ มกราทิวาพมจฺจวณฺตํ อุตฺกํ. ปฏิสนฺธิ
นิพฺพตฺตกํ กมฺมํ ชนกมฺมํ นาม ปริปฺญฺณวิปากทาทิภาวโต, น ปวตฺติวิปา

^{๔๑๖} ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๒๙๐/๑๘๒-๑๘๔.

กมตฺตนิพฺพุตฺตํ. โภคสมฺปทาทีติ อาทิสทฺเทน อาโรคฺยสมฺปทาทีปรีวา
รสมฺปทาทีนิ คณฺหาติ. น ทีฆายุกตาทีนิ หิ อปฺปายุกตาสํวตฺตนิเกน กมฺมุนา
นิพฺพุตฺตานิ, อญฺญํ ทีฆายุก-ตากรณฺเณน อุปฺตมฺภกฺตํ สกฺโกติ, น อติพฺพุตฺตํ
อปฺเปสฺสํ นิจฺกุลิํ ทฺวํปญฺญํ วนฺณวนฺตคาทิวเสน. ตถา หิ วกฺษติ
'อิมสฺมี ปน ปญฺหวิสฺสชฺชน'ตฺอาทิตํ ปน นิตฺสสนฺวเสน วุตฺตน'ติ ทฺวํ
พฺพ. **ปฺริมาณีติ** อุปฺปิฟโกปจฺเจทกานิ. อุปฺปิฟกูปมาตนา นาม กุสฺลวิปาก
ปฏฺิพาหกา'ติ อธิปฺปาเยน **เทว** อุกฺกุสฺสณฺวาติ วุตฺตํ. **อุปฺตมฺภกํ** กุสฺลเมวาทิ
เอตฺถ ยถา ชนํ อุกฺขสฺสํ, เอวํ อิตเรสมฺปิ อุกฺขสฺสํวตฺตํ วุจฺจมานาย น โกจิ
วิโรธ. เทวตฺตคาทินญฺหิ นาคาทินํ อิตฺโธ อนุปฺปวฺจฺจิตานํ เปตาทินญฺหิ นร
กาทีสุ อุกฺกุสฺสกมฺมวิปากสฺส อุปฺตมฺภกฺนุปฺปิฟก-อุปมาตนา น น สมฺภวฺนติ.
เอวญฺจ กตฺวา ยา เหฏฺฐา พฺหุสุ อานนฺตริเยสุ เอเกน คหิตปฏฺิสนฺธิกสฺส อิตเรสํ
ตสฺส อนฺุพลปฺปาทายิตา วุตฺตา, สปิ สมฺตฺติตา โหติ. ยสฺมีญฺหิ กมฺเม กเต ชนก
นิพฺพุตฺตํ กุสฺลผลํ วา อุกฺกุสฺลผลํ วา พฺยาธิ-ชาตฺ-สมฺตาทินิมิตฺตํ วิพาธียติ,
ตมฺปิอุปฺตมฺภกํ. ยสฺมี ปน กเต ชาตฺสมฺตฺตสฺส ปฏฺิสนฺธิยํ ปวตฺติยญฺจ วิปากกฏฺ
ตารุปานํ อุปฺปตฺติ โหติ, ตํ ชนํ. ยสฺมี ปน กเต อญฺเณน ชนิตสฺส อิกฺกุสฺส วา
อนิฏฺุสฺส วา ผลสฺส วิพาธาวิจฺเจทปจฺจยฺยานุปฺปตฺติยา อุปฺพุทฺทนปจฺจยฺยานุปฺปตฺติ
ยา จ ชนกสามตฺติยฺยานุรูปํ ปรีวตฺติจิริตรปพฺนฺธา โหติ, เอตํ อุปฺตมฺภกํ.
ตถา ยสฺมี กเต ชนกนิพฺพุตฺตํ กุสฺลผลํ อุกฺกุสฺลผลํ วา พฺยาธิ-ชาตฺสมฺตาทินิมิตฺตํ วิ
พาธียติ, ตํ อุปฺปิฟกํ. ยสฺมี ปน กเต ชนกสามตฺติยวเสน จิริตรปพฺนฺธารหฺมปี
สมานํ ผลํ วิจฺเจทกปจฺจยฺยานุปฺปตฺติยา วิจฺจิชฺชติ, ตํ อุปฺมาตกน'ติ อย
เมตฺถ สํวโร. **ตตฺถาติ** เตสุ กมฺเมสุ. **อุปฺจฺเจทกกมฺเมนาติ** อายุโน อุปฺมาตกกมฺ
เมเน. สวํยมฺอุปมาตกภาโว ทฺวริชา อิจฺฉิตพฺโพ'ติ ตํ ทสฺเสตฺถ **ปาณาติปาตินาติ**
อาทิตํ วุตฺตํ. **น สกฺโกติ** ปาณาติปาตกมฺมุนา สนฺตฺตานสฺส ตถาภิสงฺขตฺตคา.
ยสฺมีญฺหิ สนฺตฺตานเณ นิพฺพุตฺตํ, ตสฺส เตน อกฺภิสงฺขตฺตา อวสฺสํ อิจฺฉิตพฺพา ตต
เถว ตสฺส วิปากสฺส วินิพฺนฺชนโต. เอเตน กุสฺลสฺส กมฺมสฺส อายุหนกฺขณ
เยว ปาณาติปาโต ตาทิสํ สามตฺติยูปมาตํ กโรตี'ติ ทสฺเสติ, ตโต กมฺม
อุปฺปผลํ โหติ. 'ทีฆายุกา'ตฺอาทินา อุปฺมาตสามตฺติเยน เขตฺเต
อุปฺปนฺนสฺสํ วิย อุปฺปตฺตินิยามกา ฐมฺมา'ติ ทสฺเสติ. อุปฺปตฺติ นียตฺวิเสส

วิปจิตฺตํ โอภาเส กโรนฺเต เอว กุสลกมฺเม อากทฺธิยมาณปฏิสนฺธิกํ ปาณาติปา
ตกมฺมํ อปฺปายุกตถาย นียเมตฺติ อห ปฏิสนฺธิเมว วา นียาเมตฺวา อปฺปาย
ยํ กโรตฺติติ. ปาณาติปาตเจตนา ย อจฺจนตกฏฺฏวิปากตฺตา สนนฺนิจฺจน-เจต
นา ย นฺริเย นิพฺพตฺตติ ตสฺสา อตฺถสฺส จินฺนาภาวโต, อิตฺเร ปน น ตถา ภาริ
ยา’ติ อห ปุพฺพวา ฯเปฯ โหตฺติติ. อธิ ปน ยํ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสํ, ตํ วุต
ตฺนเยน เวทิตพฺพํ. มนุสฺสตามนุสฺสปริสฺสยาติ มานุสกา อมานุสกา จ อปฺปท
ทวา. ปุโรตฺติ ปุพฺพทวารโต. ปจฺจโตติ ปจฺจิมวตฺถโต. ปวณฺณมานาติ ปรี
ชนสฺส เทวตานํ วา เทเสน ปวณฺณมานา. ปเรหิติ ปฺราตฺเนหิ ปเรหิ. สมฺมุจฺ-
ภาวนฺติ สามิกาววเสน ปจฺจกฺขตฺตํ. อหริตฺวา เทนฺติ อธิยาธิกา. กมฺมมนฺตาติ
วณฺชิชาทิกมฺมานิ. อปาณาติปาตกมฺมนฺติ ปาณาติปาตสฺส ปฏิปทฺกฏฺฏํ กมฺมํ,
ปาณาติปาตา วิรติวเสน ปวตฺติตกมฺมนฺ’ติ อตฺถโ. ทิมายูกสํวตฺตนิกํ โหติ
วิปากสฺส กมฺมสฺสริกฺขภาวโต. อิมินา นเยนาติ อิมินา อปฺปายุกทิมายูก-
สํวตฺตนิเกสฺส กมฺเมสฺส ยถาวุตฺเตน ตํสํวตฺตนิกวินยวณฺนเยนา’ติ ตณฺฏีกา.^{๔๑๗}

เขวณฺเจตฺถ “นิริโยติอาทิจ วจนํ มุลปณฺณาสกวนฺณนํ ยํ วุตฺตตฺนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“นิริโยติอาทิสฺส นิริตฺตอฺตฺเถน นิริสฺสาทฏฺฐเจน นิริโย. ติริยํ อณฺณิตา’ติ
ติรจฺจนา. เตสํ โยนิ ติริจฺจนาโยนิ. เปจฺจภาวํ ปตฺตานํ วิสโย’ติ เปตฺติวิสโย.
มนสฺส อุตฺตสฺส นนฺตฺตา มนุสฺสา. ปญฺจหิ กามคฺเชนํ อตฺตโน อตฺตโน อานูภาเวหิ
จ ทิพฺพนตฺติ’ติ เทวา. นิริยญฺจาหํ สารีปุตฺตาติอาทิสฺส นิริโย’ติ สทฺธิ โอภา
เสน ขนฺธา. ติริจฺจนาโยนิ จาติอาทิสฺสปี เอเสว นโย. มกฺคํ ปฏิปทฺนติ อุกฺเข
นาปี วุตฺตคคติสํวตฺตนิกกมฺมเมว ทสฺเสตฺติ. ยถา จ ปฏิปนฺโนติ เยน มกฺเคน ยาย
ปฏิปทาย ปฏิปนฺโน’ติ อุกฺขมฺปิ เอกโต กตฺวา นิทฺทิสติ. อปายนฺติอาทิสฺส
วทฺธิสฺงฺขาตา สฺขสฺงฺขาตา วา อยา อเปตฺตฺตา อปาโย. ทุกฺขสฺส คติ ปฏิ
สฺรณฺน’ติ ทุกฺคติ. ทุกฺกฏฺฏการิโน เอตฺถ วินิปตฺนตฺติ’ติ วินิปาโต”ติ.^{๔๑๘}

^{๔๑๗} ม.อ.ฐีกา (บาลี) ๒๙๐/๔๔๓-๔๔๗.

^{๔๑๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

อิตรนตุ อปฺปายุกทึมฺมายุกทาวสํวตฺตนิกั ปุชนการณํ มงฺคลสฺสตุตฺตวณฺณนํ
วตฺตพฺพตฺ-ถานุกฺกเมเนว ทฏฺฐพฺพ.

เอตฺถจ ปุชนํ นาม “อามิสฺปุชา จ ฐมฺมปุชา จา”^{๔๑๙} ทฺวิธํ โหติ. ตตฺถ ปน ฐมฺม-
ปุชา ภควตา คนฺธมาลาทีหิ อามิสฺปุชเนหิ ปรมฺมปุชนวเสน ปสฺสิตา. วุตฺตญฺเหตฺมํ ทิฆนิกายเ มหา-
วคฺคปาลิยํ มหาปริณิพฺพานสฺสุตฺเต :-

“โย โข อานนฺท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุณี วา อุปาสโก วา อุปาสิกาวา ฐมฺมานุ-
ฐมฺมปฺปปฏิปนฺโน วิหฺรติ สามีจิปฺปปฏิปนฺโน อนฺธมฺมจารี, โส ตถาคตํ สกฺกโร
ติ ครุโรติ มาเนติ ปุเชติ อปฺยิจติ ปรมาย ปุชายา”^{๔๒๐}ติ.

เตสมฺปน ทฺวินฺนํ ปุชนานํ วิตฺถารโต อตฺถิ มงฺคลตฺถทีปนีปกรณ^{๔๒๑} ปุชากถา
เสน ทฏฺฐพฺพ. ตสฺมา กิณฺจิ ปุเนตฺถ น วตฺตพฺพ. พุทฺธาทีนํ ปน ปุชารหานํ อตฺถิ เอวมายตี
วตฺตพฺพ-สงฺเขปนฺนทฏฺฐพฺพ.

ปุชเนยฺยา นาม สพฺพโทสฺวิรหิตตฺตา สพฺพคุณสมฺมณนาคตฺตา จ พุทฺธา ภควนฺโต,
ตโต ปจฺจา ปจฺเจกพุทฺธา อริยสวากา จ. เตสฺสหิ ปุชา อปฺปกาปิ ทิฆมฺมตฺตํ หิตาย สุขาย โหติ.^{๔๒๒}

อปฺปมตฺเตนปี ปน วตฺถุณา พุทฺธปุชนํ ทิฆมฺมตฺตํ หิตสุขาวหํ หุตฺวา ปาลิคนฺธสมฺมุเสสุ
ปากญฺเเนว สุมณฺมาลาการาทินา^{๔๒๓} นิทสฺสนวตฺถุวเสน ทฏฺฐพฺพ. เต จ พุทฺธาทโยปี ปุชารเห
ปุชา ปพฺพชิตฺสุ ปุชา นาม โหติ. เอวมฺปน มาตาปีตฺถาทโยปี ปุชารหคฺคญฺเญ ปุชนํ ทฏฺฐพฺพ :-

“อปฺปิ จ ทฏฺฐจฺจํ กนิฏฺฐสฺส เซฏฺโฐ ภาตาปี ภคินีปี ปุชเนยฺยา, ปุตฺตสฺส
มาตาปีตโร, กุลวณฺณํ สามีกสฺสสฺสสุราติ เอวเมตฺถ ปุชเนยฺยา เวทิตพฺพา.
เอเตสมฺปิ หิ ปุชา กุสลฐมฺมสงฺขาตตฺตา อายุอาทิจฺจทฺตฺติเหตฺตฺตา จ

^{๔๑๙} อญฺ.ทฺก. (บาลี) ๒๐/๑๕๗/๘๙, อญฺ.ทฺก. (ไทย) ๒๐/๑๕๗/๑๒๔.

^{๔๒๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๙๙/๑๒๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๘.

^{๔๒๑} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๕๗-๗๙/๕๔-๘๕.

^{๔๒๒} พุ.ทฺ.อ. (บาลี) ๓/๑๑๒, พุ.ทฺ.อ. (ไทย) ๒/๒๖๒/๘๒.

^{๔๒๓} พุ.ทฺ.อ. (บาลี) ๓/๑๑๒-๑๑๓, พุ.ทฺ.อ. (ไทย) ๒/๒๖๒/๘๒-๘๓, พุ.ทฺ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๔-

๑๔๐, มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๕๘/๕๔-๕๗.

มงคลเมว.^{๔๒๔} วุตตยเหตุ :-

‘เต มตฺเตยฺยา ภวิสฺสณฺติ, เปตฺเตยฺยา สามณฺณา พุรฺหมณฺณา กุเล
เชฏฺฐาปจายิโน, อิทํ กุสํ ฌมฺมํ สมากาย วตฺติสฺสณฺติ, เต กุสฺถานํ ฌมฺ
มานํ สมากานเหตุ อายุนาปี วฑฺฒิสฺสณฺติ, วณฺณเณปี วฑฺฒิสฺสณฺตี’ติ-อา
ที”ติ.^{๔๒๕}

อถวา จ ปน ภควตา มหาปริณิพฺพานสฺส เต วุตฺตํ เอวรูปํ วจัน วิจยํ กโรนฺเตน มยา
ตมตฺถํ ทีเปตฺตุ อหริตพฺพ :-

“อถ โข ภควา อายสฺมณฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ ‘สียา โข ปนानนฺท
จุนฺทสฺส กมฺมารปฺตฺตสฺส โกจิ วิปฺปฏิสาร์ อุปฺปาเทยฺย ‘ตสฺส เต อาวุโส จุนฺท
อลาภา, ตสฺส เต พุทฺธทฺธํ, ยสฺส เต ตถาคโต ปจฺฉิมํ ปิณฺหาปาดํ ปรีกฺขชิตฺวา ปรี
นิพฺพุโต’ติ. จุนฺทสฺส โข อานนฺท กมฺมารปฺตฺตสฺส เอวํ วิปฺปฏิสาร์
ปฏฺวิเนตฺตพฺโพ ‘ตสฺส เต อาวุโส จุนฺท ลาภา, ตสฺส เต สุตฺททฺธํ, ยสฺส เต ตถาคโต
ปจฺฉิมํ ปิณฺหาปาดํ ปรีกฺขชิตฺวา ปรีนิพฺพุโต. สมฺมุขา เมตฺ อาวุโส จุนฺท ภควโต
สฺสํตํ สมฺมุขา ปฏิกฺกหิตํ ‘เทว เม ปิณฺหาปาดํ สมนฺสมผลา สมนฺวิปากา อติวิย อณฺ
เณหิ ปิณฺหาปาดํ มหปฺผลตฺรา จ มหานิสฺสตรา จ. กตเม เทว. ยณฺจ
ปิณฺหาปาดํ ปรีกฺขชิตฺวา ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุชฺฌติ,
ยณฺจ ปิณฺหาปาดํ ปรีกฺขชิตฺวา ตถาคโต อนุปาทิสฺสาย นิพฺพานชาตฺยา ปรี
นิพฺพายติ. อิม เทว ปิณฺหาปาดํ สมนฺสมผลา สมนฺวิปากา อติวิย อณฺเณหิ
ปิณฺหาปาดํ มหปฺผลตฺรา จ มหานิสฺสตรา จ. อายุสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน
กมฺมารปฺตฺเตน กมฺมํ อุปจิตฺ, วณฺณสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปฺตฺเตน
กมฺมํ อุปจิตฺ, สุขสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปฺตฺเตน กมฺมํ อุปจิตฺ,
ยสสํวตฺตนิกํ อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปฺตฺเตน กมฺมํ อุปจิตฺ, สกฺกสํวตฺตนิกํ
อายสฺมตา จุนฺเทน กมฺมารปฺตฺเตน กมฺมํ อุปจิตฺ, อาริปปเตยฺยสํวตฺตนิกํ

^{๔๒๔} พ.พ.อ. (บาลี) ๓/๑๑๓, พ.พ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๒/๘๔, มงคลตฺถ. (บาลี) ๑/๗๘/๘๔.

^{๔๒๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๐๕/๖๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๖.

อายุสมตฺตา จุนฺเทน กมฺมารปฺตฺเตน กมฺมํ อุปจิตฺนํ^{๔๒๖}ติ. จุนฺทสฺส อานนฺท
กมฺมารปฺตฺตสฺส เอวํ วิปฺปฏิสํวโร ปฏิวิเนตฺตํ^{๔๒๖}ติ.

ตสฺส จ อายุวฑฺฒนกมฺมารสฺส ปิตฺรา พฺราหฺมณเณน ยํ วจฺนํ สตฺถาโร “อตุถิ ปน ภนฺเต
ปฏฺิพาหนฺปาโย”ติ ปุจฺจติ, ตํ “ภเวยฺย พฺราหฺมณ”ติ วุตฺตํ. ยถา จ โส ปฏฺิพาหนฺปาโย อตุถิ,
ตเถว โส พฺราหฺมณเณ อกาสิ. ตณฺหิ อายุวฑฺฒนํ “สเจ ตวํ อตุตฺตโน เกหทฺวเร มณฺทปํ กตฺวา
ตสฺส มชฺฌเณ ปิํจํ การตฺวา ตํ ปรีกฺขิปนุโต อฏฺฐ วา โสฬส วา อาสนานิ ปณฺญาเปตฺวา เตสุ มม
สวเก นิสีทาเปตฺวา สตฺตาหํ นิรฺนตฺโร ปรีตฺตํ การตฺวํ สกฺกณฺเณยฺยาสิ, เอวํสฺส อนฺตรํ
วินสฺเสยฺยา”ติ เอวํ วจฺนวเสน ปรีตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ. อิตฺรเมว ปน “ภิกฺขเว น เกวลํ อายุว
ฑฺฒนเมว, อิมํ ปน สตฺตา คุณวฺนุโต วนฺทฺนตา จตฺถิ การเณหิ วฑฺฒนติ ปรีสฺสยโต มุจฺจนฺติ ยาว
ตายุเกว ติฏฺฐนฺตี”ติ วจฺนํ พุทฺธาทโยปิ ปุชฺจารเห ปุชฺชนํ สนฺธายว วุตฺตํ. เต หิ ปุชฺชนํ อายุ
อาทิจฺจตฺถิเหตฺตฺตา มจฺจลํ. ตณฺหิ วจฺนํ อภิวาทนสํลิสฺสาติอาทินา คาถาवเนน สมมติ. อิติ จ สตฺ
ตานํ อปฺปายุกทิมายุกภาวการณํ กมฺมปุชฺชนวเสน ทฺวิธํ โหติ.

เอวณฺจ โส อายุวฑฺฒนกมฺมาโร อฏฺฐมทิวเส มรณการณา มุจฺจิตฺวา ปิตฺุโน ปฺตฺตานุท-
ทยณฺเจว ปรีตฺตสงฺฆาตรตนตฺตยสฺสํสาณฺภาวณฺจ พุทฺธสาสเน สฺฐาสุ กตํ กมฺมปุชฺชนสงฺฆาตอปฺปาย-
ยุกทิมายุกภาวการณณฺจ ปฏิจฺจ วิสวสฺสสตฺถุจายี อโหสิ.

๒.๔.๑๐ ตสฺสทฺททานกถา

เอวณฺจ วิจยํ กโรนฺเตน มยา เอตฺถ วุตฺตา ธมฺมปติฏฺฐาปนกถา อรฺกชาตกาทิวเสน
ทิสฺสติ. ตสฺมา เอวเมตฺถ สงฺเขปตฺถิ ทฏฺฐพฺโพ :-

“อรฺกชาตเก จ ปิตฺธธมฺมจริยา กุสลกรณปฺปมาทสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน. อาทาส-
มุขกมฺมารวตฺตสฺมี ปณฺญาสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน. โกสิยเสฏฺฐจิวตฺตสฺมี อมจฺจริยสมฺปทาปติฏฺฐ-
าปนวเสน. สิงฺกาสกมฺมาวตฺตสฺมี มิจฺฉาทิฏฺฐิปปหํสนสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน. ทิมฺมิตฺโกสล
ชาตเก เวรปฺปหํสนสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน. ตาปสวจฺนธมฺมปติฏฺฐาปนวตฺตสฺมี อนุป-
นาหสมฺปทา- ปติฏฺฐาปนวเสน. อีสสิสิงฺกตาปสวตฺตสฺมี พฺรหฺมจริยสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน.

^{๔๒๖} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๙๗/๑๑๙-๑๒๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๗/๑๔๖-๑๔๗.

อนาถปิณฑิกเสฏฺฐิ-วตฺถุสฺมี สทุธาสมุปทาปติฏฺฐาปนวเสน. อายุวฑฺฒนกุมารวตฺถุสฺมี อายุว
ฑฺฒนสมุปทาปติฏฺฐาปน-วเสน ทฏฺฐพฺพา”ติ.

ทุดิโย ปริจฺเจโท นิฏฺฐิต.

ตติโย ปริจเจโท

ปาลิคนถสมุหะปากฏปิตุฏจานํ

เตปิฏกาทีสุ เหตุถ ปาลิโปตถเกสุ เจว นานาคณเณสุ จ ปากฏํ พุรหมภาวาทิปิตุฏจานํ อุกคหิตัพพํ โหติ วิจยิตัพพํ. ตสฺมา “กถํ นานาคณเณสุ ยถาวุตฺตํ ปุตฺตาทนํ ปากฏํ ปิตุฏจาทนํ เอตถ อตฺถเ อวมาณุกกเมน ทฏฺฐพฺโพ.

๓.๑ พุรหมภาวฏฺจาทนํ

กามาจรสตฺเตหิ วิสิฏฺฐจฺเณ ตถา ตถา พุรหิตคฺคณตาย พุรหมวิหารโต นิพฺพตฺตณจฺเณ จ พุรหมมา.^๑ “**พุรหมมา**ติ เหตํ อคฺคเชฏฺฐจฺเณฏฺฐภาววเสน เจว พุทฺธาธิวจนาทิวเสน จ วุตฺตํ โหติ. เตสุ เจตํ “**อคฺคเชฏฺฐจฺเณฏฺฐาติ** วจนํ ปจฺมํ นานาคณเณสุ วุตฺตพฺพตฺถวเสน ทฏฺฐพฺพํ :-

“**อคฺโค**ติ คฺคณฺเหหิ สพฺพปชาโน, **เชฏฺโ**ติ คฺคณวเสนว สพฺพเพสํ วุฑฺฒตโม, คฺคณฺเหหิ มหาลลกตโม’ติ วุตฺตํ โหติ, **เสฏฺโ**ติ คฺคณวเสนว สพฺพเพสํ ปสฺสตฺถตโม.^๒ อสทิสตฺตา อสฺมานปณฺณตฺตา **อคฺโค**, สพฺพคฺคณฺเหหิ อปฺปฏิสมฺมจฺเณ **เสฏฺโ**.^๓ อถ วา ปุเรชาตฺถจฺเณ **เชฏฺโ**, สพฺพคฺคณฺเหหิ อปฺปฏิสมฺมจฺเณ **เสฏฺโ**,^๔ วุฑฺฒตมตฺตา **เชฏฺโ**, สพฺพคฺคณฺเหหิ อุตฺตมตฺตา ปสฺสตฺถตโม’ติ **เสฏฺโ**”ติ.^๕

เอวเมเหตํ “**พุรหมมา**ติ วจนํ นานาคณเณสุ วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

^๑ ขุ.ฉติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๗, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖, อัง.สตุตฺก.ฎีกา (บาลี) ๓/๖๒/๒๒๔.

^๒ สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒, ๑๑/๔๒๓, ๔๔๐.

^๓ ขุ.ม.อ. (บาลี) ๖๙/๒๘๙.

^๔ อัง.อฏฺฐก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๒๒๙.

^๕ อัง.อฏฺฐก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๑/๒๖๖.

“**พฺรหฺมาติ** เจตํ พฺรหฺพฺรหฺธาตวฺวเสน ปสฺสิทํ.^๖ ตตฺถ พฺรหฺมาติ อุกฺค
เม. กิริยาขยาตปทญจ ‘พฺรหฺมาติ’ ฐปํ ภวติ, นามापทํ ‘พฺรหฺมา’ติ. พฺรหฺมาติ ตุ
วทฺธเน. วุตฺตณฺเหตํ ‘อุปรูปริ พฺรหฺมาติ’ พฺรหฺมาติ. ‘การิตะ วิเวกมนุพฺร
เหตํ วฏฺฐตีติ ปโยโค.” **พฺรหฺมาติ** เตหิ เตหิ คณฺวิเสสเหติ พฺรหฺมาติ **พฺรหฺ**
มา.^๗ **พฺรหฺมาติ** มหา-พฺรหฺมาปิ วุจฺจติ ตถาคโตปิ พฺรหฺมาณปิ มาตาปิต
โรปิ เสฏฺฐมปิ. สหสฺโส พฺรหฺมา, ทฺวิสหสฺโส พฺรหฺมา’ติอาทิสฺ” หิ **มหาพฺรหฺ**
มา ‘พฺรหฺมา’ติ วุจฺจติ. **พฺรหฺมาติ** โข ภิกฺขเว ตถาคตสฺเสตํ อธิวจฺชนฺ’ติ
เอตฺถ ตถาคโต.”^๘

‘ตโมนุโก พุทฺโธ สมฺมตจกฺข
โลกนฺตคฺค สพฺพภาวตีวตฺโต
อนาสโว สพฺพกฺขปฺปหิโน
สจฺจวฺหโย พฺรหฺเม อุปาสิตो เม’ติ”^๙

เอตฺถ พฺรหฺมาณ. พฺรหฺมํ อณฺตี’ติ พฺรหฺมาณ, มนฺเต สขฺฆายตี’ติ อตฺ
โธ.”^{๑๐} มนฺเต สขฺฆายตี’ติ อธิวาทิกเก มนฺตสฺสเถ สขฺฆายตี’ติ อตฺโธ.”^{๑๑}
อภฺยจฺฉินฺตกา ปน ‘พฺรหฺมาโน อปจฺจํ พฺรหฺมาณ’ติ วทฺนติ.”^{๑๒} อธิยา ปน
พาหิตปาปตฺตา ‘พฺรหฺมาณ’ติ วุจฺจติ.”^{๑๓} ‘พาหิตปาป’ติ พฺรหฺมาณ.”^{๑๔}
ตสฺส จ เววจฺน :-

^๖ พระอัครควังสเถระ, สัททนีติธาดุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, ตรวจชำระโดย พระธรรม
โมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร์ ธรรมสาโร และจรัญ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ไทย
รายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒๒-๕๒๗.

^๗ พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๕.

^๘ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๗-๓๘.

^๙ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๖๕-๑๖๖/๑๔๙, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๕-๑๖๖/๒๐๙-๒๑๐.

^{๑๐} วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๖๒/๔๕๒.

^{๑๑} พุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๑๑๔๐/๕๕๒, พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๔๐/๗๗๖.

^{๑๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๑-๑๐๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๒๕/๒๑๙.

^{๑๓} สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๒๖๕, วิมตี.ฎีกา (บาลี) ๑/๕๔.

^{๑๔} พระอัครควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑, ๕๒๒-๕๒๗.

^{๑๕} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๒๕/๒๑๙.

^{๑๖} สารตฺถ.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑/๒๖๖, วิมตี.ฎีกา. (บาลี) ๑/๕๔.

‘พราหมณ์ โสตติโย วิปโป โกวาที พราหมพณฺธุ จ
พราหมณฺณ ทฺวิชเ พราหมา กมลาสนฺณฺณ จาติ.’^{๑๗}

‘พฺรหฺมา’ติ มาตาปิตโร’ติ^{๑๘} เอตถ มาตาปิตโร. ‘ปริสาสุ สีหนาทํ
 นหติ พฺรหฺมจกํ ปวตฺเตตี’ติ^{๑๙} เอตถ เสฏฺฐจํ. เอตฺถเอถํ วุจฺจติ :-

‘มหาพรมุณี วิปเป จ อโถ มาตาปิตุสุ จ
ตถาคเต จ เสฏฺเฐ จ พรมุสสโท ปวตฺตตี’ติ.^{๒๐}

อปโร นโย. **พฺรหฺมาติ** ติวิธา พฺรหฺมาโน สมฺมุติพฺรหฺมาโน อุปฺปตฺติพฺรหฺ
มาโน วิสฺสุทฺธิพฺรหฺมาโน’ติ.^{๒๑}

‘สมปन्नํ สาลิกะทาร์	สุวา ภูณชนฺติ โกสิย
ปฏิวะเทมิ เต พุรหฺเม	น เต วาเรตฺตมฺสฺสเท ^{๒๒}
ปรีพพช มหาพฺรหฺเม	ปจฺจนตฺตวณฺปิ ปาณินฺ’ติ จ ^{๒๓}

เอวมาทีสุ หิ พุรัมหมสทุเทณ สมมุติพุรัมมาโน วุตตะตา.^{๒๔}

‘อด โข ภิกขเว พุรหฺมา สหฺมปตฺตี’^{๒๕} จ เอวมาทิสฺสุ พุรหฺมสฺสทฺเทน อุป
ปตฺติ-พุรหฺมา วุตฺโต.^{๒๖} ‘พุรหฺมจกํ ปวตฺเตตฺตี’^{๒๗} อิทาภิ วจนโต ‘พุรหฺมน’
 ติ อริยมโม วุจฺจติ.^{๒๘} ตโต นิพฺพตฺตา อวิเสสฺสน สพฺเพปิ อริยา วิสฺสุทฺธิพุรหฺ
 มาโน นาม ปรมตฺต-พฺรหฺมตฺยา. วิเสสโต ปน ‘พฺรหฺมา’ติ โข ภิกขเว ตถาคตฺส

^{๑๗} พระอัคควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑.

๑๔. อง.ตีก. (ปาลี่) ๒๐/๓๑/๑๒๗, อง.ตีก. (ไทร) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๑๙} ม.ม. (ปาลิ) ๑๒/๑๔๘/๑๐๗-๑๑๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๕-๑๔๘.

^{๒๐} พระอัคควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๓.

๒๑ วิสสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๖๒/๔๕๑.

๒๒ ข.ชา. (ปาลี) ๒๗/๑/๒๙๐, ข.ชา. (ไทย) ๒๗/๑/๔๒๓, วิสทท.ฎีกา (ปาลี) ๑/๒๖๒/๔๕๑.

๒๓ วิ.มหา. (บาลี) ๒/๖๔๗/๔๒๑, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๔๗/๗๒๖.

^{๒๔} พระอัครควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๕.

^{๒๕} ม.ม. (ปาลิ) ๑๒/๒๘๓/๒๔๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๓/๓๐๘.

๒๖ พระอัครควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๕.

๒๗ ม.ม. (ปาลิ) ๑๒/๑๔๘/๑๐๗-๑๑๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๕-๑๔๘.

^{๒๔} พระอัครควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๕.

เสถอ อธิวจนนุ’ติ^{๒๙} วจนโต สมมาสมพุทโธ อุตตมพรมหา นาม สเทวเก
โลเก พรหมภูเตหิ คุณเหิ อุกกัสปารมิปตติโต. เอตเถถ วุจจติ :-

‘สมมุติยุปปตตี้น วิสุทธีน วเสน จ
พรมหานโน ติวิธา โหนติ อุตตเมน จตุพพิธา”ติ.”^{๓๐}

เอวณจสสุตโต “โย หิ กสิณาทิสมถกมมฏจัน ภาเวตวา รูปารูปมานลาภี, กาลัง
กตวา พรหมโลกูปโค”ติ อธิปเปโต. วุตตมเหต วิภังเก :- “ปจมี ฉานัน ปรีตติ ภาเวตวา กตถ
อุปปชชนุติ ปจมี ฉานัน ปรีตติ พรหมปาริสชชาน เทวานัน สหพุต อุปปชชนุติ”ติ.”^{๓๑}

“วิหาโรติ จานนิสชชาทินา วิหรนุติ เอตถา’ติ วิหาโร, ภิกขุโน อวาโส. วิ
หรณ วา วิหาโร, วิหรณกริยา.”^{๓๒} อิริยาน ปวตตโน อิริยา, กายปโยโค กายิกกริยา. ตสสา
ปวตตนุปายภาวโต อิริยาย ปโย’ติ อิริยาปโย, จานนิสชชาทิ. วิหรณ, วิหรติ เอเตนา’ติ วา วิ
หาโร, อิริยาปโย ว วิหาโร อิริยาปโยวิหาโร.”^{๓๓} ตสมีณหิ นิพพจเน “วิหรณนุติ อีเรว อธิป
เปต, น ภิกขุโน อวาโส.

อติ “พรหมวิหาโรติ ฐมมปโยควิหรณญจ ฐมมปโยควิหรณกริยา จ, “วิหรตี
ติ อิริยาปโยวิหาเรน วิหรติ อิริยติ วุตตตี”ติ”^{๓๔} วุตต โหติ. พรหมานัน วิหารา พรหมวิหา
รา, พรหมานโน วา วิหารา พรหมวิหารา, หิตุปสัหราชิวเสน ปวตติยา พรหมภูตา
เสฏฐภูตา วิหารา’ติ อตโต, เมตตามานาติกา จตสโส อปปมณณาย. อิริยา อุตตมา วิหา
รา’ติ อิริย-วิหารา, อนณยสาธารณตตา อิริยานัน วา วิหารา อิริยวิหารา, จตสโส ผล
สมปตติโย. วิเสสโต ปน รูปาวจรจตุตถชฌานัน จตสโส อปปมณณาย จตตถชฌานินิ
กผลสมปตติ จ ภควโต ทิพพพรหมอริยวิหารา.”^{๓๕} อถวา พรหม จริย พรหมานัน วา จริย,
“เสฏฐจจริย”ติ วุตต โหติ.”^{๓๖} ตตถ จ วจนโต “มาตาปิตุสงฆาตมหนตคณวณตานิ ฐมม

^{๒๙} วิสุทธี.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๖๒/๔๕๒.

^{๓๐} พระอัครควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๕.

^{๓๑} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๐๒๔/๕๑๖, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๑.

^{๓๒} พระอัครควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐.

^{๓๓} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๒๕๓, อัง.เอกก.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑/๔๖-๔๗.

^{๓๔} พุ.อติ.อ. (บาลี) ๙๗/๓๔๘.

^{๓๕} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๒๕๓-๒๕๔, อัง.เอกก.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑/๔๗.

^{๓๖} พุ.อติ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๓๒.

จริยา”ติ เอวมาทีสุ อธิปเปโต.^{๓๗} “เสฏฺฐจริยเหตุ”ติ เหตุ ปุคฺคลาธิฏฺฐาณโต “กสิณาทิสม
ถกมมฏฺฐาณ อาเสวโต จ ภาวิตโต จ พหุлікโต จ สฺสมารทุโธ จ ฌานลาภี, กาลํ กตฺวา จ ปน
พฺรหฺมโลกุปโค”ติ อธิปเปตํ, “ปุณฺธุชเนหิ เสฏฺฐ-จิตฺตตฺตฺนุติ”^{๓๘} ปเนตํ ฌมฺมาธิฏฺฐาณโต. ตสฺ
มายเมตฺถ มาตาปิตุอาทิมหนฺตคฺคณฺวณฺตานํ เมตฺตาทิพฺรหฺม-วิหาโร ฌมฺมาธิฏฺฐาณวเสนฺน วุจฺ
เต. เย จ ชนกา, เต “มาตาปิตโร”ติ. พฺรหฺมสทิสวฺตฺติตฺตํ ปน “พฺรหฺมมาติ มาตาปิตโร.”^{๓๙} อถ
วา พฺรหฺมมาติ ปุตฺตานํ พฺรหฺมสฺมา อุตฺตมา เสฏฺฐา.^{๔๐} “พฺรหฺมมาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ เอตํ
อริยจณฺนุติ”^{๔๑} เจตํ มาตาปิตูนํ ปุตฺเตสุ ยถากาลํ จตฺตพฺพิสฺสปี พฺรหฺม-วิหารสฺส ลพฺกนโต พฺร
หฺมสทิสวฺตฺติตฺตํ วุตฺตํ. วุตฺตมฺเหตํ ภควตา :-

“พฺรหฺมมาติ มาตาปิตโรติ เสฏฺฐาจริยจณํ. ยถา พฺรหฺมโน จตฺสโส
ภาวนา อวิหิตา โหนฺติ เมตฺตา กรุณฺมา มุทิตา อุเปกฺขา”ติ, เอวเมว มาตาปิตูนํ
ปุตฺตเกสุ จตฺสโส ภาวนา อวิหิตา โหนฺติ. ตา ตสฺมี ตสฺมี กาลเ เวทิตพฺพา :-
กุจฺฉิตตสฺมี หิ ทารเก ‘กทา นฺ โข ปุตฺตํ อโรคํ ปริปฺณณฺจกปจฺจกํ ปสฺ
สิสฺสามา”ติ มาตาปิตูนํ เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ยथा ปเนส มนฺโท อุตฺตาน-
เสยฺโย อูกาหิ วา มงฺกุลาทีหิ ปาณเกหิ ทฏฺโฐ ทุกฺขเสยฺยา ย วา ปน ปีฬิโต
ปโรทติ วิรวติ, ตทาสุส สทฺทํ สุตฺวา มาตาปิตูนํ การุณฺญํ อุปฺปชฺชติ, อาชาวิตฺ
วา วิชาวิตฺวา กิพฺนกาเล ปน โลภนียวสฺมี วา จิตฺกาเล ทารกํ โอลเเกตฺวา
มาตาปิตูนํ จิตฺตํ สบฺปิมนฺเต ปกฺกจิตฺตสทฺทวิหตกปฺปาสปีจฺปฏฺถํ วิช มุทฺทํ โหติ
อาโมทิตํ ปโมทิตํ, ตทาเนสํ มุทิตา ลพฺกติ. ยथा ปน เตสํ ปุตฺโต ทาราภรณํ
ปจฺจุปฺภุจาเปตฺวา ปาฏิเยกํ อการํ อชฺฌาวสติ, ตทา มาตาปิตูนํ ‘สกุโกตฺตานิ

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๓.

^{๓๘} พระมหาโกย แก้วพร, “พรมจรรย์ในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,
(สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

^{๓๙} อ.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๓๑/๑๒๗, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓, อ.ต.ก. (บาลี) ๒๑/๖๓/๘๐, อ.ต.ก.
(ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗, อ.ต.ก. (บาลี) ๒๕/๑๐๖/๓๒๕, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕, อ.ต.ก. (บาลี) ๒๘/
๑๘๑/๕๕, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๘/๑๘๑/๘๔, อ.ต.ก. (บาลี) ๖/๑๑๙, อ.ต.ก. (ไทย) ๘/๑๘๑/๑๙๕.

^{๔๐} อ.ต.ก. (บาลี) ๘/๑๙๗.

^{๔๑} อ.ต.ก. (บาลี) ๑๐๖/๓๘๐.

โน ปุตุตโก อุตตโน ฌมมตยา ยาเปตฺนุ’ติ มชฺฌตฺตภาโว อูปฺปชฺชติ, ตสฺมี กาเล
อุเปกฺขา ลพฺภติ’ติ อิมินา การณเณ ‘พฺรหฺมา’ติ มาตาปิตโร’ติ วุตฺตนุ’ติ.^{๔๒}

กิตฺยาปี จ มาตาปิตโร เมตฺตาทิจตฺตพฺพิชฺชพฺรหฺมวิหารฌมมยุตฺตตฺตา ปุตุตฺตานํ พฺรหฺมา
นาม. เยปี ปน มาตาปิตโร จตฺตารโ นานวตฺตนฺติ, น เต อีเชว ปุตุตฺตานํ เสฏฺฐา นาม โหณฺติ.
ตสฺมา สพฺเพหิปี เต จตฺตารโ อนวตฺตติํ นาม วฏฺฏติ.^{๔๓}

อปิจ เตปี จตฺตารโ “จตฺสฺโส อูปฺปมณฺญาโย”ติ^{๔๔} วิเสสเณว วุจฺจนฺติ. วุตฺตณฺเหตํ :-

“เอตา हि อารมฺมณฺวเสน อูปฺปมาณฺเ วา สตฺเต ฌรณฺติ, เอกสฺตมฺปิ วา
อนวเสสฌรณฺวเสน ฌรณฺตี’ติ ฌรณอูปฺปมาณฺวเสน อูปฺปมณฺญาโย’ติ วุจฺจนฺติ.
ปคฺคณฺวเสน อูปฺปมาณํ. สตฺตารมฺมณฺวเสน จ อูปฺปมาณํ. พฺยาปาทปจฺจตฺตติกฺก-
ปหานเณ อเวรํ. โทมนสฺสปปหานโต อพฺยาปชฺฌํ, นิทฺทุกฺขนฺ’ติ วุตฺตํ โหติ”
ติ.^{๔๕}

วุตฺตณฺเจตํ ชุทฺทกนิกาย ชุทฺทกปาจฺปาติยํ เมตฺตสฺสฺเต :-

“มาตา ยถา นิยํ ปุตุตํ	อายุสา เอกปุตุตมฺนุรฺกฺเข
เอวมฺปิ สพฺพญฺเตสุ	มานสมฺภาวเย อปริมาณฺ”ติ. ^{๔๖}

“เอวํ อหิตทฺฤชานากมฺปตฺถนาวเสน อตฺถโต เมตฺตาภาวํ ทสฺเสตฺวา
อิทานิ ตเมว อูปฺมาย ทสฺเสนฺโต อาห มาตา ยถา นิยํ ปุตุตฺตนฺติ. ตสฺสฺสฺโต ‘ยถา
มาตา นิยํ ปุตุตํ อตฺตนิ ชาตํ โอธํ ปุตุตํ, ตณฺจ เอกปุตุตเมว อายุสา อนุรฺกฺเข,
ตสฺส ทฺฤชากมฺปปฏิพาหนตฺถํ อตฺตโน आयุมฺปิ จจิตฺวา ตํ อนุรฺกฺเข, เอวมฺปิ
สพฺพญฺเตสุ อิํ เมตฺตาสงฺขยํ มานสํ ภาวเย, ปฺนปฺปนํ ชนเย วฑฺฒเย, ตณฺจ
อปริมาณสฺตฺตารมฺมณฺวเสน เอกสฺมี วา สตฺเต อนวเสสฌรณฺวเสน อปริมาณํ

^{๔๒} อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๑๑๑-๑๑๒, อ.อิตติ.อ. (บาลี) ๑๐๖/๓๗๙-๓๘๐.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๓-๒๘๔.

^{๔๔} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๘๓, ๖๙๖/๓๓๘, ๓๔๔, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๖๘๓, ๖๙๖/๔๓๓, ๔๔๐.

^{๔๕} อ.ม.อ. (บาลี) ๒๐๒/๔๖๕, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒/๖๔๒/๔๐๔-๔๐๕.

^{๔๖} อ.อ. (บาลี) ๒๕/๗/๑๔, อ.อ. (ไทย) ๒๕/๗/๒๒.

ภาวเย’ตี”ติ ตพพณณา.^{๔๗}

เอวณเจตถ โส เมตฺตาสทฺทตฺโต ปาลีโปตฺถเกสฺส วุตตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺโป :-

“เมตฺตา’ติ สตฺเตสฺส เมตฺติ เมตฺตายนฺนา เมตฺตายิตฺตตฺตฺ.^{๔๘} อถว เมตฺตา’ติ สตฺเตสฺส เมตฺติ เมตฺตายนฺนา เมตฺตายิตฺตตฺตฺ อนุทฺยา อนุทฺยนา อนุทฺยิตฺตตฺตฺ หิตฺเต สิตฺตา อนุกมฺปา อพฺยาปาโท อพฺยาปชฺโช อโทโส กุสฺลมฺลฺ.^{๔๙} ขุทฺทก-นิกายกฺกุสฺสกาเย เจตฺมฺหานิทฺเทสวณฺณนํ เมตฺตายนวเสน เมตฺติ. เมตฺตา-กาโร เมตฺตายนฺนา. เมตฺตาย อยิตฺตสฺส เมตฺตาสมฺกฺกโน จิตฺตสฺส ภาโว เมตฺตายิตฺตตฺตฺ. อนุทฺยตี’ติ อนุทฺยา, รกฺขตี’ติ อตฺถโธ. อนุทฺยกาโร อนุทฺยนา. อนุทฺยิตฺตสฺส ภาโว อนุทฺยิตฺตตฺตฺ. หิตฺตสฺส เอสนวเสน หิตฺเตสิตฺตา. อนุกมฺปนวเสน อนุกมฺปา’ติ.^{๕๐} ขุทฺทกนิกายกฺกุสฺสกาเย ตฺถ จูฬนิทฺเทสวณฺณนํ ‘เมตฺตา’ติ อตฺถโต ตาว มิชฺชตี’ติ เมตฺตา, สีนฺเหตี’ติ อตฺถโธ. มิตฺเตเต วา ภาว, มิตฺตสฺส วา เอสา ปวตฺตี’ติปิ เมตฺตา. เมตฺตาสทฺทตฺตนา’ติ เมตฺตาย สมนฺนาคเตนนา”ติ.^{๕๑}

เอวณฺนิ อิมาย เมตฺตาย เอกาทสฺสานิสฺสํสา อํกุตฺตรนิกายเ เอกาทสฺกนิปาตปาลิยํ เมตฺตสฺสฺเตเต เจว ขุทฺทกนิกายเ ปฏิสมฺภิตามคฺคปาลิยํ เมตฺตากถายณฺจ วุตตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺโป :-

“เมตฺตาย ภิกฺขเว เจโตวิมุตฺติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุสฺสีกาย ยานีกาย วตฺถุกาย อนุภฺจิกาย ปริจิตาย สุตฺมรทฺธาย เอกาทสฺสานิสฺสํสา ปาฏิกงฺขา. กตเม เอกาทส ? สขํ สุปฺติ, สขํ ปฏฺวิพฺพชฺชติ, น ปาปํ สุปินํ ปสฺสติ, มนุสฺसानํ ปิโย โหติ, อมฺนุสฺसानํ ปิโย โหติ, เทวตา รกฺขณฺติ, นาสุส อคฺคิ วา วิสฺสํ วา สตฺถํ วา กมฺติ, ตฺวํ จิตฺตํ สมาริยฺติ, มุขวณฺโณ วิปฺปสฺสีทติ, อสมฺมุพฺโพ กาลํ กโรติ, อุตฺตริ อปฺปฏิวิชฺชนโต พุรหฺมโลกฺวโป โหติ. เมตฺตาย ภิกฺขเว

^{๔๗} พ.ม.อ. (บาลี) ๗/๒๒๒.

^{๔๘} อภ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๔๓, ๖๔๙/๓๓๒-๓๓๓, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓, ๖๔๙/๔๒๗-๔๒๘.

^{๔๙} พ.ม. (บาลี) ๒๙/๒๐๒/๔๑๕, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

^{๕๐} พ.ม.อ. (บาลี) ๒๐๒/๔๖๕.

^{๕๑} พ.จ.อ. (บาลี) ๑๒๘/๑๑๖.

เจโต-วิมุตติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุสีกตายน ยานีกตายน วตถุกตายน อนุญจิกตายน
ปริจิตตายน สุตมารทตายน อิมเ เอกาทสานิสังสา ปาฏิทงขา”ติ.^{๕๒}

“อาเสวิตายาติ อาทเรน เสวิตาย. ภาวิตายาติ วฑฺฒิตาย. พหุสีก-กต-
ายาติ ปุณฺณปุณฺณ กตายน. ยานีกตายาติ ยุตฺตยานสทิสาย กตายน. วตฺถุ-กตายาติ
ปตฺติฏฺจานญฺเฐน วตฺถุ วีย กตายน. อนุญจิกตายาติ ปจฺจุปญฺจิกตายน. ปริจิตต-
ายาติ สมฺมุตโต จิตตายน อุปจิตตายน. สุตมารทตายาติ สุตฺตญฺ สมารทตายน สุกตายน. อานิส-
สาติ คุณฺหา. ปาฏิทงขาติ ปฏิกงฺกจิตฺตพฺพา อิจฺฉิตฺตพฺพา. **สฺวํ สฺวปตฺติ**ติ ยถา เสสซนา
สมฺปรีวตฺตมานา กากจฺจมานา ทุกฺขํ สฺวปนฺติ, เอวํ อสฺสปีตฺวา สฺวํ สฺวปตฺติ. นิทฺทํ
โอกฺกมณฺโตะปี สมฺปาตฺติ สมฺปาปฺโน วีย โหติ. **สฺวํ ปฏฺธิพฺพชฺฌตฺติ**ติ ยถา อณฺเณ
นิตฺถนฺนตา วิชฺฆมฺมานา สมฺปรีวตฺตนฺตา ทุกฺขํ ปฏฺธิพฺพชฺฌนฺติ, เอวํ อปฺปฏฺธิ
พฺพชฺฌิตฺวา วิกสมฺมานํ วีย ปทฺมํ สฺวํ นิพฺพิกาโร ปฏฺธิพฺพชฺฌตฺติ. **น ปาปํ สฺวปีนํ ปสฺส**
ตฺติ สฺวปีนํ ปสฺสณฺโตะปี ภทฺทกเมว สฺวปีนํ ปสฺสตฺติ, เจตฺยํ วณฺทณฺโตะ วีย ปุชฺช-
กโรณฺโตะ วีย จ ฐมฺมํ สฺวณฺโตะ วีย จ โหติ. ยถา ปณฺณเณ อตฺตณํ โจเรหิ สมฺปรี-
วาริตํ วีย วาเพหิ อุปทฺทตํ วีย ปปาเต ปตฺนตํ วีย จ ปสฺสณฺติ, **น** เอวํ ปาปํ
สฺวปีนํ ปสฺสตฺติ. **มนุสฺสสถานํ ปีโย โหตฺติ**ติ อูเร อามุกฺกมตฺตาหาโร วีย สีเส ปิลนฺธิต-
มาลา วีย จ มนุสฺสสถานํ ปีโย โหติ มนาโป. **อมนุสฺสสถานํ ปีโย โหตฺติ**ติ ยถา มนุสฺ-
สสถานํ อมนุสฺสสถานมฺปิ ปีโย โหติ วิสาขตฺเถโร วีย. วตฺถุ วิสฺสุทฺธิมกฺเค เมตฺตา-
กมฺมญฺจานนิตฺตเทเส วิตฺถาริตเมว. **เทวตา รกฺขณฺตฺติ**ติ ปุตฺตมिव มาตาปิตโร
เทวตา รกฺขณฺติ. **นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมฺมตฺติ**ติ เมตฺตาวิหาริสฺส กาย-
อูตฺตราย อุปาสิกาย วีย อคฺคิ วา, สํยุตฺตภาณกฺจพฺสวตฺเถรสฺเสว วิสํ วา สํกิจฺจ
สามเณรสฺเสว สตฺถํ วา น กมฺมตฺติ นปฺปวิสฺติ, **นาสฺส กายํ วิโกเปตฺติ**ติ วุตฺตํ โหติ.
เชนฺวตฺถุมฺปิ เจตฺถ กถณฺติ. เอกา กิร เชนฺ วจฺจนกฺสฺส ชีรชารํ มุญฺจมานา อญฺจาสี.
เอโก ลุทฺทโก ตํ วิชฺฌิตฺตสํมิตฺติ หตฺถเณน สมฺปรีวตฺเตตฺวา ทิฆมฺมจํ สตฺติ มุญ-
จิ. สาทสฺสา สริริ อากฺขจ ตาลปณฺณํ วีย วญฺญมานา คตา, เนว อุปจารพเลน น
อปฺปนาพเลน, เกวลํ วจฺจนเก พลวหิตจิตฺตตายน. เอวํ มหา-นฺนากา เมตฺตา.

^{๕๒} อัง.เอกาทสก. (บาลี) ๒๔/๑๕/๒๔๔-๒๔๕, อัง.เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖, ชุ.ป. (บาลี)

๓๑/๒๒/๓๔๑-๓๔๒, ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๐-๔๖๑.

ตฺวณฺ์ จิตฺตํ สมาริยตีติ เมตฺตาวิหาริโน จิปปเมว จิตฺตํ สมาริยติ, นตฺถิ ตสฺส
ทนฺธายิตตฺตํ. **มุขวณฺโณ วิปฺปลีทตีติ** พนฺธนา ปวฺตฺต-ตาลปฏักํ วิย จสฺส
วิปฺปสนฺนวณฺณํ มุขํ โหติ. **อสมฺมุพฺโห กาลํ กรโธตีติ** เมตฺตา-วิหาริโน สมุ
โมหมรณํ นาม นตฺถิ, อสมฺมุพฺโห ปนฺ นินฺทํ โอฏฺกมฺนโต วิย กาลํ กรโธติ.
อฺตุตฺตริ อปฺปปฏิวิหฺนฺนโตติ เมตฺตาสมาปตฺติโต อฺตุตฺตริ อรหตฺตํ อธิกนฺตํ อสฺก
โกนฺโต อิตฺโต จิตฺตวา สุตฺตปฺปพฺพุโธ วิย พุรฺหมโลกํ อฺปฺปชฺชตี”ติ
ตพฺพพณฺณนา.^{๕๓}

เอวณฺเจตฺถ เมตฺตานิสฺสโส สามาวตฺติตฺตวเสน ทฏฺฐพฺโไฟ :-

“ราชา ปนฺ สปปํ ทิสฺวา มรณภยตฺทชฺชิตฺโต เอวรูปฺปิ นาม อิมํ กริสฺสณฺติ,
อโห ปาปาหํ อิมาสํ ปาปภาวํ อจฺจิกฺขนฺติยาปิ อิมิสฺสา วจฺนํ น สทฺทหี, ปจฺม
อตฺตโน คพฺเภสุ จิตฺททานิ กตฺวา นิสินฺนา, ปฺน มยา เปสฺสิตฺเต อุกฺกฏฺเฐ
ปฏฺธิปหิณฺสี. อชฺช สยเน สปปํ วิสฺสชฺชิสฺสํ”ติ โกเชน สมฺปชฺชติโต วิย อโหสี.
สามาวตฺตีปฺปิ ปณฺจณฺนํ อิตฺถิสฺตานํ โอวาทํ อทาสี อมฺมา อมฺหากํ อณฺณํ ปฏฺธิสฺรณํ
นตฺถิ, นรินฺเท จ เทวีย จ อตฺตนิ จ สมเมว เมตฺตจิตฺตํ ปวฺตฺเตถ, มา กสฺสจ
โกปํ กริตฺถา’ติ. ราชา สหสฺสธามํ สิงฺคธนฺํ อาทาย ชฺชียํ โปเถตฺวา วิสฺปีตํ สรํ
สนฺนยฺหิตฺวา สามาวตฺตี ปฺเร กตฺวา สพฺพา ตา ปฏฺธิปาฏิยา จปาเปตฺวา สามาว
ติยา อูเร สรํ วิสฺสชฺชเสสิ. โส ตสฺสา เมตฺตานุกาเวน ปฏฺธินิวตฺติตฺวา อากตมฺก
คาภิมุโข ว หุตฺวา รมฺโย หทยํ ปวิสฺนโต วิย อฏฺฐาสี. ราชา จินฺเตสฺสิ มยา จิตฺ
โต สโร สิลฺปิ วิชฺฌิตฺวา กจฺจติ, อากาเส ปฏฺธิหนนฺนุจฺจณฺปี นตฺถิ, อถ ปเนส
นิวตฺติตฺวา มม หทยากิมุโข ชาโต, อยํ หิ นิจฺจิตฺโต นิสฺสจฺจโต นิชฺชิวํ สโรปิ
เอตฺติสฺสา กุณฺณํ ชานาติ, อหํ มนฺนุสฺสญฺโตปิ น ชานามิ’ติ. โส ธนฺํ จตฺตฺเตตฺวา อณ
ชฺลิตํ ปคฺคยฺห สามาวติยา ปาทมฺเฐ อุกฺกฏฺธิกํ นิสิตฺตฺวา อิมํ คาถมาห :-

‘สมฺมุยฺยามิ ปมฺมุยฺยามิ	สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสฺวา
สามาวติ มํ ตายสฺสุ	ตฺวณฺจ เม สรณํ ภาว”ติ. ^{๕๔}

^{๕๓} อญฺ.เอกาทสฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๕/๓๘๔-๓๘๕, พ.ป.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๒๔๒-๒๔๓.

^{๕๔} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๕๓-๕๔.

“สมมุขุหามิ สมนตา มุพฺพหิจฺจุโต อมฺหิ. ปมุขุหามิ ปมุขเ มุพฺพหิจฺจุโต อมฺหิ. เม มยฺหํ. สพฺพา ทิสฺสา สพฺพา ทสฺสทิสฺสา. มุยฺหนฺติ มุพฺพา โหนฺติ. สามาวติ โภติ สามาวติ. มํ ตายสฺสุ มมํ รกฺขาหิ. เม มยฺหํ. สรณํ ภว ปติญฺจํ โหหิ’
ติ โยชนา”ติ ฐมฺมปทญฺจกถาคาถาโยชนา.^{๕๕}

โย หิ ที่มรตํ สพฺพสฺสเจตฺสเมตฺตจิตฺตํ อุปปาทตฺวา เมตฺตาวีหริ, สุจิโต ทิฏฺฐธมฺมิก-
สมฺปฺปายิเก ว พาลชนาที่หิ อนฺตรายหิ ปมฺจุจติ. เตสฺสุ หิ เมตฺตจิตฺตํ ทานาที่หิ ปุณฺณกิริยา-วตฺ
ถุหิ^{๕๖} มหปฺพลตฺร. วุตฺตญฺเจตํ ภควตา ขุทฺทกนิกายเ อติวุตฺตกปาลิยํ เมตฺตภาวนาสุตฺเต :-

“ยานิ กานิจิ ภิกฺขเว โอปธิกานิ ปุณฺณกิริยาวตฺถุนิ, สพฺพานิ ตานิ
เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสํ. เมตฺตาเยว ตานิ เจโตวิมุตฺติ
อธิคฺคเหตฺวา ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต จ. เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ยา กาจิ ตารก-ฐ
ปานํ ปภา, สพฺพา ตา จนฺทียา ปภาย กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสํ, จนฺทปฺปภายเว ตา
นิ อธิคฺคเหตฺวา ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจติ จ. เอวเมว โข ภิกฺขเว ยานิ
กานิจิ โอปธิกานิ ปุณฺณกิริยาวตฺถุนิ, สพฺพานิ ตานิ เมตฺตาย เจโต-วิมุตฺติ
ยา กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสํ, เมตฺตาเยว ตานิ เจโตวิมุตฺติ อธิคฺคเหตฺวา ภาสเต
จ ตปเต จ วิโรจเต จ. เสยฺยถาปี ภิกฺขเว วสฺसानํ ปจฺฉิเม มาเส สรท-สมเย วิทุเช
วิคฺควลาหเก เทเว อาทิจุจโง นภํ อพฺภุสฺสสกฺกมาโน สพฺพํ อากาสคตํ ตมคตํ อภิ
วิหฺจจ ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต จ. เอวเมว โข ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ โอปธิกานิ
ปุณฺณกิริยาวตฺถุนิ, สพฺพานิ ตานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา กลํ นาคฺฆนฺติ
โสฬสํ, เมตฺตาเยว ตานิ เจโตวิมุตฺติ อธิคฺคเหตฺวา ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต จ.
เสยฺยถาปี ภิกฺขเว รตฺติยา ปจฺจุสสมยํ โอสธิตารกา ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต
จ. เอวเมว โข ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ โอปธิกานิ ปุณฺณกิริยาวตฺถุนิ, สพฺพานิ

^{๕๕} พระสิริสุ้มมงคลเถระ, พระคัมภีร์ธัมมปทัญญูกถาคาถาโยชนา, พิมพ์เนื่องในโอกาส หม่อม
อุบล ยุคล ณ อยุธยา เจริญชนมายุครบ ๘๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด,
๒๕๔๖), หน้า ๓๗.

^{๕๖} ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๕, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙, อัง.อญฺจก. (บาลี) ๒๓/๓๖/๑๙๘,
อัง.อญฺจก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔, ชุ.อิตฺติ. (บาลี) ๒๕/๖๐/๒๗๘, ชุ.อิตฺติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕, ที่.ปา.อ. (บาลี) ๓/
๓๐๕/๑๙๔-๑๙๕, อัง.อญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๓๖/๒๕๖, ชุ.อิตฺติ.อ. (บาลี) ๖๐/๒๓๒-๒๓๕, ที่.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๐๕/
๒๕๗-๒๕๙, อัง.อญฺจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๖/๒๙๒-๒๙๔.

ตานี เมตตาย เจโตวิมุตติยา กลั นาคุมนฺติ โสฬสี, เมตตายเยว ตานี เจโตวิมุตติ อธิกุณหตฺวา ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต จา^{๕๗}ติ.

“ยานิ กานิจิติ อนวเสสปริยาทานิ. **โอปริกานิ ปุณณกิริยาวตฺถุนิ** เตสํ นิยมนํ. ตตฺถ อุปฺปิ วุจฺจนฺติ ขนฺธา, อุปฺปิสฺส กรณํ สีลํ เอเตสํ, อุปฺปิปฺปโยชนานิ วา **โอปริกานิ**. สมฺปตฺติเกว อตฺตภาวชนกานิ ปฏิสนฺธิปวตฺติวิปากทายกานิ. **ปุณณกิริยาวตฺถุนิ** ปุณณกิริยา จ ตาเตสํ เตสํ ผลานิสํสาณํ วตฺถุนิ จา^{๕๗}ติ ปุณณกิริยาวตฺถุนิ. ตานี ปน สงฺเขปโต ทานมยํ สีลมยํ ภาวนามยมนํ^{๕๗}ติ ติวฺชานี โหนฺติ. ตตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ปฺรโต ติกนิปาตวณฺณนํ อวิภวิสฺสติ. **เมตตาย เจโตวิมุตติยา**ติ เมตฺตาทานาวเสน ปฏิทฺทตฺติกจตุกกฺขมานสมฺปตฺติยา. เมตฺตา^{๕๗}ติ หิ วุตฺเต อุปฺจาโรปิ ลพฺภติ อปฺปนาปี, เจโตวิมุตฺติ^{๕๗}ติ ปน วุตฺเต อปฺปนาณานเมว ลพฺภติ. ตลฺหิ นีวรณาทีปจฺฉินฺทมนฺโต จิตฺตสฺส สฺสํ วิมุตฺติ-ภาเวน เจโตวิมุตฺติ^{๕๗}ติ วุจฺจติ. **กลั นาคุมนฺติ โสฬสี**นฺติ เมตฺตาพฺรหฺมวิหารสฺส โสฬสภากํ โอปริกานิ ปุณณกิริยาวตฺถุนิ น อकुมนฺติ. อิทํ วุตฺตํ โหติ ‘เมตตาย เจโตวิมุตติยา โย วิปาโก, ตํ โสฬส โกฏฺฐาเส กตฺวา ตโต เอกํ ปฺน โสฬส โกฏฺฐาเส กตฺวา ตตฺถ โย เอกโกฏฺฐาโส, น ตํ อณฺณานิ โอปริกานิ ปุณณกิริยาวตฺถุนิ อकुมนฺติ^{๕๗}ติ. **อธิกุณหตฺวา**ติ อภิภวิตฺวา. **ภาสเต**ติ อุปฺกกิเลส-วิสุทฺธิยา ทิปฺปติ. **ตปเต**ติ ตโต เอว อนวเสส ปฏิปทฺขมฺเม สนฺตปติ. **วิโรจตี**ติ อุกฺขสมฺปตฺติยา วิโรจติ. เมตฺตา หิ เจโตวิมุตติ จนฺทาลอกสงฺฆาตา วิคฺคฺก-กิเลสฯ ชฺชหา วิย ทิปฺปติ, อาตโป วิย อนฺธการํ ปจฺฉินฺทมนฺเม วิธมนฺตี ตปติ, โอสฺสธารกา วิย วิชฺโชตมานา วิโรจติ จ.

เสยฺยถาปีติ โอปมฺมทสฺสนตฺถे นิปาโต. **ตารกรุปานนฺติ** โชตินํ. **จฺญุทียา**ติ จฺญุทสฺส อยนฺ^{๕๗}ติ จฺญุที, ตสฺสา จฺญุทียา, ปภาย ชฺชหา^{๕๗}ติ อตฺโถ. **วสฺถานนฺติ** วสฺसानํ พหุจฺจนวเสน ลทฺธโวหารสฺส อุตฺตโน. **ปจฺฉิเม** มาเสติ กตฺติกมาเส. **สฺรทสมฺเย**ติ สฺรทกาเส. อสฺสยฺชกตฺติกมาสา หิ โลเก สฺรทอุตฺต^{๕๗}ติ วุจฺจนฺติ. **วิทฺเธ**ติ อุพฺพิทฺเธ, เมฆวิกเมน ทูริฏฺเต^{๕๗}ติ อตฺโถ. **เตเนว**หา วิคฺคฺวลาหเก^{๕๗}ติ. **เทเว**ติ อากาเส. **นํ** **อพฺภุสฺส**กฺกมาโนติ อุทฺทกฺจฺจานโต อา

^{๕๗} พุ.ฉิ. (บาลี) ๒๕/๒๗/๒๕๐-๒๕๑, พุ.ฉิ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๒.

กาฬ อุลลงฺฆนโต. **त्मकन्तु** ตม. **อภिवุจจาติ** อภินทฺวา วิธมิตฺวา. **โอสถิตารกาติ** อุตฺตสนฺนา ปภา เอตาย ธียติ, **โอสถิน** วา อนุพลปฺปทายิตตฺตา **โอสถิ**ติ ลทฺธนามา ตารกา. **เอตฺตา**ห กสฺมา ปน ภควตา สมานเป **โอบธิ**ก-
ภาเว เมตฺตา อิตเรหิ **โอบธิ**กปฺญเณหิ วิเสเสตฺวา วุตฺตา'ติ ? วุจฺเจเต **เสฏฺฐ**ญฺเณ
นิตฺุโทสภาเวน จ สดฺเตสฺสุ สุปฺปฏิปตฺติภาวโต. **เสฏฺฐ**า หิ เอเต วิหารา,
สพฺพสฺสเดสฺสุ สมฺมาปฺปฏิปตฺติภูตานิ ยทิตฺ เมตฺตามานานิ. ยถา จ พฺรหฺมาโน
นิตฺุโทสจิตฺตา วิหรนฺติ, เอวํ เอเตหิ สมฺนาคตา โยคิโน พฺรหฺมสมาว หุตฺวา วิ
หรนฺติ. ตถา หิเม พฺรหฺมวิหารา'ติ วุจฺจนฺติ. อิติ **เสฏฺฐ**ญฺเณ นิตฺุโทสภาเวน จ
สดฺเตสฺสุ สุปฺปฏิปตฺติภาวโต เมตฺตาว อิตเรหิ **โอบธิ**กปฺญเณหิ วิเสเสตฺวา วุตฺตา.

เอวมปิ กสฺมา เมตฺตา ว เอวํ วิเสเสตฺวา วุตฺตา ? อิตเรสํ พฺรหฺมวิหารานํ
อธิญฺ्ञานภาวโต ทานาทินํ สพฺเพสํ กลฺยาณธฺมมานํ ปรีปฺริกตฺตา จ. ยถา หิ
สดฺเตสฺสุ หิตาการปฺปวตฺตติลกฺขณา เมตฺตา, หิตฺุปลํหารรสา, อาฆาตวินยปจ
จุปฺญ-จानา. ยทิตฺ อโนธิสฺส ภาวิตา พหุลิคฺตา, อถ สฺวเขเนว กรฺมณาทิ
ภาวนา สมฺปชฺชนฺตี'ติ เมตฺตา อิตเรสํ พฺรหฺมวิหารานํ อธิญฺ्ञานํ. ตถา หิ
สดฺเตสฺสุ หิตชฺฌาสนาย สติ เนสํ ทุคฺคาสนนฺตา, สมฺปตฺติวิเสสํ จิรญฺ्ञจิตฺกาม
ตา, ปกฺขปาตาภาเวน สพฺพตฺถ สมฺปวตฺตจิตฺตฺตา จ สฺวเขเนว อิชฺฌนฺติ.
เอวญฺจ สกลโลกहितฺสุขวิธานาธิมุตฺตา มหาโพธิสฺสตา อิมสฺส ทาทพฺพํ,
อิมสฺส น ทาทพฺพนฺ'ติ อุตฺตมวិยวเสน วิภาคํ อกตฺวา สพฺพสฺสตา นํ นีรว
เสสฺสฺสนิทานํ ทานํ เทนฺติ, หิตฺุสฺสคฺคเมว เนสํ สีสํ สฺมาทียนฺติ, สีสปรีปฺ
รณคฺคํ เนกขมฺมํ ภชฺชนฺติ, เตสํ หิตฺุสฺสฺว อสมฺโมหตฺถาย ปญฺญํ ปรีโยทเพน
ติ, หิตฺุสฺสาภิ-วทฺถนคฺคเมว ทพฺพํ วิริยมารภนฺติ, อุตฺตมวิริยวเสน วิรภาวํ ปตฺ
ตาปี สดฺตานํ นานปฺปการํ หิตชฺฌาสนเยเนว อปรารํ ขมนฺติ, อิทํ ไว ทสฺสาม,
กริสฺสามา'ติ-อาทินา กตํ ปฏฺิณฺณํ น วิสฺวาเทนฺติ, เตสํ หิตฺุสฺสาเยว อจลาธิญฺ्ञ
านา โหนฺติ. เตสฺ อจลาเย เมตฺตาย ปุพฺพการิโน หิตชฺฌาสนเยเนว เนสํ วิปฺปการ
อุทาสีนา โหนฺติ, ปุพฺพการิตายปิ น ปจฺจุปการมาสีสนฺตี'ติ. เอวญฺเต ปารมฺมิโย
ปุเรตฺวา ยาว ทสฺพลจฺจุเวสารชฺชฉอสาธารณณณญฺ्ञารสาเวณิก
พฺพุทฺธธฺมปฺปเกเท สพฺเพปิ กลฺยาณธฺมเม ปรีปฺริเนนฺติ. เอวํ ทานาทินํ สพฺเพสํ
กลฺยาณธฺมมานํ ปรีปฺริกา เมตฺตา'ติ จ อิมสฺส วิเสสสฺส ทสฺสนคฺคํ सा อิตเรหิ วิ

เสเสศวา วุตตา.

อปัจ เมตตาย อิตเรหิ โอปธิกปุณเณหิ มหานุภาวตา เวลามสุตเตน
ทีเปตพพา. ตตถ หิ ยถา นาม มหตา เวลามสุต ทานโต เอกสุต โสตาปนุนสุต
ทานํ มหปผลตรํ วุตตํ, เอวํ โสตาปนุนสโต เอกสุต สกทาคามิสฺส ทานํ ฯเป
ฯ ปจฺเจกพุทฺธสโต ภควโต ตโตปิ พุทฺธปฺปมุขสุต สํมสุต ทานํ,
ตโตปิ จาคฺคหิตสฺส สํมสุต วิหารทานํ, ตโตปิ สรรณมณํ, ตโตปิ สีสมา
ทานํ, ตโตปิ กทฺทุหนมตฺตํ กาลํ เมตฺตาภาวนา มหปผลตรา วุตตา. ยถา :-

‘ยํ คหปติ เวลาโม พุราหุมนํ ทานํ อทาสี มหาทานํ. โย เจกํ
ทิกฺขุสํปนฺนํ โภเชยฺย, อิทํ ตโต มหปผลตรํ. โย จ สตํ ทิกฺขุสํปนฺนํ
โภเชยฺย ฯเปฯ สุราเมรยมชฺชปฺปมาทญฺจนา เวรมณี. โย จ อนฺตมโส
กทฺทุหนมตฺตมฺปิ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวยฺย. อิทํ ตโต มหปผลตรนํ’ติ.

มหคฺคตปุณณภาเวน ปนฺสสา ปริตฺตปุณณโต สาทิสยตาย วุตตพพเมว
นตฺถิ. วุตตยฺเหตํ ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ, น ตํ ตตฺตราวาสิตฺสตี, น ตํ ตตฺตราวตฺติญฺจตี’ติ.
กามาจรกมฺมณฺหิ ปมาณกตํ นาม, มหคฺคตกมฺมํ ปน ปมาณํ อตฺถิกมิตฺวา
โอริสกาโนริสกพฺรณวเสน วทฺธิตฺวา กตตฺตา อปฺปมาณกตํ นาม.
กามาจร-กมฺมํ ตสฺส มหคฺคตกมฺมสฺส อนฺตรา ลลิตํ วา ตํ กมฺมํ อภิภวิตฺวา
วา อตฺตโน วิปากสฺส โอภาสํ คเหตฺวา จาคฺค วา น สกโกติ, อถ โข มหคฺคต
กมฺมเมว ตํ ปริตฺตกมฺมํ มโหโฆ วิย ปริตฺตํ อุกทํ อภิภวิตฺวา อตฺตโน โอภาสํ
คเหตฺวา ติกฺขุจตี, ตสฺส วิปากํ ปฏฺิพาหิตฺวา สยเมว พุรหุมนสพฺพตํ อุปเนตี’
ติ อยฺยหิ ตสฺส อตฺถโธ”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๕๔}

กิญจาปิ จ มาตาปิตโร เมตฺตาทีพุรหุมนวิหารปฏิสํยุตตตฺตา พุรหุมนสทิสฺสวตฺติโน.
เอกทา ปน เต ปุณฺณชฺชนภาเวน ตณฺหานิสฺสิตํ เมตฺตาจิตฺตํ อุปฺปาเทสฺส. เอวญฺเจตฺถ ชีวก
กุมารสฺส มาตาวตฺถุ นิสฺสณฺ :-

“เตน โข ปน สมเยน ราชคเหา สาลาวตี นาม กุมาริ อภิรูปา โหติ
ทสฺสนิยา ปาสาทิกา ปรมาย วนฺณโปกฺขรตาย สมฺนฺนาคตา. อถ โข ราชคเหา
เนคโม สาลาวตี กุมาริ คณิกํ วุญฺจาเปสิ. อถ โข สาลาวตี คณิกานจิริสฺเสว

^{๕๔} พ.อิตฺติ.อ. (ปาตี) ๒๗/๑๐๒-๑๐๕.

“สาละวดี กุมารี คณิกัม ภูฏจาเปสตี นาครา เทว สดสหัสธานี ราชา ตัณนิ
 สดสหัสธานี อณณณจ อารามุขยานวาทิปริจเจท์ ทตฺวา ภูฏจาเปสฺ,
 คณิกภูฏจาเน จเปสนฺ’ติ อคฺโธ. ปฏิสฺเตน จ รตฺติ คจฺจนตีติ รตฺติ ปฏิสฺเตน
 คจฺจนติ. คิลานํ ปฏิเวทยะยนฺติ คิลานภาวํ ชานาเปยฺย. กตฺตรสฺสูปเปติ ชินฺณ-สฺสูป
 เป’ติ ตพฺพณฺณนา.”^{๖๐}

“เอ๋ย สมัย ภควา สาวตถิย์ วิหริติ เชตวันเ อนาถปิณฑิกสุต อารามเ.
เตน โข ปน สมเณน สาวตถิย์ อุโภ มาตาปุตฺตา วสุธาวาสํ อุปกมฺิสฺสุ ภิกฺขุ จ
ภิกฺขุณี จ. เต อญฺญมญฺญสุต อภินฺหํ ทสฺสนกามา อเหตุํ. มาตาปิ ปุตฺตสุต
อภินฺหํ ทสฺสนกามา อโหสิ, ปุตฺโตปิ มาตฺรํ อภินฺหํ ทสฺสนกาโม อโหสิ.
เตสํ อภินฺหํ ทสฺสนา ตํสคโค อโหสิ. ตํสคเค สติ วิสฺสาโส อโหสิ. วิส

២០ វិ.ខ. (បាលី) ៣/៣២៧/២០១.

สาเส สติ โอตาโร อโหสิ. เต โอติณณจิตตา สิกขํ อปฺปจกฺขาย ทฺวพฺพลํ
อนาวิกตฺวา เมณฺณ ฌมฺมํ ปฏฺฐิเสวีสฺส”ติ.^{๖๑} “วิสฺสาโสติ วิสจฺจนายสนฺตานิ ภา
โว. โอตาโรติ ตตฺถ จิตฺตสฺส อนฺนุปฺปเวโส”ติ ตฎฺฐีกา.^{๖๒}

สา จ ยถาวุตฺตา เมตฺตา มิจฺจาทิฏฺฐิวิเสสเนว ตณฺหานิสฺสิตา นาม. เยสํ ปน เมตฺ
ตา ตณฺหาวิสํยุตฺตา. เตสํ สมฺมาสมฺพุทฺทสฺสเนว เมตฺตา วิย ทฏฺฐพฺพา. เอวเมจฺจํ ยถาวุตฺตํ ชฺห
ทกฺกิกาเย อปทานปาลิยํ วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“เทวทฺตเต จ วรเก โจเร อํกุสิมัลลเก
ราหุเล จ ชนปาเล จ สพฺเพสํ สมโก มฺหิ”ติ.^{๖๓}

เอวเมจฺจตฺถ กรุณาสทฺทตฺโถ ปาลิโปตฺถเกสฺ วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“กรุณา’ติ สตฺเตสฺ กรุณา กรุณายนา กรุณายิตตฺตํ.”^{๖๔} อภิธานวณฺณนํ
ปเนตํ วุตฺตํ ‘ทยติ ปรทฺกฺขํ อตฺตสฺสขญฺจ หีสตี’ติ ทยา, อนุ ปฺนปฺปนํ กมฺเปติ
อตฺตาธารสฺส จิตฺตณฺ’ติ อนุกมฺปา, กรุณา เอว การุณญํ, กํ สฺขํ รุณฺหตี’ติ กรุณา,
อตฺตานมฺชินเมตฺตาย กโรณฺตี’ติ กรุณา, ปรทฺกฺขญฺจ อตฺตสฺสขญฺจ อนุทหตี’ติ
อนุททยา, กรุณา สีสํ อสฺสสา’ติ การุณโก, ทยา กรุณา อสฺสสตฺถี’ติ ทยาสุ,
ทฺกฺขิตฺเตสฺ สฺกุสฺส รมตี’ติ สฺสุโร’ติ.^{๖๕} วิมตฺติวินทฺนียํ ปน ‘กิริตี’ติ กรุณา, ปรทฺกฺขํ
วิกฺขิปติ อปเนตี’ติ อตฺโถ. ทฺกฺขิตฺเตสฺ วา กิริยติ ปสารียตี’ติ กรุณา. อถ วา
กิณาสี’ติ กรุณา, ปรทฺกฺขเย สติ การุณิกํ หีสติ วิพาเชติ วินาสติ วา ปรสฺส
ทฺกฺขณฺ’ติ อตฺโถ. ปรทฺกฺขเย สติ สาธุนํ กมฺปนํ หทยเชทํ กโรตี’ติ วา กรุณา. อถ
วา กมิตี สฺขํ, ตํ รุณฺหตี’ติ กรุณา. เอสา หิ ปรทฺกฺขาปนยนกามตาลกฺขณา อตฺต-
สฺขนิรเปกฺขตฺตาย การุณิกานํ สฺขํ รุณฺหติ วิพาเชติ. กรุณาย นิยฺตุโต การุณโก,
กรุณานตฺวตฺตวตฺตติตฺตาย กรุณาย นิยฺตุโต’ติ การุณโก’ติ วุจฺจติ. มหฺนโต กา
รุณโก’ติ มหาการุณโก, กรุณา กรุณายนํ สีสํ ปกฺติ เอตฺสสา’ติ การุณโก, มหา

^{๖๑} อัง.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๕๕/๖๒-๖๓, อัง.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๙๔-๙๕.

^{๖๒} อัง.ปญฺจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๕๕/๓๐.

^{๖๓} ชุ.อป. (บาลี) ๓๒/๕๔๕/๖๘, ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๕๔๕/๘๙, ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๖.

^{๖๔} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๕๓, ๖๕๙/๓๓๓-๓๓๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๕๓, ๖๕๙/๔๒๘-๔๒๙.

^{๖๕} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๐.

กรณาย นิยุตโตติ **มหากาธุณโก**, อถวา มหตี ปสตุถา กรุณา อสฺส อตุถีติ **มหากาธุณโก**ติ วุตฺต^{๖๖} สทุทนีติยมฺปนเนว วุตฺตํ ‘กรุณา’ติ ปรทุกฺเข สติ สาธุํ หทยกมฺปนํ กโรตีติ กรุณา, กิริติ ปรทุกฺขํ วิกุชิปตีติ กรุณา. กํ วุจฺจติ สุขํ, ตํ รุณฺหติ วิพาธติ การุณิกํ น สุขาเปตีติปิ กรุณา’ติ.^{๖๗} กรุณา จ นาม มาตาปิตุนํ ธมฺมจริยา ‘ปุตฺตานํ ทุกฺขํ ทุกฺขทุกฺขํ^{๖๘} นีหฺรณฺตีติ เอวเมว อาทินเยน อาคตา”ติ.

เอวญฺเจตฺถ มุทิตาสทุทโต ปาลิโปคฺคเกสฺส วุตฺตตฺถนเยน ทฎฺฐพฺโพ :-

“มุทิตา’ติ สตฺเตสฺส มุทิตา มุทิตายนา มุทิตายิตตฺต^{๖๙}” ขุทฺทกนิกายภุจกถายนฺตุ จุฬนิตฺเทสวณฺณนํปิ ‘โมทนฺติ ตาย ตํสมฺภักโน, สยํ วา โมทติ, โมทนมตฺตเมว วา สว’ติ **มุทิตา**ติ^{๗๐} เอวํ วุตฺตตฺถนเยน ทฎฺฐพฺพน”ติ.

เอวญฺเจตฺถ อุเปกฺขาสทุทโต ปาลิโปคฺคเกสฺส วุตฺตตฺถนเยน ทฎฺฐพฺโพ :-

“อุเปกฺขา’ติ สตฺเตสฺส อุเปกฺขา อุเปกฺขายนา อุเปกฺขายิตตฺต^{๗๑}” ขุทฺทก-นิกาย เจตฺ มหานิทฺเทส เจว จุฬนิตฺเทส จ ‘อุเปกฺขา’ติ อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌเปกฺขนา จิตฺตสมฺตา จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺสา’ติ^{๗๒} วุตฺตํ. เอวญฺจ ขุทฺทกนิกายภุจกถาย มหานิทฺเทสวณฺณนํ :- ‘**อุเปกฺขา**ติ จตฺตลชฺฌาเน อุปฺปนฺนา ตตฺตรมชฺฌตฺตฺเตกฺขา. **อุเปกฺขา**ติ สภาวปทํ. **อุเปกฺขนา**ติ อุปฺปตฺติโต อิกฺขนากาโร. **อชฺฌเปกฺขนา**ติ อธิกา หุตฺวา อิกฺขนา. **จิตฺตสมฺตา**ติ จิตฺตสฺส สมฺตา จิตฺตสฺส อุนาติริตฺตํ วชฺเชตฺวา สมภาโว. **จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา**ติ

^{๖๖} สารตฺถ.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๑-๑๒, วิมตี.ฎีกา (บาลี) ๑/๓.

^{๖๗} พระอัครควังสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔๐.

^{๖๘} พุ.จ. (บาลี) ๓๐/๒, ๑๘, ๑๑๖/๒๙, ๗๑, ๒๓๑, พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒, ๑๘, ๑๑๖/๕๑, ๑๑๙,

๓๘๑.

^{๖๙} อภ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๖๓, ๖๖๙/๓๓๕-๓๓๖, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๖๓, ๖๖๙/๔๓๐-๔๓๑.

^{๗๐} พุ.จ.อ. (บาลี) ๑๒๘/๑๑๗.

^{๗๑} อภ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๗๓, ๖๗๙/๓๓๖-๓๓๗, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๗๓, ๖๗๙/๔๓๑-๔๓๒.

^{๗๒} พุ.ม. (บาลี) ๒๙/๒๐๗/๔๒๗, พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๗/๖๐๗, พุ.จ. (บาลี) ๓๐/๗๖, ๑๕๓/๑๖๗,

๓๐๘, พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๗๖, ๑๕๓/๒๗๖, ๔๘๖.

จิตตสฺส อปฺปคพฺภตา, อถทฺธภาโว’ติ อตฺถโก. **มฺหฺมตฺตตา จิตฺตสฺสชาติ** น
สฺตตฺสฺส น ปฺสสฺส, จิตฺตสฺส มฺหฺมตฺตภาโว’ติ อตฺถโก’ติ^{๗๓} วุตฺตํ โหติ. จุพฺนิท
เทส-วณฺณนายมฺปน ‘อเวรา โหนฺตฺว’ติ อาทิพฺยาปาทปฺปหาเนน มฺหฺมตฺต
ภาวฺป-คฺมเนน จ อฺเปกฺขตี’ติ **อฺเปกฺขชาติ**.^{๗๔} ตตฺถเตตฺถจ สํ ปสฺสตี อปฺกฺขปติ
ตา หุตฺวา ปสฺสตี’ติ อตฺถโก. **อฺเปกฺขนาติ** อาการนิตฺเตสฺ. **อชฺฌมฺเปกฺขนาติ**
อฺป-สคฺควเสณ ปทํ วทฺธมิตํ. **จิตฺตสมฺมตฺตาติ** จิตฺตสฺสเสกคฺคภาโว.
จิตฺตปฺปสฺสทฺธตฺตาติ จิตฺตสฺส ฌฺนาติริตฺตวชฺชิตฺตภาโว. **มฺหฺมตฺตตฺตาติ**
จิตฺตสฺส มชฺฌเณ จิตฺตภาโว’ติ^{๗๕} วุตฺตํ. สว จ สํวโร วีย สมนํปวตฺเตสฺ อสฺเสสฺ”
ติ.^{๗๖}

เอวมฺปน วิสฺสุทฺธิมคฺคปกรณณปิ เมตฺตาทิจตฺตพฺพิทพฺพรหมวิหารสฺส วจฺนตฺถโก กถิโต :-

“เอตาสฺส หิ เมตฺตากรณณมฺหิตาอฺเปกฺขาสฺส **อตฺถโก** ตาว :- ‘เมชฺชตี’ติ
เมตฺตา, สีนียหตี’ติ อตฺถโก. มิตฺเต วา ภาว, มิตฺตสฺส วา เอสา ปวตฺตี’ติปิ
เมตฺตา. ปฺรทฺกฺเข สติ สาทฺธนํ หทยกมฺปนํ กโรตี’ติ **กรฺรณา**. กิณฺหาติ วา ปฺรทฺกฺขํ หิ
สติ วินาสตี’ติ **กรฺรณา**. กิริยตี วา ทฺกฺกฺขิตฺเตสฺ ฝรณฺวเสณ ปสํวโรตี’ติ **กรฺรณา**.
โมทฺหนตี ตาย ตํสมํจฺจโน, สยํ วา โมทตี, โมทฺหนมตฺตเมว วา ตฺน’ติ
มฺหิตา. อเวรา โหนฺตฺว’ติ อาทิพฺยาปารปฺปหาเนน มฺหฺมตฺตภาวฺปคฺมเนน จ
อฺเปกฺขตี’ติ **อฺเปกฺขชาติ**.^{๗๗}

เอวณฺจสฺส อปโรปิ นโย วุตฺตณฺเณน เวทิตฺตพฺโพ :-

“สพฺเพ สตฺตา สฺวชิตา ภาวฺนตฺว’ติอาทินา นเณน หิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ตา. อโห วต อิมฺมหา ทฺกฺกฺขา วิมฺจฺเจยฺยฺน’ติอาทินา นเณน อหิตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
กามตา **กรฺรณา**. โมทฺหนตี วต โภณฺโต สตฺตา, โมทฺหนตี สาทฺธ สฺวชิตฺตฺตฺต
นเณน หิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต **มฺหิตา**. ปญฺญายิสฺสสนฺติ สกฺเณน กมฺเมนา’ติ

^{๗๓} พ.ม.อ. (ปาลี) ๒๐๗/๔๗๕.

^{๗๔} พ.จ.อ. (ปาลี) ๑๒๘/๑๑๗.

^{๗๕} พ.จ.อ. (ปาลี) ๗๖/๔๙.

^{๗๖} วิสฺสุทฺธิ. (ปาลี) ๑/๖๖/๑๔๗, วิสฺสุทฺธิ.ฎีกา (ปาลี) ๑/๖๖/๑๘๖.

^{๗๗} วิสฺสุทฺธิ. (ปาลี) ๑/๒๖๒/๓๔๙, วิสฺสุทฺธิ.ฎีกา (ปาลี) ๑/๒๖๒/๔๕๒-๔๕๓.

สุขทุกเขสุ อหฺมฺเปกฺขนตา อุเปกฺขา. คาถาพนธสุขตถํ ปน อุปปฏิปาฏิยา
เมตตํ วตฺวา อุเปกฺขา วุตฺตา, มุทิตา จ ปจฺญา”ติ.^{๗๘}

เตสฺมฺปน จตฺนฺนํปิ พุรฺหมวิหารานํ วิปสฺสนาสุขญฺเจว ภวสฺมฺปตฺติ^{๗๙} จ ส
ธารณฺป-ปโยชนํ. พฺยาปาทาติปฺปฏิฆาโต อาเวณิกํ. พฺยาปาทปฺปฏิฆาตปฺปโยชนา เหตุถ เมตฺตา.
วิหีสํ อรติ-ราคปฺปฏิฆาตปฺปโยชนา อิตฺรา. วุตฺตมฺปิ เจตํ :-

“นิสฺสรณญฺเหตํ อวฺโส พฺยาปาทสฺส ยทิตํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ.
นิสฺสรณญฺเหตํ อวฺโส วิหสํ ยทิตํ กรุณา เจโตวิมุตฺติ. นิสฺสรณญฺเหตํ
อวฺโส อรติยา ยทิตํ มุทิตาเจโตวิมุตฺติ. นิสฺสรณญฺเหตํ อวฺโส รากสฺส
ยทิตํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺติ”ติ.^{๘๐}

วิสฺสุทฺธิมคฺคปกรณ เจตํ วุตฺตํ :- “กสฺมา จ จตฺสฺสวาทิอาทิ ปญฺหสฺส ปน อิทํ
วิสฺสุทฺธํ.

วิสฺสุทฺธิมคฺคาทิวสา จตฺสฺส,
หิตาทิอาการวสา ปนาสํ.
กโม ปวตฺตุนฺติ จ อปฺปมาเณ,
ตา โคจเร เยน ตทปฺปมญฺญา.

เอตาสุ หิ ยสฺมา เมตฺตา พฺยาปาทพหุสฺส, กรุณา วิหสํพหุสฺส, มุทิตา
อรติพหุสฺส, อุเปกฺขา รากพหุสฺส วิสฺสุทฺธิมคฺโค. ยสฺมา จ หิตุปสํหารอหิตา-
ปนยนสฺมฺปตฺติโมทนอณาโกวเสน จตุพฺพิโธเยว สดฺเตสุ มนสิกาโร. ยสฺ
มา จ ยถา มาตา ทหฺรคิลานโยพฺพนปฺปตฺตสทิจฺจปฺปสฺสจตฺสฺส จตฺสฺส ปฺปตฺตสฺส
ทหฺรสฺส อภิ-วฺจุตฺติกามา โหติ, คิลานสฺส เกลณฺยาปนยนกามา, โยพ
พนปฺปตฺตสฺส โยพฺพน-สฺมฺปตฺติยา จิรฺภูจิตฺติกามา, สกทิจฺจปฺปสฺสทิสฺส ทิสฺมิมฺมิ จิรฺ

^{๗๘} พ.จ.อ. (บาลี) ๑๕๙/๑๔๖.

^{๗๙} พ.จ.อ. (บาลี) ๑๐๔/๘๕.

^{๘๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๖/๒๑๘-๒๑๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๖/๓๒๕-๓๒๖, พ.จ.อ. (บาลี) ๒๒/๑๓/
๒๔๑-๒๔๒, พ.จ.อ. (ไทย) ๒๒/๑๓/๔๒๙-๔๓๐, วิสฺสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๖๔/๓๕๐, วิสฺสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๒๖๔/๔๕๕.

ยาเย อพฺพาวภา โหติ, ตถา อปฺปมณฺณาวิหาริเกนาปี สพฺพสตุเตสุ เมตฺตาทิว
เสน ภวิตพฺพ. ตสฺมา อโธ วิสุทฺธิมกฺคาทิวสา จตฺสโส ว อปฺปมณฺณา”ติ.^{๔๑}

เอวณฺจ เตสํ จตฺตุนํ พุทฺธมวิหารานํ ลกฺขณรตฺตปจฺจุปฺปญฺจนาปทฺทฺจนาสมฺปตฺติวิปตฺติ
ชุตฺตกนิกาเย จุฬนิตฺเตสฺส ลกฺขณายจฺเจว วิสุทฺธิมกฺคปกรณเ จ วุตฺตเนน ทฺทฺชพฺพา :-

“ลกฺขณาทิโต ปเนตฺถ :- หิตาการปฺปวตฺติลกฺขณา เมตฺตา, หิตฺตฺ-
สํหารรสา, อาฆาตวินยปจฺจุปฺปญฺจนา, สตฺตนาํ มนาปภาวทสฺสนปทฺทฺจ
นา. พฺยาปาหุปสโม เอตฺตสฺมา สมฺปตฺติ,^{๔๒} สีนฺหสมฺภโว วิปตฺติ.^{๔๓} ทฺทฺชา
ปณฺยา-การปฺปวตฺติลกฺขณา กรุณา, ปฺรทฺทฺชาสทฺทฺชา, อวิหีสาปจฺจุปฺปญฺจ
นา, ทฺทฺชา-ภิกฺขุตาณํ อนาถภาวทสฺสนปทฺทฺจนา. วิหีสาปสโม ตสฺสา สมฺปตฺติ,
โสภสมฺภโว วิปตฺติ. ปโมทนลกฺขณา มุทิตา, อนิสฺสาณรสา, อรติวิมาตปจ
จุปฺปญฺจนา, สตฺตนาํ สมฺปตฺติทสฺสนปทฺทฺจนา. อรติวปสโม ตสฺสา สมฺปตฺติ,
ปหาสมฺภโว วิปตฺติ. สตฺเตสุ มชฺชตฺตาการปฺปวตฺติลกฺขณา อูปฺเภชา, สตฺเตสุ
สมภาวทสฺสน-รสา, ปฏฺิฆานุนยวปสมปจฺจุปฺปญฺจนา, กมฺมสฺสกา สตฺตา, เต
กสฺส รุจฺยา สุจิตฺตา วา ภวิสฺสนฺติ, ทฺทฺชโธ วา มจฺจิสฺสนฺติ, ปตฺตสมฺปตฺติโธ วา น
ปฺริหายิสฺสนฺตี”ติ เอวํ ปวตฺตกมฺมสฺสกาทสฺสนปทฺทฺจนา. ปฏฺิฆานุนยวปส
โม ตสฺสา สมฺปตฺติ, เกหสฺติตฺตา อณฺณายูปฺเภชา สมฺภโว วิปตฺติ”ติ.^{๔๔}

“หิโต นาม อตฺตจโร, ตสฺมา **หิตาการปฺปวตฺติลกฺขณา**ติ สตฺตนาํ
หิต-จรณากาเรน ปวตฺติลกฺขณา, หิตาการสฺส วา ปวตฺตณลกฺขณา. **หิต**
ปสํหาร-รสาติ สตฺเตสุ หิตสฺส อฺปนยณิกิจฺจา, อฺปนยณสมฺปตฺติกา วา.
อนตฺถํ เม อจฺริตฺติอาทินา^{๔๕} ปวตฺตณกสฺส อาฆาตสฺส วินยนากาเรน ปจฺจุปฺปญ
จติ, เปาณสฺส โคจรรภาวํ คจฺจติ, ยตฺถ วา สยํ อฺปฺปชฺชติ, ตตฺถ อาฆาตวินยณ

^{๔๑} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๖๙/๓๕๒-๓๕๓, วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๖๙/๔๖๐-๔๖๑.

^{๔๒} ชุ.จุ.อ. (บาลี) ๑๐๔/๘๕.

^{๔๓} ชุ.จุ.อ. (บาลี) ๑๐๔/๘๕.

^{๔๔} ชุ.จุ.อ. (บาลี) ๑๒๘/๑๑๗, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๖๓/๓๔๙-๓๕๐.

^{๔๕} อภิ.ส. (บาลี) ๓๔/๑๒๓๗/๒๘๓, อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๑๒๓๗/๓๑๓, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๙๐๙/

๔๔๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๐๙/๕๖๗.

ปัจจุပ္ปฏเจปเตตีติ **อาฆาตวินยปัจจุပ္ปฏจณนา**. อมณาปานมปิ สตุตตานํ ปฏิกุ
กุเล อปปฏิกุกุล-สญญิตารุเพน, ปเคว มณาปานํ ยํ มณาปภาวทสฺสนํ,
ตถาปวตฺโต โยนิโสมนสิ-กาโร, ตํ ปทฏฺจณํ **เอติสฺสา'ติ มณาปภาวทส**
สนปทฏฺจณนา. พยาปาทูปสโมติ พยาปาทสฺส วิภขมฺภนวเสน วูปสโม.
สมฺปตฺติติ สมฺปชฺชนํ สมฺมเทว นิพฺพตฺติ. **สิเนหสมฺภโว**ติ ตณฺหาสิเนหสฺส
อุปฺปตฺติ. **วิปตฺติ**ติ วินาโส. เมตฺตามุเขน หิ ราโค วญฺเจติ. กรุณาทินํ ลกฺขณา
ทีสุ อิมินา นเยน อตฺถโก เวทิตพฺโพ. วิเสส-มตฺตเมว วณฺณยิสฺสาม. สตุตตานํ
ปวตฺตทฺทฺทสฺส อปนยนาภาโร. อปนยนํ ปน โหตุ วา มา วา, โย ทฺทฺชาปนย
นาภาโร, ตถาปวตฺตลกฺขณา **ทฺทฺชาปนยนา-การปวตฺตลกฺขณา**. อปน
ตุกามตาย ปเรสํ ทฺทฺทสฺส อสหนํ อนธิวาสนํ ปรทฺทฺทสาสนํ. น วิหีสา อวิหี
สา, สตุตตานํ อวิหะสนํ. ตํ ปจฺจุปปฏเจปเต, วิหีสาย วา ปฏิปทฺทภาเวน ปจฺจุปตฺติ
จตี'ติ **อวิหีสายปัจจุปปฏจณนา**. **วิหีสูปสโม**ติ เอตฺถ วิหีสนฺติ เอตาย สตุเต, วิ
หีสนํ วา เนสํ ตนฺตี วิหีสา, สตุตตานํ วิหะสนาภาเรน ปวตฺโต กรุณาย ปฏิปทฺท
โต ปฏิขจิตฺตูปปาโท. กรุณามุเขน โสโก วญฺเจตี'ติ อาห **โสภสมฺภโว วิปตฺติ**
ติ. **ปโมทนลกฺขณา**ติ ปรสมฺปตฺติยา ปโมทนลกฺขณา. **อนิสฺสายนรสา**
ติ อิสฺสายนสฺส อุตฺถยนสฺส ปฏิปทฺทภาวิกฺจจา. สตุตตานํ สมฺปตฺติยา, ปนฺต
เสนาสเนสฺส, อธิกฺสลธมฺเมสฺส จ อสหนํ อรมณํ อรติอิจฺเจว สงฺคหํ คจฺจนฺติ, ตสฺ
สา วิหนนาภาเรน ปจฺจุปตฺติจตี, ตสฺส วา วิฆาตํ วูปสมํ ปจฺจุปปฏเจปเต'ติ
อรติวิฆาตปัจจุปปฏจณนา. ปหาโส เคหสิตปิตฺวเสน ปทฏฺจภาโว อุปฺปิล
วิตตฺตํ. **สตุเตสฺส สมภาวทสฺสนรสา**ติ ปิยาภิเนทฺสฺส สพฺพสตุเตสฺส อุทาสี-นวุ
ตฺติยา สมภาวทสฺสทสฺสนวิกฺจจา, อุปฺปตฺติโต อิภฺขณโต สมภาเวเนว เตสํ คณ
วิกฺจจา'ติ อตฺถโก. สตุเตสฺส ปฏิกุกุลาปฏิกุกุลาการานํ อคฺคณโต ตตฺถ ปฏิ
ฆานุนยานํ วูปสมนาภาเรน วุตฺติยา เตสํ วูปสมํ วิภขมฺภนํ ปจฺจุปปฏเจปเต'ติ
ปฏิฆานุนยวูปสมปัจจุปปฏจณนา. **เอวํ** ปวตฺตกมฺมสฺสกตาทสฺสนปทฏฺจ
ณนาติ เอตฺถ **เอวณฺติ** อิมินา พฺยติเรกมุเขน หิตฺุปลํหารทฺทฺชาปนยสมฺปตฺติป
โมทนา-กาเรน ปจฺจามสนฺโต เมตฺตาทีนํ ติสฺสนนํ ปวตฺติอาการปฏิเสธนมุเขน

ปวตุตํ กมุสสกตาณานิ อูปะกัชาพุรุมวิหารสุส อาสนุนการณํ, น ยํ
กิลุจีติ ทสเสตี”ติ วิสุทฺธิมคฺคมหาภูทิกายนตุ วุตฺตํ.^{๔๖}

มาตาปิตโร จ เมตตาทีหิ จตุพฺพิเชหิ พุรุมวิหารีหิ ปฏิสํยุตฺตตฺตา ปุตุตานํ พุรุม-
สมุตฺตมุตฺตมเสฏฺฐา นาม.

เตสฺสยหิ ปุตุตโปสนาทิกตฺตพฺพกิจจํ “ธมฺมจริยา”ติ วุจฺจติ. สจ “ปุตุตสฺสคโห”
ติ เอวํ สนุชฌาย วุตฺตา. อนนฺปาณาทีหิ จ วตฺถุหิ ปุตุตสฺสคโห “ทานนุ”ติ วุจฺจติ, อตฺถก
ชายิณา “เปยฺยวชฺชนุ”ติ อปิ จ “ปิยวจา”ติ, สยเมว กายพเลน “อตฺถจริยา”ติ, ปุตุตสฺमान
สุขทุกฺเขน “สฺमानตฺตตฺตา”ติ.^{๔๗}

เอวเมวเจตํ ยถาวุตฺตํ ปาฏิโกวคฺคาทีปาลิยํ วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺพ์ :-

“ทานญจ เปยฺยวชฺชนจ	อตฺถจริยา จ ยา อิธ
สฺमानตฺตตฺตา จ ธมฺเมสุ	ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ,
เอเต โข สํกหา โลเก	รตฺถสฺสานิ ว ยายโต,
เอเต จ สํกหา นาสฺสุ	น มาตา ปุตุตการณา
ลเกถ มานํ ปุชฺช วา	ปีตา วา ปุตุตการณา”ติ. ^{๔๘}

อถวา จ ตํ ปาลิยํ ยถาวุตฺตํ ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถายํ ปฏิสมฺภิตามคฺคควณฺณ
นายํ วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺพ์ :-

“จตุตตาริ สํกหตฺถุณิตี จตุตตาริ ชนสํกณฺเฬการณานิ, ทานญจ
เปยฺย-วชฺชนจ อตฺถจริยา จ สฺमानตฺตตฺตา จา’ติ อิมานิ จตุตตาริ. ทานนุติ
ยถารหํ ทานํ. เปยฺยวชฺชนุติ ยถารหํ ปิยวจฺจํ. อตฺถจริยาติ ตตฺถ ตตฺถ
กตฺตพฺพสุส กรณวเสน กตฺตพฺพากตฺตพฺพานุสสนวเสน จ วุทฺธิกิริยา.
สฺमानตฺตตฺตาติ สห มาเนน สฺมาโน, สปริมาโน สปริคณโน’ติ อตฺถโก. สฺมาโน
ปรสฺส อตฺตา เอเตนา’ติ สฺमानตฺโต, สฺमानตฺตสฺส ภาโว สฺमानตฺตตฺตา, อยํ

^{๔๖} วิสุทฺธิ.ภูทิก (บาลี) ๑/๒๖๓/๔๕๓-๔๕๕.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จากสุขในบ้าน สู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕-๖.

^{๔๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๓/๑๖๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๘, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๕๖/
๒๗๖, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๖/๓๗๓.

มยา หีโน, อัย มยา สทิส, อัย มยา อธิโก'ติ ปรีคณตฺวา ตทณฺฐเปณ อุป
จรณํ กรณนฺ'ติ อตฺถโธ. สมานสุขทุกขตา สมานตตตฺวา'ติ จ วทนฺตี'ติ.^{๔๙}

เย ปน มจฺจรี ปุตฺตโปสนาที่สุ สพฺพกิจฺเจสุ ปมตฺตา เมตฺตาที่หิ พุรหฺมวิหาเรหิ
ปฏฺวิ-วิริตา, เต “อิมินา จ มจฺจริเยณ อิมินา จ ปมาเทน โลโก นปฺปกาสติ น ภาสติ น ตปติ
น วิโรจติ น สญฺญาติ น ปญฺญาติ”ติอาทิสฺ^{๕๐} วย ปุตฺตชรีวตฺ สุตถิ ปาเปตฺ น สกโกนฺติ.
เตหิ ปน ปฏฺวิสยฺตฺตา มาตาปิตโร วุตฺตวิปริตฺนเยน ทฺวฺจพฺพา.

เอวญฺเจตฺถ นิสฺสนวตฺถุ จฺจนารทกสฺสวตฺถุสฺมี วุตฺตตฺถนเยน ทฺวฺจพฺพ :-

“อติเต พาราณสียํ พุรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสฺสโต กาสีรญฺเส
มหาโกเค พุราหฺมณฺกุเล นิพฺพตฺติตฺวา อุกฺคหิตฺติปโป กุญฺมพฺ สณฺจเปสิ, อตฺถส
กริยา เอกํ ปุตฺตํ วิชายิตฺวา กาลมกาสิ. โส ยเถว เม ปิยกริยาย, เอวํ มยฺปิ มรณํ
อาคมิสฺสติ, ก็เม ฆราวาเสน, ปพฺพชิสฺสามิ'ติ จินฺตฺตฺวา กาเม ปหาย ปุตฺตํ
อาทาย หิมวณฺตํ ปวิสิตฺวา เตน สทฺธิ อธิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานา-ภินฺญา
นิพฺพตฺเตตฺวา วณฺมุลผลาหาโร อรณฺเย วิหาสิ. ตทา ปจฺจนฺตฺวาสิโน โจรา
ชนปทํ ปวิสิตฺวา คามํ ปหริตฺวา กรมเร กเหตุวา ภณฺทิกํ อุกฺขิปาเปตฺวา ปฺน
ปจฺจนฺตํ ปาปยิสฺสุ. เตสํ อนฺตเร เอกา อภิรฺฐปา กุมาริกา เกราญฺจิกปญฺญาช สมฺน
นาคตา จินฺตฺติ อิเม อมฺเห กเหตุวา ทาสีโกเคน ปรีกฺขชิสฺสนฺติ, เอเกน อุปา
เยน ปลายิตฺุ วญฺญตฺติ'ติ. สว สามี สรริกิจจํ กาคูกามามฺหิ โธกํ ปฏฺกมิตฺวา ติฏฺฐ
ถา'ติ วตฺวา โจเร วญฺเจตฺวา ปลายิตฺวา อรณฺญํ ปวิสฺนตฺติ โพธิสฺสตฺตสฺส ปุตฺตํ
อสุสเม จเปตฺวา ผลาผลตฺถาย คตกาเล ปุพฺพณฺหสมเย ตํ อสุสํ ปาปฺณิตฺวา ตํ
ตาปสฺกุมารํ กามรติยา ปโลเกตฺวา สิลมสฺส ภินฺทิตฺวา อตฺตโน วเส วตฺเตตฺวา ก็
เต อรณฺญวาเสน, เอหิ คามํ คนฺตฺวา วสิสฺสาม, ตตฺร หิ รุปาทโย กามคฺฌา สฺล
ภา'ติ อาห. โสปี สาธฺว'ติ สมฺปฏฺิจฺฉิตฺวา ปีตา ตาว เม อรณฺญโต ผลาผลํ อาหริ
ตุํ คโต, ตํ ทิสฺวา อุโกปี เอกโตว คมิสฺสามา'ติ อาห.

^{๔๙} พ.ป.อ. (บาลี) ๑/๗๒/๓๑๕.

^{๕๐} พ.จ. (บาลี) ๓๐/๒/๒๘, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๙.

สา จินฺตสิ อัย ตรุณทารโก น กิณฺจ ษานาติ, ปิตรา ปนสฺส มหุลล-
กาเล ปพฺพชิตน ภวิตพฺพ, โส อาคนฺตุวา อิธ กิํโรสี'ติ มํ ไปเถตุวา ปาเท
คเหตุวา กพฺพเตตุวา อรณฺเณ จิปีสฺสติ, ตสฺมี อนาคเตเชว ปลายิสฺสามิ'ติ. อถ
นํ อหํ ปุโรโต กจฺณามิ, ตวํ ปจฺณา อาคจฺญะยาสี'ติ วตุวา มกฺกสณฺณํ อา
จิกฺกจิตฺวา ปกฺกามิ. โส ตสฺสา กตกาเลโต ปฏฺจาย อุปฺปนฺนโทมนสฺโส ยถาปุเร
กิณฺจ วุตฺตํ อถตุวา สสีสํ ปารุปีตุวา อนฺโตปณฺณสาถาย ปชฺฌายนฺโต นิปชฺชิ.
มหาสตุโต ผลาผลํ อาทาย อาคนฺตุวา ตสฺสา ปทวลญฺชํ ทิสฺวา อัย มาตุ-
คามสฺส ปทวลญฺช, ปุตุตสฺส มม สีลํ ภินฺนํ ภวิสฺสตี'ติ จินฺตเนฺนโต ปณฺณสาถํ
ปวิสฺสวา ผลาผลํ โอตาเรตุวา ปุตุตํ ปุจฺจนฺโต ปจฺมํ คาทมาห :-

‘น เต กญฺจานิ ภินฺนานิ	น เต อุทกมาภตํ
อภฺคิปี เต น หาปีโต	ภินฺน มนุโทว ฌายสี'ติ. ^{๙๑}

ตตถ อภฺคิปี เต น หาปีโตติ อภฺคิปี เต น ชาลิโต. **มนุโทวาติ**
นิปฺปญฺโถ อนฺธพาโล วีย. โส ปีตุ กถํ สุตฺวา อุฏฺจาย ปิตโร วณฺทิตฺวา การเวเนว
อรณฺณวาเส อนฺตฺสหาปํ ปเวเทนฺโต คาทาทุวยมาห :-

‘น อุสฺสเห วเน วตุถุํ	กสฺสปามนฺตยามิ ตํ
ทูกฺโข วาโส อรณฺณสฺมี	รฏฺฐํ อิจฺฉามิ คนฺตเว.
ยถา อหํ อิโต คนฺตุวา	ยสฺมี ชนปเท วสํ
อาจารย์ พุรฺหุเม สิกฺขะเยยฺย	ตํ ฆมฺมํ อนฺตฺสาส มนฺ'ติ. ^{๙๒}

ตตถ **กสฺสปามนฺตยามิ** ตนฺตุ กสฺสป อามนฺตยามิ ตํ. **คนฺตเวติ** คนฺตุ.
อาจารย์ ยสฺมี ชนปเท วสามิ, ตตถ วสนฺโต ยถาอาจารย์ ชนปทจาริตฺตํ สิกฺ
ขะเยยฺย ชานะเยยฺย, ตํ ฆมฺมํ อนฺตฺสาส โอวทาหิ'ติ วทติ. มหาสตุโต สาธุ ตาตเทส
จาริตฺตํ เต กเถสฺสามิ'ติ วตุวา คาทาทุวยมาห :-

‘สเจ อรณฺณํ หิตฺวาน	วนมฺูลผลานิ จ
รฏฺเฐ โรจยเส วาสํ	ตํ ฆมฺมํ นิสามะหิ เม.
วิสํ มา ปฏฺิเสวิตฺโต	ปปาตํ ปรีวชฺช

^{๙๑} พ.ช. (บาลี) ๒๗/๔๐/๒๗๕, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๔๐/๔๐๓.

^{๙๒} พ.ช. (บาลี) ๒๗/๔๑-๔๒/๒๗๕, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๔๑-๔๒/๔๐๓.

ปงฺเก จ มา วิสัทธิโก ยตุโต จาสีวิเส จเร'ติ.^{๙๓}

ตตฺถ ฌมฺมนฺติ สเจ รกฺขวาสิ โรเจสิ, เตนฺหิ ตฺวํ ชนปทจาริตํ ฌมฺมํ นิ
 สามเหิ. ยตุโต จาสีวิเสติ อาสีวิสสุส สนฺติเก ยตุโต ปฏฺยตุโต จเรยฺยาสี, สก
 โกณฺโต อาสีวิสํ ปรีวชฺเชยฺยาสี'ติ อตุโก. ตาปสฺกฺมาโร สํจิตฺเตน ภาสิตสุส
 อตุถํ อชานนฺโต ปุจฺฉิ :-

‘กั นฺ วิสํ ปปาโต วา	ปงฺโก วา พุรฺหมจารินํ
กํ ตฺวํ อาสีวิสํ พุริ	ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต'ติ. ^{๙๔}

อิตโรปิสุส พุยาภาสิ :-

‘อาสโว ตาต โลกสุมี	สุรา นาม ปวฺจจติ
มนฺณโณ สุรภี วคฺค	สาทุ ชุทฺทสรูปโม
วิสํ ตทาหุ อริยา เส	พุรฺหมจริยสุส นารท.
อิตฺติโย ตาต โลกสุมี	ปมตฺตํ ปมเถนฺติ ตา
หฺรณฺติ ยฺวโน จิตฺตํ	คฺคํ ภฺจฺจํ ว มาลฺโล
ปปาโต เอโส อกฺขาโต	พุรฺหมจริยสุส นารท.
ลาโก ลีโลโก สกฺกาโร	ปฺปชา ปฺรกุเลสุ จ
ปงฺโก เอโสว อกฺขาโต	พุรฺหมจริยสุส นารท.
สสฺตฺถา ตาต ราชานो	อาวสนฺติ มหี อิมํ
เต ตาทิเส มนฺตฺสินฺเท	มหนฺเต ตาต นารท.
อิสฺสรานํ อธิปฺตีนํ	น เตสํ ปาทโต จเร
อาสีวิโส'ติ อกฺขาโต	พุรฺหมจริยสุส นารท.
ภตฺตตุโก ภตฺตกาเล จ	ยํ เกหํ อุปสงฺกเม
ยเตตฺถ กุสํ ชนฺญา	ตตฺถ ฌาเสสนํ จเร.
ปวิสิตฺวา ปฺรคฺคํ	ปานตฺถํ โภชนาย วา
มิตํ ขาเท มิตํ ภูณฺเช	น จ รูเป มนํ เกร.

^{๙๓} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๓-๔๔/๒๗๕, พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๓-๔๔/๔๐๓.

^{๙๔} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๕/๒๗๖, พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๕/๔๐๓.

โคภุจ มหุช กิราญญจ

สภา นิกิรณานิ จ

อารกา ปริวชเชหิ

ยานีว วิสมํ ปณฺหิตี.^{๙๕}

ตตถ อาสวโติ ปุปฺผาสวาทิ. วิสํ ตทาหุติ ตํ อาสวสงฺขาตํ สุรํ อริยา พุร
หมจริยสฺส วิสณฺหิตฺวาทิ. ปมตฺตุนฺติ มุญฺจสฺสตี. **ตฺถ ญฺจ** วาติ รุกฺขา ภสฺ
สิตฺวา ปตฺติตฺถลํ วิย. **อกฺขาโตติ** พุทฺธาทีหิ กถิโต. **สิโลโกติ** กิตฺติวณฺโณ. **สฏฺกา**
โรติ อณฺชลิคมฺมาทิ. **ปฺฐาติ** คณฺฐมาลาทีหิ ปฺฐา. **ปงฺโกติ** เอส โอสี-ทาปนญฺเจ
น ปงฺโกติ อกฺขาโต. **มหนฺเตติ** มหนฺตภาวปฺปตฺเต. **น เตสํ ปาทโต จเรติ** เตสํ
สนฺติเก น จเร, ราชกฺลุปโก น ภเวยฺยาสีติ อตฺถโก. ราชานो หิ อาสีวิสา วิย
มุหุตฺเตเนว กุชฺฌิตฺวา อนนฺยพฺยสนํ ปาเปนฺติ. อปิจ อนฺเต-ปฺรปฺปเวสเน วุต
ตาทินวเสนเปตฺถ อตฺถโก เวทิตฺพโ. **ภตฺตตฺถโถติ** ภตฺเตน อตฺถโก หุตฺวา.
ยเทตฺถ กุสฺสนฺติ ยํ เตสํ อุปสงฺกमितฺพเพสฺส เคहेสฺส กุสฺลํ อนนฺวชฺชํ ปณฺจจ
โคจรรหิตํ ชานนฺยยาสิ, ตตฺถ ฆาเสสนํ จเรยฺยาสีติ อตฺถโก. **น จ ฐเป มนํ** กเรติ
ปฺรกุเล มตฺตตฺถญฺ หุตฺวา โภชนํ ญฺญชฺนฺโตปิ ตตฺถ อิตฺถิฐเป มนํ มา กเรยฺยาสี
, มา จกฺขํ อุมฺมิเลตฺวา อิตฺถิฐเป นิมิตฺตํ คณฺเหยฺยาสีติ วทติ. **โคภุจ มหุช กิ**
ราญฺญติ อโย โปตฺถเกสฺส ปาโจ, อกฺภุจกถายํ ปน โคภุจ มหุช กิราสญฺจาติ วต
วา **โคภุจฺนติ** คณฺนํ จิตฺตญฺจณํ. **มชฺชนฺติ** ปานาคารํ. **กิราสญฺติ** ชุตฺตเกราญฺ
กชนนฺติ วุตฺตํ. **สภา นิกิรณานิ** จาติ สภาโย จ หิรณฺยสฺวณฺณนํ นิกิรณญฺ
นานิ จ. **อารกาติ** เอตานิ สพฺพานิ ทูโรโต ปริวชฺเชยฺยาสี. **ยานีวาติ** สปฺปิ
เตลยาเนน กจฺจนฺโต วิสมํ มกฺคํ วิย.

มาณโว ปิตุ กเถนตฺตเสว สตี ปฏฺฐิตฺวา ตาต อลํ เม มนฺตสฺสเปนฺนาติ
อาห. อตฺตสฺส ปิตา เมตฺตาทิภาวนํ อาจิกฺขิ. โส ตสฺสโสภาเท จตฺวา น จิตฺตเสว
ณฺนาภินฺญา นิพฺพตฺเตสฺ. อุโกปิ ปิตาปุตฺตา อปฺริหิณฺชณฺนา กาลํ กตฺวา
พุทฺธมโลเก นิพฺพตฺตีสฺ.^{๙๖}

ตสฺมา เอตฺถ ปากฺกํ พุทฺธมภาวนญฺจัน “ยถา จ พุทฺธมฺโน จตฺสโส ภาวนา อวิหิตา
โหนติ เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเปกฺขาติ, เอวเมว มาตาปิตูนํ ปุตฺตเกสฺส จตฺสโส ภาวนา อวิหิตา

^{๙๕} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๖-๕๓/๒๗๖, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๖-๕๓/๔๐๔-๔๐๕.

^{๙๖} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๑๕๙-๑๖๓.

โหนดิ. ตา ตสฺมี ตสฺมี กาเล เวทิตพฺพา :- กุญฺจิตตสฺมี หิ ทารเก ‘กทา นุ โข ปุตุตฺกํ อโรคํ ปริ
ปฺนฺณจกปจฺจกํ ปสฺสิตฺตสฺมา’ติ มาตาปิตฺตํ เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ยทา ปเนส มนฺโท อุตฺตนา-
เสยฺยโก อูกาหิ วา มงฺกุลาทีหิ ปาณเกหิ ทญฺโฆ ทุกฺขเสยฺยยา วา ปน ปิฬิตฺโต ปโรทติ วิรวติ,
ตทาสุส สทฺทํ สุตฺวา มาตาปิตฺตํ การุญญํ อุปฺปชฺชติ, อาชาวิตฺวา วิชาวิตฺวา ก็พนกาเล ปน โสภ-
นียวยสฺมี วา จิตกาเล ทารกํ โอโลเกตฺวา มาตาปิตฺตํ จิตฺตํ สปิมนฺเต ปกฺขิตตฺตตฺวิหตฺกปฺปาส-
ปิฏฺฏกํ วีย มฺหุทํ โหติ อามอิตฺตํ ปโมทิตํ, ตทา เนสํ มุทิตา ลพฺภติ. ยทา ปน เตสํ ปุตุโต
ทธาราภรณํ ปจฺจุปฺภุจาเปตฺวา ปาณฺเญกํ อการํ อชฺฌาวสติ, ตทา มาตาปิตฺตํ ‘สกุโกตฺตานิ โน
ปุตุตโก อุตฺตโน ฌมฺมตาย ยาเปตฺตุน’ติ มชฺฌตฺตภาโว อุปฺปชฺชติ, ตสฺมี กาเล อุเปกฺขาลพฺภ-
ตี’ติ อิมินา การณฺเนว ‘พฺรหฺมา’ติ มาตาปิตโร’ติ วุตฺตุน’ติ เอว เวทิตพฺพ.

๓.๒ ปุพฺพเทวภาวภูจํ

“ปุพฺพเทวาทิ เหน้ “ปุพฺพสทฺโท เทวสทฺโท จา”ติ เอว ปทฺจเนทวเสน ทญฺจพฺพ.
เตสฺ จ ปุพฺพสทฺโท “ปุพฺพติ ปฺรตี’ติ ปุพฺพ, ปุพฺพ ปฺรเน อปจฺจโย, อัย ‘ปุโย อุกฺโก อาทิ จา’ติ
ติณฺณํ อุตฺตนาํ วเสน โหตี’ติ เอว เวทิตพฺพ.^{๙๗} อภิธานวณฺณนายมฺปน “ปุพฺพติ ปฺรตี’ติ ปุพฺพ
,^{๙๘} ปุพฺพติ ปฺรตี’ติ ปุพฺพ,^{๙๙} ปุพฺพ ปฺรเน อปจฺจโย, ปุพฺพ ปุเยกฺคโต อาโท โส ทิสาทิ ติลฺงคิ
โก,^{๑๐๐} ตตฺถเอว จ ‘ปุยตี’ติ ปุโย, ปุย วิสฺรณฺทกฺคนฺเชสฺ อปจฺจโย,^{๑๐๑} ปุพฺพ อชฺติ กจฺจตี’ติ อุกฺก,
อช คมเน อปจฺจโย, ปจฺมํ อาทียเต คณฺหียเต’ติ อาทิ, อาปุพฺพ ทา ทาเน อปจฺจโย”ติ^{๑๐๒} วุตฺตํ.
ตสฺมาเมตฺต “อุกฺโก อาทิ ปจฺโม จา”ติ อิทํ สนฺธาย วุตฺโต. อถวา ปุพฺพเท’ติ ปุเร.^{๑๐๓} ตถา หิ

^{๙๗} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท ยมกวรรค-
ชราวรรค ๑๕๖ พระคาถา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๙๘} พระมหาสมปอง มุทิตโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๕.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗๗.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑๙.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๕.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗๗.

^{๑๐๓} สารตุณฺฏิกา (บาลี) ๑/๓/๔๒๕.

ปุพฺพสทฺโท ปุคฺคิณฺ-คตฺเต ยถารํ กาลเทศาทิวจโน, อิตฺถิลิงคตฺเต ทิสาทิวจโน, นปฺปสกลิงคตฺเต จานาทิวจโน.^{๑๐๔}

เอวมฺปน โส เทวสทฺโท “ทิวพฺพตีติ เทโว”^{๑๐๕} เวทิตพฺโพ. โส จ กิณฺนคตฺทิวธาตฺว-
อปฺจยวเสน วา ทิวธาตฺวณฺอปฺจยวเสน วา ปสฺสิทฺโธ โหติ. เอวญฺจ “เทวาคิ เจตํ สมฺมุตฺตทิวคฺเต
ตาปฺจยสมฺปยุตฺตํ ‘เทวานํ สมฺมูโห เทวตา’ติ,^{๑๐๖} ภาวตฺตทิวคฺเต ตาปฺจยสมฺปยุตฺตํ ‘เทวสฺส ภาว
เทวตา’ติ,^{๑๐๗} นามกิตฺตเก ตาปฺจยสมฺปยุตฺตํ ‘ทิวพฺพตีติ เทวตา, ทิวพฺพตี สึเลนา’ติ วา เทวตา’ติ
เอวํ นิพฺพจนวเสน เวทิตพฺพน”^{๑๐๘} นเยน ปจฺจเยหิ สทฺธิ ปทโยโค ทฏฺฐพฺโพ.

“เทวาคิ”^{๑๐๙} เจตํ พุทฺธสาสนไวหาเรน “เย จ มนุสฺสฏฺฐกาเล ปุพฺเพ กตาริการา,
เต กาลกตา ตสฺมี ตสฺมี สคฺเคเยว เทวานํ สหพฺยตฺตํ อฺปคจฺฉนฺตี”ติ เอวํ วุตฺตํ. “กตาริการา
ปนเนตํ “ปุพฺเพกตปฺญตฺตา”ติ”^{๑๑๐} สนฺธาย วุตฺตํ. กตปฺญตฺตาติ ปุพฺเพ อฺปจิตฺกฺสสตา.”^{๑๑๑} โส จ
สคฺโค ปุพฺเพ กตาริการวเสน เตสเมว นานาภาเวเน อตฺถิ. สคฺโคติ เจตํ “รูปาทิหิ วิสเยหิ
สฺสฏฺฐจฺจ อคฺโค’ติ สคฺโค”ติ”^{๑๑๒} เอวํ วุตฺตํ โหติ.

เทวตา हि กามปฺปสิยฺยตฺตเทวตาวเสน เจว กามวิสิยฺยตฺตเทวตาวเสน จ ทฺวิธา โหติ.
เตสฺสุ จ กามปฺปสิยฺยตฺตา จาตุมฺหาราชาทิกเ”^{๑๑๓} ฉ เทวปภเว สนฺธาย วุตฺตา. กามวิสิยฺยตฺตา

^{๑๐๔} พระอัครกัณฐกเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖๔.

^{๑๐๕} พระมหาเวทย์ วัณฺณ, แบบเรียนบาลีไวยากรณ์สมบุรณ์แบบ เล่ม ๕ นามกิตก์, พิมพ์ครั้งที่
๒,(นครปฐม : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน ม.มหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

^{๑๐๖} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ไวยากรณ์บาลี, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒๕.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๘.

^{๑๐๘} พระมหาเวทย์ วัณฺณ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๑๐๙} พระมหาสมปอง มุทฺติโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๐.

^{๑๑๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๔/๒๔๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๕, อ.จ.ตฺต. (บาลี) ๒๑/๓๑/๓๗, อ.จ.
ตฺต. (ไทย) ๒๑/๓๑/๕๐, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๔/๒๖๐, อ.จ.ตฺต.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๓๒๗, ที.ปา.ฎีกา (บาลี)
๓๕๔/๓๕๖, อ.จ.ตฺต.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๑/๓๕๑.

^{๑๑๑} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๕๔/๒๖๐, อ.จ.ตฺต.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๓๒๗, พ.อ. (บาลี) ๔/๑๑๔.

^{๑๑๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๑๖๗, อ.จ.ตฺต.ฎีกา (บาลี) ๓/๒-๗/๑๐๗. (อ.ปาโย, ทศฺคฺติ, วินปฺโต, นิรโย)

^{๑๑๓} ดูเชิงอรรถที่ ๒ ใน พ.ม. (ไทย) ๒๕/๗/๓๖, และเชิงอรรถที่ ๑ ใน พ.อ. (ไทย) ๓๐/๑/๔๓, พ.
ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖.

ตุ พุรหม-ปารีสชชาติเก วีสติ สนุชาเยว วุตตา. เต จ พุรหมปารีสชชาติกา กามวิสยตุ
ตา “**พุรหมมาติ** พุททสาสเน นามเน ปากฎา อาทิตโต ปฎจาย วุตตา. ตสมมา กิณจิ ปุเนตถ น
วตตพพ. อิทานิ ปน จาตุมหาราชชาติกา กามา^{๑๑๔} ปฎิสยตุตา आयती वततपुपा. तमज
वैवसतुतस वैवज्जि वैवमेव वुत्तनयेन त्त्वज्जप

“**ติทสาติ** เทวตา. เอตถจ ติทสาตวอปจยวเสน ปสิทฐิ, ชาติสตุ
ตา-วินาสสงฆาตา ติสโส ทสา ปริมาณา เอเตสนุ’ติ **ติทสา**, เอเต हि มนุส
สาทโย วिय พุทฐิวิปริณามขเยहि น ยุชชนติ, ปญจวิสตีวสสุทเทสิยา เอ
อุปปชชนติ สนติ วินสสนติ จ, ติทसानนุ’ติ ติกขตตุ ทสนน,^{๑๑๕} **ติทสาติ**
ตาวตีสมวนา.^{๑๑๖} **อมราติ** เทวตา. มรธาตวอปจยวเสน ปสิทฐิ, มรณ มโร,
โส เยส นตถิ, เต อมรา, ตัง วิมานัง อภิขมมาย อมรานัง สุขเขสิน.^{๑๑๗} **เทวาติ** เท
ตา. ทิวธาตวอปจย-วเสน, ทิพพนติ ปญจहि กามคฺเณहि อตฺตโน วา อิทธิยา’
ติ เทวา, กิพนติ โชนนติ จ,^{๑๑๘} ปญจहि กามคฺเณहि อตฺตโน อตฺตโน เทวา
นุกาวสงฆาเตहि อิทธิวิเสสเสहि จ ทิพพนติ กิพนติ ลพนติ โชนนตี’ติ เท
วา, ตตถ กามเทวา กามคฺเณहि เจว อิทธิวิเสสเสहि จ อิตเร อิทธิวิเสสเส
ทิพพนตี’ติ เวทิตพพา,^{๑๑๙} **ทิพพนตี**ติ เทวา, ปญจहि กามคฺเณहि กิพนติ,
อตฺตโน วา สิริยา โชนนติ,^{๑๒๐} ภูมมา เทวา สททมนุสสาเวสฺสุ,^{๑๒๑}
เกวลกปฺปา จ เทวา ตาวตีสา สฐมมาย สภาย สนนินสนนา โหนติ สนนิปติ
ตา.^{๑๒๒} **วิพฐาติ** เทวตา. พุทธาตวอปจยวเสน, วิพฐณนติ น สุปนตี’ติ

^{๑๑๔} พ.ม. (บาลี) ๒๕/๑, ๓-๔, ๖-๗/๑-๒, ๕, ๕, ๑๕, ๒๒, พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑, ๓-๔, ๖-๗/๑-๔, ๗, ๑๕, ๒๔, ๓๔, พ.ญ. (บาลี) ๓๐/๘, ๖๕/๓๘-๓๙, ๑๔๙, พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๘, ๖๕/๖๖-๖๗, ๒๔๖, พ.ป. (บาลี) ๓๑/๓๒/๘๗-๘๘, พ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๒/๑๒๑-๑๒๒, พ.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๑-๑๓, พ.ญ.อ. (บาลี) ๘, ๑๓๖/๘, ๑๒๘, พ.ป.อ. (บาลี) ๑/๓๒/๓๑๑-๓๑๔, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓๐๕/๒๓๑, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๘/๒๐, ๒๔.

^{๑๑๕} ศ.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๓๐.

^{๑๑๖} พ.อ.ป.อ. (บาลี) ๑/๖๐๗/๓๖๑.

^{๑๑๗} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๘๐๐/๒๐๘, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๘๐๐/๓๐๕.

^{๑๑๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓/๓๖.

^{๑๑๙} อภ.วิ.อ. (บาลี) ๑๐๒๑/๕๖๔-๕๖๖, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๘/๒๔.

^{๑๒๐} พ.ญ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๖, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๔๐๒.

^{๑๒๑} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๖/๒๓, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๖/๒๕.

^{๑๒๒} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๒, ๒๕๔/๑๗๘, ๑๘๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๒, ๒๕๔/๒๑๒, ๒๒๗.

วิพฺฐา, อตีตนาถคตชาติ วิพฺฐมณฺตีติ วิพฺฐา. สุราสีติ เทวตา. อสราตว
อีปจยวเสน, สุราโกชนภณฺชนสีลตาย สุราสีโน. สุราติ เทวตา.
สุรธาตวณปจยวเสน, สมฺพุทฺฐสุรา อตฺถิ เยสํ, เต สุรา, สุรณฺตี วา กิพฺนฺตีติ
สุรา, สุเขน รณฺตีติ วา สุรา, ชโย สุรานํ อสุรา ปราชิตฺ,^{๑๒๓} สุรา
นาม เทวา.^{๑๒๔} มรฺตติ เทวตา. มรธาตวอฺปจยวเสน, ที่มายุกาปิ สมานา ยถา
ปริจฺเณทํ สมฺปตฺตกาเล มรณฺตี สีเลนาติ มรฺ, ฉตฺตํ มรฺ ฐาเรยฺยมณฺตลิกฺเข
,^{๑๒๕} มรฺตติ อมรา.^{๑๒๖} ทิโวภาติ เทวตา. ทิวธาตวอฺปจยวเสน, ทิโว เทว
โลโก โอโก อาสโย เยสํ เต ทิโวภา. อมตปาติ เทวตา. ปาธาตวอฺปจยว
เสน, สุราหารสฺส ปาตพฺพสฺสปี สมภวโต อมตํ ปิวนฺตีติ อมตปา, อมโตสฺ
วา ปิวนฺตีติ อมตปา. สคฺควาสีติ เทวตา. สคฺคธาตววาสีปจยวเสน, สค
เควสนสีลตฺตา สคฺควาสีโน. นิชฺชราติ เทวตา. ชราธาตวณปจยวเสน,
สทา ปณฺจวีสตีวสฺสทุทฺเทสียตฺตา นิรากตา ชรา เอเต สนฺติ นิชฺชรา. อนิ
มิสาติ เทวตา. มิสธาตวอฺปจยวเสน, น นิมนฺตีติ อนิมิสา, ภมฺภา
นิจฺจลํ กโรนฺตีติตฺตยตฺถ. ทิพฺพาติ เทวตา. ทิวสธาตวอฺปจยวเสน, ทิเว
วสนฺตีติ ทิพฺพา, มานุสฺสกา อมานุสฺสกา จ ทิพฺพา,^{๑๒๗} ทิพฺพา เทวโลเก
ชาตา,^{๑๒๘} มหตี จ ทิพฺพปริสา สมณฺตโต นิสนฺนา โหนฺตี.^{๑๒๙} เทวตา,
เทวตานีติ เทวตา. ปจฺมํ เทวสทฺทตาปจยวเสน, ทฺติยํ เทวตาสทฺท
นิปจยวเสน, เทวา เอว เทวตา, สกตฺเถ เทวสทฺทโต ตาปจฺโย เทวตา
เอว เทวตานี, สกตฺเถ นิปจฺโย, อปฺเมติ เอตฺถ ปจฺมสกตฺติกวเสน อิตฺติ-
ลึงฺคตฺตํ, ทฺติยสกตฺติกวเสน นปฺสกลึงฺคตฺตํ เวทิตพฺพํ, ทฺติยสกตฺติกวเสน
วา ทฺวิลึงฺคตฺตํ, ตตฺถ ยทฺทปฺปนา นิปาตนา สีชฺชนฺตีติ กจฺจาณสฺส
เตน อิตฺติ-ลึงฺคปฺกฺเข ยทาทีนา นิการาเทโส, อมรโกเส ‘เทวตานี ปฺเม

^{๑๒๓} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๖๘๗/๔๖๕, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๖๘๗/๖๖๓.

^{๑๒๔} พ.ศ. (บาลี) ๔๕/๓๒๐.

^{๑๒๕} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๖๕๔/๔๗๐, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๖๕๔/๖๖๔.

^{๑๒๖} พ.ศ. (บาลี) ๕๓/๑๓๗.

^{๑๒๗} พ.ศ. (บาลี) ๒๖/๖๕๑/๖๒, พ.ศ. (ไทย) ๒๖/๖๕๑/๗๓.

^{๑๒๘} พ.ศ. (บาลี) ๑/๒๖/๑๒๗.

^{๑๒๙} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘๒, ๒๕๔/๑๗๘, ๑๘๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๒, ๒๕๔/๒๑๒, ๒๒๗.

วา, วิกปเปณ ปุณฺณลึงเก, นิจุจํ นปุสเก'ติ วุตฺตํ, อมรโกสฎีกาย 'สกตฺติกา ปกฺติโต ลิงฺควจฺจนาณิ อติวตฺตุนฺตี'ติ ปุณฺณปุสกกตฺตํ, ตตฺถ สกตฺติกาติ ทฺติย สกตฺติกํ วุตฺตํ, ปกฺติโตติ ปรมสกตฺติกํ, เตน วุตฺตํ **ปุณฺณปุสกกตฺตุนฺตี**, อิตฺรธา ตาปจฺจยฺนตฺตสฺส นิจุจํ อิตฺติ-ลึงฺกตฺตาย อิตฺติลึงฺกตฺตเมว วเทยฺยา'ติ วุตฺตํ , เทวตา ภควโต เอตมตฺถํ อารโหเส^{๑๓๐}, อถโข อณฺณตฺตรา เทวตา,^{๑๓๑} เทว ตานิ อากนฺตฺวา อารโหจํ สุตฺวา,^{๑๓๒} ตตฺถ เทวตาสทฺโท อิตฺติลึงฺกตฺตํ, เทวตานิสทฺโท นปุสกลึงฺกตฺตํ, เทวตานํ ปน เวจฺจํ 'สุปฺพพา, สุมฺนา, ติทิ เวสา, อาทิตฺเตยฺยา, ทิวิสทา, เลขา, อทิตินฺนุทฺทา, อาทิจฺจา, ริกโว, อโสปปา, อมจฺจา, อมตาสนา, อคฺคิมฺฆา, หวิโกชฺนา, คิรพฺพาณฺนา, ทาน-วารโย, พินฺ ทารกา, ปุชฺชียา, จิรายุกา, สคฺคิโน, นโมสทา'ติ^{๑๓๓} เอว เวทิตฺตพฺพนฺ'ติ.

“เทโวติ เจตํ ปุณฺณลึงฺกตฺตํ โหติ, “เทโวติ อิตฺติลึงฺกตฺตํ, “ทิพฺพตฺติ กุริยาชฺชยาตฺตปทํ. เอวญฺเจตฺถ “เทวานํ กิพฺพนฺจฺจนาณํ, ทิพฺพนฺตี เอตฺถา'ติ เทโว, ทิพฺพนฺตี วุฑฺฒิ วิรุพฺหิ กจฺจนฺตี โลกา อนเณนา'ติ เทโว,^{๑๓๔} วิสุทฺเธ อุปฺวิทฺเธ วิคตฺวลาหเก เทเว,^{๑๓๕} เทโวติ เมโฆ'ติ^{๑๓๖} เทวณฺณเมฆตฺถว เสน อุตฺทาหรณํ ทญฺจพฺพ.

“เทวตาติ เจตํ เทวปฺตฺตวเสน เจว เทวธีตฺตวเสน จ สาธารณวจฺจนาณวเณ วุตฺตํ. เอวญฺเหตํ ยถาวุตฺตํ “เทวตาติ จิทํ เทวานํปิ เทวธีตฺตานํปิ สาธารณวจฺจนาณ'ติ^{๑๓๗} วุตฺ ตนเณน ทญฺจพฺพ. เอตฺถ จ อุตฺทาหรณํ “อิทฺมโวจฺจ สา เทวตา,^{๑๓๘} นามโคตฺตวเสน อปากฺกฺวา เอกา เทวตา,^{๑๓๙} สพฺพพา เทวตา,^{๑๔๐} เทวตา หิ มนุสฺสโลกํ อากจฺจมาณา...กาเยน

^{๑๓๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๘/๑๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘/๑๕.

^{๑๓๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๕/๒๑๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๕/๒๖๗, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๓๑.

^{๑๓๒} จ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๔/๓๒๒.

^{๑๓๓} พระมหาสมปอง มุทิตโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๘.

^{๑๓๔} พระมหาสมปอง มุทิตโต, เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๗-๘๘.

^{๑๓๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๕๘/๑๕๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๘/๑๕๒.

^{๑๓๖} ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๓๔๐/๓๐๓.

^{๑๓๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๓๑, จ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๙๙.

^{๑๓๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๕-๒๕๐/๒๑๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๕-๒๕๐/๒๖๘-๒๖๙, จ.สุ.อ. (บาลี)

^{๑๓๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๓๑, จ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๙๙.

อาคจฺจนฺติ,^{๑๔๑} เทวตา กิร...โอหิตโสตา สฺจนฺตี”ติ^{๑๔๒} เอวมาทึนา นเยน เวทิตพฺพํ. เตสุ จ “สา เทวตา, เอกา เทวตาติ วจฺนํ เอกวจนฺตติลฺลึงคตฺตฺรปวเสน, “สพฺพา เทวตาติ เอกวจนฺพหฺวจนฺตติลฺลึงคตฺตฺรปวเสน, “เทวตา หิ มนุสฺสโลกํ อาคจฺจมานาติ พหฺวจนฺปฺลฺลึงคตฺตฺรปวเสน, “เทวตา กิร โอหิตโสตา สฺจนฺตีติ ปฺลฺลึงคตฺตติลฺลึงคตฺตฺรปวเสน ทฏฺฐพฺพํ.

ตสฺมา “ปฺพพสทฺเท จ เทวสทฺเท จา”ติ ทฺวิสฺส สทฺเทสฺส สมาสปฺปทโยโค “ปฺพพเทโว, ปฺพพเทวตา วา”ติ เอวํ ทฏฺฐพฺพํ. ปฺพพํ เทวา ปฺพพเทวา, ปฺพเพ วา เทวา ปฺพพเทวา,^{๑๔๓} อถวา ปฺพพํ เทวตา ปฺพพเทวตา, ปฺพเพ วา เทวตา ปฺพพเทวตา. อิมสฺมิณฺจ พุทฺธสาสเน เทวปฺปเกโท สมฺมุติอุปฺปตฺติวิสฺสุทฺธิเทวเสน ตฺวิโร โหติ. เอวญฺหิ ยถาวุตฺตํ จุพฺพนิตฺเตสาทึปาลิยํ วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“เทวติ ตโย เทวา สมฺมุติเทวา จ อุปฺปตฺติเทวา จ วิสฺสุทฺธิเทวา จ. กตเม สมฺมุติเทวา ? สมฺมุติเทวา วุจฺจนฺติ ราชานํ จ ราชกุมารานํ จ เทวียํ จ. อิมํ วุจฺจนฺติ สมฺมุติเทวา. กตเม อุปฺปตฺติเทวา ? อุปฺปตฺติเทวา วุจฺจนฺติ จาคู มหา-ราชิกา เทวา, ตาวตฺตีสา เทวา, ยามา เทวา, ตฺสึตา เทวา, นิมฺมานรติ เทวา, ปฺรณิมนฺตวสวตฺตี เทวา, พุทฺธกายิกา เทวา, เย จ เทวา, ตพฺพตฺตริ. อิมํ วุจฺจนฺติ อุปฺปตฺติเทวา. กตเม วิสฺสุทฺธิเทวา ? วิสฺสุทฺธิเทวา วุจฺจนฺติ ตถาคต-สวากา อรหฺนํโต จินฺนสวา, เย จ ปจฺเจกพุทฺธา. อิมํ วุจฺจนฺติ วิสฺสุทฺธิเทวา. ภควา สมฺมุติเทวานญฺจ อุปฺปตฺติเทวานญฺจ วิสฺสุทฺธิเทวานญฺจ เทโว จ อติเทโว จ เทวติเทโว จ สึหสิโห นาคนาโค คณฺณคณฺนิ มุณิมนฺนิ ราชราชา” ติ.^{๑๔๔}

เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ มูลปณฺณาสกาวณณนาทิสฺส อฏฺฐกถาสฺส วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

^{๑๔๑} ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๓๔๐/๓๐๓.

^{๑๔๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๓๒.

^{๑๔๒} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓/๓๑๐.

^{๑๔๓} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐,

^{๑๔๔} จ.ญ. (บาลี) ๓๐/๓๒, ๑๑๕/๕๖, ๒๓๕, จ.ญ. (ไทย) ๓๐/๓๒, ๑๑๕/๑๖๐-๑๖๑, ๓๘๗-๓๘๘, อภิ.

วิ. (บาลี) ๓๕/๑๐๒๑/๕๑๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๑/๖๖๕.

“สมมุติเทวาทิ ‘เทโว เทวี’ติ เอว โลกสมมุติยา เทวา. **อุปปตฺติเทวาทิ**
เทวโลเก อุปฺปนฺนตฺตา อุปฺปตฺติยา เทวา. **วิสุทธิเทวาทิ** สพฺเพสํ เทวานํ ปุ
ชารหา สพฺพกิเลสวิสุทธิยา เทวา. **ราชานติ** มุทฺธาภิสิตฺตขตฺติยา. **เทวียติ**
เตสํ มहेสีย. **กุมาราทิ** อภิสิตฺตราชุนํ อภิสิตฺตเทวีย กุञฺฉิสมิ อุปฺปนฺนกุมาร. **อุโปสถกมฺมํ** กตฺวาติ จาตุทฺทสาทีสุ อญฺญํกสมนฺนาคํ อุโปสถํ อุปวสีตฺวา.
อิทานิ ยสฺมา ปริตฺตทานาทีปญฺณกมฺมํ มนุสฺสโสภกฺขตฺยา ปจฺจโย, มตฺตโส กตํ
มนุสฺสโสภกฺขตฺยา อธิมตฺตํ, อธิมตฺตภาเวปี นานปฺปการเกทโต นานป
ปการสฺส ขตฺติยมหาสาลาทิภาวสฺส ปจฺจโย, ตสฺมา ตสฺส วเสน อุปฺปตฺติเกท
ทสฺเสนโต **อุปฺเปกฺจเจ** **คหปติมหาสาลานนฺไดอาทิ**มาห. ตตฺถ มหาสาลโร เอ
เตสนฺ’ติ **มหา-สาลา**, รการสฺส ปน ลการํ กตฺวา มหาสาลา’ติ วุตฺตํ. **คหปติ**โย ว
มหาสาลา **คหปติ**สุ วา มหาสาลา’ติ **คหปติมหาสาลา**. **เสเสสุปี** เอเสว นโย.
ตตฺถ ยสฺส เกहे ปจฺจิมฺนฺเตน จตฺตาพีสโกฏฺฐนํ นิธานคตํ โหติ,
กหาปณานญจ ปญจ อมฺพณานิ ทิวสวพฺพไซ นิภฺขมติ, อยํ **คหปติมหาสาล**
นาม. ยสฺส ปน เกहे ปจฺจิมฺนฺเตน อสีติโกฏฺฐนํ นิธานคตํ โหติ,
กหาปณานญจ ทส อมฺพณานิ ทิวสวพฺพไซ นิภฺขมติ, อยํ พุราหุณฺณมหา
สาลอ นาม. ยสฺส ปน เกहे ปจฺจิมฺนฺเตน โกฏฺฐตฺถนํ นิธานคตํ โหติ,
กหาปณานญจ วิสติ อมฺพณานิ ทิวสวพฺพไซ นิภฺขมติ, อยํ ขตฺติยมหาสาล
นาม. **สหพฺยตฺนติ** สหาวํ, ‘สภากา หุตฺวา นิพฺพตฺตตฺนติ’ติ อตฺถโ. ‘จาตุมหาราช
ิกานนฺ’ติอาทีสุ **จาตุมหาราชิกา** นาม สีเนรฺูปพฺพตฺตสฺส เวมฺขณเ โหนติ. **เตสุ**
ปพฺพตฺตฏฺฐกาปี อตฺถิ อากาสฏฺฐกาปี, **เตสํ** ปรมฺปฺรา จกฺกวาพฺพพฺตํ ปตฺตา.
จิทฺฐาปโทสิกา มโนปโทสิกา สีต-วลาหกา อญฺหวลาหกา จนฺทิมาทเวปฺตุ
โต สุริโย เทวปฺตุโต’ติ เอเต สพฺเพปี จาตุมหาราชิกเทวโลกฏฺฐกา เอว. **เตตฺติส**
ชนา ตตฺถ **อุปฺปนฺนาติ** ดาวตฺติสา. **อปีจ** **ดาวตฺติสา**ติ **เตสํ** เทวานํ นามเมวา’ติ
วุตฺตํ. **เตปี** อตฺถิ ปพฺพตฺตฏฺฐกา, อตฺถิ อากาสฏฺฐกา. **เตสํ** ปรมฺปฺรา จก
กวาพฺพพฺตํ ปตฺตา. ตถา ยามาทีนํ. **เอกเทวโลเกปี** หิ เทวานํ ปรมฺปฺรา จก
กวาพฺพพฺตํ **อุปฺปตฺตา** นาม นตฺถิ. ตตฺถ ทิพฺพํ สุขํ ยาตา ปยาตา สมฺปตฺตา’ติ
ยามา. **ตฺถุจา** ปหฺฏฺฐา’ติ **ตฺถุสตา**. ปกตฺติปฺปิตฺตารมฺมณโต อติเรเกน รมิตฺถกาม
กาเล ยถารุจิเต โภเก นิมฺมิณฺติว นิมฺมิณฺติว รมนฺติ’ติ **นิมฺมานรติ**. **จิตฺตาจาร์** ณ

ควา ปเรหิ นิมฺมิเตสุ โภเคสุ วถฺ วตฺเตนตี’ติ **ปรนิมมิตวสวัตตี**”ติ.^{๑๔๕}

ตตฺถ หิ อรหตฺปิณาสเวหิ สทฺธิเยว พุทฺธสงฺขาตวิสุทฺธิเทโว สเทวโลเก เสฏฺโฐ เสฏฺโฐ. เต จ สมฺมุติอุปฺปตฺติเทวเสน เทว เทวา กามปฺภิสฺสยฺตฺตา. เต ปน พุทฺธาทโย วิสุทฺธิ-เทวา ปริสุทฺธา กามวิสฺสยฺตฺตา. อถว ตตฺถ สมฺมาสมฺพุทฺโธเยว มหาปฺริโส อคฺคปฺริโส เสฏฺฐปฺริโส วิสฺสิฏฺฐปฺริโส ปาโมกฺขปฺริโส อุตฺตมปฺริโส ปชานปฺริโส ปวเรปฺริโส.^{๑๔๖} โส หิ สมฺมุติอุปฺปตฺติวิสุทฺธิ-เทวานเมว เทวาทิเทโว. เอวญฺเจตฺม ยถาวุตฺตํ มหาวารวคฺคาทปาลิยํ วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพ :-

“สตุตฺตา อปฺทา วา ทฺวิปฺทา วา จตฺตปฺทา วา พหุปฺทา วา รุปีโน วา อรูปีโน วา สณฺณิโน วา อสณฺณิโน วา เนวสณฺณินาสณฺณิโน วา, ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ”ติ.^{๑๔๗}

เตสุ จ สมฺมุติวิสุทฺธิเทวานํ มรณํ อิมสฺมี มนุสฺสโลเก ชนानํ สาธารณฺเนน ปากฺกํ โหติ. เอตฺถเว ปน อุปฺปตฺติเทวสฺส มรณํ ชนानํ น ปญฺญาติ. ตสฺมา ตสฺส เทวโลกโต จวนการณํ เอวมายตี วตฺตพฺพตฺถานุกฺกเมน ทญฺจพฺพ. เอวญฺหิ ตํ อิติวตฺตกปาลิยํ วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพ :-

“ยทา ภิกฺขเว เทโว เทวกาเย จวนธมฺโม โหติ, ปญฺจสฺส ปุพฺพนิมิตฺตานิปาตุกฺวานฺติ ‘มาลา มิตฺถานฺติ, วตฺถานิ กิลิสุสฺสนฺติ, กจฺเจหิ เสทา มุจฺจนฺติ, กาเยทฺตพฺพณฺณิยํ โอกฺกมฺติ, สเก เทโว เทवासเน นาภิรมฺตี”ติ.^{๑๔๘}

เอวญฺเจตฺม ปาลิยํ ยถาวุตฺตํ อิติวตฺตกวณฺณนาทีสุ อญฺจกถาสฺส วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพ :-

“เทโวติ อุปฺปตฺติเทโว. ตโย หิ เทวา สมฺมุติเทวา อุปฺปตฺติเทวา วิสุทฺธิ-เทวาทิ. เตสุ สมฺมุติเทวา นาม ราชานो ขตฺติยา. **อุปฺปตฺติเทวา** นาม จาตุ-มหาราชิกโต ปญฺจาย ตทฺสปริเทวา. **วิสุทฺธิเทวา** นาม จิณาสวา. อิธ ปน

^{๑๔๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓/๓๖, พ.พ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๖, พ.อิตฺติ.อ. (บาลี) ๘๓/๒๕๐, พ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๖/๑๘๕, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๑๐๒๑/๕๖๔-๕๖๖ ; พระอัครกวีตเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๗-๕๗๘.

^{๑๔๖} พ.พ.อ. (บาลี) ๕/๑๐.

^{๑๔๗} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๑๓๕/๓๕-๔๐, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๓๓-๓๔, อ.จ.ตฺถก. (บาลี) ๒๑/๓๔/๓๕, อ.จ.ตฺถก. (ไทย) ๒๑/๓๔/๕๓.

^{๑๔๘} พ.อิตฺติ. (บาลี) ๒๕/๘๓/๒๕๘-๒๕๙, พ.อิตฺติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗.

กามาวจรเทโว อธิปเปโต. เตน วุตต์ ‘เทโว’ติ อุปปตฺติเทโว’ติ. เทวกายาติ
เทวสมุหโต เทวภูจนโต วา, เทวโลกโตติ อตุโธ. สมุหนิวาสวาทโก หิ อัย
กายสทฺโท. **จวนธมฺโม**ติ มรณธมฺโม, ‘อายุกฺขเยน วา ปุณฺณกฺขเยน วา
อุปฺภุจิตมรณ’ติ อตุโธ. **ปญฺจสฺส ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุภวณฺตี**ติ อสฺส
อุปฺภุจิตมรณสฺส เทวปฺตฺตสฺส ปญฺจ มรณสฺส ปุพฺพนิมิตฺตานิ อุปฺปชฺชนฺติ,
ปกาसानิ วา โหนฺติ. **มัลลา มิลาณนฺตี**ติ เตน ปิพนฺธิตมัลลา มชฺฌนฺทิกสมเย
อาตเป จิตฺตา วีย มิลาตา วิหตโสภา โหนฺติ. **วตฺถานิ กิลิสฺสนฺตี**ติ สรทสมเย
วิคตฺวลาหเก อากาเส อพฺพุตฺสทกฺกมานพาลสูริยสทิสปฺปภาณิ นานาวิราค-
วณฺณานิ เตน นีวตฺถปารุตฺตวตฺถานิ ตํขณฺเวย กทฺทเม จิปีตฺวา มทฺทิตานิ วีย
วิหตปฺปภาณิ มลีนานิ โหนฺติ. **กจฺเจहि เสทา มุจฺจนฺตี**ติ สุปริสฺสุทฺทชาติมณิ วีย
สุตฺถิกขิตฺติปฺปาจริยรจิตฺตวณฺณปฏฺิมา วีย จ ปุพฺเพ เสทมลชฺลลิกการิตฺตสรีรสฺส
ตสฺมี ขณฺเ ออุโภหิ กจฺเจहि เสทธารา สนฺทฺนฺติ ปกฺขมรณฺติ. น เกวลญฺจ กจฺ
เจहिเยว, สกฺลสรีโรปิ ปนฺสฺส เสทชฺลลกณฺณิกา มุจฺจติเยว, เยน อามุตฺต-มุตฺ
ตาชาลควจฺจโต วีย ตสฺส กาโย โหติ. **กายเย ทฺวพฺพณฺณิโย โอกฺกมตี**ติ ปุพฺเพ
ปฏฺิสนฺธิโต ปฏฺุสย ยถาณฺภาวํ เอกโยชนํ ทฺวิโยชนํ ยาว ทฺวาทโยชนมตฺตมปิ
ปเทสํ อากาย ฬริตฺวา วิชฺโชตฺมาโน กาโย โหติ ขณฺฑิจฺจปาลิจฺจาทีวิริโต, น
สํติ น อุนฺหํ อุปฺฆาตกํ, เทวธิดา โสฬสวสฺสทฺทเทสิกา วีย โหติ, เทวปฺตฺโต วิ
สตี-วสฺสทฺทเทสิโก วีย, ตํขณฺณเวย นีปฺปเก นิตฺเตเช กายเย วิรูปภาโว อนุปฺวิสตี
สณฺจติ. **สเก เทโว เทวสเน นาทิรมตี**ติ อตฺตโน อจฺจรากเจहि สทฺธี กิพน-
ปริจฺจรณกทฺิพฺพาสเน น รมตี, น จิตฺตสฺสาทํ ลภตี. ตสฺส กิร มนุสฺสคณฺณาย
สตฺตตี ทิวเสหิ มรณํ ภวิสฺสตี’ติ อิมานิ ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุภวณฺติ. โส
เตสํ อุปฺปตฺติยา ‘เอวรูปาย นาม สมฺปตฺติยา วินา ภวิสฺสามิ’ติ พฺลวโสกาภิกฺขโต
โหติ. เตนสฺส กายเย มหาปริพาโห อุปฺปชฺชนฺติ, เตน สพฺพโต กตฺเตหิ เสทา
มุจฺจนฺติ. จิรตฺร กาลํ อปริจิตฺตทฺุโข ตํ อธิวเสตฺถํ อสฺสโกนฺโต เอกจฺโจ ‘ทฺยหามิ
ทฺยหามิ’ติ กนฺทฺนฺโต ปริเทวนฺโต กตฺถจฺจ อสฺสาทํ อลภณฺโต วิชฺปฺปนฺโต วิลปนฺ
โต ตหิ ตหิ อาหิณฺทติ. เอกจฺโจ สตี อุปฺภุจเปตฺวา กายวาทาหิ วิการํ อภิโรนฺ
โตปิ ปิยวิปฺปโยคทฺุภํ อสฺหนฺโต วิหณฺณมาโน วิจฺรตี. อิมานิ ปนฺ ปุพฺพนิมิตฺ
ตานิ ยถา โสเก มหาปุณฺณานิ ราชราชมหามตฺตาทีนฺเวย อุกฺกาปาตภูมิ

จาล-จนฺตคฺคาหาทีนํ นิमितฺตานํ ปญฺญาณนฺติ, น สพฺเพสํ, เอวเมว มหเสฏฺขเท
วานํเยว ปญฺญาณนฺติ. อุปฺปนฺนํ นํ จ ตานํ ‘อิมานํ มรณสฺส ปุพฺพนิมิตฺตานํ นาม’
ติ เกจิ เทวา ชานนฺติ, น สพฺเพ. ตตฺถ โย มนุสฺสํ กุสฺลกมฺเมเน นีพฺพุตฺโต, โส
‘อิทานิ โก ชานาติ ‘กุหิ นีพฺพุตฺติสฺสามิ’ติ ภาณนฺติ. โย ปน มหาปุณฺณโฆ, โส
‘พหุ มยา ทานํ ทินฺนํ, สีสํ รกฺขิตํ, ปุณฺณํ อุปจิตํ, อิตฺถ จุตฺตสฺส เม สุกฺคิเยว
ปาฏิกงฺขา’ติ น ภาณนฺติ น วิกรมฺปติ. เอวํ อุปฺภุจฺจิตฺตปุพฺพนิมิตฺตํ ปน ตํ คเหตุวา เทว
ตา นนฺททวํ ปเวเสนฺติ, สพฺพเทวโลเกสฺส นนฺททวํ อตฺถิเยว’ติ.^{๑๔๙} เทว
ตานํ ปน ‘มนุสฺส-คณฺณาวเสน อิทานิ สตฺตทํ ทิวเสหิ จุตฺติ ภวิสฺสตี’ติ
ปญจ ปุพฺพนิมิตฺตานํ อุปฺปชฺชนฺติ :- มาลา มัลลยณฺติ, วตฺถานํ กิลิฺสฺสนฺติ, กจฺ
เจหิ เสทา มุจฺจนฺติ, กาเย ทฺวพฺพณฺณํ โอกกมฺติ, เทโว เทवासเน น สณฺจ
าติ. ตตฺถ มาลาติ ปฏิสันฺธิคฺคหณฺทิวเส ปิลนฺธนฺมาลา. ตา กิร สณฺจิสฺตสฺส
สาธิกา สตฺตปณฺณาส-วสฺสโกฏฺธิโย อมัลลยิตฺวา ตทา มัลลยณฺติ. **วตฺถเอสฺปิ** เอ
เสว นโย. เอตฺตํ ปน กาลํ เทวานํ เนว สีสํ น อุนฺหํ โหติ, ตสฺมี กาเล สรีโร
พินฺทุพินฺทุวเสน เสทา มุจฺจนฺติ. เอตฺตํ ปน กาลํ เตสํ สรีเร ขณฺธิจฺจปาติจฺจา
ทิวเสน **วิวณฺณตา** น ปญฺญาณนฺติ, เทวธิดา โสฬสวสฺสทฺเทสิกา วีย, เทวปุตฺตา วิ
สฺติวสฺสทฺเทสิกา วีย ขาณนฺติ. มรณกาเล ปน เนสํ กิลนฺตรูโป อตฺตภาโว โหติ.
เอตฺตกญฺจ เนสํ กาลํ เทวโลเก **อุกฺกณฺจिता** นาม นตฺติ, มรณกาเล ปน
นิสฺสสนฺติ วิขมฺภนฺติ, สเก อาสเน นาทิรมนฺติ. อิมานํ ปน ปุพฺพนิมิตฺตานํ,
ยถา โลเก มหาปุณฺณานํ ราช-ราชมฺหามตฺตาทีนํเยว อุกฺกาปาทญฺมิจาลจนฺตคฺคา
หาทีนํ นิमितฺตานํ ปญฺญาณนฺติ, น สพฺเพสํ, เอวเมว มหเสฏฺขานํ เทวตานํเยว
ปญฺญาณนฺติ, น สพฺเพสํ. ยถา จ มนุสฺสเสสฺส ปุพฺพนิมิตฺตานํ นกฺขตฺตปาสกาท
โยว ชานนฺติ, น สพฺเพ, เอวเมว ตานํปิ สพฺเพ เทวาน ชานนฺติ, ปณฺทิตา เอว
ปน ชานนฺติ. ตตฺถ ยะ จ มนุสฺสํ กุสฺลกมฺเมเน นีพฺพุตฺตา เทวปุตฺตา, เต เตสฺ
อุปฺปนฺเนสฺส ‘อิทานิ โก ชานาติ ‘กุหิ นีพฺพุตฺติสฺสามา’ติ ภาณนฺติ. ยะ มหาปุณฺณ,
เต ‘อมฺเหหิ ทินฺนทานํ รกฺขิตํ สีสํ ภาวิตฺถวานํ อากมฺมํ อุปริเทวโลเกสฺส สมฺปตฺตี

^{๑๔๙} พ.อิตฺติ.อ. (บาลี) ๘๓/๒๕๐-๒๕๑.

อนุภวิสสามา'ติ น ภายนฺติ"^{๑๕๐}ติ.

เตเสว หิ ราชาทโย สมมุติเทวา มหฺนฺเตน อิศฺริเยน ปฏิสํยุตฺตตา ปัสสีตา, จาตุ-
มหาราชาทโย อุปฺปตฺติเทวา ทิพฺพสมฺปตฺติปฏิสํยุตฺตตา. พุทฺธาทโย ปน วิสุทฺธิเทวา สพฺพ-
กิลเลสฺสํ ปริสุทฺธตฺตา เจว สมมุติอุปฺปตฺติเทวานํ ปุณฺณกฺเขตฺตตฺตา จ. สเจ ปน สมมุติอุปฺปตฺติ-เท
วา รมฺมานุรมฺมจฺริยา ย น ปฏิสํยุตฺตา, เนว เต ปสฺสตา. ตสฺมา เอตฺถ เทวธมฺโม เอวมา ยตี
วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ. เอวญฺเจโส ปาฏิกวคฺคาทิปาณิยํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“กตมา ตสฺมี สมเย หิริ โหติ ? ยํ ตสฺมี สมเย หิริยติ หิริยิตฺตพฺเพน, หิริ
ยติ ปาปกาณํ อกุสลานํ รมฺมานํ สมาปตฺติยา, อยํ ตสฺมี สมเย หิริ โหติ.
กตมํ ตสฺมี สมเย โอตฺตปฺปิ โหติ ? ยํ ตสฺมี สมเย โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิ ตพฺเพน,
โอตฺตปฺปติ ปาปกาณํ อกุสลานํ รมฺมานํ สมาปตฺติยา, อิํ ตสฺมี สมเย โอตฺตปฺปิ
โหติ”ติ.^{๑๕๑}

เอวญฺเจตฺถ คาลาวจํ โพธิสฺสเดเน เทวธมฺมชาตเก วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา
สนฺโต สบฺปฺริสา โลเก เทวธมฺมา'ติ วุจฺจเร”ติ.^{๑๕๒}

อิตรนฺตุ เอวํ ขุทฺทกนิกายชาตกฏฺฐกถายํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“อิมสํ เทวานํ รมฺมา'ติ เทวธมฺมา. หิโรตฺตปฺปมุลกา หิ กุสลา รมฺมา
กุสลสมฺปทาย เจว เทวโลเก นิพฺพตฺติยา จ วิสุทฺธิภาวสฺส จ การณฺตฺตา กา
รณญฺเจเน ติวิธานมฺปิ เตสํ เทวานํ รมฺมา'ติ เทวธมฺมา, เตหิ เทวธมฺเมหิ สมฺน
นาคตา ปุคฺคลาปี เทวธมฺมา. ตสฺมา ปุคฺคลาธิญฺจนา ย เทสํ นาย เต ธมฺเม ทสฺ
เสนฺโต ‘สนฺโต สบฺปฺริสา ‘โลเก เทวธมฺมา'ติ วุจฺจเร”ติ อาหา”ติ.^{๑๕๓}

^{๑๕๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๒๒-๒๓, ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๐๐/๑๒๓.

^{๑๕๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๔/๑๕๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๓, อ.ท.ก. (บาลี) ๒๐/๕๔/๘๐,
อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๕๔/๑๐๘, พ.เถร. (บาลี) ๒๖/๑๐๘๒/๔๐๔, พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๘๒/๕๑๕, อภิ.ส. (บาลี)
๓๔/๓๑๘-๓๑๙/๕๒, อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๓๑๘-๓๑๙/๕๘.

^{๑๕๒} พ.ชา. (บาลี) ๒๗/๖/๒, พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๑๕๓} พ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๘๕.

อถวา โส “สุกฺกชฺโม”ติ วุจฺจติ. วุตฺตณฺเหตํ ภควตาปี อิติวุตฺตกปาถิยํ :-

“เทวเม ภิกฺขเว สุกฺกา ชฺมมา โลกํ ปาเลนฺติ. กตเม เทว ? หิริ จ โอตฺตปฺปํ จ. อิมे เจ ภิกฺขเว เทว สุกฺกา ชฺมมา โลกํ ปาเลยฺยํ, นยิธ ปญฺญาเยถ ‘มาตา’ติ วา ‘มาตุจฺฉา’ติ วา ‘มาตุลानी’ติ วา ‘อาจริยภริยา’ติ วา ‘ครูณํ ทารา’ติ วา. สมฺเภทํ โลโก อคมิสฺส. ยถา อเชพฺภา กุกฺกุฏสุกรว โสณ-สิงฺกาลา. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อิมे เทว สุกฺกา ชฺมมา โลกํ ปาเลนฺติ, ตสฺมา ปญฺญาเยติ ‘มาตา’ติ วา ‘มาตุจฺฉา’ติ วา ‘มาตุลानी’ติ วา ‘อาจริยภริยา’ติ วา ‘ครูณํ ทารา’ติ วา”ติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ. ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :-

‘เยสํ เจ หิริโอตฺตปฺปํ	สพฺพทา จ น วิชฺชติ
โวกฺกนฺตา สุกฺกมฺลว เต	ชาติมรณคามิน.
เยสญจ หิริโอตฺตปฺปํ	สทา สมฺมา อุปฏฺฐิตา
วิรูปฺพหฺรหมจฺริยา	เต สนฺโต จิณฺปนฺนพฺภวาทิ.” ^{๑๕๔}

เอวณฺเจตํ ยถาวุตฺตํ อิติวุตฺตกถณฺณนํ วุตฺตนฺเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“วณฺณสูกฺกตาย สุกฺกา, สูกฺกถาวาย ปน ปรมโวทานาย สํวตฺตนฺตี”ติ นิปฺพตฺติสูกฺกตาย สุกฺกา. สรเสนปี สพฺเพ กุสลา ชฺมมา สุกฺกา เอว กณฺหาว-ปฏฺฐิปกฺขโต. เตสํ หิ อุปฺปตฺติยา จิตฺตํ ปกฺสฺสรํ โหติ ปริสฺสทฺธน.”^{๑๕๕}

เตสญจ เทวชฺมมานํ อตฺถิ เอวํ อฏฺฐกถาสู วุตฺตนฺเยน เวทิตพฺโพ :-

“หิริ จ โอตฺตปฺปญฺจาติ ‘ยํ หิริยติ หิริยิตพฺเพน, โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิ-ตพฺเพนา’ติ เอวํ วิตฺถาริตานิ หิริโอตฺตปฺปานิ. อปีเจตฺถ อชฺมตฺตสมฺภูจฺจนา หิริ, พหิทฺธาสมฺภูจฺจนา โอตฺตปฺปํ. อตฺตาธิปเตยฺยา หิริ, โลกาธิปเตยฺยํ โอตฺตปฺปํ. ลข-ชา-สกาตฺถนฺนิจิตฺตา หิริ, ภยสกาตฺถนฺนิจิตฺตํ โอตฺตปฺปํ วิตฺถารกถา ปเนตฺถ สพฺพากา-เรน วิสฺสทฺธิมคฺเค วุตฺตา.”^{๑๕๖} หิริ จ โอตฺตปฺปญฺจาติ เอตฺถ หิริยติ หิริยิตพฺเพน, หิริ-ยติ เอเตนา’ติ วา หิริ. วุตฺตมปี เจตํ ‘ยํ หิริยติ หิริยิตพฺเพน, หิริยติ

^{๑๕๔} พ.อิตติ. (บาลี) ๒๕/๔๒/๒๖๔, พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๕๐-๓๕๑.

^{๑๕๕} พ.อิตติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙.

^{๑๕๖} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๗๑-๑๗๒.

ปาปกาณํ อกุศลานํ ฆมฺมานํ สmapตติยา, อํ วุจฺจติ ‘หิริ’ติ โอตฺตปฺปติ
โอตฺตปฺปิ ตพฺเพน โอตฺตปฺปนฺติ เอตฺนา’ติ วา โอตฺตปฺปิ. วุตฺตมฺปิ เจตํ ‘ยํ
โอตฺตปฺปติ โอตฺตปฺปิ-ตพฺเพน, โอตฺตปฺปติ ปาปกาณํ อกุศลานํ ฆมฺมานํ
สmapตติยา, อํ วุจฺจติ ‘โอตฺตปฺปนฺ’ติ. ตตฺถ อหฺมตฺตสมฺภูจฺจนา หิริ,
พหิทฺธาสมฺภูจฺจนา โอตฺตปฺปิ. อตฺตาธิปเตยฺยา หิริ, โลกาธิปเตยฺยํ โอตฺตปฺปิ.
ลขฺชาสภาวสณฺณจิตฺตา หิริ, ภย-สภาวสณฺณจิตํ โอตฺตปฺปิ. สปปติสฺสวลกฺขณา หิ
ริ, วรฺชภีรฺกภยทสฺสาวิลกฺขณํ โอตฺตปฺปิ. ตตฺถ อหฺมตฺตสมฺภูจฺจนา หิริ จตฺตหิ
การณฺเห สมฺภูจฺจาเปติ ชาตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา, วํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา, สฺวภาวํ
ปจฺจเวกฺขิตฺวา, พาหุสจฺจํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา. กถํ ? ‘ปาปกรณํ นาเมตํ น ชา
ติสมฺปนฺนํ กมฺมํ, หีนชจฺจนาํ เกวภูฏาทีนํ กมฺมํ, มาทิสฺสสฺส ชาติสมฺปนฺนสฺส
อํ กมฺมํ กาคฺคํ น ยุตฺตณฺ’ติ เอวํ ตาว ชาตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปาณาติปาทาทิปา
ปกมฺมํ อกโรนฺโต หิริ สมฺภูจฺจาเปติ. ตถา ‘ปาปกรณํ นาเมตํ ทพฺเพหิ กตฺตพ
พกมฺมํ, มาทิสฺสสฺส วยฺยจิตฺตสฺส อํ กมฺมํ กาคฺคํ น ยุตฺตณฺ’ติ เอวํ วํ ปจฺจเวกฺขิต
วา ปาณาติปาทาทิปาปกมฺมํ อกโรนฺโต หิริ สมฺภูจฺจาเปติ. ตถา ‘ปาปกรณํ นา
เมตํ ทพฺพผลชาตีกาณํ กมฺมํ, มาทิสฺสสฺส สฺว-ภาวสมฺปนฺนสฺส อํ กมฺมํ กาคฺคํ
น ยุตฺตณฺ’ติ เอวํ สฺวภาวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปาณาติปาทาทิปาปกมฺมํ อกโรนฺโต
หิริ สมฺภูจฺจาเปติ. ตถา ‘ปาปกรณํ นาเมตํ อนุชฺชาลาณํ กมฺมํ, น ปณฺทิตาณํ,
มาทิสฺสสฺส ปณฺทิตสฺส พหุสฺสสฺสสฺส อํ กมฺมํ กาคฺคํ น ยุตฺตณฺ’ติ เอวํ
พาหุสจฺจํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปาณาติปาทาทิปาปกมฺมํ อกโรนฺโต หิริ สมฺภูจฺจาเป
ติ. เอวํ อหฺมตฺตสมฺภูจฺจนา หิริ จตฺตหิ การณฺเห สมฺภูจฺจาเปติ. สมฺภูจฺจาเปตฺวา จ
ปน อตฺตโน จิตฺเต หิริ ปเวเสตฺวา ปาปกมฺมํ น กโรติ. เอวํ หิริ อหฺมตฺตสมฺภูจ
จนา นาม โหติ. กถํ โอตฺตปฺปิ พหิทฺธาสมฺภูจฺจนา นาม ? ‘สเจ ตวํ ปาปกมฺมํ
กริสฺสสฺสี, จตฺตสฺส ปรีสาสฺส ครหฺปตฺโต ภวิสฺสสฺสี.

‘กรหิสฺสสนฺติ ตํ วิญฺญ อสุจี นาคริโก ยถา
วชฺชิตฺโต สีสฺวณฺเตหิ กถํ ภิกฺขุ กริสฺสสฺสี’ติ

ปจฺจเวกฺขนฺโต หิ พหิทฺธาสมฺภูจฺจิตฺเตน โอตฺตปฺเปน ปาปกมฺมํ น กโรติ.
เอวํ โอตฺตปฺปิ พหิทฺธาสมฺภูจฺจนา นาม โหติ. กถํ หิริ อตฺตาธิปเตยฺยา

นาม ? อีเชกจโจ กุลปุตโต อุตตานํ อธิปตี เชฏฐกํ กตฺวา ‘มาทิสฺสส
สทฺธาปพฺพชิตฺสส พุทฺธสฺสสส ธฺตฺวาทิสฺส น ยุตฺตํ ปาปกมฺมํ กาคฺนฺ’ติ ปา
ปกมฺมํ น กโรติ. เอวํ หิริ อุตฺตาทิปเตยฺยา นาม โหติ. เตนาค ภควา :-

‘โส อุตฺตานํเยว อธิปตี กริตฺวา อกุสลํ ปชฺหติ, กุสลํ ภาวติ,
สาวชฺชํ ปชฺหติ, อนวชฺชํ ภาวติ, สุทฺธมฺมุตฺตานํ ปริหริตี’ติ.^{๑๕๗}

กถํ โอตฺตปฺปํ โลกาธิปเตยฺยํ นาม ? อีเชกจโจ กุลปุตโต โลกํ
อธิปตี เชฏฐกํ กตฺวา ปาปกมฺมํ น กโรติ. ยถา :-

‘มหา โข ปนํยํ โลกสฺสนฺนิวาโส, มหฺนตฺสฺมี โข ปน โลกสฺสนฺนิวาเส
สนฺติ สมณพฺราหฺมณา อิทฺธิมนฺโต ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทฺโณ, เต ทูร
โตปิ ปสฺสสนฺติ, อาสนฺนาปิ น ทิสฺสสนฺติ, เจตสาปิ จิตฺตํ ปชานนฺติ, เตปิ มํ
เอวํ ชานิสฺสสนฺติ ‘ปสฺสส โก อิมํ กุลปุตฺตํ, สทฺโธ อการสฺมา อนคาริยํ
ปพฺพชิตฺตํ สมนโน ไวกิณฺโณ วิหริตี ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ’ติ.
สนฺติ เทวตาอิทฺธิมนฺตนิโย ทิพฺพจกฺขุกา ปรจิตฺตวิทฺธินโย, ตา ทูร
โตปิ ปสฺสสนฺติ, อาสนฺนาปิ น ทิสฺสสนฺติ, เจตสาปิ จิตฺตํ ปชานนฺติ, ตาปิ
มํ เอวํ ชานิสฺสสนฺติ ‘ปสฺสส โก อิมํ กุลปุตฺตํ, สทฺโธ อการสฺมา อนคาริยํ
ปพฺพชิตฺตํ สมนโน ไวกิณฺโณ วิหริตี ปาปเกหิ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ’ติ.
โส โลกํเยว อธิปตี กตฺวา อกุสลํ ปชฺหตี’ติ.^{๑๕๘} เอวํ โลกาธิปเตยฺยํ
โอตฺตปฺปํ.

ลชฺชาสภาวสฺสณฺจิตา’ติ เอตฺถ ลชฺชา’ติ ลชฺชนากาโร, เตน สภาวเณ สณฺ
จิตา หิริ. ภยมนฺ’ติ อปายภยํ, เตน สภาวเณ สณฺจิตํ โอตฺตปฺปํ. ตทฺถภยํ ปาปป
ริวชฺชเน ปากฏํ โหติ. ตตฺถ ยถา ทฺวิสฺส อโยคุเพสฺส เอโก สีตโลปิ ภวเยยฺย คุณฺธมฺภจิ
โต, เอโก อุณฺโห อาทิตฺโต. เตสฺส ยถา สีตลํ คุณฺธมฺภจิตตฺตา ชิกฺขจฺจนฺโต วิณฺญ
ชาติโก น คณฺหาติ, อิตฺริ ทาหฺกเยน, เอวํ ปณฺชิตฺโต ลชฺชาย ชิกฺขจฺจนฺโต ปาป
น กโรติ, โอตฺตปฺเปน อปายภิตฺโต ปาปํ น กโรติ. เอวํ ลชฺชาสภาวสฺสณฺจิตา หิริ,
ภยสภาวสฺสณฺจิตํ โอตฺตปฺปํ. กถํ สปปติสฺสวลกฺขณา หิริ, วชฺชกิริยภยทสฺสา-

^{๑๕๗} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๔๐/๑๔๒, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๒.

^{๑๕๘} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๔๐/๑๔๓, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๓.

Page 238 of 431

ดา. **วิรูปุพพหุหมจริยาติ** ศาสนพุรหุหมจริเย มคฺคพุรหุหมจริเย จ วิรูปุพฺ อปาณนา, อคฺคมคฺคาธิคเมเน สพฺพโส สนฺตติเลสตาย สนฺตคฺคณตาย วา **สนฺโต**, ปุณพภวสฺส เขปิตตฺตา **จิมฺปนฺนพฺภวา โหนฺตี**"ติ.^{๑๕๙}

อิมสฺมิณจ ยถา พุทฺธสาสเน สมฺมาทิฏฺฐิยา สมฺปาปฺนนา อุปฺปตฺติเทวา จตฺสโส ปริสาอารกฺขณฺตา โสตุถิ สพฺพตฺถ ปาเปณฺติ, ตเถว มาตาปิตโร อตฺตโน ปฺตฺเต อารกฺขณฺตา สพฺพตฺถ. ตสฺมา เต "สมฺมุติเทวา"ติ สงฺขยํ กจฺจนฺติ. วุตฺตญฺเจตฺ จตฺถกนิปาตาทีปาลิยํ :- "สพฺพพฺเพวตานิ ภิกฺขเว ตานิ กุลานิ, เยสํ ปฺตฺตานํ มาตาปิตโร อหฺมการํ ปุชฺิตา โหนฺตี"ติ.^{๑๖๐} อิตฺรณฺตุ อิตฺิวุตฺตกวรรณนํ วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺ :

"ตตฺถ เยสนฺติ เยสํ กุลานํ. **ปฺตฺตานนฺติ** ปฺตฺเตหิ. ปุชฺิตสทฺทโยเกเน หิ อิทํ กรณฺตเถ สามีวจนํ. **อหฺมการํ**ติ สเก ฆเร. **ปุชฺิตา** โหนฺตีติ ยํ ฆเร อตฺถิ, เตน ปุชฺิตคฺคิตา มนาเปเน เจว กายิกวาจสิเกเน จ ปจฺจุปฺภุจฺิตา โหนฺติ. อิตฺติ มาตาปิตฺ-ปุชฺกานิ กุลานิ ปสฺสิตฺวา อุปฺปริปี เนสํ ปสฺสนิยตํ ทสฺเสนฺโต **สพฺพพฺเพวตานิ**ติ-**อาทิมหา**"ติ.^{๑๖๑}

"**พฺพเพว**, **พฺพเพวตา** วาติ เจตํ ยถาวุตฺตํ "มาตาปิตโรติ สนฺธาย วุตฺตํ. เต หิ อิมสฺมี โลเก ปฺตฺตานํ ปฺริมตฺรํ อุปฺปนฺนตฺตา พฺพเพวตา. วุตฺตญฺเจตํ ขุทฺทกนิกายฎฺฐกถายํ เสตเถตฺ-ชาตเถ "มาตาปิตโร ปฺตฺตานํ ปฺริมตฺรํ อุปฺปนฺนตฺตา ปฺรตฺถิมทิสสา นาม ชาตา"ติ.^{๑๖๒} อถวา ปฺตฺตานํ เอกนฺตหิตตฺตา พฺพเพวตา. เอวญฺเจตํ ขุทฺทกนิกายฎฺฐกถายํ "มาตาปิตโร นาม เอกนฺตหิตา"ติ^{๑๖๓} วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺ. ตสฺมา มาตาปิตโร สพฺพปฺปจฺมเมว เทวภาวฎฺฐานญฺจิตตฺตา ปฺตฺตานํ พฺพเพวตา นาม. เอวญฺหิ ยถาวุตฺตํ ขุทฺทกนิกายฎฺฐกถายํ อิตฺิวุตฺตกวรรณนํ วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺ :-

^{๑๕๙} พุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๕-๑๘๓, พุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๐๘๒/๔๕๗, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๖/๑๘๕-๑๘๘, พุ.ม.อ. (บาลี) ๕/๕๔-๕๗.

^{๑๖๐} อ.จ.ตฺถก. (บาลี) ๒๑/๖๓/๘๐, อ.จ.ตฺถก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗, พุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๑๐๖/๓๒๕, พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕.

^{๑๖๑} พุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๖/๓๗๕.

^{๑๖๒} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๕/๘.

^{๑๖๓} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕.

“ยถา เต พาลชนนํ กตํ อปรารํ อคณฺตฺวา เอกนฺตฺเนว เตสํ อนตฺตฺหานี
อตุฏฺฐปฺปตฺติญฺจ อากงฺขนฺตา ว ยถา วุตฺตพฺรหฺมวิหารโยเคน อตุฏฺฐาย หิตาย สุ
ขาย ปฏิปชฺชนฺติ, ทกฺขิณฺญาย จ เตสํ การานํ มหปฺพลตํ มหानิสฺสํตญฺจ
อวหนฺติ, เอวเมว มาตาปิตโรปิ ปุตฺตานํ อปรารํ อคณฺตฺวา เอกนฺตฺเนว เตสํ
อนตฺตฺหานี อตุฏฺฐปฺปตฺติญฺจ อากงฺขนฺตา วุตฺตนฺเยเนว จตุพฺพิชฺสสาปิ พฺรหฺม-
วิหารสฺส ลพฺภนฺโต อตุฏฺฐาย หิตาย สุขาย ปฏิปชฺชนฺตา ปรมทกฺขิณฺญายา หุตฺวา
อตุฏฺฐนํ กตํ การานํ มหปฺพลตํ มหานิสฺสํตญฺจ อวหนฺติ. สพุพฺพเทวํ หิ จ ปจฺมํ
เตสํ อุปการวฺนตฺตํ เต อาทิโตเยว เทว. เตสํ หิ วเสน เต ปจฺมํ อญฺเญ เทว
‘เทว’ติ ชานนฺติ อาราเชนฺติ ปยฺรฺุปาสนฺติ, อาราชนวีสํ ญตฺวา ตถา
ปฏิปชฺชนฺตา ตสฺสา ปฏิปตฺติยา ผลํ อธิจฺจนฺติ, ตสฺมา เต ปจฺจาทฺเวว นาม.
เตน วุตฺตํ ‘พุพฺพเทว’ติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ เอตํ อธิวจฺจนฺตฺว’ติ.”^{๑๖๔}

เอวํ มจฺจกตฺตํ ปนินโย วุตฺตนฺเยน ทฺวญฺจพุโ :-

“ยถา ปน จินฺนํ สวสฺสชาตา วิสฺสุทฺธิเทว พาลชนนํ กตํ อปรารํ
อคณฺตฺวา เอกนฺตฺเนว เตสํ อนตฺตฺหานี อตุฏฺฐปฺปตฺติญฺจ อากงฺขนฺตา ว หิต
สุขาย ปฏิปชฺชนฺติ, ทกฺขิณฺญาย จ เตสํ การานํ มหปฺพลานิสฺสํตํ วหนฺติ, ตถา
เตปิ ปุตฺตานํ อปรารํ อคณฺตฺวา เอกนฺตฺเนว เตสํ หิตสุขาย ปฏิปชฺชนฺตา ทกฺขิ
ณฺญายา หุตฺวา เตสํ อตุฏฺฐนํ กตํ การานํ มหปฺพลานิสฺสํตํ วหนฺติ, ตสฺมา เต
เทวสํทิสฺสวตฺตํ เตว นาม. ยสฺมา จ ปุตฺตา เตสํ วเสน ปจฺมํ อญฺเญ เทว ชา
นิตฺวา ปฏิปชฺชนฺตา ปฏิปตฺติผลํ อธิจฺจนฺติ. ตสฺมา อญฺเญ สมฺมตฺติ-อุปฺปตฺติวิ
สฺสุทฺธิเทว ปจฺจาทฺเวว นาม. มาตาปิตโร ปน อญฺเญเทวํ หิ ปจฺมํ เตสํ อุป
การวฺนตฺตํ ‘พุพฺพเทว’ติ วุจฺจนฺตฺว”ติ.”^{๑๖๕}

อิมสฺมิญฺจ พุพฺพเทวภาวภูฏานํ นิสฺสํสนวตฺถุ ชุทฺทกนิกายภูฏกถายํ ตีสํนิปาเต
ชยทฺทิสฺสชาติกถวณฺณนํ^{๑๖๖} วุตฺตนฺเยเนว เวทิตพฺพํ. ตสฺมา เอตฺถ ปากฺกํ พุพฺพเทวภาวภูฏานํ
“ยถาปิ หิ พุทฺธาทโย วิสฺสุทฺธิเทว อตุฏฺฐนํ พาลชนนํ กตํ อปรารํ อคณฺตฺวา เอกนฺตฺเนว เตสํ

^{๑๖๔} พ.อติ.อ. (บาลี) ๑๐๖/๓๘๐.

^{๑๖๕} มจฺจกตฺต. (บาลี) ๑/๒๙๔/๒๗๐.

^{๑๖๖} พ.ชา.อ. (บาลี) ๗/๑๖๔-๑๘๐.

อนตฺถหานี อตฺถูปปตฺติยจ อากฺขณฺตา ว ยถาวตฺตพฺรหฺมวิหารโยเคน อตฺถาย หิตาย สุขาย ปฏิปชฺชนฺติ, ตเถว เตปิ ปุตฺตานํ อปฺราธํ อคเณตฺวา เอกนฺเตเนว เตสํ อนตฺถหานี อตฺถูปปตฺติยจ อากฺขณฺตา อตฺถาย หิตาย สุขาย ปฏิปชฺชนฺติ. อิมสฺมิณฺจ เต โลเก สพฺพปฺปจฺมํ เทวภาวภูฏานญฺ- จิตฺตฺตา เจว ปรมทกฺขิณฺเยยฺยตฺตา จ เตสํ อตฺตนิ กตการานํ มหปฺพลานิสฺสํ อวหนตฺตา จ ทฺวิหิ เทวธมฺเมหิ ปฏิสฺยตฺตตฺตา จ ปุพฺพเทวา”ติ เอวํ เวทิตพฺพ.

๓.๓ ปุพฺพพจจริยภาวภูฏานํ

“ปุพฺพพจจริยาติ เหน้ “ปุพฺพสทฺโท อจจริยสทฺโท จา”ติ เอวํ ปทจฺเจทวเสน ฏฺฐสพฺพ. โส จ ปุพฺพสทฺโท ปุพฺพธาตฺวอปจฺยวเสน ปสฺสิทฺโธ ญฺเฐสา วุตฺตนฺเยน เวทิตพฺพ. โส ปน อจจริย-สทฺโท เอวมายตี นานาคณฺเณสุ วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมน ฏฺฐสพฺพ :-

“สิสฺसानํ หิตมาจรตี”ติ อจจริโย, อนฺเตวาสิกานํ หิตํ มุขเณ อจจริย-ปวตฺตตี”ติ วา อจจริโย, อาทิตฺโต ปญฺญา ยจฺริตพฺพ โส อญฺญาสทฺพโพ”ติ วา อจจริโย, อาทเรน จจฺริตพฺพ”ติ วา อจจริโย, อาปุพฺพ, จจฺร จเรณ อญฺญาเน วา, ยปจฺยโย ญฺยปจฺยโย วา, อีอาคโม, อถวา อาเจราเทโส, สกฺกญฺ อจจริย.^{๑๖๗} จจริยา”ติ จจฺริต.^{๑๖๘} จจฺริตพฺพ วา จจฺริต.^{๑๖๙} ‘เอวํ ตยา พุทฺธวณฺํ สขฺมายิตพฺพ, เอวํ อภิกฺกมิตพฺพ, เอวํ ปฏิกฺกมิตพฺพ’ติ อาทินา อจจริยสฺส สิกฺขาปนโต อจจริโย นาม.^{๑๗๐} อภิมุขํ กตฺวา จจฺริตพฺพ”ติ อจจริโย, สิสฺसानํ หิตสฺสํ อญฺโส จจฺริตตี”ติ อจจริโย, อาปาณโกฏิกํ กตฺวา จจฺริตพฺพ”ติ อจจริโย, อาทิตฺโต จาเรติ สิกฺขาเปตี”ติ อจจริโย, อาปุพฺพ จจฺร สิกฺขาปน อีอาคโม ยปจฺยโย”ติ.^{๑๗๑} อจจริโย นามา”ติ อิมสฺมี สาสเน สิกฺขิตพฺพกธมฺเมสุ ปตฺติญฺจาเปตา.^{๑๗๒} ตตฺถ เจตํ ‘อจจริโย

^{๑๖๗} มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๒๓๘ ; ป. หลงสมฺมณฺญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๑๖๘} วมิตฺติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๔.

^{๑๖๙} พระอัครกวางฺสเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔๑.

^{๑๗๐} สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๓, มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๒/๓๖๕/๒๓๗-๒๓๘.

^{๑๗๑} พระมหาสมปอง มุทิตฺโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๒-๕๒๓.

^{๑๗๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๓, สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๓, มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๒/๓๖๔-๓๖๕/๒๓๗.

เม ภนฺเต โหหิ อายสฺมโต นิสฺสาย วุจฺณามิ,^{๑๗๓} อปฺตํ ปฺตตมิมว อจฺรติ ปฺตติยติ
สิสฺสํ อจฺริโย’ติ^{๑๗๔} เอวเมว ทฏฺฐพฺพ. ครุติ มาตาปิตาทย ไกรวฺยตฺตปฺกคฺลา.
เต หิ ครนฺติ อุกฺกจฺนฺติ อุกฺกตา ปากฺกฺวา โหนฺตี’ติ ‘ครุติ วุจฺนฺติ. อปฺปิ
ปาสาณจฺนตฺตํ วิย ภาริยญฺเจน ‘ครุติ วุจฺนฺติ. ครุสทฺโท ‘อิทมาสนํ อตฺร ภวํ
นีสิตฺตํ, ภวณฺหิ เม อณฺณตโร ครนฺน’ติ^{๑๗๕} เอตฺถ มาตาปิตุสฺส ทิสฺสติ. ‘สน
รามโรโลกครนฺ’ติ^{๑๗๖} เอตฺถ สพฺพโลกาจฺริเย สพฺพณฺณมฺหิ. อปฺปิ ครุสทฺโท อณฺ
ณสวตฺถสฺส ทิสฺสติ. สพฺพเมตํ เอกโต กตฺวา อตฺริทํ วุจฺจติ :-

มาตาปิตาจริเยสฺ	ทุชฺชเร อลฺหุมาหิ จ
มหนฺเต จุกฺคเต เจว	นิเณกาทิกเรสฺ จ
ตถา วณฺณวิเสสฺเสสฺ	ครุสทฺโท ปวตฺตติ.

เกจิ ปนาจฺริยา ‘ครุ ครุติ จ ทฺวิธา คเหตุวฺวา ภาริยวาทฺตเต ครุสท
โท จิตฺ. อจฺริยวาทฺตเต ปน ครุสทฺโท’ติ วทฺนฺติ, ตํ น คเหตุพฺพ.
ปาฬิวิสเย หิ สพฺพเพสฺมปิ ยถาวุตฺตานํ อตฺถนํ วาทฺตเต ครุสทฺโทเยว
อิจฺจิตพฺโพ, อการสฺส อการภาเว ‘คารวณฺติ สวฺพุทฺธิสฺส
ตฺทิตฺตนฺตปทสฺส ทสฺสนโต. สกฺกมฺภาสาวิสเย ปน ครุสทฺโทเยว อิจฺจิตพฺโพ,
อการสฺส วุทฺธิภาเว ‘คารวณฺติ อณฺณตโร ตฺทิตฺตนฺตปทสฺส ทสฺสนโต’ติ.^{๑๗๗}
ครุติ มาคฺธิกา ภาสา, ‘การวํ โหติ เม ตทา, การวํ จ นิวาโต จา’ติ ทสฺสน
โต, ‘การวณฺตทา’ติ จ ทสฺสนโต. ตตฺร ครุ’ติ ปาสาณจฺนตฺตํ วิย ภาริยญฺเจน
ครุ, อจฺริโย. ภควา. ตถา หิ ภควา’ติ ครุ. ครุ หิ โลเก ภควา’ติ วุจฺจติ.
ครุสทฺโท มาตาปิตุสฺส อลฺหุทุชฺชราทิสฺส จ เมยฺโย. ตถา หิ ‘อิทมาสนํ อตฺร
ภวํ นีสิตฺตํ, ภวณฺหิ เม อณฺณตโร ครนฺ. ครุโก ครุหิ โหติ เสโต’ติ จ ปาฬิ
ทิสฺสติ. ตตฺถ ครนฺน’ติ มาตาปิตุสฺส. ครุติ ปน สกฺกมฺ-ภาสา, ปาวจเน อทส
สนโต, โพธิวิเส ปน ‘ครุจฺรณฺปริจฺจิริยวสาเน’ติ จ เอตฺถ ครุสทฺโท โลเกยฺม

^{๑๗๓} วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๗/๗๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๗/๑๐๓.

^{๑๗๔} พระอัครกวีสังเคราะห์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๒.

^{๑๗๕} พ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๖๔/๔๔๗, พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๖๔/๖๒๑.

^{๑๗๖} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑.

^{๑๗๗} พระอัครกวีสังเคราะห์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๑-๔๒๒.

หาชเน ปฐิทฐภาเวณ สกุกกุภาสาโต ญ่ คเหตฺวา อาจริเยหิ วุตฺโต’ติ ทฏฺฐพฺพ.^{๑๗๘} ภควา’ติ ครุ. ครุ. หิ โลเก ภควา’ติ วทนฺติ. อญฺ จ สพฺพคุณ-วิสิฏฺฐตาย สพฺพสตุตฺตานํ ครุ, ตสฺมา ภควา’ติ เวทิตพฺโพ. โปราณหิปี วุตฺตํ :-

‘ภควา’ติ วจนํ เสฏฺฐจํ ภควา’ติ วจนมุตฺตมํ
ครุการวญฺตุโต โส ภควา เตน วุจฺจตี’ติ.^{๑๗๙}

เอวนตุ โส อาจริยปฺปเกโท อายตี นานาคณฺเณสุ วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ :-

“โส จ อาจริโย นาม ‘ปพฺพชฺชาจริโย, อุปสมฺปทาจริโย, นิสฺสยาจริโย, อุทฺเทสฺสจริโย จา’ติ ยถาวุตฺตวเสนเนว จตฺตพฺพิโห โหติ.”^{๑๘๐} ปริวารวคฺคอกฺกฏกถายํ ปน ‘ปพฺพชฺชาจริโย อุปสมฺปทาจริโย นิสฺสยาจริโย อุทฺเทสฺสจริโย โอวาทา-จริโย’ติ อญฺ ปณฺจวิโรปิ อาจริโย วนฺทียโย’ติ^{๑๘๑} วุตฺตํ. เอตฺถ จ อุทฺเทสฺสจริโย นาม ฐมาจริโย, เตน มหาชนฺธกฺกียายํ ‘เยน ลิกฺขาปทานิ ทินฺหานิ อญฺ ปพฺพชฺชาจริโย, เยน อุปสมฺปทกฺกมฺมวจา วุตฺตา อญฺ อุปสมฺปทาจริโย, โย อุทฺเทสฺส ปรีปฺจณฺว เทติ อญฺ ฐมาจริโย’ติ วุตฺตํ, ยสฺส ปน สนฺติเก อุกฺกฏิกํ นิสฺสียิตฺวา ภิกฺขุณา ‘อาจริโย เม ภาเนเต โหติ อายสฺมโต นิสฺสาย วจฺจามิ’ติ ติกฺขตฺตํ วตฺวา นิสฺสโย คหิโต อญฺ นิสฺสยาจริโย นาม.^{๑๘๒} นิสฺสยํ ททาตี’ติ นิสฺสยทายโก, นิสฺสยสทฺทุปฺปทํ, ทาทาเน ย-ณฺวปฺจโย’ติ.^{๑๘๓}

อตฺถโตเปเตสุ ครุ อุปชฺฌาโย นาม.^{๑๘๔} “อุปชฺฌาโยติ เจตํ นานาคณฺเณสุ วตฺตพฺพตฺ-ถานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพ :-

^{๑๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕๒-๑๓๕๓.

^{๑๗๙} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๑๕, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๓.

^{๑๘๐} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๔๑/๑๐๑, สารตฺถ.กฺกียา (บาลี) ๓/๘๐/๒๘๕, มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๒๗๘.

^{๑๘๑} วิ.อ. (บาลี) ๓/๔๖๘/๕๒๔.

^{๑๘๒} สารตฺถ.กฺกียา (บาลี) ๓/๘๐/๒๘๕, มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๒๗๘-๒๗๙.

^{๑๘๓} พระมหาสมปอง มุทิต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๓.

^{๑๘๔} มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๒/๓๖๕/๒๗๘.

“อุปชฌายโติ ปเนตัม ‘วชฺชวชฺชํ อุปนิชฌายตี’ติ อุปชฌายโ,^{๑๘๕} วชฺชา-วชฺชํ อุปนิชฌายตี’ติ อุปชฌาย,^{๑๘๖} ‘อุปชฌายสทฺทสฺมาตฺโถ อากา-
การนฺโต อุปชฌายสทฺทโ’ติ ทสฺเสตฺติ, ‘อุปชฌายสทฺทโ เอว วา อุปโยค
ปฺปจฺจตฺตวจเนสฺส ยการโลปํ กตฺวา เอวํ วุตฺโต กรณวจนาทิสฺส
อุปชฌายสทฺทสฺส ปโยคาภาวาทิ ทฏฺฐพฺพนฺ’ติ^{๑๘๗} เอวํ ทฏฺฐพฺพํ.
อภิธานวณฺณนํ :- ‘มนสา อุเปจฺจ สิสฺसानํ วชฺชวชฺชํ ฌายตี’ติ อุปชฌา-
โย, อุปชฌาย, อุปปฺพุโพ ฌเณ จินฺตํ ฌปจฺจโย’ติ^{๑๘๘} เอวํ วุตฺตํ. วชฺชวชฺชสฺส
อุปนิชฌายนํ อุปชฌาย, อุปชฌายสฺส ภาโว, ฌปจฺจโย.^{๑๘๙} ทิเตสฺสํ อุปฏฺฐเปตฺ-
วา ฌายตี’ติ อุปชฌาย, อุปชฌายโ, ฌเณ จินฺตํ ฌปจฺจโย.^{๑๙๐} มนสา อุเปจฺจ
วชฺชวชฺชํ ฌายตี’ติ อุปชฌาย, อุปปฺพุโพ ฌเณ ฌปจฺจโย, มนสา อุเปจฺจ
ซิสฺसानํ ทิเตสฺสํ อุปฏฺฐเปตฺวา ฌายตี’ติ อุปชฌายโ, อุปปฺพุโพ ฌเณ จินฺตํ
โณ, สกฺกฏฺฐาสา อุปชฌาย.^{๑๙๑} อุปชฌาย นามาทิ วชฺชวชฺชํ ทิสฺวา โจเทตา
สาเรตา จ.^{๑๙๒} อนฺเตวาสิเกน ปน ‘อุปชฌายโ เม ภนฺเต โหตี’ติ^{๑๙๓} เอวํ
วตฺตพฺพํ. ปรีปฺถนฺวสฺสสามเณเรนาปี อณฺณสฺส สนฺติเกเยว อุปชฌา-
คเหตฺพวา.^{๑๙๔} ‘อชฺชตฺตเค ทานิ เถโร มยฺหํ ภาโร, อหฺมปิ เถรสฺส ภา-
โร’ติ อหฺมปิ ฌาตุํ วฏฺฐติ.^{๑๙๕} อจาริโย ภิกฺขเว อนฺเตวาสิกมฺหีตฺวาทิส-
สพฺพํ อุปชฌายโ ภิกฺขเว สทฺธิวิหาริกมฺหีตฺวาทินา นเยน วุตฺตวเสเนว

^{๑๘๕} สารตฺต.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๓, สารตฺต.ฎีกา (บาลี) ๓/๖๔/๒๘๑.

^{๑๘๖} สารตฺต.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๒๖/๓๒๔, มงฺกลตฺต. (บาลี) ๒/๓๖๕/๒๗๘.

^{๑๘๗} สารตฺต.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๒๖/๓๒๔, มงฺกลตฺต. (บาลี) ๒/๓๖๕/๒๗๘.

^{๑๘๘} พระมหาสมปอง มุทิตา, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๒.

^{๑๘๙} พระอัครกวีสังเคราะห์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔๗ ; ศุภพรรณ ฌ บางช้าง, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๕.

^{๑๙๐} พระพุทธปีย์มหาเถระ, ปทฺฐปฺปติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า

๔๓๘.

^{๑๙๑} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

^{๑๙๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๓, สารตฺต.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๓, มงฺกลตฺต. (บาลี) ๒/๓๖๔-๓๖๕/๒๗๗.

^{๑๙๓} วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๕/๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑, วิ.อ. (บาลี) ๓/๖๔-๕/๓๒, สารตฺต.ฎีกา (บาลี)

๓/๑๑๗/๓๑๕, มงฺกลตฺต. (บาลี) ๒/๓๖๗/๒๗๕.

^{๑๙๔} วิ.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๒๙๖.

^{๑๙๕} วิ.อ. (บาลี) ๓/๖๔-๕/๓๓.

เวทิตพุพัง, นามมตตเมว หิ เอตถ นานํ.^{๑๙๖} ยถา มาตา ปุตตํ น ชี
 คุจจติ, เอวเมว อชฺชคุจจนฺเตน สาธุกํ หตฺถปาทสีสานิ ฌัสติวาทา นหาเปตพ
 โฟ. กสฺมา, เอตตเคน หิ อุปกาเรน กุลปุตฺตา อาจริยฺชฺชมาเยสุ จ สาสนเ จ
 พลวสีเนหา ติพฺพการวาทา อนิวดติชฺชมา โหนติ, อุปฺปนํ อนภริตี วิโนเทต
 วา เถรภาวํ ปาปญฺหนติ, กตญฺญ กตเวทินิ โหนติ.^{๑๙๗} วุตฺตญฺเจตํ ภควตา
 วินยปิฎกเก มหาวคฺคปาลิยํ :- ‘อุปฺชฌาโย ภิกฺขเว สหฺชริวาทริกมฺหิ ปุตฺต
 จิตฺตํ อุปฺภุจเปสฺสตี, สหฺชริวาทริโก อุปฺชฌายมฺหิ ปิตุจจิตฺตํ อุปฺภุจเปสฺสตี’
 ติ.^{๑๙๘} ‘ปุตฺตจิตฺตํ อุปฺภุจเปสฺสตีติ’ ‘ปุตฺโต เม อยฺนํ’ติ เอวํ เคหสฺสตีตเป
 มวเสน จิตฺตํ อุปฺภุจเปสฺสตีติ ตพฺพพณฺณนา.^{๑๙๙} ‘เคหสฺสตีตเปมฺหิ’ติ ‘ปิตา
 เม อยฺนํ’ติ เอวํ อุปฺปนํเปมํ. อุปฺชฌายมฺหิ ปิตุจจิตฺตํ-ปฺภุจจณเมว หิ อิท
 เคหสฺสตีตเปมํ นามา’ติ ตมฺมฏีกา”ติ.^{๒๐๐}

โส ปน สิสฺสสทฺทโก “โสตุ อิจฺฉนฺตี’ติ สิสฺสา, สฺสนาตี’ติ สิสฺโส, สฺส สวเน สปจ
 โย, อาจริเยหิ สาสิตพฺโพ’ติ สิสฺโส, สาส อนฺนสิญฺจิมฺหิ อปจโย”ติ^{๒๐๑} เอวํ นิพฺพจนวเสน ทฏฺจ
 พฺโพ. เอวญจ สิสฺเสหิ ตสฺส กตฺตพฺพกิจจํ ทฏฺจพฺโพ :-

“อุฏฺฐานญจ อุปฺภุจจัน	สฺสสฺสา ปาริจริยํ
สกกจจํ สิปฺปคฺคหณํ	‘นียโม’ติ ปวฺจจตี”ติ. ^{๒๐๒}

เอวญจ โส อนฺเตวาลิกสทฺทโก “อาจริยสฺส อนฺเต สมีเป วสนสีโล’ติ อนฺเต
 วาสี, อนฺเตวาลิโก, อนฺตสทฺทูปปทํ วส นีวาเส ณี-ณิกปจโย”ติ^{๒๐๓} นิพฺพจนวเสน.
 เอวมฺปน โส อนฺเตวาลิโก จตฺตพฺพิชฺชปภทวเสน ทฏฺจพฺโพ :-

“อนฺเตวาลิกา ปน อาจริยวเสน จตฺตพฺพิชฺชา ปพฺพชฺชนฺเตวาลิโก,
 อุป-สมฺปทนฺเตวาลิโก, นิสฺสยนฺเตวาลิโก, ฐมฺมณฺเตวาลิโก จ.^{๒๐๔} นิสฺสยนฺเต

^{๑๙๖} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๘/๔๒.

^{๑๙๗} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔/๒๑.

^{๑๙๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๕/๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

^{๑๙๙} วิ.อ. (บาลี) ๓/๖๕-๕/๓๒.

^{๒๐๐} สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๖๘/๒๘๓.

^{๒๐๑} พระมหาสมปอง มุทิตโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๐.

^{๒๐๒} พระอัครกวีสังเคราะห์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๖.

^{๒๐๓} พระมหาสมปอง มุทิตโต, อ้างแล้ว.

วาสีเกณ หิ ยาว อาจริยํ นิสฺสาย วสฺติ, ตาว สพุพฺ อจริยวตฺตํ กาทพุพฺ.
ปพฺพชฺชาอุป-สมฺปทาธมฺมนฺเตวาสีเกหิ ปน นิสฺสยมฺมุตตเกหิปี อาทิโต ปฏฺฐ
าย ยาว จีวรฺรชฺชนํ, ตาว วตฺตํ กาทพุพฺ, เอเตสุ จ **ปพฺพชฺชนฺเตวาสีโก จ**
อุปสมฺปทฺนฺเตวาสีโก จ อจริยสฺส ยาวชฺชี ภาโร. **นิสฺสยนฺเตวาสีโก**
จ ธมฺมนฺเตวาสีโก จ ยาว สมฺเป วสฺนฺติ, ตาวเทว. ตสฺมา อจริเยนาปี
เตสุ สมฺมา วตฺตติตพุพฺ. อจริยนฺ-เตวาสีเกสุ หิ โย โยน สมฺมา วตฺตติ, ตสฺส
ตสฺส อาปตฺตี”ติ.^{๒๐๕}

โส จ อจริยสทฺโท “**ปฺพพฺพาจริยาติ** เอวํ ปฺพพสทฺเทน สทฺธี ปทโยควเสน ทฏฺฐพ
โพ. เอตญฺหิ ยถาวตฺตํ “**ปจฺมอจริยาติ**”^{๒๐๖} สนฺธาย วตฺตํ. อจริยา จ นาม อตฺตโน จานารเห
เนว ปญฺจหิ จาเนหิ อนุเตวาสี อนุกมฺปนฺติ. วตฺตญฺเหตํ ที่ชนิกายเ ปาฏิกวคฺคปาลิยํ สิงฺคา
ลกสฺสตุเต :-

“ปญฺจหิ โข คหปติปฺตฺต จาเนหิ อนุเตวาสีนา ทกฺขิณา ทิสฺวา อจริยา
ปจฺจุปฏฺฐจาทพุพา :- อฏฺฐจฺจเนน, อุปฏฺฐจฺจเนน, สฺสสฺสสาย, ปาริจริยาย,
สทฺกจฺจํ สิปฺปปฏฺฐคฺคหเนน. อิมหิ โข คหปติปฺตฺต ปญฺจหิ จาเนหิ อนุเตวาสีนา
ทกฺขิณา ทิสฺวา อจริยา ปจฺจุปฏฺฐจาท ปญฺจหิ จาเนหิ อนุเตวาสี อนุกมฺปนฺติ :-
สุวินิตํ วิเนนฺติ, สฺสคฺคหิตํ คหาเปนฺติ, สพุพฺสิปฺปสฺสสฺสํ สมกฺขายิโน ภวนฺติ,
มิตฺตามจฺเจสุ ปฏฺฐเวเทนฺติ, ทิสฺวาสุ ปรีตฺตามํ กโรนฺติ. อิมหิ โข คหปติปฺตฺต
ปญฺจหิ จาเนหิ อนุเตวาสีนา ทกฺขิณา ทิสฺวา อจริยา ปจฺจุปฏฺฐจาท อิมหิ
ปญฺจหิ จาเนหิ อนุเตวาสี อนุกมฺปนฺติ. เอวมสฺส เอสา ทกฺขิณา ทิสฺวา ปฏฺฐจฺจ
นา โหติ เขมา อุปฺปฏฺฐิยา”ติ.^{๒๐๗}

“**อฏฺฐจฺจเนนาติ** อาสนา อฏฺฐจฺจเนน. อนุเตวาสีเกณ หิ อจริยํ ทูรโต
อาคจฺจนฺตํ ทิสฺวา อาสนา วฏฺฐาย ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา หตฺถโต ภณฺทกํ คเหตฺวา
อาสนํ ปณฺณเปตฺวา นิสฺสทาเปตฺวา วิชนปาทโรชนปาทมกฺขนานิ กาทพุพานิ. ตํ
สนฺธาย วตฺตํ ‘อฏฺฐจฺจเนนา’ติ. **อุปฏฺฐจฺจเนนาติ** ทิวสสฺส ติกฺขตฺตํ อุปฏฺฐจฺจ-

^{๒๐๕} มจฺกคฺคตฺถ. (บาลี) ๒/๓๖๗/๒๗๕.

^{๒๐๕} วิ.อ. (บาลี) ๓/๘๐/๔๓, สารคฺคตฺถ. (บาลี) ๓/๘๐/๒๘๘.

^{๒๐๖} พุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๖/๓๘๐-๓๘๑, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๑๕๗.

^{๒๐๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๘/๑๖๔-๑๖๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

คมเนน. สิปฺปคุคฺคหณกาเล ปน อวสุสเมว คนฺตพฺพํ โหติ. **สุตฺตสาทายาติ** สทฺทหิตฺวา สวเนน. อสทฺทหิตฺวา สฺวณฺโโต หิ วิเสสํ นาธิคฺคจฺจติ. **ปาริจริยา**ยาติ อวเสสขุทฺทกปาริจริยา. อนฺเตวาสิเกน หิ อจาริยสฺส ปาโถว วุฏฺฐาย มุโขทก- ทนฺตกฏฺฐํ ทตฺวา ภคฺตกิจฺจกาเลปิ ปาณียํ คเหตฺวา ปจฺจุปฺปญฺจนาทีนํ กตฺวา วนฺทิตฺวา คนฺตพฺพํ. กิลิฏฺฐจตฺถาทีนํ ฐวิตฺตพฺพานิ, สายํ นฺหาโนทกํ ปจฺจุปฺปญฺจ- เปตพฺพํ. อผาสฺสกาเล อุปฺปญฺจตพฺพํ. ปพฺพชฺเฌนปิ สพฺพํ อนฺเตวาสิกวตฺตํ กาทพฺพํ. อิํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘ปาริจริยา’ยาติ. **สทฺทกจฺจํ สิปฺปปฏิกฺคหณนา**ติ สทฺทกจฺจํ ปฏิกฺคหณํ นาม โถกํ คเหตฺวา พหฺวเร สขฺฆายกรณํ, เอกปทฺมปี วิ สฺวทุสเมว คเหตพฺพํ. **สุวินิตํ วินนฺตํ** ‘เอนฺเต นิสํหิตพฺพํ, เอนฺ จาตพฺพํ, เอนฺ ขาทิตพฺพํ, เอนฺ ภูณฺชิตพฺพํ, ปาปมิตฺตา วชฺเชตพฺพา, กลฺยาณมิตฺตา เส วิตพฺพา’ติ เอนฺ อจารี สิกฺขาเปณฺติ วินนฺติ. **สุกฺคหิตํ คาทาเปณฺตํ** ยถา สุกฺคหิตํ คณฺหาติ, เอนฺ อตฺถณฺจ พุณฺชนณฺจ โสเรตฺวา ปโยคํ ทสฺเสตฺวา คณฺหาเปณฺติ. **มิตฺตามจฺเจสุ ปฏฺวิเวทนฺตํ** ‘อํ อมฺหากํ อนฺเตวาสิกอ พฺยตฺโต พหุสฺสุโต มยา สมสโม, เอนฺ สลฺลภฺเขยฺยาถา’ติ เอนฺ คุณฺม กเถตฺวา มิตฺตามจฺเจสุ ปตฺติฏฺจาเปณฺติ. **ทิสาสฺส ปรีตฺตาณํ กโรณฺตํ** สิปฺปสิกฺขาเปเนนฺวสฺส สพฺพทิสาสฺส รกฺขํ กโรณฺติ. อุกฺคหิตสิปฺโป หิ ยํ ยํ ทิสํ คนฺตฺวา สิปฺโป ทสฺเสติ, ตตฺถ ตตฺถสฺส ลาก สกฺกาโร อุปฺปชฺชติ. โส อจาริเยน กโต นาม โหติ, คุณฺม กเถนฺโตปิ สฺส มหาชนฺ อจาริยาปาทะ ฐวิตฺวา วสิตอนฺเตวาสิกอ วตฺต ยอนฺ’ติ ปจฺมํ อจาริยสฺส เอนฺ คุณฺม กเถติ, พุรหฺมโลกปฺปมาณเณปี สฺส ลาโก อุปฺปชฺชมาโน อจาริยสนฺตโกว โหติ. อปฺจ ยํ วิชฺชํ ปรีชปฺปิตฺวา คจฺจนฺตํ อญฺญิยํ โจรานํ ปสฺสนฺติ, อมฺนฺสสา วา ทิฆมาติอาทโย วา น วิเหเจณฺติ, ตํ สิกฺขาเปณฺตานิ ทิสาสฺส ปรีตฺตาณํ กโรณฺติ. ยํ วา โส ทิสํ คโต โหติ, ตโต กงฺขํ อุปฺปาตฺเตตฺวา อตฺตโน สนฺตํ อคตฺมณฺสเส ‘เอนฺตสฺสํ ทิสายํ อมฺหากํ อนฺเตวาสิกอ วสติ, ตสฺส จ มยฺหณฺจ อิมสฺมี สิปฺเป นานากรณํ นตฺถิ, คจฺจนฺตฺเมว ปุณฺณ’ติ เอนฺ อนฺเตวาสิกํ ปกฺคณฺหนฺตานิ ตสฺส ตตฺถ ลากสกาโรปฺปตฺติยา ปรีตฺตาณํ กโรณฺติ นาม, ปตฺติฏฺจํ กโรณฺตํ อตฺถ’ติ ตพฺพณฺณนา.^{๒๐๘}

^{๒๐๘} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๘/๑๔๖-๑๔๗.

“อาจารย์ ทูรโศว ทิสฺวา อุฏฺฐานวจนเนน ตสฺส ปจฺจุคฺคมนาทีสามิจิกรียา
อวุตฺตสัทธาติ ตํ ทสฺสเนนโต ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวาติอาทิมาน. **อุปฏฺฐานเนนาติ**
ปยฺริปาสนเนน. **ติฏฺษตฺถํ อุปฏฺฐานกมเนนาติ** ปาโต, มชฺฌนฺนํ, สายนฺ’ติ ตี
สุ กาเลสุ อุปฏฺฐานตฺถํ อุปคฺมเนน. สิปฺปํคฺคหณตฺถํ ปน อุปคฺมณํ อุปฏฺฐานน
โตคฺธํ ปโยชนวเสน กมนภาวโต’ติ อาห **สิปฺปํคฺคหณ** ฯเปฯ โหตีติ. โสคํ
อิจฺฉา **สุสุสุตา**, สา ปน อาจารย์, สิกฺขิตพฺพสิกฺข จ อาทรรวปฺพุทฺธิกา อิจฺ
ฉิตพฺพา ‘อทุธา อิมินา สิปฺเปน สิกฺขิตเนน เอวรูปํ คณํ ปฏฺธิลภิสฺสามิ’ติ. ตถา
ภูตฺตวจ ตํ สวณํ สทฺธทาปฺพุทฺธกมํ โหตี’ติ อาห **สทฺธทิตฺวา สวเนนาติ**. วุตฺต
เมวตฺถํ พยฺติเรกวเสน ทสฺสเนนโต **อสทฺธทิตฺวา** ฯเปฯ **นาธิกจฺฉตีติ** วุตฺตํ. ตสฺมา
ตสฺสโต วุตฺตปฏฺธิกฺขนเนน เวทิตพฺโพ. ยํ สนฺธาย ‘อวเสสขุทฺทกปาริจรียา
ยา’ติ วุตฺตํ ตํ วิภังโก นวเสสโต ทสฺสเนนโต **อนฺเตวาสิเกน** หิตฺวาติ วุตฺตํ. **ปจฺจุปฏฺ**
จนาทีนิตฺติ อาทิตฺวา-สทฺธเทน อาสนปณฺญาปนํ, พินฺนํ’ติ เอวมาที สงฺกณฺหาติ. **อน**
เตวาสิก-วตฺตนฺติ อนฺเตวาสิเกน อาจารย์มฺหิ สมฺมาวตฺติตพฺพวตฺตํ. **สิปฺปปฏฺธิคฺค**
เนนาติ สิปฺปคฺคณฺตสฺส สกฺกจฺจํ อุคฺคหเนน. ตสฺส หิ สุภฺฐ อุคฺคหเนน ตทฺฐสา
เรนตฺส ปโยโคปี สมฺมเทว อุคฺคหิตโต โหตี’ติ. เตนานํ **โธกํ** กเหตุวาทิอาทิตฺวา.
สุวณฺตี วิเนนตีติ อธิ อาจารย์วินโย อธิปฺเปโต. สิปฺปสฺมี ปน สิกฺขาปนวินโย
‘สุคฺคหิตํ คาทาเปนตี’ติ อิมินา สงฺกหิตโต’ติ วุตฺตํ **เอว เต นิสิติตพฺพนฺติ**อาทิตฺวา.
อาจารย์ หิ นาม อนฺเตวาสิเก น ติฏฺฐชฺรมฺมิเก เอว วิเนนตี, อถ โข สมฺปรายิกเปี’
ติอาห **ปาปมิตฺตา วชฺเชตพฺพาติ**. สิปฺปคฺคณฺตสฺส อุคฺคคณฺหนํ นาม ยาวเทว
ปโยค-สมฺปาทนตฺถนํ’ติ อาห **ปโยคํ** ทสฺสเนนโต **คณฺหาเปนตีติ**. มิตฺตามจ
เจสฺสุ’ติ อตฺตโน มิตฺตามจเจสฺสุ. **ปฏฺธิยาเทนตีติ** ปรีคฺคเหตุว นํ มมตฺตวเสน ปฏฺธิยา
เทนตี. ‘อโย อมฺหากํ อนฺเตวาสิโก’ติอาทิตฺวา หิ อตฺตโน ปรีคฺคหิตทสฺสนมฺ
เขน เจว ‘พฺพสุตฺโต’ติอาทิตฺวา ตสฺส คณฺปรีคฺคคณฺหนมฺเข จ ตํ เตสํ ปฏฺธิยาเทน
ติ. **สพฺพ-ทิสฺสาสุ รกฺขํ** กโรนฺติ จาคฺคทิสฺสวสมฺปาทเนนตฺส สพฺพตฺถ สฺวชีวิกา
วสาชฺชโต. เตนานํ **อุคฺคหิตสิปฺโป** หิตฺวาติ. สตฺตานนฺนํ ทูริยา สรีรรรกฺขา
อพฺภนฺตร-ปรีสฺสยปฏฺธิมาเตน, พาหิรปรีสฺสยปฏฺธิมาเตน จ. ตตฺถ **อพฺภนฺตร**
ปรีสฺสโย ขุปฺปิ-ปาสาทิกโต, โส ลากสิทฺธิยา ปฏฺธิกคณฺตี ตาย ตชฺชาปรีหารสํ
วิธานโต. **พาหิร-ปรีสฺสโย** โจรอมนุสฺสชาติเหตุโก, โส วิชฺชาสิทฺธิยา ปฏฺธิกคณฺ

ตี ตาย ตชชา-บริหารสำวิชาโนโต. เตโน วุฒตัม ยัม ยัม ทิสนุติอาทิ. ปุพเพ
‘อุคคหิตสิปปโป หี’ติอาทิโน สิปปสิทิกุขาปนเนโน ลากุปปคตติยา ทิสาสุ ปริต
ตามกรณัม ทสฺสิตัม, อิทานิ ‘ยัม วา โส’ติอาทิโน ตสฺส อุคคหิตสิปปสฺส นิปฺพตฺติว
เสน คุณกิตฺตณฺมุเขน ปคฺคณฺหเนนปี ลากุปปคตติยา’ติ ออยเมเตสํ วิกปฺปานัง เก
โท”ติ ตถฺภูทิกา. ๒๐๑

ยถา จ อาจารย์ยา “**สุวินิตํ วิเนหฺตํ**ตีอาทีหิ ปญฺจหิ จาเนหิ อนฺเตवासึ อนุกมฺปนฺติ, ตเถว มาตาปิตโรปิ อาจริยภาวญฺจจาเน อตฺตโน ปฺตฺเต อนุกมฺปนฺติ. น จ อญฺเฆ อาจารย์ยา ปฺตฺตานํ ปุพฺผาจริยา, มาตาปิตโร ปน สพฺพปฺปมํ เตสเมว ปุพฺผาจริยา. เอวญฺเหตํ ยถา วุตฺตํ ขุทฺทก-นิกายญฺจกถายํ อิติ วุตฺตกถณฺณายํ วุตฺตตถนเยน ทญฺจพฺพ :-

“มาตาปิตโร หิ ปุตุเต สิกขาเปนฺตา อติตรุณกาลโต ปฏฺจาย ‘เอวํ นิสีท,
 เอวํ กจฺจน, เอวํ ติฏฺฐ, เอวํ สย, เอวํ ขาท, เอวํ ภูช, อยนฺเต ตาตา’ติ
 วตฺตพฺโพ, อयํ ภาทิกา’ติ, อยํ ภคินี’ติ, อิทํ นาม กาคํ วฏฺฐติ, อิทํ น วฏฺฐติ,
 อสุกํ นาม อุปสงฺกมิตฺตํ วฏฺฐติ, อสุกํ นาม น วฏฺฐตี’ติ คาเหนติ สิกขาเปนฺติ.
 อปรภาเค อญฺเฐ อาจริยาปี ลิปฺปํ มุทฺธํ คณนฺน’ติ เอวมาที สิกขาเปนฺติ, อญฺเฐ
 สรณานิ เทนฺติ, สีเลสุ ปติฏฺฐาเปนฺติ, ปพฺพาเซนฺติ, ฐมฺมํ อุกกณฺหา-เปนฺติ,
 อุปสมฺปาเทนฺติ, โสตาปตฺติมคฺคาทีนิ ปาเปนฺติ. อิติ สพฺพเพปิ เต ปจฺจนา-อาจริยา
 นาม. มาตาปิตโร ปน สพฺพปจฺจมํ. เตนาห ‘ปฺพพฺพาจริยา’ติ ภิกฺขเว มาตาปิตฺตุนํ
 เอตํ อธิวจฺจน”ติ. ^{๒๑๐}

เอาจุฬเจตํ ยถาสุตํ ปุณฺ ํงคฺตฺตฺรนิคายญฺจกถาขํ ติกนิปาตวณฺณนาขมฺปิ วุตตตฺถ-
 นเยน ทฺวญฺจํ :-

“มาตาปิตโร หิ ชาตกาลโต ปฏฺสาช ‘เอวํ นิสีท, เอวํ ติฏฺฐ, เอวํ จณ, เอวํ สย, เอวํ ขาท, เอวํ ภูช, ยนฺเต ตาตา’ติ วุตตพฺโพ, อยํ ภาติกา’ติ, อยํ ภคินี’ติ, อิทนฺนาม กาคํ วฏฺฏติ, อิทํ น วฏฺฏติ, อสฺสกนฺนาม อุปสงกมิตํ วฏฺฏติ, อสฺสกํ น วฏฺฏติ’ติ คหาเปนฺติ สิกฺขาเปนฺติ. อถาปรภาเค อญฺเญ อจฺริยา หตฺถิสิปปอสสสิปฺปรตฺธิสิปฺปรนฺตฺธิสิปฺปรตฺธิสิปฺปรตฺถาคณฺนาทินิ สิกฺขาเปนฺติ.

២០៧ ពិ.បា.ភិកា (បាលី) ២៦៨/១៧៤-១៧៦.

២១០ ប.វិ.ពិ.ខ. (បាតី) ១០៦/៣៨០-៣៨១.

อญโธ สรรณานิ เทติ, อญโธ สีเสสุ ปติฏฺฐาเปติ, อญโธ ปัพพาเซติ, อญโธ พุทฺธวณฺเณ อุกฺคณฺหาเปติ, อญโธ อุปสมฺปาเทติ, อญโธ โสตาปตฺติมกฺคาทีนึ ปาเปติ. อิติ สพฺเพปิ เต ปจฺฉาจริยา นาม โหนฺติ. มาตาปิตโร ปน สพฺพปฺลมา, เตนานํ :- **ปัพฺพาจริยา**ติ วุจฺจเร”ติ.^{๒๑๑}

“**ถรุสึปฺปนฺติ** อสิสตฺติกฺกนฺตกลาปาทีอาชฺรสิปฺป. **มฺหฺทาณนา**ติ อญฺญลิ-สํโกจนาทีนา หตฺตมฺหฺทา ย คณฺนา. **อาทิสทฺเทน** ปาณาทีนํ สงฺกโห. **ปจฺฉา-จริยา** นาม มาตาปิตูนํ สนฺติเก อุกฺคหิตกฺกฏฺฐวตฺตสฺเสว ปุคฺคสฺส ยถาสกํ หตฺถาจริยาทีนํ สิปฺปคฺคาหาปนฺนํ”ติ กตฺวา สพฺพปฺลมา อจริยา นาม มา”ติ โยเชตพฺพน”ติ ตถฺภูทิกา.^{๒๑๒}

เอวณฺตุ มงฺคลตฺถทีปนีนโย วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺโพ :-

“ยสฺมา ปน เต ชาทกาลโต ปฏฺฐาย เหวํ นิสิต, เหวํ ติฏฺฐา”ติ จ ยนฺเต ตาโต”ติ วุตฺตพฺโพ”ติ จ อาทีนา คาเหนติ สิกฺขาเปนฺติ, อถาปรภาเค อญเย อจริยา หตฺถิสิปฺปาทีนํ สิกฺขาเปนฺติ, อญเย สรรณสีลา นี เทนฺติ, อญเย ปัพฺพาเซนฺติ, อญเย พุทฺธวณฺเณ อุกฺคณฺหาเปนฺติ, อญเย อุปสมฺปาเทนฺติ, อญเย มคฺคผลํ ปาเปนฺติ, อิติ สพฺเพปิ เต ปจฺฉาจริยา นาม, ตสฺมา มาตาปิตโร สพฺพปฺลมา อจริยาภาวโต ‘**ปัพฺพาจริยา**’ติ วุจฺจนฺติ”ติ.^{๒๑๓}

เตสฺมา มาตาปิตูนํ สพฺพปฺลมา ปัพฺพาจริยาโว ยถาวุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺโพ. ยทิ จ ปุตฺตา เตสํ โอวาท ติฏฺฐนฺติ, เต อญฺโณ หิตฺตฺตเมว ปปฺโปนฺติ. สเจ ปน เตสํ โอวาท น ติฏฺฐนฺติ, เต ทิฏฺฐมฺมิกสมฺปฺราโยเกปิ พุชฺชนํ มหาทฺถกํ ปาปฺปนฺติ. เอวณฺเจตฺถ นิสฺสวณฺตฺถ พุทฺทก-นิกายฏฺฐกถายํ นวกนิปาเต คิซฺมชาตกถาณนํ วุตฺตตฺถนเยน ทฏฺฐพฺโพ :-

“อติเต คิซฺมณฺเณ ปพฺพเต โพธิสฺสโต คิซฺมโยนิโย นิพฺพตฺติ. ปุตฺโต ปนสฺส สุปฺตฺโต นาม คิซฺมราชา อนกสฺสคิซฺมปรีวาโร ฅามสมฺปนฺโน อโหสิ. โส มาตาปิตโร โปเสสิ, ฅามสมฺปนฺนตฺตา ปน อติทฺฐํ อุปฺปตฺติ. อถ นํ ปิตา ‘ตาดเอตฺตํ นาม จานํ อติกฺกมิตฺวา น กนฺตพฺพน’ติ โอวทิตฺวา. โส ‘สาธุ’ติ

^{๒๑๑} อญฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๑๑๒.

^{๒๑๒} อญฺ.ติก.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๑/๑๒๓-๑๒๔.

^{๒๑๓} มงฺคลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๕๔/๒๖๐-๒๖๑.

สมปฏิบัติวาปี เอกทิวส์ ปณ วุญเจ เทเว คิซุเมหิ สทฐี อุปปติตวา เสเส
 โอหาย อติญมี คนตุวา เวรมุภาวตมขัม ปตุวา จุณณวิจุณณภาว ปาปฺณิ. สตุถา
 ตมตถ์ ทสฺเสนฺโต อภิสมุพฺพุโห หุตฺวา อีมา คาลา อภาสิ :-

‘ปริสฺงกุปโถ นาม	คิซุณปฺนโถ สนนฺตโน
ตตุราสิ มาตาปิตโร	คิซุโณ โปเสสิ ชินฺณเก
เตตฺ อชฺครเมทํ	อจุจหาสิ พหุตฺโต.
ปีตา จ ปุตฺตํ อวจ	ชานํ อจุจํ ปปาตินํ
สุปฺตํ ถามสมฺปนฺนํ	เตชฺสฺสี ทูรคามินํ.
ปริปฺลวณฺตํ ปถวี	ยทา ตาต วิชานหิ
สาครณ ปริกฺขิตฺตํ	จกฺกัว ปริมณฺทลํ
ตโต ตาต นีวตฺตสฺส	มาสฺสฺ เอตฺโต ปรี คมิ.
อุทปฺตฺโตสิ เวเคน	พลี ปกฺขี ทิซุตฺโตโม
โอโลกยฺนโต วกฺกฺโก	ปพฺพตานิ วนานิ จ.
อทุทฺสฺส ปถวี คิซุโณ	ยถาสาลิ ปิตฺตฺสฺสฺตํ
สาครณ ปริกฺขิตฺตํ	จกฺกัว ปริมณฺทลํ.
ตณฺจ โส สมตฺติกมฺม	ปรเมวจุจวตฺถ
ตณฺจ วาตฺติขา ติกฺขา	อจุจหาสิ พลี ทิซุ.
นาสฺกฺขาตฺติคโต โปโส	ปฺนทเว นีวตฺติตฺ
ทิโซ พุยสนมาปาทิ	เวรมุภานํ วสํ คโต.
ตสฺส ปุตฺตา จ ทารา จ	เย จณฺเณ อนุชีวิน
สพฺเพ พุยสนมาปาทุ	อโนวาทฺเท ทิเช.

เอวมปิ อิธ วุฑฒานํ โย วากุญํ นาวพุชฌติ
อติสํมจโร ทิตุโต คิซุโณวาทิตตาสโน
ส เว พุยสนํ ปปโปติ อกตฺวา วุฑฒสาสนนฺติ.^{๒๑๔}

ตตถ ปริสํกุปโถติ สํกุปโถ. มนุสฺสา หิรัณยสฺวณฺณตฺถาย คจฺจนฺตา
ตสฺมี ปเทเส ขาณฺเเก โกฏฺฐฏฺฐวา เตสุ รหฺชฺชโย พนฺธิตฺวา คจฺจนฺติ, เตน โส
คิซุณฺนปพฺพเต ชงฺกมกฺโข สํกุปโถ’ติ วุจฺจติ. **คิซุณฺนปโถติ** คิซุณฺน-ปพฺพ
ตมตฺถเก มหามกฺโข. **สณฺนตโนติ** โปราณ. **ตตฺราสีติ** ตสฺมี คิซุณฺน-ปพฺพ
ตมตฺถเก สํกุปเถ เอโก คิซุโณ อาสี, โส ชินฺณเเก มาตาปีตโร โปเสสิ.
อชฺครเมทนฺติ อชฺครานํ เมทํ. **อจฺจุหาสีติ** อติวิย อหริ. **พหุตฺตโสติ** พหุโส.
ชานํ อจฺจํ ปปาตินนฺติ ปุตฺโต เต อติอจฺจํ จานํ ลงฺกตฺีติ สุตฺวา อจฺเจ ปปาตี
อยนฺ’ติ ชานนฺโต. **เตชฺสฺสินฺติ** ปุริสเตชฺสมนฺนํ. **ทฺูรคามินนฺติ** เตเนว เตเชน
ทฺูรคามิ. **ปรีปฺลวณฺตฺติ** อุปลปตฺตํ วิย อุทเก อุปลวมานํ. **วิชานหีติ** วิชานาสี.
จกฺกัว ปรีมณฺฑลนฺติ ยสฺมี เต ปเทเส จิตฺตสฺส สมฺมูเทเน ปรีจฺฉินฺโน ชมฺพุทฺธิโป
จกฺกมณฺฑลํ ปญฺญาติ, ตโต ตาต นีวตฺตาหี’ติ โอวทฺนฺโต เอวมาห.
อุทปตฺโตสีติ ปิตุ โอวาทํ อกตฺวา เอกทิวสํ คิซุณฺนํ สทฺธิ อุปลติโต เต โอหาย ปี
ตฺรา กถิตฺถุจฺจํ อคมาสี. **โอโถกยนฺโตติ** ตํ จานํ ปตฺวา เหนฺจฺจ โอโถเกนฺโต.
วกฺกฺโขติ วกฺกิโว. **ยถาสาสิ** ปิตุสฺสฺสนฺติ ยถาสฺส ปิตุ สนฺติกา สุตํ อาสี, ตเถว
อทุทส. **ยถาสาสิ’ติ** ปาโง. **ปรีเมวจฺจุตฺตถาติ** ปีตฺรา อกฺขาตฺถุจฺจํ ปรี
อติวตฺโตว. **ตถจ วาตฺธิขา ติกฺขาติ** ตํ อนฺโนวาทกํ พฺลิมปิ สมานํ ทิซุ
ติชฺฉิณเวรมฺภวาทฺธิขา อจฺจุหาสี อติหริ, จุณฺณวิจฺจุณฺณํ อกาสิ. **นาสฺกฺขาติคฺโคติ**
นาสฺกฺขิ อติคฺโค. **โปโสติ** สตฺโต. **อนฺโนวาทกเรติ** ตสฺมี ทิเช ปณฺฑิตานํ โอวาทํ
อกโรนฺเต สทฺธเพปิ เต มหาทฺูกํ ปาปฺณิสฺส. **อกตฺวา วุฑฒสาสนนฺติ** วุฑฒานํ
หิตกามานํ วจฺนํ อกตฺวา เอวเมว พุยสนํ มหาทฺูกํ ปาปฺณาสี’ติ.^{๒๑๕}

^{๒๑๔} พ.ชา. (บาลี) ๒๓/๑-๕/๑๕๖-๑๕๗, พ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑-๕/๓๐๑-๓๐๒.

^{๒๑๕} พ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๒๕๘-๓๐๐.

เอวณเจตตุ อปรมปิ นิตฺตสนวตฺถุ ขุทฺทกนิกายกฺกุสลาภํ มหานิปาเต วิชฺฐาตก-
วณฺณนํ ฐิตตฺถนยน ทฺฐพฺพ :-

“อถ เน ปณฺฑิตो ปุตุตฺตโร จ ฉาตโย จ อุปสงฺกมิตฺวา ตฺวณฺโหเต ทิสฺวา
ตาตา มา จินฺตยิตฺถ, สพฺเพ สงฺขารานิจฺจา, ยโส นาม วิปตฺติปริโยสานํ,
อปีจ ตฺมํหํ ราชวสตี นาม ยสฺสปฏิลาภการณํ กเถสฺสามิ, ตํ เอกกฺคจิตฺตา สฺมา
ถา’ติ พุทฺธลียา ราชวสตี นาม ปญฺญเปสิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห :-

‘โส จ ปุตุเต อมฺเจ จ	ฉาตโย สุททชฺชน
อลินฺนมนสงฺกปโป	วิธูโร เอตทพฺรวิ.
เอถฺยโย ราชวสตี	นีสิตฺติวา สฺมาถ เม
ยถา ราชกฺลํ ปตฺโต	ยสํ โปโส นิกจฺจตี’ติ. ^{๒๑๖}

ตตฺถ สุททชฺชนตี สุททชฺชน. เอถฺยโยตี เอถ อญฺโย. ปิยสมฺมทาจเรณ
ปุตุเต อาลปตี. ราชวสตีญฺติ มยา วุจฺจมานํ ราชปาริจริยํ สฺมาถ. ยถาติ เยน การ
เนน ราชกฺลํ ปตฺโต อุปสงฺกมนฺโต รณฺโณ สนฺติเก จรณฺโต โปโส ยสํ
นิกจฺจตี ลภตี, ตํ การณํ สฺมาถา’ติ อตฺถโก.

‘น หิ ราชกฺลํ ปตฺโต	อญฺญาโต ลภเต ยสํ
นาติสฺสุโร นาติทฺมเมโธ	นปฺปมตฺโต กุทาจนํ.
ยทาสฺส สีสํ ปณฺณญจ	โสเจยฺยญฺจจริจฺจตี
อถ วิสฺสาสเต ตมฺหิ	กุญฺหญฺจสฺส น รกฺขตี’ติ. ^{๒๑๗}

ตตฺถ อญฺญาโตตี อปากฺกุโณ อวิทกมฺมวาทาโน. นาติสฺสุโรตี น อสุโร.
นาติทฺมเมโธตี น ภีรูกชาติโก. ยทาสฺส สีสญฺติ ยทา อสฺส เสวกสฺส ราช
สีลญฺจ ปณฺณญจ โสเจยฺยญฺจ อธิจฺจตี, อาจารสมฺปตฺติญฺจ ฌาณพลญฺจ สฺว
ภาวญฺจ ชานาติ. อถ วิสฺสาสเต ตมฺหิตี อถ ราช ตมฺหิ วิสฺสสเต วิสฺสาสํ กโรตี,
อตฺถโน กุญฺหญฺจสฺส น รกฺขตี น กุหตี.

^{๒๑๖} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๗๑-๑๔๗๒/๒๘๓, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๗๑-๑๔๗๒/๔๑๔.

^{๒๑๗} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๗๓-๑๔๗๔/๒๘๓, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๗๓-๑๔๗๔/๔๑๔.

‘ตุลา ยถา ปคฺคหิตา	สมทณฺหา สุธาริตา
อชฺฌิณฺโง น วิกรมเปยฺย	ส ราชวสดี วเส.
ตุลา ยถา ปคฺคหิตา	สมทณฺหา สุธาริตา
สพฺพพานิ อภิสมฺโภนุโต	ส ราชวสดี วเส’ติ. ^{๒๑๘}

ตตฺถ ตุลา ยถาติ ยถา เอสา วุตฺตปฺปการา ตุลา น โอนมฺติ น อุนฺนมฺติ,
 เอวเมว ราชเสวโก กิสมิณฺจเทว กมฺเม รณฺณา อิํ นาม กโรหิ’ติ อชฺฌิณฺโง
 อาณตฺโต ฌนฺทาทิอคฺคิวนเสน น วิกรมเปยฺย, สพฺพกิจฺเจสุ ปคฺคหิตตุลา วีย สโม
 ภาเวยฺย. ส ราชวสดีนฺติ โส เอวรูปฺไป เสวโก ราชกุเล วาสํ วเสยฺย, ราชานํ ปริ-
 จเรยฺย, เอวํ ปริจฺรณฺโต ปน ยถํ ลเภยฺยา’ติ อตฺถโก. **สพฺพพานิ อภิสมฺโภนุโต**ติ สพ-
 พานิ ราชกิจฺจานิ กโรนฺโต.

‘ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี	ราชกิจฺเจสุ ปณฺททิโต
อชฺฌิณฺโง น วิกรมเปยฺย	ส ราชวสดี วเส.
ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี	ราชกิจฺเจสุ ปณฺททิโต
สพฺพพานิ อภิสมฺโภนุโต	ส ราชวสดี วเส.
โย จสฺส สุกโต มคฺโค	รณฺโฆ สุปฺปฎฺฐิยาทิโต
น เตน วุตฺโต คจฺเจยฺย	ส ราชวสดี วเส’ติ. ^{๒๑๙}

ตตฺถ น วิกรมเปยฺยาติ อวิกฺมปฺมาโน ตานิ กิจฺจานิ กเรยฺย. โย จสฺสตาติ โย จ
 รณฺโฆ คมนมคฺโค สุกโต อสฺส **สุปฺปฎฺฐิยาทิโต** สุมณฺททิโต, อิมินา มคฺเคน คจ-
 จา’ติ วุตฺโตปิ เตน น คจฺเจยฺย.

‘น รณฺโฆ สทิสํ ภูณฺเช	กามโกเค กุทาจนํ
สพฺพตฺถ ปจฺจโต คจฺเจ	ส ราชวสดี วเส.
น รณฺโฆ สทิสํ วตฺถํ	น มาถํ น วิเลปนํ
อาภปฺปํ สรกฺขตฺตี วา	น รณฺโฆ สทิสมาจเร

^{๒๑๘} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๗๕-๑๔๗๖/๒๘๓-๒๘๔, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๗๕-๑๔๗๖/๔๑๕.

^{๒๑๙} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๗๗-๑๔๗๙/๒๘๔, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๗๗-๑๔๗๙/๔๑๕.

อณฺธํ กรียเย อากปฺปํ ส ราชวสตี วเส'ติ.^{๒๒๐}

ตตถ น รณฺโณติ รณฺโณ กามโกเคน สมํ กามโกถํ น ญฺเยเย. ตาทิสฺส
หิ ราชฯ กุชฺฌติ. สพุพฺพตฺตาติ สพุเพสฺสุ รูปาทีสุ กามคฺเชสฺสุ รณฺโณ ปจฺจโต ว
คจฺเจเย, หินฺตรเมว เสเวเยฯ'ติ อตฺโถ. อณฺธํ กรียเยติ รณฺโณ อากปฺปโต สร
กฺคฺติโต จ อณฺธเมว อากปฺปํ กรียเย.

‘กีเพ ราชฯ อมฺจเจหิ	ภริยาหิ ปริวาริโต
นามจฺโจ ราชภริยาสุ	ภาวํ กุพฺเพถ ปณฺชติโต.
อนฺุทฺธโต อจฺปโล	นิปโก สํวตฺติทฺธิโย
มโนปณฺธิสมฺปนฺโน	ส ราชวสตี วเส'ติ. ^{๒๒๑}

ตตถ ภาวนฺติ วิสฺสาสวเสน อธิปฺปายํ. อจฺปโลติ อมฺณทนต์โล. นิปโกติ
ปรีปฏกฺกณฺโณ. สํวตฺติทฺธิโยติ ปิหิตถพิณฺทฺธิโย รณฺโณ วา อจฺกปจฺจกานิ
โอโรเช วาสฺส น โอโลเกเย. มโนปณฺธิสมฺปนฺโนติ อจฺปเลน สฺกฺกฺ จปิเตน
จิตฺเตน สมฺนฺนาคโต.

‘นาสุส ภริยาหิ กีเพเย	น มนฺเตเย รโหคโต
นาสุส โกสา ธนํ คณฺเห	ส ราชวสตี วเส.
น นิทฺทํ พหุ มณฺเญเย	น มทาย สุริ ปิเว
นาสุส ทายะ มิเค หลฺเณ	ส ราชวสตี วเส.
นาสุส ปิจํ น ปลลฺลํ	น โกจฺจํ น นาวํ รถํ
สมฺมโตมฺหิ'ติ อารูเห	ส ราชวสตี วเส.
นาติทฺเฐ ภาเช รณฺโณ	นาจฺจาสนฺเน วิจฺกฺขโณ

^{๒๒๐} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๑๔๘๐-๑๔๘๑/๒๔๔, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๔๘๐-๑๔๘๑/๔๑๕-๔๑๖.

^{๒๒๑} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๑๔๘๒-๑๔๘๓/๒๔๔, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๔๘๒-๑๔๘๓/๔๑๖.

สมมุขจตุส ตัญญุ	สนทิสสนโต สกตฺโน.
น เม ราช สขา โหติ	น ราช โหติ เมณฺโ
จิปปิ กุชฺณนฺติ ราชาน	สฺวเกณกฺขิวิ มณฺณํ.
น ปุชฺโติ มณฺณมาน	เมธาวิ ปณฺทิต นโร
ผรุสํ ปณฺณมฺเตย	ราชานํ ปริสํ คตฺนํ ^{๒๒๒} .

ตตฺถ น มนฺเตยยาติ ตสฺส รณโณ ภริยาหิ สทฺธิเนว กิเพย น รโห มนฺเตย. โกสา ธนฺนํ รณโณ โกสา ธนํ เถเนตฺวา น คณฺเหย. น มทายาติ ตาตา ราชเสวโก นาม มทตฺถาย สฺวํ น ปิเวย. นาสฺส ทายะ มิเคติ อสฺส รณโณ ทินฺนาภเย มิเค น หณฺเหย. โกจฺฉนฺติ ภาทปิจฺจํ. สมฺมโตมฺหิตี อหํ สมฺมโต หุตฺวา เอวํ กโรมิ'ติ น อารุเหย. สมมุขจตุส ตัญญุยาติ อสฺส รณโณ ปุรโต ชุทฺทกมหนฺตกถาสวณฺญาเน ตัญญุ. สนทิสสนโต สกตฺโนติ โย ราชเสวโก ตสฺส ภตฺโน ทสฺสนญฺจาเน ตัญญุ. สฺวเกนาติ อกฺขิมฺหิ ปติเตน วิหิตฺกาทินา มณฺณํ อกฺขิ ปกติสภาวํ ชนฺตํ ยถา กุชฺณนฺติ นาม, เอวํ กุชฺณนฺติ, น เตสฺ วิสฺสาโส กาทพฺโพ. น ปุชฺโติ มณฺณมานํติ อหํ ราชปุชฺโติมฺหิ'ติ น มณฺณมาน. ผรุสํ ปณฺณมฺเตยยาติ เยน โส กุชฺณนฺติ, ตถารูป น มนฺเตย.

'ลทฺธทฺวาโร ลเก ทฺวาร	เนว ราชฺสุ วิสฺสเส
อคฺคิวิ สยฺโต ตัญญุ	ส ราชวสฺสํ วส.
ปุตฺตํ วา ภาตฺรํ วา ส	สมฺปคฺคณฺหาติ ชตฺติโย
คามะหิ นิคเมหิ วา	รณฺเจหิ ชนปเทหิ วา
ตุณฺหิภูโต อุเปกฺเขย	น ภณฺเน เณปปาปนํ ^{๒๒๓} .

ตตฺถ ลทฺธทฺวาโร ลเก ทฺวารนฺติ อหํ นิปปญฺหาโร ลทฺธทฺวาโร'ติ อปฺปญฺหาเรตฺวา น ปวิเสย, ปุณฺนํ ทฺวารํ ลเกย, ปญฺหาเรตฺวา ว ปวิเสยยา'ติ อตฺโถ. สยฺโตติ อปฺปมตฺโต หุตฺวา. ภาตฺรํ วา สนฺติ สกํ ภาตฺรํ วา. สมฺปคฺคณฺหาตีติ

^{๒๒๒} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๔๔-๑๔๔๘/๒๔๔-๒๔๕, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๔๔-๑๔๔๘/๔๑๖-

^{๒๒๓} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๔๐-๑๔๔๑/๒๔๕, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๔๐-๑๔๔๑/๔๑๗.

อสุกคามํ วา อสุกนิคมํ วา อสุส เทมา'ติ ยทา เสวเกหิ สทฐี กเถติ. **น ภณเณ**
ปาปนฺนํ ตทา कुณํ วา อकुณํ วา น ภณเณย.

‘หตุถาโรหา อนิกฺกุจา	รติกา ปตฺติการกา
เตสํ กम्मวาทาเนน	ราชา วทฺเตติ เวตนํ
น เตสํ อนฺตรา กจฺเณ	ส ราชวสดี วเส.
จาโปวฺนุทโร ธีโร	วิโส วาปี ปกมฺปเย
ปฏฺิโณมํ น วตฺเตยฺย	ส ราชวสดี วเส.
จาโปวฺนุทโร อสุส	มจฺโณวสฺส อชีวฺหวา
อปฺปาสี นิปโก สุโร	ส ราชวสดี วเส'ติ. ^{๒๒๔}

ตตฺถ **น เตสํ อนฺตรา กจฺเณ**ติ เตสํ ลาภสฺส อนฺตรา น กจฺเณ, อนฺตรายํ น
 กรเณย. **วิโส วาปี**ติ ยถา วิสकुมฺพโต อุกฺคตวิโส วาเตน ปหฺนุกาเล ปกมฺปติ, เอวํ
 รณฺญา กถิตกาเล ปกมฺเปยฺย. **จาโปวฺนุทโร**ติ ยถา จาโป มโหทโร น โหติ, เอวํ
 มโหทโร น สียา. **อชีวฺหวา**ติ ยถา มจฺโณ อชีวฺหตาย น กเถติ, ตถา เสวโก มนุ
 ทกตตาย อชีวฺหวา ภเวยฺย. **อปฺปาสี**ติ โภชนมตฺตณฺญ.

‘น พาพฺหํ อิตฺถิ กจฺเณยฺย	สมฺพสฺสํ เตชสงฺขยํ
กาสํ สาสํ ทฺรํ พาลุํ	จีณเมโธ นิกจฺจติ.
นาติเวลํ ปภาเสยฺย	น ตฺนุหิ สพฺพทา สียา
อวิกิณฺณํ มิตํ วาจํ	ปตฺเต กาเล อฺุทฺริเย.
อกุโกธโน อสงฺฆญฺโณ	สจฺโจ สณฺโห อเปสฺสโณ
สมฺผํ คิริํ น ภาเสยฺย	ส ราชวสดี วเส.
มาตาเปตฺติโกโร อสุส	กุเล เขญฺจปาจาโยโก

^{๒๒๔} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๗๒-๑๔๗๕/๒๘๕, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๗๒-๑๔๗๕/๔๑๗-๔๑๘.

สนโห สจิลสมภาโส

ส ราชวสดี วเส'ติ.^{๒๒๕}

ตตถ น พาพุนฺติ ปฺนปฺปฺนํ กิเลสวเสน น คจฺเจยฺ. **เตชสงฺขยฺ**นฺติ เอวํ
 คจฺจฺนโต หิ ปฺริโส เตชสงฺขยํ คจฺจติ ปาปฺณาติ, ตํ สมฺปสฺสนโต พาพุนํ
 คจฺเจยฺ. **ทฺรฺนฺติ** กายทฺรํ. **พาลฺยฺ**นฺติ ทุพฺพลภาวํ. **จีณเมโธ**ติ ปฺนปฺปฺนํ กิเลส
 รติวเสน จีณปฺโย ปฺริโส เอเต กาสาทโย นิคจฺจติ. **นาตี**เวลนฺติ ตาตา ราชนํ
 สนฺติเก ปมาณาติกฺกนฺตํ น ภาเสยฺ. **ปตฺเต** กาลเอติ อุตฺตโน วจนกาลे สมฺปตฺเต.
อสงฺฆฺโณติ ปรี อสงฺฆฺญฺเณโต. **สมฺพฺ**นฺติ นีรตฺถกํ. **คิรฺ**นฺติ วจนํ.

‘วินิโต สิปฺปวา ทนฺโต

กตฺโต นียโต มฺหุ

อปฺปมตฺโต สฺจิทฺทโก

ส ราชวสดี วเส.

นิวาทวฺตฺติ วุฑฺฒสฺ

สปปติสฺโส สการโว

สุรโต สุขสํวาโส

ส ราชวสดี วเส.

อารกา ปรีวชฺเชยฺ

สहितํ ปหิตํ ชนํ

ภคฺตารญฺเณวฺทิกฺเขยฺ

น จ อณฺณสฺส ราชีโน'ติ.^{๒๒๖}

ตตถ วินิโตติ อจารสมฺปนฺโน. **สิปฺปวา**ติ อุตฺตโน กุเล สิกฺขิตฺตพฺพลิป
 เปน สมฺนํนาคโต. **ทนฺโต**ติ จสุ ทฺวารสฺส นีพฺพิเสวโน. **กตฺโต**ติ สมฺปา
 ทิตฺโต. **นียโต**ติ ยสาทีนํ นิสฺสาย อจลสภาโว. **มฺหุ**ติ อนฺติมานิ. **อปฺปมตฺโต**ติ
 กตฺตพฺพ-กิจฺเจสฺส ปมาทรหิโต. **ทกฺโข**ติ อฺปฏฺจฺจเน เณโก. **นิวาทวฺตฺติ**ติ
 นิจฺจวฺตฺติ. **สุข-สํวาโส**ติ กรุสํวาสสีโล. **สहितํ** **ปติตนฺ**ติ ปรราชฺหิ สกรณฺโย สน
 ติกํ คุยฺหฺรฺกฺขณ-วเสน วา ปฏฺิจฺจนฺนปาทกฺกณฺนวเสน วา เปสิตํ. ตถารูเปน หิ
 สทฺธิ กเถนฺโตปี รณฺโย สมฺมุขาว กเถยฺ. **ภคฺตารญฺเณวฺทิกฺเขยฺ**ยาติ อุตฺต
 โน สามิกเมว โอโลเถยฺ. **น จ อณฺณสฺส ราชีโน**ติ อณฺณสฺส รณฺโย สนฺติเก น
 ภาเวยฺ.

‘สมเณ พฺราหฺมเณ จาปี

สีถวนฺเต พฺหุสฺสุเต

^{๒๒๕} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๙๕-๑๔๙๘/๒๘๕-๒๘๖, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๙๕-๑๔๙๘/๔๑๘.

^{๒๒๖} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๔๙๙-๑๕๐๑/๒๘๖, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๙๙-๑๕๐๑/๔๑๘-๔๑๙.

สกุจฉิ ปิรุปาเสย	ส ราชวสดี วเส.
สมณ พุราหุมน จาปี	สีลวันเต พหุสสุเต
สกุจฉิ อนุวาเสย	ส ราชวสดี วเส.
สมณ พุราหุมน จาปี	สีลวันเต พหุสสุเต
คปเปย อนุปปาเนน	ส ราชวสดี วเส.
สมณ พุราหุมน จาปี	สีลวันเต พหุสสุเต
อาสชช ปญญเส เว	อากงขิ วุฑฒิมตฺตโน'ติ. ^{๒๒๗}

ตตถ สกุจฉิ ปิรุปาเสยยาติ การเวน ปุณปุณฺนี อุปสงกเมย. อนุวาเสยยาติ อุโปสถวาสิ วสนโต อนุวตฺเตย. คปเปยยาติ ยาวตตํ ทาเนน คปเปย. อาสชชชาติ อุปสงกมิตฺวา. ปญญเตติ ปญฺจเท, อาสชชปญญ เว, อาสชชมานปญญเต'ติ อตุโก.

'ทินฺนปฺพุพฺ น หาเปย	ทานํ สมณพุราหุมน
น จ กิลฺลิจิ นิวาเรย	ทานกาเล วณิพฺพเก.
ปญฺญวา พุทฺธิสมฺปนฺโน	วิธานวิธิโกวิโท
กาลญฺญ สมยญฺญ จ	ส ราชวสดี วเส.
อุฏฺฐาตา กมฺมชฺเชยฺส	อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ
สุสํวิหิตกมฺมนฺโต	ส ราชวสดี วเส'ติ. ^{๒๒๘}

ตตถ ทินฺนปฺพุพฺนติ ปกตปิฎยตฺตํ ทานวตฺตํ. สมณพุราหุมนเตติ สมณวา พุราหุมน เว. วณิพฺพเกติ ทานกาเล วณิพฺพเก อากเต ทิสฺวา กิลฺลิจิ น นิวาเรย. ปญฺญวาติ วิจารณปญฺญา ยุตฺโต. พุทฺธิสมฺปนฺนติ อเวกฺลตฺตพุทฺธิสมฺปนฺโน. วิธานวิธิโกวิโท นานปฺปการสฺส ทาสกมฺมกรโปริสาทีนํ สํวิทหน-โกฏฺฐาเสสฺส เจโก. กาลญฺญติ อํ ทานํ ทาคฺ, อํ สีลํ รกฺขิตฺ, อํ อุโปสถกมฺมํ กาคฺ, กาลอ'ติ ชานเยย. สมยญฺญติ อํ กสนสมโย, อํ วปนสมโย, อํ

^{๒๒๗} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๕๐๒-๑๕๐๕/๒๘๖, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๕๐๒-๑๕๐๕/๔๑๙.

^{๒๒๘} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๕๐๖-๑๕๐๘/๒๘๖, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๕๐๖-๑๕๐๘/๔๑๙-๔๒๐.

โวหาร-สมโย, อัย อุပ္ปฏฺจฺจณสมโย’ติ ชานะยฺย. **กมฺมเชยฺยเหตุ** อุตฺตโน กตฺตพ
พกมฺเมสุ.

‘ขลฺลํ สาลํ ปสฺสํ เขตฺตํ	คณฺตา จสฺส อภิกฺขณํ
มิตํ ฐณฺณํ นิชาเปยฺย	มิตํว ปาจาเย ฆเร.
ปฺปุตฺตํ วา ภาตฺรํ วา สํ	สีเลสุ อสฺมาหิตํ
อนํจฺวา หิ เต พาลา	ยถา เปตา ตเถว เต
โจพฺพจ เนลํ ปิณฺฑทฺถจ	อาสีนํ ปทาเปย.
ทาเส กมฺมกเร โปเส	สีเลสุ สุตฺมาหิต
ทกฺเข อุฏฺฐาณสมฺปนฺเน	อาธิปจฺจมฺหิ จาเปยฺ’ติ. ^{๒๒๙}

ตตฺถ **ปสฺสํ เขตฺตุนฺติ** โคกฺกลณฺเจว สสฺสฏฺฐาณญจ. **คณฺตาติ** คมนฺตํโล.
มิตฺนฺติ มินิควา เอตฺตคณฺ’ติ ฆตฺวา โกฏฺฐเจสุ นิชาเปยฺย. **ฆเรติ** ฆเรปิ ปริชนํ
คณฺเตควา มิตฺเมว ปาจาเปยฺย. **สีเลสุ อสฺมาหิตฺนฺติ** เอวรูปํ ทุสฺสํลํ อนาจารํ กิสุ
มิณฺจิจิ อาธิปจฺจฏฺฐาเน น จเปยฺยา’ติ อตฺถโก. **อนํจฺวา หิ เต พาลาติ** อํค-เมตํ
มนุสฺसानํ, ภาตา โลเก ปวฺจจฺติ’ติ กิณฺจาปิ เชฏฺฐกนิฏฺฐภาตโร อํคสฺมาน-ตาย
อํคณฺ’ติ วุตฺตา, อิมํ ปน ทุสฺสํลํ, ตสฺมา อํคสฺมานํ น โหณฺติ. ยถา ปน ส
สาเน จทฺทิตา เปตา มตา, ตเถว เต. ตสฺมา ตาหิตา อาธิปจฺจฏฺฐาเน น จ
เปตพฺพา. กุฏฺฐมฺพํ หิ เต วินาเสนฺติ, วินญฺจกุฏฺฐมฺพสฺส จ ทลิตฺทสฺส ราชวสฺติ นาม
น สมฺปชฺชติ. **อาสีนํ**นฺติ อาคณฺตา นิสินํนํ ปฺปุตฺตภาตํ มตฺตตฺตานํ
มตฺกทฺตํ วิย เทนฺโต ฆาตฺจฺจนาทนมตฺตเมว ปทาเปยฺย. **อุฏฺฐาณสมฺปนฺเนติ**
อุฏฺฐาณวิริเยน สมฺนฺนาคเต.

‘สีลฺวา จ อโลโล จ	อนฺรกฺโข จ ราชีโน
อาวีรโห หิโต ตสฺส	ส ราชวสฺตี วเส.
คณฺทญฺญ ราชีโน จสฺส	จิตฺตญฺโจ จสฺส ราชีโน
อสงฺกฺสทฺทตฺติสฺส	ส ราชวสฺตี วเส.

^{๒๒๙} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๕๐๙-๑๕๑๑/๒๘๖-๒๘๗, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๕๐๙-๑๕๑๑/๔๒๐.

อุจฺญาทเย จ นฺหาปเย โธเว ปาเท อโธสิริ
อาหโตปี น กุปฺเปยฺย ส ราชวสตี วเส'ติ.^{๒๓๐}

ตตฺถ อโลโลติ อตุทุโธ. จิตฺตญฺโงติ จิตฺเต จิโต, ราชจิตฺตวสโก'ติ อตุโธ.
อสงฺกตฺกตฺติสฺสาติ อปฺปฏิโลมวตฺติ อสฺส. อโธสิรินฺติ ปาเท โธวนฺโตปี อโธ
สิริ กตฺวา เหฏฺฐามุโข ว โธเวยฺย, น รณฺโณ มุขํ อตุโลเกยฺยา'ติ อตุโธ.

‘กุมภมฺปณฺชลี กยิรา จาณฺญจาปี ปทกฺขิณํ
กิเมว สพฺพกามานํ ทาทาริ ธีรมุตฺตมํ.
โย เทติ สยนํ วตฺถํ ยานํ อวสถํ ฆริ
ปชฺชนฺโนริว ภูตานิ โภเคหิ อภิวสฺสติ.
เอสฺยโย ราชวสตี วตฺตมาโน ยถา นโร
อาราธยติ ราชานํ ปุชฺฌ ฌกฺติ ภตฺตฺสฺสุ'ติ.^{๒๓๑}

ตตฺถ กุมภมฺปณฺชลี กรียา, จาณฺญจาปี ปทกฺขิณฺนํ วุฑฺฒิ ปจฺจาตีสนฺโต
ปุริโส อุตฺกปุริตํ กุมภํ ทิสฺวา ตสฺส อณฺชลี กรียะ, จาณฺญจ สกฺกณฺญจ ปทกฺขิณํ
กรียะ. อณฺชลี วา ปทกฺขิณํ วา กโรนฺตสฺส เต กยิ จิ ทาตุํ น สกโกณฺติ. กิ
เมวาทิ โย ปน สพฺพกามานํ ทาทา ธีโร จ, ตํ ราชานํ ก็การณํ น นมฺสฺเสยฺย.
ราชาเยว หิ นมฺสฺสิตฺพุโพ จ อาราธตฺพุโพ จ. ปชฺชนฺโนริวาทิ เมโฆ วีย.
เอสฺยโย ราชวสตีติ อโยโย ยาย มยา กถิตา, เอสา ราชวสตี นาม ราช-เสวกานํ
อนุสาสนํ. ยถาติ ยาย ราชวสตียา วตฺตมาโน นโร ราชานํ อาราธติ, ราชนฺนญจ
สนฺติกา ปุชฺฌ ฌกฺติ, สา เอสา'ติ. เอวํ อสมฺมชฺโร วิชฺฐรปณฺทิตอ พุทฺธ-ลีลา
ราชวสตี กเถสี'ติ.^{๒๓๒}

ตสฺมา เอตฺถ ปากฏํ ปุพฺพวจริยภาวญฺจานํ “ยถาปี อาจริยา ‘สุวินิตํ วิเนหิตีติอา
ทีหิ ปญฺจหิ จาเนหิ อนฺเตวาสี อนุกมฺปนฺติ, ตเถว มาตาปีตโร อาจริยภาวญฺจานเ อตฺตโน
ปฺกฺเต อนุกมฺปนฺติ. น จ อญฺเณ อาจริยา ปฺกฺตฺตานํ ปุพฺพวจริยา, มาตาปีตโร ปน สพฺพปฺปมํ

^{๒๓๐} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๑๕๑๒-๑๕๑๔/๒๘๗, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๕๑๒-๑๕๑๔/๔๒๐-๔๒๑.

^{๒๓๑} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๑๕๑๕-๑๕๑๗/๒๘๗, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๕๑๕-๑๕๑๗/๔๒๑.

^{๒๓๒} พ.ช.อ. (บาลี) ๑๐/๒๓๓-๒๔๓.

เตสเมว ปุพพาจริยา. ตสฺมา เตปิ เอกนุตทาเรน หิตสฺสชาเย จริตตฺตา เจว สิกฺขิตพฺพกมฺเมสุ
ปตฺติฏฺฐาปิตตฺตา จ ปุตฺตโปสนาหิสุ กิจฺจานุกิจฺเจสุ ภาวียญฺจानจิตตฺตา จ วชฺชาวชฺชสฺส อุป
นิชฺฌมายิตตฺตา จ ปุตฺตานํ ปุพฺพาจริยา”ติ เอวํ เวทิตพฺพํ.

๓.๔ อรหตุตฏจาหนํ

เอวอยเจตถ ปากฏี อรหตฺตญฺจํ นานาคนฺเถสุ วตฺตพฺพตฺถานุกฺกเมน ทฎฺจพฺพํ :-

“ปุชราวิเสสํ อรหตี’ติ อรหา อรหํ, อรหิตพฺโพ ปุชเชตพฺโพ’ติ อรหา อรหํ, อรห โยคฺยปุชสาสุ อนฺตปจฺจโย.^{๒๓๓} อรหโต ภาโว อรหตฺตํ, อรหนฺต โยคฺยปุชสาสุ ภาวตทฺธิตฺเต ตตฺตปจฺจโย.^{๒๓๔} นิฏฺเฏิเลสฺสตฺตา เอกนฺตทกฺขิณฺณยฺยาเวน อตฺตโน กตฺตปุชสาสกุการาทีนํ มหปฺพลภาวกรณฺเณ อรหณฺนีโย ปุชฺชนีโย’ติ อรหา ชีณาสโว, อรห มห ปุชชาयํ, กุริยาชฺชยาตปทํ ‘อรหติ, มหติ, อรเหติ, อรหยตี’ติ, นามปทํ ‘อรหํ, อรหา, มหณฺ, มโห’ติ เวทิตพฺพํ, ‘อรหา, ชีณาสโว, อเสกฺโข, วิตราคโ, วิตโทโส, วิตโมโห, **พฺรหฺมาหฺมโณ**ติ อรหโต นามานิ, **ขยีสฺสุ**ติ ชีณา, อา ภวคฺคํ สวณฺติ ปวตฺตนฺตী’ติ อาสวา, ชีณา อาสวายสฺส โส ชีณาสโว, ตโต อุตฺตริ-กรณฺียาภาวโต นตฺถิ สิกฺขา เอตฺสสา’ติ อเสกฺโข, นปฺพุโพ สิกฺข สิกฺขาปเน ฌปจฺจโย, วิคโต ราโค ยสฺมา’ติ วิตราคโ, สํสารจกฺกสฺส อเร หนฺตี’ติ อรหา อรหํ.^{๒๓๕} เอตณฺหิ รุปํ ‘ยथा ปนํ อาณคฺโต มาเรติ, ตทา อรหา โหตี’ติ สมฺนตฺตปาสาทิกายํ มนุสฺสวિકฺคหฺมฺภฺจาเน^{๒๓๖} ทิสฺสติ. อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปาพิยํ ปน ‘มยญฺจมฺห น อรหนฺโต’ติ^{๒๓๗} ปทํ ทิสฺสติ. **อรหนฺ**ติ อารกฺกิเลโส, ทูรฺกิเลโส ปหีนฺกิเลโส’ติ อตฺโถ.^{๒๓๘} รุปราคาทีนํ ปญฺจุทรมฺภาคิยานํ สญฺญเษณานํ โอชฺ-วเสน มारณฺโต อญฺญ

๒๓๓ พระมหาสมปอง มหิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓-๓๔.

^{๒๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๒ ; ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

๒๓๕: พระอัครวงษ์เถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๗, ๘๔๕ ; พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๗).

២២៦ វិ.ខ. (បាតី) ១/១៧៤/៤៩០.

๒๓๗ วิ.มหา. (บาลี) ๑/๒๒๖/๑๕๓, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๒๖/๒๑๘.

២៣៤ ឃ.ប្ប.ខ. (បាលី) ១/៤/៤៦.

๒๓๙ ๑. ^{๒๓๙} **อณฺญาติ** อรหตุตฺ. ^{๒๔๐} ทสฺสนมคฺเคน ฌาตมรียาทำ อนตฺติกมิตฺวา
ชานนฺตี สีขาปฺปตฺตา อคฺคมคฺคปณฺณมา อณฺญา นาม. ^{๒๔๑} จตฺตาโร อาสวา
กามาสโว ภวาสโว ทิฏฺฐาสาสโว อวิชฺชาสโว, อิมะ จตฺตาโร อาสวา อรหโต
ชีณหา ปหีณา สมุจฺฉินฺหา ปฏฺิปปสฺสทุทฺธา, อภพฺพปฺปตฺติกา ฌาณคฺคินา
ททฺธมา, เตน วุจฺจติ ชีณาสโว. ^{๒๔๒} **สิกฺขิตฺตพฺพา’ติ สิกฺขา.** ^{๒๔๓} น สิกฺข
ตี’ติ **อเสโฆ**, เสกฺขธมฺเม อตฺติกมฺม อคฺคผลเจ จิโต, ตโต อุตฺตริ สิกฺขิตฺตพฺพา
ภาวโต ชีณาสโว อเสโฆ’ติ วุจฺจติ. ^{๒๔๔} อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กาเม วิตฺราโค
โหติ. ^{๒๔๕} อรหตฺตนฺ’ติ ปเนตเมวํ ชมฺพฺพาทกปริพฺพาชเกน สารีปฺตตฺตเถรํ
ปฺจุจฺฉิตํ :- ‘อรหตฺตํ อรหตฺตนฺ’ติ อาวุโส สารีปฺตต วุจฺจติ, กตมํ นุ โข
อาวุโส ‘อรหตฺตนฺ’ติ ? โย โข อาวุโส รากฺขโย โทสฺกฺขโย โมหฺกฺขโย,
อิหํ วุจฺจติ ‘อรหตฺตนฺ’ติ. ^{๒๔๖} อรหตฺเต ปณฺหาพฺยากรเณ ยสฺมา อรหตฺตํ ราก
โทสโมหานํ ชีณนฺเต อปฺปชฺชติ, ตสฺมา ‘รากฺขโย โทสฺกฺขโย
โมหฺกฺขโย’ติ วุตฺตํ. ^{๒๔๗} พฺราหฺมณนา’ติ ชีณาสวภาวํ สนฺธายาห. ^{๒๔๘} สทฺท
นิตฺยํ วุตฺตํ :- ‘อรหํ สมฺมา-สมฺพฺพุโ, ^{๒๔๙} อรหํ สุตโต โลเก, ^{๒๕๐} อรหณ
โต สมฺมาสมฺพฺพุทฺธา’ติอาทิสฺ ^{๒๕๑} อรหํสทฺทาทโย คณฺวาจกา, อรหา อโห

^{๒๓๙} พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๑.

^{๒๔๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๔/๔๒๒.

^{๒๔๑} ที.ม.ฐีกา (บาลี) ๔๐๔/๔๓๙.

^{๒๔๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘/๔๗.

^{๒๔๓} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๒๕๙.

^{๒๔๔} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๒๕๗.

^{๒๔๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๘๘/๑๕๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๘/๒๐๑.

^{๒๔๖} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๑๕/๒๓๑, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๕/๓๓๖.

^{๒๔๗} ส.สพ.,ม.อ. (บาลี) ๓/๓๑๕/๑๔๕.

^{๒๔๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๒๔๖.

^{๒๔๙} วิ.ม. (บาลี) ๑/๑/๑, วิ.ม. (ไทย) ๑/๑/๑.

^{๒๕๐} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๖๑/๑๕๐, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๑/๒๑๑.

^{๒๕๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๓๓/๒๑๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๓/๒๖๑.

สิ,^{๒๕๒} อหฺมฺหิ อรหา โลเก,^{๒๕๓} เอโก อรหา, เอกสฺมฺมฺจิ อรหฺนฺโต โลเก
อหฺลฺลฺ,^{๒๕๔}

คาเม วา ยถิ วารญญเ นิหฺเน วา ยถิ วา ฏเล
ยตฺถ อรหฺนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมฺิรามณฺเยยํ,^{๒๕๕}

มยญฺจมหา อนรหฺนฺโต'ติอาทิสฺส อรหาสทฺทาทโย ปณฺณตฺติวาทิก'ติ
ทญฺจพฺพาทิ.^{๒๕๖} อปิจ สาญฺจกถาฏีกาทิสฺส ปกรณฺสฺปิ :- 'ยํ วุตฺตํ โส ภควา อธิ
ติปิ อรหฺนฺ'ติอาทิ. ตตฺถ อารกตฺตา อรินฺ อรานญจ หตฺตฺตา ปจฺจยาทีนํ อรหฺ
ตฺตา ปาปกรณฺ รหาภาว'ติ อิมฺหิ ตาว การณฺหิ โส ภควา อรหฺนฺ'ติ เวทิตพ
โพ. อารกา หิ โส สพฺพกิเลเสหิ สุวิทฺธวาทิเร จิตฺ, มกฺเคน สวาสนานํ กิเลसानํ
วิทฺธ-สิตตฺตา'ติ อารกตฺตา อรหฺ. เต จานนํ กิเลสาร์โย มกฺเคน หตฺตา'ติ
อรินํ หตฺตฺตาปิ อรหฺ. ญฺเจตฺตํ อวิชฺชาภวตฺตณฺหามยนาภิ ปญฺญาทิกิสงฺขา
รารํ ชรามรณณฺมํ อาสวสมุทฺทยมยเนน อกฺเขน วิชฺชิตฺวา ติการเณ สมายิเชตฺ
อนาภิ-กาลปฺปวตฺตํ สํสารจกฺกํ, ตสฺसानนํ โพธิมณฺเฑ วิริยปาเทหิ สิลป
จวิธํ ปติฏฺฐาย สทฺธาหตฺเตน กมฺมกฺขยกรํ ฌานผรลฺลํ กเหตุวา สพฺเพ อรา
หตฺตา'ติ อรานํ หตฺตฺตาปิ อรหฺ. อิมินา ฐมฺมภุจิตฺติมาเนน ภควา เต ฐมฺเม
ยถาภูตํ ญตฺวา เตสฺส นิพฺพิณฺนฺโต วิรชฺชนฺโต วิมฺุจฺจนฺโต วุตฺตปฺปการสฺส
อิมสฺส สํสารจกฺกสฺส อเร หนฺติ วิหฺนฺติ วิทฺธเสสฺสิ, เอวฺมฺปิ อรานํ หตฺตฺตาปิ อรหฺ.
เอวํ ปจฺจยาทีนํ อรหฺตฺตาปิ อรหฺ. ยถา จ โลเก เกจิ ปณฺฑิตฺมานินํ พาลา อสิ
โลก-ภยเนน รโห ปาปํ กโรนฺติ, เอวเมสํ น กทาจิ กโรตฺติ'ติ ปาปกรณฺ รหาภา
วโตปิ อรหฺ. โหติ เจตฺถ :-

'อารกตฺตา หตฺตฺตา จ กิเลสาร์โร โส มุนิ
หตฺตํสารจกฺกาโร ปจฺจยาทีนํ จารโห

^{๒๕๒} พ.อติ. (บาลี) ๒๕/๕๖/๓๑๔, พ.อติ. (ไทย) ๒๕/๕๖/๔๓๐. (อรหฺ โหติ จินาสโว)

^{๒๕๓} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๑/๑๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑/๑๗. (อหฺ หิ อรหา โลเก)

^{๒๕๔} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๑/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๑/๔๐. (เอกสฺมฺมฺจิ โลเก อรหฺนฺโต โหณฺติ)

^{๒๕๕} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๕๘/๓๔, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๕๘/๖๐, พ.เถร. (บาลี) ๒๖/๕๕๑/๓๕๖, พ.เถร.
(ไทย) ๒๖/๕๕๑/๕๐๒, พ.ร.อ. (บาลี) ๔/๘๐.

^{๒๕๖} พระอัครกวีสังเคราะห์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๕-๕๖๗.

Page 265 of 431

ณ ปสวติ. กตเมสุ ทวีสุ ? มาตริ จ ปิตริ จ. อิมesu โข ภิกขเว ทวีสุ สม
มา-ปฏิปชฺชมานิ ปณฺหิตอ พยตฺโต สปริโส อกฺขตํ อนุปหตํ อุตฺตานํ ปรี
หริ, อนนฺวสุ จ โหติ อนนฺวสุ จ วิญญํ, พหุญจ ปุณฺณํ ปสวติ”ติ.^{๒๖๐}

เตสุ จ มาตาปิตุสุ สมมาปฏิปณฺนา อีเชว ปสฺสิตา, อิตฺโต จ มนุสฺสโลกโต อุตฺตภาวํ
ปหาย ปริโลกํ คนฺตฺวา ตตฺถเว ปโมทฺนติ. เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ สามโพรชิตฺเตน ขุทฺตกนิกาย
มหานิปาตปาฬิยํ สุวณฺณสามชาตเก วุตฺตนเยน เวทิตพฺพ :-

“โย มาตริ ปิตริ วา	มจฺโจ รมฺเมน โปสฺติ
เทวาปิ นํ ติกิจฺจนฺติ	มาตาเปตฺติกรํ นรํ.
โย มาตริ ปิตริ วา	มจฺโจ รมฺเมน โปสฺติ
อีเชว นํ ปสฺสิตา	เปจฺจ สกฺเค ปโมทฺตี”ติ. ^{๒๖๑}

อถวา เจตํ ขุทฺตกนิกาย เอกาทสกนิปาตปาฬิยํ รมฺเมทวปฺตฺตชาตเก วุตฺตนเยน :-

“มาตา ปิตา สมณพฺราหฺมณา จ
สุสมฺมานิตา ยสฺส สเก อการ
อีเชว นิภิจฺปิป สริริเทหํ
กายสฺส เกทา สุคตํ วชฺนติ เต
ยถาปิ รมฺโม อภิรุยฺห สนฺทนฺนติ”ติ.^{๒๖๒}

“สุคตํ วชฺนตฺติ ยสฺส ปเนเต สกฺกตา, ตาทิสสา ปณฺหิตา ยถาปิ รมฺโม
สนฺทนํ อภิรุยฺห เทวโลกํ กโต, เอวํ สุคตํ วชฺนติ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๒๖๓}

เต हि มาตาปิตุอุปฏฺฐากา ทิฏฺฐชฺรมฺมิกสมฺปรายิกวเสนฺว อุกฺขโยเก หิตฺตํ ปสวฺนติ.
เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ อิติวุตฺตกวนฺณนํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“มาตาปิตุอุปฏฺฐากํ हि ปุคฺคํ ปณฺหิตมนุสฺสา ตตฺถ ปาริจริยาย ปสฺสิตา
วณฺณเนติ โถเมนฺติ, ตสฺส จ ทิฏฺฐานุกตํ อปชฺชนฺตา สยมฺปิ อุตฺตโน มาตาปิตุสุ

^{๒๖๐} อจฺ.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๘๖, อจฺ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๑๑๕.

^{๒๖๑} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๔๐๘-๔๐๙/๑๖๔, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๐๘-๔๐๙/๒๔๔, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๔๐๘-
๔๐๙/๑๔๘.

^{๒๖๒} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๓๖/๒๔๒, พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๖/๓๖๐, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๓๖/๑๘.

^{๒๖๓} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๑๙.

ตถา ปฏิปชชิตฺวามหนุตํ ปุณฺณํ ปสฺวนฺติ. ปฺรโลกํ คนฺตฺว สกุเค จิโต มาตา
ปิตุ-อุปญฺจาโก ทิพฺพสมฺปตฺตีหิ โมทติ ปโมทติ อภินฺนุทฺตี”ติ.^{๒๖๔}

เย จ ปุตุตา เตสุ มิจฺฉาปฏิปन्นา, อุภยโลเก ว มหนตฺทุกํ ปสฺวนฺติ. วุตฺตญฺเจตํ ภคว
ตา ชุทฺตทกฺกิกาเย สงฺกิจฺจชาตกปาณิโย :-

“โย โลกา ปิตฺรํ หนฺติ โทสา วา ปุริสาธโม
ส กภาพสฺสฺเต นฺริเย จิรรตฺตตาย ปจฺจติ.

ส ตาทีโส ปจฺจติ โลหฺมฺภิกฺขิ
ปฏกณฺจ สตฺตีหิ หนฺนฺติ นิตฺตํ
อนฺธํ กริตฺวา มุตฺตกรีสกฺกํ
ขารเ นิมฺมุชฺชนฺติ ตถาวิธํ นรํ.

ตตฺตํ ปฏกฺกิตฺมโยคฺพณฺจ
ทีเม จ ผาเล จิรรตฺตตปิเต
วิกฺขมฺภมาทาย วิพฺนุชฺ รัชฺชฺภิก
วิวญฺเ มฺเข สมฺปวิสนฺติ รกฺขสา.

สามา จ โสณฺา สพลฺลา จ คิฺชฺฌา
กาโกพฺสงฺมา จ ทิชา อโยมฺุขา
สงฺคมฺม ขาทฺนฺติ วิพฺนุทฺมานํ
ชีวํ วิกฺขชฺ วิกฺมาสํ สโลหิตํ.

ตํ ทชฺชตฺตาลํ ปรีกฺชินฺนคตฺตํ
นิปฺโปถยฺนฺตา อนฺนฺวิจฺรณฺติ รกฺขสา
รตี หิ เตสํ ทฺุขิโน ปณีตเร
เอตาทิสสฺมี นฺริเย วสนฺติ
เย เกจิ โลเก อิทฺ เปตฺติจฺมาติโน.

ปุตุโต จ มาตฺรํ หนฺตฺวา อิตฺ คนฺตฺวา ยมกฺขํ
ภุสฺมาปชฺชเต ทุกํ อตฺตกมฺมผลฺลปโก.

^{๒๖๔} ชุ.อิตฺ.อ. (บาลี) ๑๐๖/๓๘๔.

ପୁ.ସା. (ପାଣି) ୧୨/୦୦୩-୦୦୩/୦୫-୦୩, ପୁ.ସା. (ମାଧ୍ୟ) ୧୨/୦୦୩-୦୦୩/୫୦-୫୩.

กากปทาการณ โภจนาเส กตฺวา, วิปฺนุทมนํ สโลหิตํ วิมาสํ ขาทนฺตา วิย
สตุเต ภกฺขณฺตี'ติ อตฺโถ. **ตํ ททฺตตาลนฺติ** ตํ ปิตฺตมาตํ ฌายมานตาลํ วิย
ชลิตสรีรํ. **ปริณินฺนคตฺตุนฺติ** ตตฺถ ตตฺถ ปริณินฺนคตํ. **นิปฺโปถยฺนฺตาติ** ชลิตฺเทหิ
อยมฺภกฺกเรหิ ปหฺรณฺตา. **รตี** หิ **เตสนฺติ** เตสํ นิรยปาลานํ สา รติ กิพา โหติ.
ทฺธิโน **ปณฺิเตรติ** อิตฺเร ปน เนรยิกสตุตา ทฺธิจฺจิตา โหณฺติ. **เปตฺติมาติโนติ**
ปิตฺตมาตกา. อิติ อิมํ ปิตฺตมาตกานํ ปจฺจนนिरยํ ทิสฺวา ราชา ภิตฺตสฺสิตฺโต อโหสิ. อถ
นํ มหาสตุโต สมสฺสาเสตฺวา มาตฺตมาตกานํ ปจฺจนนिरยํ ทสฺเสสิ. **ยมภกฺขณฺติ**
ยมนิเวสนํ, นิรยณฺ'ติ อตฺโถ. **อตุตฺตกมฺมผลฺลูปฺโถติ** อตุตฺตโน กมฺมผลฺเลน อฺปฺกโต.
อมฺนุสฺสาติ นิรยปาลา. **หนฺตารํ** **ชนยฺนฺติ** ยาทิ มาตฺตมาตํ. **วาเพหิ** ติ อยมกจิ-
วาเลหิ เวเจตฺวา อยฺยณฺเตน ปิพฺยณฺติ. **ตนฺติ** ตํ มาตฺตมาตํ. **ปาเยนฺตีติ** ตสฺส
ปิพฺยมานสฺส รุหิรํ คพิตฺวา อยฺกปฺลลํ ปฺรูเรติ. อถ นํ ยนฺตโต นีหฺรณฺติ, ตาว-เท
วสฺส สรีรํ ปากตํ โหติ. ตํ ปถวียํ อุตฺตานํ นิปฺชฺชาเปตฺวา วิสินํ ตมฺพโลหํ วิย
ปฏฺกฺกิตํ โลหิตํ ปาเยนฺติ. **โอคฺยห** **ติฏฺฐตีติ** ตํ พฺหุณิ วสฺสสหสฺसानิ อย-ยณฺ
เตหิ ปิเพตฺวา เขจฺจุเจ ทฺถกฺกนฺเช ปฏฺกฺกเล มหฺนฺเต กฺลฺลอลาวาญฺเจ จิปนฺติ, โส ตํ
รหํ โอคฺยห โอคาหิตฺวา ติฏฺฐตี. **อติกาयाติ** เอกโทณิกนาวปฺปมาณ-สรีรา.
อโยมฺขาคิ อยฺสฺสจฺจิมฺขา. **ฉวี** **เกตุวานาติ** ฉวีมาทํ กตฺวา ขาว อญฺจิมฺปิ เกตฺวา อญฺจ
ิมฺลฺลขมฺปิ ขาทนฺติ. **สํกิตฺฐาติ** คมิตา มุจฺฉิตา. น เกวลญฺจ ขาทนฺเตว.
อโธมคฺคาทํหิ ปน ปวิสิตฺวา มุขาทํหิ นิภฺขมฺนฺติ, วามปฺสฺสาทํหิ ปวิสิตฺวา
ทกฺขิมปฺสฺสาทํหิ นิภฺขมฺนฺติ, สกฺลมฺปิ สรีรํ จิตฺทาวณฺฑิทํ กโรณฺติ, โส ตตฺถ
อติทฺถกฺขปเรโต วิรวนฺโต ปจฺจติ. **โส จาติ** โส มาตฺตมาตโก จ ตํ สตโปริสํ นิรยํ
ปตฺโต สสีสโก นิมฺภุโกว โหติ, ตลฺลจ กุณฺปิ สมฺนฺตา โยชนสํ ปฺตํกํ หุตฺ
วา วายตี'ติ ตพฺพพณฺณา.^{๒๖๖}

อถวา เข ปฺตฺตา เตสฺส มิจฺฉาปฏฺิปปนฺนา, เตสเมว ฌนานิ ปรีหานิ กจฺจนฺติ. **เอตฺถ** หิ
ยถาวุตฺตํ โสณฺดาปสฺสโพธิสตุเตน โสณฺนนฺทชาตกปาลิยํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“เอวํ กิจฺฉา ภโต โปโส มาตุ อปริจารโก
มาตริ มิจฺฉา จริตฺวาน นิรยํ โสปปฺชฺชติ.

^{๒๖๖} พ.ช.อ. (บาลี) ๘/๑๑๖-๑๑๘.

เอวํ กิจฉนา ภโต โปโส	ปีตุ อปริจารโก
ปีตริ มิฉนา จริตฺวาน	นिरยํ โสปปชฺชติ.
ชนาปี ชนคามานํ	นสฺสติ อิติ เม สุตํ
มาตรํ อปริจริตฺวาน	กิจนํ วา โส นิกจฺจติ.
ชนาปี ชนคามานํ	นสฺสติ อิติ เม สุตํ
ปีตริ อปริจริตฺวาน	กิจนํ วา โส นิกจฺจติ”ติ. ^{๒๖๗}

“กิจฉนา ภโตติ กิจฉเนน ภโต ปฏิชฺคฺคิโต. มิฉนา จริตฺวานาติ มาตรํ อปฺปฏิ-
ชฺคฺคิตฺวา. ชนาปีติ ชนมฺปิ, อยเมว วา ปาโส. อิทํ วุตตํ โหติ :- ชนคามานํ
อุปฺปนฺนํ ชนมฺปิ มาตรํ อปฺปฏิชฺคฺคณฺตานํ นสฺสติ”ติ เม สุตนฺ”ติ. กิจนํ วา โสติ อิติ
ชนํ วา ตสฺส นสฺสติ, ทุกํ วา โส ปุริโส นิกจฺจติ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๒๖๘}

น จ เตสุ มิฉนาปฺปฏิปฺปนา ปุตุตา สปฺปฺริสา, อถโฆ เต พาลา โหนฺติ อสปฺปฺริสา.
เอตณฺหิ อํกุตฺตรนิกาเย ทุกนิปาตปาถิยํ อายาจนวคฺเค วุตฺตนเยน ทฺวฺจฺพฬํ :-

“ทฺวิสุ ภิกฺขเว มิฉนาปฺปฏิปฺปชฺชมาโน พาโล อพฺยตฺโต อสปฺปฺริโส ขตํ อุ-
ปฺหตํ อตฺตานํ ปฺริหริติ, สาวชฺโช จ โหติ สานวชฺโช จ วิญญฺณํ, พหุญฺจ อปฺปญฺญํ
ปสฺวติ. กตเมสุ ทฺวิสุ ? มาตริ จ ปีตริ จ. อิเมสุ โฆ ภิกฺขเว ทฺวิสุ มิฉนา-
ปฺปฏิปฺปชฺชมาโน พาโล อพฺยตฺโต อสปฺปฺริโส ขตํ อุปฺหตํ อตฺตานํ ปฺริหริติ,
สาวชฺโช จ โหติ, สานวชฺโช จ วิญญฺณํ, พหุญฺจ อปฺปญฺญํ ปสฺวติ”ติ.^{๒๖๙}

“ขตฺตุนฺติ คุณฺณํ ขตฺตฺตาขตํ. อุปฺหตฺตุนฺติ คุณฺณํ อุปฺหตฺตฺตา อุปฺหตํ,
ฉินฺนคฺคณฺ นฏฺฐคฺคณฺ”ติ อตฺถโก. อตฺตานํ ปฺริหริตฺติ นิกฺคณฺ อตฺตานํ ชฺคฺคติ
โคปยติ. สาวชฺโชติ สโทโส. สานวชฺโชติ สอุปฺวาโท. ปสฺวติติ ปฏฺลิภฺติ. ทฺวิสุติ
ทฺวิสุ โอภาเสสุ ทฺวิสุ การณฺเสสุ. มิฉนาปฺปฏิปฺปชฺชมาโนติ มิฉนาปฺปฏิปฺตฺติ

^{๒๖๗} พ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๗๒-๑๗๕/๕๕, พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๒-๑๗๕/๘๒-๘๓.

^{๒๖๘} พ.ชา.อ. (บาลี) ๘/๑๕๗.

^{๒๖๙} อ.จ.ท. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๘๖, อ.จ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๑๑๘-๑๑๙.

ปฏิปชฺชมาโน. มาตริ จ ปิตริ จาติ มิตฺตวินฺทโก วย มาตริ, อชาตสตุ วย
ปิตริ. สุกกปฺกโข วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺโพ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๒๗๐}

“ยสฺส คุณฺา ขตา อุปฺหตา จ, โส ขโต อุปฺหโต นาม โหตีติ อาห คุณฺานํ
ขตฺตฺตาติอาทิ. ขตฺตฺตาติ จินฺนตฺตา. อุปฺหตฺตฺตาติ นญฺจตฺตา. เตนฺาห จินฺนคุณฺํ
นญฺจคุณฺนฺติ อตฺถโถ. อปฺลฺยสฺส ปสฺโว นาม อตฺถโต ปฏฺิลาโก’ติ อาห ปสฺวตีติ
ปฏฺิถตฺติ, อตฺตโน สนฺตฺาเน อุปฺปาเทตี’ติ อตฺถโ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๒๗๑}

เอวญฺจ เตสุ มิจฺฉาปฏิปชฺชนฺตานํ วชฺชํ ฐมฺมเทวปฺตฺเตน เอกาทสฺกนิปาตปาลิยํ
วุตฺตนเยน ทพฺพญํ :-

“มาตา ปิตา สมณพฺราหฺมณฺา จ
อสมฺมานิตา ยสฺส สเก อคาเร
อิเชว นิคุชิปฺป สรีรเทหํ
กายสฺส เกทา นิริยํ วชนฺตี เต
ยถา อธฺมโม ปติโต อวิสิโร”ติ.^{๒๗๒}

“อสมฺมานิตาติ อสฺกฺกตา. สรีรเทหฺนฺติ อิมสฺมีเยว โลเก สรีรสงฺขาตํ เทหํ
นิคุชิปิตฺวา. นิริยํ วชนฺตีติ ยสฺส ปาปปฺกฺกสฺส เอเต สกฺการารหา เกเห
อสฺกฺกตา. ตถารูปา ยถา อธฺมโม ปติโต อวิสิโร, เอวํ อวิสิรา นิริยํ วชนฺตี’ติ
อตฺถโ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๒๗๓}

เตสุ หิ มิจฺฉาปฏิปชฺชมานา ทิฏฺฐธฺมเม ว อเตกิจฺจนวเสน นิริยาทิกุคฺคิกมณ-
การณฺภาเวน อนนฺจฺฉวิกกมฺมปฏฺิสํยุตฺตา. เอวญฺเจตํ นิริยาทิกุคฺคิกมณการณํ ปญฺจกนิปาตาทิ-
ปาลิยํ วุตฺตนเยน ทพฺพญํ :-

“ปญฺจิเม ภิกฺขเว อาปายิกา เนรยิกา ปรีกฺขปฺปา อเตกิจฺฉา. กตเม ปญฺจ ?
มาตา ชีวิตา โวโรปิตา โหติ, ปิตา ชีวิตา โวโรปิตา โหติ, อรหา ชีวิตา โว

^{๒๗๐} อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๓๕, ๑๓๖/๖๗, ๖๘.

^{๒๗๑} อ.ท.ก.ฏีกา (บาลี) ๒/๑๓๕/๗๒-๗๓.

^{๒๗๒} พ.ชา. (บาลี) ๒๖/๓๕/๒๔๒, พ.ชา. (ไทย) ๒๖/๓๕/๓๖๐, พ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๓๕/๑๘.

^{๒๗๓} พ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๑๙.

โรปิโต โหติ, ตถาคตสฺส ทฺวฺญฺเณ จิตฺเตน โลหิตํ อุปฺปาติตํ โหติ, สํโฆ ภินฺโน โหติ, อิมํ โข ภิกฺขเว ปญฺจ อาปายิกา เนรยิกา ปริกฺกุปฺปา อเตกฺกฺจฺชาติ”ติ.^{๒๗๔}

“อาปายิกาติ อปายคามิโน. เนรยิกาติ นีรยคามิโน. ปริกฺกุปฺปาติ ปริกฺกุปฺปนสฺสกาวา ปฺราณณสฺสทิสฺสา. อเตกฺกฺจฺชาติ อกตฺตพฺพปริกฺกฺมา”ติ อํกุตฺตร-นิกายกฺกุสฺสกาถํ ปญฺจกนิปาตวณฺณนํ ปริกฺกุปฺปสฺสฺสวณฺณนํโย.^{๒๗๕}

“มาตา ชีวิตา โวโรปิตา โหติติ มนุสฺสเสนว สกฺขนิกา มนุสฺสมาตาชีวิตา โวโรปิตา โหติ. ปีตานิ มนุสฺสปีตาว. อรหํ มนุสฺสอรหาว. ทฺวฺญฺเณ จิตฺเตนาติ วรฺกจิตฺเตนา”ติ อภิธมฺมปิฎกกฺกุสฺสกาถํ วิภังฺกวณฺณนํ ปญฺจกนิทฺเทสวณฺณนํโย.^{๒๗๖}

เต จ มาตาปิตโร สกฺการกรฺการมานนฺวทฺธิยตฺตา^{๒๗๗} เจว อามิสฺสปฏิบัติวเสน^{๒๗๘} ปุชฺณียตฺตา จ ปุตฺตานํ อรหฺนตา. เตเน เย ปุตฺตาเตสฺส มาตาปิตุสฺส สมฺมาปฏิบัติปฺนนา, เต อุกฺขโลเกว ปสฺสนาทีนํ ปสฺสนติ. เย ปน เตสฺส มิจฺฉาปฏิบัติปฺนนา, สมฺปฺรายิกาทิมฺหนตฺตทฺวฺกฺขเมว ปสฺสนติ. เอวฺมเจตฺถ นิสฺสํสนวตฺถวฺจฺจวตฺตนเยน ทฺวฺกฺขพฺพ :-

“อติเต กิร พาราณสียํ เอโก ปุริโส ภริยาย วจฺนํ กเหตุว มาตาปิตโร มาเรตฺกาโม ยานเกน อรณฺธํ เนตฺวา โจรานํ อุกฺกฺจิตาการํ กตฺวา มาตาปิตโร โปเถสิ ปหริ. เต จกฺขุทฺทพฺพตฺตาย รูปทสฺสสนฺรหิตา ตํ อตฺตโน ปุตฺตํ อสฺสชานนฺตฺตา ‘โจราเอวเอเต’ติ สลฺยณาย ‘ตาท อสุกา นาม โจรา โน จาเตนฺติ, ตวํ ปฏิกกฺกมาหิ’ติ ตสฺสเสวตฺถาย ปรีเทวีสฺ. โส จินฺตฺเตสิ ‘อิมํ มยา โปถิยมานาปิ มยฺหิเยวตฺถาย ปรีเทวณฺติ, อยฺยตฺตํ กมฺมํ กโรมิ’ติ. อถ เน อสฺสสาเสตฺวา โจรานํ

^{๒๗๔} อ.ป.ญ.ก. (บาลี) ๒๒/๑๒๕/๑๓๗, อ.ป.ญ.ก. (ไทย) ๒๒/๑๒๕/๒๐๕, อ.ภ.ว. (บาลี) ๓๕/๕๔๑/๔๖๑, อ.ภ.ว. (ไทย) ๓๕/๕๔๑/๕๕๕. (ใน อ.ภ.ว. ท่านเรียกว่า อนันตริยกรรม ๕ “ปญฺจ กมฺมานิ อานนฺตริกานินิ”)

^{๒๗๕} อ.ป.ญ.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๒๕/๕๐.

^{๒๗๖} อ.ภ.ว. (บาลี) ๕๔๑/๕๔๗.

^{๒๗๗} ม.ก.ก.ต. (บาลี) ๑/๕๗/๕๔.

^{๒๗๘} อ.ก.ท. (บาลี) ๒๐/๑๕๗/๘๕, อ.ก.ท. (ไทย) ๒๐/๑๕๗/๑๒๔, อ.ก.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๗๐, ม.ก.ก.ต. (บาลี) ๑/๕๗/๕๔.

ปลายนาการ ทสเสตวา เตส หตุปาเท สมพาหิตวา ‘อมมตาดา มา ภายิตถ, โจ
รา ปลาตา’ติ วตวา ปุณ อตฺตโน เกหเมว อาเนสิ. ตํ กมฺมํ เอตฺตํ กาลํ โอ
กาสิ อลภิตวา ภสฺสมปฏิจฺจนโน อํการราสิ วิย จตฺวา อิมํ อนฺติมสรีรํ อุปราวิตฺ
วา ฅณฺหิ. ขถา หิ ปน สฺนขลฺลทฺทเคน มิกํ ทิสฺวา สฺนโข วิสฺสชฺชิตฺโต มิกํ
อนฺุพนฺธิตฺวา ยสฺมิ ฅาเน ปาปฺณาติ, ตสฺมิเยว ฅณฺหาติ, เอวํ อิทํ กมฺมํ ยสฺมิ ฅ
าเน โอภาสิ ลภติ, ตสฺมิ วิปากํ เทติ, เตน มุตฺโต นาม นตฺติ. โส เตน กมฺเมน
ทิมฺรตฺตํ นิรเษ ปจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสฺเต โกฏฺเฏตฺวา สณฺจณฺณิตฺโต
มรณํ ปตฺวา ปจฺฉิมตฺตภาเว มหาโมคฺคัลลาโน หุตฺวา ตสฺเสว กมฺมสฺส พเลน
โจเรหิ ปหริโต ปรีนิพฺพายี”ติ.^{๒๗๙}

ตสฺมา เอตฺถ อรหตฺตญฺ्ञานํ “ขถา จ พุทฺธาทโย อรหฺนตา พาลชนฺหิ กตํ อปฺราธํ
อกณฺเฏตฺวา เอกนฺเตเนว เตสํ อนตฺตหานี อตฺตูปฺปตฺติยจ อากฺขนฺตา ว หิตฺสุขาย ปฏิปฺนฺนา
‘ปฺชานุกมฺปกาสฺส เทวโลกานํ ปุณฺณกฺเขตฺตน’ติ วุตฺตา, ตเถว มาตาปิตโรปิ ปุตฺตานุกมฺปกตฺตา
จ ปุตฺเตสฺส เทชฺฅณฺวเสน ปฏิสฺยตฺตตฺตา จ อตฺตโน กตฺปุชฺชาสฺสการาทีนํ มหปฺผลภาวกรณฺวเสน ปุตฺ
ตานํ ปุณฺณกฺเขตฺตตฺตา จ อรหฺนตา นามา”ติ เอวํ เวทิตพฺพ.

๓.๕ อาหุเนยฺยภาวญฺ्ञานํ

เอวญฺเจตฺถ ปากฺกํ อาหุเนยฺยภาวญฺ्ञานํ आयตี นานาคนฺเถสฺส วตฺตพฺพตฺตานุกกเมน
ทญฺ्ञพฺพ :-

“วิทฺุโรโต อาเนตฺวา หุโต’ติ อาหุโน, อาหุโน จตฺุปจฺโย อาหฺนจตฺุปจฺโย,
อาหฺนจตฺุปจฺยสฺส ฅหณฺ อาหฺนจตฺุปจฺยคหณฺ, อาหฺนจตฺุปจฺยคหณฺ อรหตี’ติ
อาหุเนยฺโย, ฅานตฺทริตฺเต อีย-เอยฺยปจฺโย, อาเนตฺวา หุยเต’ติ อาหฺน,
อาเนตฺวาปฺพุโพ หุ ปุชฺชา ยฺยปจฺโย, อาหฺนสฺส อรหตี’ติ อาหุเนยฺโย, อาทเรน
หุยเต นียเต’ติ อาหฺน, อาทรปฺพุโพ หุ ทาเน ยฺยปจฺโย, อาหฺน อาหฺนสฺส วา
อรหตี’ติ อาหุเนยฺโย, อีย-เอยฺยปจฺโย.^{๒๘๐} อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานนฺติ ปุตฺตานํ

^{๒๗๙} จุ.ชา.อ. (บาลี) ๗/๒๔๓-๒๔๔, มงคลกถ. (บาลี) ๑/๓๐๗/๒๔๐-๒๔๑.

^{๒๘๐} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

อาหุตฺ ปาหุตฺ อภิสงฺขตฺ อนฺนปนาทึ อรหฺนติ, อนุจฺฉวิกา ตํ ปฏิคฺคเหตฺ. ตสฺมา
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานนฺ'ติ วุตฺต.^{๒๔๑} อานึย หุตฺ อาหุตฺ. ปการเหติ หุตฺ ปาหุตฺ.
อภิสงฺขตฺนติ ตสฺเสว เวจฺจํ.^{๒๔๒} อาหุเนยฺโยติ อาหุติสงฺขาตํ ปิณฺฑปาตํ
ปฏิคฺคเหตฺ ยุตฺโต.^{๒๔๓} อานตฺวา หุณฺติพฺพนฺ'ติ อาหุณฺ, อาหุตี'ติ อตฺตโต เอกนฺ'ติ
อาห อาหุติสงฺขาตํ ปิณฺฑปาตฺนติ. ทูรโตปิ อานตฺวา สีสฺวเนตฺส ทาทพฺพสฺเสตํ
อริวจฺจํ. ปิณฺฑปาตฺนติ จ นิตฺสสนมตฺตํ. อานตฺวา หุณฺติพฺพานณฺหิ จีวรํ
ทึนํ จตฺตุนํ ปจฺจยํเมตํ อริวจฺจํ อาหุณฺ'ติ. ตํ อรหฺตี'ติ อาหุเนยฺโย. ปฏิคฺค
เหตฺ ยุตฺโตติ ตสฺส มหปฺผลภาวกรณโต ปฏิคฺคณฺหิตฺ อนุจฺฉวโก.^{๒๔๔} อาหุ
เนยฺยาติ อาหุณฺปฏิคฺคาหกา ยสฺส กสฺสจฺจิ สกฺกาการสฺส อนุจฺฉวิกา. อนุเนน อโถติ
อนุเนน เจว อโถ ปาเนน จ.^{๒๔๕} จตฺตุนํ ปจฺจยํ เอตํ อริวจฺจํ. มหปฺผลภาวกร
ณโต ตํ อาหุณฺ ปฏิคฺคเหตฺ ยุตฺโตติ อาหุเนยฺโย. อถวาทูรโตปิ อากฺขนฺตฺวา
สพฺพํ ตาปเตยฺยมปิ เอตฺถ หุณฺติพฺพํ, สกฺกาทึนมฺปิ อาหวนํ อรหฺตี'ติ วา อาหวนี
โย.^{๒๔๖} อิทํ 'อาหวนีโย'ติ ปทํ 'อาหุเนยฺโย'ติ อิมินา ปเทน อตฺตโต เอกํ. พุณฺณ
ชนโต ปน กิณฺณจิมตฺตเมว นานํ.^{๒๔๗} จตฺตุนํ ปจฺจยํ กิทิสานํ? อานตฺ
วา หุณฺติพฺพานนฺ'ติ อธิการโต ปากฺกฺโยมตฺโต. ทาทพฺพนฺติ วา ปจฺจตฺตวจฺจํ
'จตฺตุนํ ปจฺจยํนฺ'ติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา สามิวเสน ปริณามตฺพํ, อดฺยณฺดา
เยสํ เกสณฺจ จตฺตุนํ ปจฺจยํ. อาหุณฺ'ติ สมณฺดา สียา. อาหุณฺ อรหฺตี'ติ วา
อาหุเนยฺโย. สกฺกาทึนมฺปิ วา อาหวนนฺติ สกฺกาทึนปิ ทิยฺยमानํ ทานํ.^{๒๔๘}

^{๒๔๑} อ.ต.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๑๑๒.

^{๒๔๒} อ.ต.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๑๒๔.

^{๒๔๓} อ.ต.อ. (บาลี) ๒/๕๗/๒๕๐.

^{๒๔๔} อ.ต.อ. (บาลี) ๒/๕๗-๕๘/๒๔๔-๒๔๕.

^{๒๔๕} จ.ช.อ. (บาลี) ๘/๑๕๗.

^{๒๔๖} จ.อ.อ. (บาลี) ๙๐/๓๒๖.

^{๒๔๗} จ.อ.อ. (บาลี) ๙๐/๓๒๗.

^{๒๔๘} วิสฺสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๕๖/๓๓๓.

ยสุมา ปน เต ปุตตานํ อหุตํ ปหุตํ อภิสงฺขตํ อนฺนปानาที อรหฺนติ, อนุจฺฉิกา
ตํ ปฏิกฺกเหตฺ, ตสฺมา เต ‘อาหุเนยฺยา’ติ วุจฺจนฺตี”ติ.^{๒๘๙}

ยถา หิ พุทฺธาทโย อริยปฺปุกฺกลา อิมสฺมี โลเก เจว ปฺรโลเก จ ปุณฺณตฺถิกานํ ปุณฺณสฺส
วิรุหนญฺจानตฺตา อาหุเนยฺยา นาม. ตถา มาตาปิตโรปิ ปุณฺณตฺถิกานํ ปุณฺณสฺส วิรุหนญฺจานตฺตา
จ อูปการเชตฺตตาย เจว ปุตฺตานํ อาหุเนยฺยา นาม. เอวเมวเจตํ ยถาวุตฺตํ ปาฏิกวคฺคณณนาทีสุ อญฺญ
จกถาสฺส วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพํ :-

“อาหุเนยฺยาติ อานตฺวา หุณฺติพฺพนฺ”ติ อาหุณฺ, พุโรโตปิ อานตฺวา ผล-วิ
เสถํ อากฺขณฺเตน คุณฺวเนตฺส ทาทพฺพานํ อนฺนปानวตฺตจฺจาทนาทีนํ เอตํ
นามํ, อูปการเชตฺตตาย ตํ อาหุณฺ อรหฺนตี”ติ อาหุเนยฺยา. เตन วุตฺตํ
‘อาหุเนยฺยา’ติ ภิกฺขเว มาตาปิตฺตุนํ เอตํ อริวจฺจนฺ”ติ.^{๒๙๐}

“ยสุมา ปน เต ปุตฺตานํ อหุตํ ปหุตํ อภิสงฺขตํ อนฺนปानาที อรหฺนติ,
อนุจฺฉิกา ตํ ปฏิกฺกเหตฺ, ตสฺมา เต ‘อาหุเนยฺยา’ติ วุจฺจนฺตี”ติ เจตํ มงฺกลตฺถ-ทีป
นิยมนฺปี วุตฺตํ.^{๒๙๑}

อปิจ มาตาปิตโร ปุตฺตานํ กตสงฺกหฺวเสเนว อาหุเนยฺยา โหณฺติ. วุตฺตญฺเจตํ ภกฺวตา
ทีฆนิกาเย ปาฏิกวคฺคปาลิยํ สิงฺกาลกสฺสฺสฺเต :-

“ทานญจ เปยฺยวชฺชญจ	อตฺถจริยา จ ยา อิธ
สฺมานตฺตตา จ ฐมฺเมสฺส	ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ
เอเต โข สงฺกหา โลเก	รตฺสฺสาณิวั ยายโต
เอเต จ สงฺกหา นาสฺส	น มาตา ปุตฺตการณา
ลภเถ มานํ ปุชฺช วา	ปีตา วา ปุตฺตการณา”ติ. ^{๒๙๒}

“ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมี ตสฺมี ปุคฺคเล. รตฺสฺสาณิวั ยายโตติ ยถา อาณิยา สติ
เยว รโถ ยาทิ, อสติ น ยาทิ, เอวํ อิมสฺส สงฺกहेสฺส สติเยว โลโก วตฺตติ, อสติ น

^{๒๘๙} มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๕๔/๒๗๑.

^{๒๙๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๘, พุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๖/๓๘๑.

^{๒๙๑} มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๑/๒๕๔/๒๗๑.

^{๒๙๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๓/๑๖๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๘.

วตุตติ. เตน วุตติ ‘เอเต โข สงฺกหา โลเก รตฺสฺสณฺณิ ว ยายโต’ติ. น มาตา
ปุตฺตการณาดิ ยทิ มาตา เอเต สงฺกहे ปุตฺตสฺส น กรเญย, ปุตฺตการณา มานํ วา
ปฺรํ วา น ลเกญย. **สงฺกหา เอเตติ อุปโยคจเนน ปจฺจตุตฺ. สงฺกहे เอเตติ วา ปาโ**
จ”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๒๑๙๓}

“**ตสฺมี ตสฺมินฺติ ตสฺมี ตสฺมี ทานาทีหิ สงฺกहेหิ สงฺกहेตพฺเพ ปุคฺคเล.**
อาณิยาติ อภฺยสํสฺสคตยา อาณิยา. ยายโตติ กจฺจโต. ปุตฺตการณาดิ ปุตฺต-นิ
มิตฺตํ. ปุตฺตเหตุกณฺหิ ปุตฺเตน กตฺตพฺพํ มานํ วา ปฺรํ วา. อุปโยคจเนติ อุปโยค
ตุเถ. วุจฺจตี”ติ วจณํ, อตฺโถ. อุปโยคจเนน วา วตฺตพฺเพ. ปจฺจตฺตุนฺติ
ปจฺจตฺตวจนฺ”ติ ตฎฺฐีกา.^{๒๑๙๔}

โสณตปโส ปน ปุตฺตานํ อานุเนยฺยานํ มาตาปิตูนํ कुณฺเ ปสํสนโต ชุทฺตกนิกาเย
สตุตฺตนิปาตปาลิํ โสณนฺนทชาตเก อิมํ คาถา อภาสิ :-

“ยสฺมา จ สงฺกหา เอเต	สมฺมเปกฺขนฺติ ปณฺหิตา
ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ	ปาสํสา จ ภวณฺติ เต.
พฺรหฺมา”ติ มาตาปิตโร	ปฺพพฺพาจริยา”ติ วุจฺจเร
อานุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ	ปชาย อนุกมฺปกา.
ตสฺมา หิ เน นมสฺสเสยฺย	สกกฺกเรยฺย จ ปณฺหิตโต
อนฺเนน อโถ ปาเนน	วตฺเถน สยเนน จ
อูจฺจาทเนน นฺหาปเนน	ปาทานํ โชวเนน จ.
ตาย นํ ปาริจริยาย	มาตาปิตุสฺส ปณฺหิตา
อิเชว นํ ปสํสนฺติ	เปจฺจ สกฺเค ปโมทตี”ติ.” ^{๒๑๙๕}

“**สมฺมเปกฺขนฺติติ สมฺมา นเยน การเณน เปกฺขนฺติ. มหตฺตุนฺติ เสฏฺฐตฺตํ.**
พฺรหฺมาติ ปุตฺตานํ พฺรหฺมสฺมา อุตฺตมา เสฏฺฐา. ปฺพพฺพาจริยาติ ปจฺมาจริยา.
อานุเนยฺยาติ อานุณปฏิคฺคาหกา ยสฺส กสฺสจิ สกฺกการสฺส อนุจฺจวิกา. อนฺเนน

^{๒๑๙๓} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๓๓/๑๕๑.

^{๒๑๙๔} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๓๓/๑๘๑.

^{๒๑๙๕} พ.ชว. (บาลี) ๒๘/๑๘๐-๑๘๓/๕๕-๕๖, พ.ชว. (ไทย) ๒๘/๑๘๐-๑๘๓/๘๕.

อโธติ อนุเนน เจว อโธ ปาเนน จ. **เปจฺจาติ** กาลกิริยาย ปริโยसान อโธ
คนตุวา สกุเค ปโมทตี”ติ ตพฺพณฺนา.^{๒๙๖}

“ตาย นํ ปาริจรียาติ เอตฺถ นนฺติ นิปาตมตฺตํ, ยถาวุตฺตปริจเรณนา’ติ
อตุโธ. อถ วา ปาริจรียาติ ภรณกิจฺจกรณกุลวํสปปติฏฺฐาปนาทึนา ปญฺจ-วิธ
อุปฺปฏฺฐาเนน. สว ปณายํ ปาริจรียา ปุตฺตสฺส อุภยโลกहितสุขาวหา’ติ ตํ ทสฺ
เสตฺถํ **อิเชว นํ ปสฺสณฺติ, เปจฺจ สกุเค ปโมทตีติ** วุตฺตํ. **ปสฺสณฺตีติ** อํ
ปุคฺคโล มตฺเตยฺโย เปตฺเตยฺโย สกฺกสํวตฺตนิยํ ปฏิปทํ ปุเรตี’ติ อิเชว นํ
ปสฺสณฺติ. อาโมทติ อาทิตฺโต ปฏฺฐาย โมทปฺปตฺติยา. ปโมทติ นานปฺปการ-
โมทสมฺปตฺติยา”ติ ติกนิปาตองฺคตฺตรกฺกียํ วุตฺตํ.^{๒๙๗}

“มตฺเตยฺโยติ มาตุหิโต มาตริ สมฺมาปฏิปนฺโน. **เปตฺเตยฺโยติ** ปิตุหิโต”ติ
มจฺจกตฺตถที่ปนฺนิยมปิ วุตฺตํ.^{๒๙๘}

“มาตุ หิโต มตฺเตยฺโย, ตสฺส ภาโว มตฺเตยฺยตา, มาตริ สมฺมา ปฏิปตฺติยา
เอตํ นามํ. **เปตฺเตยฺยตา**ที่สุปิ เอเสว นโย”ติ ที่มฺนิกายกฺกุสฺสทํ ปาถิกวคฺค-
วณฺณนํ วุตฺตํ.^{๒๙๙}

“ตสฺส ภาโวติ เยน เมตฺตากรุณาปฺพพฺพกเมว จิตฺเตน ปุคฺคโล ‘มตฺ
เตยฺโย’ติ วุจฺจติ, โส ตสฺส ยถาวุตฺตจิตฺตูปาโท, ตํสมฺมุจฺจนา จ กิริยา **มตฺ
เตยฺยตา**. **เตนาห มาตริ สมฺมา ปฏิปตฺติยา** เอตํ นามนฺติ ที่มฺนิกาเย
ปาถิกวคฺคกฺกียํ วุตฺตํ.”^{๓๐๐}

มาตาปิตโร หิ ยถาวุตฺตตนฺเยเนว ปุตฺตานํ กตสฺสทฺทวเสน อาหุเนยฺยา โหณฺติ. เตน
เต ทกฺขิณฺเนยฺยตฺตา จ ปุณฺณตฺถิกานํ ปุณฺณสฺส วิรฺหณฺณจฺจนาตฺตา จ อาหุตํ ปหุตํ อภิสํขตํ อนุป-
นาที ปฏิกฺคเหตฺ อรฺหนฺติ. เอวญฺเจตํ “เต หิ ทกฺขิณฺเนยฺยตฺตา อปฺปกายปี อตฺตนิ กตฺยา ปุชฺยา

^{๒๙๖} พ.ช.อ. (บาลี) ๘/๑๕๗.

^{๒๙๗} อจฺ.ติก.กฺก. (บาลี) ๒/๓๑/๑๒๔-๑๒๕.

^{๒๙๘} มจฺจกตฺต. (บาลี) ๑/๗๘/๘๔.

^{๒๙๙} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๐๑/๓๘.

^{๓๐๐} ที.ปา.กฺก. (บาลี) ๑๐๑/๓๗.

Page 278 of 431

ทายาทโต อุปปนา อาปทา อิติโย เม วิติณณา มยา โภเคหิ วาริตา ตาสัม
มกคปัททเนน วาริตาติ วุตตัม โหติ. อกคิอาทิตโต อุปปนาสุ อาปทาสุ
อาทิตตเคหนิพพาปนาทินมตถาย ธนปริจจาคัม กโรนุโต หิ โภเคหิ ตาสัม มกคัม
ปัททิต วาเรติ นาม. **อุทฺธกฺคาติ** จกคามสคฺคสงฺขาตาสุ อุปฺปปริญฺหิสุ ผลทาน-
วเสน อุทฺธมกฺคมสฺสาติ อุทฺธกฺคา. กมฺมสฺส หิ ผลํ อกคัม นาม, ตเมตฺถ
อุทฺธกามีติ อุทฺธมกฺคมสฺสาติ วุตตัม. **ทินฺนาติ** มยา โภเคหิ ทินฺนา. **ปญฺจ พลี**ติ
ปญฺจวิธา พลโย มยา โภเคหิ กตา. วุตตมฺเจตํ จุณฺณิยปเท ‘ปฺน จปรํ’ กหปติ
อริยสาวโก อุฏฺฐานวิริยาธคฺคเตหิ โภเคหิ พาหาพลปริจเจติ เสทาวกฺขิตฺเตหิ
ธมฺมิเกหิ ธมฺมตฺถเตหิ ปญฺจ พลี กตฺตา โหติ ฌาติพลี อติถิพลี ปุพฺพเปตพลี
ราชพลี เทวตาพลินฺ’ติ. **อุฏฺฐานวิริยาธคฺคเตหิ**ติ อุฏฺฐานสงฺขาเตน วิริเยน อธค
เตหิ. **พาหาพลปริจเจติ**ติ พาหุพฺเลน สมฺมจเจติ. **เสทาวกฺขิตฺเตหิ**ติ เสทํ อวกฺขิ
เปตฺวา อวกฺขิเปตฺวา อุปฺปาติเตหิ. **ธมฺมิเกหิ**ติ ธมฺมยฺตุเตหิ. **ธมฺมตฺถเตหิ**ติ ทส
กฺุสธธมฺมํ ปริปุเรตฺวา ตฺถเตหิ. **ฌาติพลินฺ**ติ ฌาตกานํ พลี. **อติถิพลินฺ**ติ
อาคณฺตุกพลี. **ปุพฺพเปตพลินฺ**ติ ปฺรโลกกตฺตานํ ฌาตกานํ พลี. **ราชพลินฺ**ติ รมฺโ
ถ กตฺตพฺพยฺตุตํ พลี. **เทวตาพลินฺ**ติ เทวตานํ กตฺตพฺพพลี. สพฺพเมตํ เตตํ
เตตํ ยถาญฺจวิทวเสน ทาทพฺพทานสฺส อธิวจนฺนฺ’ติ ตพฺพณฺณนา. **อุปฺภุจฺจตา**ติ
มยา โภเคหิ อุปฺภุจฺจิตา. **ยทฺตฺถนฺ**ติ สยํ ปริญฺชุนาทินโน ยสฺส อตฺถสฺส.
สมฺปทาน-วจนํ. ยํ อตฺถํ ปโยชนํ กาคฺคฺนฺ’ติ วา อตฺถโก. **ฆรมาวสฺสนฺ**ติ
ฆราวาสํ วสฺสนฺโต. **อนฺนฺตาปิยนฺ**ติ ตสฺส อตฺถสฺส กรณฺโต อนฺนฺตาปรหิตํ กมฺมํ
มยา กตํ. **เอตฺนฺ**ติ อิจฺเจตํ ‘ภฺตฺตา โภคา’ติอาทินา วุตตมฺตํ อนฺนฺสฺสรํ อนฺนฺ
สฺสรนฺโต มจฺโจ อุปาสก-ปฺกฺคโล. **อริยธฺมเม**ติ ปญฺจสีลธฺมเม ปติญฺจฺจโต. ปญ
จสีลญฺหิ อริยานํ กนฺตตฺตา ปิยตฺตา อริยธฺมโม นาม. ภวณฺตรคฺคตาปี หิ อริยา ตํ
น วิชฺชนฺติ. อิทํ วุตตํ โหติ ‘ตฺมฺหาทิเสน นาม กหปติ อุปาสกเณ โภเค
อาทิตฺนฺเตน ‘อหํ อิมหิ โภเคหิ อตฺตานญฺเจว มาตาปีตฺตฺตทาทาสกมฺมกร
โปริเส จ สุขิเต กริสฺสามี’ติ จ ‘มิตฺตามจฺเจ สุขิเต กริสฺสามี’ติ จ ‘อฺคฺยาทีหิ
อุปฺปนาสุ อาปทาสุ โภเคหิ ตาสัม มกคัม ปัททิตฺวา อตฺตานํ โสคฺถี กริสฺ
สามี’ติ จ ‘ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณฺเสสุ อุทฺธกฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติญฺจเปสฺสামী’ติ จ
‘อิมหิ โภเคหิ ปญฺจ พลี กริสฺสামী’ติ จ ปญฺจหิ การณฺหิ โภคา อาทาตพฺพา.

เอวณฺเตน อาทินฺนโกเคน ยทตฺถํ โกลา อิจฺฉิตา ตทตฺถํ กโรณฺเตน วิปฺปฏิ
สารลภฺชน อนุตาโป ปหิยติ. ปหีนานฺตาปสฺส จ สีมฺปิ วิสฺซมฺหติ. เอวญฺ น
ปฏิปชฺชนตฺถํ เทวาปิ ปสฺสนฺติ, เปจฺจ โส สกฺเค ปโมทตี”ติ เอวเมว มงฺกลตฺถทีป
นิยมนฺปิ วุตฺต.^{๓๐๕}

เย हि ปุตุตา ยถาวุตฺตนเยน อนฺนปानวตฺตจฺฉาทนาทีนํ ปฏิคฺคเหตฺ อนุจฺฉวิกานํ มา
ตาปิตฺนํ ปุชาทิกานํ การณานิ กรีสุ, เต ทิฆมฺมตฺตํ อิมสฺมี โลเก เจว ปฺรโลเก จ หิตฺสุขาทีนํ
ปสฺวนฺติ. น ปน ตเถว กตา, อิติ เต อุกฺขโยเก ชนปฺริหานิอาทีนํ ทุกฺขการณานิ ปาปฺณนฺติ.

ตสฺมา เอตฺถ อาหุเนยฺยภาวภูจฺฉานํ “ยถา हि พุทฺธาทโย อรหฺนฺตา โลกานํ คนฺธ-
มาลาทิกะ สกฺกาเร ปฏิคฺคเหตฺ อนุจฺฉวิกตฺตา อาหุเนยฺยา โหณฺติ, ตเถว มาตาปิตโร ปุตุตฺตานํ สก-
กาเร ปฏิคฺคเหตฺ อนุจฺฉวิกตฺตา จ อุกฺขโยเกหิตฺสุขาวหตฺตา จ ปุณฺณมตฺติกานํ ทกฺขิณฺเนยฺยตฺตา จ ปุณ-
ณสฺส วิรฺุหนฺภูจฺฉานตฺตา จ อาหุเนยฺยา นามา”ติ เอว เวทิตพฺพ.

๓.๖ อาหุเนยฺยคฺคิภาวภูจฺฉานํ

“อาหุเนยฺยคฺคิตี เหน้ “อาหุเนยฺยสทฺโท อคฺคิสทฺโท จา”ติ เอวํ ปทฺจเจทวเสน
ทฺฐพฺพ. โส จ อาหุเนยฺยสทฺโท เหน้จฺฉา วุตฺตนเยเนว ทฺฐพฺพ. อคฺคิสทฺทตฺถโต ปน เอวมายตี
นนานคนฺเถสุ วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมน ทฺฐพฺพ :-

“อคฺคติ กุณฺธิภาวํ คจฺฉตี”ติ อคฺคิ, อคฺค กุณฺธิคคฺคิยํ อิปจฺจโย, อคฺคิ กิณฺโถ
หุตฺวา คจฺฉตี”ติ อคฺคิ, ปาวโก, อค กุณฺธิคคฺคเมน คิปจฺจโย, อชติ ชลมาโน กุณฺธิ
คจฺฉตี”ติ อคฺคิ, อช วา อคฺค วา คคิโกณฺธิเล อิปจฺจโย.”^{๓๐๖} อิการนฺโต ปุตุลฺลิกโค
อคฺคิสทฺโท, สฺยาทฺยุปฺปตฺติ, อคฺคิ ส. ^{๓๐๗} **อคฺคิตี** อนฺนทหนฺนฺเจเน **อคฺคิ. รากคฺคิตี**
ราโค อุปฺปชฺชมาโน สคฺเต อนฺนทหติ ฌาเปติ, ตสฺมา ‘อคฺคิ’ติ วุจฺจติ. อิตเรสุปี
ทฺวิสุ เอเสว นโย. **อาหุเนยฺยคฺคิ**ติอาทีสุ อาหุณํ วุจฺจติ สกฺกาโร. อิติ อนฺนท-

^{๓๐๕} มงฺกลตฺถ. (บาลี) ๑/๓๖๑-๓๖๔/๓๓๖-๓๓๘.

^{๓๐๖} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔ ; พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่อง
เดียวกัน, หน้า ๖๙.

^{๓๐๗} พระพุทธปियมหาเถระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

นฏฺเฐน ‘อาหุเนยฺยคฺคิ’ติ วุจฺจนฺติ. สุวามตฺโถ มิตฺตวินฺทกฺวตฺตุนา เวทิตพฺโพ.
‘คหปตี’ติ ปน เกหสามิโก วุจฺจติ. โส มาตุคามสฺส สยนวตฺถาลงฺการา-
อนุปฺปทาเนน พหุปกฺกาโร. ตํ อติจฺรณฺโต มาตุคามํ นิริยาทีสุ นีพฺพตฺตติ, ตสฺ
มา โส ปุริมฺนเยเนว อนุทหนฺนฏฺเฐน ‘คหปตคฺคิ’ติ วุตฺโต. **ทกฺขิณฺเนยฺยคฺคิ**ติ เอตฺถ
ปน **ทกฺขิณฺมาติ** จตฺตาโร ปจฺจยา, ภิกฺขุสํโฆ ทกฺขิณฺเนยฺโย. โส กิหิณํ ตีสุ สรณฺสุ
ปณฺจสฺส สีเลสฺส ทสฺส สีเลสฺส มาตาปิตฺตอฺปฏฺจฺจเนน ธมฺมิกสมณพฺรหฺมณฺณอฺปฏฺจฺจเนน’
ติ เอวมาทีสุ กถฺยาณธมฺเมสฺส นิโยชเนน พหุปกฺกาโร, ตสฺมี มิจฺฉาปฏฺธิปฺนนาติ
หิ ภิกฺขุสํโฆ อุกโกสิตฺวา ปรีกาสิตฺวา นิริยาทีสุ นีพฺพตฺตติ. ตสฺมา โสปี ปุ-
ริม-นเยเนว อนุทหนฺนฏฺเฐน ‘ทกฺขิณฺเนยฺยคฺคิ’ติ วุตฺโต. กฏฺฐโต นีพฺพตฺโต ปากฺกติ
โกว อุกฺกิ กฏฺฐคฺคิ นาม. อิมสฺส ปนตฺถสฺส วิภาวนตฺถํ เวมานเป-
ตฺวตฺถุปี วิตฺถาเรตพฺพ.^{๓๐๔} **อนุทหนฺนฏฺเฐนาติ** อนุ อนุ ทหนฺนฏฺเฐน. รากาทยไ
อรุปรมฺมา อิตฺตฺรกฺขณา กถํ อนุทหนฺนตี’ติ อาสงฺกํ นินฺตเตตฺถํ **ตตฺถ วตฺถุนีติ**
วุตฺตํ, ทฏฺฐพฺพานี’ติ วจนฺเสโส. **ตตฺถาติ** ตสฺมี รากาทีนํ อนุทหนฺนฏฺเฐ.
วตฺถุนีติ สาสเน, โลเก จ ปากฏฺตฺตา ปจฺจกฺขณฺตานิ การณานิ. **ราโค อฺปฺปนฺโน**
ติจฺฉนฺทโร หุตฺวา. ตสฺมา ตํสมฺมฏฺจฺจนา เตโชธาตฺว อติวีย ติจฺฉนฺทวเนน สทฺธิ
อตฺตนา สหชาตธมฺเมหิ หทยปฺปเทสํ ฉาเปสียถา ตํ พาหิรา เตโชธาตฺว
สนิสฺสยฺ. เตเน สว ภิกฺขุณี สุปฺโต วีย พฺยาธิ ฉายิตฺวา มตา. เตเนห **เต**
เนว ฉายิตฺวา กาลมกาสีติ. โทสสฺส นิสฺสยฺนํ ทหนฺตาปากฏฺฐา เอว’ติ
อิตฺธํ ทสฺเสตฺถํ โมหวเสน หิตฺวาที วุตฺตํ. **อติวตฺตติวาทิ** อติกฺกมิตฺวา. กามํ
อาหุเนยฺยคฺคิ-อาทโย ตโย อุกฺกิ พฺรหฺมณฺเห อิจฺฉิตา สนฺติ, เต ปน เตหิ
อิจฺฉิตมตฺตา, น สตฺตานํ ตาทีสา อตฺถสาธกา. เข ปน สตฺตานํ อตฺถสาธกา, เต
ทสฺเสตฺถํ **อาหุณํ วุจฺจตีติ**อาที วุตฺตํ. ตตฺถ อาทเรน หุณนํ ปุชฺชนํ **อาหุณฺนติ** สกฺกา
โร ‘อาหุณฺน’ติ วุจฺจติ, **สุวามตฺโถติ** โส อยมตฺโถ. **มิตฺตวินฺทกฺวตฺตุนาติ** มิตฺต
วินฺทกฺสฺส นาม มาตริ วิปฺปฏฺธิปฺนนสฺส ปุริสสฺส ตาย เอว วิปฺปฏฺธิปฺตติยา
จิตรํ กาลํ อาปายิกทฺถุขานฺนทวนทีปเนน วตฺตุนา เวทิตพฺโพ. โสติ เกหสา
มิโก ภตฺตา. **ปุริมฺนเยเนว**ติ อนุทหนฺนสฺส ปจฺจยตาย. **อติจารินีติ** สามีกํ อติกฺก

^{๓๐๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๕-๑๘๖, อ.ส.ตฺต.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๑๘๖-๑๘๗.

มิตวา จารินี มิจฺฉาจารินี. รตฺตี ทฺถุขฺนฺติ อตฺตโน ปาปกมฺมานุภาวสมฺปฏฺฐา-
นํ เตน สุนฺเขน ขาতিตพฺพตาทุกฺขํ. วญฺเจตฺวาติ ตํ อชานาเปตฺวา ว การณญฺส
านกมฺนํ สุนฺธาย วุตฺตํ. ปญฺปนฺนํติ ปญฺปภา กตฺวา. อนฺนรทสฺสนนฺตํ. มุญฺส
โยโค กิรายํ ตสฺส สุนฺชนฺตฺรชานสฺส, ยทิตํ เขพฺปิณฺทํ ภูมียํ นิฏฺฐกิตฺวา ปาเพน
ฉํสนํ. เตน วุตฺตํ โส ตถา อกาสิ. สุนฺขา อนฺตรธาเยสุ’ติ. ทฺถุขฺนิมาติ จตฺตาโร
ปจฺจุยา ทิยฺยมานา ทฺถุขฺนฺติ เอเตหิ หิตฺสุขานิ’ติ. ตํ ทฺถุขฺนิ อรหตี’ติ ทฺถุขฺนิเย
โย ภิกฺขุสํโฆ. เรวตี-วตฺถุ วิมานวตฺถุเปตวตฺถุสุ เตสํ อญฺจกถายณฺจ อาคตฺนเยน
เวทิตพฺพน’ติ.^{๓๐๙}

โส จ อคฺคิ รากคฺคิอาทิสตฺตวิธปภเวทเสเนว ทฺถุจพฺโพ. เตสฺ จ รากโทสโมหคฺคิ-
สงฺขาตา ตโย อิมํ อคฺคิ ปหาตพฺพา ปรีวชฺเชตพฺพา น เสวิตพฺพา. อาหุเนยฺยคฺคิอาทโย ปน
อิตเร ตโย อคฺคิ เสวิตพฺพา ปรีหาตพฺพา. เอตณฺหิ ยถาวุตฺตํ ปาฎิกวคฺคาทิปาลิยํ วุตฺตนเยน ทฺถุจ
พฺพํ :- “สตฺติเม ภิกฺขเว อคฺคิ. กตฺเม สตฺต ? รากคฺคิ โทสคฺคิ โมหคฺคิ อาหุเนยฺยคฺคิ
คหปตคฺคิ ทฺถุขฺนิเยยฺยคฺคิ กญฺจคฺคิ. อิมํ โข ภิกฺขเว สตฺต อคฺคิ”ติ.^{๓๑๐} เตสณฺจ ยถาวุตฺตานิ อคฺคินิ
อตุโธ องฺคุตฺตตฺรนิกาเย สตฺตกนิปาตปาลิยํ ทฺถุขฺนิเยยฺยคฺคิสุตเต วุตฺตนเยน ทฺถุจพฺโพ :-

“ตโยเม พุราหุณฺณ อคฺคิ ปหาตพฺพา ปรีวชฺเชตพฺพา น เสวิตพฺพา. กตฺเม
ตโย ? รากคฺคิ โทสคฺคิ โมหคฺคิ.

กสฺมา จายํ พุราหุณฺณ รากคฺคิ ปหาตพฺโพ ปรีวชฺเชตพฺโพ น เสวิตพฺโพ ?
รตฺโต โข พุราหุณฺณ ราเคน อภิกฺกโต ปรียาทินฺนจิตฺโต กาเยน ทฺถุจจริตํ จรติ, วา
จาย ทฺถุจจริตํ จรติ, มนสา ทฺถุจจริตํ จรติ. โส กาเยน ทฺถุจจริตํ จริตฺวา วาจาย
ทฺถุจจริตํ จริตฺวา มนสา ทฺถุจจริตํ จริตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา อปายํ
ทฺถุคฺคิ วิณีปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ. ตสฺมา ยํ รากคฺคิ ปหาตพฺโพ ปรีวชฺเชตพฺโพ
น เสวิตพฺโพ.

^{๓๐๙} ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๐๕/๒๔๘-๒๕๐, อ.ส.ตฺตก.ฎีกา (บาลี) ๓/๔๖/๒๐๓-๒๑๐.

^{๓๑๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๘, อ.ส.ตฺตก. (บาลี) ๒๓/
๔๖/๓๖, อ.ส.ตฺตก. (ไทย) ๒๓/๔๖/๖๕.

กสุม่า จายั พุราหุณณ โทสคฺคิ ปหาตพุโ พริวชฺเชตพุโ น เสวิตพุโ ?
ทญฺโฐ โข พุราหุณณ โทเสน อภิภูโต ปรียาทินฺนจิตฺโต กาเยน ทฺวจริตํ จรติ, วา
จาย ทฺวจริตํ จรติ, มนสา ทฺวจริตํ จรติ. โส กาเยน ทฺวจริตํ จริตฺวา วาจาย
ทฺวจริตํ จริตฺวา มนสา ทฺวจริตํ จริตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณํ อปายํ ทุกฺคํ วิ
นิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ. ตสฺมายํ โทสคฺคิ ปหาตพุโ พริวชฺเชตพุโ น เส
วิตพุโ.

กสุม่า จายั พุราหุณณ โมหคฺคิ ปหาตพุโ พริวชฺเชตพุโ น เสวิตพุโ ?
มฺหุโ โข พุราหุณณ โมเหณ อภิภูโต ปรียาทินฺนจิตฺโต กาเยน ทฺวจริตํ จรติ, วา
จาย ทฺวจริตํ จรติ, มนสา ทฺวจริตํ จรติ. โส กาเยน ทฺวจริตํ จริตฺวา วาจาย
ทฺวจริตํ จริตฺวา มนสา ทฺวจริตํ จริตฺวา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณํ อปายํ ทุกฺคํ วิ
นิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ. ตสฺมายํ โมหคฺคิ ปหาตพุโ พริวชฺเชตพุโ น เส
วิตพุโ. อิมํ โข ตโย พุราหุณณ อคฺคิ ปหาตพุพา ปริวชฺเชตพุพา น เส
วิตพุพา.

ตโย โข พุราหุณณ อคฺคิ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา มาเนตฺวา ปฺมุชฺเตตฺวา สมฺมา
สุขํ ปรีหาตพุพา. กตเม ตโย ? อาหุเนยฺยคฺคิ คหปตคฺคิ ทกฺขิณฺเนยฺยคฺคิ.

กตโม จ พุราหุณณ อาหุเนยฺยคฺคิ ? อิทํ พุราหุณณ ยสฺส เต โหนติ มา
ตา'ติ วา ปีตา'ติ วา, อยํ วุจฺจติ พุราหุณณ อาหุเนยฺยคฺคิ. ตํ กิสุสฺส เหตุ ? อโต หยํ
พุราหุณณ อาหุโต สมฺภูโต, ตสฺมายํ อาหุเนยฺยคฺคิ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา มาเนตฺวา
ปฺมุชฺเตตฺวา สมฺมา สุขํ ปรีหาตพุโ.

กตโม จ พุราหุณณ คหปตคฺคิ ? อิทํ พุราหุณณ ยสฺส เต โหนติ ปุตฺตา'ติ
วา ทารา'ติ วา ทาสา'ติ วา เปสฺสา'ติ วา กมฺมกรา'ติ วา, อยํ วุจฺจติ พุราหุณณ
คหปตคฺคิ. ตสฺมายํ คหปตคฺคิ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา มาเนตฺวา ปฺมุชฺเตตฺวา สมฺมา
สุขํ ปรีหาตพุโ.

กตโม จ พุราหุณณ ทกฺขิณฺเนยฺยคฺคิ ? อิทํ พุราหุณณ เย เต สมณ-พ
ราหุณณา ปรปฺปวาทา ปฏีวีรดา ขนฺติโสรัจฺเจ นิวิฏฺฐา เอกมตฺตานํ ทเมนฺติ, เอ
กมตฺตานํ สเมนฺติ, เอกมตฺตานํ ปรีนิพฺพาเปนฺติ, อยํ วุจฺจติ พุราหุณณ
ทกฺขิณฺเนยฺยคฺคิ. ตสฺมายํ ทกฺขิณฺเนยฺยคฺคิ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา มาเนตฺวา ปฺมุชฺเตตฺวา สม

มา สุขัม ปริหาตพุโพ. อิม โข พุราหุณ ตโย อคฺคิ สกุกตฺวา ครุกตฺวา
มานตฺวา ปุเชตฺวา สมฺมา สุขัม ปริหาตพฺพา.

อัย โข ปน พุราหุณ กฺกุจฺจกฺกิ กาเลน กาลํ อุชฺชเลตพุโพ, กาเลน กาลํ
อชฺชเปกฺขิตพุโพ, กาเลน กาลํ นิพฺพาเปตพุโพ, กาเลน กาลํ นิภฺจิปิตพุโพ”
ติ.^{๓๑๑}

“อฺกฺกตสรีรฺสฺสาติ โส กิร พุราหุณฺมหาสาโล อตฺตภาเวนปิ โภเกหิปี
อฺกฺกโต สารปฺปตฺโต อโหสิ, ตสฺมา อฺกฺกตสรีโรตฺเวว ปณฺณายิตฺถ. **อุปฺกฺขโณ**
ปจฺจุปฺภุจฺจโต. **อฺณฺณปฺนิตานี**ติ ยฺยสํวาทํ อฺณฺณ อฺปฺนิตานี. **ยลฺลตฺถายา**ติ วริตฺวา
ยชนตฺถาย. **อุปฺสํกมฺมิตี** โส กิร สพฺพนฺตํ ยลฺลสมฺภาร์ สชฺเชตฺวา จินฺเตสิ
สมฺโณ กิร โคตโม มหาปณฺโณ, กีนฺน โข เม ยลฺลสฺส วณฺณํ กเถสฺสตี อุทาหุ
อวณฺณํ, ปุจฺจิตฺวา ชานิสฺสามี’ติ อิมินา การณฺน เยน ภควา เตนฺอุปฺสํกมฺมิตี.
อฺกฺกิสฺส อาทานนฺตติ ยลฺลสฺส ยชนตฺถาย นวสฺส มงฺกลกฺกิโน อาทิยนฺ. **สพฺพเพน**
สพฺพนฺตติ สพฺพเพน สฺเตน สพฺพํ สฺตํ สเมติ สํสนฺทติ, เอกสทิสํ โหตี’ติ ทสฺเสติ.
สตุถานนฺตติ วิหีสณฺญเณน สตุถานิ วิยา’ติ สตุถานิ. **สยํ ปจฺมํ** สมารมฺภตฺติ
อตฺตนา ว ปจฺมตรํ อารภติ. **หนฺตฺตุนฺต**ติ หนฺตฺ. **ปฺหาตพฺพา**ติ ปฺริหริตพฺพา.
อโตะ หนฺตฺอโตะ หิ มาตาปิตฺโต อัย. **อาหุโตะ**ติ อากโตะ. **สมฺภุโตะ**ติ อฺปฺปน
โน. **อัย วุจฺจติ** พุราหุณฺ คหปตฺคฺคิตี อัย ปุตฺตทาราทิกโณ ยสฺมา คหปติ
วียเคหสามีโก วีย หุตฺวา อฺกฺกติ วิจฺรติ, ตสฺมา ‘คหปตฺคฺคิตี’ติ วุจฺจติ. **อตฺ**
ตานนฺตติ จิตฺตํ. **ทเมนฺต**ติ อินฺทฺริยทเมเนน ทเมนฺตติ. **สเมนฺต**ติ ราคาทิสเมเนน
สเมนฺตติ. เตสฺสญฺเณว ปฺรินิพฺพาปเนน **ปฺรินิพฺพาเปนฺต**ติ. **นิภฺจิปิตพุโพ**ติ ยถา
วินสฺสตี, เอวํ จเปตพุโพ. **อุปฺวายตฺต**ติ อฺปฺวายตฺ. เอวญฺจ ปน วตฺวา พุ
ราหุณฺ สพฺเพสฺมปิ เตสํ ปาณานํ จีวิตํ ทตฺวา ยลฺลสาลํ วิทฺธเสตฺวา
สตุถฺ สาสเน อโปกฺกนฺตอโหสิ”ติ ตพฺพณฺนา.^{๓๑๒}

^{๓๑๑} อ.ส.ตฺตก. (บาลี) ๒๓/๔๗/๓๘-๔๐, อ.ส.ตฺตก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๓๒-๓๔.

^{๓๑๒} อ.ส.ตฺตก.อ. (บาลี) ๓/๔๗/๑๘๓-๑๘๔.

“ขณฺณวณฺโณ สมฺปาเทตฺวา มหายนฺณํ อุทฺทิสฺส สฺวิณฺณณกานิ
อวิณฺณณกานิ จ ขณฺณุปกรณานิ สขฺชิตานี’ติ อาห ปาฬิยฺ มหายนฺโณ
อุปกฺขโณติ. ตํ อุปกรณํ เตสํ ตถาสขฺชนนฺ’ติ อาห อุปกฺขโณติ ปจฺจุปฺภุจฺจโณติ.
วจนฺตรสฺตานี’ติ ยฺวภาวปฺปุตฺตานิ นาคิพลววจนฺตานิ. เต ปน วจฺญา เอว
โหนฺติ, น ทมฺมา, พลีพทฺทา ว. อฺรพฺภกฺติ ตฺรณเมณฺฑกาท วจฺจนฺติ. อุปนีตานิติ
จปนฺตถาย อุปนีตานิ. วิหีสฺสญฺเณนาติ หีสฺนญฺเณ. อุปวายตฺตติ อุปคฺนตฺวา
สรีรทฺธํ นิพฺพาเปนฺโต สณฺหสฺสิตโโล วาโต วายตฺ. เตสํ สฺวิณฺณเมยฺยเมว.
ปณฺจเม นตฺถิ วตฺตพฺพนฺ’ติ ตถฺฐิกฺกา.”^{๓๑๓}

มาตาปิตโร จ ปุตฺตานํ อานุเนยฺยคฺคิ นาม, ปุตฺตา ปน เตสํ คหปตฺคฺคิ นาม.
เคหสํมิโก ทารุสฺส คหปตฺคฺคิ, ปุตฺตทารา ปน เคหสํมิโกสฺส คหปตฺคฺคิ นาม. สมณพฺราหฺมณา
ปฺญณฺตถิกานํ ทกฺขิณเนยฺยคฺคิ นาม. อิตโร จ น โย ยถานวฺตฺตนเยเนว ทฏฺฐพฺโพ. เต หิ มาตาปิตโร
ปุตฺตานํ พหุปรการตฺตา อานุํ ปฏฺธิคฺคเหตฺ อรหนฺติ. เตน เต อตฺตโน อุปริ วิปฺปฏิปชฺชมานเ ปุตฺเต
อนฺทหิตฺ สมนฺตตฺตา ว อานุเนยฺยคฺคิ นาม. เอวญฺเจตฺ ยถาวตฺตํ ปาฏิกวคฺคณฺณนํ วุตฺตนเยน
ทฏฺฐพฺพ :-

“มาตาปิตโร หิ ปุตฺตานํ พหุปรการตฺตา อานุํ อรหนฺติ. เตสุ วิปฺปฏิ-
ปชฺชมานา ปุตฺตา นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตนฺติ. ตสฺมา กิณฺจาปี มาตาปิตโร น
อนฺทหนฺติ, อนฺทหนฺตฺส ปน ปจฺจยา โหนฺติ”ติ.”^{๓๑๔}

ตสฺมา เตสุ กตฺตา สมฺมาปฏฺธิปตฺติ เอกนฺเตน เตสเมว หิตฺสุขาวหา, เตสุ จ มิจฺฉาปฏฺธิ-
ปตฺติ ทีฆมฺรตฺตํ อหิตฺทุกฺขาวหา. ยถา หิ อคฺคิ อตฺถวชฺชานิ โลเก ชนํนํ อุปฺปาเทตฺ สกฺโกณฺติ.
ตเถว มาตาปิตโร. เอวญฺจ ยถาวตฺตํ ขุทฺทกนิกายเ สุตฺตนิปาตปาลียํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“โย มาตฺรํ ปีตฺรํ วา	ชินฺณกํ คตฺโยพฺพนํ
ปหุ สนฺโต น ภรฺติ	ตํ ปฺราภวโต มุขํ.
โย มาตฺรํ ปีตฺรํ วา	ชินฺณกํ คตฺโยพฺพนํ
ปหุ สนฺโต น ภรฺติ	ตํ ชณฺณา วสฺสโณ อิติ.

^{๓๑๓} อ.ส.ต.ก.ฎีกา (บาลี) ๓/๔๗-๔๘/๒๑๐.

^{๓๑๔} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๕.

โย มาตร ปิตรี วา ภাত্র ภคินี สตุ
หนติ โรเสติ วาจา ตัม ชณฺหา วสโล อิติ”ติ.^{๓๑๕}

“มาตาติ ชนิกา เวทิตพฺพา. ปีตาติ ชนโกเยว. **จิณฺณกัม** สรีรสติถิตาย. คตโยพฺพนํ โยพฺพนาคึกเมน อาสีติกัม วา นาวุติกัม วา สยัมมมานิ กาคุม-สมตถํ. **ปฺหุ** สนฺโตติ สมตฺถโล สมานํ สุขํ ชีวมาโน. น ภรตีติ น โปเสติ. อิมาย คากาย มาตาปีตุนํ อภรณํ อโปสนํ อนุปฏฺฐานํ เอกํเยว ปราภวามุขํ วุตฺตํ. เอเตน हि สมฺนฺนาคโต ยํ ตํ :-

‘ตาย นํ ปาริจริยาย มาตาปีตฺตฺส ปณฺหิตา
อิเชว นํ ปสฺสนฺติ เปจฺจ สกฺเค ปโมทตี”ติ^{๓๑๖}

มาตาปีตฺตฺส อานิสฺสํ วุตฺตํ. ตํ น ปาปฺณาคติ อณฺยทตฺถ มาตาปีตโรปี น ภรติ, กํ อณฺยํ ภริยฺสตี”ติ นินฺนฺทญฺจ วชฺชนียตญฺจ ทฺวคฺคตญฺจ ปาปฺณนฺโต ปราภวติเยว, ตสฺมา ปราภวโต มุขนฺ”ติ วุจฺจติ. **มาตร ปิตรี** วาติ เอวํ เมตฺตาย ปทฺฏฺฐานภูตมฺปิ **จิณฺณกัม คตโยพฺพนฺ**ติเอวํ กรณาย ปทฺฏฺฐาน-ภูตมฺปิ. **ปฺหุ** สนฺโต น ภรตีติ อตฺถสมฺปนฺโน อูปกรณสมฺปนฺโน หุตฺวาปี น โปเสติ. สสนฺติ สสฺสํ. **หนฺตี**ติ ปาณินา วา เลทฺพฺพนา วา อณฺเยน วา เกนจิ ปหฺรติ. **โรเส** ตีติ โกธมฺสฺส สลฺขเนติ วาจา **ผฺรฺสฺวจเนนา”**ติ ตพฺพณฺณนา.^{๓๑๗}

อปรมฺปิ จ ภควตา “สุขา มตฺเตยฺยตา โลเก อโถ เปตฺเตยฺยตา สุขา”ติ^{๓๑๘} ขุทฺทก-นิกายชมฺมปทปาลิยํ นาควกฺเค มารวตฺตฺสมี วุตฺตนฺเยน ทฺวจฺพฺพ.

“มตฺเตยฺยตาติ มาตริ สมฺมาปฏฺิปปตฺติ. **เปตฺเตยฺยตา**ติ ปีตริ สมฺมา-ปฏฺิปปตฺติ. อุกฺเขนาปี มาตาปีตุนํ อฺปฏฺฺฐานเมว กถิตํ. มาตาปีตโร हि ปฺตฺตานํ อนุปฏฺฺจหนฺนํ ภาวํ ญตฺวา อตฺตโน สนฺตํ ภูมิมิ วา นิทหนฺติ ปเรสํ วา วิสฺสขฺเขนฺติ

^{๓๑๕} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๕๘, ๑๒๔-๑๒๕/๓๕๕, ๓๕๕, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๕๘, ๑๒๔-๑๒๕/๕๒๕,

๕๓๐.

^{๓๑๖} อ.จ.ตฺตฺก. (บาลี) ๒๑/๖๓/๘๐, อ.จ.ตฺตฺก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๘.

^{๓๑๗} พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๕๘, ๑๒๔-๑๒๕/๑๓๔, ๑๕๕.

^{๓๑๘} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๓๓๒/๓๔, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๓๒/๑๓๗.

, มาตาศิปโตร น อุปภูจนันตี'ติ จ เตสํ นินทา ปวตฺตติ, กายสฺส เกทา คุณฺนิริเยปี นิพฺพตฺตุนฺติ, เย ปน มาตาศิปโตร สกฺกจํ อุปภูจนันติ, เต เตสํ สนนฺตํ ฐนํ ปาปฺพนฺติ ปสํสํปี ฅนฺติ, กายสฺส เกทา สกฺเค นิพฺพตฺตุนฺติ, ตสฺมา อุภยํ เปตํ สฺวณฺ'ติ วุตฺตุนฺ'ติ ตพฺพณฺณนา.^{๓๑๙} “มตฺเตยฺยตา เปตฺเตยฺยตาติ อิมานิ จ เทว ปทานิ หิตเรยฺยณฺปจฺจยวเสน สมฺปยุตฺตานิ.^{๓๒๐}

เตสฺ หิ มาตาศิปฺตฺสฺ มิจฺฉาปฺฏิปฺนฺนา อสํสเยน กายสฺส เกทา นิริยาทีสุปี นิพฺพตฺตุนฺติ. เวนฺณเจตํ ยถาวุตฺตํ สวฺวิญฺจโฬธิสฺสตฺตสฺส ปิตฺรา ขุทฺทกนิกายเ ชนฺตกปาลิยํ ตกฺกกลชาตเก วุตฺตุนฺเยน ทฺวฺจฺจพฺพํ :-

“โย มาตรํ วา ปิตฺรํ สวฺวิญฺจ
อทุสฺสเก หีสฺติ ปาปฺชมฺโม
กายสฺส เกทา อภิสฺมปฺรายํ
อสํสยํ โส นิริยํ อุปฺเปตี”ติ.^{๓๒๑}

ตสฺมา เอตฺถ อาหุเนยฺยคฺคิภาวภูจฺฉานํ “ราคโฬสโมหคฺคิสฺงฺขาตา จ ตโย อิมเ อคฺคิ ปหาตพฺพา ปริวฺชเชตพฺพา น เสวิตพฺพา. อาหุเนยฺยคฺคิอาทโย ปน อิตฺเร ตโย อคฺคิ เสวิตพฺพา ปริหาตพฺพา. เตสฺ หิ มาตาศิปฺโตร ปุตฺตานํ อาหุเนยฺยคฺคิ นาม. ปุตฺตา ปน เตสํ คหปตฺคฺคิ นาม. เตปี จ ปุตฺตานํ พหุปการตฺตา อาหุณํ ปฏิกฺคเหตฺ อรหฺนฺติ. ยถา หิ สมณพฺราหมณา อีเชว ปุณฺณตฺถิกานํ ชนฺนํ ทกฺขิณฺเนยฺยคฺคิ นาม, ตถา เต อตฺตโน อุปฺริ วิปฺปฏฺธิปชฺชมานเ ปุตฺเต อนฺนทหิตํ สมตฺถตฺตา ว อาหุเนยฺยคฺคิ นาม. ปุตฺตา จ เตสฺ วิปฺปฏฺธิปฺนฺนา หุตฺวา นิริยาทีสุ นิพฺพตฺตุนฺติ. ตสฺมา กิจฺจปิ มาตาศิปฺโตร สยํ เตน อนฺนทหฺนฺติ, อนฺนทหฺนฺตฺสฺสว ปน ปจฺจยา โหณฺติ. ปุตฺตา ปน เตสฺ สมฺมาปฏฺธิปชฺชมานา อุภยโฬเก หิตสฺสขํ ปฏฺธิลภิตฺถํ ปฏฺธิปฺนฺนา”ติ เอว เวทิตพฺพํ.

๓.๗ ปุพฺพการิภาวภูจฺฉานํ

“ปุพฺพการีติ เหน้ “ปุพฺพสทฺโท การิสทฺโท จา”ติ ปทฺจเจทวเสน ทฺวฺจฺจพฺพํ. โส จ ปุพฺพสทฺโท เหน้จฺจา ยถาวุตฺตุนฺเยเนว เวทิตพฺพโ. โส ปน การิสทฺโท “กโรติ เตนาคิ กรณํ,

^{๓๑๙} พ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๑๖๑.

^{๓๒๐} สุภาพรรณ ฅน บางช้าง, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๑.

^{๓๒๑} พ.ธ.อ. (บาลี) ๒๗/๘๗/๒๒๔, พ.ธ.อ. (ไทย) ๒๗/๘๗/๓๓๗.

กรฺ กรณณ ชุปจโย.^{๓๒๒} กรณฺ กโร กรฺ กรณณ ชุปจโย, โส เอว กโร, กโรติ สีเลนา'ติ กโร,
กรฺ กรณณ ฉิปจโย.^{๓๒๓} อวสฺสํ เม กมฺมํ กาคฺตุ ชุตฺโตสฺส'ติ กโร, ฉิปจโย"^{๓๒๔} เอวํ นิพฺพจนวเสน
ทฏฺฐพฺโพ. ตสฺมา โส ปุพฺพการิสทฺทตฺโต เอวมายตี วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺโพ :-

“โย หิ ปจฺมํ อุปการสฺส การโก โหติ, โส ปุพฺพการี นาม. **ปุพฺพการี**ติ
ปจฺมํ อุปการสฺส การโก.^{๓๒๕} ปุพฺพการี'ติ ปจฺมเมว การโก. ปเรน อกเตเยว
อุปการเ อตฺตนิ กตํ อุปการํ อนเปกฺขิตฺวา การโก **ปุพฺพการี**. อการณวจฺจโล
ปุพฺพการี. 'กริสฺสตี เม'ติ เอวมาทิการณนिरเปกฺขกิริโย **ปุพฺพการี**. ตโมชิตี-
ปฺรายนํ **ปุพฺพการี**. เทเสตา **ปุพฺพการี**. สเทวเก โลเก อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
ปุพฺพการีติ.^{๓๒๖}

เต หิ มาตาปิตโร ปุพฺเพ กโตปการตฺตา เตสํ ปุพฺพการี นาม. โย จ เตหิ กตํ ญตฺวา ปจฺ
ฉา ปฏิการโก โหติ, โส กตญฺญกตเวที นาม. “**กตญฺญกตเวที** เจตํ เอวมตฺตานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺโพ :-

“กตญฺญสฺส ภาโว **กตญฺญตา**, ตาปจโย, กตํ อุปการํ ชานาติ สีเลนา'ติ
กตญฺญ, กตํ ชนิตฺตํ สีลมสฺสา'ติ **กตญฺญ**, กตํ อุปการํ ชานาติ'ติ **กตญฺญ**,
กตปุพฺโพ ฌา ฌาเนน รูปจโย.^{๓๒๗} กตสฺส ชานนตา **กตญฺญตา**. กตญฺญตา
นาม อปฺปสฺส วา พหุสฺส วา เยน เกนจิ กตสฺส อุปการสฺส ปุณฺณํ อนุสฺสรณ-
ภาเวน ชานนตา, เตสมฺปิ อุปการานุสฺสรณตา **กตญฺญตา**ติ เวทิตฺวา.^{๓๒๘}
กรียิตฺตา'ติ กตํ, กรฺ กรณณ ตปจโย,^{๓๒๙} **กตเวที**ติ กตํ เวเทติ, วิทิตํ ปากฺกํ
กโรติ.^{๓๓๐} กโรตี'ติ การโก, ญวฺปจโย.^{๓๓๑} **กตญฺญกตเวที**เตน กตํ ญตฺวา

^{๓๒๒} พระพุทธปิยมหาราช, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๕.

^{๓๒๓} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๓๒๔} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๓๒๕} อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕, อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕.

^{๓๒๖} อ.ป.อ. (บาลี) ๓/๘๓/๖๔, อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕-๗๐.

^{๓๒๗} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

^{๓๒๘} ช.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๙๘, ๑๐๑.

^{๓๒๙} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

^{๓๓๐} อ.ป.อ. (บาลี) ๓/๘๓/๖๔, อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕.

^{๓๓๑} พระพุทธปิยมหาราช, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๘.

ปจฺญา การโก.^{๓๓๒} **กตญญู กตเวที** ‘อิมินา มยฺหํ กตฺนํ’ติ เตน กตกมฺมํ ญตฺวา
วิทิตํ ปกฺกํ ญตฺวา ปฏิภณกปฺกคฺโค.^{๓๓๓} ปเรน กตสฺส อุปการสฺส อนฺนรูปปฺปวตฺ
ติ อตฺตนิ กตํ อุปการํ อุปการโต ชานนฺโต เวทยนฺโต **กตญญู กตเวที** อห
อิมินา มยฺหํ กตฺนํติอาที”ติ.^{๓๓๔}

เอวณฺเจโส ปุพฺพการิกตญญูกตเวทีโน ปภโต วุตฺตตฺถนฺนเณ ทฏฺฐพฺโพ :-

“เตสุ ปุพฺพการี ‘อณฺเฑมิ’ติ สยฺยํ กโรติ, ปจฺญา การโก ‘อณฺเฑมิ’ติ
สยฺยํ กโรติ.^{๓๓๕} เต อคาริยานาคาริเยหิ ทีเปตพฺพา. อคาริเยสุ หิ มาตาปิตโร
ปุพฺพการีโน นาม. ปุตฺตธิตโร ปน มาตาปิตโร ปฏฺิษฺศกฺคนฺตา อภิวาทนาทีนํ จ
เตสํ กุรุมานา **กตเวที**โน นาม. อนาคาริเยสุ อจฺริยุปฺชฌายา **ปุพฺพการี**โน นาม.
อนฺนเวตฺถาสกฺทวิหริกา อจฺริยุปฺชฌายเ ปฏฺิษฺศกฺคนฺตา อภิวาทนาทีนํ เตสํ กุ
รุมานา **กตเวที**โน นาม. เตสํ อภิวาทนตฺถาย อุปฺชฌายโปสก-โสณตฺถเธา
ทีนํ วตฺถุณิ กเถตพฺพานิ. อปโร นโย. ปเรน อกเถยว อุปการเ อตฺตนิ กตํ
อุปการํ อนเปกฺขิตฺวา การโก **ปุพฺพการี**, เสยฺยถาปี มาตาปิตโร เจว อจฺริ
ยุปฺชฌายา จ. โส ทุลฺลโก สตฺตานํ ตณฺหาภิภูตตฺตา. ปเรน กตสฺส อุป
การสฺส อนฺนรูปปฺปวตฺตี อตฺตนิ กตํ อุปการํ อุปการโต ชานนฺโต เวทยนฺโต
กตญญูกตเวที. เสยฺยถาปี มาตาปิตุอจฺริยุปฺชฌายเสุ สมฺมาปฏฺิปปนฺโน. โสปี
ทุลฺลโก สตฺตานํ อวิชฺชาภิภูตตฺตา. อปีจ อการณฺวจฺจโล **ปุพฺพการี**, สการณ-
วจฺจโล **กตญญูกตเวที**. ‘กริสฺสติ เม’ติ เอวมาทิการณนिरเปกฺขกิริโย **ปุพฺพการี**.
‘กริสฺสติ เม’ติ เอวมาทิการณสาเปกฺขกิริโย **กตญญูกตเวที**. ตโมโชติปฺรายโน
ปุพฺพการี, โชติโชติปฺรายโน **กตญญูกตเวที**. เทเสตา **ปุพฺพการี**, ปฏิปฺชฺชิตา
กตญญูกตเวที. สเทวเก โลเก อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ **ปุพฺพการี**, อริยสาวโก
กตญญูกตเวที.^{๓๓๖}

^{๓๓๒} อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕, อ.ท.ก.ก. (บาลี) ๓/๑๒๐/๖๙.

^{๓๓๓} อ.ต.อ. (บาลี) ๒/๑๑๕/๒๖๑.

^{๓๓๔} อ.ต.ก.ก. (บาลี) ๒/๑๑๕/๒๕๖.

^{๓๓๕} อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕.

^{๓๓๖} อ.ป.ญ.อ. (บาลี) ๓/๘๓/๖๔, อ.ท.ก.ก. (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕-๗๐.

เอวณจ อปรมปิ องคุตตรนิกายทีสุ ฎีกาสุ วุตตนเยน ทฎุจพัพ :-

“การณณ วินา ปวตฺตหิตฺตจิตฺโต อการณวจนฺโล. อนาคตมปิ ปโยชนํ
อเปกฺขมาโน ปุริมกฺคหิตํ ตํ กตํ อุปาทาย กตณฺณ เอว นาม โหติ, น
ปุพฺพการี’ติ อาห กริสฺสตี เมตฺติอาทิ. ตโมชฺติปฺรายนํ ปุณฺณผลํ อนุปชีวนฺโต
เอว ปุณฺณานิ กริสฺตี’ติ ปุพฺพการี’ติ วุตฺโต. อึณฺ เทมิตฺติ สยฺยํ กริสฺตี’ติ
เอวํสยฺยํ อกรินฺโตปิ กรินฺโต วีย โหตี’ติ อตฺถโก’ติ.”^{๓๓๗}

เอวณฺตุ ปุคฺคลปณฺณตฺติปกรณอนฺฎีกา วุตฺตนเยน ทฎุจพัพ :-

“**ปุริมคฺคหิตนฺติ** กริสฺสตี เม’ตฺติอาทิณา จิตฺเตน ปจฺมํ คหิตํ. ตํ กตฺนฺ’ติ ตํ
ตาทิสํ อุปการํ. ปุณฺณผลํ อุปชีวนฺโต กตณฺณูปกฺเช ตฎุจตี’ติ วุตฺตํ **ปุณฺณผลํ**
อนุปชีวนฺโตติ.”^{๓๓๘}

ยถา จ อิมสฺมี ปุพฺพการีภาวฏฺฐาเน มาตุธมฺมจริยา ทานวเสน เตสํ ทิสฺสตี. ตเถว
ปิตุธมฺมจริยา. เอตถนฺนิ ทานํ นาม อามิสธมฺมทานวเสน ทูวิธํ โหติ. เอวณฺเจตํ ยถาวุตฺตํ อง
คุตฺตร-นิกายะ ทุกนิปาตปาลียํ วุตฺตนเยน ทฎุจพัพ :-

“เทวมานิ ภิกฺขเว ทานานิ. กตมานิ เทว? อามิสทานญจ ธมฺมทานญจ.
อิมานิ โข ภิกฺขเว เทว ทานานิ. เอตทคฺคํ ภิกฺขเว อิมสํ ทูวินฺนํ ทานานํ, ยทิทํ
ธมฺมทานนฺ”ติ.”^{๓๓๙} **‘ทานานี’**ติ ทานาทีนํ ทิยฺยนกฺวเสน ทานานิ, เทยฺยธมฺมสุ
เสตํ นามํ. สวตฺถกา วา เจตนา ทานํ, สมฺปตฺติปริจฺจาคสุเสตํ นามํ. **อามิส**
ทานนฺติ จตฺตาริ ปจฺจยา ทิยฺยนกฺวเสน อามิสทานํ นาม. **ธมฺมทานนฺติ**
อิเธกฺกฺจ อมตฺตูปตฺติปฏฺิปปทํ กเถตฺวา เทติ, อิทํ ธมฺมทานํ นามา”ติ
ตพฺพณฺณนา.”^{๓๔๐} **‘ทียตี’**ติ **ทานํ**, เทยฺยธมฺมสุเสตํ อธิวจฺนํ. **‘ทียตี** อเนนา’ติ วา
ทานํ, ปริจฺจาค-เจตนาเยตํ อธิวจฺนํ. **อโย** ทูวิธปิ อตฺถโก อธิธาธิปฺเปโต’ติ อาห

^{๓๓๗} อง.ทูก.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๒๐/๗๐, อภิ.ปญฺจก.มฺหฎีกา (บาลี) ๓/๘๓/๔๕.

^{๓๓๘} อภิ.ปญฺจก.อนฺฎีกา (บาลี) ๓/๘๓/๕๘.

^{๓๓๙} อง.ทูก. (บาลี) ๒๐/๑๔๒/๘๗, อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

^{๓๔๐} อง.ทูก.อ. (บาลี) ๒/๑๔๒/๖๘.

อิตติ จ ปุพเพ กโตปการตาย ปุตตานํ ปุพพการี นาม. เตน เต อามิสฺสมมฺปฺชาวเสน
ปฏิกาสฺสพฺพา. วุตตณฺหิ อํกุตฺตรนิกายे ทุกฺกนิปาสฺสาลิยํ สฺนถารวคฺเค :-

“เทวมา ภิกขเว ปุชฺชา. กตมา เทว? อามิสปุชฺชา จ รมฺมปุชฺชา จ. อีมา โข ภิกขเว เทว ปุชฺชา. เอตทกฺโข ภิกขเว อีมาสํ ทฺวินฺนํ ปุชฺชานํ, ยทิทํ รมฺมปุชฺชา”ติ.^{๓๔๗}

“อามิสฺเสน ปุชฺชนํ อามิสปุชฺชา, รมฺเมน ปุชฺชนํ รมฺมปุชฺชาติ ตพฺพณฺณนา.”^{๓๔๘}

“ปุชฺชา นาม อามิสปฺปฏฺิปปตฺติวเสน ทฺวิธา โหติ. ตตฺถ ปุปฺผาตินา จตฺตปฺปจฺเจเนน จ ปุชฺชนํ อามิสปุชฺชา นาม, ปฏฺิปปตฺติยา ปุชฺชนํ ปฏฺิปปตฺติปุชฺชา นามา”ติ.^{๓๔๙}

มงคลตถ-ทีปนิยมปิ วุตตํ.

ตสฺมา อตฺตโน วุฑฺฒี ปตฺถยนฺเตหิ ปุตฺเตหิ มาตาปิตูนฺเมว ทฺวริํ ปุณฺณํ กาตุํ วมฺมกฺติ.
 วุตตลเหตํ อํคตตฺรนิกาเย ทกฺกนิปาตปาลิยํ :-

“ทวีนฺนาหํ ภิกฺขเว น สุปฺปติการํ วทามิ. กตเมสํ ทวีนฺนํ ? มาตุ จ ปิตุ จ. เอเกน ภิกฺขเว อํเสน มาตริํ ปรีหเรยฺย, เอเกน อํเสน ปิตริํ ปรีหเรยฺย, วสุสฺสตาธุโก วสุสฺสตชีวิ, โส จ เนสํ อูจฺฉาทนปริมุตฺตนาหาปนสมฺพาหเนน. เต จ ตตฺถเว มุตฺตกิริสํ จเชยฺยุ. น เตวว ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ กตํ วา โหติ ปฏิกตํ วา. อิมิสฺสา จ ภิกฺขเว มหาปจฺฉา ปุตรตฺตรตนาย มาตาปิตโร อิสฺสราธิปฺเจ รชเช ปติญฺจาเปยฺย, น เตวว ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ กตํ วา โหติ ปฏิกตํ วา. ตํ กิสฺส เหตุ? พหุปรการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา, อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตวาโร. โย จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร อสฺสทฺธสฺส ทฺธาสมฺปทาย สฺมาทเปติ นิเวเสติ ปติญฺจาเปติ, ทสฺสีเล สีลสมฺปทาย สฺมาทเปติ นิเวเสติ ปติญฺจาเปติ, มจฺฉริ จาคสมฺปทาย สฺมาทเปติ นิเวเสติ ปติญฺจาเปติ, ทุปฺปญฺเณ ญญาสมฺปทาย สฺมาทเปติ นิเวเสติ ปติญฺจาเปติ. เอตตฺวาตา โข ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ กตฺถจ โหติ ปฏิกตฺถจ”ติ.^{๓๕๐}

๓๕๗ **อง.ทก. (ปาลิ) ๒๐/๑๕๓/๘๕, อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๕๓/๑๒๔.**

๓๔๘ **อง.ทก.อ. (ปาลิ) ๒/๑๕๓/๗๐.**

ឆ្នាំ ២០២២ ឆ្នាំទី ១០០ (ឆ្នាំទី ១០០) ១/៥៣/៥៤.

๓๕๐ **อง.ทก. (ปาลิ) ๒๐/๓๔/๖๑, อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๓๓-๓๕.**

“มาตุ จ ปิตุ จาติ ชนิกมาตุ จ ชนกปิตุ จ. เอเกน ภิกขเว อัมเสน มาตริ
ปริหเรยยาติ เอกสฺมี อัสกุญฺเญ จเปตฺวา มาตริ ปฏิกฺขเคยฺย. เอเกน อัมเสน ปิตริ
ปริหเรยยาติ เอกสฺมี อัสกุญฺเญ จเปตฺวา ปิตริ ปฏิกฺขเคยฺย. วสฺสสตายุกโก วสฺส-สต
ชีวิตี วสฺสสตายุกกาเล ชาโต สกถํ วสฺสสตํ ชีวนฺโต. อิทํ วุตฺตํ โหติ :-
สเจ ปุตฺโต นาม มาตาปิตูนํ ปฏิกิริสฺสามิ’ติ อญฺญาช สมญฺญาช ทกฺขิณเ
อัสกุญฺเญ มาตริ, วาเม ปิตริ จเปตฺวา วสฺสสตายุกโก สกถมปิ วสฺสสตํ ชีวมาโน
ปริหเรยฺย. โส จ เนสํ อจฺจุณาปนปริมทุทนนฺหาปนสมุพพาหเนนาติ โส จ ปุตฺโต
เนสํ มาตาปิตูนํ อัสกุญฺเญสุ จิตานํเยว ทุกฺคณฺธปฏิวินนตถํ สุกฺคณ
กรณเณ อจฺจุณาปนเณ, ปริสฺสมวินนตถํ หตฺถปริมทุทเนน, สีนฺคณฺหาเล จ
อญฺโหทก-สีโตทกนฺหาปนเณ, หตฺถปาทาทีนํ อากกฺขณฺเณปริกกฺขณฺสงฺขาเตน
สมุพพาหเนน อปฺปญฺจันํ กรเยย. เต จ ตตฺถเลวาทิ เต จ มาตาปิตโร ตตฺถเลว
ตสฺส อัสกุญฺเญสุ นิสินฺนาว มุตฺตกริสํ จเชยฺย. น เตวว ภิกฺขเวติ ภิกฺขเว
เอวมปิเน เตวว มาตาปิตูนํ กตํ วา โหติ ปฏิกตํ วา. อิสฺสราธิปฺปะเจ รห
เชติ จกฺกวัตฺติรหฺมฺ สนฺธาเยวมาห. อาปาทกาติ วฑฺฒกาอนุปาลกา. ปุตฺตาหิ
มาตาปิตูหิ วฑฺฒิตา เจว อนุปาลิตา จ. โปสกาติ หตฺถปาเท วฑฺฒเตววา
หทยโลหิตํ ปาเยตฺวา โปสกา. ปุตฺตาหิ มาตาปิตูหิ สุกฺกุ ภาตาอนนฺปานาทีหิ
ปฏิกฺขคิตา. อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโรติ สเจ หิ มาตาปิตโร ชาตทิวเสเยว
ปุตฺตํ ปาเทคเหตุวา อรณฺเณ วา นทียี วา ปปาเต วา จิเปยฺย, อิมสฺมี โลเก
อิกฺขุจันนิฏฺฐารมฺมณํ น ปสฺสเยย. เอวํอกตฺวาอาปาทิตตฺตา โปสิตตฺตาเอส
อิมสฺมี โลเก อิกฺขุจันนิฏฺฐารมฺมณํ มาตาปิตโร นิสฺสาช ปสฺสตี’ติ ดยฺสส อิมสฺส
โลกสฺส ทสฺเสตาโร นาม โหนฺติ. สมากเปตฺติติ คณฺหาเปติ. อิมสฺมี สุตฺเต
สทฺธาสิลจกปณฺณว โลกียโลกุตฺตมวิสฺสกา กถิตา. ธมฺมเสนาปติสา
ริปุตฺตตฺ-เถรสทิสฺสว ภิกฺขุ เตสุ ปติฏฺฐาเปติ นามา’ติ เวทิตพฺโพ’ติ ตพฺพณฺณ
นา.”^{๓๕๑}

“วสฺสสตปริมาณมาชฺช อสฺสา’ติ วสฺสสตายุกโก, วสฺสสตายุกคตฺถจ วสฺส-
สตายุกกาเล ชาตสฺเสว โหติ, นาลญฺญสฺสา’ติ อาห วสฺสสตายุกกาเล ชาโตติ.

^{๓๕๑} อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๓๔/๓๒.

วสุสสค์ ชีวติ สีเลนา'ติ วสุสสค์ชีวี. วสุสสคนฺติ จ อจฺจนฺตสํโยเค อุปฺปโยควจฺนํ.
เตนาห สกถํ วสุสสค์ ชีวณฺโตติ. มาตาปิตูนํ มาตาว พหุปรการตฺรา'ติ ตสฺสาเยว
ปรานภาเวน ปฏิภาตพฺพตฺตา ทกฺขิณํ อํสกุณฺท์ วทนฺติ. หทยโลหิตํ ปาเยตฺวาติ
จีรํ สนฺธาย วทติ. โลหิตณฺหิ จีรภาเวน ปริณามํ กจฺจติ. ตฺยาสุสาติ เต
อสุสา'ติ ตฺมฏฺฐิกา.^{๓๕๒}

เย จ ปุตฺตา ยถาวุตฺตการณเณ นุพฺเพ อตฺตโน กโตปรการํ ฅตฺวา ปจฺจา เตสํ สฺกุจฺ
ปฏิกโรนฺติ, เต “กตตฺตญฺกตเวที”ติ วุจฺจนฺติ. เย ปน เตสํ น ปฏิกโรสฺ, เต “อกตตฺตญฺ เจว อกตเวที
จา”ติ. วุตฺตญฺเจตํ สุตฺโสเมณ “น เต ปุตฺตา เย น ภรณฺติ ชินฺณนฺ”ติ.^{๓๕๓} อปิ จ รุกฺขเทวตฺยา
อิทมฺปิ ชุทฺทกนิกายชาตกปาลิยํ สํลวณาคชาตเก วุตฺตนเณน ทฺวฺจพฺพ :-

“อกตตฺตญฺสฺส โปสฺสส นิจฺจํ วิวรทฺสฺสิโน
สพฺพญฺเจ ปจฺวี ทชฺชา เนว นํ อภิรทฺเช”ติ.^{๓๕๔}

เอวญฺจ อธิสํโพธิสฺสตฺเตน อปรมฺปิ ชุทฺทกนิกายชาตกปาลิยํ สจฺจํกิริชาตเก วุตฺต :-

“สจฺจํ กิเรวมาหํสฺ นรา เอกจฺจียา อิธ
กฏฺจํ นิปฺลวิตํ เสยฺโย น เตวเวกจฺจียो นโร”ติ.^{๓๕๕}

เย हि อกตตฺตญฺ โหนฺติ อกตเวที, เนว เต สปฺปฺริสา. วุตฺตญฺฮี อจฺจคุตฺตรนิกาย
ทฺวณิปาตปาลิยํ สมจิตฺตวคฺเค :-

“อสปฺปฺริสญฺมิณฺจ โว ภิกฺขเว เทเสตฺตสํมิ สปฺปฺริสญฺมิณฺจ. ตํ สฺขณณ
สทฺธกํ มนสิกโรธ. ภาสิตฺตสํมิ'ติ. เอวํ ภนฺเต'ติ โข เต ภิกฺขว ภควโต ปจฺจสฺสโสสุ
°. ภควาเอตทโวจ :- กตฺมา จ ภิกฺขเว อสปฺปฺริสญฺมิ ? อสปฺปฺริโส ภิกฺขเว
อกตตฺตญฺ โหติ อกตเวที. อสพฺภิ เหน้ ภิกฺขเว อุปฺนฺณาทํ, ยทิทํ อกตตฺตญฺ
ตฺตา อกตเวทิตฺตา. เกวลา เอสา ภิกฺขเว อสปฺปฺริสญฺมิ, ยทิทํ อกตตฺตญฺตฺตา อกต
เวทิตฺตา. สปฺปฺริโส จ โข ภิกฺขเว กตตฺตญฺ โหติ กตเวที. สพฺภิ เหน้ ภิกฺขเว

^{๓๕๒} อจฺ.ทฺก.ฏฺฐิกา (บาลี) ๒/๓๔/๓๖.

^{๓๕๓} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๔๕๑/๑๒๕, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๔๕๑/๑๘๑.

^{๓๕๔} พ.ช. (บาลี) ๒๗/๗๒/๑๘, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๗๒/๓๐.

^{๓๕๕} พ.ช. (บาลี) ๒๗/๗๓/๑๘, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๗๓/๓๐.

อุปฌายาต์, ยทิต์ กตณฺณตา กตเวทิตา. เกวลา เอสา ภิกฺขเว สปปุริสญฺมิ, ยทิต์ กตณฺณตา กตเวทิตา”ติ.^{๓๕๖}

“อสปปุริสญฺมิตี อสปปุริสํ ปตฺติจฺจานญฺจํ. สปปุริสญฺมิมฺปิ เอสฺว นโย. อกตณฺณตํ กตํ น ชานาติ. อกตเวทิตํ กตํ ปากฺกํ กตฺวา น ชานาติ. อุปฌายาตฺตํ วนฺณิตํ โถมิตํ ปสฺนุจฺ. ยทิตฺตํ ยํ อโย. อกตณฺณตา อกตเวทิตา ตี ปเรณ กตสฺส อุปการสฺส อชานนญฺเจว ปากฺกํ กตฺวา อชานนญฺจ. เกวลาติ สกฺลา. สุกฺกปฺกฺเขปิ วุตฺตณฺเยนฺว อตุโธ เวทิตพฺโพ”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๓๕๗}

“จตุตฺถสฺส ปจฺเม ภวนฺติ เอตฺถ ปตฺติจฺจนฺตํ ญฺมิ, อสปปุริสํ ญฺมิ อสปปุริสญฺมิ. สปปุริสญฺมิมฺปิ เอสฺว นโย. กตํ น ชานาติ”ติ อกตณฺณ. อสมตฺถสฺมาโสโย คมกตฺตา อสุริยปสฺสา’ตฺวาทีสุ วีย. เตนฺนาห กตํ น ชานาติติ. อกตเวทิตี เอตฺถาปิ เอสฺว นโย. ปากฺกํ กตฺวา น ชานาติติ อิทฺถจิทฺถจ มยฺหํ อิมินา กตฺนํ”ติ สํฆมชฺฌคณฺมชฺฌาทีสุ ปากฺกํ กตฺวา น ชานาติ, น ปกา เสตี’ติ วุตฺตํ โหติ. อุปฌายาตฺนํ”ติ โถมนาวเสน อุปคฺนตฺวา ฌาตํ. เตนฺนาห วณฺณิตนฺตฺวาที”ติ ตญฺญิกฺกา.^{๓๕๘}

เย ปน กตณฺณกตเวทิตา ปฏิสํยุตฺตา, เต “สปปุริส”ติ วุจฺจนฺติ. อปิ จ ฆมฺเมเน มาตาปิตโร โปเสนฺติ, เต อีเชว ปสฺสณฺวเสน จ สกฺเค ปโมทณฺวเสน จ เทว การณานิ ปฏิลกฺขนฺติ. เอวญฺเจตํ ภควตา สํยุตฺตนิกายสฺสาควคฺคปาลิโย มาตุโปสฺกสฺสฺเต วุตฺตณฺเยน ทญฺจพฺพ :-

“โย โข พุราหฺมณ ฆมฺเมเน ภิกฺขํ ปริเยสฺติ, ฆมฺเมเน ภิกฺขํ ปริเยสฺติตฺวา มา ตาปิตโร โปเสนฺติ, พหุ โส ปุณฺณํ ปสฺวตี’ติ.

โย มาตโร ปิตโร วา	มจฺโจ ฆมฺเมเน โปสฺติ
ตาย นํ ปาริจิริยาย	มาตาปิตุสฺส ปณฺทิตา
อีเชว นํ ปสฺสณฺติ	เปจฺจ สกฺเค ปโมทตี”ติ. ^{๓๕๙}

^{๓๕๖} อ.ท.ก. (บาลี) ๒๐/๓๓/๖๐-๖๑, อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๖๗.

^{๓๕๗} อ.ท.ก.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๓๑.

^{๓๕๘} อ.ท.ก.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๓/๓๕-๓๖.

^{๓๕๙} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๐๕/๒๑๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๕/๒๙๗.

“**ปัจจุชาติ** อิตโต ปฏิคฺคณฺตฺวา”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๓๖๐} “**อิตโต**ติ มนุสฺสสตฺตภาวโต.
ปฏฺิ-คณฺตฺวาติ อภิกณฺตฺวา. สคฺเค หิ นิพฺพตฺตฺนโต กมฺมผลเณ ฐมฺมตาวเสน ปฏฺิสนฺธิกาลโต ปฏฺิ
จาย อภิริตฺเสน อภิริมฺติ เอว นามา”ติ ตมฺมฏฺีกา.^{๓๖๑}

เต หิ มาตาปิตุโปสกา อิตโต ปัจจุ มาตาปิตฺติภรณาทิหิ สตฺตฺติหิ วตฺเตหิ ตาวตฺติสภวเน
อญฺเญ เทเว อภิกวมาโน สกฺโก เทวานมินฺโท วีย สคฺเค ปโมทฺนติ. เอวญฺเจตฺ สทฺทนีติปกรณปิ
วตฺตฺนเณน ทฏฺฐพฺพ “**วตฺตรฏฺฐ**ติ สกฺโก. โส หิ มาตาปิตฺติภรณาทิหิ สตฺตฺติหิ วตฺเตหิ สกฺกตฺตํ ลภิตฺวา
อญฺเญ เทเว วตฺเตน อภิกวตฺติ”ติ วตฺตรฏฺฐ”ติ.^{๓๖๒} เอวญฺตฺ สยฺยตฺตฺนิกายสกาถวคฺคปาลี วตฺตฺตฺนเณน
ทฏฺฐพฺพา :-

“สกกฺสฺส ภิกฺขเว เทวานมินฺทสฺส ปุพฺเพ มนุสฺสฏฺฐตฺส สตฺต วตฺปทานิ
สมตฺตานิ สมาทินฺนานิ อเหตุํ, เยสํ สมาทินฺนตฺตา สกฺโก สกฺกตฺตํ อชฺฌคา.
กตฺมานิ สตฺต วตฺปทานิ ? ยาวชีวํ มาตาเปตฺติภโร อสฺสํ, ยาวชีวํ กุเล เชฏฺฐา-
ปจายี อสฺสํ, ยาวชีวํ สณฺหวาโจ อสฺสํ, ยาวชีวํ อปิสฺสนวาโจ อสฺสํ, ยาวชีวํ วิคต-
มลฺลจฺเจเรน เจตฺสา อการํ อชฺฌวเสยฺยํ, มุตฺตจฺจาโก ปยตฺปานิ โวสฺสศฺกฺรโต
ยาจโยโก ทานสํวิภากรโต, ยาวชีวํ สจฺจวาโจ อสฺสํ, ยาวชีวํ อกฺโกธโน อสฺสํ
สเจปิ เม โกโธ อปฺปชฺเชยฺย, จิปปเมว นํ ปฏฺิวิเนยฺยน”ติ. สกกฺสฺส ภิกฺขเว
เทวานมินฺทสฺส ปุพฺเพ มนุสฺสฏฺฐตฺส อิมานิ สตฺต วตฺปทานิ สมตฺตานิ
สมาทินฺนานิ อเหตุํ, เยสํ สมาทินฺนตฺตา สกฺโก สกฺกตฺตํ อชฺฌคา”ติ. อิทฺมโวจ
ภควา, อิทํ วตฺวาน สุกฺโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา :-

มาตาเปตฺติภโร ชนฺตํ	กุเล เชฏฺฐापจายินํ
สณฺหํ สจฺจิลสมฺภาสํ	เปสฺสญฺเยยฺยปฺปหายินํ.
มจฺเจรวินเย ยุตฺตํ	สจฺจํ โกธาทิภํ นรํ
ตํ เว เทวา ตาวตฺติสา	อาหุ สปฺปริโส”อิตฺติ”ติ. ^{๓๖๓}

^{๓๖๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๐๕/๒๕๓.
^{๓๖๑} ส.ส.ฏีกา (บาลี) ๑/๒๐๕/๒๕๗.
^{๓๖๒} พระอัครกวีสังเคราะห์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๑.
^{๓๖๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๕๗-๒๕๘/๒๕๘-๒๕๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗-๒๕๘/๓๓๕-๓๓๘.

“วตปทานีติ วตโกฏฐาสนานิ. สมตฺตทานีติ ปริปฺปณฺณานิ. สมาทินฺนทานีติ คหิตานิ. กุเล **เชฏฺฐาปจายีติ** กุลเชฏฺฐกานํ มหาปีตา มหามาตา จุฬปีตา จุฬมาตา มาตุโล มาตุลานี’ติอาทินํ อปจิตการโก. **สณฺหวจิตฺติ** ปิยมฺหุ-มธฺรฺววจ. **มุตฺตจาโคติ** วิสฺสณฺจจาโค. **ปยตปาณีติ** เทยฺยธมฺมทานตฺถายสทา ไรตฺตหตฺโต. **ไวสฺสคฺครโตติ** ไวสฺสชฺชเน รโต. **ยาจโยโคติ** ปเรหิ ยาจิตพฺพารโห, **ยาจโยโคติ** วา ยาจโยเคนว ยุตฺโต. **ทานสํวิภาครโตติ** ทานे จ สํวิภาเค จ รโต”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๓๖๔}

“สมาทาทพฺพโต **วตานิ**, อณฺณมณฺณํ อสงฺกกรสภาเวน ปพฺพชิตพฺพโต **ปทานิ**, ตโต เอว อสํกิณฺณภาคา’ติ กตฺวา **วตโกฏฐาสนานีติ** วุตฺตํ. **สมตฺตทานีติ** ปุณฺณวิเสสตาย ปุชฺชภาวผลนิพฺพตฺตเนน กิตฺติสณฺบาเนน จ สมนํ อตฺตทานิ สมตฺตทานิ. **ปริปฺปณฺณานีติ** อชฺณทาทิภาเวน สพฺพโส ปุณฺณานิ. **สมาทินฺนทานีติ** ตตฺถ สกฺกจฺจการิตาย สมฺมา อาทินฺนทานิ. มาตุลานี’ติ ปิตุภคินี, น ยา กาจิ มาตุลสฺส ภริยา กุลเชฏฺฐกานํ อธิปเตตฺตตา, ภริยาปิ วา มาตุลสมฺพนฺธโต คเหตุพฺพา, ตถา สติ มหาปีตฺตภริยาทินมฺปิ สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ. **อาทิ-สทฺเทน** เชฏฺฐภคินีํ สงฺคโห. **อปจิตการโกติ** เตสํ ปจฺจุจฺจนกโร. โย โกจิ ททฺนโตปิ สาเปกฺโข เทติ, โส มุตฺตจาโค น โหติ, อยํ ปน น เวนฺน’ติ **มุตฺตจาโค** โหติตี วุตฺตํ. **วิสฺสณฺจจาโคติ** นิรเปกฺขปริจฺจจาโค’ติ อตฺถโ. ยถา ปาณาติปาตพฺพโล โโลหิตปาณี’ติ วุจฺจติ, ตถา ทานพฺพโล ปยตปาณี’ติ วุตฺโต’ติ อาห **เทยฺย-ธมฺมทานตฺถาย** **สทา ไรตฺตหตฺโตติ**. **ไวสฺสคฺครโต’ติ** เทยฺยธมฺมสฺส ปริจฺจชเน อภีรโต. **ปเรหิ** ยาจิตพฺพารโหติ ปเรหิ ยาจิตํ ยุตฺโต อิจฺฉิตสฺส อตฺถสฺส ตาวเทว วิสฺสชฺชนโต. **ทานเนว ยุตฺโตติ** สพฺพกาลํ ทานเนว ยุตฺโต อภีณํ ปวตฺตมฺหาทานตฺตา. **ทานे จ สํวิภาเค** จาติ ปรสฺสสมฺปฺปณฺณํ กตฺวา ปริจฺจชน-สงฺขาเต ทานे จ อตฺตนา ปริภุชิตพฺพโต สํวิชฺชนสงฺขาเต **สํวิภาเค จ รโต** อภีรโต”ติ ตมฺมฏีกา.^{๓๖๕}

อิตติ เตสํ พหุการตฺตํ พุรฺพมาทิกาวสฺส การณํ ทสฺสิตํ, เยน ปฺตุโต เตสํ โลกิเยน

^{๓๖๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๕๓/๓๓๐.

^{๓๖๕} ส.ส.ฏีกา (บาลี) ๑/๒๕๓/๓๕๘-๓๕๙.

อุปการณ เกณจิ ปรียาเยน ปรียณุตํ ปฏิกาดุํ น สกโกติเยว. มาตาศิปตูปฏฐาโก จ นาม วิสปี
เตน สเรน วิทุโรปี มรณทุกขโต มุจฺจติ สุวณฺณสาโม วีย, ยกฺขสนฺติกํ คโตปี มุจฺจติ สุตโน
นาม ทุคฺคโต วีย, รกฺขิตฺตฺวาเน จิตฺโตปี มุจฺจติ นนฺทียมิโค วีย, ปาเส พทุโรปี มุจฺจติ คิฑุณ
ราชา วีย สุวราชา วีย จ, พนฺธเนน พทุโรปี มุจฺจติ นาคราชา วีย.^{๓๖๖}

อญฺญ กตญฺญกตเวทิตา มหานิปาเต สุวณฺณสามชาตกถวณฺณนํ วุตฺเตน
สุวณฺณ-สามชาตกาทิวเสน^{๓๖๗} ทฏฺฐพฺพา. อกตญฺญตา ปนสฺส อกตญฺญาวาสส อตฺตสฺส
ทีปนตฺถํ เอกกนิปาเต วรฺณวคฺเค สลฺลวณาคสจฺจกิริยอกตญฺญชาตกาทิวเสน^{๓๖๘} เจว จตฺตกนิปา
เต กาลิงฺค-วคฺเค ชวสกุณชาตกาทิวเสน^{๓๖๙} จ ทฏฺฐพฺพา. เอวญฺ เตสฺส สจฺจกิริยชาตกํ ทฏฺฐพฺ
:-

“อติเต พาราณสียํ พุรหุมทตฺเต รชฺชํ การณเต ตสฺส ทฏฺฐกฺมาโร นาม
ปฺตุโต อโหสิ กกฺขโฬ ฆรฺโส ปหฺฐาสีวิสุปโม, อนกโกสิตฺวา วา อปฺหริตฺวา วา
เกณจิ สทฺธิ น กเถติ. โส อนฺโตชนสฺส จ พหิชนสฺส จ อกฺขิมฺหิ ปติตรฺชํ วีย,
ขาทิตฺถํ อากตฺปิสาโจ วีย จ อมฺนาโป อโหสิ อุพฺเพชนิโย. โส เอกทิวสํ นทิกิฬํ
กิปิตฺตกาโม มหนฺเตน ปรีวารณ นทิตีรํ อคฺมาสี. ตสฺมี ขณฺเ มหามโฆ อญฺญหิ,
ทิสฺวา อนุทธการา ชาตา. โส ทาสเปสฺสชนํ อาหฺ เอถ ภาณ, มํ กเหตุวา นทิมชฺฌํ
เนตฺวา นฺหาเปตฺวา อาเนถา’ติ. เต ตํ ตตฺถ เนตฺวา ก็ โน ราชา กริสฺสตี, อิมํ ปาป
ปฺริสํ เอตฺถว มาเรมา’ติ มนฺตยิตฺวา เอตฺถ กจฺน กาทกณฺณ’ติ อุทเก นํ โอปี
ลาเปตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ตีเร อญฺจิสฺส. กหํ กฺมาโร’ติ จ วุตฺเต น มยํ กุมารํ ปสฺ
สาม, เมฆํ อญฺจิสฺสํ ทิสฺวา อุทเก นิมุชฺชิตฺวา ปฺรโต อากโต ภวิสฺสตี’ติ. อมจฺจา
รณโฆ สนฺติกํ อคฺมํสฺ. ราชา กหํ เม ปฺตุโต’ติ ปฺจุณิ. น ชานาม เทว, เมฆ
อญฺจิสฺส เต ปฺรโต อากโต ภวิสฺสตี’ติ สลฺลวณฺย อากตฺมहा’ติ. ราชา ทวารํ วิวรา-
เปตฺวา นทิตีรํ กนฺตฺวา วิจินถา’ติ ตตฺถ ตตฺถ วิจินาเปสี, โกจิ กุมารํ นาทุทส.
โสปี โข เมฆนุทธการ เทเว วสฺสเนเต นทียา วุชฺชมาโน เอกํ ทารุกฺขนฺธํ ทิสฺวา
ตตฺถ นิสิตฺติตฺวา มรณภยตฺชชิตฺโต ปรีเทวมาโน กจฺนติ. ตสฺมี ปน กาเล

^{๓๖๖} มงฺกลกตฺถ. (บาลี) ๑/๒๕๗, ๓๑๑/๒๗๓, ๒๘๕.

^{๓๖๗} พ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๑๐๘-๑๕๐.

^{๓๖๘} พ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๑๐๘-๑๑๘, ๑๘๖-๑๘๘.

^{๓๖๙} พ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๒๒๕-๒๒๖.

พาราณสีวาสี เอโก เสฏฐิ นทีตีเร จตฺตาลีสโกฏฺฐนํ นิตฺติควา มรณฺโ
 ธนคณฺหาช ฐนปฺปญฺเจ สปปโป หุตฺวา นิพฺพตฺติ. อปโร ตสฺมีเยว ปเทเส ตีส โกฏฺ
 โย นิตฺติควา ธนคณฺหาช ตตฺเถว อุนฺหุโร หุตฺวา นิพฺพตฺติ. เตสํ วสนญฺจํ
 อุกกํ ปาวิสี. เต อุกกสฺส ปวิญฺจมกฺเคเนว นิกฺขมิตฺวา โสคํ ฉินฺทนฺตา คณฺตฺวา ตํ
 ราช-กุมารเณ อภินิสฺสนํ ทารุกฺขนฺธํ ปตฺวา เอโก เอกํ โกฏฺ, อิตโร อิตฺรํ อา
 รุห ขนฺธปฺปญฺเจเยว นิปฺชชฺสี. ตสฺสาเยว โข ปน นทียา ตีเร เอโก สิมฺพลีรุกฺโข
 อตฺถิ, ตตฺเถโก สุวโปตโก วตฺติ. โสปี รุกฺโข อุกฺเกน วัธมฺโถ นทีปฺปญฺเจ ปตฺติ.
 สุวโปตโก เทว วสฺสนฺเต อุปฺปตฺติควา คณฺตํ อสฺสโกนฺโถ คณฺตฺวา ตสฺเสว
 ขนฺธสฺส เอกปฺสฺเส นิลียิ. เอวํ เต จตฺตาริ ชนา เอกโถ วุญฺหามาณา จจฺจนฺติ.
 โพธิสฺสโตปี โข ตสฺมี กาเล กาสีรญฺเจ อุกฺกิจฺจพฺรหฺมณฺญเณ นิพฺพตฺติควา
 วุฑฺฒิปฺปตฺโต อิติปฺพพฺชชฺ ปพฺพชิตฺวา เอกสฺมี นทีนิวตฺตเน ปณฺณสาถํ มาเปตฺ
 วา วตฺติ. โส อทฺตมรตฺตสมเย จงฺกมมาโน ตสฺส ราชกุมารสฺส พลวปริเท
 วนสทฺทํ สุตฺวา จินฺตสฺสิ มาทิสฺเส นาม เมตฺตตานุกฺทพฺพสมฺปนฺเน ตาปเส ปสฺสนฺเต
 เอตสฺส ปุริสสฺส มรณํ อยุตฺตํ, อุกกโถ อุกฺกชฺริควา ตสฺส ชีวิตทานํ ทสฺสามิ'ติ.
 โส ตํ มา ภายิ มา ภายี'ติ อสฺสาเสตฺวา อุกกโสคํ ฉินฺทนฺโถ คณฺตฺวา ตํ
 ทารุกฺขนฺธํ เอกาย โกฏฺยา กเหตฺวา อากทฺตฺนโถ นาคพโล งามสมฺปนฺโน
 เอกเวเคน ตีรํ ปตฺวา กุมารํ อุกฺกชิปิตฺวา ตีเร ปตฺติญฺจาเปสี. เต สปปาทโย ทิสฺ
 วา อุกฺกชิปิตฺวา อสฺสสมฺปทํ เนตฺวา อคฺคิ ชาเลตฺวา อิมํ พุพฺพลตรา'ติ ปจฺมํ สปป
 ปาทินํ สรรี เสเทตฺวา ปจฺจา ราชกุมารสฺส สรรี เสเทตฺวา ตมฺปิ อโรคํ กตฺวา
 อาหารํ เทนฺโถปี ปจฺมํ สปปาทินฺเยว ทตฺวา ปจฺจา ตสฺส ผลาผลานิ อุปฺนಾಮสฺสิ.
 ราชกุมาริ อยํ ญฺญตาปโส มํ ราชกุมารํ อคฺเคตฺวา ตีรจฺฉานคตฺตานํ สมฺมานํ
 กโรตี'ติ โพธิสฺสเต อาฆาตํ พนฺธิ. ตโต กติปาหจฺเจเนน สพฺเพสุปี เตสุ งาม
 พลปฺปตฺเตสุ นทียา โอเม ปจฺฉินฺเน สปปโป ตาปสํ วนฺทิตฺวา อาห ภนฺเต ตุม
 เหหิ มยฺหํ มหาอุปกาโร กโต, น โข ปนาหํ ทลิตฺวา, อสฺสกุจฺจเณ เม จตฺตา
 ลีส หิรณฺยโกฏฺโย นิตฺติควา จปีตา, ตุมฺหากํ ฐเนน กิจฺเจ สติ สพฺพมฺเปตํ ฐนํ
 ตุมฺหากํ ทาตุํ สกฺโกมิ, ตํ จานํ อาคณฺตฺวา ทิฆา'ติ ปกฺโกเสยฺยาถา'ติ วตฺวา ปก
 กามิ. อุนฺหุโรปี ตเถว ตาปสํ นิมนฺเตตฺวา อสฺสกุจฺจเณ จตฺวา อุนฺหุรา'ติ ปกฺโก
 เสยฺยาถา'ติ วตฺวา ปกฺกามิ. สุวโปตโก ปน ตาปสํ วนฺทิตฺวา ภนฺเต มยฺหํ ฐนํ

นตฺถิ, รตฺตสาลีหิ ปน โว อตฺถ สติ อสุกํ นาม มยฺหํ วสนฺนฺจฺจํ, ตตฺถ คนฺตฺวา
สุวํติ ปกฺโกเสยฺยาถ, อหํ ฌาตกานํ อาโรเจตฺวา อนนฺตสกฺกปฺปมตฺตา รตฺต
สาลีโย อหฺราเปตฺวา ทาตุํ สกฺโกมมํติ วตฺวา ปกฺกามิ. อิตโร ปน มิตฺตพฺพ
ภี ฌมฺมสุตฺตมตฺตา ยถา กิณฺณิ อวตฺวา คนฺตํ อุตฺตํ, เอวํ ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อากตํ
มาเรตฺตสํมิตฺติ จินฺตฺวา ฌนฺเต มยิ รชฺเช ปตฺติจฺเจเต อากฺขณฺเยยฺยาถ, อหํ โว จตฺตฺวิ
ปจฺจเยหิ อุปฺปจฺจหิตฺตสํมิตฺติ วตฺวา ปกฺกามิ. โส คนฺตฺวา น จิรํเสว รชฺเช ปตฺติจฺ
สาลิ. โพธิสฺสโต วิมฺมิตฺตสํมิตฺติ ตาว เนติ ปจฺมํ สปปสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อวิพฺ
ลตฺวา ทิฆมาติ ปกฺโกสิ. โส เอกวณฺเนเนว นิภฺขมิตฺวา โพธิสฺสโต วณฺทิตฺวา ฌน
เต อิมํสุมํ ฌาเน จตฺตลีส หิรัณฺณโกณฺณิโย, ตา สพฺพปาปี นีหริตฺวา คณฺหาติ
อาห. โพธิสฺสโต เอวมตฺถ, อุปฺปนฺเน กิจฺเจ ชานิสฺสํมิตฺติ ตํ นีวตฺเตตฺวา อุนฺ
รสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สทฺทมกาสิ. โสปี โข ตเถว ปฏฺฐิพชฺชิ. โพธิสฺสโต ตมฺปิ
นีวตฺเตตฺวา สุวสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สุวํติ ปกฺโกสิ. โสปี เอกวณฺเนเนว รุกฺขก
โต โอตฺริตฺวา โพธิสฺสโต วณฺทิตฺวา ก็ ฌนฺเต มยฺหํ ฌาตกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา
หิมวณฺตปฺปเทสโต ตุมฺหากํ สยํ ชาตสาลี อหฺราเปมํติ ปุจฺฉิ. โพธิสฺสโต
อตฺถ สติ ชานิสฺสํมิตฺติ ตมฺปิ นีวตฺเตตฺวา อิทานิ ราชานํ ปรีกฺขณฺหิตฺตสํมิตฺติ
คนฺตฺวา ราชญฺยานเ วลิตฺวา ปุณฺทิวเส อากปฺปสมฺปตฺตี กตฺวา ภิกฺขาจารวตฺเตน
นคฺรํ ปาวีสิ. ตสฺมึ ฌเน โส มิตฺตพฺพภี ราชา อลงฺกตฺตตฺถิกฺขนฺธวรคโต มหฺน
เตน ปรีวาเรน นคฺรํ ปทกฺขิณํ กโรติ. โส โพธิสฺสโต ทูรโตว ทิสฺวา อยํ โส ฌ
ตาปโส มม สนฺติเก ฌณฺชิตฺวา วลิตฺกาโม อากโต, ยาว ปรีสมชฺเช อตฺตโน มย
หํ กตฺถุณํ นปฺปกาเสติ, ตาวเทวสฺส สีสํ จินฺทาเปตฺตสํมิตฺติ ปรีเส โอโลเกสิ. ก็
กโรม เทวํติ จ วุตฺเต เอส ฌฏฺฐตาปโส มํ กิณฺณิ ยาจิตฺกาโม อากจฺฉติ มณฺเ
เอตสฺส กภาพกณฺณตฺตาปสฺส มํ ปสฺสิตฺตุํ อทฺตวา ว เอตํ กเหตุวา ปจฺฉาพาหํ
พนฺธิตฺวา จตฺถเก จตฺถเก ปหฺรณฺตา นคฺรา นิภฺขามตฺวา อาฆาตเน สีสมฺสฺส จิน
ทิตฺวา สรีรํ สุเล อุตฺตาเสถาติ อาห. เต สาธูติ สมฺปฏฺฐิจิตฺวา คนฺตฺวา นีรปฺราธํ
มหาสคฺตํ พนฺธิตฺวา จตฺถเก จตฺถเก ปหฺรณฺตา อาฆาตนํ เนตฺตุํ อารภีสุ. โพธิส
โต ปหฺนุปหฺนุจฺจฺจเน อมฺม ตาตาติ อกฺกนฺทิตฺวา นิพฺพิกาโร อิมํ คาลมาห :-

‘สจฺจํ กิเรวมาหํสุ

นรา เอกจฺจฺยิยา อิท

กฤษณ์ นิปลิวิต์ เสโยโย น เตวเวกัจจิโย นโร'ติ.^{๓๗๐}

ตตถ สจจํ กิเรวมาหํสูติ อวิตถเมว กิร เอวํ วทนฺติ. นรา เอกัจจิยา อธิชา
ติ อธิเกจเจ ปณฺทิตปฺริสา. **กฤษณ์ นิปลิวิต์ เสโยโย**ติ นทียา วุขหมานํ สุกฺข
ทารุํ นิปลิวิต์ อุตฺตารตฺวา ภูเล จปิตํ เสโยโย สุนฺทรตรโร. เอวณฺหิ วทมานา เต ปุ
ริสา สจจํ กิร วทนฺติ. กิการณา? ตณฺหิ ยากฺกตฺตาทีนํ ปจนตฺถาย, สีตาคู
รานํ วิสิพฺพนตฺถาย, อณฺเณสมฺปิ จ ปรีสุสยานํ ھرณตฺถาย อุปการํ โหติ. **น เตว
เวกัจจิโย นโร**ติ เอกัจโจ ปน มิคฺตทฺพฺภิกฺกํ อกตฺถนฺนํ ปาปฺปรีโส โอณฺเณ วุขหมา
โน หตฺถเณ คเหตุวา อุตฺตาริโต น เตว เสโยโย. ตถา หิ อหํ อิมํ ปาปฺปรีโส
อุตฺตารตฺวา อิมํ อตฺตโน ทุกฺขํ อารินฺ'ติ. เอวํ ปหฺนูปหฺนุจฺฉานํ อิมํ คากฺมา
หา"ติ.^{๓๗๑}

ตสฺมา เหตุถ ปุพฺพการิภาวภูจฺฉานํ “ยถา หิ อาริยฺชฺชมายา อนฺเตวาลิกสทฺธิ-วิ
หาริกานํ ปุพฺพการิโน นาม. ตถา มาตาปิตโรปิ ปุตฺตานํ ปุพฺพการิโน. โย จ อการณวจฺฉล-วเสน
เจว อามิสฺสมมฺทานวเสน จ วิสาลาเปกฺขาวเสน จ ปจฺจํ อุปการสฺส การโก โหติ, โส ปุพฺพกา
ริ นามา”ติ เอวํ เวทิตพฺพ.

๓.๘ ทูลลภภาวภูจฺฉานํ

“**ทูลลภนฺติ** เจตํ “ทุกฺขเณ ลพฺภตี”ติ ทูลลภํ, ทุกฺขปุพฺโพ ลภฺ ลาภํ ขปจฺจโย.^{๓๗๒}
‘**ทูลลภานฺติ** น สฺสลา”ติ^{๓๗๓} เอวํ นิพฺพจนวเสน เวทิตพฺพ. ตสฺมา โส ทุกฺขสทฺทตฺโต เอวมายตี น
นาคนฺนเกสฺส วตฺตพฺพตฺตานุกฺกเมเน ทฏฺฐพฺพโย :-

“ทุกฺขํ อารโณ โหตี”ติ ทุกฺโข (พาลสฺวาโส), ราคาทิตตฺตฺติเต ฌปจฺจโย,
กฺขณฺตํ ขํ สฺขณฺ'ติ ทุกฺขํ, กฺขณฺตปุพฺโพ ขปจฺจโย, ทฏฺฐ ขนฺติ กายิกเจตสิก สฺขณฺ'

^{๓๗๐} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๗๓/๑๘, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๓/๓๐.

^{๓๗๑} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๑๑๒-๑๑๖.

^{๓๗๒} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๙.

^{๓๗๓} อภ.ปณฺจ.อ. (บาลี) ๓/๘๓/๖๔, อง.ทฎฺฐ.กฺก (บาลี) ๒/๑๒๐/๖๕.

ติ ทุกข์.^{๓๗๔} ทุกข์ ขมนเมตธา'ติ ทุกข์, ทุพพุโพ ขม ขนฺติย ภิวิปัจโย, ทุ
 วิชา จิตฺตํ ขณฺตี'ติ ทุกข์, ทุพพุโพ ขณฺ อวธารณ อปัจโย,

ทุกฺขธาตฺวสา จาปี ทุพพุพพาทโตปี วา
 ทุพพุพพณฺโต จาปี ทุกฺขสทฺทกฺคิ วท.^{๓๗๕}

ทุทิตฺติ อัย สทฺโท กุณฺธิเต ทิสฺสติ. กุณฺธิตํ หิ ปุตุตํ ทุปฺตุโต'ติ วทนฺติ. ขํ-สทฺโท
 ปน ตฺวจเ. ตฺวจํ หิ อากาสํ ขนฺติ วุจฺจติ. อิทฺถจ ปจฺมสจฺจํ กุณฺธิตํ อเนกอุปท
 ทวา-ธิฏฺฐานโต. ตฺวจํ พาลชนปรีกปฺปิตฺตฺวสุกฺขสฺสทฺทภาววิริทโต. ตสฺมา กุ
 นิตตฺตา ตฺวจนฺตฺตา จ ทุกฺขนฺ'ติ วุจฺจติ.^{๓๗๖} กุณฺธิตํ ขํ ทุกข์, การยฺหํ ทุตฺวา
 อสารนฺ'ติ อตฺโถ.^{๓๗๗} ทุกข์ นาม กายิกํ ทุกข์, ตํ กายปฺปิพนลกฺขณํ, ทุปฺปณฺณานํ
 โทมนสฺส-กรณฺรสํ, กายิกาพารปฺปัจจุปฺปญฺจํ.^{๓๗๘} กายปฺปิพนาทิตฺติ ทุกข์,^{๓๗๙} ทุกข์
 นาม กาย-ปฺปิพนลกฺขณํ กายิกํ ทุกข์,^{๓๘๐} ทุกข์ ภยญฺเจน,^{๓๘๑} ปฺปิพนฺนุติ ฆญฺญนํ.
 ฆญฺญนฺนุติ ปฺปิพนํ, ฆญฺญนฺนุติ ปฺปิพากรณํ.^{๓๘๒} สพฺพมฺปิ ทุกข์ ทุกฺขมณฺญฺเจนาติ
 สพฺพํ เตญฺมกํ ทุกข์ ทุสฺสหนฺญฺเจน อุปฺธิ,^{๓๘๓} ทุกฺขยตี'ติ ทุกข์.^{๓๘๔} ปฏฺิ
 ปฺปิพนฺญฺเจน ทุกข์,^{๓๘๕} อุปฺปาทญฺจิตฺติวเสน วา เทวธา ขณฺตี'ติปิ ทุกข์.^{๓๘๖} กายปฏฺิ
 ปฺปิพนลกฺขณํ ทุกข์.^{๓๘๗} อนินฺนุสโผญฺจพฺพานุภาวนลกฺขณํ ทุกข์, สมฺปยุตฺตานํ

^{๓๗๔} ป. หลงสมบุญ, เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๔๓-๓๔๔.
^{๓๗๕} พระอัครกวีสังเระ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๖-๓๐๗, ๙๔๖.
^{๓๗๖} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๑๘๙/๘๙, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๕๓๐/๑๔๐.
^{๓๗๗} วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๒/๕๓๐/๒๑๒.
^{๓๗๘} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๕๔๖/๑๕๐.
^{๓๗๙} ชุ.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘.
^{๓๘๐} ชุ.ม.อ. (บาลี) ๕/๗๒.
^{๓๘๑} ชุ.ม.อ. (บาลี) ๒๗/๒๑๙, ๒๒๙.
^{๓๘๒} ชุ.ม.อ. (บาลี) ๔๙/๒๖๐, ๔๓๑.
^{๓๘๓} ชุ.จุ.อ. (บาลี) ๑๙/๒๑.
^{๓๘๔} ชุ.จุ.อ. (บาลี) ๘๘/๗๐, อภิ.ส.อ. (บาลี) ๒/๘๙.
^{๓๘๕} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๑๕๔/๕๔, ๕๔๙.
^{๓๘๖} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒๒๕/๑๔๖, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๕๘๗/๑๗๘.
^{๓๘๗} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๙๔๓/๕๔๙.

มิลาปนรตํ, กายิกาพาธ-ปัจจุปปุญฺจํ, กายินทุริยปฏฺจํ.^{๓๔๘} กายํ สมฺป
ยุตฺตธมฺเม จ วิพาสตี’ติ อตฺถโก. ทฺวํ จ วา ขาทติ ขณฺตี วา กายิกํ อสฺสาทนฺ’ติ
ทฺวํ. ทฺวํ อโกลาสนํ เอตฺสสฺส’ติ ทฺวํ อปเร.^{๓๔๙} อุปฺปาทวฺยปฺป
ปีฬนฺนุเจเน ทฺวํ”ติ.^{๓๕๐}

เอวเมวํ โลเก ทฺวํ ทฺวํ อกุตฺตนิกาเย ทฺวํ ปาตปาลิยํ อาสาทฺวํ ปชฺหวคฺเค
วุตฺตนเยเน ทฺวํ :- “เทวเม ภิภฺขเว ปุคฺคตา ทฺวํ โลกสฺมี. กตฺเม เทว ? โย จ ปุพฺพการี,
โย จ กตฺตญฺญกตฺเวที. อิมํ โย ภิภฺขเว เทว ปุคฺคตา ทฺวํ โลกสฺมินฺ”ติ.^{๓๕๑}

เอวเมวํ ตสฺมี อภิธมฺมปฏฺกโปตฺถเก ทฺวํ ปุคฺคตปณฺยตฺติปาติ วุตฺตนเยเน ทฺวํ :-
“กตฺเม เทว ปุคฺคตา ทฺวํ โลกสฺมี. โย จ ปุพฺพการี, โย จ กตฺตญฺญกตฺเวที. อิมํ เทว ปุคฺคตา
ทฺวํ โลกสฺมินฺ”ติ.^{๓๕๒}

เอวเมวํ อกุตฺตนิกาเย ติกนิปาตปาลิยํ ทฺวํ วุตฺตนเยเน ทฺวํ :-

“ตฺถ ภิภฺขเว ปาตฺถาโว ทฺวํ โลกสฺมี. กตฺเม ตํ ตฺถ ?
ตฺถ กตฺตสฺส ภิภฺขเว อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปาตฺถาโว ทฺวํ โลกสฺมี,
ตฺถ กตฺตป-เวทิตฺตสฺส ธมฺมวินยสฺส เทเสตา ปุคฺคโต ทฺวํ โลกสฺมี, กตฺตญฺญ
กตฺเวที ปุคฺคโต ทฺวํ โลกสฺมี. อิมํ โย ภิภฺขเว ตฺถ ปาตฺถาโว ทฺวํ
โลกสฺมินฺ”ติ.^{๓๕๓}

เอวเมวํ อปรมฺปิ ตตฺถเอว ปณฺจกนิปาตปาลิยํ สารณฺทตฺตเต วุตฺตนเยเน ทฺวํ :-

“ปณฺจกนิ ปณฺจวิ รตนานํ ปาตฺถาโว ทฺวํ โลกสฺมี. กตฺเม ตํ ปณฺจกนิ
? ตฺถ กตฺตสฺส อรฺหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปาตฺถาโว ทฺวํ โลกสฺมี,
ตฺถ กตฺตป-เวทิตฺตสฺส ธมฺมวินยสฺส เทเสตา ปุคฺคโต ทฺวํ โลกสฺมี,

^{๓๔๘} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๕๖/๑๐๒.

^{๓๔๙} วิสุทฺธิ. ฎีกา (บาลี) ๒/๔๕๖/๑๕๑-๑๕๒.

^{๓๕๐} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๗๓๖/๓๑๐.

^{๓๕๑} อ.ท. (บาลี) ๒๐/๑๒๐/๘๓, อ.ท. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๓๕๒} อ.ป. (บาลี) ๓๖/๘๓/๑๓๓, อ.ป. (ไทย) ๓๖/๘๓/๑๖๖.

^{๓๕๓} อ.ต. (บาลี) ๒๐/๑๑๕/๒๕๕, อ.ต. (ไทย) ๒๐/๑๑๕/๓๕๘.

ตถาคตปุปเวทิตสฺส ฐมฺมวินยสฺส เทสิตสฺส วิญญาตา ปุคฺคโล ทุลฺลโก โลกสฺมี
, ตถาคตปุปเวทิตสฺส ฐมฺมวินยสฺส เทสิตสฺส วิญญาตา ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺฐิปนโน
ปุคฺคโล ทุลฺลโก โลกสฺมี, กตถญฺญ กตเวทึ ปุคฺคโล ทุลฺลโก โลกสฺมี. อิมสํ โข
ลิจฺฉวี ปณฺจนนํ รตนานํ ปาตุภาโว ทุลฺลโก โลกสฺมินฺ”ติ.^{๓๙๔}

“**ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺฐิปนโน**ติ นวโลกุตฺตรฐมฺมตถาย สหสิลกํ ปุพฺพภาค-
ปฏฺฐิปทํ ปฏฺฐิปนโน ปฏฺฐิปปตฺติปุโรโก ปุคฺคโล ทุลฺลโก โลกสฺมินฺ”ติ ตพฺพพณฺณ
นา.^{๓๙๕}

เอตฺถเวย จ เตสฺส “**ปุพฺพการี** กตถญฺญกตเวทึ จา”ติ เทว ทุลฺลภาวภูทกานานิ สนฺธาย วุตฺต
ตานิ. มาตาปิตโร หิ ปุพฺเพ กโตปการตถาย ปุตฺตานํ ปุพฺพการี นาม. ปุตฺตา ปน เตหิ อตฺตโน กตํ
ณฺตฺวา ปจฺจา ปฏฺฐิการกตฺตา มาตาปิตฺตุนํ กตถญฺญกตเวทึ นาม. เตสฺส จ มาตาปิตโร “อิม ปุตฺตา อม
หากํ ปฏฺฐิการิตฺตฺสนฺตี”ติ เอวมาทิการณํ อิจฺฉนฺติ, เตน ตณฺหาภิกฺขิตฺตฺตา ปุตฺตานํ ทุลฺลภา นาม. ปุตฺ
ตา ปน อวิชฺชาภิกฺขิตฺตฺตา มาตาปิตฺตุนํ ทุลฺลภา. เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ สํยุตฺตนิคายมหายาวรคฺค-ปาลิยํ
วุตฺตนฺเยน ทฎฺฐพฺพิ :-

“เอวเมว โข ภิกฺขเว อปฺปกา เต สตฺตา, ย มตฺเตยฺยา, อถ โข เอเตว พหุ
ตฺรา สตฺตา, ย อมตฺเตยฺยา ฯเปฯ. เอวเมว โข ภิกฺขเว อปฺปกา เต สตฺตา, ย เปตฺ
เตยฺยา, อถ โข เอเตว พหุตฺรา สตฺตา, ย อเปตฺเตยฺยา”ติ.^{๓๙๖}

“**มตฺเตยฺยา**ติ มาตฺตฺหิตา, มาตฺริ สมนฺมาปฏฺฐิปนนา”ติ อตฺถโก. **เปตฺเตยฺยา**ติสุ
ปิตฺตฺหิตา เปตฺเตยฺยา”ติ ตพฺพพณฺณนา.^{๓๙๗}

เตเนว มาตาปิตโร พหุปการตฺตา ทุลฺลภา นาม. วุตฺตยฺเจตํ “พหุการา ภิกฺขเว มา
ตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา, อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาริ”ติ.^{๓๙๘}

“**อาปาทกา**ติ วฑฺฒกา อนฺุปาตกา. ปุตฺตา หิ มาตาปิตฺตฺหิ วฑฺฒิตา เจว อนฺุ
ปาลิตา จ. **โปสกา**ติ หตฺถปาเทว วฑฺฒตฺวา หทยโลหิตํ ปาเยตฺวา โปสกา. ปุตฺ

^{๓๙๔} อ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๑๔๓/๑๕๙, อ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๓/๒๓๘-๒๓๙.

^{๓๙๕} อ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๑๔๓/๕๖.

^{๓๙๖} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๑๑๓๖-๑๑๓๗/๔๐๕, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๓๖-๑๑๓๗/๖๔๒.

^{๓๙๗} ส.สพ.,ม.อ. (บาลี) ๓/๑๑๓๖-๑๑๓๗/๓๘๗.

^{๓๙๘} อ.ทก. (บาลี) ๒๐/๓๔/๖๑, อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๘.

ดา หิ มาตาปิตุหิ สุภูจ ภาตา อนุนปานาที่หิ ปฏิชคฺคิตา. อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตารโธติ สเจ หิ มาตาปิตโร ชาติทิวเสเยว ปุตุตฺ ปาเท คเหตุวา อรณฺเณ วา นทียํ วา ปปาเต วา จิเปยฺยํ, อิมสฺมี โลเก อิกฺขานิกฺขารมฺมณํ น ปสฺเสยฺย. เอวํ อกฺควา อาปาหิตตฺตา ไปสิตตฺตา เอส อิมสฺมี โลเก อิกฺขานิกฺขารมฺมณํ มาตาปิตโร นิสฺสาย ปสฺสตี’ติ ตฺยาสฺส อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตารโ นาม โหนฺตี’ติ ตพฺพพณฺณา.^{๓๙๙}

ยถา หิ อตีตานาคตปฺปจฺจุปฺปนเน สมฺมาสมฺพุทฺธา สเทวโลเก เอกกฺคปฺกฺคฺลา หุตฺวา เอกนฺเตน สพฺพสฺสตาณํ อตฺถาย หิตาย สุขาย อุปฺปนฺนา, ตเถว มาตาปิตโร เอกนฺเตน ปุตุตานํ อตฺถาย หิตาย สุขาย อุปฺปนฺนตฺตา เอกกฺคปฺกฺคฺลา. ปุตุตา ปน สปฺปริสา หุตฺวา เตสเมว อตฺถาย หิตาย สุขาย อุปฺปนฺนา. วุตฺตณฺเหตํ อํกุตฺตรนิกายเ อฏฺฐกนิปาตปาลิยํ สปฺปริสฺสตุตฺเต :-

“สปฺปริโส ภิกฺขเว กฺุเล ชายมาโน พหุโน ชนสฺส อตฺถาย หิตาย สุขาย โหติ, มาตาปิตูนํ อตฺถาย หิตาย สุขาย โหติ, ปุตุตฺทารสฺส อตฺถาย หิตาย สุขาย โหติ. ... เสยฺยถาปี ภิกฺขเว มหาเมโฆ สพฺพสฺสตาณิ สมฺปาเทนฺโต พหุโน ชนสฺส อตฺถาย หิตาย สุขาย โหติ. เอวเมว โข ภิกฺขเว สปฺปริโส กฺุเล ชายมาโน พหุโน ชนสฺส อตฺถาย หิตาย สุขาย โหติ, มาตาปิตูนํ อตฺถาย หิตาย สุขาย โหติ, ปุตุตฺทารสฺส อตฺถาย หิตาย สุขาย โหติ”ติ.^{๔๐๐} “อตฺถายาติ อตฺถตฺถาย. หิตาย สุขายาติ หิตตฺถาย สุขตฺถาย. ตพฺพพณฺณา.”^{๔๐๑}

เย จ ปุตุตา ปุพฺเพ อตฺตโน กเต กฺุณเ อนฺุสฺสริตฺวา จตฺปฺปจฺจาทิปฺุชนเนน ปฺุเชนฺติ, เต เอกนฺเตเนว วุทฺธิํ ปาप्พนฺติ, น ปริหานี. เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ อํกุตฺตรนิกายเ ปญฺจกนิปาต-ปาลิยํ ลิจฺฉวิกรมารกสฺสตุตฺเต วุตฺตณฺเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“อิธ มหานาม กุลปฺุตโต อฏฺฐานวิริยาธิกเตหิ โภเคหิ พาหาพลปริจฺเจหิ เสทาวกฺุจิตฺเตหิ ฐมฺมิเกหิ ฐมฺมลทฺุเชหิ มาตาปิตโร สกฺกโรติ ครุฑโรติ มานเนติ ปฺุเชติ, ตเมนนํ มาตาปิตโร สกฺกตา ครุฑตา มานิตา ปฺุชิตา กลฺยาณเนน มนฺสา อนุกมฺปนฺติ ‘จิริ ชีวํ ทีฆมายฺุ ปาเลหิ’ติ. มาตาปิตานุกมฺปิตสฺส มหานาม

^{๓๙๙} อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๓๔/๓๒.
^{๔๐๐} อ.อ.อ. (บาลี) ๒๓/๓๘/๒๐๐, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๘/๒๕๗-๒๕๘.
^{๔๐๑} อ.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๘/๒๕๗.

กุลปุตตสฺส วุฑฺฒิเยว ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานี”ติ.^{๔๐๒} “กฺลฺยาณน มนสา
อนุกมฺปนฺตีติ สุนฺทเรณ จิตฺเตน อนุกคณฺหนตี”ติ ตพฺพณฺณา.^{๔๐๓}

ตสฺมา หิ เตสฺ มาตาปิตุสฺส สมฺมาปฏฺิปปนฺนา ปุตฺตา อสฺสเยน กายสฺส เกทา เทวโลเก
เทวานํ สหพฺยตฺตํ อุเปฺนตี. เอตฺถจฺ สวฺญฺสโพธิสฺสตฺตสฺส ปิตฺรา ขุทฺทกนิกายชาตกปาถิยํ ตกฺก-
ชาตเก วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“โย มาตริ วา ปิตริ สวฺญฺส
อนฺเนน ปาเนน อุปฏฺฐหาตี
กายสฺส เกทา อภิสมฺปรายํ
อสฺสยํ โส สุกฺคิ อุเปตี”ติ.^{๔๐๔}

ตสฺมา เอตฺถ ทูลลภภาวฏฺฐานํ “ยถา หิ อตีตานาคตปฺปจฺจุปฺปนฺเน สมฺมาสมฺพุทฺธา
สเทวโลเก เอกคฺคปฺคฺคฺลา หุตฺวา เอกนฺเตน สพฺพสฺสตฺตานํ อตฺถาย หิตาย สุขาย อุปฺปนฺนา, ตเถว
มาตาปิตโร เอกนฺเตน ปุตฺตานํ อตฺถาย หิตาย สุขาย อุปฺปนฺนตฺตา เอกคฺคปฺคฺคฺลา. เอวฺมจฺ เต ตณฺ
หาภิกฺขุตฺตฺตา เจว สพฺพปฺปจฺมํ อุปการกตฺตา จ ทูลลภานาม”ติ เอวํ เวทิตพฺพํ.

ยถา จ เตปฺปิฎกาทิพุทฺธสาสนปาถิคนฺถสมฺมุเห ปากฏํ พุรหฺมภาวาทิมาตฺตฏฺฐานํ ปุตฺตานํ
ปญฺญาติ, ตเถว เอตฺถ ปิตฺตฏฺฐานํ. เตปฺปิ หิ คณฺณคฺคสมฺภาเวณ ปุตฺตานํ เสฏฺฐา. ยถา จ คณฺณคฺคสม-
ภาโว “ยถา เมตฺตาหิ คณฺณสมฺปนฺนา มาตา, ตเถว ปิตา”ติ เอวมาทินเยน เวทิตพฺพโ. ปุตฺต-
โปสนาทิกตฺตพฺพกิจฺจสฺส ปน นานาภาโว “ทิวา ตปฺปติ อาทิจฺโจ, รตฺติมาภาติ จนฺทิม”ติอาทิ
สุ^{๔๐๕} วย เตสฺเมว โหติ.

๓.๙ ตสฺสทุทฺตานกถา

เอวฺมจฺ “กถํ นานาคณฺเณสฺส ยถาวุตฺตํ ปิตฺตฏฺฐานํ โหตีติ อิมินา ปญฺहेณ ปา
ลิกนฺถสมฺมุเห ปากฏํ ปิตฺตฏฺฐานํ วุตฺตํ. ตสฺมา เอวเมตฺถ สงฺเขปตฺโต ทฏฺฐพฺพโ :-

^{๔๐๒} อ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๕๘/๓๑, อ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕-๑๐๖.

^{๔๐๓} อ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๕๘/๓๒.

^{๔๐๔} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๘๘/๒๒๔, ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๘/๓๓๗.

^{๔๐๕} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๘๕/๕๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๕/๘๘.

“เอวณเจตถ พุรหุมภาวาทีจानวเสน มาตาปีตูนํ ฐมฺมจริยา อวิเสเสน ปุตตานํ ปญญาติ. ปุตตโปสนาทิกํ ปน กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจกรณํ นานาภาเวน เตสเมว โหติ. ยถา เหตุถ ปิตุภาโว ‘โส ชนกตาลกฺขโณ โหติ ปุตตโปสนโร ปุตตสมฺพนฺธปฺจุปฺภูจฺจาโน ปุตตเปม-ปทฺฐจฺจาโน’ติ ปญญาติ, ตเถว มาตุภาโว. ตสฺมา เต ‘เอกสฺมี ทกฺขิณ อสฺสกุณฺเณ มาตรํ จเปตฺวา ปริหริตฺวา ชกฺเขยฺย, เอกสฺมี วาเม อสฺสกุณฺเณ ปีตรํ จเปตฺวา ปริหเรยฺยา’ติอาทีสุ วีย ปุตตานํ ปุชารหา โหนฺตี”ติ.

ตติโย ปริจฺเจโท นิฏฺฐิติ.

จตุตถโก ปริจเฉท

ปาฬิคนถสมุหะปากฏปิฏนิตสสนวตถุ

มาตาปิตโร หิ อติเปเมน อตตโน ปุตเต ปาเลนติ. ตณจ ปุตตโปสนาติกตตพพ
กัจจ เตสเมว วิชชติ. อยมปน มหนตคณภาโว ทุตยตติยปปริจเฉทesu วุตตนเยน ทฏฺฐพโพ.
อิมสมิณจ จตุตถปปริจเฉทเต ปิฏกาทิปาฬิคนถสมุหะ เวสฺสนตฺตราทีปิตฺนิตสสนวตถุ ตเมว ทส
เสตฺถุ อุกคหิตพพฺ ्हติ วิจยิตพพ. ตสฺมา “กถณจ นานาคณฺเฏสุ ยถาวุตฺตํ ปิตฺนิตส
สนวตถุติ เอตถ อตฺถอ เอวมานุกฺกเมน ทฏฺฐพโพ.

๔.๑ เวสฺสนตฺรวตถุ

อญฺหิ สิริวิญฺญสฺส เขตฺตตฺรณกรे ผุสฺสติยา สทฺธิ สณฺขมหาราชสฺส ราชปุตฺโต
เวสฺสนตฺโร มหาสตฺโต “ชาลิกฺุมารโ จ กณฺหาชินากุมาริ จา”ติ ทฺวินฺนํ กุมารานํ ปิตา เจว เอตฺรหิ
อมฺหากํ พุทฺโธ จ อโหสิ. โส ปน ทานปริจจาคสมฺปนฺโน ทานปารมี ปุเรตฺวา อตฺตโน อติเปม
ปุตฺตทาร์ ปริจจชิตตฺตา ทฺกกรการโก. ทานปารมีปรีตีปนญฺจ^๑ เวสฺสนตฺรวตถุ จุทฺทกนิกาย
ชาต-กฏฺฏกถายํ เวสฺสนตฺรชาตกถณฺณาย^๒ วิตฺถารโต วุตตนเยน ทฏฺฐพพ. เอวเมตฺถ ตฺส
เขปตฺถอ आयตี วตฺตพพตฺถานุกฺกเมน ทฏฺฐพโพ :-

^๑ ประโยชน์หรืออานิสงส์ของการให้ทาน ๕ อย่าง ดูใน อญฺ.ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๓๕/๓๕-๓๖, อญฺ.ปญฺ
จก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖-๕๗, ความหมายของคำว่า “บารมี” ดูใน พระมหาบุญทัน อานนฺโต, “การศึกษาเชิง
วิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก : ศึกษาเฉพาะทานบารมี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชา
ปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐-๕๒.

^๒ พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๐๘๗-๒๑๘๑/๓๕๐-๓๕๙, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๘๗-๒๑๘๑/๕๐๗-๕๒๒, พุ.
ชา.อ. (บาลี) ๑๐/๒๘๗-๔๖๐.

“อดีต สิริวิภูเจ เชตุตตรนคเร สิวิมหาราชา นาม รชชั การเณโต
สณขย์ นาม ปุตตํ ปฏิลภิ. โส ตสฺส วยปุตตสฺส มทฺทราชชิตฺรํ ศุสฺสตี นาม
ราชกณฺณํ อาเนตฺวา รชชํ นิยุยาเทตฺวา ศุสฺสตี อคฺคมहेสี อกาสิ.”^๓ มหาสคฺเต
มาตุกฺขณิกเต ศุสฺสตี โทหพิณิ หุตฺวา จตุสฺส นกรทฺวารสฺส นกรมชฺฌเ ราชนิเวสน-
ทฺวารเ จา’ติ นสฺส จาเนสฺส จ ทานสาลาโย การาเปตฺวา เทวสิกํ จ สทสฺสสุสานิ
วิสุตฺตชฺเชตฺวา มหาทานํ ทาตุกามา อโหสิ.”^๔

มหาสคฺโต มาตุ กุจฺฉิตโต นิภฺชนโตเยว วิสโท หุตฺวา อภฺจินิ อุมฺมิเลตฺวา
นิภฺชนมิ. นิภฺชนโตเยว จ มาตุ หตฺถํ ปสาเรตฺวา อุมฺม ทานํ ทสฺสามิ, อดีต กิณฺณิ
เต ธนฺน’ติ อาห. อตฺตสฺมา ตาต ยถาอชฺฌาตเยน ทานํ เทหิ’ติ ปสาริต-หตฺ
เถ สทสฺสคฺคฺวิกํ จเปสิ. มหาสคฺโต หิ อุมฺงฺกชาตเก อิมสฺมี ชาตเก ปจฺฉิมคฺค-
ภาเว’ติ ตีสุ จาเนสฺส^๕ ชาตมคฺเตเยว มาตรา สทฺธิ กเถสิ. อตฺตสฺส นามกฺคฺคฺคฺทิวเส
เวสฺสวียิชาตคฺคฺตา เวสฺสนคฺคฺโร’ติ นามํ กรีสุ.^๖ เตน วุตฺตํ :-

‘น มยฺหํ มตฺติกํ นามํ นปี เปตฺติกสมฺภวํ
ชาโตมฺหิ เวสฺสวียิ ตสฺมา เวสฺสนคฺคฺโร อหฺน’ติ.”^๗

น มตฺติกํ นามนฺติ น มาตุอาคํ มาตามหาทีนํ นามํ. เปตฺติกสมฺภวนฺติ
ปิตุ อิทน’ติ เปตฺติกํ, สมฺภวติ เอตสฺมา’ติ สมฺภโว, ตํ เปตฺติกํ สมฺภโว เอตสฺสา’ติ
เปตฺติกสมฺภวํ, นามํ. มาตาปิตุสมฺภวนฺตฺวเสน น กตฺน’ติ ทสฺเสติ. **ชาตคฺคฺตา**
ชาโต เอตฺถ. ชาโตมฺหิ’ติปิ ปาโล. **ตสฺมา เวสฺสนคฺคฺโร** อหฺนติ ยสฺมา ตทา

^๓ พ.ช.อ. (บาลี) ๑๐/๒๔๙.

^๔ พ.ช.อ. (บาลี) ๑๐/๒๔๕.

^๕ พ.อ.ป.อ. (บาลี) ๑/๗๐. (โพธิสคฺโต หิ ตีสุ อตฺตภาเวสฺส มาตุกฺขณิกโต นิภฺชนตฺมคฺโต ว วาจํ นิจุฉาเรสิ
มโหสฺสคฺคฺคฺตาเว, เวสฺสนคฺคฺคฺคฺตาเว, อิมสฺมี อตฺตภาเว จาติ)

^๖ พ.ช.อ. (บาลี) ๑๐/๒๔๖.

^๗ พ.ช.อ. (บาลี) ๒๔/๓๐๙, พ.ช.อ. (ไทย) ๒๔/๔๔๙, พ.จ.ร.ย. (บาลี) ๓๓/๗๗/๕๙๑, พ.จ.ร.ย. (ไทย)

๓๓/๗๗/๗๓๗-๗๓๘, พ.ช.อ. (บาลี) ๑๐/๒๔๖.

เวสสุวิธิย ชาโต, ตสฺมาเวสฺสนฺตโร นาม อโหสิ, เวสฺสนฺตโร'ติ นามํ อํ
สฺว'ติ อตฺถ'ติ เอวํ จริยาปฏิกฤษฺสกาณํ วุตฺตํ.^๙

โพธิสตุโต โสฬสวสฺสติกกาเลเว สพุทฺธิปฺเปตฺตํ นิปฺพตฺตี ปาปฺณิ. อตฺตส
ปีตา รชฺชํ ทาตุกาโม มาตรา สพุทฺธิ มนฺเตตฺวา มพุทฺธาชกุลโต มาตุลธิตฺร
มพุทฺธิ นาม ราชกณฺณํ อาเนตฺวา โสฬสนนํ อิตฺติสหสฺसानํ เขมฺมิกํ อคฺคม
เหสี กตฺวา มหาสตุตฺตํ รชฺเช อภิสิตฺยจิ. มหาสตุโต รชฺเช ปติภฺจิตกาลโต ปฏ
จาย เทวสิทฺธิํ น สตสสฺสสุตฺตานิ วิสฺสชฺเชนฺโต มหาทานํ ปวตฺเตสิ. อปรภาเค
มพุทฺธิเทวํ ปุตฺตํ วิชายิ. ตํ กณฺจนฺชาเลน สมฺปฏฺธิจฺฉิสฺส, เตนฺสสุ ชาลิกฺมาโร'ตฺเวว
นามํ กรีสฺส. ตสฺส ปทสา คมนกาเล ธิตฺรํ วิชายิ. ตํ กณฺหาชินนํ สมฺปฏฺธิจฺฉิสฺส,
เตนฺสสา กณฺหาชินา'ตฺเวว นามํ กรีสฺส. มหาสตุโต มาสสฺส นภฺษตฺตํ
อลงฺกตหตฺถิก-ขณฺธวรคโต น ทานสาลาโย โอโธเกสิ"ติ."^๙

“เวสฺสนฺตโร'ติ ปเนตํ “เวสฺสํ ตรตี'ติ เวสฺสนฺตโร, ราชฯ, เวสฺสพุทฺโธ นุการาค
โม ตรธาตฺวํ อปฺจโย โหติ.”^{๑๐} สณฺณายมภิชฺเฌยายํ กมฺมาทิมฺหิ ธาตุโต อปฺจโย โหติ,
นามมฺหิ จ นุการาคโม โหติ.”^{๑๑} ปทเนต นุการาคโม นิคฺคหิตฺมาปฺชชติ.”^{๑๒} วิสฺตี'ติ เวสฺโส,
วิส ปเวสเน, โส. เวสฺสสฺส รจฺฉํ ตรตี'ติ เวสฺสนฺตโร, อปฺจโย โหตี"ติ"^{๑๓} เอวํ ทภฺสพุทฺ.
เอวณฺจ ตสฺสเสว ปุตฺต-ปริจฺจาโก ทารกปพุทฺทณฺณนํ วุตฺตตฺถนฺนํ ทภฺสพุทฺ :-

^๙ พ.จ.ร.อ. (บาลี) ๗๗/๙๕-๙๖.

^๙ พ.ช.อ. (บาลี) ๑๐/๒๙๘.

^{๑๐} พระพุทธปियมหาเถระ, **ปทฐปฐิทธิ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑๔ ; สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ไวยากรณ์บาลี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๘๙.

^{๑๑} พระอัครวงศ์เถระ, **สัททนีติสูตรมถา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**, ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหาณิมิตร ธมฺมสาโร และจรรณ ธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๒๐.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๓๓.

^{๑๓} ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗๗.

“ชูชโกปี อจจุตตปาเสณ กถิตมกเคน กจณฺโตะ จตุรสฺสโปกขรณิ ปตฺวา จินฺตสฺส อชฺช อติสายนฺโห อิทานิ มทฺที อรณฺณโต อากมฺสฺสติ. มาตุคฺคาโม หิ นาม ทานสฺส อนฺตรายกโร โหติ, เสว ตสฺสา อรณฺณํ กตฺถาเล อสฺสํมํ คนฺตฺวา เวสฺสนฺตรํ อุปสงฺกมิตฺวา ทารเก ยาจิตฺวา ตาย อนาคตฺยา เต คเหตฺวา ปกฺกมฺสฺสามิ’ติ. อตฺตสฺสวาทูเร เอกํ สานฺนปฺพทํ อารุหฺ เอกสฺมี ฬาสฺสกุฏฺฏาเน นิปชฺชติ. ตํ ปน รตฺติ ปจฺจุสกาเล มทฺที สุปิณฺ อทฺทส. เอวฺรุโป สุปิโน อโหสิ เอโก ปุริโส กณฺโห เทว กาสายานิ ปรีทิตฺวา ทฺวิสุ กณฺเณสุ รตฺตมาลํ ปีฬนฺธิตฺวา อารุหฺตฺวา โถ ตชฺเชนฺโตะ อากนฺตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา มทฺที ชฎาสฺส คเหตฺวา อากทฺถมิตฺวา ภูมฺมียํ อุตฺตทานกํ ปาเตตฺวา วิรวนฺติยา ตสฺสา เทว อกฺขิณิ อุปฺปาณฺตฺวา พาทานิ จินฺทิตฺวา อูรํ ภิณฺทิตฺวา ปกฺขมรณฺตโลหิตพินฺทุํ หทยมฺสํ อาทาย ปกฺกามิ’ติ. สว ปพฺพชฺชิตฺวา กิตฺตลิตฺวา ปาปโก สุปิโน เม ทิฏฺฐโ, สุปิณ-ปาลโก ปน เวสฺสนฺตเรณ สทิสํ นาม นตฺถิ, ปุจฺฉิสฺสามิ นนฺ’ติ จินฺตฺวา ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา มหาสฺตตฺตสฺส ปณฺณสาลทวารํ อาโกณฺเฐสิ. มหาสฺตโต โกเอโส’ติ อาห. อหํ เทว มทฺที’ติ. ภทฺเท อมฺหากํ กตฺถิวกตฺตํ ภิณฺทิตฺวา กสฺมา อกาเล อากตาสิ’ติ. เทว นานํ กิเลสวเสน อากจฺฉามิ, อปีจ โข ปน เม ปาปโก สุปิโน ทิฏฺฐโ’ติ. เตนฺหิ กเถหิ มทฺที’ติ. สว อตฺตนา ทิฏฺฐ-นียาเมเนว กเถสิ.

มหาสฺตโตปี สุปิณํ ปรีกฺขณฺทิตฺวา มยฺหํ ทานปารมี ปุริสฺสติ, เสว มํ ยาจโก อากนฺตฺวา ปุตฺเต ยาจิสฺสติ, มทฺที อสฺสาเสตฺวา อุกฺโขเชตฺสามิ’ติ จินฺตฺวา มทฺที ตว ทุสฺสยนทฺพุโกชนฺหิ จิตฺตํ อาลุพิตํ ภวิสฺสติ, มา ภาสิ’ติ สโมเหตฺวา อสฺสาเสตฺวา อุกฺโขเชสิ. สว วิภาตฺยา รตฺติยา สพฺพํ กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา เทว ปุตฺเต อาลิจฺจิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา ตาตา อชฺช เม ทุสฺสุปิโน ทิฏฺฐโ, อุปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถา’ติ โอวทิตฺวา เทว ตุมฺเห ทฺวิสุ กุมารฺเส อุปฺปมตฺตา โหถา’ติ มหาสฺตตํ ปุตฺเต ปฏฺิจฺฉาเปตฺวา ปจฺฉินฺนจิตฺตาทินิ อาทาย อสฺสูนิ ปุณฺณนฺตี มุลผลาผลตฺถาย วนํ ปาวีสิ. ตทา ชูชโกปี อิทานิ มทฺที อรณฺณํ กตฺวา ภวิสฺสติ’ติ สานฺนปฺพทว อารุหฺ เอกปทิกมกเคน อสฺสสมาภิมุโข ปายาสิ. มหาสฺตโตปี ปณฺณสาลโต นิภฺษมิตฺวา ปณฺณสาลทวารํ ปาสาณผลเก สุวณฺณ-ปฏฺิมา วีย นิสินฺโน อิทานิ ยาจโก อากมฺสฺสติ’ติ ปีปาสิตฺวา วีย สุราโสณฺโฑ ตสฺสาคมนมกฺคํ โอโละเกนฺโตะว นิสิตฺติ. ปุตฺตาปีสฺส ปาทมฺเฐ กิฬนฺติ. โส มกฺคํ

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โอโลเกนโต พราหมณ์ อากจนต์ ทิสวา สตุต มาเส นิกิจิตต์ ทานธูร์
อุกชิปนโต วีย เอหิ ตวั โก พราหมณา'ติ โสมนสฺสาโต ชาลิกุมาร
อามนฺเตนโต อิม คาลมาห :-

‘อญฺเจหิ ชาลิต ปติฏฺฐ โปราณ วีย ทิสฺสติ
พราหมณ์ วีย ปสฺสามิ นนฺทโย มาภิกิเร'ติ.^{๑๔}

ตตถ โปราณ วีย ทิสฺสติ ปุพฺเพ เชตฺตตฺรณฺเณ นานาทิสาหิ ยาจกานํ อา
คมน์ วีย อชฺช ยาจกานํ อากมนํ ทิสฺสติ. นนฺทโย มาภิกิเร'ติ เอตฺส พ
ราหมณฺสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปญฺจาย มํ โสมนสฺसानิ อภิกิเร'ติ, ฆมฺมาภิตตฺตสฺส
ปฺริสฺสส สีสฺเส สีสฺสทกฺกมฺมสฺสสฺส อภิกิเร'ติ ชาโต'ติ. ตํ สุตฺวา กุมารโ อห
:-

‘อหฺมปี ตาต ปสฺสามิ โย โส พฺรหฺมาว ทิสฺสติ
อทุธิโก วีย อายาติ อติถิ โน ภวิสฺสติ'ติ.^{๑๕}

วตฺวา จ ปน กุมารโ มหาสฺตตฺสสฺส อปฺจิตฺติ กโรนฺโต อญฺจายาสนา พ
ราหมณ์ ปจฺจุคฺคณฺตฺวา ปรีกฺขารคฺคณฺ อปฺจุจิ. พฺราหมโณ ตํ โอโลเกนโต
อํ เวสฺสนฺตรสฺส ปฺตโต ชาลิกุมารโ นาม ภวิสฺสติ, อาทิตฺโต ปญฺจายเวย พฺรฺสวจฺนํ
กเถสฺสามิ'ติ จินฺเตตฺวา อเปหิ อเปหิ'ติ อจฺจํ ปหริ. กุมารโ อปคฺคณฺตฺวา อํ
พฺราหมโณ อติพฺรุโส, กิ นุ ชฺช'ติ ตสฺส สรีรํ โอโลเกนโต อญฺจารส ปฺริส-
โทเส ปสฺส. พฺราหมโณปิ โพธิสฺสตํ อุตฺตมํ กิตฺติวา ปฏฺฐนฺตํ กโรนฺโต อห :-

‘กจฺจิ นุ โกโต กุสฺลํ กจฺจิ โกโต อนามยํ
กจฺจิ อญฺเณน ยาเปถ กจฺจิ มฺลผลา พหุ.
กจฺจิ ฑัสา มกฺสา จ อปฺปเมว สิริสฺปา
วเน วาพฺมิกาภินฺเน กจฺจิ หีสา น วิชฺชติ'ติ.^{๑๖}

^{๑๔} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๐๘๗/๓๕๐, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๐๘๗/๕๐๗.

^{๑๕} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๐๘๘/๓๕๐, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๐๘๘/๕๐๗.

^{๑๖} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๐๘๘-๒๐๘๙/๓๕๐, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๐๘๘-๒๐๘๙/๕๐๘.

โพธิสตุโตปิ เตน สทุธิ ปฏิสันถาริ กโรนโต อาห :-

‘กุสลญเจว โน พุรุหม	อโถ พุรุหม อนามยิ
อโถ อุญเณน ยาเปม	อโถ มุลผลา พหุ.
อโถ ทสสา มกสา จ	อปปเมว สิริสปา
วเน วาพมิคาภิณเณ หีสา	หีสา มยหิ น วิชชติ.
สตุต โน มาเส วสตี	อรณเณ ชีวโสกินิ
อิทมปิ ปจมิ ปสสาม	พราหมณิ เทวณณินิ
อาทาย เวพวิ ทณฺฑ	อภิกิหตุตฺ กมณฺฑลํ.
สุวาคตนเต มหาพุรุหม	อโถ เต อทราคตํ
อนโต ปวิส ภทฺทเนเต	ปาเท ปกฺขาลยสฺส เต.
ติณฺฑุกานิ ปิยาลานิ	มธุเก กาสมาริโย
ผลานิ ชุทฺทกปฺปานิ	ภุชฺช พุรุหม วริ วริ.
อิทมปิ ปานียิ สตี	อาภตํ คิริคพุทรา
คโต ปิว มหาพุรุหม	สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสิ’ติ. ^{๑๗}

เอวณฺจ ปน วตฺวา มหาสตุโต อยิ พราหมณิ น อการณเณ อิมิ พุรุ
 หารณณิ อาคโต, อาคมณการณิ ปปณฺจํ อกตฺวา ปุจฺฉิสฺสามิ นนฺ’ติ จิน
 เตตฺวา อิมิ คาถมาห :-

‘อถ ตฺวํ เกน วณฺเณน	เกน วา ปน เหตุนา
อนุปฺปโต พุรุหารณณิ	ตี เม อภฺขาหิ ปุจฺฉิตฺ’ติ. ^{๑๘}

ตตฺถ วณฺเณนาติ การณเณ. เหตุนาติ ปจฺจเยน. ชุชโก อาห :-

‘ยถา วาริวโห ปุโร	สพฺพกาลํ น จียติ
เอวณฺตํ ยาจิตาคณฺฐิ	ปฺตฺเต เม เทหิ ยาจิตฺ’ติ. ^{๑๙}

^{๑๗} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๐๙๑-๒๐๙๖/๓๕๐-๓๕๑, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๙๑-๒๐๙๖/๕๐๘.

^{๑๘} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๐๙๗/๓๕๑, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๙๗/๕๐๙.

^{๑๙} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๐๙๘/๓๕๑, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๙๘/๕๐๙.

ตตถ วาริวโหติ ปณฺจสุ มหานทีสุ อุทกฺวาโห. น จียตีติ ปิปาสิเตหิ
อาคนฺตฺวา หตฺถะหิปี ภาชนหิปี อุตฺตฺยจิตฺวา ปิวิมาโน น จียติ. เวนฺนํ
ยาจิตฺถาคณฺณินฺติ ตุมปิ สทฺธาย ปุริตฺตฺตา เอวฺรโปยฺวา’ติ มณฺณมาโน อหํ ตํ ยา
จิตฺตุ อากณฺณิ. **ปุตฺเต เม เทหิ ยาจิตฺติ** มยา ยาจิตฺ ตว ปุตฺเต มยํ ทาสฺตถาย
เทหิ’ติ.

ตํ สุตฺวา มหาสฺสโต โสมนสฺสชาโต ปสฺสริตฺตหตฺถะ สหสฺสสตฺถวิํ จเปนฺ
โต วิย ปพฺพตฺปาทํ อุนฺนาเทนฺโต อิมํ คาลา อห :-

‘ททามิ น วิกรมฺปามิ	อิสฺสโร นย พฺราหฺมณ
ปาโต คตา ราชปฺตฺติ	สาขํ อุลฺลทาโต เอหิตฺ.
เอกรตฺติ วสิตฺวาน	ปาโต กจฺจสิ พฺราหฺมณ
ตสฺสา นฺหาเต อุปฺมาเต	อถ เน มาลชาริเน.
เอกรตฺติ วสิตฺวาน	ปาโต กจฺจสิ พฺราหฺมณ
นนานาปฺปฺเพหิ สยฺจนฺเน	นนานากนฺเชหิ ภูตฺเต
นนานามูลผลากิณฺเณ	กจฺจ สุวาทาย พฺราหฺมณา’ติ. ^{๒๐}

ตตถ **อิสฺสโร**ติ ตํ มม ปุตฺตานํ **อิสฺสโร** สามิโก หุตฺวา เอเต นย, อปิ
โข ปเนกํ การณํ อตฺถิ. เอเตสํ มาตา ราชปฺตฺติ ผลาผลตฺถาย ปาโต คตา สาขํ
อรณฺณโต อากมฺอิสฺสติ, ตาย อานิตานิ มชฺฐผลาผลานิ ภูตฺตฺวา อิเชว จาเน
อชฺเชกรตฺติ วสิตฺวา ปาโตว ทารเก กเหตฺวา คมฺอิสฺสติ. **ตสฺสา นฺหาเต**ติ ตาย น
หาปีเต. **อุปฺมาเต**ติ สีสฺมํหิ อุปฺสงฺฆิเย. **อถ เน มาลชาริเน**ติ อถ เน วิจิตฺราย มา
ลาย อลงฺกเต ตํ มาลํ วหฺมาน. **ปาพิโปตฺถเก**สุ ปน อถ เน มาลชาริโน’ติ ลิขิตํ.
ตสฺสสตฺถโถ น วิจาริตฺ. **นนานามูลผลากิณฺเณ**ติ มคฺเค ปาถะยฺยตฺถาย ทินฺเนหิ
นนานามูลผลาผละหิ อากิณฺเณ. ชฺชโก อห :-

‘น วาสมภิโรจามิ	คมนํ มยฺห รุจฺจติ
อนฺตราโยปี เม อสฺส	กจฺจณฺเวย รเถสภ.
น เหตา ยาโยคี นํ	อนฺตรายสฺส การิยา
อิตฺถิโย มนฺตํ ชานนฺติ	สพฺพํ คณฺหนฺติ วามโต.

^{๒๐} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๐๙๙-๒๑๐๑/๓๕๑, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๐๙๙-๒๑๐๑/๕๐๙.

สทุธาย ทานํ ททโต	มาลี อทกฺขิ มาตรํ
อนฺตรายมฺปี สา กยิรา	กจฺญณฺเวย รเถสภ.
อามนฺตยสฺสุ เต ปฺตุเต	มา เต มาตรมทฺทสุ
สทุธาย ทานํ ททโต	เอวํ ปุณฺณํ ปวทฺตติ.
อามนฺตยสฺสุ เต ปฺตุเต	มา เต มาตรมทฺทสุ
มาทิสสฺส ฐนํ ทตฺวา	ราช สกฺกํ คมฺิสฺสตี'ติ. ^{๒๑}

ตตฺถ น เหตา ยาจโยคี นนฺติ เอตฺถ นนฺติ นิปาตมตฺตํ. อิํ วัฏฏํ โห
ติ มหาราช เอตา อิตฺติโยจ นาม น หิ ยาจโยคี, น ยาจนาย อนฺจฺจวิกา โหณฺติ
, เกวลํ อนฺตรายสฺส กายิรา ทายกานํ ปุณฺณนฺตรายํ ยาจกานญฺจ ลาภนฺตรายํ
กโรณฺตี'ติ. อิตฺติโย นนฺตฺนฺติ อิตฺติ มายํ นาม ชานนฺติ. วามโตติ สพฺพํ วามโต
คณฺหนฺติ, น ทกฺขิณโต. สทุธาย ทานํ ททโตติ กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา
ทานํ ททโต. มาสนฺติ มา เอเตสํ มาตรํ อทกฺขิ. กยิราติ กเรยฺย.
อามนฺตยสฺสุติ ชานาเปหิ, มยา สทฺธิ เปเสหิ'ติ วทติ. ททโตติ ททนฺตสฺส.
เวสฺสณฺตโร อาห :-

'สเจ ตฺวํ นิจฺจเส ทฏฺฐํ	มม ภริยํ ปติพฺพตํ
อฺยฺยกสฺสปี ทสฺเสหิ	ชาลี กณฺหาชินํ จุโ.
อิเม กุมารे ทิสฺวาน	มณฺชฺเเก ปิยภาณินเ
ปตีโต สฺมโน วิตุโต	พหุํ ทสฺสตี เต ฐนฺน'ติ. ^{๒๒}

ตตฺถ อฺยฺยกสฺสาติ มยฺหํ ปีตุโน สลฺยชยมหาราชสฺส ทุวินฺนํ กุมารานํ
อฺยฺยกสฺส. ทสฺสตี เต ฐนฺนฺติ โส ราชฯ คฺยฺหํ พหุํ ฐนํ ทสฺสตี. ชฺชโก อาห :-

'อจฺเจทนสฺส ภายามิ	ราชปฺตุตฺต สฺโณหิ เม
ราชทณฺฑาย มํ ทชฺชา	วิกฺกิณฺเอยฺย หนฺเอยฺย วา
ชิโน ฐนฺญจ ทาเส จ	การยฺหสฺส พฺรหฺมพฺนฺธฺยา'ติ. ^{๒๓}

^{๒๑} พ.ช. (บาลี) ๒๔/๒๑๐๒-๒๑๐๖/๓๕๑, พ.ช. (ไทย) ๒๔/๒๑๐๒-๒๑๐๖/๕๐๙-๕๑๐.

^{๒๒} พ.ช. (บาลี) ๒๔/๒๑๐๗-๒๑๐๘/๓๕๒, พ.ช. (ไทย) ๒๔/๒๑๐๗-๒๑๐๘/๕๑๐.

^{๒๓} พ.ช. (บาลี) ๒๔/๒๑๐๙/๓๕๒, พ.ช. (ไทย) ๒๔/๒๑๐๙/๕๑๑.

ตตถ อจฺเจทนสุสาติ อจฺฉินฺทิตฺวา คหณสุส ภายามิ. ราชทณฺฑาย มํ
ทชฺชาติ อยํ พุราหุมนโณ ทารกโจโร, ทณฺฑมสุส เทธา’ติ เอวํ ทณฺฑตฺถาย
มํ อมจฺจानํ ทเทยฺย. **การยฺหสุส พุราหุมนุชฺยาติ** เกวลํ พุราหุมนฺนิยา
ครหิตพุโป ภวิสฺสามิ’ติ. เวสฺสนฺตโร อาห :-

‘อิเม กุมารे ทิสฺวาน	มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
ธมฺเม จิโต มหาราชา	สิวีนํ รฏฺฐจทฺตโน
ลทฺธา ปิตฺติโสมนสุสํ	พหุํ ทสฺสติ เต ชนฺน’ติ. ^{๒๔}

ชฺชโก อาห :-

‘นาหนตฺตมปี กริสฺสามิ	ยํ มํ ตฺวํ อนุสาสสิ
ทารเกว อหํ เนสุสํ	พุราหุมนฺนิยา ปริจารเก’ติ. ^{๒๕}

ตตถ ทารเกวติ อลํ มยฺหํ อณฺเวยน ชเนน, อหํ อิเม ทารเกว อตฺต
โน พุราหุมนฺนิยา ปริจารเก เนสุสามิ’ติ.

ตํ ตสฺส ฆรฺสวจฺนํ สุตฺวา ทารกา ภิตา ปลายิตฺวา ปิฏฺฐิปลณฺณสาถํ คนฺตฺวา
ตโตปี ปลายิตฺวา กุมฺพคฺคเน นิลิยิตฺวา ตตฺราปี ชฺชเกนาคนฺตฺวา คหิตา วีย
อตฺตานํ สมฺปสฺสมานา กมฺปมานา กตฺถจิ จาคูํ อสมตฺถา อิตฺโต จิโต จ ฐาวิตฺวา
จตุรฺสสุโปกฺขรณฺตีรํ คนฺตฺวา ทพฺพํ วากจิริ นินฺวาเสตฺวา อุตฺกํ โอริยฺห โปกฺขร-
ปตฺตํ สีเส จเปตฺวา อุกฺกณฺปฏิจฺจนฺนา หุตฺวา อฏฺฐํสุ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
อาห :-

‘ตโต กุมารา พุยฺยิตา	สุตฺวา ลุทฺทสฺส ภาสิถํ
เตน เตน ปชาวีสุ	ชาลี กณฺหาชิโน จูโก’ติ. ^{๒๖}

ชฺชโกปี กุมารे อทิสฺวา โพธิสฺสตํ อปสาเทสิ โภ เวสฺสนฺตร อิทาเนว
ตฺวํ มยฺหํ ทารเก ทตฺวา มยา นานํ เชตฺตตฺตรนฺครํ คมฺิสฺสามิ, ทารเก มม พุ
ราหุมนฺนิยา ปริจารเก เนสุสามิ’ติ วุตฺเต อิงฺฆิตสณฺณํ ทตฺวา ปุตฺเต ปลาเปตฺวา
อชานนฺโต วีย นิลินฺโน, นตฺถิ มณฺเวย โลกสฺมี ตยา สทิสฺโส มุสาวาทิ’ติ. ตํ สุตฺวา

^{๒๔} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๑๑๐/๓๕๒, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๐/๕๑๑.

^{๒๕} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๑๑๑/๓๕๒, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๑/๕๑๑.

^{๒๖} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๑๑๒/๓๕๒, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๒/๕๑๑.

มหาสตุโต ปกมปัตติจิตโต หุตฺวา ทารกา ปลาตา ภวิสฺสณฺตี’ติ จินฺเตตฺวา โภ
 พุราหุมนฺ มา จินฺตฺยิ, อาเนสฺสามิ เต กุมารเ’ติ อญฺญาย ปิฏฺฐิพนฺณสาลํ คนฺตฺวา
 เตสํ วณฺคหนํ ปวิฏฺฐกาวัณตฺวา ปทวลณฺชานฺุสारेณ โปกฺขรมฺหิสิโร คนฺตฺวา อุตฺเท
 โอติณฺณปทํ ทิสฺวา กุมารา อุตฺทํ โอธฺยุห จิตฺตา ภวิสฺสณฺตี’ติ ฃตฺวา ตาต ฃาลี’ติ
 ปกฺโกสนโต อิมํ คาถาหฺวยมาห :-

‘เอहि ตาต ปิยบุตร	ปุเรถ มม ปารมี
หทย เมภิสัญเจด	กโรธ วจนํ มม.
ยานา นาวา จ เม โหถ	อจลา ภวสาคร
ชาติปารี ตรีสสามิ	สนตาเรสุตํ สเทวกนฺ’ติ. ^{๒๔}

กุมารโ ปิตุ วจน์ สุตวา พุราหมโณ ยํ ยถารูจิ กโรตุ, ปิตราสทฐี
 เทว กถา น กเถสฺสามีติ ลีสํ นีหริตฺวา ไปกฺขรปตฺตานิ วิยฺหิตฺวา อุทกา
 อุตฺตริตฺวา มหาสत्ตสฺส ทกฺขิมปาเท นิปตฺติตฺวา โภปฺสกสนฺธิํ ทพฺหํ คเหตฺวา
 ปโรทฺธิ. อถ นํ มหาสตุโธ อาห ตาต ภกฺนิ เต กุหิณฺ'ติ. ตาต อิมे สตฺตานา นาม
 ภเย อุปฺปนฺเน อตฺตานเมว รกฺขณฺตี'ติ. อถ มหาสตุโธ ปฺตฺเตหิ เม กตฺติกา กตา
 ภวิสสตี'ติ ฌตฺวา เอหิ อมม กณฺเห'ติ ปกฺโกสนโธ คาลาทฺทวยามาห :-

‘เอहि อมม ปิยธิดิ	ปุเรถ มม ปารมี
หทยํ เมภิสสิญเจถ	กโรถ วจนํ มม.
ยานา นาวา จ เม โหถ	อจลา ภวสาคร
ชาติปาริ ตรีสสามิ	อุทธริสสํ สเทวณ’ติ. ^{๒๔}

สาปี ปิตรา สทุธิ เทว กถา น กเถสฺสามิ'ติ ตเถว อุทกา อุตุตริตฺวา
 มหาสคฺตสฺส วามปาเท นิปติตฺวา โภปฺผกสนฺธิ ทพฺหิ กเหตฺวา ปโรทิ. เตสํ
 อสฺสฺสนิ มหาสคฺตสฺส ผลลปฺทมวณฺเณ ปาทปิฏฺเजे ปตนฺติ. ตสฺส อสฺสฺสนิ เตสํ
 สุวณฺณผลกสฺทิสาย ปิฏฺฐจฺยา ปตนฺติ. อถ มหาสคฺโต กุมารे อุฏฺฐาเปตฺวา
 อสฺสาเสตฺวา ตาต ชาลิ ก็ ตํว มม ทานวิคฺตกถาํ น ชานาสิ, อชฺฌมาสยํ เม ตาต
 มตถกํ ปาเปหิ'ติ วตฺวา โขณ อคฺขมาเปนโต วิย ตตเถว จิโต कुमारเ อคฺขมาเปสิ.

୧୯୩. ୩. (ପାଣି) ଇସ/ଅଗେନ-ଅଗେଟ/ନୂଆ, ୩. (୩୩) ଇସ/ଅଗେନ-ଅଗେଟ/୧୧-୧୧.

^{២៤} ឧ.ញា. (បាលី) ២៨/២១១៥-២១១៦/កង្ខេប, ឧ.ញា. (វិជយ) ២៨/២១១៥-២១១៦/ខំរុត.

โส กิร ปุตุต อามนเตตวา อาห ตาต ชาลิ ตูว ภูชิสฺโส โหตุกาโม พุราหฺมณสฺส
นิกฺขสทสฺส ทตฺวา ภูชิสฺโส ภเวยฺยาสี, ภคินี โข ปน เต อุตฺตม-รูปธฺรา, โกจิ
นิจชาตโก พุราหฺมณสฺส กิณฺจิทฺเว ชนํ ทตฺวา ตว ภคินี ภูชิสฺสํ กตฺวา ชาตีสฺม
เกทํ กรเขยฺย, อณฺณตฺร รณฺณา สพฺพสฺสททายโก นาม นตฺติ, ตสฺมา ภคินี เต ภูชิสฺ
สา โหตุกามา พุราหฺมณสฺส ทาสสํ ทาสีสํ หตฺถิสํ อสฺสสํ อสฺสสํ นิกฺข
สตนฺ'ติ เอวํ สพฺพสฺตานิ ทตฺวา ภูชิสฺสา โหตุ'ติ เอวํ กุมารे อคฺขมาเปตฺวา
สมสฺสาเสตฺวา อสฺสสมปทํ กนฺตฺวา กมณฺชทฺถนา อุตฺกํ กเหตฺวา เอहि วิต โก พุ
ราหฺมณา'ติ อามนเตตฺวา สพฺพญฺญตฺตญฺยานสฺส ปจฺจโย โหตุ'ติ ปตฺถนํ กตฺวา
อุตฺกํ ปาเตตฺวา อมฺโก พุราหฺมณ ปุตุเตหิ เม สตฺตฺกฺเชน สทฺสสฺสคฺเชน
สทฺสสทฺสคฺเชน สพฺพญฺญตฺตญฺยานเมว ปิยตฺรณฺ'ติ ปถวี อุนฺนาทนฺโต พุ
ราหฺมณสฺส ปิยปุตฺตทณฺ อทาสี. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห :-

‘ตโต กุมารे อาทาย	ชาลี กณฺหาชินํ จโก
พุราหฺมณสฺส อทา ทานํ	สีวินํ รณฺจวทฺธโน.
ตโต กุมารे อาทาย	ชาลี กณฺหาชินํ จโก
พุราหฺมณสฺส อทา วิตโต	ปุตฺตเก ทานมุตฺตม.
ตทาสี ยํ ภีสนกํ	ตทาสี โลมหสฺนํ
ยํ กุมารे ปทินฺนมฺหิ	เมทนี สมฺปกมฺปถ.
ตทาสี ยํ ภีสนกํ	ตทาสี โลมหสฺนํ
ยํ ปณฺชลิโกโต ราชา	กุมารे สุขวจฺจิต
พุราหฺมณสฺส อทา ทานํ	สีวินํ รณฺจวทฺธโน'ติ. ^{๒๙}

ตตฺถ วิตฺตติ ปิตฺติโสมนสฺสชาโต หุตฺวา. ตทาสี ยํ ภีสนกนฺตฺติ ตทา
ทานเตเชน อุนฺนทนฺตฺติ มหาปถวี จตฺนหุตฺตาทิกทฺวิโยชนสทฺสทฺสพฺพหลา
มตฺต-วารโณ วีย คชชฺฆมานา กมฺปิ, สาคโร สงฺขุภิ. สีนรูปพฺพตฺรราชา สุเส
ทิต-เวตฺตงฺกุโร วีย โอนมิตฺวา วงฺกปพฺพตฺตาทิมฺโข อฏฺฐาสี. สกฺโก เทวราชา
อปฺโปฏฺฐสิ, มหาพุรฺหฺมา สาธุการมทาสี. ยาว พุรฺหฺมโลกา เอกโกลาหฺลํ อโหสิ.

^{๒๙} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๑๑๗-๒๑๒๐/๓๕๓, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๗-๒๑๒๐/๕๑๒.

ปลวีสทุเทณ เทโว คชชนโต ขณิกาสุตํ วสฺสํ, อกาลวิษุทธตา นิจฺจรีสุ.
หิมวณฺต-วาสินํ สีสาทโย สกถหิมวณฺตํ เอกนินฺนาทํ กรีสุ’ติ. เอวรูปํ ภิ
สนกํ โอโหสิ. ปาฬิยํ ปน เมทนี สมฺปกมฺปถา’ติ เอตฺตคเมว วุตฺตํ. ยนฺตฺติ ยทา.
สุขวจฺจติเตติ สุขวสฺสิตะ สุขสํวาทฺติเต. อทา ทานนฺตํ อมฺโห พุราหุณฺณ ปุตฺเตหิ เม
สตุคฺคเณน สหสฺสคฺคเณน สตสหสฺสคฺคเณน สพฺพญญตฺตญฺญานเมว ปิยตรนฺ’ติ ตสฺสตุ
ถาย อทาสี.

มหาสตุโต ทานํ ทตฺวา สุทินฺนํ วต เม ทานนฺ’ติ ปีตี อุปฺปาเทตฺวา กุ
มาระ โอโลเกนฺโตว อฏฺฐาสิ. ชุชโกปิ วณฺณมฺพํ ปวิสิตฺวา วลฺลํ ทนฺเตหิ ฉินฺทิตฺวา
อาทาย กุมารสฺส ทกฺขิณหตฺถํ กุมาริกาย วามหตฺถเณน สทฺธิํ เอกโต พนฺธิตฺวา
ตเมว วลฺลํโกฏี คเหตฺวา โปถยมาโน ปายาสี. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห :-

‘ตโต โส พุราหุณฺณ ลุทฺโท	ลตํ ทนฺเตหิ ฉินฺทิตฺวา
ลตาย หตฺถเณ พนฺธิตฺวา	ลตาย อนฺนมฺชช.
ตโต โส รชฺชุนาทาย	ทณฺฑญฺจาทาย พุราหุณฺณ
อาโกญฺชนโต เต เนติ	สิวิราชสฺส เปกฺขโต’ติ. ^{๓๐}

ตตฺถ สิวิราชสฺสตาติ เวสฺสณฺตรสฺส.

เตสํ ปหฺนุปหฺนุญฺจเณ นวิ ฉิษฺชติ, โลหิตํ ปกฺขมฺรติ. ปหฺรณกาเล อณฺณ-
มณฺณสฺส ปิฏฺฐํ ทนฺตติ. อเถกสฺมี วิสมญฺจเณ พุราหุณฺณ ปกฺขลิตฺวา ปติ.
กุมารานํ มุทฺตหตฺถเอหิ พทฺธวลฺลํ คพิตฺวา คตา. เต โรทมานา ปลายิตฺวา มหา-
สตุตฺตสฺส สนฺติกํ อากมฺสุ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุถา อาห :-

‘ตโต กุมารา ปกฺกามุ	พุราหุณฺณสฺส ปมฺณจฺย
อสุสฺสฺสญฺเณหิ เนตฺเตหิ	ปิตรํ โส อุทิกฺขติ.
เวธมฺสตุตฺถปตฺตํ ว	ปิตุ ปาทานิ วณฺทติ
ปิตุ ปาทานิ วณฺทิตฺวา	อิทํ วณฺณมฺพริ.
อมฺมา จ คาค นิกฺขนฺตา	ตฺวญฺจ โน คาค ทสฺสสิ
ยาว อมฺมมฺปิ ปสฺสเม	อถ โน คาค ทสฺสสิ.

^{๓๐} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๑๒๑-๒๑๒๒/๓๕๓, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๒๑-๒๑๒๒/๕๑๓.

อมฺมา จ ตาต นิกฺขนฺตา	ตฺวณฺจ โน ตาต ทสฺสตี
มา โน ตฺวํ ตาต อททา	ยาว อมฺมาปี เอตุ โน
ตทายํ พฺราหฺมโณ กามํ	วิกฺกิตฺตาตุ หนาคฺ วา.
พลงฺกปาโท อนฺธนโ	อโถ โอวทฺธปิณฺฑโก
ทิมฺมุตฺตโรฏฺฐโ จปโ	กพาโร ภคฺคนาสโก.
กฺมฺโกทโร ภคฺคปิณฺฑิ	อโถ วิสฺมจกฺขุโก
โลหฺมสฺส หริตฺเทโส	วลินํ ติลกาหโต.
ปิงฺกโล จ วินโต จ	วิกโณ จ พฺรหา ขโร
อชินานิ จ สนนฺทโร	อมฺนฺสฺโส ภยานโก.
มนฺสฺโส อุทาหุ ยโก	มฺสฺโลหิตโกชน
คามา อรณฺณมคมฺม	ชนํ ตํ ตาต ยาจติ.
นียฺมานะ ปิสาจนะ	กิ นฺ ตาต อุทิกฺขตี
อสมฺมา นฺน เต ททยํ	อายสํ ทพฺพพฺพนฺ.
โย โน พทฺธะ น ชานาสี	พฺราหฺมณฺเนน ธเนสิฺนา
อจฺจาโยเกน ลฺลทฺเทน	โย โน กาโวว สุมฺภติ.
อิเชว อจฺจตํ กณฺหา	น สฺวา ชานาติ กิสฺมิณฺจิ
มิกิวั จิรสมฺมตฺตา	ยฺธทา หินา ปกฺกนฺทตี ^{๓๑} .

ตตถ อุทิกฺขตีติ โส ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กมฺปมาโน โอโลเกติ. เวธฺนฺติ
 เวธฺมาโน. ตฺวณฺจ โน ตาต ทสฺสตีติ ตฺวณฺจ อมฺเห ตาย อนาคตฺยา เอว พุ
 ราหฺมณฺสฺส ททาสี, เอวํ มา กริ, อธิวเสหิ ตฺวํ ตาว. ยาว อมฺมํ ปสฺเสมฺ, อถ โน
 ตาย ทิมฺมูกาเล ตฺวํ ปฺน ทสฺสตี. วิกฺกิตฺตาตุ หนาคฺ วาติ ตาต อมฺมาย อากต
 กาเล เอส อมฺเห วิกฺกิตฺตาตุ วา หนาคฺ วา. ยํ อิจฺฉติ, ตํ กโรตุ. อปิจ โข ปเนส กกฺข
 โฟฬฺรุโส, อญฺจรสฺหิ ปุริสโทเสหิ สมนฺนาคโตติ อญฺจรสฺส ปุริสโทเส กเถสิ.

ตตถ พลงฺกปาโทติ ปตฺถกฺกปาโท. อนฺธนโติ ปฺตฺตินโ. โอวทฺธปิณฺฑโกติ
 เหนฺจจากลิตปิณฺฑิกมฺโส. ทิมฺมุตฺตโรฏฺฐโติ มุขํ ปิทฺติตฺวา จิตฺเตน ทิเมเน อุตฺตโรฏฺฐเ

^{๓๑} พ.ศ. (บาลี) ๒๔/๒๑๒๓-๒๑๓๓/๓๕๓-๓๕๔, พ.ศ. (ไทย) ๒๔/๒๑๒๓-๒๑๓๓/๕๑๓-๕๑๔.

น สมณนาคโต. จปโลติ ปกษมริตลาโล. กพาโรติ สุกธทาจาหิ วีย นิกุขนตทน
เตหิ สมณนาคโต. ภคคนาสโกติ ภคคาช วิสมาย นาสาย สมณนาคโต.
โลหมสสุติ ตมพโลหวนณมสสุ. หริตเกโสติ สวณณวณณวิรูปุเทโส.
วลีนนุติ สรร-จम्मสส วลิกคหิต. ติลกาหโตติ กาทติลเกหิ ปริกณโณ. ปิง
คโลติ นิพพิท-ปิงคโล พิพารกขิสทิสเทหิ อุกขิหิ สมณนาคโต. วินโตติ กญฺ
ปิฏญิข ขนเช'ติ ติสฺ จาเนสฺ วงโก. วิกโกติ วิกกุปาโท. อพทฺธสนฺธิ'ติปี วุตตํ,
กฏกฏา'ติ วิรวนเตหิ อญฺจิสนฺธิหิ สมณนาคโต. พุทธาติ ทิโม. อมฺนุสฺโสติ น
มนุสฺโส, มนุสฺสเวเสน วิจรณโตปี ยกโข เอส. ภยานโกติ อติวีย ภิสนโก.

มนุสฺโส อุทาหุ ยกโขติ ตาต สเจ โกจิ อิมํ พุราหุณํ ทิสฺวา เอวํ ปุจ
เจยฺย มนุสฺโส ยํ พุราหุณเณ อุทาหุ ยกโข'ติ. น มนุสฺโส, อถ โข มํสโลหิต-
โกชนเณ ยกโข'ติ วตฺตํ ยุตตํ. ธนํ ตํ ตาต ยาจตีติ ตาต เอส อมฺหากํ มํส
ชาทิตฺถกาโม ตมฺเห ปุตฺตธนํ ยาจติ. อุทิกขสิตี อชฺฌเปกขสิ. อสฺมา นฺน เต
หทยนฺนติ ตาต มาตาปีตุนํ หทยํ นาม ปุตฺเตสฺ มุทํ โหติ, ปุตฺตานํ ทุกํ น สหติ,
ตุวํ อชานนฺโต วีย อจฺฉสิ, ตว ปน หทยํ ปาสาโณ วีย มณฺเณ อถวา
อายสํ ทพฺพพฺพณฺนํ. เตน อมฺหากํ เอวรูปํ ทุกฺเช อุปฺปนฺเน น รุชติ.

น ชานาสีติ อชานนฺโต วีย อจฺฉสิ. อจฺจายิเกน ลูทฺเทนนาติ อติวีย ลูท
เทน ปมาณาติกฺกนฺเตน. โย โนติ พุราหุณเณน โน อมฺเห กนิฏฺฐภาติเก พทฺธ
พฺพณฺนเต โย ตวํ น ชานาสี. สุมฺภตฺติติ โปเถติ. อิเชว อจฺฉตฺนติ ตาต อญฺ
หาชينا กิณฺจิทฺถกํ น ชานาติ. ยถา นาม ชีรสมฺมตฺตา มิคโปติกา ยถา ปรีหิณา
มาตรํ อปสฺสนฺตี ชีรตฺถาย กนฺทติ, เอวํ อมฺมํ อปสฺสนฺตี กนฺทิตฺวา สุตฺตสิ
วามริสฺสติ, ตสฺมา มํเยว พุราหุณณสฺส เทหิ, อหํ คมิสฺสามิ, อญฺ กณฺหาชينا
อิเชว โหตุ'ติ. เอวํ วุตฺเตปี มหาสฺสโต น กิณฺจิทฺถกํ. ตโต กุมาริ มา
ตาปีตโร อารพฺภ ปรีเทวนฺโต อาห :-

‘น เม อิทํ ตถา ทุกํ	ลพฺภา หิ ปุมนฺนา อิทํ
ยญฺจ อมฺมํ น ปสฺสามิ	ตํ เม ทุกฺขตรํ อิโต.
น เม อิทํ ตถา ทุกํ	ลพฺภา หิ ปุมนฺนา อิทํ
ยญฺจ ตาตํ น ปสฺสามิ	ตํ เม ทุกฺขตรํ อิโต.

สา นูน กปณา อมฺมา	จิรตฺตตาย รุจฺจติ
กณฺหาชินฺ อปสฺสนฺตี	กุมารี จารุทสฺสนี.
โส นูน กปโณ ตาโต	จิรตฺตตาย รุจฺจติ
กณฺหาชินฺ อปสฺสนฺโต	กุมารี จารุทสฺสนี.
สา นูน กปณา อมฺมา	จิร รุจฺจติ อสฺสเม
กณฺหาชินฺ อปสฺสนฺตี	กุมารี จารุทสฺสนี.
โส นูน กปโณ ตาโต	จิร รุจฺจติ อสฺสเม
กณฺหาชินฺ อปสฺสนฺโต	กุมารี จารุทสฺสนี.
สา นูน กปณา อมฺมา	จิรตฺตตาย รุจฺจติ
อฑฺฒรตฺเต ว รตฺเต วา	นทิว อวสุจฺจติ.
โส นูน กปโณ ตาโต	จิรตฺตตาย รุจฺจติ
อฑฺฒรตฺเต ว รตฺเต วา	นทิว อวสุจฺจติ.
อิเม เต ชมฺพุกา รุกฺขา	เวทิสฺสา สีนฺทวารกา
วิวิธานิ รุกฺขชาตานิ	ดานิ อชฺช ชหามเส.
อสฺสตุถา ปนฺสา เจเม	นิโครฺฐา จ กปิตฺตนา
วิวิธานิ ผลชาตานิ	ดานิ อชฺช ชหามเส.
อิเม ติฏฺฐนฺติ อารามา	อัย สีสฺสูทกา นที
ยตฺถสฺส ปุพฺเพ กิฬาม	ดานิ อชฺช ชหามเส.
วิวิธานิ ปุพฺผชาตานิ	อสฺมี อุปริปฺพพฺเต
ยานสฺส ปุพฺเพ ธารเม	ดานิ อชฺช ชหามเส.
วิวิธานิ ผลชาตานิ	อสฺมี อุปริปฺพพฺเต
ยานสฺส ปุพฺเพ ภูณฺชาม	ดานิ อชฺช ชหามเส.
อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา	พลิปฺพุทา จ โน อิเม
เยหิสฺส ปุพฺเพ กิฬาม	ดานิ อชฺช ชหามเส'ติ. ^{๓๒}

^{๓๒} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๑๓๔-๒๑๔๗/๓๕๔-๓๕๖, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๑๓๔-๒๑๔๗/๕๑๕-๕๑๗.

ตตถ ปุณฺนาติ ภเว วิจฺรณฺเตน ปฺริเสน. ลพฺภาติ ลภิตพฺพํ. ตํ เม ทฺวษฺตรํ อิ
โตติ ยํ เม อมฺมํ ปสฺสิตํ อลฺภนฺตสฺส ทฺวษํ, ตํ อิโต โปถนทฺวษโต สตฺถุณฺน
สทฺสสฺสทฺถุณฺน สตฺสทฺสสฺสทฺถุณฺน ทฺวษฺตรํ. รุจฺจตีติ โรทิสฺสตี. อทฺทฺรตฺเตว รตฺเต
วาทิ อทฺทฺรตฺเตว สกฺตรตฺเตว วา อมฺเห สริตฺวา จิรํ โรทิสฺสตี. อวสฺสจฺจตีติ อยํ
โปทกา กุณฺนํ อวสฺสสฺสตี. ยถา สว จิปปเมว สฺสสฺสตี, เอวํ อรฺุณ
อุคฺคจฺจนฺตเตว สฺสสฺสตีว มริสฺสตี'ติ อธิปฺปาเยนฺวมาห. เวทิสฺสตี โอลมฺพน-
สาขา. ตานีติ เยสํ โน มุลปฺปผลฺลานิ คณฺหนฺเตหิ จิรํ กิพฺพิตํ, ตานิ อชฺช
อุโปปี มยํ ชหาม. หตฺถิกาทิ ตาเตน อมฺหากํ กิพฺพตฺถาย กตฺตา หตฺถิกา.

ตํ เอวํ ปรีเทวมาเนว สทฺธิ ภคินียา ชฺวชโก อาคณฺตฺวา โปถนโต
คเหตฺวา ปกฺกามิ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห :-

‘นียมาเน กุมารํ เต	ปีตรํ เอตทฺพฺรํ
อมฺมํ อาโรกฺยํ วชฺชาลี	ตฺวณฺจ ตาต สฺสํ ภาว.
อิมํ โน หตฺถิกา อสฺสา	พลฺลิตฺวา จ โน อิม
ตานิ อมฺมาย ทชฺเชตี	โสภํ เตหิ วินฺสฺสตี.
อิมํ โน หตฺถิกา อสฺสา	พลฺลิตฺวา จ โน อิม
ตานิ อมฺมา อุทิกฺขณฺตี	โสภํ ปฏฺวิวินฺสฺสตี'ติ. ^{๓๓}

ตทา โพธิสฺสทฺตสฺส ปฺตฺเต อารพฺภ พลวโสโก อุปฺปชฺชติ, หทยมฺสํ อุณฺหํ
อโหสิ. โส เกสฺรสีเหเน คหิตมตฺตวารโณ วีย ราหุณฺขํ ปวิฏฺจณฺโท วีย จ
กมฺปมาโน สกฺภาเวน สณฺจาตุํ อสฺสโกณฺโต อสฺสปุณฺณเหหิ เนตฺเตหิ ปณฺณสาลํ
ปวิสิตฺวา กลุณํ ปรีเทว. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห :-

‘ตโต เวสฺสณฺตโร ราชํ	ทานํ ทตฺวาน ชตฺติโย
ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา	กลุณํ ปรีเทวีย'ติ. ^{๓๔}

ตโต ปรา มหาสตฺตสฺส วิลปคาถา โหนฺติ :-

‘กํ นวชฺช ฉาตา ตสฺสิตา	อุปรฺจฺจณฺตี ทารกา

^{๓๓} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๑๔๘-๒๑๕๐/๓๕๖, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๑๔๘-๒๑๕๐/๕๑๗.

^{๓๔} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๑๕๑/๓๕๖, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๑๕๑/๕๑๗.

สายั สัเวสนากาเล	โก เน ทสฺสติ โภชนั.
กั นวชฺช ฉาตา ตสฺสิตา	อุปรุจฺจนฺตติ ทารกา
สายั สัเวสนากาเล	อมฺมา ฉาตมฺห เทถ โน.
กถั นุ ปถั คจฺจนฺตติ	ปตฺตติกา อนุปาหนนา
สนฺดา สุเนหิ ปาเทหิ	โก เน หตฺเตถ คเหสฺสติ.
กถั นุ โส น ลชฺเชยฺย	สมฺมุขา ปหฺรํ มม
อทุสฺกานํ ปุตฺตานํ	อลชฺชํ วัต พุราหฺมโณ.
โยปิ เม ทาสิตาสฺส	อญฺโฆ วา ปน เปลฺลโย
ตสฺสาปิ สุวิหฺนสฺส	โก ลชฺชํ ปหฺริสฺสติ.
วาริชฺสเสว เม สโต	พทฺธสฺส กุมินามฺเข
อกุโกสฺติ ปหฺริติ	ปิเย ปุตฺเต อปสฺสโต'ติ. ^{๓๕}

ตตฺถ กั นวชฺชาติ กั นุ อชฺช. อุปรุจฺจนฺตติ สญฺจโยชนมกฺกํ คณฺตฺวา อุป
 โรทิสฺสณฺตติ. สัเวสนากาเลติ มหาชนสฺส ปรีเวสนากาเล. โก เน ทสฺสติติ โก
 เนสํ โภชนํ ทสฺสติ. กถั นุ ปถั คจฺจนฺตติติ กถั นุ สญฺจโยชนมกฺกํ คมิตฺสณฺตติ.
 ปตฺตติกาติ หตฺถิยานาที่หิ วิรหิตา. อนุปาหนนาติ อุปาหนมตฺเตนปิ วิยุตฺตา
 สุขุมาลปาทา. คเหสฺสติติ กิลมถวิโนทนต์ถาย โก คณฺหิสฺสติ. ทาสิตาสฺสชาติ
 ทาสียา ทาโส อสฺส. อญฺโฆ วา ปน เปลฺลโยติ ตสฺสปิ ทาโส, ตสฺสปิ ทาโส'ติ
 เอวํ ทาสปติทาสปรมฺปราย โย มยฺหํ จตุตฺถโย เปลฺลโย เปสนการโก อสฺส, ตสฺส
 เอวํ สุวิหฺนสฺสปิ อัย เวสฺสนนฺตรสฺส ทาสปติทาโส'ติ ญตฺวา. โก ลชฺชํติ โก
 ลชฺชาสมฺปนฺโน ปหฺเรยฺย, ยุตฺตํ นุ โข ตสฺส นิลลชฺชสฺส มม ปุตฺเต ปหฺริตฺตุนฺ'ติ.
 วาริชฺสเสวาติ กุมินามฺเข พทฺธสฺส มจฺจสฺเสว สโต มม. อปสฺสโตติ อ-กาโร นิ
 ปาตมตฺโต ปสฺสนตฺสเสว ปิยปุตฺเต อกุโกสฺติ เจว ปหฺริติ จ, อโห วัต อติ
 ทารุโณ'ติ.

อตฺสส กุมาเรสฺส ลินเนน เอวํ ปรีวิตฺตโก อุทปาติ อัย พุราหฺมโณ มม
 ปุตฺเต อติวีย วิเหเจติ, โสกํ สนฺธาเรตฺตํ น สกฺโกมิ, พุราหฺมณํ อนุพนฺธิตฺวา

^{๓๕} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๑๕๒-๒๑๕๗/๓๕๖, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๕๒-๒๑๕๗/๕๑๘.

ชีวิตกุขย์ ปาเปตฺวา อานนฺตฺสํมิ เต กุมารํติ. ตโต อฏฺฐานเมตํ กุมารานํ
ปีฬนํ อติทุกฺขนฺติ ทานํ ทตฺวา ปจฺจานุตฺตปโป นาม สตํ ฌมฺโม น โหตีติ
จินฺตสฺสิ. ตตฺถตฺถโชตนา อิมํ เทว ปรีวิตกุกคฺคาถา นาม โหนฺติ:-

‘อหุ จาปี คเหตฺวาน	ขคฺคํ พนฺธิย วามโต
อานนฺตฺสํมิ สเก ปุตฺเต	ปุตฺตานณฺหิ วโร พุโ.
อฏฺฐานเมตํ ทุกฺขรूपํ	ยํ กุมารํ วิหณฺณเร
สตนฺจ ฌมฺมมณฺเฑ	โก ทตฺวา อนฺตฺตปโปตีติ. ^{๓๖}

ตตฺถ สตนฺติ ปุพฺพโพธิสตนฺ ปาณินฺมมํ.

โส ภิร ตสฺมี ขณฺ โพธิสตนฺ ปาณินํ อนฺตฺสริ. ตโต สพฺพโพธิสตนํ
ชนปรีจํ อํคปรีจํ ปุตฺตปรีจํ ภิรปรีจํ ชีวิตปรีจํ อิม
ปณฺจ มหาปรีจํ อปรีจํชิตฺวา พุทฺธตฺตปโป นาม นตฺถิ. อหฺมปี เตสํ
อพฺภนฺตโร โหมิ, มยาปี ปิยปุตฺตธิตโร อทฺตวา น สกฺกา พุทฺธน ภิรคฺคํ
จินฺตเตตฺวา ก็ ตฺว เวสฺสณฺตร ปเรสํ ทาสตฺถาย ทินฺนปุตฺตานํ ทุกฺขภาวํ น ชา
นาสิ, เยน พฺราหฺมณํ อนฺพนฺธิตฺวา ชีวิตกุขย์ ปาเปตฺสํมิติ สณฺณํ อุป
ปาเทสิ, ทานํ ทตฺวา ปจฺจานุตฺตปโป นาม ตว นานฺรูโปตี เอวํ อตฺตานํ ปรี
ภาสิตฺวา สเจปี เอโส กุมารํ มาเรตฺสติ, ทินฺนกาลโต ปฏฺจาย มม น ภิรคฺคํ โห
ตีติ ทพฺพสมาทานํ อธิฏฺจาย ปณฺณสาลโต นิภฺจมิตฺวา ปณฺณสาลทฺวาร
ปาสาณผลเก กณฺจนปฏฺมา วิย นิสํสิ. ชุชฺโกปี โพธิสตนฺตสฺส สมฺมุเข กุมาร
โปเถตฺวา เนติ. ตโต กุมารโร วิลปนฺโต อาห :-

‘สจฺจํ ภิเรวมาหํสุ	นรา เอกจฺจียา อีร
ยสฺส นตฺถิ สกา มาตา	ยถา นตฺถิ ตเถว โส.
เอहि กณฺเห มริตฺสํ	นตฺถตฺถิ ชีวิตนํ โน
ตินฺนมหาปี ชนินฺเทน	พฺราหฺมณสฺส ธเนสิโน
อจฺจาภิยสฺส ลุทฺทสฺส	โย โน กาโวว สุมฺภติ.
อิม เต ฌมฺพุกา รุกฺขา	เวทิสํ สินฺทฺวารกา

^{๓๖} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๑๕๘-๒๑๕๙/๓๕๗, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๑๕๘-๒๑๕๙/๕๑๘-๕๑๙.

วิวิธานี รุกษชาตานิ	ตานี กณฺเห ชหามเส.
อสุตฺตถา ปนสา เจเม	นิโครธา จ กปิตฺตนา
วิวิธานี ผลชาตานิ	ตานี กณฺเห ชหามเส.
อิเม ติฏฺฐนฺติ อารามา	อัย สีสฺวททา นที
ยตฺตสฺส ปุพฺเพ กิฬาม	ตานี กณฺเห ชหามเส.
วิวิธานี ปุพฺพชาตานิ	อสุมี อุปริปพฺพเต
ยานสฺส ปุพฺเพ ธาเรม	ตานี กณฺเห ชหามเส.
วิวิธานี ผลชาตานิ	อสุมี อุปริปพฺพเต
ยานสฺส ปุพฺเพ ภูณฺชาม	ตานี กณฺเห ชหามเส.
อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา	พลิปทฺทา จ โน อิม
เยหิสฺส ปุพฺเพ กิฬาม	ตานี กณฺเห ชหามเส'ติ. ^{๓๗}

ตตฺถ ยสฺสาติ ยสฺส สนฺติเก สกา มาตนา นตฺถิ. ปีตา อตฺถิ ยถา นตฺถิเยว.

ปฺน พฺราหฺมโณ เอกสุมี วิสมภูจฺจเน ปกฺขลิตฺวา ปติ. เตสํ หตฺถโต
พนฺธนวลฺลิตฺวา มุจฺจิตฺวา คตา. เต ปหฺนุกฺกุกฺกฺวา วิย กมฺปนาตา ปลาณิตฺวา เอก
เวเคนเนว ปีตุ สนฺติกํ อากมฺมิตฺส. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห :-

‘นียมานา กุมารรา เต	พฺราหฺมณสฺส ปมฺลยฺจ
เตน เตน ปชาวีสุ	ชาลี กณฺหาณินา จูโก'ติ. ^{๓๘}

ตตฺถ เตน เตนาติ เตน มุตฺตกฺขณฺเนน เยน ทิสสาภาเคน เตสํ ปีตา อตฺถิ
, เตน ปชาวีสุ, ปชาวิทฺวา ปีตุ สนฺติกณฺเณว อากมฺมิตฺส'ติ อตฺถโธ.

ชฺชโก เวเคนฺนุญจาย วลฺลิตฺททฺทตฺโธ กปฺปญฺจานคฺคิ วิย อวตฺถรณฺโต
อาคณฺตฺวา อติวิย ปลาณิตฺถํ เณกา ตุมฺเห'ติ หตฺถเณ พนฺธิตฺวา ปฺน เนสึ.
ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห :-

‘ตโต โส รชฺชุนาทาย	ทณฺฑณฺจาทาย พฺราหฺมโณ

^{๓๗} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๑๖๐-๒๑๖๗/๓๕๗, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๑๖๐-๒๑๖๗/๕๑๙-๕๒๐.

^{๓๘} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๒๑๖๘/๓๕๘, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๑๖๘/๕๒๐.

อาโกฏยนโต เต เนติ

สิวิราชสฺส เปกฺขโต^{๓๙}ติ.

เอวํ นียมานนฺสุ กณฺหาชินา นินฺตติตฺวา โอลฺเกนฺตี ปิตฺรา สทฺธิ สลฺลปี.
ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห :-

‘ตํ ตํ กณฺหาชินาโวจ

อัย มํ ตาต พฺราหฺมโณ

ลฺภุสฺสียา ปฏฺิโกฏฺเฑติ

ฆเร ชาตฺว ทาสียํ.

น จายํ พฺราหฺมโณ ตาต

ธมฺมิกา โหนฺติ พฺราหฺมณา

ยกุโข พฺราหฺมณวณฺณเนน

ขาทิตฺตํ ตาต เนติ โน

นียมานนํ ปิสาเจน

กึ นฺ ตาต อุทิกฺขสฺสิตี^{๔๐}.

ตตฺถ ตนฺติ ตํ ปสฺสมานํ นินฺตณํ ปิตฺรํ สิวิราชานํ. ทาสียนฺติ ทาสิกํ.
ขาทิตฺตุนฺติ ขาทนต์ถาย อัย โน คิริทวารํ อสมฺปตฺเตยฺว อุโภหิ จกฺขุหิ รตฺต
โลหิตพินฺทุํ ปกฺขมฺรณฺเตหิ ขาทิสฺสามี’ติ เนติ, ตฺวณฺจ ขาทิตฺตํ วา ปจิตฺตํ วา นีย
มานนํ กึ อมฺเห อุทิกฺขสฺสิตี, สพฺพทา สฺสจิตฺโต โหหี’ติ ปรีเทว.

ทหฺรกฺุมาริกาย วิลปฺนฺติยา กมฺปมานาย กจฺจนฺติยา มหาสตฺตสฺส พฺลว-
โสโก อุปฺปชฺชติ, ททฺยวตฺถุ อุนฺหํ อโหสิ. นาสิกาย อุปฺปโหนฺติยา มฺเชน อุนฺห
อสฺสาสปสฺสาเส วิสฺสชฺชสฺสิตี. อสฺสฺสนิ โลหิตพินฺทุนิ หุตฺวา เนตฺเตหิ นิกฺขมฺมึสฺส.
โส อิทํ เอวรूपํ ทุกฺขํ สีนฺหโทเสน ชาตํ, น อณฺเณน การณฺเนน. สีนฺหํ อกตฺ
วา มฆฺมตฺเตเนว ภฺวิตพฺพนฺ’ติ ตถารูปํ โสกํ อตฺตโน ฌานพฺเลน วิโนเทตฺวา
ปกฺกติ-นินฺตนาการเนว นิสฺสิตี. คิริทวารํ อสมฺปตฺตาเยว กุมาริกา วิลปฺนฺตี อคฺมา
สฺส.

‘อิมํ โน ปาทกา ทุกฺขา

ทีโฆ จทฺธา สฺสทฺถกโม

นินฺเจ โจลมพฺเต สฺสุริโย

พฺราหฺมโณ จ ธารตฺติ โน.

โอกนฺทามเส ภูตานิ

ปพฺพตานิ วนานิ จ

สรสฺส สิริสา วนฺทาม

สฺสฺสฺสิตฺเตจ จ อาปเก.

คินฺนตฺตานิ โอสฺสฺสโย

ปพฺพตานิ วนานิ จ

^{๓๙} พ.ท. (บาลี) ๒๔/๒๑๖๙/๓๕๔, พ.ท. (ไทย) ๒๔/๒๑๖๙/๕๒๐.

^{๔๐} พ.ท. (บาลี) ๒๔/๒๑๗๐-๒๑๗๑/๓๕๔, พ.ท. (ไทย) ๒๔/๒๑๗๐-๒๑๗๑/๕๒๐.

อมมํ อาโรคฺยํ วชฺชาถ	อัย โน เนติ พุราหุมนโณ.
วชฺชนตุ โภจนฺโต อมฺมณฺจ	มทฺที อสฺมาก มาตฺร
สเจ อนฺนุปฺปติตฺตูกามาสิ	จิปปํ อนฺนุปฺปติยาสิ โน.
อัย เอกปที เอติ	อุชฺฐํ คจฺจนฺติ อสฺสํ
ตเมวานฺนุปฺเปตฺตยาสิ	อปี ปสฺเสสฺสิ เน ลหุํ.
อโห วต เร ชฎินิ	วนมฺูลผลหริเก
สุณฺณํ ทิสฺวาน อสฺสํ	ตฺนเต ทุกฺขํ ภวิสฺสติ.
อดิเวลํ น อมฺมาย	อุณฺณา ลทฺโธ อนฺนปโปโก
ยา โน พทฺธเน น ชานาสิ	พุราหุมนฺเนน ธเนสินา.
อจฺจาภิเกณ ลุทฺเทณ	โย โน กาโวว สุมฺภติ
อปชฺช อมฺมํ ปสฺสเม	สํยํ อุณฺณาโต อาคตํ.
ทชฺชา อมฺมา พุราหุมนฺนสฺส	ผลํ ชุทฺเทณ มิสฺสิตํ
ตทายํ อสิโต ธาโต	น พาพฺหิ ธารเยยฺย โน.
สุณา จ วต โน ปาทา	พาพฺหิ ธารติ พุราหุมนโณ
อิติ ตตฺถ วิลปิตุ	กุมารํ มาตฺสฺยทฺธิโน'ติ. ^{๔๑}

ตตฺถ ปาทกาทิ ชุทฺทกปาทา. โอกนฺทามเสติ อวกนฺทาม, อปจิตี นิจฺจุตฺติ
ทสฺเสนฺดา ชานาเปม. สรฺสฺสาติ อิมสฺส ปทฺมสรฺสฺส ปรีคฺคาหกาเนว นาคกฺูลานิ
สิรฺสา วนฺทาม. **สุปฺตติตฺถ** จ **อาปเกติ** สุปฺตติตฺถาย นทียา อธิวตฺถา เทวตาปี วนฺ
ทาม. **ติณฺณตานีติ** ตินานิ จ โอลมฺพกตฺตโย จ. **โอสฺสฺโยติ** โอสฺสฺโย.
สพฺพตฺถ อธิวตฺถา เทวตา สนฺธาเยวมาห. **อนฺนุปฺปติตฺตูกามาสิ**ติ สเจปิ สํ อมฺ
หากํ ปทานฺนุปทํ อากนฺตูกามาสิ. **อปี ปสฺสเม**ติ เน ลหฺนฺติ อปี นาม เอตฺตยา เอกปที
ยา อนฺนปตฺมานา ปุตฺตเก เต ลหุํ ปสฺสเมยฺยาสี'ติ เอวํ ตํ วทฺยยาถา'ติ. **ชฎินิ**ติ พทฺ
ธชฎิ อารพฺภ มาตฺร ปรมฺมุขาลปเนน อาลปนฺติ อาห. **อดิเวลนฺติ** ปมาณา
ติกกนฺตํ กตฺวา. **อุณฺณา**ติ อุณฺณาจิริยา. **ผลนฺติ** วนฺมฺูลผลาผลํ. **ชุทฺเทณ** **มิสฺสิตนฺ**
ติ ชุทฺทกมฺรฺณา มิสฺสิตํ. **อสิโต**ติ อสิตาสโน ปรีกฺตตฺตผล. **ธาโต**ติ สฺหิโต.

^{๔๑} พ.ศ. (บาลี) ๒๔/๒๑๗๒-๒๑๘๑/๓๕๘-๓๕๙, พ.ศ. (ไทย) ๒๔/๒๑๗๒-๒๑๘๑/๕๒๐-๕๒๑.

น พาพหุ ธารเยย โนติ น โน พาพหุ เวเคน นเยย. มาตุลิตฺธิโนติ มาตริ คิทฺ
เรน สมณฺนาคตา พลวสีเนหา เอวํ วิลปฺปีสุ”ติ.^{๔๒}

น จ โส เวสฺสนุตโร มหาสตุโต เทว ปุตุเต อตุตโน ทานปารมี ปริปุเรตุํ ปริจฺจิตฺวา
วิคตปุตุตสีเนโห นาม โหติ. โส ปน สพฺพญฺญุตตฺตยาณเมว ปตุตฺตกาโม เต ปริจฺจ. วุตฺตญฺเจตํ
นาคเสนตฺเถเรน มลฺลินทฺตปญฺหปกรณเป :-

“ทมาโน จ มหาราช เวสฺสนุตโร ราชา ตํ ทานํ น ภวสมฺปตฺติเหตุ เทติ,
น ฐนเหตุ เทติ, น ปฏิทานเหตุ เทติ, น อุปลापนเหตุ เทติ, น आयุเหตุ เทติ, น
วณฺณเหตุ เทติ, น สุขเหตุ เทติ, น พลเหตุ เทติ, น ยสเหตุ เทติ, น ปุตุตเหตุ
เทติ, น ธีตุเหตุ เทติ. อถ โข สพฺพญฺญุตตฺตยาณเหตุ สพฺพญฺญุตตฺตยาณร
ตนฺตฺส การณา เอวรูปํ อตุลวิปฺลำนุตฺตเร ทานวเร อทาสี.” สพฺพญฺญุตํ ปตุ
โต จ อิมํ คาถํ อภาสี :-

‘ชาลี กณฺหาชินํ ธีตํ	มทฺที เทวํ ปติพฺพตํ
จชมาโน น จินฺตลํ	โพธิยาเยว การณา”ติ. ^{๔๔}

นาปิ จ โส เทสฺสาทิมตฺเตเนว พุราหฺมณตฺส ปุตุตมทาสี. โส หิ เทว อตฺถวเส ปฏิจฺจ
พุราหฺมณตฺส เทว ทารเก อทาสี. เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ นาคเสนตฺเถเรน มลฺลินทฺตปญฺหปกรณเป
เวสฺสนุตฺตปญฺเห วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“น โข มหาราช เวสฺสนุตโร ทานปติ เทสฺสตาย พุราหฺมณตฺส ปุตุตทาร-
มทาสี, น อทฺสสนกามตาย ปุตุตทารมทาสี, น อติพฺหกา เม ปุตุตทารา,
น สกฺโกมิ เต ไปเสตฺตุนฺติ ปุตุตทารมทาสี น อุกฺกณฺชิตอ อปฺปิยา เม”ติ นี
หริตฺตูกามตาย ปุตุตทารมทาสี. อถ โข สพฺพญฺญุตตฺตยาณรตนฺตฺสเสว ปิยตฺตา
สพฺพญฺญุตตฺตยาณตฺส การณา เวสฺสนุตโร ราชา เอวรูปํ อตุลํ วิปฺลมนฺตฺตรํ
ปิยํ มนาปี ทยิตํ ปาณสมํ ปุตุตทาทานวํ พุราหฺมณตฺส อทาสี. ภาสีตมฺเปตํ
มหาราช ภควตา เทวาทิเทเวเน :-

^{๔๒} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑๐/๓๗๙-๔๐๑.

^{๔๓} มลฺลินท. (บาลี) ๔/๑๒๙.

^{๔๔} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๒๘๑/๓๖๙, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒๘๑/๕๓๖, พุ.จริยา. (บาลี) ๓๓/๑๑๘/
๕๙๖, พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๑๘/๗๔๒, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑๐/๔๒๓,

‘น เม เทสุสา อุโก ปุตตา มหฺที เทวี น เทสุติยา
สพฺพญญตํ ปิยํ มยฺหํ ตสฺมา ปิเย อทาสหนฺ’ติ.^{๔๕}

ตสฺมา มหาราช เวสฺสณฺตโร ราชฯ ปุตฺตทํ ทตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา
นิปฺชฺชํ. ตสฺส อติเปเมนํ ทฺกฺขิตฺตสฺส พฺลวโสโก อปฺปชฺชํ, หทฺยวตฺถุ อญฺหมโหสิ.
นาสิกายํ อปฺปโหนฺติยา มฺเชน อญฺเห อสฺสาสปฺสฺสาเส วิสฺสชฺเชสิ, อสฺสฺสนิ ปริ-
วตฺติตฺวา โลหิตพิณฺฑุ นิหฺตฺวา เนตฺเตหิ นิทฺทมิสฺส. เอวเมว โข มหาราช ทฺกฺเชน
เวสฺสณฺตโร ราชฯ พุราหฺมณสฺส ปุตฺตทํ ททาสฺสิ มา เม ทานปฺโป ปริหาสิ’ติ.

อปฺิจ มหาราช เวสฺสณฺตโร ราชฯ เทว อตฺถวเส ปฺฏิจฺจ พุราหฺมณสฺส เทว
ทารเก อทาสฺสิ. กตเม เทว ? ทานปฺโป จ เม อปริหิโน ภวิสฺสตี, ทฺกฺขิตฺเต จ เม
ปุตฺตเก วณฺมุลลเลหิ อิตฺตนิทํ อญฺยโก โมเจสฺสตี’ติ. ชานาติ หิ มหาราช
เวสฺสณฺตโร ราชฯ น เม ทารโก สกฺกา เกนจํ ทาสโฆเคน ภฺวชฺชิตฺตํ, อิมํ จ ทารเก
อญฺยโก นิทฺทมิสฺสตี, เอวํ อมฺหากมฺปิ คมนํ ภวิสฺสตี’ติ. อิมํ โข มหาราช เทว
อตฺถวเส ปฺฏิจฺจ พุราหฺมณสฺส เทว ทารเก อทาสฺสิ’ติ.^{๔๖}

เอวญฺจสฺส เวสฺสณฺตโรพิทิสฺสตฺตสฺส ปุตฺตเปมํ “เวสฺสณฺตโร จ ราชฯ ปุตฺตทํ ทตฺวา
ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา นิปฺชฺชํ. ตสฺส อติเปเมนํ ทฺกฺขิตฺตสฺส พฺลวโสโก อปฺปชฺชํ, หทฺยวตฺถุ อญฺหมโห-
สิ. นาสิกายํ อปฺปโหนฺติยา มฺเชน อญฺเห อสฺสาสปฺสฺสาเส วิสฺสชฺเชสิ, อสฺสฺสนิ ปริวตฺติตฺวา
โลหิตพิณฺฑุ นิหฺตฺวา เนตฺเตหิ นิทฺทมิสฺส. ทตฺวา จ ปน ‘ทานปฺโป เม อปริหิโน ภวิสฺสตี, ทฺกฺขิตฺเต
จ เม ปุตฺตเก วณฺมุลลเลหิ อญฺยโก โมเจสฺสตี’ติ อิมํ เทว อตฺถวเส ปฺฏิจฺจ ททาสฺสิ. ตสฺมา โส พุ-
ราหฺมณสฺส เทว ปุตฺตเก ทเทฺนโต เนว เทสุสาทิมตฺเตน ททาสฺสิ’ติ เวทิตพฺพํ.

๔.๒ พุทฺธวตฺถุ

อญฺญหิ อมฺหากํ สมนฺทาสมนฺพฺพโต กปิลวตฺถุนคฺเร สฺสฺสฺสทณฺมหาราชสฺส อคฺคฺมเหสิยา
มหายาเทวียา กุจฺฉิมฺหิ ปฺฏิสนฺนํ คณฺหิ.^{๔๗} อถ โพิทิสฺสโต กาลมฺนุวาย วิสาขปฺณฺณมํ วิ

^{๔๕} พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๒๘๑/๓๖๙, พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒๘๑/๕๓๖, พุ.จริยา. (บาลี) ๓๓/๑๑๙/
๕๙๖, พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๑๙/๗๔๒, พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑๐/๔๒๔.

^{๔๖} มลินฺท. (บาลี) ๑/๒๙๒.

^{๔๗} อญฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๘๘, ๑๙๒/๑๒๙, ๑๗๑ ; สมนฺตเจตฺตพฺพสมณญฺญํ กรมพระปรมาณฺฑิต-

สาข-นฤๅตฺเตน มหาเมฆปตลวีสโรโต นิภูษนุตตรณสุริโย วีย มาตุกัจฉโต วิสุทฺโธ นิภูษมิ.^{๔๘}
ตสฺส จ โพธิสฺสตสฺส ชาตทิวเส สตฺต สหชาตา อหฺลฺลํ. วุตฺตญฺเจตํ ชุทฺทกนิกาเย อปทานญฺจ
กถายํ :-

“ยสฺมี ปน สมเย อมฺหากํ โพธิสฺสโต ลุมฺพินีนฺ ชาโต, ตสฺมีเยว สมเย
ราหุลมาตา เทวี, อานนฺทฺเถโร, ฉนฺโน อมฺจฺโจ, กาฬฺทายี อมฺจฺโจ, กณฺฑโก
อสุสฺราชา, มหาโพธิรฺกฺโข, จตฺสฺโส นิธิกฺมฺภิโย จ ชาตา. ตตฺถ เอกา นิธิกฺมฺภิ
กาวิตฺตปฺปมาณา, เอกา อทฺตโยชนปฺปมาณา, เอกา ติกาวิตฺตปฺปมาณา, เอกา โย
ชนปฺปมาณา. กมฺภีโรโต ปถวีปริยฺนตาเอว อโหสิ’ติ อิมํ สตฺต สหชาตา นา
มา”ติ.^{๔๙}

เอวญฺจ อปรมฺปิ ปจฺมสมฺโพธิกาปกรณํปิ วุตฺตนฺเยน ทญฺจพฺพํ :-

“ตสฺมี ปน มหาปฺริสฺสฺส ชาตทิวเสเยว สตฺตสหชาตา อหฺลฺลํ. กิ
สตฺตสหชาตา. ยโสธฺรา เทวี, จุลปิตุปฺตฺโต อานนฺโท, กาฬฺทายีอมฺจฺโจ, ฉนฺ
โน, กณฺฑโก อสุสฺราชา, มหาโพธิรฺกฺโข, จตฺสฺโส นิธิกฺมฺภิโย จา’ติ. เอสฺงฺโข
เอโล อูปฺปโล ปุณฺฑริโก’ติ. เตสฺส สงฺโข คาวิตฺติโก. เอโล อทฺตโยชนิกโก. อูป
ปโลติ คาวิตฺติโก. ปุณฺฑริโก โยชนิกโก. อิทํ ปน มุขวณฺณิอาวณฺณปฺปมาณํ. कमฺภี
โรโต ปน ยาว ปจฺวีปริยฺนตา. เตสฺส คหิตคหิตํ ปุริตีเยว. อิติ สตฺตสหชาตา
นาม. เตน วุตฺตํ :-

‘ยโสธฺรา จ อานนฺโท	กาฬฺทายี จ ฉนฺนโก
กณฺฑโก โพธิรฺกฺโข จ	นิธิกฺมฺเภสิ สตฺตโม”ติ. ^{๕๐}

ชินรส, ปฐมสมโพธิ (ภาษาบาลี) ฉบับคัดลอกจากคัมภีร์ไบบลานอักษรขอม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

^{๔๘} อ.อ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๘/๑๓๑-๑๓๒ ; สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,
เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^{๔๙} ช.อ.ป.อ. (บาลี) ๑/๗๐-๗๑.

^{๕๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

เอวนตุ สารถถปิณีฎีกานโย วุตตนเณน ทฏฺฐพฺโพ “โพธิสตุเตน หิ สทฺธิ โพธิรฺกฺโข
ราหุลมาตา จตฺตโส นิธิกฺมฺภิโย อารฺหณียหตฺถิ กณฺฐโก ฉนฺโน กาพฺพายีติ อิมเ สตุต เอก
ทิวเส ชาตตุตา สหชาตา นาม อเหตฺุน”ติ.^{๕๑}

เอตตฺตเจตฺถ พุทฺธวตฺถุ พุทฺธสทฺทตฺถวเสน เจว อตฺตโน ปุตฺตสฺส ราหุลกฺมมารสฺส
กเตน ปุตฺตสฺสทวเสน จ วตฺตพฺพนเณน ทฏฺฐพฺพํ. ตสฺมา โส พุทฺธสทฺทตฺถโถ เอวมายตี น
นาคณฺเณสุ วตฺตพฺพตฺถานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺโพ. “พุทฺธโรติ เจตํ ชุทฺทกนิกาเย สาริปุตฺตสฺสตุต-นิตฺ
เทสาทิปาลิยํ วุตตนเณน ทฏฺฐพฺพํ :-

“พุทฺธโรติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุพฺเพ อนนฺตฺสฺสเตสุ ฐมฺเมสุ
สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญตํ ปาปฺมฺนิ, พลฺเลสุ จ วสฺสึวํ ปาปฺมฺนิ.
พุทฺธโรติ เกณญฺเจเน พุทฺธโร? พุชฺฌิตา สจฺจานี’ติ พุทฺธโร. โพธฺเตตา ปชายา’ติ
พุทฺธโร, สพฺพญฺญตฺตาย พุทฺธโร, สพฺพทสฺสวิตาย พุทฺธโร, อนนฺตฺตเณยตฺตาย พุทฺธ
โร, วิสวิตาย พุทฺธโร, จินฺนสวสฺสงฺขาเตน พุทฺธโร, นิรฺูปกฺกิลฺเลสสฺสงฺขาเตน พุทฺธ
โร, เอกนฺตวิตรฺราโค’ติ พุทฺธโร, เอกนฺตวิตรฺโทโส’ติ พุทฺธโร, เอกนฺตวิตรฺโมโห’ติ
พุทฺธโร, เอกนฺตนิกฺกิลฺเลโส’ติ พุทฺธโร, เอกายนมคฺคํ คโต’ติ พุทฺธโร, เอโก
อนนฺตตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺธโร’ติ พุทฺธโร, อพฺพุทฺธิวิหตฺตฺตา พุทฺธิปฏฺฐิลาภตฺ
ตา พุทฺธโร. พุทฺธโรติ เนตํ มาตฺรา กตํ, น ปิตฺรา กตํ, น ภตฺรา กตํ, น ภคิ
นียา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ฌาติสาโลหิตฺเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมณฺเหหิ กตํ
, น เทวตฺาหิ กตํ. วิโมกฺขนฺตฺกเมตํ พุทฺธรํ ภาควนฺตํ โพธิยา มฺเเล สห
สพฺพญฺญตฺตวณฺณสฺส ปฏฺฐิลาภา สจฺจิกา ปณฺณตฺติ ยทิตํ พุทฺธโร’ติ ตํ พุทฺธรํ”ติ.^{๕๒}

เอวญฺเจตํ ปาลิยํ ยถาวุตฺตํ ชุทฺทกปาจวณฺณนาทิสฺสุ อฏฺฐกถาสฺสุ วุตตนเณน ทฏฺฐพฺพํ

:-

“พุทฺธโรติ ปทสฺส อภาเวปิ ตํ พุทฺธรํ ปเท โย โส พุทฺธโร, ตํ นิตฺทิสฺสุ-
กาเมเน พุทฺธโรติ วุตฺตํ. สยมฺภูติ อุปเทสํ วินา สยเมว ภูโต. อนาจริยโกติ

^{๕๑} สารถถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๐๕/๒๙๖-๒๙๗.

^{๕๒} พ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๙๒/๓๔๘, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๒/๕๕๑-๕๕๒, พ.จ. (บาลี) ๓๐/๙๗/๒๐๗,
พ.จ. (ไทย) ๓๐/๙๗/๓๓๗-๓๓๘, พ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๖๑-๑๖๒/๑๘๕-๑๘๖, พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖๑-๑๖๒/๒๕๒-
๒๕๓.

‘มคฺโค ปนุโธ ปโธ ปชฺชโธ อณฺชสํ วัฏฺฐมายนํ
 นาวา อุตฺตรเสตฺถ จ กถฺโต จ ภิสฺสี สงกโม’ติ.

มกุคฺคสฺส พหุสฺส นามะสฺส อยนนาเมน วุตฺตมคฺคณานิ วุตฺโต. ตสฺมา เอกมคฺคญ
โต มกุโค, น เทวธาปถญฺโต'ติ อตุโธ. อถ วา เอเกน อยิตพุโพ มกุโค'ติ เอ
กายน-มกุโค. เอเกนาติ คณสงฺกณิกํ ปหาย ปวิวิตฺเตน. **อียิตพุโพติ** ปฏิปชฺชิตพุ
โพ, อยนฺติ วา เอเตนา'ติ อยโน, สํสารโต นิพฺพานํ คจฺจนฺตี'ติ อตุโธ. เอ
เกสํ อยโน'ติ เอกายโน. **เอเกสนฺติ** เสฏฺฐาณํ. สพฺพสฺสตฺตเสฏฺฐา จ สมฺมาสม
พุทฺธา, ตสฺมา เอเกสํ มคฺคญฺโต สมฺมาสมพุทฺธานํ อยนญฺโต มกุโค'ติ วุตฺตํ โหติ.
อยตี'ติ วา อยโน, คจฺจติ ปวตฺตตี'ติ อตุโธ. เอกสฺมี อยโน มกุโค'ติ เอกาย
นมกุโค. เอกสฺมีเยว พุทฺธสาสเน ปวตฺตมาโน มกุโค, น อณฺณตฺถา'ติ วุตฺตํ
โหติ. อปิจ เอกํ อยตี'ติ เอกายโน. ปุพฺพภาเค นานามุขภาวนานยปวตฺโตปิ
อปรภาเค เอกํ นิพฺพานเมว คจฺจตี'ติ วุตฺตํ โหติ, ตสฺมา **เอกายนมกุโคติ** เอกานิพ
พาน-คณนมกุโค'ติ อตุโธ. **เอโก** อนุตฺตํ สมฺมาสมโพธิ อภิสมพุทฺธโรติ น
ปเรหิ พุทฺธตฺตา พุทฺธโร, กิณฺธุ สยเมว อนุตฺตํ สมฺมาสมโพธิ อภิสมพุทฺธตฺตา
พุทฺธโร'ติ วุตฺตํ โหติ. **อพุทฺธวิหตฺตตา พุทฺธิปฏฺฐาภตฺตา พุทฺธโรติ** พุทฺธิ พุทฺธ
โพธิ'ติ ปรียาจฺจนเมตฺ. ตตฺถ ยถา นีลรตฺตคฺคณโยคา นีโล ปโณ, รตฺโต
ปโณ'ติ วุจฺจติ, เอวํ พุทฺธคฺคณโยคา พุทฺธโร'ติ ภาเปตฺ วุตฺตํ. ตโต ปรี **พุทฺ**
ธโรติ เนตํ นามนฺตฺยาหิ อตฺถมณฺคตา อยํ ปณฺณตฺตี'ติ ภาปนตฺถํ วุตฺตํ. ตตฺถ
มิตฺตา สหายา. **อมจฺจา** ภจฺจา. **ภาตี** ปิตฺตปฏฺธิกา. **สาโลหิตา** มาตฺตปฏฺธิกา.
สมณฺหา ปพฺพชฺชูปคฺตา. **พฺราหฺมณฺหา** โภวาทีโน, สมิตฺตปาปาหิตปาปา วา.
เทวตา สกฺกาทโย พฺรหฺมาโน จ. **วิโมกฺขนฺตฺกนฺติ** วิโมกฺโข อรหฺตฺตมคฺโค
วิโมกฺขสฺส อนฺโต อรหฺตฺตผลํ, ตสฺมี วิโมกฺขนฺเต ภวํ วิโมกฺขนฺตฺกํ นามํ.
สพฺพพณฺณภาโว หิ อรหฺตฺตมคฺเคน สีขณฺติ, อรหฺตฺตผลโตทย สีทฺธโร โหติ. ตสฺมา
สพฺพพณฺณภาโว วิโมกฺขนฺเต ภโว โหติ. ตํ เนมิตฺตฺติกมฺปิ นามํ วิโมกฺขนฺเต ภวํ
นาม โหติ. เตน วุตฺตํ **วิโมกฺขนฺตฺกเมตํ** พุทฺธานํ ภควนฺตานนฺ'ติ. **โพธิยา**
มูเล สห สพฺพพณฺณตฺตญาณสฺส ปฏฺฐาภาติ มหาโพธิรฺกฺขมูเล ยถาวุตฺตคฺคณ
สพฺพพณฺณตฺตญาณสฺส ปฏฺฐาเกน สห. **สจฺฉิกา** ปณฺณตฺตฺติ อรหฺตฺตผล-สจฺ
ฉิกิริยา ย สพฺพพณฺณตฺตสจฺฉิกิริยา วา ชาตา ปณฺณตฺติ. **ยทิทํ** พุทฺธโรติ ปณฺณตฺ

ติ. อัย พุณฺณชนโต พุทฺธวิภาวนา. อิโต ปรี วหฺสเสตํ ภารนฺติ ปรีโยสานํ ตตฺถ
ตตฺถ วุตฺตนยตฺตา ยถาปาฬิเมว นียฺยา”ติ.^{๕๓}

เอวญฺจ อปรมฺปิ ปาราชิกกณฺฑวณฺณนายนฺนญฺเจว วิสุทฺธิมคฺคปกรณฺปิ จ วุตฺตนเยน

ทฎฺฐพฺพ :-

“ยํ ปน กิณฺจิ อตฺถิ เณยฺยํ นาม, ตสฺส สพฺพสฺส พุทฺธตฺตา วิโมกฺขนฺติก-
ฌาณวเสน พุทฺโธ. ยสฺมา วา จตฺตาริ สจฺจานิ อตฺตนาปิ พุชฺฌิ, อญฺเฌปี สตฺเต
โพเธสิ, ตสฺมา เอวมาทีหิปี การณฺเห พุทฺโธ. อิมสฺส จตฺถสฺส วิญฺญาปนคฺถํ
พุชฺฌิตา สจฺจานี’ติ พุทฺโธ, โพเธตา ปชายา’ติ พุทฺโธ”ติ.^{๕๔}

เอวณฺตุ ตฎฺฐิกานโย วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺพ :-

“ยํ ปน กิณฺจิตฺติ เอตฺถ ยนฺติ อนิยฺमितวจนฺ, ตถา กิณฺจิตฺติ. ปนาติ วจนา-ลฺง
การมคฺถํ. ตสฺมา ยํ กิณฺจิตฺติ เณยฺยสฺส อนวเสสปริยาทานํ กตํ โหติ. ปนา’ติ วา วิ
เสสคฺถทึปโก นิปาโต. เตन สมฺมาสมฺพุทฺโธ’ติ อิมินา สงฺเขปโต วิตฺถารโต จ
สคฺถ จตฺสจฺจาภิสมฺโพโธ วุตฺโต. พุทฺโธติ ปน อิมินา ตทญฺญสฺสปี เณยฺยสฺส อว
โพโธ. ปรีเมว วา สคฺถ ปฏฺวิเวธฌาณานุกาโว, ปจฺฉิเมว เทสฺนาฌาณานู-
กาโว. ปี’ติ อุปรี วุจฺจมาโน วิเสโส โชติยติ. วิโมกฺขนฺติกฌาณวเสนาติ เอตฺถ
สพฺพโส ปฏฺธิกฺเขหิ วิมฺจจตี’ติ วิโมกฺโข, อคฺคมคฺโค, ตสฺส อนฺโต, อคฺคผลํ,
ตสฺมี ลทฺเธ ลทฺธพฺพโต ตตฺถ ภาวํ วิโมกฺขนฺติกํ, ฌาณํ สพฺพญฺญตฺตญฺญาเนน
สทฺธี สพฺพมฺปิ พุทฺธฌาณํ. เอวํ ปวตฺโตติ เอตฺถ

‘สพฺพญฺญตฺตาย พุทฺโธ, สพฺพทสฺสาวิตาย พุทฺโธ, อนญฺญเนยฺย
ตาย พุทฺโธ, วิสวิตาย พุทฺโธ, จีณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธ, นิรฺูปเลป
สงฺขาเตน พุทฺโธ, เอกนฺตวิตฺตราโค’ติ พุทฺโธ, เอกนฺตวิตฺโตโส’ติ พุทฺ
โธ, เอกนฺต-วิตฺโมโห’ติ พุทฺโธ, เอกนฺตนิกฺกิลโส’ติ พุทฺโธ, เอกาย
นมคฺถํ คโต’ติ พุทฺโธ, เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธ’ติ
พุทฺโธ, อพฺพุทธิ-วิหตฺตตา พุทฺธิปฏฺฐิลาภา พุทฺโธ. พุทฺโธ’ติ เนตํ นาม

^{๕๓} พ.ญ.อ. (บาลี) หน้า ๕-๖, พ.ม.อ. (บาลี) ๑๙๒/๔๔๗-๔๔๙, พ.จ.อ. (บาลี) ๙๗/๘๓, พ.ป.อ.
(บาลี) ๒/๑๖๑-๑๖๒/๙๗-๑๐๐, พ.อ.ป.อ. (บาลี) ๑/๕/๑๑๙-๑๒๐.

^{๕๔} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๑๕, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๔๑/๒๒๘.

มาตรา กตฺ, น ปิตรา กตฺ, น ภাত্রา กตฺ, น ภคินียา กตฺ, น มิตตามจุ
เจหิ กตฺ, น ฉาติ-สาโลหิตะหิ กตฺ, น สมณพราหมณะหิ กตฺ, น เทว
ตาหิ กตฺ, วิโมกฺขนตฺก-เมตฺ พุทฺธานํ ภควนฺตํ โพธิยา มุเล สห
สพฺพญฺตญฺญาณสฺส ปฏฺฐาภา สจฺจิกา ปณฺตติ ยทิตํ พุทฺโธติ

อัย นิทุเทสปาพินโย. ยสฺมา เจตฺถ ตสฺสา ปฏิสมฺภิตาปาพิยา เกโท นตฺถิ, ตสฺมา
ทฺวิสุ เอเคนปิ อตฺถสิทฺธิํ ตสฺส นตฺถิ **ปฏิสมฺภิตานโย** วาติ อนิยฺมคฺโค วาสท
โท วุตฺโต. ตตฺถ ยถา โลเก อวคฺคฺตา อวคฺโคติ วุจฺจติ, เอวํ **พฺพญฺตญฺ**
ญานํ พุทฺโธ สุทฺธกตฺตฺวเสน. ยถา ปณฺณสฺส วาตา ปณฺณสฺสํติ วุจฺจติ,
เอวํ โพเชตา ปชายาติ พุทฺโธ เหตุกตฺตฺวเสน. เหตุอฺตฺถิ เจตฺถ อนฺตฺตฺถิ.
สพฺพญฺตญฺตาย พุทฺโธติ สพฺพมฺมพฺพญฺตญฺตํตาย พุทฺธิยา พุทฺโธติ อตฺถิ.
สพฺพทสฺสวิตฺตํตาย พุทฺโธติ สพฺพมฺมโพชนตํตาย พุทฺธิยา พุทฺโธติ อตฺถิ.
อนนฺตญฺตญฺตํตาย พุทฺโธติ อนนฺตญฺตํ อโพธิโต สยเมว พุทฺธตฺตา พุทฺโธติ อตฺถิ.
วิสฺวิตฺตํตาย พุทฺโธติ นานาคฺคณวิสฺวานโต ปทุมมिव วิกสนฺนฺเจน พุทฺโธติ อตฺถิ.
จีณาสวสฺสงฺขาเตน พุทฺโธติ เอวมาทฺธิ จหิ ปเทหิ จิตฺตสฺสโกจกรมฺมปฺปหานเนน
นิทฺทาภยวิพฺพโธ ปริโส วิย สพฺพกิลเลสนิทฺทาภยวิพฺพธตฺตา พุทฺโธติ วุตฺตํ
โหติ. ตตฺถ สฺสงฺขา สฺสงฺขาทนฺตํติ อตฺถิโต เอกตฺตา **สฺสงฺขาทนฺตํ** วณฺสสฺส โกฏ
จาเสนํติ อตฺถิ. ตณฺหาเลปทิกฺกิลเลปภาเวน **นิรฺูปเลปสฺสงฺขาเตน**.
สวาสนํ สพฺพกิลเลสนํ ปหีนตฺตา เอกนฺตฺวเจเนว วิเสสฺสฺวา **เอกนฺต-วิ**
ตฺราโถติอาทิจ วุตฺตํ. **เอกนฺตนิกฺกิลเลโส**ติ รากโทสโมหาวเสสฺสํ สพฺพกิลเลสํ
นิกฺกิลเลโส. **เอกายนฺมคฺคํ** คโตติ พุทฺโธติ คมนตฺตานํ พุทฺธิอตฺถตฺตา วิย พุทฺธิ-
อตฺถตฺตานมฺปิ คมนตฺตฺตา ลพฺพตฺติํติ **เอกายนฺมคฺคํ** กตฺตฺตา พุทฺโธติ วุจฺจติํติ อตฺ
ถิ. **เอโก** **อนฺตฺตรํ** **สมฺมาสมฺโพธิ** **อภิสมฺพุทฺโธ**ติ พุทฺโธติ น ปเรหิ
พุทฺธตฺตา พุทฺโธ, อถ โข สยเมว **อนฺตฺตรํ** **สมฺมาสมฺโพธิ** **อภิสมฺพุทฺธ**
ตฺตา พุทฺโธติ อตฺถิ. **อพฺพุทฺธิวิพฺพธตฺตา พุทฺธิปฏฺฐาภา พุทฺโธ**ติ พุทฺธิ พุทฺธิ
โพธิํติ อนตฺถนฺตรํ. ตตฺถ ยถา รตฺตคฺคณโยคโต รตฺโต ปญฺเญ, เอวํ พุทฺธ
คฺคณโยคโต พุทฺโธติ ฌาปนคฺคํ วุตฺตํ. คโต ปรี **พุทฺโธ**ติ เนตํ นามนฺตฺวาติ อตฺ

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ถาณุคต่าย ปรณคตี่ติ โพรนตถึ วุตตนุ’ติ เอวเมตถ อิมินาปี การณน
ภควา พุทโธ’ติ เวทิตพุโพ’ติ.^{๕๕}

โส จ พุทธสทตฺโต ยถาวุตตนเยเนว ทฏฺฐพุโพ. ตสฺส ปน เววจนํ อภิธาน-
วณณนาทีสุ^{๕๖} วุตตนเยเนว ทฏฺฐพุพฺ. เอวญเจตถ อตฺตโน ปุตตสฺส ราชุลกุมารสฺส กตปุตตสงก
โห วินยปิฎกเกมหาวคคปาลิยํ วุตตตถนเยเนว ทฏฺฐพุโพ :-

“อถ โข ภควา ราชคเห ยถาภิรณตํ วิหริตฺวา, เยเนว กปิลวตฺถุ, เตเนว จาริกํ
ปฏกามิ. อนุปฺพุเพเนว จาริกํ จรมาโน, เยเนว กปิลวตฺถุ, ตทวสฺริ. ตตร สุทํ ภควา
สกุเกสุ วิหริติ กปิลวตฺถุสมิ นิคโรธาราม. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ
นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวรมาทาย, เยเนว สุทโธทนสฺส สกุสสฺส นิเวสนํ, เตเนวปสงกมิ,
อุปสงกมิตฺวา ปรณคตเต อาสเน นิสิติ. อถ โข ราชุลมาตา เทวี ราชุลํ กุมารํ
เอตทโวจ เอโส เต ราชุล ปิตา. กจฺจสฺส ทายชฺชํ ยาจาสี’ติ. อถ โข ราชุโล
กุมารโ, เยเนว ภควา, เตเนวปสงกมิ, อุปสงกมิตฺวา ภควโต ปฺรโต อฏฺฐาสี สุขา
เต สมณ ฌายา’ติ. อถ โข ภควา อฏฺฐายาสนา ปฏกามิ. อถ โข ราชุโล กุมารโ
ภควนตํ ปิฏฺฐิจิตฺวา ปิฏฺฐิจิตฺวา อนุพนฺธิ ทายชฺชํ เม สมณ เทหิ, ทายชฺชํ เม สมณ
เทหิ’ติ. อถ โข ภควา อายสฺมนตํ สาริปุตฺตํ อามนฺเตสิ เตเนหิ ตฺวํ สาริปุตฺต
ราชุลํ กุมารํ ปพฺพาเซหิ’ติ. กถาหํ ภนฺเต ราชุลํ กุมารํ ปพฺพาเซหิ’ติ. อถ
โข ภควา เอตสฺมิ นิตาเน เอตสฺมิ ปกรณ ฌมฺมิ กถํ กตฺวา ภิกฺขุ อามนฺ
เตสิ อนุชานามิ ภิกฺขเว ตีหิ สรณคมนเห สามณฺเสปพฺพชฺ. เอวญ ปน
ภิกฺขเว ปพฺพาเซตพุโพ, ปจฺมํ เกสมสฺสํ โอหาราเปตฺวา กาสายานิ วตฺถา
นิ อจฺจาทาเปตฺวา เอกํสํ อุตฺตราสงกํ การาเปตฺวา ภิกฺขุณํ ปาเท วน
ทาเปตฺวา อุกกฏิกํ นิสิตาเปตฺวา อณฺชลี ปกฺคณฺหาเปตฺวา เอวํ เทหิ’ติ วตฺตพ
โพ พุทฺธํ สรณํ กจฺจามิ, ฌมฺมํ สรณํ กจฺจามิ, สํมํ สรณํ กจฺจามิ,
ทฺติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ กจฺจามิ, ทฺติยมฺปิ ฌมฺมํ สรณํ กจฺจามิ, ทฺติยมฺปิ สํมํ
สรณํ กจฺจามิ, ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ กจฺจามิ, ตติยมฺปิ ฌมฺมํ สรณํ กจฺจามิ,

^{๕๕} สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๓๖๘-๓๗๐, วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๔๑/๒๙๔-๒๙๖.

^{๕๖} พระมหาสมปอง มุทิโต, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ประยูรวงศ์ปริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐-๑๑.

ตติยมปิ สัม สรรณ คจณามิ'ติ. อนุชานามิ ภิกขเว อิมเหิ ตีหิ สรรณมเนหิ สาม
เนรปพพชช'ติ. อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ราชูลํ กุมารํ ปพพาเชสี'ติ.^{๕๗}

“สตตฺตเม ทิวเส ราชูลมาตา กุมารํ อลงฺกิริตฺวา ภควโต สนฺติกํ เปเสสิ
ปสฺส ตาต เอตํ วิสตีสหสฺสสมณปริวตํ สุวณฺณวณฺณํ พุรหฺมรูปวณฺณํ สมณํ, อยํ
เต ปิตา, เอตสฺส มหฺนตา นิธโย อเหตุํ, ตยสฺส นิภมฺนโต ปญฺจาย น ปสฺสาม,
คจฺจนํ ทายชฺชํ ยาจ อหํ ตาต กุมารโ ฆตฺตํ อสฺสาเปตฺวา จกฺกวดฺตํ ภวิสฺสามิ,
ชเนน เม อตุโธ, ธนํ เม เทหิ, สามิโก หิ ปุตฺโต ปิตุสนฺตกสฺสา'ติ. ราชูลกุมารโ
ภควโต สนฺติกํ คนฺตวาว ปิตุสึเนหํ ปฏฺฐิตํ ราชูลจิตฺโต สุขา เต สมณ นายา'
ติ วตฺวา อณฺณมปิ พหุํ อตฺตโน อนุรูปํ วทฺนโต อญฺจาสึ. ภควา กตฺถตฺต
กิจฺจํ อนุโมทนํ กตฺวา อญฺจายาสนา ปกฺกามิ. กุมารโปิ ทายชฺชํ เม สมณ เทหิ,
ทายชฺชํ เม สมณ เทหิ'ติ ภควนฺตํ อนุพนฺธิ. เตน วุตฺตํ อนุปฺพุเพน จาริกํ จรมา
โน เยน กปฺปิตฺตญฺจ ๔เปฯ ทายชฺชํ เม สมณ เทหิ'ติ. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ
สาริปุตฺตํ อามนฺเตสี'ติ ภควา กุมารํ น นีวตฺตาเปสิ, ปริขโนปิ ภควตา
สทฺธิ คจฺจนนฺตํ นีวตฺเตตฺตํ น วิสหติ. อถ อารามํ คนฺตวาว ยํ อยํ
ปิตุสนฺตกํ ธนํ อิจฺฉติ, ตํ วญฺญานุกตํ สวิจฺจาทกํ, หนฺนทสฺส โพธิมณฺเฑ ปฏฺฐิตุสฺส
สจฺจตฺตวิธํ อริยธฺนํ เทมิ, โลกุตฺตรทายชฺชสฺส นํ สามิกํ กโรมี'ติ อายสฺมนฺตํ
สาริปุตฺตํ อามนฺเตสิ. อามนฺเตตฺวา จ ปนาห เตน หิ ตวํ สาริปุตฺต ราชูลกุมารํ
ปพพาเชสี'ติ. ยสฺมา อยํ ทายชฺชํ ยาจติ, ตสฺมา นํ โลกุตฺตรทายชฺชปฏฺฐิตาภาย
ปพพาเชสี'ติ อตุโธ. อิทานิ ยา สา ภควตา พาราณสียํ ตีหิ สรรณมเนหิ
ปพพชฺชาจ อฺปสมฺปทาจ อนุญญาตา, ตโต ยสฺมา อฺปสมฺปทํ ปฏฺฐิจิปีตฺวา
ครุภาเว จเปตฺวา ฆตฺติจิตฺตญฺจ กมฺเมเนน อฺปสมฺปทา อนุญญาตา, ปพพชฺชา ปน
เนว ปฏฺฐิจิตฺตํ น ปน อนุญญาตา, ตสฺมา อนาคเต ภิกฺขุณํ วิมตฺติ อฺปชฺชชิสฺสติ
อยํ ปพพชฺชา นาม ปุพฺเพ อฺปสมฺปทาสาทิสสา, กีนฺน โข อิทานิปี อฺปสมฺปทา วิย
กมฺมวาจาเยว กตฺตพฺพา, อุทาหุ สรรณมเนหิ'ติ. อิมญจ ปนตฺถํ วิทิตฺวา ภควา
ปฺน ตีหิ สรรณมเนหิ สามเนรปพพชฺชํ อนุชานิตฺถกาโม, ตสฺมา ฐมฺมเสนา
ปติ ตํ ภควโต อชฺฌาสาธํ วิทิตฺวา ภควนฺตํ ปน ปพพชฺชํ อนุชานาเปตฺถ-กาโม

^{๕๗} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๐๕/๑๑๙-๑๒๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔-๑๖๖.

อาห กถาหิ ฌนเต ราชุลกุมาริ ปพพาเซมิ'ติ. อถ โข อายสุมมา สาริปุตโต ราชุลกุมาริ ปพพาเซสิ'ติ กุมารสฺส มหาโมคคัลลานตฺเถโร เกสเสนินฺทิตฺวา กาสายานิ ทตฺวา สรณานิ อทาสิ. มหากสฺสปตฺเถโร โอวาทาจริโย อโหสิ. ยสฺมา ปน อุปชฌายมฺมุลกา ปพพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ, อุปชฌายโฆว ตตฺถ อิสฺสโร น อจริโย, ตสฺมา วุตฺตํ อถ โข อายสุมมา สาริปุตโต ราชุลกุมาริ ปพพาเซสิ'ติ ตพฺพณฺณนโย.^{๕๘}

“พฺรหฺมรูปวณฺณนฺติ พฺรหฺมรูปสฺमानรูปิ. ตยฺยสฺสาติ เต อสฺส. วณฺณานฺตฺนฺติ วณฺณปริยาปนฺนํ. สวิฆาตฺนฺติ ทฺวักขสทิตฺตฺตา สวิฆาตํ, สทฺวักขนฺ'ติ อตฺถโก. สตฺตฺตฺวิธํ อริยธฺมฺนฺติ

‘สทฺธาธฺมํ สิตฺธนํ	หิริโธตฺตปฺปิยํ ฐนํ
สฺสุตฺตฺตฺนญฺจ จาโก จ	ปญฺญา เว สตฺตฺตฺมํ ฐนฺนฺ'ติ ^{๕๙}

เอวํ วุตฺตํ สตฺตฺตฺวิธํ อริยธฺมฺนฺ'ติ ตณฺฏีกานโย.^{๖๐}

โส จ พุทฺธปิตฺรา เอวํ อุกกํสโต สงฺกหํ กโต ราชุลกุมาริ สทฺธาทีสุ อริยธฺมฺนํ จตฺวา โลกุตฺตรธฺมมทายชฺชเมว ปฏฺฐิลกิ. อยฺยหิ อมฺหากํ พุทฺโธ นาม สทฺเพสฺส สมนฺนโส ว. เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ อุปาลิตฺเถเรน ขุทฺทกนิกายเ อปทานปาลียํ วุตฺตฺนเยน ทนฺนจฺพฬํ :-

‘เทวทตฺเต จ วรเก	โจเร อํจฺจุลิมาลเก
ราชุเล ฐนปาเล จ	สทฺเพสฺสํ สมนโก มุนิ.
เอเตสํ ปฏฺฐิโฆ นตฺถิ	ราโคเมสํ น วิชฺชติ
สทฺเพสฺสํ สมนโก พุทฺโธ	วรกสฺสโรสสสฺส จา"ติ. ^{๖๑}

“พุทฺธานํ มชฺชมตฺตํ ทสฺเสนฺโต เทวทตฺเตติอาทิมาน. ตตฺถ วรกวารเกสฺส สทฺเพสฺส สตฺเตสฺส สมนโก สมนฺนโส มุนิ พุทฺธมฺนฺ'ติ อตฺถโก. เอเตสํ ปฏฺฐิโฆ นตฺถิติ เอเตสํ พุทฺธานํ ปฏฺฐิโฆ จณฺทิกุกํ โทสจิตฺตํ นตฺถิ น สํวิชฺชติ. ราโคเมสํ น

^{๕๘} วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๗๓-๗๔, พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๗-๑๐๘, พ.ธ.ป.อ. (บาลี) ๑/๑๑๕.

^{๕๙} อ.จ.ส.ตฺต.ก. (บาลี) ๒๓/๕-๗/๔-๖, อ.จ.ส.ตฺต.ก. (ไทย) ๒๓/๕-๗/๘-๑๓.

^{๖๐} สารตฺต.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๐๕/๓๐๓-๓๐๔.

^{๖๑} พ.ธ.ป. (บาลี) ๑๒/๕๘๕-๕๘๖/๖๘, พ.ธ.ป. (ไทย) ๑๒/๕๘๕-๕๘๖/๘๕.

วิชชิตติ อิมสั พุทธาน ราโคปี รชชน อุลลียน น วิชชติ น อุปลพกติ, ตสฺมา
การณา, วรกสฺส จ โอรัสส จา'ติ สพฺเพสํ สมโก สมจิตฺโต พุทฺโธ โหตี'
ติ สมพฺนโร"ติ ตพฺพณฺณนโย.^{๒๒}

ตสฺมา ตสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปุตุตเปมํ “โส จ สพฺเพสฺส สมฺมานโส สมฺมาสมฺพุทฺ
โธ โยคกฺเขมเนว อริยชนปติฏฺฐาปนวเสน อตฺตโน ปุตุตสฺส ราหุลกุมารสฺส อติสงฺคหมากสิ.
ตสฺสเวว ปน ปุตุตสฺสโก ‘ฉาตตฺถจริยา'ติ^{๒๓} วุจฺจตี”ติ เอวํ ทฏฺฐพฺพ.

๔.๓ สุทฺธโรทนวตฺถุ

อยณฺหิ พุทฺธปีตา สุทฺธโรทโน นาม ราชา สกฺกรณฺจสฺส กปิลวตฺถุปุเร กณฺจนาทเวีย
สทฺธิ สีนฺนุรณฺโณ ราชปฺตฺโต อตฺตโน วยปฺตฺตกาเล สุนฺนทาเทเวีย สทฺธิ เทวทปฺปุเร อธิป
ติสฺส ชนาธิปฺรณฺโณ ราชสีตฺยา สิริมหามายา^{๒๔} สทฺธิ อภิเสกํ ปฏฺธิกิตฺวา สีนฺนุรณฺเณ กาลก
เต ตสฺมี กปิลวตฺถุปุเร สุขุมาลสมฺปนฺนาย สิริมหามายา สทฺธิ สมฺปตฺตี อนุวณฺโต วิหาสิ.^{๒๕}

เอวณฺเจตํ พุทฺธปีตโน สุทฺธโรทนรณฺโณ ปุตุตเปมํ วินยปิฏฺเณ มหาวคฺคปาลิย
ราหุล-วตฺถุสฺมี วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“อถ โข สุทฺธโรทโน สกฺโก, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิต
วา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิตฺติ. เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข สุทฺธโรทโน สก
โก ภควนฺตํ เอตทโวจ ‘เอกาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ วรํ ยาจามิ'ติ. อติกฺกนฺตวรา
โข โคตม ตถาคตา'ติ. ยณฺจ ภนฺเต กปฺปติ, ยณฺจ อนวชฺชน'ติ. ตํ วเทหิ
โคตมา'ติ. ภควติ เม ภนฺเต ปพฺพชิตฺเต อนปฺปกํ ทุกฺขํ อโหสิ, ตถา นนฺเต,
อริมตฺตํ ราหุเล. ปุตุตเปมํ ภนฺเต จวี จินฺนทติ, จวี เจตฺวา จมฺมํ จินฺนทติ,
จมฺมํ เจตฺวา มํสํ จินฺนทติ, มํสํ เจตฺวา นฺหารุํ จินฺนทติ, นฺหารุํ เจตฺวา อญฺ

^{๒๒} พ.ป.อ. (บาลี) ๑/๕๘๕-๕๘๖/๓๕๕.

^{๒๓} พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๒๑/๒๔๓, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๙๙, พ.ป. (บาลี) ๓๑/๑๙๗/๒๓๒-๒๓๓,
พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๙๗/๓๑๘-๓๑๙, ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๒๒, อ.อ.ก.อ. (บาลี) ๑/๑๗๐, ๑๘๗/๘๙, ๑๐๙,
พ.อ.อ. (บาลี) ๗/๙๑, พ.จ.อ. (บาลี) ๑๒๑/๙๗-๙๘, พ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๙๗, ๓๐/๑๖๒, ๓๖๐, ที.ม.กฺก. (บาลี) ๑๗/
๒๔, อ.อ.ก.ก. (บาลี) ๑/๑๗๐/๑๕๗.

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕, ๒๑.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

จี ฉินฺทติ, อฏฺฐิ เณฺวอ อฏฺฐิมิณฺหํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ. สาธุ ฆนฺเต อญฺยา อน
นุญฺญาคํ มาตาปิตุหิ ปุตุตฺตํ น ปพฺพาเชยฺยุณฺ'ติ. อถ โข ภควา สุทฺธโชทโน สกฺกํ ฐม
มียา กถาย สนฺทสฺเสสิ สมหทฺเปสิ สมฺมุตฺเตเชสิ สมฺปหํเสสิ. อถ โข สุทฺธโชทโน สก
โก ภควตา ฐมมียา กถาย สนฺทสฺสโต สมหทฺปิโต สมฺมุตฺเตชิตฺโต สมฺปหํสิตฺโต อฏฺฐ
ยาสนา ภควนฺตํ อภิเวทเตว ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. อถ โข ภควา เอตสฺมี
นินาเน เอตสฺมี ปกรณ ฐมฺมี กถํ กตฺวา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ 'น ภิกฺขเว อนนุญฺญ
าโต มาตาปิตุหิ ปุตุโต ปพฺพาเชตฺพุโป. โย ปพฺพาเชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏฺฐสา"
ติ.^{๖๖}

เอวนตฺตฺตพฺพณฺณนโย วุตฺตนเยน ทฏฺฐพุโป :-

“เอว ‘กุมาริ ปพฺพชิตฺ’ติ สุตฺวา อุปฺปนฺนสํเวเคน หทฺเยน อถ โข
สุทฺธโชทโน สกฺโกติ สพฺพํ วุตฺตพฺพํ. ตตฺถ ยสฺมา อุญฺญาจริยาย ชีวโต ปพฺพ
ชิตฺสส อวิเสเสน ‘วรํ ยาจามิ’ติ วุตฺเต ‘ยาจสฺส’ติ วจฺนํ อุปฺปตฺติรูปํ, น จ
พฺพุธานํ อาจิณฺณํ, ตสฺมา ‘อติฏฺกนฺตฺวรา โข โคตม ตถาคตา’ติ วุตฺตํ.
ยญฺจ ฆนฺเต กปฺปติ, ยญฺจ อนวชฺชนฺติ ยํ ตุมฺหากญฺเจว ทาตุํ กปฺปติ,
อนวชฺชญฺจ โหติ, มม จ สมฺปฏฺิจฺจนปจฺจยา วิญฺญูหิ น ทรหิตพฺพํ, ตํ ยาจามิ’ติ
อตุโธ. ตถา นนฺเต อธิมตฺตํ ราหุเลติ ยถา กิร โพธิสฺสตฺตํ, เอวํ นนฺตมฺปิ
ราหุลมฺปิ มงฺกลทิวเส เนมิตฺตกา ‘จกฺกวตฺติ ภาวสฺสตี’ติ พฺยากริสุ. อถ ราช
‘ปุตฺตสฺส จกฺกวตฺติสิริ ปสฺสิสฺสามิ’ติ อุตฺสาหชาโต ภควโต ปพฺพชฺชาย มหนฺตํ
อิจฺฉาวิฆาตํ ปาปฺณิ. ตโต ‘นนฺตสฺส จกฺกวตฺติสิริ ปสฺสิสฺสามิ’ติ อุตฺสาห
ชนฺติ, ตมฺปิ ภควา ปพฺพาเชสิ. อติ ตมฺปิ ทุกฺขํ อธิวเสตฺวา ‘อิทานิ ราหุลสฺส
จกฺกวตฺติสิริ ปสฺสิสฺสามิ’ติ อุตฺสาห ชนฺติ, ตมฺปิ ภควา ปพฺพาเชสิ. เตนฺสส
‘อิทานิ กุลวํโสปี ปจฺฉินฺโน, กุโต จกฺกวตฺติสิริ’ติ อธิกตฺรํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺช.
เตน วุตฺตํ ‘ตถา นนฺเต อธิมตฺตํ ราหุเลติ. รมฺโฆ ปน อิตฺโต ปจฺฉา
อนาคามีผลปฺปตฺติเวทิตพฺพา.

สาธุ ฆนฺเต อญฺยาติ อิทํ กสฺมา อาห, โส กิร จินฺเตสิ ‘ชตฺร หิ
นาม อหฺมปิ พุทฺธมามโก ฐมฺมามโก สํมามโก สมานอ อตฺตโน ปิยตฺรปฺตฺเต

^{๖๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๐๕/๑๒๐-๑๒๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๖-๑๖๗.

ปพฺพชาชียมานเณ ฌาติวิโยคทุกุขํ อธิวาเสตุํ น สกฺโกมิ, อญฺเณ ชนา ปุตุต-
นตฺตเกสุ ปพฺพชาชิตฺเตสุ กถํ อธิวาเสตฺตสนฺติ, ตสฺมา อญฺเณสมฺปิ ตาว เอรูปํ
ทุกุขํ มา อโหสิ'ติ อาห. ภควา 'สาสเน นิยุยานิกการณํ ราชา วทตี'ติ ฐมฺมกถํ
กตฺวา น ภิกฺขเว อนนฺตญฺฉาโต มาตาปิตฺตฺวํ ปุตุโต ปพฺพชาเชตฺตพฺโพติ ลิกฺก
ชาปทํ ปณฺญาเปสิ.

ตตฺถ มาตาปิตฺตฺวํ ฌนนิชนเก สนฺธาย วุตฺตํ. สเจ เทว อตฺถิ,
เทวปํ อาปฺจุจิตฺตพฺพา. สเจ ปิตา มโต มาตา วา, โย ชีวติ, โส อาปฺจุจิตฺตพฺโ.
ปพฺพชิตาปํ อาปฺจุจิตฺตพฺพา. อาปฺจุจณฺเตน สยํ วา กนฺตฺวา อาปฺจุจิตฺตพฺพํ อญฺโ
วา เปเสตฺตพฺโ, โส เอว วา เปเสตฺตพฺโ 'กจฺจ มาตาปิตโร อาปฺจุจิตฺตฺวา เอหิ'ติ.
สเจ 'อนนฺตญฺฉาโตมฺหิ'ติ วทติ, สทฺทหนฺเตน ปพฺพชาเชตฺตพฺโ. ปิตา สยํ ปพฺพชิตฺ
ปุตุตฺตมฺปิ ปพฺพชาเชตฺตกาโม โหติ, มาตโร อาปฺจุจิตฺตฺวาว ปพฺพชาเชตฺ. มาตา วา ธีตรํ
ปพฺพชาเชตฺตกาโม, ปิตโร อาปฺจุจิตฺตฺวาว ปพฺพชาเชตฺ. ปิตา ปุตุตฺตทาเรน อนตฺถิโก
ปลาโย, มาตา 'อิมํ ปพฺพชาเชตฺ'ติ ปุตุตฺตํ ภิกฺขุณฺํ เทติ, 'ปิตาสฺส กุหิณฺ'ติ
วุตฺเต 'จิตฺตเกพฺปิยํ กิฬิตฺตํ ปลาโต'ติ วทติ, ตํ ปพฺพชาเชตฺตํ วฏฺฏติ. มาตา เกณจิ ปุ
ริเสน สทฺธิํ ปลาตา โหติ, ปิตา ปน 'ปพฺพชาเชตฺ'ติ เทติ, เอตฺถาปิ เอเสว นโย.
ปิตา วิปฺปวฺตุโธ โหติ, มาตา ปุตุตฺตํ 'ปพฺพชาเชตฺ'ติ อนฺุชานาติ, 'ปิตาสฺส กุหิณฺ'
ติ วุตฺเต 'กี ทุมฺหากํ ปิตรา, อหํ ชานิสฺสสามิ'ติ วทติ, ปพฺพชาเชตฺตํ วฏฺฏติ'ติ กุ
รฺนฺทียํ วุตฺตํ.

มาตาปิตโร มตา, ทารโก จูพฺมาตาทีนํ สนฺติเก สํวทุโธ, ตสฺมี
ปพฺพชาชียมานเณ ตํ นิสฺสาย ฌาตกา กลหํ วา กโรนฺติ จิยฺยนฺติ วา, ตสฺมา วิ
วาทุปฺเจทนตฺถิ อาปฺจุจิตฺตฺวาว ปพฺพชาเชตฺตพฺโ. อนาปฺจุจนา ปพฺพชาเชตฺตสฺส
ปน อาปตฺติ นตฺถิ. ทรรกาเล คเหตฺวา โปสนกา มาตาปิตโร นาม โหณฺติ, เต
สุปิ เอเสว นโย. ปุตุโต อตฺตนาํ นิสฺสาย ชีวติ, น มาตาปิตโร. สเจปิ
ราชา โหติ, อาปฺจุจิตฺตฺวาว ปพฺพชาเชตฺตพฺโ. มาตาปิตฺตฺวํ อนนฺตญฺฉาโต ปพฺพ
ชิตฺตฺวา ปน วิพฺภมฺติ, สเจปิ สตฺกฺขตฺตํ ปพฺพชิตฺตฺวา วิพฺภมฺติ, อากตาคตกาเล
ปนปฺปนํ อาปฺจุจิตฺตฺวาว ปพฺพชาเชตฺตพฺโ. สเจ เอวํ วทณฺติ 'อัย วิพฺภมิตฺตฺวา
เคหํ อากโต อมฺหากํ กมฺมํ น กโรติ, ปพฺพชิตฺตฺวา ทุมฺหากํ วุตฺตํ น ปุเร
ติ, นตฺถิ อิมสฺสอาปฺจุจณฺนิกิจฺจํ, อากตาคตํ ปพฺพชาเชตฺตฺวา'ติ, เอวํ นิสฺสญฺจ

ปน อนาปุจฉาปี ปพพาเขตต์ ฎฎติ.

โยปี ทหกรเลเยว ‘อัย คุมหากั ทินโน, ยทา อิจฺฉ, ตทา ปพพาชยยาถา’ติ เอว ทินโน โหติ, โสปี อาคตาคโต ปน อนาปุจฉา ปพพาเขตต์. ย ปน ทหกรเลเยว ‘อิม ฆนเต ปพพาชยยาถา’ติ อนุชานิตฺวา ปจฺฉา วุฑฺฒิปฺปุตฺตกาเล นานุชานนฺติ, อัย น อนาปุจฉา ปพพาเขตต์. เอโก มาตาปิตุหิ สหฺมึ ฆนฺตฺติว ‘ปพพาชถ มนฺ’ติ อาคจฺฉติ, ‘อานุจฺฉิตฺวา เอหิ’ติ จ วุตฺโต ‘นาหํ คจฺฉามิ, สเจ มํ น ปพพาชถ, วิหารํ วา ฌาเปมิ, สตุเถน วา คุมเห ปหรามิ, คุมหากั ฌาตคอุปฏฺฐากานํ วา อารามจฺเจตนาทีหิ อนตฺถํ อุปฺปาเทมิ, รุกฺขา วา ปตฺติว มรามี, โจรมชฺฉํ วา ปวิสํมิ, เทสฺนตฺรํ วา คจฺฉามิ’ติ วทติ, ตํ ชีวิตฺสฺเสว รุกฺขณตฺถาย ปพพาเขตต์ ฎฎติ. สเจ ปนสฺส มาตาปิตโร อาคจฺฉว ‘กสฺมา อุมหากั ปุตฺตํ ปพพาชยฺยิตฺวา’ติ วทนฺติ, เตสํ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘rukṣaṇatthayaṃ nāṃ pappasayyā’ti, pappasayyāṃ kumhe pūṭṭhena’ti vuttapapa. ‘rukṣaṇatthayaṃ nāṃ pappasayyā’ti aruḥhitvā paṇaṃ huttapaṭṭhaṃ mūḍḍanāṃ pappasayyāṃ ฎฎติเยว.

เอโกปี วิเทสํ คจฺฉว ปพพชฺชํ ยาจติ, อานุจฺฉิตฺวา เจ คโต, ปพพาเขตต์. โน เจ ทหกริกฺขุ เปสฺสว อานุจฺฉาเปตฺวา ปพพาเขตต์, อติทฺรณเจ โหติ, ปพพาเขตต์วปี ภิกฺขุหิ สหฺมึ เปสฺสว ทสฺเสตฺถ ฎฎติ. กุรุณฺทียํ ปน วุตฺตํ ‘สเจ ทฺรํ โหติ มคฺโค จ มหาฆนฺตาโร, ‘คจฺฉว อานุจฺฉิตฺวา’ติ ปพพาเขตต์ ฎฎติ. สเจ ปน มาตาปิตูนํ พหุ ปุตฺตา โหนฺติ, เอวญจ วทนฺติ ‘ฆนเต เอเตสํ ทารกานํ ยํ อิจฺฉ, ตํ ปพพาชยยาถา’ติ. ทารเก วิมฺสิตฺวา ยํ อิจฺฉ, โส ปพพาเขตต์. สเจปี สกเถน กุเถน วา คามเนน วา อนุญฺญาตํ โหติ ‘ฆนเต อิมสฺมिํ กุเถ วา คามเนน วา ยํ อิจฺฉ, ตํ ปพพาชยยาถา’ติ. ยํ อิจฺฉ, โส ปพพาเขตต์”ติ.^{๒๗}

“ปุตฺตติเนโห อุปฺปชฺชมาโน สกตฺสรีรํ โขเกตฺวา อญฺจิมิณฺขํ อาหจฺจ ติฏฺฐตี’ติ อาห ปุตฺตเปมํ ฆนเต ๔เป๔ อญฺจิมิณฺขํ อาหจฺจ ติฏฺฐตี’ติ. ปุตฺตติเนโห หิ พลวภาวโต สหฺชาติปิตฺติเวคฺสฺส สวิปฺพารตฺยา ตํสมฺมจฺฉานรูปชฺชเมหิ

^{๒๗} วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๗๔-๗๕.

พรรณวเสน สกลสรีร์ อาโลเพตวา อฏฺฐิมิณฺหํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ. ยตฺร หิ นามาทิ โย
นาม. เสสเมตฺถ อุตฺตตานเมว”ติ ตฎฺฐีกานโย.^{๒๔}

ตสฺมา ตสฺส สฺพุทฺโธทฺถนรณโย ปุตฺตเปมํ “สฺพุทฺโธทฺถโน จ สกฺโก ‘เนมิตฺตกา กิร
โพธิสฺสทํ มงฺกลกทิวเส ‘จกฺกวตฺติ ภาวิสฺสตี’ติ พฺยากริสุ’ติ จินฺเตตฺวา ‘ตสฺเสว จกฺกวตฺติสิริ ปสฺ
สิสฺสามิ’ติ ปุตฺตติเนหํ ชเนสิ, โส ปน ภกฺวโต ปพฺพชฺชาย มหนฺตํ อิจฺฉาวิมาตํ ปาปฺณิ. เตเนว
ตสฺส ทุกฺขํ อนปฺปกํ อโหสิ. ตสฺมา เอวํ เอตทโวจ ‘ปุตฺตเปมํ ภนฺเต จวี จินฺทติ, จวี เจตฺวา
จมฺมํ จินฺทติ, จมฺมํ เจตฺวา มํสํ จินฺทติ, มํสํ เจตฺวา นฺหารุํ จินฺทติ, นฺหารุํ เจตฺวา อฏฺฐิ จินฺทติ,
อฏฺฐิ เจตฺวา อฏฺฐิมิณฺหํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ”ติ เอวํ ทฎฺฐพฺพ.

๔.๔ พิมพิสารวตฺถุ

เอวณฺจ ตสฺส มาคฺชสฺส เสนิยสฺส พิมพิสารรณโย ปุตฺตเปมํ สีสกฺขนฺธวคฺค-
วณฺณนาทิสฺส สาฏฺจกถาฎฺฐีกาสฺส วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺพ :-

“ตสฺมี กิร กุจฺฉิกเต เทวียา เอวรูป โทหโพ อุปฺปชฺชิ ‘อโห วตฺถาหํ รณโย
ทกฺขิณพาทุโลหิตํ ปิเวยฺยน’ติ, สา ‘ภาริเย จาเน โทหโพ อุปฺปนฺโน, น สกฺกา
กสฺสจि อาโรเจตฺน’ติ ตํ กเถตุํ อสฺสโกณฺตี กิสา ทพฺพพณฺณา อโหสิ. ตํ ราชา ปุจฺฉิ
‘ภทฺเท ตฺยหํ อตฺตภาโว น ปกตฺวิณฺโณ, กิ การณฺน’ติ. มา ปุจฺฉิ มหาราชา’ติ.
ภทฺเท ตวํ อตฺตโน อชฺฌาสยํ มยฺหํ ออกเถนตี กสฺส กเถสฺสตี’ติ ตถาตถา
นิพนฺธิตฺวา กถาเปสิ. สุตฺวา จ ‘พาลเถ กิ เอตฺถ ตฺยหํ ภาริยสณฺณา อโหสิ’ติ
เวชฺชํ ปกฺโกสาเปตฺวา สฺวณฺณสฺสตฺถเกน พาทุํ ฝาลาเปตฺวา สฺวณฺณ-สรเกน
โลหิตํ คเหตฺวา อุทเกน สมฺภินฺทิตฺวา ปาเยสิ. เนมิตฺตกา ตํ สุตฺวา ‘เอส คพฺโภ
रणโย สตฺตฺ ภาวิสฺสตี, อิมินา ราชา ฬยฺมิสฺสตี’ติ พฺยากริสุ. เทวี่ สุตฺวา ‘มยฺหํ
กิร กุจฺฉิโต นิภฺขนฺโต ราชานํ มาเรสฺสตี’ติ คพฺภํ ปาเตตฺถกามา อูยฺยานํ คนฺตฺวา
กุจฺฉิ มทฺทาเปสิ, คพฺโภ น ปตฺติ. สา ปุณฺนปฺปนํ คนฺตฺวา ตเถว กาเรสิ. ราชา
‘กิมตฺถํ อยํ อภินฺทํ อูยฺยานํ จจฺฉตี’ติ ปรีวิมฺสนฺโต ตํ การณํ สุตฺวา ‘ภทฺเท ตว
กุจฺฉิยํ ปุตฺโต’ติ วา ธีตา’ติ วา น ปญฺญาเขตฺติ, อตฺตโน นิพฺพตฺตทารกํ เอวม
กาสิ’ติ มหาอคฺคณฺราสีปิ โน ชมฺพฺพิปตฺเต อาวภิวิสฺสตี, มา ตวํ เอวํ กโรหิ’ติ นิ

^{๒๔} สารตฺถ.ฎฺฐีกา (บาลี) ๓/๑๐๕/๓๐๔.

วาเรตฺวา อารกฺขํ อทาสี. สว คพฺพวฏฺฏจฺฉานกาเล ‘มาเรตฺตสํมิตฺติ’ จินฺตเตสิ. ตทาปิ อารกฺขมนุสฺสา ทารกํ อปฺนยีสฺสุ. อถาปเรน สมฺเยน วุฑฺฒิปฺปตฺตํ กุมารํ เทวีย ทสฺเสตฺถ. สว ตํ ทิสฺวา ว ปฺตฺตติเนหํ อุปฺปาเทสิ, เตน นํ มาเรตฺตํ นาตฺถกฺขิ. ราชปิ อนุกฺกเมว ปฺตฺตตฺส โอปรชฺชมาทาสี”ติ.^{๖๙}

“ภาริเยติ ครุเก, อณฺเวยสํ อสฺสกุณฺเณเย วา. สุวณฺณสตฺถเกนาติ สุวณฺณมเยน สตฺถเกน. อโยมยณฺหิ รณฺโณ สรีรํ อุปเนตฺตํ อยฺยตฺตณฺ’ติ วทติ. สุวณฺณสตฺถเกนาติ วา สุวณฺณปริกฺขเตน สตฺถเกน. พาทู ฆาตาเปตฺวาติ สิ ราชวเสน พาทู ฆาตาเปตฺวา. อุทเกน สมฺภินฺทิตฺวา ปายสิ เกวลสฺส โลหิตสฺส คพฺพกนิตฺติยา พุชฺชชฺรภาวโต”ติ ตถฺฐิกิ. ^{๗๐}

เอวณฺจ ตสฺส มาตฺตสฺส เสนียสฺส พิมฺพิสารถฺตสฺส ปวตฺติ จูฬวคฺคปาลิยํ สัมเมทก-
ชนฺธเก อชาตสตฺตกุมารวตฺตสฺสมี วุตฺตณฺเยน ทฏฺฐพพา :-

“อถ โข เทวทตฺโต, เยว อชาตสตฺตํ กุมารโ, เตนฺอุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา อชาตสตฺตํ กุมารํ เอตทโวจ ‘ปฺพุเพ โข กุมาร มนุสฺสา ทิฆายุกา, เอตฺรหิ อุปฺปายุกา. จณฺํ โข ปณฺตํ วิชฺชติ, ยํ ตฺวํ กุมารโ ว สฺมาโน กาลํ กรียฺยาสี, เตนหิ ตฺวํ กุมารปิตฺรํ หนฺตฺวาราชโหหิ, อหํ ภควนฺตํ หนฺตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสํ’ติ.

อถ โข อชาตสตฺตํ กุมารโ ‘อโยโย โข เทวทตฺโต มหิตฺธิโก มหานุภา โว, ชาเนยฺยาปิ อโยโย เทวทตฺโต’ติ อูรฺยา ปิตฺถณิกํ พนฺธิตฺวา ทิฆา ทิวสฺสํ กิโต อุพฺพิคฺโค อุตฺตสฺสํ อุตฺตสฺสํ สหสา อนฺเตปฺรํ ปาวิสฺสิ. อทฺทสาสุ โข อนฺเตปฺเร อุปจารกา มหามตฺตา อชาตสตฺตํ กุมารํ ทิฆา ทิวสฺสํ กิตํ อุพฺพิคฺคํ อุตฺตสฺสํ อุตฺตสฺสํ สหสา อนฺเตปฺรํ ปวิสฺสนฺตํ, ทิสฺวาน อคฺคเหตฺถ. เต วิจินฺนตา อูรฺยา ปิตฺถณิกํ พทฺธํ ทิสฺวาน อชาตสตฺตํ กุมารํ เอตทโวจ ‘กิตํ กุมารกตฺต-กาโมสฺสิ’ติ. ปิตฺรมหิ หนฺตฺกาโม’ติ. เกนาสิ อุตฺตสาหิโต’ติ. อโยเยน เทวทตฺเตนา’ติ. เอกจฺเจ มหามตฺตา เอวํ มตฺตี อํกํสุ ‘กุมารโ จ หนฺตฺพุโธ เทวทตฺโต จ, สพฺเพ จ ภิกฺขุ หนฺตฺพุพพา’ติ. เอกจฺเจ มหามตฺตา เอวํ มตฺตี อํกํสุ ‘น ภิกฺขุ

^{๖๙} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๒๓, สารตฺถ.ฐิกิ (บาลี) ๑/๖๕-๗๐.

^{๗๐} ที.สี.ฐิกิ (บาลี) ๑๕๐/๒๕๖.

หนุตพพา, น ภิกขุ กิณจิ อปรชฌนติ, กุมารโ จ หนุตพุโพ เทวทตโต จา'ติ.
เอกจุเจ มหามตดา เอว มดี อักสุ 'น กุมารโ จ หนุตพุโพ น เทวทตโต, น
ภิกขุ หนุตพพา, ญโ อาโรเจตพพ, ขลา ราชา วกขติ, ตถา กริสสามา'ติ.

อด โข เต มหามตดา อชาตตตตุ กุมาร อาทาย, เยน ราชา มากโร เส
นิโย พิมพิสารโ, เตนุสสงกมีสุ, อุปสงกมิตวา ญโ มาตสสุต เสนียสสุ
พิมพิสารสสุ เอตมตตุ อาโรเจตุ. ถถ ภาณ มหามตเตหิ มติ กตา'ติ. เอกจุเจ เทว
มหามตดา เอว มดี อักสุ 'กุมารโ จ หนุตพุโพ เทวทตโต จ, สพเพ จ ภิกขุ
หนุตพพา'ติ. เอกจุเจ มหามตดา เอว มดี อักสุ 'น ภิกขุ หนุตพพา, น ภิกขุ
กิณจิ อปรชฌนติ, กุมารโ จ หนุตพุโพ เทวทตโต จา'ติ. เอกจุเจ มหามตดา
เอว มดี อักสุ 'น กุมารโ จ หนุตพุโพ น เทวทตโต, น ภิกขุ หนุตพพา, ญโ
อาโรเจตพพ, ขลา ราชา วกขติ, ตถา กริสสามา'ติ. ถิ ภาณ กริสสุติ พุทโธ วา
ธมโม วา สโธ วา, นนุ ภควตา ปฏิกัจเจว เทวทตโต ราชคเห ปกาสาปีโต
'ปุพเพ เทวทตตสสุ อญญา ปกติ อโหสิ, อิทานิ อญญา ปกติ, ยัม เทวทตโต
กรเยย กาเยน วาจา, น เตน พุทโธ วา ธมโม วา สโธ วา ทฏฐพโพ,
เทวทตโต ว เตน ทฏฐพโพ'ติ. ตตถ เย เต มหามตดา เอว มดี อักสุ 'กุมารโ จ
หนุตพุโพ เทวทตโต จ, สพเพ จ ภิกขุ หนุตพพา'ติ. เต อญฺเฐน อกาสิ. เย เต
มหามตดาเอว มดี อักสุ 'น ภิกขุ หนุตพพา, น ภิกขุ กิณจิ อปรชฌนติ,
กุมารโ จ หนุตพุโพ เทวทตโต จา'ติ. เต นิเ จาเน จเปสิ. เย เต
มหามตดา เอว มดี อักสุ 'น กุมารโ จ หนุตพุโพ, น เทวทตโต, น ภิกขุ
หนุตพพา, ญโ อาโรเจตพพ, ขลา ราชา วกขติ, ตถา กริสสามา'ติ.
เต อญฺเฐน จาเน จเปสิ. อด โข ราชา มากโร เสนियो พิมพิสารโ อชาตตตตุ
กุมารเ อตทโวจ 'กิสฺส มํ ตวํ กุมาร หนตุกาโมสิ'ติ. รชเชนมฺหิ เทว อตฺถิโก'ติ.
สเจ โข ตวํ กุมาร รชเชน อตฺถิโก, เอตํ เต รชชน'ติ อชาตตตตสสุ กุมารสสุ
รชชํ นิยุยาเทสิ"ติ.^{๗๑}

ตสฺมา ตสฺส มาตสฺส เสนียสฺส พิมพิสารญโ ปุตเตเปมํ "โส จ ราชามา
โ เสนियो พิมพิสารโ เทวียา โทหเพ 'อโห วตาคํ ญโ ทกฺขิณพาลุโลหิตํ ปิเวยฺยน'ติ เอวํ

^{๗๑} วิ.จุ. (บาลี) ๓/๓๓๕/๑๒๓-๑๒๘, วิ.จุ. (ไทย) ๓/๓๓๕/๑๘๕-๑๘๖.

๔.๕ อนาคตத்துว่าத்து

“อถกสุมิ สมเย เทวทโต รัโหโต จินเตสิ ‘สาริปุตตสส ปริสา
มหา, โมกคตฺถานสฺส ปริสา มหา, กสฺสปสฺส ปริสา จ มหา’ติ เอวมิเม วิสุํ วิสุํ
ธฺรฺรา, อหฺมปิ เอกํ ธฺรฺรํ นีหฺรามี’ติ. โส ‘น สกฺกา วินา ลาภเณ ปริสํ อุปฺปาเทตฺถ,
หฺนฺทาหํ ลากํ นิพฺพตฺเตมิ’ติ จินฺเตตฺวา ขนฺธเก อากตฺนเณน อชาตสฺสคฺคํ กุมารํ
อิทธิปาฏิหาริเณน ปสาเทตฺวา สายํ ปาตํ ปณฺจหิ รตสฺสเดหิ อุปฺภฺจฺจํ อากจฺจนฺตํ
อติวิสฺสฏฺฐํ ฉตฺวา เอกทิวสํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ ‘ปฺพุเพ โข กุมาร มนุสฺสา
ทีมายูกา, เอตฺรหิ อปฺปายูกา, เตนหิ ตวํ กุมาร ปิตฺรํ หนฺตฺวา ราชา โหหิ, อหํ
ภควนฺตํ หนฺตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสามิ’ติ กุมารํ ปิตํ วเช อวยโยเชติ.

โส ‘อโย โท ทวโต มหานาโว, เอสส อวิทฺ นาม นตฺถิ’ติ อรฺยา
โปตฺถนํ พนฺธิว ทิวาทิสฺส ภีโต อพฺพิโค อสฺสงฺกิ อุตฺรฺสโต อนฺเต
ปรํ วิสิตฺวา วุตฺตปฺปการํ วิปฺปการํ อกาสิ. อถ นํ อมจฺจา กเหตุว อนฺยณฺชิต

๗๓ **พ.ร.บ. (ป.ร.) ๑/๒๕๐/๒๕๓.**

วา ‘กุมารโ จ หนุตพุโพ, เทวตโต จ สพุเพ จ ภิกขุ หนุตพุพา’ติ
สมมุนตยิตวา ‘รณโธ อาณาวเสน กริสสามา’ติ รณโธ อาโรเจตุ.

ราชา เย อมจจา มาเรตุกามา อเหตุ, เตส จานนุตรานิ อจฺฉินฺทิตฺวา, เย น
มาเรตุกามา, เต อจฺเจตุ จานนุ จเปตฺวา กุมารํ ปุจฺฉิ ‘กิสฺส ปน ตวํ กุมาร มํ
มาเรตุกาโมสฺสี’ติ ? ‘รัชเชนฺมฺหิ เทว อตฺถโก’ติ. ราชา ตสฺส รัชชํ อทาสี.

โส ‘มยฺหํ มโนโรธ นิปฺพนฺโน’ติ เทวตตสฺส อาโรเจสิ. ตโต นํ โส
อาห ‘ตวํ สิงฺคาลํ อนุโต กริตฺวา เกริปริโยนทุสปฺริโส วีย ‘สุกฺกิจการิมฺหิ’ติ มณ
ณสี, กติปาเหเนว เต ปิตา ตยา กตํ อวามํ จินฺเตตฺวา สยเมว ราชา ภวิสฺส’ติ.
อถ ภูเต กิ กโรมี’ติ ? มุลมจฺจํ มาเตหิ’ติ. นนฺ ภูเต มยฺหํ ปิตา น สตฺถวชฺโณ
ติ ? อาหารุปฺเจเทน นํ มาเรหิ’ติ. โส ปิตํ ตาปนเคเห ปกฺขิปาเปสิ. ตาปนเค
หํ นาม กมฺมกรรมตฺถาย กตํ ฐมฺมํ. ‘มม มาตฺรํ จเปตฺวา อณฺณสฺส ทญฺฺ
มา เทธา’ติ อาห. เทวํ สุวณฺณสเรภ ภตฺตํ ปกฺขิปิตฺวา อจฺฉนฺเณนาทาย ปวิสฺติ.
ราชา ตํ ภูณฺชิตฺวา ยาเปติ. โส ‘มยฺหํ ปิตา กถํ ยาเปตี’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ
ปวตฺตี สุตฺวา ‘มยฺหํ มาตุ อจฺฉนฺคํ กตฺวา ปวิสฺตุํ มา เทธา’ติ อาห. ตโต
ปฏฺจาย เทวํ โมพฺยํ ปกฺขิปิตฺวา ปวิสฺติ. ตมฺปิ สุตฺวา ‘โมพฺยํ พนฺธิตฺวา ปวิสฺตุํ มา
เทธา’ติ. ตโต สุวณฺณปาทุกาสุ ภตฺตํ จเปตฺวา ปิตฺหิตฺวา ปาทุกา อารุหฺ ปวิสฺติ.
ราชา เตน ยาเปติ. ปุณ ‘กถํ ยาเปตี’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ‘ปาทุกา อารุห
ปวิสฺตุมฺปิ มา เทธา’ติ อาห. ตโต ปฏฺจาย เทวํ คนฺโธทเกน นฺหายิตฺวา
สรีรํ จตฺตมฺฐเรน มกฺขเขตฺวา ปารุปิตฺวา ปวิสฺติ. ราชา ตสฺสา สรีรํ เลหิตฺวา
ยาเปติ. ปุณ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตี สุตฺวา ‘อิโต ปฏฺจาย มยฺหํ มาตุ ปเวสนํ นิ
วาเรธา’ติ อาห. เทวํ ทวารมฺฐเล จตฺวา ‘สามี พิมฺพิสฺสเร เอตํ ทหฺรกาเล มาเรตฺวํ น
อทาสี, อตฺตโน สตฺถํ อตฺตนา ว โปเสสิ, อิหํ ปน ทานิ เต ปจฺฉิมทสฺสนํ, นาหํ
อิโต ปฏฺจาย ตมฺเห ปสฺสิตฺวํ ลภามิ, สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ, ขมถ เทวา’
ติ โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา นีวตฺติ.

ตโต ปฏฺจาย รณโธ อาหาโร นตฺถิ. ราชา มกฺกผลสุเขน จงฺกเมน
ยาเปติ. อติวียสฺส อตฺตภาโว วิโรจติ. โส ‘กถํ เม ภณฺเ ปิตา ยาเปตี’ติ
ปุจฺฉิตฺวา ‘จงฺกเมน เทว ยาเปติ, อติวีย จสฺส อตฺตภาโว วิโรจตี’ติ สุตฺวา
‘จงฺกเมนฺทานิสฺส หาเรตฺตาสามี’ติ จินฺเตตฺวา ‘มยฺหํ ปิตุ ปาเท ชฺเรน ผาเลตฺวา โลณ

เตเลน มกุเขตฺวา ขทิงฺคารเหหิ วิตฺตจฺเจตฺติ ปจฺฉา’ติ นฺหาปิตฺเต เปสฺเสติ. ราชฺชา เต
ทิสฺวา ‘นฺน มยฺหํ ปุตุโต เกนจิ สณฺณตฺโต ภวิสฺสติ, อิมํ มม มสฺส-
กรรมตฺถายาคตา’ติ จินฺเตสฺสิ. เต คณฺดฺวา วณฺทิตฺวา อฏฺฐสฺสุ. กสฺมา อากตฺตฺตา’ติ จ
ปฺปุจฺจา ตํ สาสนํ อาริเจสฺสุ. ‘ตุมฺหากํ รมฺโห มนํ กโรธฺวา’ติ จ วุตฺตา ‘นิ
สิทฺท เทวฺวา’ติ วตฺวา จ ราชานํ วณฺทิตฺวา ‘เทว มยฺ รมฺโห อาณํ กโรม,
มา อมฺหากํ กุชฺฌิตฺถ, นยิทํ ตุมฺหาทิสานํ ฌมฺมราชฺชนํ อนุจฺจนฺวิกฺกนฺ’ติ วตฺวา
วามหตฺถเณน โคปฺพเก กเหตฺวา ทกฺขิณหตฺถเณน ขุริ คเหตฺวา ปาทตฺลานิ ผาเลตฺวา
โลณฺเตเลน มกุเขตฺวา ขทิงฺคารเหหิ วิตฺตจฺเจตฺติ ปจฺฉิ. ราชฺชา กิร ปุพฺเพ เจ
ติยฺงคเณ สอุปฺปาหโน อคฺมาสิ, นิสฺสชฺชนตฺถาย ปณฺณตฺตกฺกุสฺสารกฺกจ อโรเตหิ
ปาเทหิ อกฺกมิ, ตสฺสา ยํ นิสฺสสนฺโท’ติ วทฺนฺติ. รมฺโห พลวเวทนา อุปฺปนฺ
นา. โส ‘อโห พุทฺโธ, อโห ฌมฺโห, อโห สํโฆ’ติ อนุตฺตรนฺโตเยว เจ
ติยฺงคเณ จิตฺตมาลา วิย มิลายิตฺวา จาตุมหาราชิกเทวโลเก เวสฺสวณฺตสฺส
ปริจารโก ชนวสโก นาม ยกฺโข หุตฺวา นิพฺพุตฺติ.

ตํ ทิวสเมว อชาตสตฺตสฺส ปุตุโต ชาโต, ปุตุตสฺส ชาตภาวญฺจ
ปีตุ-มตภาวญฺจ นิเวเทตฺถํ เทว เลขา เอกกฺขณเยว อคฺตา. อมฺจฺจา ‘ปจฺม
ปุตุตสฺส ชาตภาวํ อาริเจสฺสามา’ติ ตํ เลขํ รมฺโห หตฺถे จเปสฺสุ. รมฺโห
ตํขณฺณเยว ปุตุตฺตสิเนโห อุปฺปชฺชิตฺวา สกตสรีริ โขภตฺวา อฏฺฐสิมิณฺขํ อาหจฺจ
อฏฺฐาสฺสิ. ตสฺมี ขณฺเ ปิตุคฺคณฺมณฺญาสิ ‘มยิ ชาเตปี มยฺหํ ปีตุ เอวเมว สิเนโห
อุปฺปนฺโน’ติ. โส ‘คจฺจณฺณ ภณฺ, มยฺหํ ปีตรํ วิสฺสชฺชเธา’ติ อาห. กิ วิสฺสชฺช
ชาเปถ เทวฺวา’ติ อิตฺรํ เลขํ หตฺถे จเปสฺสุ.

โส ตํ ปวตฺตี สุตฺวา โรธฺมานโน มาตุ สมิปี คณฺดฺวา ‘อโหสิ นฺ โข
อมฺม มยฺหํ ปีตุ มยิ ชาเต สิเนโห’ติ. สฺวาอาห ‘พาลปุตุตฺถิ วเทสิ, ตว ทหร
กาเล องฺคุลียา ปีพกา อฏฺฐจฺหิ. อถ ตํ โรธฺมานํ สณฺญาเปตฺถํ อสโกโกณฺดา ตํ กเหตฺ
วา วินิจฺจนฺญาเนน นิสฺสินฺนสฺส ตว ปีตุ สนฺติกํ อคฺมํสฺ. ปีตา เต องฺคุลํ มุเข จเปสิ,
ปีพกา มุเขเยว ภิชฺช. อถ โข ปีตา ตว สิเนเหณฺ ตํ โลหิตมิสฺสํ ปุพฺพํ อนิฏฺฐกฺกิตฺ

วา วอชโหมหริ. เอวรูปโป เต ปิตุ สีนโห'ติ. โส โรทิตวา ปริเทวิตวา ปิตุ สรีร์
กิจจํ อกาสิ"ติ.^{๗๔}

เอวนตุ ที่นิกายภูจกถายํ สีสกขนุชวคฺคณณนายํ ภูิกานโย วุตตนเยน ทฏฺฐพฺโพ

:-

“ธฺรฺวติ ธฺรฺวตฺตา คณสฺส, ฐโรยหา'ติ อตฺโถ. ธฺรํ นีหรมิตฺติ คณธฺรํ
คณพฺนธิยํ นิพฺพตฺเตมิ. ปุพฺเพ โขติอาทิ ขนฺธกปาฬิเอว. โปตฺถนินฺนฺติ นฺริกํ, ยํ
'นขรณฺ'ติปิ วุจฺจติ.^{๗๕} ทิวา ทิวสฺสาติ ทิวสฺสปี ทิวา, มขฺมนฺนิกเวลายนฺ'ติ อตฺ
โถ. ตสฺสา สรีร์ เลหิตฺวา ยาเปติ อตฺตูปกฺกเมน มรณํ น ยุตตนฺ'ติ. น หิ
อริยสวกา อตฺตานํ วินิปาเตนฺตี'ติ. มกฺคผลสฺสขนาติ มกฺคผล-สฺสขาวเหน โส
ตาปตฺติมกฺคผลสฺสขูปสฺสยฺหิเตน จงฺกเมน ยาเปติ. เจตียงฺกณฺเต กนฺธปฺปฺสาทิหิ
ปฺุชนภูจฺจานภูเต เจตียงฺกณฺ. นิสฺสขนฺตฺถายาติ ภิกฺขุสํม-นีสิตฺถนฺตฺถาย. จาตุ
มหาราชิกเทวโลเก ๔เป๔ ยกฺโข หุตฺวา นิพฺพตฺติ ตตฺถ พหุลํ นิพฺพตฺตปฺปพฺตาย
จิรปริจิตฺตนิกฺคตฺวเสน. โขเกตฺวาติ ปุตฺตสีนฺสส พลว-ภาวโต, สหชาติปิตฺติ
เวคฺสส จ สวิปฺพารตฺตยํ ตํสฺมภูจฺจานรูปฺชมฺเมหิ ปรณฺวเสน สกตสรีร์ อาโลเพตฺ
วา. เตนาห อญฺญิมิณฺหํ อาหจฺจ อญฺญาสิติ. ปิตฺตคฺคณฺติ ปิตฺต อตฺตนิ สีนฺห
คฺคณฺ. มุญฺจาเปตฺวาติ เอตฺถ อิตฺติ-สทฺโท ปการตฺโถ, เตน 'อภิมารกฺป
ริสเปสนาทิปฺปการนา'ติ วุตฺเต เอว ปการเป จามสฺติ. วิตฺถาร-กถานโยติ
อชาตสฺสตฺตฺปสาทนาทิวเสน วิตฺถารโต วตฺตพฺพาย กถาย นยมนฺตํ. กสฺมา
ปเนตฺถ วิตฺถารนยา กถา น วุตฺตา'ติ อาห อากตฺตฺตา ปน สพฺพํ น
วุตฺตนฺ'ติ.^{๗๖}

เอวณฺจ อปรมฺปิ มงฺกตตฺถทิปฺนียํ วุตฺตตฺถานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพํ :-

“โส กิร อุปราชกาเล เทวตฺตสฺส อิทฺธิปาฏิหาริเย ปสฺสีติตฺวา เทวสิกํ
สํยํ ปาตํ ตสฺส อุปฺภูจฺจํ อคมาสิ. อเถกทิวสํ เทวตฺโต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา

^{๗๔} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๒๓-๑๒๖.

^{๗๕} โปตฺถนินฺนฺติ นฺริกํ, ยํ ขรณฺ'ติปิ วุจฺจติ (สารตฺถ.ภิกฺกา (บาลี) ๓/๓๓๕/๔๙๔), โปตฺถนินฺนฺติ น
ริกํ ขรณฺ'ติปิ วุจฺจติ (วิมตฺติ.ภิกฺกา (บาลี) ๒/๓๓๙/๓๓๐).

^{๗๖} ที.สี.ภิกฺกา (บาลี) ๑๕๐/๒๕๖-๒๕๗.

‘ปุพเพ โข कुमार มนุสสา ที่มา युกา, เอตริหิ อปายุกา, เตนหิ ตฺวํ ปิตริ
 หนตุวา ราชา โหหิ, อหํ ภควนฺตํ หนตุวา พุทฺโธ ภวิสฺสามิ’ติ อาห. โส ตสฺส
 วจันํ คเหตฺวา มชฺชนฺตํ กสมเย จูริกํ คเหตฺวา อนฺเตปุริ ปาวิสสิ. อมจฺจา ตํ
 คเหตฺวา อนฺยฺยชิตฺวา ตมตถํ รมฺโย อาโรเจสฺสุ. ราชา ‘ภิสฺส ตฺวํ कुमार มํ
 มาเรตฺมิจฺฉสิ’ติ ปุจฺฉิ. รชฺเชน มฺหิ เทว อตฺถโก’ติ. ราชา ตสฺส รชฺชํ อทาสิ. โส
 ‘มยฺหํ มโนโร โน นิปฺพนโน’ติ เทวทตฺตสฺส อาโรเจสิ. ตฺวํ สีคาลํ อนฺโต กริตฺวา
 เกรปฺริโยนทฺธปุริโส วิย ‘สฺถิจฺจการิมฺหิ’ติ มณฺยสิ, กติปาเหเนว เต ปิตา ตยา
 กตํ อวมานํ จินฺเตตฺวา สยเมว ราชา ภวิสฺสตี’ติ. กิ โกรมิ ภนฺเต’ติ. ตํ
 ฆาเตหิ’ติ. นนฺ ภนฺเต มยฺหํ ปิตา น สตฺถวชฺโฆติ. อาหารุปฺจฺเจเทน นํ มาเรหิ’ติ.
 โส ปิตริ กมฺมกฺรณตถํ กตฺธมมฺรสงฺขาเต ตาปนเคเห ปกฺขิปาเปตฺวา ‘มม มาตฺรํ
 จเปตฺวา อณฺยสฺส ทฺวํ จ มา เทถา’ติ อาห. เทวํ สุวณฺณสฺสเร กตฺถํ ปกฺขิปิตฺวา
 อุจฺจนฺเณนาทาย ปวิสิตฺวา รมฺโย อทาสิ. โส เตน ยาเปติ. อชาตสฺส ตฺวํ ‘มยฺหํ
 ปิตา กถํ ยาเปตี’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตี สุตฺวา ‘มยฺหํ มาตฺร อุจฺจนฺเณ กตฺวา
 ปวิสิตฺว มา เทถา’ติ อาห. เทวํ โมลียํ ปกฺขิปิตฺวา ปวิสติ. ตมฺปิ สุตฺวา
 ‘โมลฺลี พนฺธิตฺวา ปวิสิตฺว มา เทถา’ติ อาห. เทวํ สุวณฺณปาทุกาสุ กตฺถํ ปกฺขิปิตฺ
 วา ปิทฺหิตฺวา ปาทุกา อารุห ปวิสติ. ตมฺปิ สุตฺวา ‘ปาทุกา อารุห ปวิสิตฺว มา
 เทถา’ติ อาห. เทวํ คนฺโฑทเกน นหาตฺวา สรีรํ จตฺมมฺฐเรน มกฺขेतฺวา ปารุปีตฺวา
 ปวิสติ. ราชา ตสฺสา สรีรํ เลหิตฺวา ยาเปติ. อตฺตปฺกฺกเมน มรณํ อยฺยตฺตนฺ’ติ. น
 หิ อริยสวกา อตฺตานํ วินิปาเตนตี’ติ. อชาตสฺส ตฺวํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตี สุตฺวา
 ‘อิโต ปฏฺจาย มยฺหํ มาตฺร ปเวสนํ นิวาเรถา’ติ อาห. เทวํ ทฺวารมฺล จตฺวา
 ‘สามิ พิมฺพิสฺสาร อิทํ ทานิ โว ปจฺฉิมทสฺสนํ, นาหํ อิโต ปฏฺจาย ตมฺเห ปสฺสิตฺ
 ลภามิ, สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ, ขมถ เทวา’ติ โรทิตฺวา นีวตฺติ. ตโต ปฏฺจาย
 ราชา นีราหาโร มคฺคผลสฺสขุปสฺสํ เตน จงฺกเมน ยาเปติ. อตฺตภาโว จสฺสาปิ
 อติวีย วิโรจติ. อชาตสฺส ตฺวํ ‘กถํ เม ปิตา ยาเปตี’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘จงฺกเมนา’ติ
 สุตฺวา ‘มยฺหํ ปิตุ ปาเท ขฺเรน ผาเลตฺวา โลณเตเลหิ มกฺขेतฺวา ขทฺริจฺจการเหิ ปจ
 ธา’ติ นหาปีเต เปเสสิ. เต คนฺตฺวา สาสนํ รมฺโย อาจิกฺขิตฺวา ‘ตฺมฺหากํ รมฺโย
 มนํ กโรถา’ติ วุตฺตา ‘นีสิต เทว, มยํ รมฺโย อาณํ โกรม, มา โน กุชฺฉิตฺถ,
 นยิทํ ตฺมฺหาทิสานํ ฐมฺมราชฺชนมนฺจฺฉวิกฺกนฺ’ติ วุตฺวา ตถา กรีสุ. ราชา กิร ปุพเพ

คนฐปุปผาทีหิ ปุชนภูจณเจติยงคณ สอุปาทโน อโหสิ. ‘ภิกขุสัสมสฺส นิสี
ทนตถาย ปณณตตํ ภูสสารกํ อโธเตหิ ปาทะหิ อกกมฺ, ตสฺสายํ นิสฺสนุโพ’ติปิ
วทนฺติ. ราชชา อุปฺปนฺนพลวเวทโน ‘อโห พุทฺธโ อโห ธมฺโม อโห สัมมา’ติ
อนุสฺสรนฺโตเยว จวิตฺวา จาคุมฺมหาราชิกเทวโลเก เวสฺสวณฺสสฺส ปรีจารโก
ชนวสโก นาม ยกฺโข หุตฺวา นิพฺพตฺติ ตตฺถ พหุลนิพฺพตฺตปฺพทาย จิรปริจิต
นิกนฺตฺวเสน. เอวํ โส ปีตํ ฌาเตตฺวา ปจฺฉา อุปฺปนฺนปิตฺติเนโห โรทิตฺวา
ปริเทวิตฺวา ตสฺส สรรริกัจจํ อกาสิ.

ตโต ปรี เทวตฺตโต เตน สทฺธิ มนฺเตตฺวา วุตฺตนเยน สตฺถุ วรณฺตํ ธนุ-
คฺคปฺเปสนาทีโต ยาว สัมภะทา ปาปํ กตฺวา ปจฺวี ปาวิสิ. ตํ สุตฺวา ราชชา ‘กัจจิ นู
โข มํปิ ปจฺวี คิละยา’ติ ภิตฺตสิโต ราชชฺสํ น ลภติ, สยเน อสฺสาทํ น วินฺทติ,
กมฺมกรณาทิตฺนโน เปโต วีย กมฺปมาโน วิจรติ. โส หิ ปจฺวียา คิลิยมาณํ วีย
อวิจฺจาลาย นิกฺขมนฺตํ วีย ปจฺวียํ อุตฺตานกํ นิปฺชชาเปตฺวา อยฺสุเลหิ โกฏฺธิยมาณํ
วีย จ อุตฺตานํ สมนุสฺสตี. เตนสฺส ปหฺนุกฺกุกฺกุสฺสเวว กมฺปมานสฺส มหุตฺตํ
อวภูจํ นโหสิ. โส สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา ปณฺหอย ปุจฺจิตฺวา ฌมาเปตฺวาโมปิ
อตุตฺตโน อปฺราชมหนฺตตฺตย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺถํ น สกฺโกติ. โส เอกสฺมี
ปฺณณมิตฺวเส ‘กตฺถ ภควา เอตฺรหิ วสตี’ติ ชีวํ โกมารภจฺจํ ปุจฺจติ. อมฺหากํ
อมฺพวเน’ติ. ปุพฺเพ กิร ชีวโก ตตฺถ รตฺติภูจณทิวาภูจณเลณภูจณนทฺปาทีนิ
สมฺปาเทตฺวา สตฺถุ คนฺธกฺกุญฺจ กาทะตฺวา ตํ อตุตฺตโน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ
อมฺพวณฺยูยานํ วิหารํ กตฺวา นิยฺยาเทสิ. ตํ สนฺชาเยตํ วุตฺตํ. อถ ราชชา ตทเทว รตฺ
ติภาเค ชีวํ มกฺคณายกํ กตฺวา ชีวกมฺพวณารามํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วณฺทิตฺวา
ภิกฺขุสัสมสฺส จณฺชลี กตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน สามณฺญผลสฺสุตเต วุตฺตนเยเนว
ปณฺหํ ปุจฺจติ. อถ ภควา ‘อโย ราชชา ปีตฺ มารีตกาลโต ปฏฺจาย เนว รตฺติณทิวํ
นิทฺทํ ลภติ, โส หิ ‘นิทฺทายิสฺสามิ’ติ นิมนฺนิตมตฺเตสฺสเยว อกฺขิสุ สตฺติส-
ตฺตพฺภาทโต วีย กนฺทมาโนเยว ปพฺพชฺชติ, อชฺช ปณายํ มํ อุปสงฺกมิตฺวา อิมิสฺสา
เทสนาย สุตฺกาลโต ปฏฺจาย นิทฺทํ อุปะสฺสตี, รตฺนตฺตยสฺส จ สกฺกการํ กริสฺสตี,
โปฏฺชชนิกสทฺฐาสมฺปนฺโน นาม อิมินา รณฺญา สทิสฺโส น เหสฺสตี, เทสนาวสา
เน จ ตีสุ สรณฺสฺส ปติฏฺฐหิสฺสตี, ยสฺมา เจส ติสฺรณํ กโต ตสฺมา มม
สาสนสฺส มหนฺตตฺตย ยถา นาม โกจิ ปุริสวธํ กตฺวา ปุพฺพมฺภูจิมตฺเตน ทณฺ

เทน มุจเจยฺย เอวเมส โลหภูมิขี นิพพุตติวา อโธ ปตฺนโต ตีสาย
วสุสสหัสเสหิ ภูมิถลํ ปตฺวา ปฺน อุทฺธํ กจฺจนฺโต ตีสาย วสุสสหัสเสหิ
ภูมิขี ปตฺวา มุจฺจิสฺสติ อนาคเต จ ชีวติวเสโส นาม ปจฺเจกพุทฺโธ
หุตฺวา ปรีนิพฺพายิสฺสตี’ติ อิมํ เตน ฐมฺมํ สุตฺวา ลภิตพฺพํ มหานิสฺสํ
ฉตฺวา ตสฺส ปญฺหํ พุยาโกโรนฺโต สีสกฺขนฺธวคฺเค สามณฺณผลสฺสตุตํ เทเสสิ.
เทสนาวสานเ รฐา อุปจฺฉินฺนํมคฺคฺพนิสฺสยตฺตา โสตาปตฺติผลโต ปรีหาติวา
อตุตฺตสนฺนิยยาตเนน ติสฺรณํ อคณฺนิ. สเจ หิ เตน ปิตา ฆาติโต นาวิสฺส,
ตสฺมีเยวสเน โสตาปนฺโน อภวิสฺส, ปาปมิตฺตสํสฺสเคน ปนฺสส มคฺคฺนตฺรา
โย ชาโต. เอวํ ราชฯ สรณํ คนฺตฺวา สตฺถุ สมฺมุขฯ อตุตฺตนา กตํ อปฺราธํ ปกาเสตฺ
วา สตฺถารํ ฆมาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กตฺวา สิริสํ อม
ขลํ ปติฏฺฐเปตฺวา ยาว ทสฺสนวิสสา สตฺถุ อภิมุโขว ปฏิกกมิตฺวา ทสฺสนวิหหนฺ
จฺจเน ภูมิขี ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วณฺทิตฺวา ปกฺกามี”ติ.^{๗๗}

โส หิ อชาตสตุตฺตราชฯ ปาปมิตฺตํ เทวทตฺตํ นิสฺสาย อตุตฺตโน ปิตุฆาตกมฺมกรณเ
ทิกฺขฐมฺเม ลภิตพฺพสฺส ปจฺจมคฺคผลสฺสูปนิสฺสยํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา มหาวินาสํ สมฺปตฺโต.

ปฺนุตฺตเปมณฺญ อตุตฺตโน ปฺนุตฺตสฺส ชาตทิวเสเยว อชาตสตุตฺตรณฺโณ อุปฺปนฺนํ, อปิ
อชาตสตุตฺตราชฯ อตุตฺตโน ปฺนุตฺเต วยปฺปตฺเต “อุทฺยภทฺโท เม กุมารโ อปฺสเมน สมฺนฺนาคโต โหตุ”
ติ จินฺเตสิ. เอวณฺเจตํ ยถาวุตฺตํ ทีฆนิกายเ สีสกฺขนฺธวคฺคปาลิขํ วุตฺตตฺตานุภกเมน ทฏฺฐพฺพํ :-

“อถ โข ราชฯ มากโร อชาตสตุตฺต เวเทหิปฺนุตฺโต, เยน ภควา เตนฺปสฺสํกมิ,
อุปสฺสํกมิตฺวา เอกมนฺตํ อุฏฺฐาสิ. เอกมนฺตํ จิตฺโต โข ราชฯ มากโร อชาตสตุตฺต
เวเทหิปฺนุตฺโต ตฺถนฺทิจฺจํ ตฺถนฺทิจฺจํ ภิกฺขุสํฆํ อนุวิโลเกตฺวา รหฺมวิ
วิปฺปสนฺนํ อุทฺธานํ อุทฺธานสิ ‘อิมินา เม อุปฺสเมน อุทฺยภทฺโท กุมารโ
สมฺนฺนาคโต โหตุ, เยนตรหิ อุปฺสเมน ภิกฺขุสํฆเ สมฺนฺนาคโต’ติ. ‘อถมา โข
ตฺวํ มหาราชฯ ยถาเปมณฺ’ติ. ‘ปิโย เม ภนฺเต อุทฺยภทฺโท กุมารโ, อิมินา เม
ภนฺเต อุปฺสเมน อุทฺยภทฺโท กุมารโ สมฺนฺนาคโต โหตุ, เยนตรหิ อุปฺสเมน
ภิกฺขุสํฆเ สมฺนฺนาคโต’ติ.”^{๗๘}

^{๗๗} มงคลคฤ. (บาลี) ๑/๔๔/๓๓-๔๑.

^{๗๘} ที.ที. (บาลี) ๕/๑๖๑/๕๐-๕๑, ที.ที. (ไทย) ๕/๑๖๑/๕๑-๕๒.

เอวณจ ตพพณณนโย วุตตตถานุกกเมน ทฏฐพโพ :-

“เยน ภควา เตนุปสงกมิตี ยตถ ภควา, ตตถ ภควโต สนฺตีกํ อุปคโต’ติ
อตุโธ. เอกมนฺตํ อญฺจาสีติ ภควนฺตํ วา ภิกขุสํฆํ วา อสํมญฺญมาโน อตฺตโน
จาทุ อนุจฺจวีกะ เอกสฺมี ปเทเส ภควนฺตํ อภิเวเตตฺวา เอโกว อญฺจาสี. ตฺวณฺหิภฺตํ
ตฺวณฺหิภฺตณฺ’ติ ยโต ยโต อนุวิโลเกติ, ตโต ตโต ตฺวณฺหิภฺตเมว’ติ อตุโธ. ตตถ หิ
เอกภิกขุสฺสาปี หตฺถกุกฺกจํ วา ปาทกุกฺกจํ วา จิปิตสทฺโท วา นคฺติ, สพฺพา-
ลงการปฏิมณฺฑิตํ นาฏกปริวารํ ภควโต อภิมุขะ จิตํ ราชานํ วา ราชปริสฺสํ วา เอก
ภิกขุปี น โอลิเกสิ. สพฺเพ ภควนฺตํเยว โอลิเกยมาโน นิสิตฺสฺ. ราชเตสํ อุปส-
เม ปสฺสิตฺวา วิคตปฺกตยา วิปฺสนนรหทมิว อุปสนฺตินฺทริยํ ภิกขุสํฆํ
ปฺนปฺปณํ อนุวิโลเกตฺวา อุทานํ อุทานะสิ. ตตถ อิมินา’ติ เยน กายิเกน จ
วาสสิเกน จ มานสิเกน จ สิลฺลปสมเนน ภิกขุสํฆเ อฺปสนฺโต, อิมินา อุปสมเนนา’ติ
ทีเปติ. ตตถ ‘อโห วต เม ปฺตฺโต ปพฺพชิตฺวา อิมะ ภิกขุ วิย อุปสนฺโต ภเวยฺยา’ติ
นยิทํ สนฺทาย เอส เอวมาห. อยํ ปน ภิกขุสํฆํ ทิสฺวา ปสนฺโน ปฺตฺตํ อนุสฺสริ.
ทูลลภณฺหิ ลทฺธา อจฺจริยํ วา ทิสฺวา ปิยานํ ฅาติมิคฺตาทินํ อนุสฺสรณํ
นาม โลกสฺส ปกฺติเยว. อิติ ภิกขุสํฆํ ทิสฺวา ปฺตฺตํ อนุสฺสรมาโน เอส เอวมาห.

อปิจ ปฺตฺเต อาสงฺกาย ตสฺส อุปสมํ อิจฺจมาโน เปส เอวมาห. เอวํ กิรตฺส
อโหสิ, ปฺตฺโต เม ปฺจฺจนิสฺสติ ‘มยฺหํ ปิตา ททโร, อยฺยโก เม กุหิณฺ’ติ. โส ‘ปิตฺรา
เต ฅาติโต’ติ สุตฺวา ‘อหํ ปิตฺร ฅาเตตฺวา รชฺชํ การุสฺสามิ’ติ มณฺณิสฺสติ. อิติ
ปฺตฺเต อาสงฺกาย ตสฺส อุปสมํ อิจฺจมาโน เปส เอวมาห. กิณฺจาปี หิ เอส
เอวมาห. อถ โข นํ ปฺตฺโต ฅาเตตฺสฺติเยว. ตสฺมิณฺหิ วเส ปิตฺวโร ปณฺจปรีวญฺเ
คโต. อชาตสฺตฺตฺ พิมฺพิสาร์ ฅาเตสิ, อุทโย อชาตสฺตฺตฺ, ตสฺส ปฺตฺโต มหามุณฺหิ
โก นาม อุทยํ, ตสฺส ปฺตฺโต อนุรุตฺโต นาม มหามุณฺหิโก, ตสฺส ปฺตฺโต นาคทา
โส นาม อนุรุตฺตํ, นาคทาสํ ปน ‘วสฺสเจทฺทกราชานอิม, กิ อิมะหิ’ติ รฏฺฐวาสิโน กุ
ปิตา ฅาเตสฺ.

อกมา โข ตฺวณฺติ กสฺมา เอวมาห ? ภควา กิร รณฺโฆ วจีเกเท ออกเตเยว
จินฺเตสิ ‘อัย ราชา อาคนฺตฺวา ตฺวณฺหิ นิริโว จิโต, กิ นฺ โข จินฺเตสิ’ติ. อถตฺส จิตฺตํ
ณฺตฺวา ‘อัย มยา สทฺธิ สลฺลปิตุํ อสฺกโกนฺโต ภิกขุสํฆํ อนุวิโลเกตฺวา
ปฺตฺตํ อนุสฺสริ, น โข ปนํยํ มยิ อนาลปฺนเต กิณฺจิ กเถตุํ สกฺขิสฺสติ, กโรมิ เตน

สทุธิ์ กถาสถูปาปฺนุ'ติ. ตสฺมา รณฺโณ วจฺนํนฺตรํ 'อคฺมา โห ตวํ มหาราช
ยถาเปมฺนุ'ติ อาห. ตสฺสตุโธ 'มหาราช ยถา นาม อุนฺนเม วุฏฺฐํ อุทกํ
เยน นินฺนํ เตน คจฺจติ, เอวเมว ตวํ ภิกฺขุสํฆํ อนฺวิโลเกตฺวา เยน เปมํ
เตน คโต'ติ. อถ รณฺโณ เอตทโหสิ 'อโห อจฺฉริยา พุทฺธคฺคณา, มยา สทฺธิโส
ภควโต อปฺราธการโก นาม นคฺติ, มยา หิสฺส อคฺคูปฏฺฐาโก ฆาติโต,
เทวทตฺตสฺส จ กถํ คเหตฺวา อภิมารา เปสิดา, นาพาสิริ มุตฺโต, มํ นิสฺสา
เทวทตฺเตน สิดา ปวิทุธา, เอวํ มหาปราชํ นาม มํ อาลปโต ทสพลสฺส มุขํ
นปฺโปหติ, อโห ภควา ปณฺจหาการเหหิ ตาทิลกฺขณฺเ สุปฺปติฏฺฐโต, เอวรูปํ นาม
สคฺคารํ ปหา ย พหิทุธา น ปริเยสฺสสามา'ติ โส โสมนสฺสชาโต ภควนฺตํ
อาลปฺนโต ปิโย เม ภนฺเตติอาทิมหา"ติ.^{๗๙}

“เยน เตนาคิ จ ภูมฺมตฺเถ กรณวจฺนํนุ'ติ อาห ยตฺถ ภควา, ตตฺถ คโต
ติ. ตทา ตสฺมี ภิกฺขุสํฆเ ตฺวณฺหิภาวสฺส อนวเสสโต พยาปิภาวํ ทสฺเสตฺถ
'ตฺวณฺหิภูตํ ตฺวณฺหิภูตํ'ติ วุตฺตํ'ติ อาห ยโต ยโต ฯเปฯ เมวาคิ อตฺถโธติ.
หตฺถสฺส กุกตตฺตา อสฺยโม อสมฺปชฌณฺกิริยา หตฺถกุกฺกจฺจนฺติ เวทิตพฺโพ.
วา-สทฺโธ อวุตฺตวิกปฺปโต, เตน ตทณฺโณ อสฺยมภาโว วิภาวิตฺ'ติ ทฏฺฐพฺพ.
ตตฺถ ปน จกฺขุอสฺยโม สพฺพปจฺจโม, พุณฺนิวาโร จา'ติ ตทภาวํ ทสฺเสตฺถ สพฺ
พา-ลงฺการปฏฺธิมณฺฑิตนฺตํอาทิ วุตฺตํ. กายิกวาจสิเกน อุปสมฺเมน ลทฺเชน อิตโรปิ
อนุมานโต ลทฺโธ เอว โหตี'ติ อาห มานสิเกน จาติ. อุปสมฺมฺนฺติ สยฺม,
อาจารสมฺปตฺตินุ'ติ อตฺถโธ. ปณฺจปรีวฏฺฐเติ ปณฺจปรีสปรีวฏฺฐเ. ปณฺจหา
การเหหิ 'อิฏฺฐาณิฏฺฐเ ตาทิ'ติ เอวมาทินา อาคเตหิ, ปณฺจวิธอริยทฺธิสิทฺเทหิ จ
ปณฺจหิ ปกาเรหิ. ตาทิลกฺขณฺเ ตาทิภาเว'ติ ตฏฺฐิกานโย.^{๘๐}

ตสฺมา ตสฺส อชาตสคฺคฺตรณฺโณ ปุตฺตเปมํ “ตสฺส จ อชาตสคฺคฺตรณฺโณ ปุตฺตสิเนโห
อุปฺปชฺชิตฺวา สกกลสรีรํ โขภเตวา 'ตมฺหากํ เทว ปุตฺโต ชาโต'ติ สุตฺวา อฏฺฐิมิณฺชํ อาหจจ อฏฺฐาสิ.
ตสฺมีเยว ขณฺเ ปิตุคฺคณฺมณฺญาสิ 'มยิ ชาเตปิ มยํ ปิตุเอวเมว สิเนโห อุปฺปนฺโน'ติ. อปิ จ 'ตว
ทหฺรกาเล อญฺญาสิ ปิพกา อญฺญสิ. อถ ตํ โรทมนํ สณฺญาเปตฺถ อสฺสโกนฺดา ตํ คเหตฺวา

^{๗๙} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๑/๑๓๕-๑๔๐.
^{๘๐} ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑๖๑/๒๖๕-๒๖๖.

วินิจฉัยญาณ เนติสุนตฺส ตว ปิตุ สนฺตํ อคมฺสฺ. ปิตา เต อญฺญํ มุข เจปฺติ, ปิพกา มุขเยว ภิษฺ. อถ โข ปิตา ตว สีนฺเนน ตํ โลหิตมฺสฺสํ ปุพฺพํ อนิฏฺฐกิตฺวา ว อชฺโฆริ. เอวฺรูป เต ปิตุ สีนฺโห’ติ เอว มาตุ วจํ สุตฺวา ตสฺเสว ปุตฺตสีนฺโห อูปฺปนฺโน’ติ เอว ทฏฺฐพฺพํ.

๔.๖ ธนัชชยเสฏฺฐจิตฺตุ

โส หิ ธนัชชยเสฏฺฐิ^{๔๑} อิมสฺมี พุทฺธูปาเท อญฺครุญฺเจ ภทฺธิยนฺนเร จนฺทปทุมาย สทฺธิ เมณฺทกเสฏฺฐิปุตฺโต เจว วิสาขापิตา จ อโหสิ. ตสฺส ปน ภริยา สุมณฺเทวี นาม. โส จ ธนัชชย-เสฏฺฐิ อติวิยปุตฺตสีนฺหวเสเนว สามิกกฺลํ กจฺจนฺตฺยา วิสาขาย ทสฺวิธํ โอวาทํ อทาสิ. เอวญฺเจตํ ธนัชชยเสฏฺฐิจิตฺตุ เอกกนิปาตาทิวนณฺณายํ วิสาขาวตฺตสฺมี วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“ตโต ธนัชชยเสฏฺฐิ ชิตฺยา มหาลตาปสาธนฺสฺส นิฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ‘เสว ทาริกํ เปสฺสสฺสามิ’ติ ชิตฺรํ สมิเป นิสิตฺทาเปตฺวา ‘อมฺม ปติฏฺเฐ วสนฺตฺยา นาม อิมญฺจิมญฺจ อาจารํ สิกฺขิตํ วญฺญตี’ติ โอวาทํ อทาสิ. อยํ มิการเสฏฺฐิ อนนฺตร-คพฺเพ เนติโน ธนัชชยเสฏฺฐิโน โอวาทํ อสฺโสสิ. โสปี เสฏฺฐิ ชิตฺรํ เอว โอวาทิ :-

‘อมฺม สสุรฺกฺเฐ วสนฺตฺยา นาม อนฺโตอฺกฺติ พฺหิ น นีหริตฺพุโ, พฺหิอฺกฺติ อนฺโต น ปเวสฺตพุโ, ททฺนตฺสฺเสว ทาทพฺพํ, อททฺนตฺสฺส น ทาทพฺพํ, ททฺนตฺสฺสาปี อททฺนตฺสฺสาปี ทาทพฺพํ, สฺขํ นิสิตฺตพฺพํ, สฺขํ ญญชิตพฺพํ, สฺขํ นิปฺชชิตพฺพํ, อกฺติ ปริจฺจิตพุโ, อนฺโตเทวตา นมสฺ สิตพฺพา’ติ.

^{๔๑} ตตฺราธิ สงฺฆทาสี เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุสฺเสสฺสํ สํสริตฺวา อิมสฺมี พุทฺธูปาเท อญฺครุญฺเจ ภทฺธิยนฺนเร เมณฺทกเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ธนัชชยสฺส เสฏฺฐิโน อคฺคฺมเหสิยา สุมณฺเทวีย นาม กุจฺฉิสฺมี นิพฺพตฺติ, วิสาขา’ติสฺสา นามํ อกฺสฺ. ... ปณฺจ มหาลปฺญญา นาม เมณฺทโก เสฏฺฐิ, จนฺทปทุมานาม ตสฺเสว อคฺคฺมเหสิ, ตสฺส จ ปุตฺโต ธนัชชโย นาม ตสฺส ภริยา สุมณฺเทวี นาม, เมณฺทกเสฏฺฐิสฺส ทาสี ปุณฺโณ นาม’ติ (อญฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๕/๓๕๕-๓๕๖), สากปฺปสฺตสฺสทสฺสํ เทวสฺ จ มนุสฺเสสฺ จ สํสริตฺวา อมฺหากํ ภควโต กาลे ภทฺธิยนฺนเร เมณฺทกเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ธนัชชยสฺส เสฏฺฐิโน เกเห สุมณฺเทวีย กุจฺฉิสฺมี ปฏฺิสนฺธิ คณฺหิ, ชาตกาเล จสฺสา วิสาขา’ติ นามํ อกฺสฺ (ม.มฺ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๐/๒๐๓).

อิมิ ทสวธิ์ โอวาทิ ทตฺวา ปุณทิวเส สพฺพา เสนิโย สนนฺนิปาเตตฺวา
ราชเสนาย มชฺเฌ อฏฺฐ กุญฺมพิเก ปาฏิโกเก กเหตฺวา ‘สเจ เม ชีตุ คตฺถุจฺฉาเน
โทโส อุปฺปชฺชติ, ตุมฺเหหิ โสเชตฺตพฺโพ’ติ วตฺวา นวโกฏฺโฏคณฺนเกน มหาลตา-
ปสาธเนน ชีตฺร ปสาธตฺวา นุหानจฺฉณฺมุลํ จตฺตปณฺณาสสกฺกุสฺสํ ทตฺวา
ชีตฺยา สทฺธิ นิพฺพุตฺร คมนจารินิโย ปณฺจสตา ทาสิโย ปณฺจ อาชณฺณรตฺตานิ
สพฺพุปการณฺจ สตํ สตํ ทตฺวา โกสฺลราชานณฺจ มิคารเสฏฺฐิณฺจ วิสฺสชฺชตฺวา
ชีตุ คมนเวลาโย วชาธิฏฺฐายเก ปุริเส ปกฺโกสาเปตฺวา ‘ตาดา มม ชีตฺยา
คตฺถุจฺฉาเน ชีรปानตฺถํ เชนฺหิ, ยานโยชนตฺถํ อุตฺเทหิ จ อตฺถิโก โหติ, ตสฺ
มา มม ชีตุ คมนมกฺเค วชทฺวารํ วิวริตฺวา ปุณฺณโต อฏฺฐ อุตฺถานิ โคคเณน
ปุเรตฺวา ติกาวตฺมตฺถเก อสุกา นาม กนฺทรา อตฺถิ, อกฺคโคยฺเย ตํ จานํ ปตฺ
เต เกร-สณฺณาย วชทฺวารํ ปิณฑะยาถา’ติ. เต ‘สาธฺว’ติ เสฏฺฐิณฺส วณฺํ สมฺปฏฺิจ
จิตฺวา ตถา อํกํสุ. วชทฺวารเ วิวเก อพารุพารายเ คาวิโย นิภฺษมีสุ. ทฺวารเ ปิณฑิ
เต ปน วิสาขาย ปุณฺณพเลน ทมฺมคาโว พลวคาโว จณฺทคาโว จ พหิ ลงฺกิตฺ
วา มคฺคํ ปฏิปชฺชีสุ. อถ วิสาขาย สวตฺถินครทฺวารํ ปตฺตกาเล จินฺเตสิ
‘ปฏฺิจฺฉนฺน-ยานสฺมี นุ โข นิสิตฺติว ปวิสามี, อูทาหุเร จตฺวา’ติ. อถสฺสา
เอตทโหสิ ‘ปฏฺิจฺฉนฺนยานเนน เม ปวิสนฺติยา มหาลตาปสาธนสฺส วิเสโส น ปณฺ
ณายิสฺสตี’ติ. สว สกฺลนฺครสฺส อตฺตานํ ทสฺเสนตี รเถ จตฺวา นครํ ปาวีสี.
สวตฺถิवासิน วิสาขาย สมฺปตฺตี ทิสฺวา ‘เอสา กิร วิสาขาย นาม เอวรฺรปา,
อยณฺจ สมฺปตฺติ เอติสฺสา ว อนฺจจวิกา’ติ อาหํสุ. อิติ สว มหาสมฺปตฺติยา มิ
การเสฏฺฐิโน เกหํ ปาวีสี. อาคตทิวเส จสฺสา สกฺลนฺครวาสิน ‘อมฺหากํ
ชนฺนชฺชเสฏฺฐิ อตฺตโน นครํ สมฺปตฺตานํ มหาสกฺการํ อกาสิ’ติ ยถาสตฺติ
ยถาพลํ ปณฺณาการํ ปหิณฺนีสุ. วิสาขาย ปหิตปหิตํ ปณฺณาการํ ตสฺมีเยว นคร
อณฺณมณฺเณสุ กุเลสุ สพฺพุตฺถกเมว ทาเปสิ. อถสฺสา รตฺติภาคสมนฺนตฺเร เอ
กิสฺสา อาชณฺณวพฺวาย คพฺภวฺจฺฉานํ อโหสิ. สว ทาสีหิ ทณฺททปิภา คาทาเปตฺ
วา ตตฺถ คณฺตฺวา วพฺว อณฺโหทเกน นุหาเปตฺวา เตเลน มกฺขาเปตฺวา อตฺตโน
วสนฺจฺฉานเมว อคฺมาสิ.

มิการเสฏฺฐิปี สตฺตาหํ ปตฺตสฺส อาวาทสกฺการํ กโรนฺโต ชฺรวินาเร
วสนฺตมฺปิ ตถาคตํ อมนสิกตฺวา สตฺตเม ทิวเส สกฺลนฺเวสนํ ปุเรนฺโต

ตลุมี่ สมเย เอโก ปิณฺฑจาทโรโก เถโร ปิณฺฑทาย จรณฺโโต เสฏฺฐิสุตฺต มรทวารํ
 ปาปฺปณฺนิ. วิสาขา ตํ ทิสฺวา ‘สสุรสุตฺต อาจิภฺยิตุํ น ยุตฺตน’ติ ยถา โส เถโร ปสฺสุตฺติ,
 เอวํ อปคฺคนฺตฺวา อฏฺฐาสิ. โส ปน พาลो เถโร ทิสฺวาปิ อปสฺสุนฺโโต วีย หุตฺต
 วา อโฆมุโข ปายาสเมว ภูณฺขติ. วิสาขา ‘เถโร ทิสฺวาปิ เม สสุโร สณฺณํ น กโร
 ตี’ติ ฉตฺวา เถโร อุปสงฺกมิตฺวา ‘อติจฺจณ ภนฺเต, มยฺหํ สสุโร ปฺรารณํ ขาทตี’ติ
 อาห. โส นิคฺคณฺเจหิ ตาว กถิตกาเล อธิวเสสฺสี, ‘ปฺรารณํ ขาทตี’ติ วุตฺตกฺขณฺเนยว
 ปน หตฺถํ อปเนตฺวา ‘อิมํ ปายาสํ อโธ หรต, เอเตนฺจ อิมสฺมา เกหา นีหรต.
 อยฺยหิ มํ เอวรูเป มงฺกลเคเห อสฺสิจฺชาทกํ นาม กโรตี’ติ อาห. ตลุมี่ โข ปน นิ
 เวสเน สพฺเพปิ ทาสกมฺมกราทโย วิสาขาย สนฺตกา ว, น โกจิ นํ หตฺถे วา ปา
 เท วา คณฺหิสุตฺติ, มุขเน กเถตุํ สมตฺโถปิ นาม นตฺถิ. ตโต วิสาขา สสุรสุตฺต กถํ
 สุตฺวา อาห ‘ตาท น เอตฺตเกเนว การณฺเนน มยํ นิภฺขมาม, นานํ ตุมฺहेหิ อุกก
 ติตฺถโต กุมฺภทาสิกา วีย อานีตา. ธรรมานกมาตาปีตฺถนํ ชีตโร นาม น เอต
 ตเกน นิภฺขมฺนติ, เอเตเนว จ เม การณฺเนน ปีตา อิธาคมนทิวเส อฏฺฐ
 กุณฺฐมฺพิเก ปกฺโกสาเปตฺวา ‘สเจ เม ชีตโร อุปาทาย โทโส อุปฺปชฺชติ,
 โสเรยฺยาถา’ติ วตฺวา เตสํ หตฺถे จเปสฺสี. เต ปกฺโกสาเปตฺวา มยฺหํ โทสาโทสํ
 โสธาเปถา’ติ อาห.

ตโต เสฏฐิ ‘กฤษณัม เอสา กเถตี’ติ อญฺจ ญฺญมฺพิเก ปกโกสาเปตฺวา ‘อัย
ทริกา สตุตฺเม ทิวเส อปริปฺปนฺเนเยว มงฺกฺลเคเห นิสินฺนํ มํ ‘อสุจิชาทโก’ติ
วทตี’ติ อาห. เอวํ กิร อมฺมา’ติ. ‘ตาดาน มยฺหํ สสุโร อสุจิ ชาทิกฺกาโม ภวิสฺสตี,
อหํ ปน เอวํ กตฺวา น กเถมิ. เอกสฺมี ปน ปิณฺหาปาดิกตฺเถเร ฆรทฺวารเร จิตฺเต อัย
อปฺโปทกํ มธฺปายาสํ ภูณฺชนฺโต น ตํ มนสิกโรตี, อหํ อิมินา การณฺเนน ‘อติจฺจน
ภนฺเต มยฺหํ สสุโร อิมสฺมี อตฺตภาเว ภูณฺญํ น กโรตี, ปฺราณภูณฺญํ ชาทตี’
ติ เอตฺตกํ กถิณฺ’ติ อาห. อยุย อิชฺ โทโส นตฺถิ, อมฺหากํ ชีตา การณํ กเถตี, ตฺวํ
กสฺมา ภูษณฺสี’ติ. อยุยา เอส ตาว โทโส มา โหตุ, อัย ปน ทริกา
อาคตทิวเสเยว มม ปฺตฺเต สณฺญํ อกตฺวา อตฺตโน อิจฺฉิตฺตญฺจํ อคฺมาสี’ติ. เอวํ
กิร อมฺมา’ติ. ตาดาน นานํ อิจฺฉิตฺตญฺจํ กจฺจามิ, อิมสฺมี ปน เคเห อาชานิย-
วพฺพาย วิชาตาย สณฺญมฺปิ อกตฺวา นิสินฺนํ นาม อยุตฺตนฺ’ติ ทนฺหาทีปิกา
คาหาเปตฺวา ทาสีหิ ปริวฺตา ตตฺถ คนฺตฺวา วพฺพาย วิชาตปรีหารํ การาเปสินฺ’ติ.
อยุย อมฺหากํ ชีตา ตว เคเห ทาสีหิปี อกตฺตพฺพกมฺมํ อกาสิ, ตฺวํ เอตฺถ กิ โทสํ
ปสฺสสี’ติ.

อยุยา เอส ตาว คุโณ โหตุ, อิมิสฺสา ปน ปิตา อิชฺคามนทิวเส โอวาทํ
เทนฺโต อนฺโตอฺคฺคิ พหิ น นีหริตฺตพฺโพตี อาห, กิ ปน สกฺกา อมฺเหหิ อุกฺโต
ปฏฺวิสฺสกกฺเขหานํ อคฺคิ อทฺตฺวา วสิตฺตนฺ’ติ. เอวํ กิร อมฺมา’ติ. ตาดาน น มยฺหํ ปิตา
เอตํ อคฺคิ อฺปปาทาย กเถสิ, ยา ปน อนฺโตนิเวสเน สสุสุอาทีนํ รหฺสฺสกกฺกา
อฺปปชฺชตี, สา ทาสทาสีนํ น กเถตฺตพฺพา. เอวรฺฐา หิ กถา วทฺตฺมานา กลหา
สํวตฺตตี, อิทํ สนฺธาย มยฺหํ ปิตา กเถสิ ตาดา’ติ. อยุยาเอตํ ตาวเอวํ โห
ตุ, อิมิสฺสาปิตา พหิโรโต อคฺคิ อนฺโต น ปเวเสตฺตพฺโพตี อาห, กิ สกฺกา อมฺเหหิ
อนฺโตอคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต พหิโรโต อคฺคิ อนาหริตฺตนฺ’ติ. เอวํ กิร อมฺมา’ติ. ตาดาน
มยฺหํ ปิตา เอตํ อคฺคิ สนฺธาย น กเถสิ, ยํ ปน โทสํ ทาสกมฺมการเหหิ กถิตํ โหตี,
ตํ อนฺโตมานุสฺสานํ น กเถตฺตพฺพํ ฯเปฯ ยมฺปิ เตन **เย ททฺนฺติ, เตสํเยว
ทาทพฺพนฺติ** วุตฺตํ, ตํ ‘ยาจิตกํ อฺปกรณํ คเหตฺวา **เย ปฏฺิททฺนฺติ, เตสํเยว
ทาทพฺพนฺ’ติ** สนฺธาย วุตฺตํ. **เย น ททฺนฺตีตี** อิทมฺปิ ยาจิตกํ อฺปกรณํ คเหตฺวา
เย น ปฏฺิททฺนฺติ, เตสํ น ทาทพฺพนฺ’ติ สนฺธาย วุตฺตํ. **ททฺนฺตฺตฺสาปี
อททฺนฺตฺตฺสาปี ทาทพฺพนฺติ** อิทํ ปน ทฺถกฺเตสฺส ญาคิมิตฺเตสฺส สมฺปตฺเตสฺส ปฏฺิททํ

สกุโณตุ วา มา วา, ทาตุเมว วญฺญัตติ สนฺธาย วุตฺตํ. **สุขํ นิสิติตพฺพนฺติ** อิทมฺปิ สสฺสสฺสเร ทิสฺวา อญฺจาทพฺพญฺจเน นิสิติตํ น วญฺญัตติ สนฺธาย วุตฺตํ. **สุขํ ญญชิตพฺพนฺติ** อิทํ ปน สสฺสสฺสเรสามิเกหิ ปุเรตรํ ญญชิตฺวา เต ปรีวีสิตฺวา สพฺเพหิ ลทฺธาลทฺธํ ญตฺวา ปจฺจนา สยํ ญญชิตํ วญฺญัตติ สนฺธาย วุตฺตํ. **สุขํ นิปฺชชิตพฺพนฺติ** อิทํ สสฺสสฺสเรสามิเกหิ ปุเรตรํ สยํ อารุญฺห น นิปฺชชิตพฺพํ, เตสํ กาทพฺพยุตฺตํ วุตฺตปฏฺวิวตฺตํ กตฺวา ปจฺจนา สยํ นิปฺชชิตํ ยุตฺตณฺติ อิทํ สนฺธาย วุตฺตํ. **อคฺคิ ปริจฺจิตพฺพโผติ** อิทํ ปน สสฺสมฺปิ สสฺรมฺปิ สามิกมฺปิ อคฺคิก-ขณฺธํ วย อูรฺรชานํ วย จ กตฺวา ปสฺสิตํ วญฺญัตติ อิทํ สนฺธาย วุตฺตณฺติ. เอเต ตาว เอตฺตกา คุณฺา โหนฺตุ, อิมิสฺสา ปน ปิตา **อนฺโตเทวตา นมสฺสาเปติ**, อิมิสฺส โก อตฺถโถติ. เอวํ กิร อมฺมาติ. อาม ตาตา, เอตมฺปิ หิ เม ปิตรา อิทํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘อาเวณิกมฺรราวาสํ วสนกาลโต ปญฺจาย อตฺตโน ฆรทวารํ สมฺปตฺตปพฺพชิตํ ทิสฺวา ยํ ฆเร ขาพณียํ โภชนียํ อตฺถิ, ตโต ปพฺพชิตานํ ทตฺวา ว ขาพิตํ วญฺญัตติ. อถ นํ เต อาหํสุ ‘ตฺยหํ ปน มหาเสฏฺฐิ ปพฺพชิตे ทิสฺวา อทานเมว รุจฺจติ มณฺเฑติ. โส อณฺเณ ปฏฺวิจณฺํ อปสฺสนฺโต อโธมฺโข นิสิติ.

อถ นํ คุญฺมฺพิกา ‘เกิเสฏฺฐิ ญญโณปิ อมฺหากํ ธีตุ โทโส อตฺถิ’ติ ปุจฺจิสฺส. นตฺถิ อยุยาติ. กสฺมา ปน นํ นิทฺโทสํ อการณา เกหโต นิหฺราเปสฺสิ’ติ. ตสฺมี ขณฺเ วิสาขา อาห ‘ปจฺมํ มยฺหํ สสฺรสฺส วจเนน คมนํ น ยุตฺตํ, มยฺหํ ปน อาคมนทิวเส มม โทสาโทสํ โสชนตฺถาย มม ปิตา ตุมฺหากํ หตฺถे จเปตฺวา อทาสิ, อิทานิ มยฺหํ คนฺตุํ สุขนฺ’ติ ทาสิทาเส ‘ยานาทีนิ สขฺชานิ กโรธา’ติ อาณาเปสฺสิ. อถ นํ เสฏฺฐิ เต คุญฺมฺพิกเก กहेตฺวา ‘อมฺม มยา อชานิตฺวา กถิตํ, ขมาหิ มยฺहनฺ’ติ อาห. ตาตา ตุมฺหากํ ขมิตพฺพํ ตาว ขมามิ, อหํ ปน พุทฺธสาสเน อเวจฺจปฺปสนฺนสฺส กุลสฺส ธีตา, น มยํ วินา ภิกฺขุสํเณน วตฺตาม. สเจ มม รุจฺยา ภิกฺขุสํเณ ปฏฺธิชคฺคิตํ ลภามิ, วสิสฺสามิ’ติ. อมฺม ตวํ ยถารุจฺยา ตว สมเณ ปฏฺธิชคฺคาหิ’ติ. ตโต วิสาขา ทสพฺลํ นิมนฺตาเปตฺวา ปนทิวเส นิเวสนํ ปุเรนฺติ พุทฺธปฺปมฺขํ ภิกฺขุสํเณ นิสิตาเปสฺสิ. นคฺคปรีสาปี สตฺถุ มิการเสฏฺฐิโน เกหํ กตฺถาวํ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตุวา เกหํ ปรีวารेतฺวา นิสิติสฺส. วิสาขา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ‘สพฺโพ สกกาโร ปฏฺยาทิตอ, สสุโร เม อากนฺตุวา ทสพฺลํ ปรี

วิสตฺติ สาสนํ เปเสสิ. โส นิคฺคณฺณํ วณํ สุตฺวา ‘มม ชีตา สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปรีวิ
สตฺติ อห. วิสาขา นานคฺครเสหิ ทสพลํ ปรีวิสตฺติวา นิฏฺฐิตะ ฆตฺตคฺคิจเ จ ปฺน
สาสนํ ปหิณิ ‘สสุโร เม อาคณฺตฺวา ทสพลสฺส ฆมฺมกถํ สฺมาตฺตฺวา. อถ นํ ‘อิทาณิ
อคมณํ นาม อติวีย อการณฺน’ติ ฆมฺมกถํ โสตุกฺมฺยตาย คจฺจนฺตํ นคฺคสมณฺนา
อาหํสฺ ‘สมณสฺส โคตมสฺส ฆมฺมํ สฺวณฺนโต พหิสานิยํ นิสิตฺติวา สฺมาหิ’ติ.
ปุเรตรเมว จ คนฺตฺวา สานิยา ปริกฺขิปีสุ. มิคารเสฏฺฐิํ คนฺตฺวา พหิสานิยํ นิ
สิตฺติ. ตถาคโต ‘ตฺวํ พหิสานิยํ วา นิสิตฺ, ปรรุญฺเญ วา ปเรเสเล วา ปรรุญฺกฺวาเพ
วา นิสิตฺ. อหํ พุทฺโธ นาม สกฺโกมิ ตํ มม สทฺทํ สวาเวตฺตุน’ติ สฺวณฺณวณฺณผลํ อม
พฺรูกฺขํ ขนฺธะ คเหตุวา จาเลนฺโต วีย ฆมฺมกถํ กเถสิ, เทสณาปริโยสานะ เสฏฺฐิํ
โสตาปตฺติผละ ปติฏฺฐาย สานิ อุกฺขิปีตฺวา สตฺถุ ปาเท ปณฺจปติฏฺฐิตะ วณ
ทิตฺวา สตฺถุ สนฺติเกยว จ ‘ตฺวํ อมฺม อชฺช อาทิ กตฺวา มม มาตา’ติ วิ
สาขํ อตฺตโน มาตฺตฺวานะ จเปสิ. ตโต ปฏฺฐาย วิสาขา มิคารมาตา^{๒๒} นาม
ชาตา”ติ.^{๒๓}

“มหาตปาสาชนสฺสาติ มหาตปิปฺนุชนสฺส. ตสฺมิณฺจ ปิฺนุชนะ จตฺส
โส วชิรนาฬิโย อุปโยคํ อคมํสฺ. มุตตานํ เอกาทส นาฬิโย, ปวาฬสฺส ทฺวา
วิสตฺติ นาฬิโย, ปทุมราคมนิํ เตตฺตีส นาฬิโย. อิติ เอเตหิ จ อณฺเวยหิ จ อินฺทนี
ลาทีหิ นิลปีตโลหิโตทาตมณฺญูจฺสามกพรวณฺณวเสน สตฺตวณฺณเณหิ วรต
เนหิ นิฏฺฐานํ อคมาสิ, ตํ สีเส ปฏฺฐิมูกํ ยาว ปาพปฏฺฐิยา ภสฺสติ, ปณฺจณฺนํ
หตฺถินํ พลํ ธารยมาณา ว นํ อิตฺถิ ธารตุํ สกฺโกติ. อนฺโตอฺกฺคิ พหิ น นีหริตพ
โพติอาทินํ อตฺถิ อฺกฺคิ อวภิวิสตฺติ. เสสเมตฺถ สฺวณฺณเมยฺยเมว”ติ ตมฺภีگان
โย.^{๒๔}

ตสฺมา ตสฺส ธนญฺชยเสฏฺฐิโน ปุตฺตเปมํ “โส ปน ธนญฺชยเสฏฺฐิ ‘มยฺหํ ชีตา สฺวณ
ปติฏฺเฐ ปติฏฺฐตฺตฺวา ชีตฺ ทสวึธํ โอวาทํ ทตฺวา อตฺตโน ชีตฺยา สทฺธิ ‘สเจ เม ชีตฺ กตฺตฺวานะ โทโส

^{๒๒} วิวิธา พุทฺธา ปุตฺตนตฺตปนตฺตาทิกา สาขา อสฺสา สา วิสาขา (วิ+สาขา), มิคารสฺส เสฏฺฐิโน มา
ตฺตฺวา-จานิยตฺตา มิคารมาตา (มิคาร+มาตุ) (พระมหาสมปอง มุทิโต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๓).

^{๒๓} อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๕/๓๖๐-๓๖๖, พ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๕๗-๖๕.

^{๒๔} อง.เอกก.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๕๕/๒๕๗-๒๕๘.

อุปชชติ, ตุมเหหิ โสเชตพโพ’ติ อญฺญ กุญฺมพิเก เปเสสิ”ติ เอวํ ทญฺจพฺพ.

๔.๗ อานนทเสฏฺฐจิตฺต

โส หิ อานนทเสฏฺฐี อิมสฺมี พุทฺธูปาเท ปเสนทิโกสตรญฺโณ โกสตรญฺเจ สวตฺถิยํ
อสีติโกฏิวิโกเว เจว มุลสิริปุตฺตปิตา จ อโหสิ. โส ปน เสฏฺฐี มหามจฺจรี นาม อโหสิ. โส จ
อตุตฺตโน ปุตฺตสฺส “อิทํ จตฺตาลีสโกฏิธนํ พหุ”ติ สยญํ มา อกริ, วิชฺขมานํ ธนํ น ทาทพฺพ, นวํ
ธนํ อุปฺปาเทตพฺพ, เอเกกมฺปิ หิ กหาปณํ วยํ กโรนฺตสฺส ธนํ จียเตว”ติ เอวํ ตีสุ เวลาสฺส โอวาทํ
ททาติ. ตสฺมา เอโส ปุตฺตํ นาม มจฺเจรวเสเนว มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปตฺติจฺจาเปติ. เอวญฺเจตํ อานนท-
เสฏฺฐจิตฺตํ ตตฺถิยภาครมมปทญฺจกถายํ พาลวคฺควณฺณนํ วุตฺตนเยน ทญฺจพฺพ :-

“สวตฺถิยํ กิร อานนทเสฏฺฐี นาม อสีติโกฏิวิโกเว มหามจฺจรี อโหสิ. โส
อนฺวาทมมาสี ฅาตเก สนนฺิปาเตตฺวา ปุตฺตํ มุลสิริ นาม ตีสุ เวลาสฺส เอวํ โอวาทติ
‘อิทํ จตฺตาลีสโกฏิธนํ พหุ’ติ สยญํ มา อกริ, วิชฺขมานํ ธนํ น ทาทพฺพ, นวํ ธนํ
อุปฺปาเทตพฺพ, เอเกกมฺปิ หิ กหาปณํ วยํ กโรนฺตสฺส ธนํ จียเตว, ตสฺมา

อณฺชนานํ ขยํ ทิสฺวา อุปฺจิกานญฺจ อาจยํ
มฐฺนญฺจ สมหารํ ปณฺฑิโต ฃรมาเว’ติ.

โส อุปเรน สมเยน อตุตฺตโน ปณฺจมหานิธี ปุตฺตสฺส อนาจิภิจิตฺวา
ชนนิสฺสํติโต มจฺเจรรมลฺลโน กาลํ กตฺวา, ตสฺสเวย นกรสฺส เอกสฺมี ทวารคามเก
จณฺฑาลานํ กุลสฺสทสฺสํ ปฏฺวิสฺติ, ตตฺถเกกิสฺสา จณฺฑาลิยา กุจฺฉิสฺมี ปฏฺฐิสฺสนฺธิ
คณฺหิ. ราชา ตสฺส กาลกิริยํ สุตฺวา ปุตฺตมสฺส มุลสิริ ปกฺโกสาเปตฺวา
เสฏฺฐิฏฺฐาเน จเปสิ. ตมฺปิ จณฺฑาลกุลสฺสทสฺสํ เอกโต ว ภติยา กมฺมํ กตฺวา
ชีวฺมานํ ตสฺส ปฏฺฐิสฺสนฺธิคฺคกณฺณกาลโต ปญฺจาย เนว ภตฺติ ลกฺกิต น ยาปนมตฺตโต
ปรํ ภตฺตปิณฺฑมฺปิ. เต ‘มยํ เอตฺรหิ กมฺมํ กโรนฺตปิ ปิณฺฑมตฺตํ น ลกฺกาม,
อมฺหากํ อนฺตเร กาพกณฺณิยา ภวิตฺตพฺพน’ติ เทว โกญฺจาสา หุตฺวา, ยาว ตสฺส มา
ตาปิตโร วิสฺสุ โหนฺติ, ตาว วิชฺชิตฺวา ‘อิมสฺมี กุเล กาพกณฺณิ อุปฺปนฺนา’ติ
ตสฺส มาตฺรํ นิหรีสุ. สปิ ยาวสฺสา โส กุจฺฉิตโต, ตาว ยาปนมตฺตมฺปิ กิจฺเจเน
ลกฺกิตฺวา ปุตฺตํ วิชฺชยิ. ตสฺส หตฺถปาทา จ อกฺขิณี จ กณฺณนา จ นาสา จ มุขญฺจ น
ยถาฏฺฐาเน อเหตุ. โส เอวฺรุเปณ อกฺกเวกฺกเลน สมฺนฺนาคโต ปัสฺสุปีสาจโก วิย

อติวิย วิรูปโป อโหสิ. เอวํ สมนุเตปิ, นํ มาตา น ปริจฺจชิ. มาตุ กุญฺฉิ
วสิตปฺปุตตสฺมิณฺหิ สีนโห พลฺวา โหติ. สํคํ กิจฺเณน โปสยมาณา, ตํ อาทาย
คตทิวเส กิณฺฉิ อลภิตฺวา, เคเห กตฺวา สยเมว คตทิวเส ภตฺตี ลภติ. อถ นํ
ปิณฺฑทาย จริตฺวา ชีวิตุํ สมตฺถกาเล สากปาลกํ หตฺถเจปฺเตว ‘ตาท มยํ ตํ นิสุ
สาย มหาทุกขํ ปตฺตา, อิทานิ น สกฺโกมิ ตํ โปเสตฺตุ, อิมสฺมี น เกร
กปณฺทริกาทึนํ ปฏฺยตฺตภตฺตาทึนํ อตฺถิ, ตตฺถ ภิกฺขาย จริตฺวา ชีวาทิ’ติ ตํ
วิสุตฺตฺเชติ. โส ฆรปฺปฏฺิปาฏฺิยา จรฺนโต อานนฺทเสฏฺฐิกালে นิพฺพตฺตญฺานํ
คณฺดฺวา ชาตีสฺสโร หุตฺวา อตฺตโน เกหํ ปาวิสฺสิ. ตีสฺส ปน ทวารโกฏฺฐเกสุ น โกจิ
สลลภฺเชติ. จตฺตตฺถทวารโกฏฺฐเก มุลสิริเสฏฺฐิโน ปุตฺตกา ทิสฺวา อุพฺพิคฺคหทยา
ปโรทิสฺส. อถ นํ เสฏฺฐิปริสา ‘นิกฺขม กาพณฺณ’ติ โปเถตฺวา นิหริตฺวา
สงฺการญฺาเน จิปีสุ.

สตฺถา อานนฺทเถเรน ปจฺจาสมเณน ปิณฺฑทาย จรฺนโต ตํ จานํ ปตฺโต เถโร
โอโลเกตฺวา เตน ปุญฺโஜ ตํ ปวตฺติ อัจฺจชิ. เถโร มุลสิริ ปกฺโกสาเปสิ. อถ
มหาชนกาโย สมนิปติ. สตฺถา มุลสิริ อามนฺเตตฺวา ‘ชานาสิ เอตฺน’ติ ปุจฺจิตฺวา,
‘น ชานามิ’ติ วุตฺเต, ‘ปิตา เต อานนฺทเสฏฺฐิ’ติ วุตฺวา ตํ อสทฺทหนฺตํ
‘อานนฺทเสฏฺฐิ ปุตฺตสฺส เต ปณฺจมหานิธี อัจฺจขาหิ’ติ อัจฺจขาเปตฺวา
สทฺทหาเปสิ. โส สตฺถารํ สรณํ อคฺมาสิ. สตฺถา ตสฺส ฆมฺมํ เทเสนฺโต
อิมํ คาถมาห

‘ปุตฺตา มตฺถิ, ฆนฺมมตฺถิ อิติ พาโล วิหณฺณติ
อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ กุโต ปุตฺตา กุโต ฆนฺน’ติ.^{๔๕}

ตสฺสสตฺถโถ **ปุตฺตาเม อตฺถิ, ฆนํ เม อตฺถิ** อิติ พาโล ปุตฺตตฺถนฺหาเยว
ฆนตฺถนฺหาเยว หณฺณติ วิหณฺณติ ทุกฺขียติ, **ปุตฺตา เม นสฺสึสฺสูติ** วิหณฺณติ,
นสฺสึสฺสูติ วิหณฺณติ, **นสฺสึสฺสูสฺสูติ** วิหณฺณติ. ฆเนปิ เอเสว นโย. อิติ
จหาการเห วิหณฺณติ. **ปุตฺเต โปเสสฺสสามิ**ติ รตฺติณฺจ ทิวา จ ถลปถชลปถาทิสฺ
นนานปฺปการโต วายมนฺโตปิ วิหณฺณติ, **ฆนํ อุปฺปาเทสฺสามิ**ติ กสิณฺชชาทึนํ
กโรนฺโตปิ วิหณฺณเตว. เอวํ วิหณฺณนตฺสส จ อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ,

^{๔๕} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๖๒/๒๘, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๖๒/๔๖.

เตน วิมาเตน ทุกุชิต์ อุตตานัน สุชิต์ กาคู อสกุโกนตสสุ ปวตติยมปิสุส อุตตา หิ
อุตตโน นตฺถิ, มรณมณฺเญ นิปนฺนสฺส มรณนฺตีกาหิ เวทนาหิ อคฺคิชาลาหิ
วีย ปริทฺยหฺมานสฺส ภิขฺชฺมาเนสฺส สนนฺธิพนฺธเนสฺส ภิขฺชฺมาเนสฺส อญฺญิสงฺฆาญฺเ
สุ นิมฺมิเลตฺวา ปฺรโลกํ อุมฺมิเลตฺวา อิชฺโลกํ ปสฺสณฺตสฺสาปิ ทิวเส ทิวเส ท
วิกฺขตฺตํ นฺหาเปตฺวา ติกฺขตฺตํ โกเชตฺวา คณฺฐมาลาทีหิ อลงฺกริตฺวา ยาวชีว์ โปสิ
โตปิ สหายภาเวน ทุกฺขปริตฺตาณํ กาคู อสมตฺถตาย อุตตา หิ อุตตโน
นตฺถิ, กุโธ ปฺตฺตา กุโธ ฐนํ, ปฺตฺตา วา ฐนํ วา ตสฺมี สมนฺเย กิเมว
กริสฺสนฺติ, อานนฺทเสฏฺฐิโนปิ กสฺสจฺจิ กิลฺลจฺจิ อทฺตฺวา ปฺตฺตสฺสตฺถาย ฐนํ สณฺจเปตฺ
วา ปุพฺเพ วา มรณมณฺเญ นิปนฺนสฺส อิทานิ วา อิมํ ทุกฺขํ ปตฺตสฺส, กุโธ ปฺตฺตา กุ
โธ ฐนํ, ปฺตฺตา วา ฐนํ วา กิํ ทุกฺขํ หริสฺสุ กิํ วา สุขํ อุปฺปาทยิสฺสุ”ติ.^{๔๖}

ตสฺมา ตสฺส อานนฺทเสฏฺฐิโน ปฺตฺตเปมํ “โส ปน อานนฺทเสฏฺฐิ ‘ฐนํ เม มา นสฺสตฺ’ติ
จินฺเตตฺวา อุตตโน มฺลสฺสี นาม ปฺตฺตํ ‘อิทํ จตฺตาสีสโกฏฺฐิฐนํ พหุ’ติ สยฺยํ มา อกริ, วิชฺชฺมานํ ฐนํ
น ทาทพฺพํ, นวํ ฐนํ อุปฺปาเทตฺพพํ, เอเกกมฺปิ หิ กหาปณํ วยํ กโรนฺตสฺส ฐนํ จียเตวา’ติ เอวํ
โอวทิตฺวา อญฺชนานํ ขยํ ทิสฺวาติ อาทินา นยฺน กาลํ วตฺวา ปฺตฺตํ นาม มจฺเจรวเสเนว มิจฺ
ฉาทิกฺกุชฺชา ปตฺติจฺจาเปติ. เตเนว การณฺเนน ตสฺส อานนฺทเสฏฺฐิโน ปฺตฺตเปมํ มิจฺฉาทิกฺกุชฺชปฏิบัติสฺยตฺตํ
นาม. อปฺเรน จ สมนฺเยน โส อานนฺทเสฏฺฐิ กาลํ กตฺวา เอกิสฺสา จณฺฑาลิยา กุจฺฉิสฺมี ปฏิสฺนฺธิ คณฺ
หิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิสฺมา นิภฺขนฺโต เอวรฺูเปเนว องฺกเวกฺกลฺเลน สมนฺนาคโต ปัสฺสปีสาจโก วีย
อติวีย วิรฺูโป อโหสิ. ตสฺเสว จ มจฺเจรกมฺมสฺส วิปากเวเนว เอวรฺูปี ทุกฺคตตฺตํ ปตฺโต”ติ เอวํ
ทฏฺฐพฺพํ.

๔.๘ โตเทยฺยพฺรหฺมณฺวตฺถุ

โส หิ โตเทยฺยพฺรหฺมณฺโ อิมสฺมี พุทฺธูปฺปาเท โกสฺตรญฺเญ สวตฺถิยํ สตฺตาสีติ-
โกฏฺฐิวิภโว จ ปเสนทริยโธ ปุโรหิตพฺรหฺมณฺโ จ สฺวภวณฺวปฺตฺตปิตา จ อโหสิ. โส ปน พฺรหฺม
ณฺโ มหามจฺฉรี นาม อทานเมว สิกฺขาเปตฺวา ชฺรวิหาเร วสนฺตสฺส สมนฺนสฺสพฺพทฺธสฺส ยาคฺคตฺตา
ทีนํ อทฺตฺวา ฐนโลเกน กาลํ กตฺวา อุตตโน ว ฆเร สุนฺโข หุตฺวา นิพฺพตฺโต. เอวญฺเจตํ โตเทยฺย-
พฺรหฺมณฺวตฺถุ มชฺฌิมนิกายญฺจกถายํ จูฬกมฺมวิภิงฺกสฺสตฺตวณฺณนํ วุตฺตนยฺน ทฏฺฐพฺพํ :-

^{๔๖} พ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๐-๑๒๓.

“โส กิร ปุโรหิตพราหมโณ สาวตถิยา อวิหเร ตฤทิกาโม นาม อตถิ
, ตสฺส อธิปตติว ‘โตเทยโย’ติ สงฺขํ คโต. มหาชน ปน โหติ สตฺตาสีติโกฏี
วิกโว ปรมมจฺจรี ‘ททโต โภคานํ อปริกฺขโย นาม นตฺถิ’ติ จินฺเตตฺวา กสฺสจฺจ กิณ
จิน เทติ. วุตฺตมปิ เจตํ :-

‘อณฺชนานํ ขยํ ทิสฺวา วมฺมิกานญฺจ สญฺจยํ
มธฺนญฺจ สมาหารํ ปณฺทิตํ ฆรมาเว’ติ.

เอวํ อทานเมว สิกฺขาเปตี. ชฺรวิหเร วสโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ยาคู-
อุพฺพคมตฺตํ วา ภตฺตกฏฺฐจฺจมตฺตํ วา อทตฺวา ธนโลเกณ กาลํ กตฺวา ตสฺมีเยว ฆเร
สุนฺโข หุตฺวา นิพฺพุตฺโต. สุโภ ตํ สุนฺขํ อตฺตวิย ปิยาติ, อตฺตโน ญฺจชนก-ภตฺตํ
เยว โภเชติ, อุภฺยปิ ตฺวา วรสฺยเน สยาเปตี. อถ ภควา เอกทิวสํ ปจฺจุส-สมเย
โลกํ วาโลเกนฺโต ตํ สุนฺขํ ทิสฺวา ‘โตเทยฺยพราหมโณ ธนโลเกณ อตฺตโนว ฆเร
สุนฺโข หุตฺวา นิพฺพุตฺโต, อชฺช มยิ สฺกสฺส ฆรํ คเต มํ ทิสฺวา สุนฺโข ภุกฺการํ กริสุ
สตี, อถสฺสหา เอกํ วณํ วกฺขามิ, โส ‘ชานาติ มํ สมโณ โคตโม’ติ คนฺตฺวา อุท-
ชนญฺจเน นิปฺชชิสฺสตี. ตโตนิทานํ สฺกสฺส มยา สทฺธิํ เอโก กถาสลฺลาโป
ภวิสฺสตี, โส ฆมฺมํ สุตฺวา สรณฺสุ ปตฺติญฺสทิสฺสตี, สุนฺโข ปน กาลํ กตฺวา
นिरเย นิพฺพุตฺติสฺสตี’ติ อิมํ มาณวสฺส สรณฺสุ ปตฺติญฺจเนกาวิ ญตฺวา ภควา ตํ
ทิวสํ สรริปฺภิชฺชคฺคณํ กตฺวา เอกโกว คามํ ปวิสิตฺวา นิภฺขนฺเต มาณเว ตํ ฆรํ
ปิณฺทาย ปาวิสิ.

สุนฺโข ภควนฺตํ ทิสฺวา ภุกฺการํ กโรนฺโต ภควโต สมีปํ คโต. ตโต นํ
ภควา เอตทโวจ ‘โตเทยฺย ตวํ ปุพฺเพปิ มํ ‘โภ โภ’ติ ปรีกฺขิตฺวา สุนฺโข ชาโต, อี-
ทานิปี ภุกฺการํ กตฺวา อวีจี คมฺิสฺสตี’ติ. สุนฺโข ตํ สุตฺวา ‘ชานาติ มํ สมโณ
โคตโม’ติ วิปฺปฏิสาริ หุตฺวา คีวํ โอนาเมตฺวา อุทฺชนนฺตเร จาริกายํ นิปฺน-
โน. มนุสฺสา อุภฺยปิ ตฺวา วรสฺยเน สยาเปตฺุ นาสกฺขีสุ. สุโภ อาคนฺตฺวา ‘เกนายํ
สุนฺโข สยนา โอโรปิโต’ติ อาห. มนุสฺสา น เกนจี’ติ วตฺวา ตํ ปวตฺตี อาริเจตฺุ.
माणโว สุตฺวา ‘มม ปีตา พฺรหฺมโลกे นิพฺพุตฺโต, โตเทยโย นาม สุนฺโข นตฺถิ.
สมโณ ปน โคตโม ปีตรํ สุนฺขํ กโรติ, ยํกิณฺจ เอส มุขารุพฺหํ ภาสตี’ติ
กุชฺฌิตฺวา ภควนฺตํ มุสสาเวเทน นิกฺคเหตฺวกาโม วิหารํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตี ปุจ-
ฉิ.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภควาปีสุต ตเถว วตุวา อวิสวาทนคถ์ อาห ‘อตุถิ ปน เต มาณว
ปีตรา อนกขาค์ ธนนุ’ติ. อตุถิ โภ โคตม สดสหัสสคณนิกา สุวณณ
มาลา สดสหัสสคณนิกา สุวณณปาทุกา สดสหัสสคณนิกา สุวณณปาดิ
สดสหัสสคณนิกา กหาปณนุ’ติ. คจฺจน ตํ สุนขํ อปโปทกปายาสํ โภชาเปตฺวา สยเน
อาโรเปตฺวา อีสกํ นิทฺทํ โอกุกนตกาเล ปุจฺจน, สพฺพํ เต อาจิกฺขิสฺสติ. อถ นํ
ชานนฺยฺยาสี ‘ปีตา เม เอโส’ติ. มาณโว ‘สเจ สจฺจํ ภวิสฺสติ, ธนํ ลจฺจนามิ, โน เจ,
สมณํ โคตมํ มุสาวาทน นิคฺคณฺหิสฺสามิ’ติ ทฺวิหิปี การณฺเหหิ ตฺถุโจ คนฺตุวา
ตถา อกาลิ. สุนโข ‘ฉาโตมฺหิ อิมินา’ติ โรทิตฺวา ‘หุํ หนฺนุ’ติ กโรนฺโต ธน
นิธานญฺจํ คนฺตุวา ปาเทน ปถวี ขณฺติตฺวา สลฺลํ อทาสี, มาณโว ธนํ คเหตฺวา
‘ภวปฏิจฺจนนํ นาม เอวํ สุขุมํ ปฏิสฺนฺธิอนฺตรํ ปากฺกํ สมณสฺส โคตมสฺส อทฺธา
เอส สพฺพณฺณ’ติ ภควติ ปสฺนฺนจิตฺโต จุทฺทส ปณฺเห อภิสงฺขริ. อญฺเญวชิชาปาส
โก กิเรส, เตณสฺส เอตทโหสิ ‘อิทํ ฆมฺมปณฺณาการํ คเหตฺวา สมณํ โคตมํ ปณฺเห
ปุจฺจิสฺสามิ’ติ ทฺติยคฺมเนน เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ, เตน ปุจฺจปณฺเห
ปน ภควา เอกปฺปหารเนว วิสฺสขฺเขนฺโต กมฺมสฺสกา’ติอาทิมหา.

ตตฺถ กมฺมํ เอเตสํ สกํ อตฺตโน ฆณฺฑกนุ’ติ **กมฺมสฺสกา**. กมฺมสฺส
ทายาทา’ติ **กมฺมทายาทา**, กมฺมํ เอเตสํ ทายชฺช ฆณฺฑกนุ’ติ อตฺโต. กมฺมํ
เอเตสํ โยนิ การณนุ’ติ **กมฺมโยนี**. กมฺมํ เอเตสํ พนฺธุ’ติ **กมฺมพนฺธุ**, กมฺม-
ฉาตกา’ติ อตฺโต. กมฺมํ เอเตสํ ปฏิสฺรณํ ปติญฺจา’ติ **กมฺมปฏิสฺรณา**. **ยทิตํ**
หีนปฺปณฺธิตตายาติ ยํ อิทํ ‘ตฺวํ ธีโน ภว, ตฺวํ ปณฺธิโต, ตฺวํ อปฺปายุโก, ตฺวํ
ทีฆายุโก ฯเปฯ ตฺวํ ทฺวปฺปญฺโย ภว, ตฺวํ ปณฺณวา’ติ เอวํ หีนปฺปณฺธิตตาย
วิภชนํ, ตํ น อญฺโย โภจิ กโรติ, กมฺมเมว เอวํ สดฺเต วิภชตี’ติ อตฺโต. น มาณ
โว กถิตสฺส อตฺถํ สลฺลชานาสี, ฆนฺทสฺสปฏฺเฐนสฺส มุขํ พนฺธิตฺวา มธฺรํ ปฺรโต
จปีตํ วิย อโหสิ. มานนิสฺสโต กิเรส ปณฺฑิตมานิ, อตฺตนา สมํ น ปสฺสติ.
อถสฺส ‘กึ สมณฺโณ โคตโม กเถติ, ยมํ ชานามิ, ตเถว กเถตี’ติ อญฺ มาโน มา
อโหสิ’ติ มานญฺชนคถ์ ภควา ‘อาทิตฺว ทฺวปฺปฏิวិขณฺํ กตฺวา กเถสฺสามิ, ตโต
‘นาหํ โภ โคตม ชานามิ, วิตฺถาเรน เม ปากฺกํ กตฺวา กเถตา’ติ มํ ยาจิสฺสติ,
อถสฺสาหํ ยาจิตกาเล กเถสฺสามิ, เอวญฺจสฺส สาตฺถกํ ภวิสฺสตี’ติ ทฺวปฺปฏิวิขณฺํ กต
วา กเถสิ.

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อิมสุ จตุสุ ปริมานิ เทว อกุสลาเนว, ชนกัน กุสลมปิ อกุสลมปิ, อุปตมมกัม กุสลมเว. ตตถ ปาณาติปาตกมมัม อปฺยาชก-
สวตฺตนิโก โหติ. ปาณาติปาตินา วา กตัม กุสลมกมมัม อูพาริ น โหติ, ที่มาชุก-
ปฏิสนธิ ชนตัม น สกโกติ. เอวํ ปาณาติปาโต อปฺยาชกสวตฺตนิโก โหติ.
ปฏิสนธิเมว วา นิยามเตวา อปฺยาชกํ กโรติ, สนฺนิฏฺฐานเจตนา ย วา นิรये
นิพฺพตฺตติ, ปุพฺพาปรเจตนาหิ วุตฺตนเยน อปฺยาชโก โหติ. **ที่มายุกสวตฺตนิกา**
เอสา มานว ปฏิปทาติ เอตถ ปริตฺตกมฺเมนปิ นิพฺพตฺตํ ปวตฺเต เอตํ ปาณา-ติปา
ตา วิรติกมมัม อาคนฺตุวา อตฺถโต เอวํ วทตี นาม ‘สจฺหาหํ ปจฺมตรํ ชานเยยฺย, น เต
อิธ นิพฺพตฺติตฺตํ ททเยยฺย, เทวโลเกยว ตํ นิพฺพตฺตาเปยฺย. โหตุ, ตวํ ยตฺถ กตฺถจิ
นิพฺพตฺโต, อหํ อุปตฺตมกกมมัม นาม ฅมฺภํ เต กริสฺสามิ’ติ อุปตฺตมกํ กโรติ. ก็
กโรติ ? ปริสฺสยํ นาเสติ, โภเค อุปฺปาเทติ.

ตตถ ทารกสฺส มาตุกฺขนิยํ นิพฺพตฺตกาลโต ปญฺญา ย มาตาปีตุนํ สุขเมว
สาตเมว โหติ. ยेषิ ปกฺติยา มนุสฺสสามนุสฺสปริสฺสยา โหณฺติ, เต สพฺเพ
อปจฺจนฺติ. เอวํ ปริสฺสยํ นาเสติ. ทารกสฺส ปน มาตุกฺขนิมฺหิ นิพฺพตฺตกาลโต
ปญฺญา ย เกहे โภคานํ ปมาณํ น โหติ, นิธิกฺมภิโย ปุรโตปิ ปจฺจโตปิ
เคหํ ปวณฺณมานา ปวิสฺสตี. มาตาปีตโร ปเรหิ จปิ ตณฺสสาปิ สมฺมุจฺจิกาวํ
คจฺจนฺติ. เชนฺโย พหุจฺจิรา โหณฺติ, โคณา สุขสีลา โหณฺติ, วปฺปญฺจาเน สสฺसानิ
สมฺปชฺชนฺติ, วทฺติยา วา สมฺปชฺชตฺตํ, ตาวกาลีกํ วา ทินฺนํ ฅนํ อโงทิตา สยเมว
อาหริตฺวา เทนฺติ, ทาสาทโย สุวจา โหณฺติ, กมฺมมฺหาน ปรีหายฺนฺติ, ทารโก
คพฺภโต ปญฺญา ย ปรีหารํ ลภตี, โกมาริกเวชฺชา สนฺนิปฺติตาว โหณฺติ. คห
ปติกฺขเล ชาโต เสฏฺฐิฏฺฐานํ, อมจฺจุลลาทีสุ ชาโต เสนาปติฏฺฐานาทีนิ ลภตี.
เอวํ โภเค อุปฺปาเทติ. โส อปริสฺสโย สโกโค จิรํ ชีวตี’ติ. เอวํ อปาณาติปา
ตกมมัม ที่มาชุกสวตฺตนิโก โหติ.

อปาณาติปาตินา วา กตัม อณฺณมฺปิ กุสลํ อูพาริ โหติ, ที่มาชุกปฏิสนธิ
ชนตัม สกโกติ, เอวมฺปิ ที่มาชุกสวตฺตนิโก โหติ. ปฏิสนธิเมว วา นิยามเตวา
ที่มายุกํ กโรติ. สนฺนิฏฺฐานเจตนา ย วา เทวโลเก นิพฺพตฺตติ, ปุพฺพาปรเจตนาหิ
วุตฺตนเยน ที่มายุกโก โหติ. อิมินา นเยน สพฺพปญฺหวิสฺสชฺชนฺตฺส อตฺ

โธ เวทิตัพโพ. วิเหจนกมฺมาทีนํปิ หิ ปวตฺเต อากนฺตฺวา อตฺถโต ตเถว วทมา
นานิ วิย อุปปีพเนน นิพฺโกลคํ อาปาเตตฺวา ปฏิชฺฌนํ อลภนฺตสฺส โรคุปฺปาท
นาทีหิ วา วิเหจกาทีหิ กตสฺส กุสลสฺส อนุพารคาย วา อาทิโธว ปฏิสนฺธินิยาม
เนน วา วุตฺตนเยเนว ปุพฺผาปรเจตนาเวสเน วา พหฺวาพารคาทินี กโรนฺติ,
อปาณา-ติปาโต วิย จ อวิเหจนาทีนํปิ อปฺปาพารคาทินี'ติ.

เอตฺถ ปน **อิสฺสามนโกติ** อิสฺสามปยุตฺตจิตฺโต. **อุปทฺตสฺสตีติ** อิสฺสา-
วเสเนว อุปกโกสนฺโต ทฺตสฺสตี. **อิสฺสํ พนฺธตีติ** ยวกลาปํ พนฺธนฺโต วิย ยถา น
นสฺสตี, เหวํ พนฺธิตฺวา วิย จเปติ. **อปฺเปสฺสโกจิติ** อปฺปปริวาริ, รตฺตี จิตฺโต วิย
สโร น ปณฺณายติ, อจฺจุณฺโฏหตฺโธ นิสิตฺติวาท อุกททายกมฺปิ น ลกฺติ. **น ทาทา**
โหตีติ มจฺจุริยเวสเน น ทาทา โหติ. **เตน กมฺเมนาติ** เตน มจฺจุริยกมฺเมน.
อภิวาเทตฺตพฺพนฺติ อภิวาทนารหํ พุทฺธํ วา ปจฺเจกพุทฺธํ วา อริยสาวกํ วา.
ปจฺจุจฺจุจาทพฺพาทิสฺสปี เอเสว นโย. อิมสฺมี ปน ปณฺหวิสฺสชฺชเน อุปปีพก-
อุปตฺถมกกมฺมานิ น คเหตฺพพานิ. น หิ ปวตฺเต นิจฺจุลินํ วา อจฺจาจุลินํ วา
สกุทา กาคํ, ปฏิสนฺธิเมว ปน นียาเมตฺวา นิจฺจุลียํ กมฺมํ นิจฺจุเล นิพฺพตฺเตติ,
อจฺจาจุลียํ กมฺมํ อจฺจาจุเล. **น ปริปฺปจฺจिताโหตีติ** เอตฺถ ปน อปริปฺปจฺจเนน นีร-
เยน นิพฺพตฺตติ. อปริปฺปจฺจโก ปน 'อิทํ กาคพุทฺธํ, อิทํ น กาคพุทฺธนฺ'ติ น
ชานาติ, อชานนฺโต กาคพุทฺธํ น กโรติ, อกาคพุทฺธํ กโรติ. **เตน นีรเย**
นิพฺพตฺตติ, อิตโร สกุเล. อิติ โข มาณว ๗เป๗ ยทิทํ หีนปฺปณฺธีตยาติ สตุถา
เทสนํ ยถาสนฺธิ ปาเปสิ. เสถ สพุทฺธอ อุตฺตมานเมว"ติ.^{๔๗}

เอวณฺตุ ตถฺภูทิกานโย วุตฺตนเยน ทฺทูลัพโพ :-

“อธิปตฺติตฺตาติ อิสฺสรวาท. **สมาหารนฺติ** สนฺนิจยํ. **ปณฺทิตอ** ฆรมาเวสตี
ยสฺมา อปฺปตฺเรปิ พุชฺชมานเ โภคา จิยฺนติ, อปฺปตฺเรปิ สลฺยจฺจมาน
วทฺถนฺติ, ตสฺมา วิญฺญชาติโก กิลฺลิจิ พุชฺชํ อกตฺวา อยเมว อุปฺปาเทนฺโต
ฆราวาสํ อนุตฺธิญฺเจยฺยา'ติ โลภาเทสฺสิตมคฺคํ วทตี. **ชนฺโลเภน ๗เป๗ นิพฺพตฺโต.**
โลภวสฺสีกสฺส หิ คติ นีรโย วา ตีรจฺจนานโยนิ วา. วุตฺตญฺเหตํ 'นํมิตฺตสฺส
สาทกฺกิตํ วา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ ตีญฺจมานํ ตีญฺจติ อนุพยุชฺชนสฺสาทกฺกิตํ วา,

^{๔๗} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๕-๒๘๖/๑๓๕-๑๔๕.

ตสุมิ สมเย กาลิ กรเยย, ทวินัน คตินิ อณฺณตริ คติ วทามิ นิรยิ วา ติรจ
ฉานโยนิ วา'ติ.^{๔๔} **นิรเย นิพพุตติสฺสติ** กโตกาสสฺส กมฺมสฺส ปฏิพาหิตุ
อสกุณฺณเยย-ภาวโต. ปตฺตกฺขนฺธอโรมุขภาวํ สนฺธาย โอนาเมตฺวาติ วุตฺตํ.
พฺราหฺมณ-จาริตฺตสฺส ภาวิตํ สนฺธายาห **พฺรหฺมโลเก นิพพุตฺโตติ**. ตํ ปวตฺตี
ปฺจุฉิตฺติ สุตเมตํ มยา 'มยฺหํ ปิตา สุนฺโข หุตฺวา นิพพุตฺโต'ติ, เอตํ โภตา
โคตเมน วุตฺตณฺ'ติ. กิมิํ วุตฺตณฺ'ติ อิมํ ปวตฺตี ปฺจุฉิ.

ตเถว วตฺวาติ ยถา สุนฺขสฺส วุตฺตํ, ตเถว วตฺวา. **อวิสฺสวาทนตฺถนฺติ**
'โตเทยฺยพฺราหฺมโณ สุนฺโข ชาโต'ติ อตฺตโน วจนฺตสฺส อวิสฺสวาทนตฺถํ, วิสฺส-
วาทนาภาวทสฺสตฺถนฺ'ติ อธิปฺปาโย. **ฉาโตมฺหิ อิมินาติ** อิมินา มม ปฺจุเตน
มยฺหํ ปฺริมชาตฺยํ ปิตา'ติ เอวํ ฉาโต อมฺหิ'ติ ชานิตฺวา. พุทฺธานุภาเวน กิร สุนฺโข
ตถา ทสฺเสติ, น ชาตฺยสฺสรตฺถาย. ภควนฺตํ ทิสฺวา ภูทกฺกรณํ ปน ปฺริมชาตฺยสิทฺธ-
วสฺสนาย. **ภวปฺฏิฉนฺนตฺถนฺติ** ภวณฺตรภาเวน ปฺฏิฉนฺนํ. **นามสทฺโท สมฺภาวน.**
ปฺฏิสนฺธิอนฺตรนฺติ อณฺณชาตฺยปฺฏิสนฺธิคฺคหณฺเนน เหฏฺฐิมชาตํ คติ. **องฺควิชฺชา-ปา**
จโก กิเรส, เตน อปฺปายุกทิมายุกตาทิวเสน จุทฺทส ปณฺเห อภิสงฺขริ, เอวํ กิ
รสฺส อโหสิ 'อิมสํ สตฺตานํ อปฺปายุกตาทโย วิเสสา องฺคปจฺจจฺจวเสน
สลฺลทฺถยิณฺติ. น โข ปเนตํ ยุตฺตํ 'องฺคปจฺจจฺจกานิ ยาว เตสํ เตสํ การณฺ'ติ,
ตสฺมา ภวิตฺตพฺพเมตฺถ อณฺณเณว การณฺ. สมฺโณ โคตโม ตํ การณํ วิชิตฺวา
กเถสฺสติ, เอวํ สพฺพพณฺญ'ติ นิฉฺชโย เม อปณฺณโก ภวิสฺสตี'ติ. อปเร ปน
ภณฺนติ 'ติรจฺฉานกตํ มนฺตฺสํ วา อาวิสิตฺวา อิจฺฉิตตฺถกสฺวานํ นาม มหา-
มนตฺวิชฺชาวเสน โหติ, ตสฺมา น เอตฺตวตฺตา สมณฺสสฺส โคตมสฺส สพฺพพณฺญตา
สุนิฉฺชิตา โหติ. ยํ ฐนาหํ กมฺมผลมสฺส อุทฺทิสฺส ปณฺหํ ปฺจุเจยฺย, ตตฺถ จ
เม จิตฺตํ อาราธฺเนโต ปณฺหํ พุยากริสฺสติ. เอวํ สพฺพพณฺญ'ติ วินิฉฺชโย เม
ภวิสฺสตี'ติ เต ปณฺเห ปฺจุฉตี'ติ.

ภณฺนตฺถนฺติ สาปเตยฺย, สนฺตกนฺ'ติ อตฺถโก. กมฺมฺนา ทาทพฺพํ อาทิยนฺตี'ติ
กมฺมฺทายาทา, อตฺตนา กตฺตปจิตกมฺมผลภาสี'ติ อตฺถโก. ตํ ปน กมฺมฺทายชฺชํ
การโณปจาเรน วทฺนฺโต **กมฺมฺ เอเตสํ ทายชฺชํ ภณฺนตฺถนฺติ** อตฺถโก'ติ อาห ยถา 'กุ

^{๔๔} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๒๓๕/๑๕๗, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๕/๒๓๑.

สถาน ภิภเว ฌมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวมิํ ปุณฺณํ ปวทุตตี'ติ.^{๔๙} ยวติ ผลํ
สภาวโต ภินฺนํปิ อภินฺนํ วิย มิสฺสํโต โหติ เอเตนา'ติ โยนีติ อาห กมฺมํ เอเตสํ
โยนิ การณฺนติ. มมตฺตวเสน พชฺชติ สํพชฺชตี'ติ พนฺธุ, ฌาติ สาโลหิโต จ.
กมฺมํ ปน เอกนตสมฺพนฺธเมวา'ติ อาห กมฺมํ เอเตสํ พนฺธุติ. ปตฺติฏฺฐาติ
อวสฺสโย. กมฺมสทฺธิโส หิ สตฺตานํ อวสฺสโย นตฺถิ, อญฺโฆ โกจิ อิสฺสโร พุรหุ
มาวาน กโรติ ตาทิสํ กตฺतํ สชฺชิตฺตํ อสมตฺตภาวโต. ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ,
ตํ วิสฺสุทฺธิมกฺกสํวณฺณนํ^{๕๐} วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ. กมฺมเมวาติ กสฺมา อวธา
ริตํ, นนฺ กิเลสาปี สตฺตานํ หีนปณฺธิตภาวการณํ, น เกวลนฺ'ติ ? สจฺจเมตํ,
กิเลสปิโยเคน วิปากฏฺฐํ นิพฺพตฺตํ กมฺมปวตฺตติตเมวา'ติ กตฺวา วุตฺตํ.
กถิตสฺส อตฺถํ น สญฺชานาสีติ สงฺเขปโต วตฺวา นนฺ ภควา มหาการุณิโก
ปรสํ ฌาปนตฺถเมว ฌมฺมํ เทเสตี'ติ อาห มานนิสฺสโต กิเรสาติอาหิ.

สมตฺตเตนาติ ปริยตฺเตน, ยถา ตํ ผลํ ทาตุํ สมตฺถํ โหติ, เอวํ กเตน,
อุปฺปเจเตนา'ติ อตฺถโ. ตาทิสํ ปน อตฺตโน ภิจฺเจ อนฺนํ นาม โหตี'ติ อาห
ปริปฺปญฺเณนาติ. สมาทินฺเนนาติ เอตฺถ สมาทานํ นาม ตณฺหาทิกฺขีหิ กหณํ
ปรามสนนฺ'ติ อาห กหิตฺเตน ปรามญฺเษนาติ. ปฏิปชฺชติ เอตาย สุกฺคิทุกฺค
ตี'ติ ปฏิปทา, กมฺมํ. ตถา หิ ตํ 'กมฺมปโป'ติ วุจฺจติ. เอสาติ ปฏิปทา.
ทพฺพลํ อุปฺฆาตกเมว สียา'ติ อุปฺปิพฺกสฺส วิสยํ ทสฺเสตฺตํ พฺลว-กมฺมเมนาติ
อาหิ วุตฺตํ. พฺลวกมฺมเมนาติ ปุณฺณกมฺมเมน. วทติ นามาติ วทฺนโต วิย โหติ.
นิพฺพตฺตาเปยฺยนฺติ กสฺมา วุตฺตํ, นนฺ อุปฺปิพฺกสฺสกาวิ กมฺมํ ชนกสฺสกาวิ น โหตี'
ติ ? สพฺพเมตํ ปริกฺกปฺปนวจฺนํ, ยถา มนุสฺสา ปจฺจตฺถิกํ ปฏิปทฺกํ ภิกฺขุ
กาตุํ อสมตฺถาปี เกจิ อาลมฺพนฺนวเสน สมตฺถา วิย อตฺตานํ ทสฺเสนฺติ,
เอวํสมฺปทมิทฺน'ติ เกจิ. อปฺเร ปน ภณฺนติ 'ยสฺสํทํ กมฺมสฺส วิปากํ ปิเพติ, สเจ
ตสฺมี อโนกาเส เอว สยํ วิปจฺจิตฺตํ โอภาสํ ลเภยฺย, อปาเยสฺส เอว ตํสมฺกฺกิปุคฺคํ
นิพฺพตฺตาเปยฺย, ยสฺมา ตํ กมฺมํ พฺลวํ หุตฺวา อวเสสฺสปจฺจยสมฺวาเยน วิปจฺจิตฺตํ
อารทฺธํ, ตสฺมา อิตฺรํ ตสฺส วิปากํ วิพาเชนฺตํ อุปฺปิพฺกํ นาม ชาตํ, เอตทตฺถเมว

^{๔๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๘๐/๔๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๖๐.

^{๕๐} วิสฺสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๒๘, ๓๘๑.

เจตธ ‘พลวกมฺเมเน นิพฺพตฺตณฺ’ติ พลวคฺคหณํ กตํ, กิจฺจวเสน หิ เนสํ กมฺมานํ
เอตา สมณฺณา, ยทิทํ อุปปีฬกํ อุปจฺเจทกํ ชนํกํ อุปตฺถมฺภกณฺ’ติ, น กุสฺตานิ วีย
อุปตฺถมฺภานิ โหนฺติ นิพฺพตฺตตฺถาย. **ปีเพตฺวาติ** วิเหตฺวา ปฏิภาณนาทิว
เสน อุจฺจุเตลยฺนตาทโย วีย อุจฺจุตฺติลาทิกะ วิพาเรตฺวา. **นิโรชนฺติ** นิตฺเตชฺ. **นียุ**
สนฺติ นิสฺ. **กสฺสณฺติ** นิสฺสารํ. **ปริสฺสยฺนฺติ** อุปททวํ.

อิทานิ ปริสฺสยสฺส อุปนยนาการ์ ทสฺเสนฺเตน ตตฺถ **ทากรสฺสาติอาทิ**
วตฺวา โภคานํ วินาสนาการ์ ทสฺเสตฺถ ปฺน **ทากรสฺสาติอาทิ** วุตฺตํ. **กุมฺภโกทฺหนาติ**
กุมฺภปุรฉีรา. **โคมณฺทเลติ** โคยฺเถ. **อฏฺฐสฺสกมฺนํ** กตฺวาติ อฏฺฐอุสภปฺปมาณํ
ปเทสํ ปจฺจตฺถิกํ อุทฺทิสฺส ธนฺคฺคโห อนุยายี กตฺวา. **ตฺนฺติ** สรํ. **อณฺโณติ**
ปจฺจตฺถิกโ. **ตตฺถเอว** ปาเตยฺย อจฺจาสนนํ กตฺวา สรสฺส ชิตฺตตฺตฺตา. **วาท-**
มจฺโฆทกฺกนฺติ มกราทิวาพมฺจจฺจวณฺตํ อุทกํ. **ปฏฺธิสนฺธิโรนิพฺพตฺตํ** กมฺมํ ชนกกมฺมํ
นาม ปริปฺณฺณวิปากทายิกาวโต, น ปวตฺติวิปากมตฺตนิพฺพตฺตํ. **โภคสมฺปทาที**
ติอาทิสทฺเทน อาโรกฺยสมฺปทาทีปริวารสมฺปทาทีนิ คณฺหาติ. น ทีฆายุกฺตา
ทีนิ หิ อปฺปายุกฺตาสวตฺตนิเกน กมฺมฺนา นิพฺพตฺตานิ, อณฺณํ ทีฆายุกฺตา
กรณฺณ อุปตฺถมฺภกํ สกฺโกติ, น อติทฺพพณฺณํ อปฺเปสภกํ นิจฺจุลีนํ ทฺพปฺลยํ
วาวณฺณ-วณฺตตาทิวเสน. ตถา หิ วกฺขติ **อิมสฺมี ปน ปณฺหวิสฺสชฺชเนติอาทิ,**^{๙๑}
ตํ ปน นิทสฺสนวเสน วุตฺตณฺ’ติ ทฺฐจฺพพํ.

ปริมานีติ อุปปีฬโกปจฺเจทกานิ. **อุปปีฬกฺปมาตา** นาม กุสฺลวิ
ปากปฏฺธิ-พาหกา’ติ อธิปฺปาเยน **เทว** อกุสฺสลาเนวาทิ วุตฺตํ. **อุปตฺถมฺภกํ** กุสฺลเม
วาทิ เจตฺถยถา ชนํกํ อุภยสฺสาวํ, เอวํ อิตเรสมฺปิ อุภยสฺสาวตฺยา วุจฺจมานาย
น โกจิ วิโรธ. เทวทตฺตาทีนญฺหิ นาคาทินํ อิตฺโธ อนุปฺปวจฺจิตานํ เปตาทินญฺจ
นรกาทีสุ อกุสฺสกกมฺมวิปากสฺส อุปตฺถมฺภกนฺปิพนฺุปมาตนา น น สมฺภว
ติ. เอวญฺจ กตฺวา ยา เหมจฺจา พหุสุ อานนฺตริเยสุ เอเกน คหิตปฏฺธิสนฺธิกสฺส อิต
เรสํ ตสฺส อนุพลปฺปทายิตา วุตฺตา, สปิ สมตฺถิตา โหติ. ยสฺมิญฺหิ กมฺเม กเต
ชนก-นิพฺพตฺตํ กุสฺลผลํ วา อกุสฺลผลํ วา พุยาธิธาคฺคสมตาทินิมิตฺตํ วิพาธีย
ติ, ตมฺปตฺถมฺภกํ. ยสฺมี ปน กเต ชาตฺติสมตฺถสฺส ปฏฺธิสนฺธิยํ ปวตฺติยญฺจ วิ

^{๙๑} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๕๕/๑๘๔.

ปาก-กฏตารูปานํ อุปฺปตฺติ โหติ, ตํ ชนํ. ยสฺมี ปน กเต อญฺเณน
ชนิตฺตสฺส อญฺญสฺส วา อนญฺญสฺส วา ผลสฺส วิพาชาวิจฺเจทปฺปจฺยานุปฺปตฺติยา
อุปฺปฐฺหน-ปฺปจฺยุปฺปตฺติยา จ ชนกสามคฺคิยานุรูปํ ปรีวฺจติจิริตรปพฺนฺชา โห
ติ, เอตํ อุปฺปตฺตมฺภกํ. ตถา ยสฺมี กเต ชนกนิพฺพตฺตํ กุสฺลผลํ อกุสฺลผลํ วา พ
ยชาติสฺส-สมตาทินิมิตฺตํ วิพาธียติ, ตํ อุปฺปปีฬกํ. ยสฺมี ปน กเต ชนกสามคฺคิ
ยวเสน จิริตรปพฺนฺธารมฺปิ สมนํ ผลํ วิจฺเจทกปฺปจฺยุปฺปตฺติยา วิจฺฉิข
ติ, ตํ อุปฺปมาตกนฺ'ติ อยมฺเตถ สาโร.

ตตฺถาติ เตสฺส กมฺเมสฺส. **อุปฺปจฺเจทกกมฺเมนาติ** อายุโน อุปฺปมาตกกมฺเมน.
สฺวายมฺมุปฺปมาตกภาโว ทฺวิธา อิจฺฉิตฺตพฺโพ'ติ ตํ ทสฺเสตฺตํ **ปาณาติปาตนาติ**อาทิ
วฺจตฺตํ. **น สกฺโกติ** ปาณาติปาตกมฺมฺนา สนฺตานสฺส ตถาภิสํขตตฺตา. ยสฺมิณฺหิ
สนฺตานเณ นิพฺพตฺตํ, ตสฺส เตน อภิสํขตฺตา อวสฺสํ อิจฺฉิตฺตพฺพา ตตฺถเณ
ตสฺส วิปากสฺส วินิพฺนฺชนโต. เอเตน กุสฺลสฺส กมฺมสฺส อายุหนกฺขณเณ
ปาณาติปาโต ตาทิสํ สามคฺคิยฺอุปฺปมาตํ กโรตี'ติ ทสฺเสตฺติ, ตโต กมฺมํ อุปฺปผลํ โห
ติ. 'ทีมายุกา'ติอาทินา อุปฺปมาตสามคฺคิเยน เขตฺเต อุปฺปนฺนสฺสํ วีย อุป
ปตฺติ-นียามกา ฆมฺมา'ติ ทสฺเสตฺติ. อุปฺปตฺตินิยตฺวิเสเส วิปฺจจิตุํ โอภาเส กโรนฺเต
เอว กุสฺลกมฺเม อากทฺธิยมานปฺปฺกฺกฺสนฺธิกํ ปาณาติปาตกมฺมํ อุปฺปายุกตฺถาย นียเม
ตี'ติ อาห **ปฺปฺกฺกฺสนฺธิเมว** วา **นียาเมตฺวา** **อุปฺปายุกํ** กโรตีติ. ปาณาติปาตเจตนา
อจฺจนฺตกฏฺกวิปากตฺตา สนฺนิฏฺฏานเจตนา ย นิริเย นิพฺพตฺตติ ตสฺสา อตฺถสฺส
จีณากาวโต, อิตเร ปน น ตถา ภาริยา'ติ อาห **ปฺปฺกฺกฺวา** **ฯเปฯ** โหตีติ. อิธ ปน ยํ
เหฏฺฐา วุตฺตสทิสํ, ตํ วุตฺตนเณ เวทิตพฺพ.

มนุสฺสตามนุสฺสปริสฺตยาติ มานุสกา อมานุสกา จ อุปฺปทฺทวา. **ปฺรโตติ**
ปฺปฺพทฺทวารโต. **ปจฺจโตติ** ปจฺฉิมวตฺถโต. **ปวฺกฺกฺมานาติ** ปรีชนสฺส เทวตานํ วา
เทเสน ปวฺกฺกฺมานา. **ปเรหิ** ปฺรอตเนหิ ปเรหิ. **สมฺมุขีภาวนฺติ** สามีภาวเสน
ปจฺจกฺขตฺตํ. **อาหริตฺวา** **เทนฺติ** อธิบายิกา. **กมฺมมนฺตาติ** วณฺชิชชาติกมฺมานิ.
อปาณาติปาตกมฺมนฺติ ปาณาติปาตสฺส ปฏฺิปกฺกฺกฺกํ กมฺมํ, ปาณาติปาตา
วิริตฺวเสน ปวตฺตติตกมฺมนฺ'ติ อตฺถเณ. **ทีมายุกสํวตฺตนิกํ** โหติ วิปากสฺส กมฺม-
สริกฺขภาวโต. **อิมินา** **นเณนาติ** อิมินา อุปฺปายุกทีมายุกสํวตฺตนิเกสฺส กมฺเมสฺส
ยถาวุตฺเตน ตํสํวตฺตนิกวิภาวนนเณ.

วิเหจนกมฺมาทีนํปิตี ปิสทฺเทน โกธอิสฺสามนคมฺจเรตฺทอวิทฺทสุภาว-
วเสน ปวตฺติตกมฺมานิ สงฺกณฺหาติ. ตเถวาทิ ยถา ปาณาติปาตกมฺมํ อตฺถโต
เอวํ วทติ นามาทิ วุตฺตํ, ตเถว วทมานานิ วีย. ‘ยํ ยทฺเวททิปฺตฺเถนฺติ,
สพฺพเมเตน ลพฺพตี’ติ^{๙๒} วจนฺโต ยถา สพฺพกุสฺสํ สพฺพาสํ สมฺปตฺตึนํ อุปนิสฺส
โย, เอวํ สพฺพํ อกุสฺสํ สพฺพาสํ วิปตฺตึนํ อุปนิสฺสโย’ติ **อุปปีพเนน นิพ**
โลกคํ อาปาเทตฺวาติอาทิ วุตฺตํ. ตถา हि ปาณาติปาตกมฺมวเสนปี อยํ นโย ทสฺสิ
โต. อวิเหจนาทินํ’ติ เอตฺถ **อาทิสทฺเทน** อุกฺโกธอนิสฺสามนทานอนฺติมาน
วิทฺท-สุภาเวน ปวตฺติตกมฺมานิ สงฺกณฺหาติ. อิสฺสา มโน เอตฺสสา’ติ **อิส**
สามนโกติ อาห **อิสฺสาสมฺปยุตฺตจิตฺโตติ. อุปกุโกสนโตติ** อุกฺโกสวตฺตฺถิ อุก
โกสนโต. **อิสฺสํ พนฺธตีติ** อิสฺสํ อนฺุพนฺธติ **อิสฺสาสทิตฺเมว** จิตฺตํ อนฺุปวตฺเต
ติ. **อฺปฺเปสฺสกุโจติ** อฺปฺปานุภาโว อฺปฺปญฺญาโต. เตนนาห **น ปญฺญาตตีติ.** สา
ปนสฺส อฺปฺปานุภาวตา ปรีวารภาเวน ปากฺกฺวา โหตี’ติ อาห **อฺปฺปปริวารโรติ.**
มจฺจนฺริยวเสน น ทาตา โหตีติ สพฺพโส เทยฺยชฺชมฺมสฺส อภาเวน น ทาตา น โห
ติ. อมจฺจนฺรี हि ปุคฺคโล สติ เทยฺยชฺชมฺเม ยถาหํ เทติเยว. อภีวาทตฺทพฺพ
เขตฺตวเสน มตฺถกปฺปตฺตํ ทสฺเสตฺถ **พฺพุทฺธํ** วาติอาทิ วุตฺตํ. อณฺเวยปี มาตฺตฺปิตุเชฏฺ
จภาตฺราทโย อภีวาทนาทิ-อรหา สนฺติ, เตสฺส อทฺฐาทิวเสน กรณํ นิจฺกุลสํวตฺ
ตนิกเมว. น हि ปวตฺเต สกฺกา กาคฺชนฺ’ติ สมฺพนฺโร. ปวตฺติวิปากทาโยโน กมฺมสฺส
วิสโย เอโส’ติ ทสฺเสติ. เตนนาห **ปฺปฏิสนฺธิเมว ปนาติอาทิ. อปริปฺจุจเนนาติ**
อปริปฺจุจนามตฺเตน นีรเย น นิพฺพตฺตติ, อปริปฺจุจนาเหตุ ปน กตฺตพฺพากรณา
ทีहि ลียา นีรยนฺนิพฺพตฺตี’ติ ปาฬิย ‘น ปริปฺจุจिता โหตี’ติอาทิ วุตฺตฺน’ติ ทสฺเสนฺโต
อปริปฺจุจโก ปนาติอาทิมาห. ยถานุสนฺธิ ปาเปสฺสตี เทสนํ ยถานุสนฺธินิฏฺฏานํ
ปาเปสฺส. เสสํ วุตฺตฺนยตฺตา สุวียนฺเวยเมว”ติ.^{๙๓}

ตสฺมา ตสฺส มจฺเณรปฺปฏิสฺยตฺตสฺส โตเทยฺยพฺุราหฺมณสฺส ปุตฺตเปมํ เหฏฺฐา ยถาวุตฺตป-
ปการเณว อานนฺทเสฏฺฐจิตฺตฺตฺสทิสนฺเยน เวทิตพฺพํ.

^{๙๒} พ.พ. (บาลี) ๒๕/๑๐/๑๒, พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘.

^{๙๓} ม.อ.ฎีกา (บาลี) ๒๘๕-๒๘๖/๔๔๑-๔๔๘.

๔.๕ อทินนปุพฺพกพฺราหฺมณวตฺถุ

อิมสฺมิณฺหิ พุทฺธุปฺปาเท โกสฺสธฺมฺเจ สวตฺถิยํ เอโก พฺราหฺมโณ อทุโธ อโหสิ มหฺตฺชนโน มหาโกโก อสฺสทฺโข อปฺปสนฺโน มิจฺฉาทิฏฺฐิโก มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺตปิตา. โส จ กสฺสจฺจิ กิณฺจิ น ทินฺนปุพฺพตฺตา “อทินนปุพฺพโก”เตวฺว ปณฺณายิตฺถ. “มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺต”เจตํ วิมานวตฺถุ-วณฺณนาทิสฺส อฏฺฐกถาสฺส วุตฺตนฺเยน ทฏฺฐพฺพํ “มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺต” สรรูปฺเปตฺสสฺส อมฺหํ สนฺตฺถํ มาลา-ลตาทโย อทฺตฺเสตฺวา มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺต กตฺถกฺกทฺโธ. อถวฺวา มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺต วิสฺสุทฺธ กฺกทฺโธ, ตาเปตฺวา ชาตฺติหิํคฺคฺคฺกทฺโย มชฺชชฺชิตฺวา ฐวฺวิตฺวา สฺวกรโลเมน มชฺชชฺชิตฺกฺกทฺโย”ติ อตฺถโธ.^{๙๔} อปฺปิจ ตตฺถ อลฺลํกตฺติ นานาภรณวิภูสีติ. มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺต กรณปรินิฏฺฐิตฺเหหิ มฺหฺเจหิ กฺกทฺโยเลหิ สมนฺนาคโต”ติ.^{๙๕} เอวฺมฺเจตํ อทินนปุพฺพกพฺราหฺมณวตฺถุ พุทฺธกนิกายมฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺต สุนิกฺขิตวตฺถุ เค มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺตวิมานวณฺณนํ วุตฺตตฺถกานุกฺกเมน ทฏฺฐพฺพํ :-

“ภควา สวตฺถิยํ วิหริติ เชตฺวเน. เตเน สมนฺเยน สวตฺถิवासึ เอโก พฺราหฺมโณ อทุโธ มหฺตฺชนโน มหาโกโก อสฺสทฺโข อปฺปสนฺโน มิจฺฉาทิฏฺฐิโก กสฺสจฺจิ กิณฺจิ น เทติ, อทฺตานโต เอว อทินนปุพฺพโกติ ปณฺณายิตฺถ. โส มิจฺฉาทิฏฺฐิ-ภาเวเน จ ลูทฺธภาเวเน จ ตถาคคํ วา ตถาคคสวากํ วา ทฏฺฐมฺปิ น อิจฺฉติ. มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺต นาม อตฺตโน ปฺตฺตตฺถจฺจิ ลิกฺขิตาเปสิ ‘ตาท ตยา สมนฺเย โคตโม ตสฺส สวากา จ น อุปฺสํกมิตฺตพฺพา น ทฏฺฐพฺพวาติ. โสปี ตถา อทาสึ. อตฺสส ปฺตฺตโต คิลานอโหสิ, พฺราหฺมโณ ชนกฺขยภเยเน เกสชฺชํ น กาทฺสิ, โรเค ปน วทฺธมฺเตว เวชเช ปกฺโกสิตฺวา ทสฺเสสิ. เวชชา ตสฺส สรรี โอลเกตฺวา ‘อเต กิจฺจโธ’ติ ตํ ญตฺวา ปกฺกมฺมิสฺส. พฺราหฺมโณ ‘ปฺตฺเต อพฺภนฺตเร มเต นีหฺรณํ ทุกฺขน’ติ ปฺตฺตํ พหิตฺวารโกฏฺฐเก นิปชฺชาเปสิ.

ภควา รตฺติยา ปจฺจุสสมเย มหากรณาสมาปตฺติโต วฏฺฐาย โลกํ โวลเณนโต อทฺทส มฺหฺจฺจนฺตฺถิปฺตฺตมาณวํ ชินฺนํคํ ตทเหว จวนชฺมมํ, นิริย-สํวตฺตนิคฺคจฺส กมฺมํ กโตกาสํ. ‘สเจ ปนํหํ ตตฺถ กมฺมิสฺสํ, โส มยิจฺจิตํ ปสาเทตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ปิตฺร อปาหเน โรทฺมานํ อุปนฺตฺวา

^{๙๔} พ.วิ.อ. (บาลี) หน้า ๓๘๑.

^{๙๕} พ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๔๓๕.

สัเวเชตฺตติ, เอวํ โส จ ตสฺส ปีตา จ มม สนนํ อากมิตฺตติ, มหาชนกาโย
สนนํ ปิตฺตติ, ตตฺถ มยา ฐมเม เทสิเต มหาฐมมาภิสมโย ภวิสฺสตีติ เอวํ ปน
ณตฺวา ปุพฺพณฺหสมํ นีวาเสตฺวา ปตฺตจิวรมาทาย มหา ภิกฺขุสํเณน สทฺธิ
สาวตฺถิ ปิณฺทาย ปวิญฺโজ มญฺจุณฺทลิตฺตมาณวสฺส ปีตุ เกหสมิเป จตฺวา
ณพฺพณฺณพฺพุทฺธสิโย วิสฺสชฺเชติ. ตา ทิสฺวา มาณโว ‘กิมตฺน’ติ อิตฺถ จิตฺต จ
วิโลเกนฺโต อทฺทส ภควนฺตํ ทนฺตํ กุตฺตํ สนนํ ทฺริยํ ทวตฺตีสาย มหาปฺริส-
ตฺถกฺขณํ อสฺตีติยา อนุพฺยชฺชเนหิ พฺยยามปฺปกาย เกตฺตมาตฺถาย จ วิชฺโชตฺมานํ อนุป-
มาย พฺพุทฺธสิริยา อจินฺเตยฺเยน พฺพุทฺธานุภาเวน วิโรจฺมานํ. ทิสฺวา ตสฺส เอตฺทโหสิ
‘พฺพุทฺโธ นฺุ โข ภควา อิทฺธานุปฺปตฺโต, ยสฺสายํ รูปสมฺปทา อตฺตโน เตชสา
สุริยมํปิ อภิภาวติ กนฺตภาเวน จนนํ อฺุปสนฺตภาเวน สพฺเพปิ สมณพฺุราหฺม
ณ, อฺุปสเมน นาม เอตฺถว ภวิตฺพพฺ, อยเมว จ มณฺเณ อิมสฺมี โลเก อคฺคปฺกค
โล, มเมว จ อนุกมฺปาย อิทฺธานุปฺปตฺโตติ พฺพุทฺธารมฺมณาย ปิตฺติยา นินฺนตฺรํ ศฺุญฺจ
สรีโร อนุปฺปกํ ปิตฺติโสมนสฺสํ ปฏฺฐิเวทนฺโต ปสนฺนจิตฺโต อณฺชลิ ปคฺคยฺห
นิปชฺชติ. ตํ ทิสฺวา ภควา ‘อํ อิมสฺส เอตฺตเกน สกฺกุปฺปตฺติยา’ติ ปกฺกามิ.

โสปี ตํ ปิตฺติโสมนสฺสํ อวิชฺชนฺโตว กาลํ กตฺวา ตาวตฺตีสสฺส ทฺวาทสโยชนิ
เก วิมานํ นิพฺพตฺติ. ปีตา ปนสฺส สรีรสกฺกการํ กริตฺวา ทฺุติยทิวเส ปจฺจุส
เวลายํ อาพาหนํ คนฺตฺวา ‘หา หามญฺจุณฺทลิตฺ, หา หามญฺจุณฺทลิต’ติ ปรีเทว
มาโน อาพาหนํ อนุปฺริกฺกมฺนฺโต โรทฺติ. เทวปฺตฺโต อตฺตโน วิทวสมฺปตฺติ
โอโลเกตฺวา ‘กุโธ นฺุ โข อหํ อิทฺธาคโต กิณฺจ กมฺมํ กตฺวา’ติ อฺุปชารณฺโต อตฺต
โน ปฺุริมตฺต-ภาวํ ณตฺวา ตตฺถ จ มรณกาเล ภควติ ปวตฺตติ จิตฺตปฺปสาทํ
มโนหฺรํ อณฺชลิกรรมตฺตํ ทิสฺวา ‘อโห มหานุภาวา พฺพุทฺธา ภควนฺโตติ
สาตฺตสยํ ตถาคเต สณฺชตปฺปสาทพฺุมาโน ‘อทินฺนปฺุพฺพกพฺุราหฺมโณ นฺุ โข กิ
กโรตี’ติ อฺุปชารณฺโต อาพาหนํ โรทฺมานํ ทิสฺวา ‘อํ มยํ ปุพฺเพ
เกสชฺชมตฺตมํ ปิอกตฺวา อิทานิ นินฺนตฺกํ อาพาหนํ โรทฺติ, หนฺุท นํ สัเว
เชตฺวา กุสเล ปตฺติญฺจาเปสฺสามิ’ติ เทวโลกโต อาคนฺตฺวา มญฺจุณฺทลิตฺรูปํ
โรทฺมานํ ‘หาหา จนนฺ, หาหา สุริยา’ติ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต ปีตุ
สมิเป อญฺจาสิ. อถ นํ พฺุราหฺมโณ ‘อํ มญฺจุณฺทลิตฺ อากโต’ติ จินฺเตตฺวา อลงฺก

โต มกุฏกษัตริย์^{๙๖} เอมาทิกาย คากาย อชฌภาสี. อถ น เทวปุตโต ‘พ
ราหฺมณ ตว เกเห พหุ ฐน อตุถิ, สตุถาริ อุปสงกมิตฺวา ทานํ เทหิ ฐมํ สุณามิ
ปณฺหํ ปุจฺฉามิ’ติ.

โต เทวปุตโต ‘กตํ มยา พฺราหฺมณสฺส กตฺตพฺพตฺตํ, อิทานิ สยเมว
ภควนฺตํ อุปสงกมิตฺสฺส’ติ ตตฺถเวย อนฺตรชาโย. พฺราหฺมโณปิ โข ภควติ สยฺชาต-
ปสาทพฺพมาโน เทวตาย จ โจทยิมาโน ‘สมณํ โคตมํ อุปสงกมิตฺสฺส’ติ
วิหาราภิมุโข จจฺจติ. ตํ ทิสฺวา มหาชน ‘อัย พฺราหฺมโณ เอตฺตํ กาลํ ตถาคตํ
อนุปสงกมิตฺวา อชฺช ปุตฺตโสเกน อุปสงกมิตฺวา, กิํทิสฺสึ นุ โข ฐมฺมเทสนา ภวิสฺส’
ติ ตํ อนฺุพนฺธิ. พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ อุปสงกมิตฺวา ปฏิสนฺถาริ กตฺวา เอว
มาห ‘สกุทา นุ โข โก โคตม กิณฺจิทานํ อทฺตวา สึลํ วา อรกฺขิตฺวา เกวลํ ตุมฺเห
สุ ปสาทมตฺเตน สกฺเค นิพฺพตฺติตฺน’ติ. ‘นนุ พฺราหฺมณ อชฺช ปจฺจุสฺสเวลายํ
มกุฏกษัตริณา เทวปุตฺเตน อตฺตโน เทวโลกูปฺปตฺติการณํ ตฺยํหํ กถิตน’ติ ภควา
อโวจ. ตสฺมี ขณฺเณ มกุฏกษัตริเวยวปุตฺโต สห วิมาเนน อาคณฺตฺวา ทิสฺสฺมานรูปํ
วิมานโต โอริยุห ภควนฺตํ อภิเวเตตฺวา อณฺุชลี ปกฺคยฺห เอกมณฺตํ อฏฺฐาสิ. อถ
ภควา ตสฺสํ ปริสฺสติ เตน เทวปุตฺเตน กตฺสฺจจิริตํ กเถตฺวา ปริสฺสย จิตฺตกลฺลตํ ฌตฺ
วา สามุกกสิกํ ฐมฺมเทสนํ อกาสิ. เทสนาปรีโยसानเณ เทวปุตฺโต จ พฺราหฺมโณ จ
สนฺนิปตฺติปริสา จา’ติ จตุราสีติยา ปาณสทฺสฺสานํ ฐมฺมาภิสมโย อโหสิ’ติ.^{๙๗}

ตสฺมา ตสฺส มจฺเจรปฏิสํยุตฺตสฺส อทินฺนปฺพพกพฺราหฺมณสฺส ปุตฺตเปมํ เหฏฺฐา วุตฺ
เตน อานนฺตเสฏฺฐจิตฺตุนิยาเมน ทฏฺฐพฺพ.

๔.๑๐ อโศกมหาราชตถุ

^{๙๖} พ.วิ. (บาลี) ๒๖/๑๒๐๗-๑๒๒๗/๑๓๖-๑๓๘, พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๒๐๗-๑๒๒๗/๑๕๑-๑๕๔, พ.
เปต. (บาลี) ๒๖/๑๕๖-๒๐๖/๑๗๒-๑๗๔, พ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๕๖-๒๐๖/๑๕๗-๒๐๑, พ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๑๕-
๑๒๔/๒๒๘-๒๒๙, พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๑๕-๑๒๔/๓๔๑-๓๔๒.

^{๙๗} พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๓-๓๕, พ.วิ.อ. (บาลี) หน้า ๓๗๕-๓๘๕.

อมหากมฺปน สมมาสมพุทฺธสฺส ปรีนิพฺพานกาลโต ปฏฺจาย อโศโก^{๙๘} นาม ราชา
ทฺวินํ วสฺสสฺตานํ อฺปรี อฏฺฐารสเม วสฺเส สกลขมฺพุทฺธิเป เอกรัชชาภิเสกํ ปาปฺณิ. โส จ
มกฺขรฏฺเฐ จนฺตคฺคตฺสฺส นาม รมฺโฆ ปุตฺตสฺส^{๙๙} พินฺทุสสารรมฺโฆ ปุตฺโต หุตฺวา มหิณฺท-
ราชกุมารสฺส จ สํมิตฺตาราชธิดฺยา เจว ปิตา อโหสิ. เตสฺสฺหิ ทฺวินํ ราชปุตฺตธิดํ มาตา
“เวฏฺฐิสี”^{๑๐๐}ติ นามเนน ปณฺณายิตฺถ. ตา จ เวฏฺฐิสี^{๑๐๐} เวฏฺฐิสีรินฺทเรเว เวฏฺฐิเสฏฺฐิสีสฺส ธิดา. โส หิ
อโศกมหาราชฯ พุทฺธสฺสเน อริยธฺนํ กาหาปนวเสเนว อติปุตฺตเปมปฏฺฐิสุตฺโต. เวณฺเจตํ
อโศกมหาราชวตฺถุ ปาราชิกกณฺทวณฺณนาทิสฺส สาฏฺฐกถาฎฺฐิกาสุ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ :-

“เตน โข ปน สมเยน พินฺทุสสารสฺส รมฺโฆ เอกสฺตปุตฺตา อเหตุ. เต สพฺ
เพอ อโศโก อตฺตนา สทฺธิ เอกมาตีกํ ติสฺสกุมารํ จเปตฺวา ฌาเตสิ. ฌาเตนุ
โต จ จตฺตาริ วสฺसानิ อนภิสิตฺโต ว รัชชํ การเตวา จตฺตนํ วสฺसानํ อจฺ
เจเนน ตถาคตฺสฺส ปรีนิพฺพานโต ทฺวินํ วสฺสสฺตานํ อฺปรี อฏฺฐารสเม วสฺ
เส สกลขมฺพุทฺธิเป เอกรัชชาภิเสกํ ปาปฺณิ. อภิเสกานฺภูวเนน จสฺส อิมํ ราชิตฺธิ
โย อาคตา มหาปถฺวียา เทวฺญา โยชนปฺปมาเน อาณา ปวตฺตติ, ตถา อฺปรี
อาภาเส. อนินฺตคฺคตฺทโต อฏฺฐหิ กาเชหิ โสฬส ปานียมฺเฏ ทิวเส ทิวเส เทวตา
อาหรนฺติ, ยโต สาสเน อฺปฺปนฺนสทฺโธ หุตฺวา อฏฺฐ ฌมฺเฏ ภิกฺขุสํฆสฺส อทาสิ,
เทว ฌมฺเฏ สฏฺฐิมตฺตานํ ติปิฏกธรรมิคฺชนํ, เทว ฌมฺเฏ อคฺคมเหสิยา อสนฺธิ
มิตฺตาย, จตฺตาโร ฌมฺเฏ อตฺตนา ปรีกฺขณฺธิ, เทวตา เอว หิมวเนน นาคลตาทน
คกฏฺฐํ นาม อตฺถิ สินฺนิทฺธํ มุทฺกํ รสวณฺตํ, ตํ ทิวเส ทิวเส อาหรนฺติ, เยเน รมฺโฆ
จ มเหสิยา จ โสฬสณฺณจ นานฺนิกคฺคิตฺสสฺส สฏฺฐิมตฺตานญจ ภิกฺขุสสฺส นานํ
เทวสิทํ ทนฺต-โปนิกิจจํ นิปฺปชฺชติ. เทวสิทเมว จสฺส เทวตา อคทามลํ อคท
ริตํ สุวณฺณ-วณฺณญจ กนฺทรสสมฺปนฺนํ อมฺพปฏฺกํ อาหรนฺติ. ตถา
จทฺทนฺตคฺคตฺทโต ปณฺจ-วณฺณนิวาสนปารุปนํ ปิตกวณฺณหตฺถปณฺณนปฏฺกํ
ทิพฺพญจ ปานํ อาหรนฺติ. เทวสิทเมว ปนสฺส นฺทานคณฺธํ อนฺวิเลปนคณฺธํ
ปารุปนตฺถาย อสฺสคฺคตฺมยิกํ สุมณ-ปฺปฺสพฺปํ มหารทฺถญจ อณฺชนํ นาคทวนโต นาค

^{๙๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, จากพระพุทธเจ้าถึงพระเจ้าอโศกมหาราช, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔-๓๖.

^{๙๙} สารคดี. ฎีกา (บาลี) ๑/๑๕๓.

^{๑๐๐} “เวทิส” (วิ.อ. (บาลี) ๑/๖๓-๖๔), “เวฏฐิ” (สารคดี. ฎีกา (บาลี) ๑/๑๕๒-๑๕๓).

ราชาโน อหฺรณฺติ. ฉทุทนต์ทเหว อญฺจิตฺตสฺส สาลิโน นว วาหสฺสทานิ
ทิวเส ทิวเส สุกา อหฺรณฺติ. มุสิกา นิตฺตสฺสกณฺเณ กโรนฺติ, เอโกปี ฆณฺฑตณฺ
ฑุโล น โหติ. รณฺโณ สพฺพญฺจฺจเนสฺส อยเมว ตณฺฑุโล ปรีโกคํ กจฺจติ.
มธุรมกฺขิกา มธุํ กโรนฺติ. กมฺมารสาลาสฺส อจฺฉา ญฺญํ ปหฺรณฺติ. กรวีกสฺสกุณา
อาคณฺฎวา มธุรสฺสํ วิญฺชนฺตา รณฺโณ พลิกมมํ กโรนฺติ.^{๑๑๑}

ราชา กิร อภิเสกํ ปาปฺณิตฺวา ตีณฺเวย สํวจฺจรานิ พาหิรกปาสณฺฑํ
ปรีกฺคณฺหิ. จตฺตเถ สํวจฺจเร พุทฺธสาสเน ปสฺสีติ. ตสฺส กิร ปีตา พินฺทุสาโร
พฺร่าหฺมณกตฺโต อโหสิ. โส พฺร่าหฺมณานญจ พฺร่าหฺมณชาตียปาสณฺฑานญจ
ปณฺฑรณฺกปรีพพชกาทึนํ สญฺจิสฺสสฺสสมตฺตานํ นิจฺจกตฺตํ ปญฺจเปสิ. อโส
โกปี ปีตฺรา ปวตฺตติํ ทานํ อตฺตโน อนฺเตปุเร ตเถว ททมาโน เอกทิวสํ
สีห-ปณฺขเร จิตฺเต เต อุปสมปรีพพหิเรน อาจาเรน ญฺญชฺมานเณ อสฺยดินฺทุริ
เย อวินิตฺตอริยาปเถ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘อึทิสํ ทานํ อุปปรีกฺขิตฺวา ยุตฺตญฺจฺจเน ทาตุํ
วญฺญตฺตีติ. เอวํ กจฺจณฺเต กาลเณ เอกทิวสํ ราชา สีหปณฺขเร จิตฺเต อทฺทส นิโครธ-
สามณฺเณ ราชญฺกณฺเณ กจฺจณฺตํ ทนฺตํ กุตฺตํ สนฺดินฺทุริยํ อิริยาปถสมฺปนฺนํ.
โก ปนายํ นิโครธ นาม ? พินฺทุสาร์ณโณ เขญฺจปุตฺตสฺส สุมนฺราช
กุมารสฺส ปุตฺโต.^{๑๑๒}

เตน จ สมเณน อโสโก ฐมฺมราชา ปาจิณฺทิสากิมฺโข สีหปณฺขเร จงฺกมฺติ.
ตังณฺเวย นิโครธ ราชญฺกณฺเณ สมฺปาปฺณิ สนฺดินฺทุริโย สนฺตมานโส ย
คมตฺตํ เปกฺขมาโน. เตน วุตฺตํ ‘เอกทิวสํ ราชา สีหปณฺขเร จิตฺเต อทฺทส นิโครธ
สามณฺเณ ราชญฺกณฺเณ กจฺจณฺตํ ทนฺตํ กุตฺตํ สนฺดินฺทุริยํ อิริยาปถสมฺปนฺนํ’
ติ. ทิสฺวา ปนฺสฺส เอตทโหสิ ‘อัย ชโน สพฺพโปปิ วิกฺขิตฺตจิตฺโต ฆณฺตมิกปฏิกฺกา
โค. อัย ปน ทารโก อวิกฺขิตฺตจิตฺโต, อติวีย จสฺส อาโลกิตฺวิโลกิตํ สมฺมชฺชนป
สาร์ณญจ โสภติ. อทฺธา เอตสฺส อพฺภนฺตเร โลกุตฺตรธฺมโม ภวิสฺสตีติ. รณฺโณ
สท ทสฺสเนเนว สามณฺเณเร จิตฺตํ ปสฺสีติ, เปมํ สณฺจหิ. กสฺมา ? ปุพฺเพ หิ

^{๑๑๑} วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๘-๓๙, สารตฺถ.ญฺญิกา (บาลี) ๑/๑๕๓-๑๕๔, วิมฺติ.ญฺญิกา (บาลี) ๑/๓๕-๓๖.
^{๑๑๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๐-๔๑, สารตฺถ.ญฺญิกา (บาลี) ๑/๑๕๗-๑๕๘, วิมฺติ.ญฺญิกา (บาลี) ๑/๓๖.

กิริ บุญกรรม-กาเล เอส รณโย เชฏฐภاتا วาณิชโก อโหสิ.^{๑๐๓}
วุฒุมปี เหตุ :-

‘ปุพฺพเพว สนนฺนิวาเสน ปรจุปฺปนฺนํหิตน วา
เอวนํตํ ชายเต เปมํ อุปฺปลํ ว ยโถทเก’ติ.^{๑๐๔}

อด ราชชา สยฺชาตเปโม สพฺพหฺมาโน ‘เอตํ สามณฺเณํ ปกฺโกสธฺา’ติ อมฺจุเจ
เปเสสิ. ‘เต อติจิรายนฺตี’ติ ปฺน เทว ตโย เปเสสิ ‘ตฺริตํ อากฺขณฺตฺ’ติ. สามณฺโร
อตฺตโน ปกฺติยาเอว อคฺมาสิ. ราชชา ‘ปติรฺูปมาสนํ ฌตฺวา นิสฺสีถา’ติ อาห. โส อี
โต จิโต จ วิโลเกตฺวา ‘นตฺถิ ทานิ อญฺเณ ภิกฺขุ’ติ สมฺมุสฺสิตเสตฺถจฺนตฺตํ
ราชปฺลลํกํ อุปฺสงฺกมิตฺวา ปตฺตคฺคหณฺตฺถาย รณโย อาการํ ทสฺเสสิ. ราชชา ตํ
ปฺลลํกสมิปี อุปฺกจฺจนฺตํเขว ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘อชฺเชว ทานิ อมฺ สามณฺโร อิมสฺส
เคหสฺส สามีโก ภวิสฺสตี’ติ. สามณฺโร รณโย หตฺเถ ปตฺตํ ทตฺวา ปฺลลํกํ
อภิสฺสิตฺวา นิสฺสีถิ. ราชชา อตฺตโน อตฺถาย สมฺปาทิตํ สพฺพํ ยากฺขชฺชกภตฺตวิกฺติ
อุปฺนํมาเมสิ. สามณฺโร อตฺตโน ยํปํนิยฺมตฺตกเมว สมฺปฏฺิจฺฉิ. ภตฺตกิจฺจาวสาน
ราชชา อาห ‘สฺตถารํ ตุมฺหากํ ทินฺโนวาทํ ชานาถา’ติ. ชานามิ มหาราช
เอกเทเสนา’ติ. ตาต มยฺหฺมปี นํ กเถฮี’ติ. สาธุ มหาราชชา’ติ รณโย อนฺรุปี
ธมฺมปเท อุปฺปมาทวคฺคํ อนฺโมทนตฺถาย อภาสิ. ราชชา ปน ‘อุปฺปมาโท อมตปทํ
, ปมาโท มจฺจุโน ปทนฺ’ติ^{๑๐๕} สุตฺวา ว ‘อญฺเณตํ ตาต ปริโยสาเปฮี’ติ
อาห. สามณฺโร ‘สาธุ’ติ สมฺปฏฺิจฺฉิตฺวา ปฺนทิวเส ทวตฺตีส ภิกฺขุ กเหตุว ราชน
เตปรํ ปวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจมกาสิ. ราชชา ‘อญฺเณปี ทวตฺตีส ภิกฺขุ ตุมฺเหหิ
สทฺธิ์ เสว ภิกฺขํ กณฺหนตฺ’ติ เอเตเนว อุปฺปาเยน ทิวเส ทิวเส วทฺธมาเปน
โต สญฺจิสสฺสสถานํ พฺราหฺมณปรีพฺพาชกาทินํ ภตฺตํ อุปฺจฺฉินฺทิตฺวา อนฺโตนิ
เวสเน สญฺจิสสฺสสถานํ ภิกฺขุณํ นิจฺจภตฺตํ ปฏฺุจเปสิ นิโครตฺตเถเร คเตเนว
ปสาเทน. นิโครตฺตเถโรปี ราชานํ สปริสํ ตีสุ สรณฺสุ ปณฺจสุ จ สีเลสุ ปตฺติ
จาเปตฺวา พุทฺธสาสเน ปิณฺธุชนิกเนน ปสาเทน อจฺลปฺปสาทํ กตฺวา ปตฺติจฺจาเปสิ.

^{๑๐๓} สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๐-๑๖๑.

^{๑๐๔} พ.ช. (บาลี) ๒๗/๑๓๔/๖๘, พ.ช. (ไทย) ๒๗/๑๓๔/๑๑๑.

^{๑๐๕} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๙, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

ปุน ราชา อโศการาม นาม มหาวิหาร การตฺวา สฏฺฐิสหฺสฺสานํ ภิกฺขุณฺ
นิจฺจกตฺตํ ปฏฺฐาเปสฺสิ. สกฺกชฺมพฺพุตีเป จตุราสีตฺติยา นครสหฺสฺเสสฺสุ จตุราสีตฺติ
วิหารสหฺสฺสานิ การาเปสฺสิ จตุราสีตฺติสหฺสฺเสตฺยปฏฺฐิมณฺฑิตานิ ฐมฺเมเนว, โน
อฐมฺเมเน. เอกทิวสํ กิร ราชา อโศการาเม มหาทานํ ทตฺวา สฏฺฐิสหฺสฺส
ภิกฺขุสํสฺส มหฺเม นิสชฺช สํมํ จตฺถิ ปจฺจเยหิ ปวาเรตฺวา อิมํ ปณฺหํ ปุจ
ฉิ ‘ภนฺเต ภควตาเทสิตฐมฺโม นาม กิตฺตโก โหตี’ติ. อํกโต มหาราช
นวงฺกานิ, ขนฺธโต จตุราสีตฺติฐมฺมกฺขนฺธสหฺสฺสานิ’ติ. ราชา ฐมฺเม ปสฺสิตฺวา
‘เอเกกํ ฐมฺมกฺขนฺธํ เอเกกวิหาเรณ ปุเชสฺสามิ’ติ เอกทิวสเมว จนนฺวตฺติโกฏฺฐิณํ
วิสชฺเชตฺวา อมจฺเจ อาณาเปสฺสิ ‘เอถ ภณฺเ เอกเมกสฺมิมิ นคร เอเกเมกํ วิหารํ
การาเปนฺตา จตุราสีตฺติยา นครสหฺสฺเสสฺสุ จตุราสีตฺติวิหารสหฺสฺสานิ การาเปถา’
ติ. สยณฺจ อโศการาเม อโศกมหาวิหารตฺถาย กมฺมํ ปฏฺฐาเปสฺสิ. สํโฆ อินฺทคุตฺต
เถโร นาม มหิทธิกํ มหานุภาวํ จีณาสวํ นวกมฺมาธิญฺญายกํ อทาสิ. เถโร ยํ ยํ
นิญฺญาตฺติ, ตํ ตํ อตฺตโน อานุภาเวณ นิญฺญาเปสฺสิ. เอวฺมปิ ตีหิ สํวจฺจเรหิ
วิหารกมฺมํ นิญฺญาเปสฺสิ.^{๑๐๖}

ราชา อโศการาเม จิตฺว จตฺตุทฺธิสา อนุวิโลเกนฺโต สมฺนตฺโต สมฺมุตฺต-
ปริยณฺตํ ชมพฺพุตีปํ ปสฺสตฺติ จตุราสีตฺติยจฺ วิหารสหฺสฺสานิ อุพาราย วิหารมหฺปฺุชาย
วิโรจมานานิ. โส ตํ วิภูตํ ปสฺสสมาโน อุพาเรน ปิตฺติปาโมชฺเชน สมฺนฺนาคโต
‘อตฺถิ ปน อณฺณสฺสปี กสฺสจฺจิ เอวรूपํ ปิตฺติปาโมชฺชํ อุปฺปนฺนปฺพุพฺพน’ติ
จินฺเตนฺโต ภิกฺขุสํมํ ปุจฉิ ‘ภนฺเต อมฺหากํ โลกนาถสฺส ทสฺพลสฺส สาสเน
โก มหาปริจฺจาโค ปริจฺจชฺชิ, กสฺส ปริจฺจาโค มหฺนโต’ติ. ภิกฺขุสํโฆ โมคฺคลี
ปฺุตฺต-ตฺติสฺสตฺเถรสฺส ภาริ อกาสิ. เถโร อาห ‘มหาราช ทสฺพลสฺส สาสเน
ปจฺจยทายโก นาม ตยา สทฺธิโส ฐรฺมานเป ตถาเกตฺน โกจฺจิ อโหสิ, ตเวว
ปริจฺจาโค มหา’ติ. ราชา เถรสฺส วจฺนํ สุตฺวา อุพาเรน ปิตฺติปาโมชฺเชน นินฺนตฺโร
สุญฺญสรีโร หุตฺวา จินฺเตสฺสิ ‘นตฺถิ กิร มยา สทฺธิโส ปจฺจยทายโก, มยฺหํ กิร
ปริจฺจาโค มหา, อหํ กิร เทยฺยฐมฺเมเน สาสนํ ปคฺคณฺหามิ, กิ ปนาหํ เอวํ
สตี สาสนสฺส ทายาทิ โหมิ, น โหมิ’ติ. ตโต ภิกฺขุสํมํ ปุจฉิ ‘ภวามิ น

^{๑๐๖} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๒-๔๔, สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๒-๑๖๕, วิมตี.ฎีกา (บาลี) ๑/๓๗.

โฆ อหิ ฆนเต สาสนุสส ทายาทิ. ตโต โมคคลีปุตตติสสุเถโร รมโ
ณ อิทํ วจนํ สุตฺวา ราชปุตฺตสฺส มหิณฺทสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺติํ สมฺปส
สมาโน ‘สเจ อยํ ราชกุมารโ ปพฺพชิสฺสตี, สาสนุสส อติวีย วุฑฺฒิ ภวิสฺสตี’ติ
จินฺเตตฺวา ราชานํ เอตทโวจ ‘น โฆ มหาราช เอตฺตาวตฺตา สาสนุสส ทายา
โท โหตี, อปิจ โฆ ‘ปจฺจยทายโก’ติ วา ‘อุปฏฺฐาโก’ติ วา สงฺขยํ คจฺจนตี, โยปี
หิ มหาราช ปจฺจวิโต ยาว พุรฺหมํ โลกปริมาณํ ปจฺจยราสี ทเทยฺย, โสปี สาสเน
‘ทายาทิ’ติ สงฺขยํ น คจฺจนตี’ติ. อถ ‘กถณฺจเรหิ ฆนเต สาสนุสส ทายาทิ
โหตี’ติ. โย หิ โกจิ มหาราช อทฺโธ วา ทลิตฺุโท วา อตฺตโน โอรสํ ปุตฺตํ
ปพฺพาเชตี, อยํ วุจฺจติ มหาราช ทายาทิ สาสนุสสา’ติ. เอวํ วุตฺเต อโสโก
ธมฺมราชา ‘อหิ ภิร เอวรूपํ ปริจฺจาคํ กตฺวาปี เนว สาสนุสส ทายาทภาวํ ปต
โต’ติ สาสเน ทายาทภาวํ ปตฺถยมาโน อิตฺโต จิตฺโต จ วิโลเกตฺวา อทฺทส
มหิณฺทํ กุมารํ อวิทุเร จิตฺ. ทิสฺวานสฺส เอตทโหสี ‘กิญฺจาปี อหิ อิมํ กุมารํ
ติสฺสกุमारสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปญฺติ อุปรชฺเช จเปตฺกามา, อถ โฆ โอปรชฺช
โตปี ปพฺพชฺชาว อุตฺตมา’ติ. ตโต กุมารํ อาห ‘สกุณสี ตวํ คาค ปพฺพช
ตฺน’ติ. กุมารโ ปกตฺยาปี ติสฺสกุमारสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปญฺติ ปพฺพชิตกา
โม ว รมโณ วจนํ สุตฺวา อติวีย ปาโมชฺชชาโต หุตฺวา อาห ‘ปพฺพชามิ เทว, มํ
ปพฺพาเชตฺวา ตุมฺहे สาสนทายาทา โหธา’ติ. เตน จ สมเยน ราชธิดา สํฆ
มิตฺตยาปี ตสฺมีเยว จาเน จิตฺา โหตี. ตสฺสา จ สามิโก อคฺคิพุรฺหฺมา นาม กุ
มารโ โอปราเชน ติสฺสกุมาเรน^{๑๐๗} สทฺธิํ ปพฺพชิตโ หตี. ราชา ตํ ทิส
วา อาห ‘ตวฺมปี อมฺม ปพฺพชิตุํ สกุณสี’ติ. สาทฺธฺ คาค สกโกมี’ติ. ราชา
ปุตฺตตานํ มนํ ลกิตฺวา ปญฺจจิตฺโต ภิกฺขุสํฆํ เอตทโวจ ‘ฆนเต อิเม ทารเก ปพ
พาเชตฺวา มํ สาสเน ทายาทํ กโรธา’ติ. สํโฆ รมโณ วจนํ สมฺปฏฺิจฺจิต
วา กุมารํ โมคคลีปุตฺตติสฺสเถเรน อุปชฺฌายเณ มหาเทวตฺเถเรน จ อาจริเณน
ปพฺพาเชตี, มชฺฌนฺติกตฺเถเรน อาจริเณน อุปสมฺปาเทสี. ตทา ภิร กุมารโ
ปริปฺณฺณ-วิสตีวสุโส ว โหตี. โส ตสฺมีเยว อุปสมฺปทมนฺฑาเล สท ปฏฺิสมฺภิทาหิ
อรหตฺตํ ปาปฺณิ. สํฆมิตฺตยาปี ราชธิดาย อาจริยา อายุปาลิตฺเถรี นาม, อุปชฺฌา

^{๑๐๗} ประวัติของติสสกุमार ดูใน วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕-๕๐, สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๗๒-๑๗๔, วิมตี.ฎีกา

กา (บาลี) ๑/๓๘-๓๙.

ยา ปณ ฌมมปาลิตุเถรี นาม อโหสิ. ตทา กิร สัมมิตตา อญฺจารสวสุสา โห
ติ. ตํ ปพฺพชิตมตฺตํ ตสฺมีเยว สีมามณฺฑเล สิกฺขาย ปตฺติญาเปสฺสุ. อุภินฺนํ ปพฺพ
ชิตกาเล ราชา จพฺพสุสาภิเสโก โหติ. อถ มหิณฺทตฺเถโร อุปสมฺปนฺนกาลโด
ปฏฺฐิตอตุตฺตโน อุปชฌายสุเสว สนฺติเก ฌมฺมณฺจ วินยณฺจ ปรียาปฺนุนฺโด เทวปี
สงฺคีติโย อารุพฺหํ ติปิฏกสงฺคหิตํ สาธุจกถํ สพฺพํ เถรวาทํ ตินฺนํ วสุสานํ
อพฺภนฺตเร อุคฺคเหตฺวา อตุตฺตโน อุปชฌายสุส อนฺตฺวาสิกานํ สหสฺสมตฺตานํ
ภิกฺขุณํ ปาโมกฺโข อโหสิ. ตทา อโสโก ฌมฺมราชา นวสุสาภิเสโก โหติ”
ติ.^{๑๐๘}

เอวณฺเจโส อโสกรมหาราชา อริยชนปตฺติญาปนสงฺขาเตน อติปฺตฺตสงฺคหวเสน ปฺตฺต-
เปมํ อุปปาเทสิ, ตสฺมา ตสฺส ปฺตฺตเปมํ เหฏฺฐา วุตฺเตเนว พุทฺธวตฺตอุสทิสนฺเยน ทฏฺฐพฺพํ.

๔.๑๑ เอตถ ลทฺฐฌมฺมคติ

เอวณฺเจตถ ลทฺฐฌมฺมคติ อายตี วุตฺตพฺพตฺตานุกกเมน ทฏฺฐพฺพา. ปฺตฺตานณฺหิ
กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ “ปาปา นิวาเรณฺตีติ เอวมาทึนํ ปณฺจนํ การณํ วเสน ทฏฺฐพฺพํ. เอตถ
อปรมฺปิ “ปฺตฺตานณฺจ กตฺตพฺพายตฺตกิจฺจํ ‘เปมํ ปฺตฺเตสฺส ปตฺติญาปนเนน เจว ปฺตฺตานํ สมฺปตฺตี
อนฺุปฺปทาเนน จา’ติ”^{๑๐๙} ทวินํ การณํ วเสน ปณฺญาตี”ติ เอว วุตฺตนฺเยน ทฏฺฐพฺพํ. ปีตา ปน
ชนกาทปิฏิสฺยตฺตตฺตา ปฺตฺตทวารสมฺพนฺโธเยว. เอวณฺเจตํ ยถาวุตฺตํ วุตฺตนฺเยน ทฏฺฐพฺพํ :-

“ปฺตฺโต กณฺเฐ ธนํ ปาเท ภริยา หตฺเถ จ พนฺธนํ
ติวิธํ พนฺธนํ โลเก สํสาเร น ปมฺญจติ”ติ.^{๑๑๐}

^{๑๐๘} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕-๔๗, สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖๗-๑๖๘, วิมฺติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๓๘.

^{๑๐๙} ช่อรัตน์ ไวยถึยยา, “บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก”, รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ,
(สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕), หน้า ๔๗.

^{๑๑๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, โคลงโลกนิติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร
: บริษัทเรือนปัญญา จำกัด, ๒๕๔๕), ข้อ ๑๓๖ ; นิยะดา เหล่าสุนทร, โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา, พิมพ์ครั้งที่
๓, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์, ๒๕๔๒), บทที่ ๑๓๕ หน้า ๕๕.

กัญจาปี จ ปุตตา อตุรชาน โหนติ, น ปน ปีตา วิคตปุตตเปโม โหติ. อถ โข โส
อตุรเช อปุตเตก ชีวกกุมารเ อภโย นาม ราชกุมารโ วิย สพุเพสุ กาเลสุ ปุตตสีเนหํ อุปปาเทติ.
เอวญเจตํ ขถาวุตตํ วินยปัญญกมทวคคปาลิยํ จีวรขนุชเก ชีวกตถุสมี วุตตนเยน ทฎฐพพํ :-

“อถ โข ชีวกโก โกมารภจโจ นจิสเสว วิญญุตํ ปาปญฺญิ. อถ โข ชีว
โก โกมารภจโจ, เยน อภโย ราชกุมารโ, เตนุปสงกมิ, อุปสงกมิทวา อภยํ ราช
กุมารํ เอตทโวจ ‘กา เม เทว มาตา, โก ปีตา’ติ. อหํปิ โข เต ภณเ ชีวก มาตริ
น ชานามิ, อปีจามํ เต ปีตา, ตวํ มยาปิ โปสาปิโต”ติ.^{๑๑๐}

“กา เม เทว มาตา โก ปีตาติ กสฺมา ปุจฺฉิ ? ตํ กิร อญฺเฆ ราชทารกา กิพฺน
ตา กลเห อญฺฉิเต ‘นิมฺมาติโก นิปปติโก’ติ วทนฺติ. ขถา จ อญฺเฆสํ ทาร
กานํ จณาทิสฺส จูพมาตามหามาตาทโย กัญจิ ปณฺณการํ เปเสนฺติ, ตถา ตสฺส น
โกจิ กัญจิ เปเสติ. อิติ โส ตํ สพุพํ จินฺเตตวํ ‘นิมฺมาติโกเยว นุ โข อหน’ติ
ชานนตฺถิ ‘กา เม เทว มาตา, โก ปีตา’ติ ปุจฺฉิ”ติ ตพฺพพณฺณา.^{๑๑๑}

โส หิ ปุตตสงฺคโห อติปุตตเปมวเสนว กโต. เอวญเจตํ ขถาวุตตํ เทวตาย “นตฺถิ
ปุตตสมํ เปมน”ติ^{๑๑๒} สยฺยตฺตนิกายสคาวคคปาลิยํ นตฺถิปุตตสมสฺสุตเต วุตตนเยน ทฎฐพพํ.

“นตฺถิ ปุตตสมํ เปมนฺติ วิรูเปปิ หิ อตฺตโน ปุตเตก สฺวณฺณพิมฺพกํ วิย มณ
ณฺติ, มาลาคุเพ วิย สีสาทิสฺส กตวํ ปริหรมานา เตหิ โอหทิตาปี โอ
มุตฺติกาปี คนฺธวิเลปนปติตา วิย โสมนสฺสํ อาปชฺชนฺติ. เตนาน ‘นตฺถิ ปุตตสมํ
เปมน’ติ. ปุตตเปมสมํ เปมํ นาม นตฺถิ’ติ วุตตํ โหติ”ติ ตพฺพพณฺณา.^{๑๑๓} “ปุตต
เปมํ ปุตตคฺคหณเณ กหิตํ อุตฺตรปทโลเปนา’ติ อาห ปุตตเปมสมนฺติ ตฎฐิ
กา.^{๑๑๔}

^{๑๑๐} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๒๘/๑๒๕, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๘/๑๘๑.

^{๑๑๑} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๘/๒๐๑.

^{๑๑๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓/๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓/๑๓.

^{๑๑๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๓๒.

^{๑๑๔} ส.ส.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๓/๘๑.

ปีตา ปน เอวรูปเมว ปุตุตตสฺส กโรนุโต ปุตุเตสุ “อยมปิ รมโม สารณียโย ปิย
กรโณ ครุกรโณ สฺสหาเย อวิวาทาย สามกฺคิยา เอกิกาวาย สํวตฺตตี”ติ เอวํ นเยน ที่มนิกาย
ปาฏิก-วคฺคปาลิยํ วุตฺตํ สารณียธมฺม^{๑๑๖} อนุจฺรติ นาม. โย หิ อิมํ สารณียธมฺมํ อตฺตโน วิสเย ปริ
ปุเรสิ, โส ปุตุเตหิเยว พุทฺธํ ปติฏฺฐํ ปฏิภนํ. เอวญฺเจตํ ยถาวุตฺตํ “ปุตุตา วตฺถุ มนุสฺसानน”
ติ^{๑๑๗} สํยุตฺตนิคาย สกาวคฺคปาลิยํ วตฺถุสฺส เต วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ. “ปุตุตา วตฺถุติ มหุลลกาเล
ปฏิกฺขณญฺเณ ปุตุตา ปติฏฺฐา”ติ ตพฺพณฺณนา.^{๑๑๘} “ปติฏฺฐาติ อวสฺสโย”ติ ตฏฺฐิกา.^{๑๑๙}

โส จ อการํ อชฺฌาวสนุโต ปุตุตเปมํ อุปปาเทตฺวา ปหาตพฺพธมฺมวเสน เจว ภาเว-
ตพฺพธมฺมวเสน จ ทฺวิหิ ธมฺเมหิ ปฏิสํยุตฺโต สียา. โส หิ ปหาตพฺพธมฺโม “จตุตฺตาริ อคฺคิกมฺมา
นิ”^{๑๒๐} จ น อปายมุขานิ^{๑๒๑} เจวา”ติ เอวมาทินา วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพ. โส ปน ภาเวตพฺพธมฺโม
“สติ จ สมฺปชฺฌณญฺจ”^{๑๒๒} หิริ จ โอตฺตปฺปญฺจ^{๑๒๓} จตุตฺตาริ สํกหาวตฺถุณิ จ^{๑๒๔} จตุตฺตาริ พุทฺธมฺมิ
รา จ^{๑๒๕} น ทิสา จ^{๑๒๖} กตฺถญฺญกตเวทิตา^{๑๒๗} จา”ติ เอวมาทินํ ธมฺมานํ วเสน ทฏฺฐพฺพ.

โส หิ ยถาวุตฺโต ธมฺมิโก ปีตา “ทหฺรกาเล ปน อตฺตโน ปุตุตสฺส อชาตสฺส ตฺสส
องฺคฺคิยา ปิพฺภา อฏฺฐหิ. อถ ตํ โรทฺมานํ สณฺญาเปตฺุ อสฺกโกณฺตา ตํ กเหตฺวา วินิจฺฌญฺจฺจนา

^{๑๑๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๔/๒๑๖-๒๑๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๓.

^{๑๑๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๕๔/๔๒, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๕.

^{๑๑๘} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๕๐.

^{๑๑๙} ส.ส.ฎีกา (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๗.

^{๑๒๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๑/๒๐๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘, อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๗/๒๑, อ.จ.
จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๕.

^{๑๒๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๗/๑๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๑๒๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๔/๑๕๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๕, อ.จ.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๘๐/๕๑, อ.จ.
ทก. (ไทย) ๒๐/๑๘๐/๑๒๕.

^{๑๒๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๔/๑๕๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๓, อ.จ.ทก. (บาลี) ๒๐/๕๔/๘๐, อ.จ.ทก.
(ไทย) ๒๐/๕๔/๑๐๘.

^{๑๒๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๓/๒๐๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕, อ.จ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๒,
๒๕๖/๓๗, ๒๗๖, อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒, ๒๕๖/๕๑, ๓๗๓.

^{๑๒๕} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๔๒/๓๓๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๒/๔๒๖.

^{๑๒๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗-๒๗๒/๑๖๔-๑๖๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

^{๑๒๗} อ.จ.ทก. (บาลี) ๒๐/๓๓/๖๑, อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

นินฺนํสฺส ตสฺส สนฺติกํ อคฺมํสุ. โส พิมฺพิสํวโร อตฺตโน มฺเฆ ตสฺส อํกุลํ จเปตี, ปิพฺภา มฺเฆ
เยว ภิชฺชํ. อถ โข โส ตสฺมีเยว สีนฺเหเน ตํ โลหิตมิตฺสํ ปุพฺพํ อนิฏฺฐกิตฺวา อชฺโฆหรี. เตน การ
ณฺน ปุตฺตเปมํ อุปฺปาเทสี”ติ เอวํ พิมฺพิสํวโรวาทิสํ วตฺถุสฺส วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโป.

โย จ อการํ อชฺฌวสนฺโต อตฺตโน เกเห วสนฺตานํ ปุตฺตาทึนํ หิตถจฺ สุขณฺจ
อุปฺปาเทตฺถกาโม, “น สาธารณทาสฺวาตีอาทึหิ ฐมฺเมหิ ปฏฺฐิตฺตโต สียา. เอวณฺหิ เต ยถาวุตฺตา
ฐมฺมา ชุทฺทกนิกายชาตกปาณิยํ ฆราวาสปญฺเห วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพา :-

“น สาธารณทาสฺส	น ภูณฺเช สาธฺเมกโก
น เสเว โลกายตัก	เนตํ ปญฺญาเย วฑฺฒนํ.
สีลวา วตฺตสมฺปนฺโน	อปฺปมตฺโต วิจกฺขณฺ
นิวาทวตฺติ อตฺถทฺโร	สุรโต สจฺจิโล มฺหุ.
สงฺกเหตา จ มิตฺตานํ	สํวิภาสิ วิชานวา
ตปฺเปยฺย อนฺนปानน	สทา สมณพฺราหฺมณ.
ฐมฺมกาโม สุตฺตาธโร	ภเวยฺย ปริปฺจฺจนโก
สกกจฺจํ ปยิริปาเสยฺย	สีลวณฺเต พหุสฺสฺสฺส”ติ. ^{๑๒๘}

เอกนฺเตเนว หิ เตหิ ฐมฺเมหิ สมฺนํนาคโต อตฺตโน ปิยชนานํ อตฺถกาโม หิตกาโม ผา
สูกาโม นาม. โส จ ปิตา อตฺตโน อติปิยปุตฺตสฺส อชาตสตฺตกุมารสฺส จีวิตํ พิมฺพิสํวโร วิย จีวิต
ปริจฺจาจากาทึนํ การณานํ วเสน ทฺถกกรการิกตฺตา ปุตฺตานํ อาคาริกมิตฺโต. เอวณฺเจตํ ยถาวุตฺตํ
ชุทฺทกนิกายเ จุฬนิกายชาตกปาณิยํ วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺพา :-

“กตเม สตฺตา ปิยา ? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสูกามา
โยคกฺขเมกามา มาตา วา ปิตา วา ภاتا วา ภคินี วา ปุตฺโต วา ธีตา วา มิตฺ
ตา วา อมจฺจา วา ญาติี วา สาโลหิตา วา. อิมํ สตฺตา ปิยา”ติ.^{๑๒๙}

^{๑๒๘} พ.ช. (บาลี) ๒๘/๑๔๕๒-๑๔๕๕/๒๘๐-๒๘๑, พ.ช. (ไทย) ๒๘/๑๔๕๒-๑๔๕๕/๔๑๐-
๔๑๑.

^{๑๒๙} พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๒๗/๒๕๘, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๗/๔๒๑.

๔.๑๒ ตสุสุทฺททานกถา

“ปิตา จ อปฺปมาณปฺตฺตเปมํ เมตฺตาทิกถยาณธมฺมุปนิสฺสิตฺวเสน อุปฺปาเทตฺวา ‘เวสฺสณฺตรวตฺถุ พุทฺธวตฺถุ สฺสทฺโธทฺทวตฺถุ พิมฺพิสาร์วตฺถุ อชาตสฺตตฺถุ ธนญฺชยเสฏฺฐจิวตฺถุ อโสกมหาราชวตฺถุ จา’ติ สตฺตณฺนํ วตฺถุนํ วเสน. ปิตา ปน ปฺตฺตเปมํ มจฺจุรียาทิปาปธมฺมุปนิสฺสิตฺวเสน อุปฺปาเทตฺวา ‘อานนฺทเสฏฺฐจิวตฺถุ ไตฺเตยฺยพฺรหฺมณวตฺถุ อทินฺนปฺพุทฺทพฺรหฺมณวตฺถุ จา’ติ ตินฺณํ วเสน ทฺฐจฺจพฺโป. ตสฺมา เย ปิตโร อิมสฺมึ จตฺตอุปฺปริจฺเจเท กถิตา โหนฺติ รจิตา, เต เวสฺสณฺตราทโย ปาติคนฺถสมฺเหปាកฺกุปิตฺถาวนิตฺสณฺภูตา โหนฺตี”ติ.

ຈຕຸຕ໌ໂຄ ປຣິຈຸເຈໂຫ ນິຣຸຈິໂຕ.

Page 387 of 431

ปณฺจโม ปริจฺเจโท

นิคมนกกถาปริกุปนกกถา

๕.๑ นิคมนกกถา

ยา หิ ปิตุภาวาบุชาตักวิมฺสา สาธุจกถาฎีกาปาลิยมาคตํ สารตถํ อูปาทาย เญจจา
ปิตุสททตถกถาวเสน เจว ปณฺจวิธกริยาตตพฺพายตตกิจจกถาวเสน จ ปณฺจวิธปุตฺตกตฺตพฺพา-
ยตตกิจจกถาวเสน จ ฌมฺมปติฏฺฐาปนกถาวเสน จ ปิตุฏฺฐานวเสน จ ปิตุณิสฺสนวตฺถวเสน จ
สํวณฺณิตา, สาทุทฺธสาสเน อตฺถธมฺมูปนิสฺสิตา โหติ ปิตุกถาทีปิกา. ตสฺมา เอวเมตฺถ นิคมน-
กถา ทฎฺฐพฺพา.

ออยฺจ ปิตุสททตถกถายํ สงฺเขปตฺถโถ ทฎฺฐพฺโพ :- “โย ปน อิมสฺมี โลเก ชนสฺส, โส
‘ชนโก’ติ วุจฺจติ. โส จ ชนกสทฺโท ‘ปิตา นาม ชนโก’ติอาทิสฺส วิย ชนกภาเวน ปิตฺวาจโก โหติ.
โส หิ ยถาวุตฺโต พหุโส สาธุจกถาฎีกาสฺส ปากโฏ. โย ปน ปุตฺเต ตายติ, ตสฺมา โส ‘ตาท’ติ วุจ-
จติ. โส จ ตาทสทฺโท ‘ตาทาติ ปิตโร อาลปฺตี’ติอาทิสฺส วิย ปาลนภาเวน ปิตฺวาจโก. โส หิ ปุตฺตานํ
ปิตุสฺส ปิตฺรานํ ปุตฺเตสฺส อญฺเฆสฺสจ อญฺเฆสฺส ปิยปฺปุกฺกเลสฺส วตฺตพฺพโวหารโ หติ. ‘ปุตฺตานํ ปิตุสฺส
เจตฺถ ‘อญฺเน ‘ตาทา’ติ วตฺตพฺโพ’ติอาทิสฺส วุตฺตนเยน ทฎฺฐพฺโพ. ‘ปิตฺรานํ ปุตฺเตสฺส ปิยปฺปุกฺกเลสฺส
เจตฺถ ‘ตาท อิทํ
เอวํ พหุชนํ เกน สํวริตฺน’ติอาทิสฺส วุตฺตนเยน. โส จ ปาลิยญฺเจว อญฺจกถายญฺจ มงฺกเลตฺถ-ทีปนี
อาทิลอยฺมปกรณวิเสสเส จ สาธารณฺเนน ปากโฏ. ฎีกาโปตฺถเกสฺส ปน ตสฺส วิเสสตฺถโถ นตฺถิ.
‘ปุตฺตานํ ปิตุสฺส ปิตฺรานํ ปุตฺเตสฺส อญฺเฆสฺสจ อญฺเฆสฺส ปิยปฺปุกฺกเลสฺส เจตฺถ ‘ปิตฺรานํ ปุตฺเตสฺส
เจตฺถ พหุโส เติปฏิกาทิสฺส ปาลิโปตฺถเกสฺส อธิปฺเปโต’ติ เวทิตฺพฺโพ. โย ปน ปุตฺตํ รกฺขติ, ตสฺมา
โส ‘ปิตา’ติ วุจฺจติ. โส จ ปิตุสทฺโท ‘ปุตฺตํ ปาติ รกฺขติ’ติอาทิสฺส วิย รกฺขณตฺถาณ-ภาเวน
ปิตฺวาจโก. โส หิ ‘กถํ เม ปิตา ยาเปตี’ติอาทิสฺส วิย ปาลิยญฺเจว อญฺจกถายญฺจ มิตฺนฺท-ปญฺห
ปกรณาทิลอยฺมปกรณวิเสสเส จ สาธารณฺเนน ปากโฏ. ฎีกาโปตฺถเกสฺส ปน ตสฺส วิเสสตฺถโถ

นคติ. เตสฺ หิ ชนกาทีสุ ตีสุ เทว สททา ‘ตาสทโท จ ปิตุสทโท จา’ติ พหุโส ปาลิอาทีสุ พุทฺธ-
ศาสนโปตฺตเกสุ ปากฺขา. ยถาวุตเตสุ จ ทวีสุ สทเทสุ ตาสทโท พหุโส ปุตฺตาลปนฺตเถ วุตฺตติ.
โส ปน ปิตุสทโท เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ทฏฺฐพฺโพ. เตสญฺจ ยถาวุตฺตานิ ชนกาทีนํ สททตฺถานํ
นानาภาโว อธิ น โหติ, เตสฺมปน พุชฺชนสฺส อธิว โหติ. ยถา หิ เอกํ ภาชนํ เตสฺ เตสฺ
ชนปเทสุ ‘ปาติติปิ ‘ปุตฺตนติปิ ‘ปฏฺฐนติปิ โวหารเนน วุจฺจติ. ตเถว ปีตา ยถาหํ เตสฺ เตสฺ จาเนสุ
‘ชนโกติปิ ‘ตาโตติปิ ‘ปีตาติปิ โวหารเนน วุจฺจติ”ติ.

อรรถ ปรณญิตฺตกริยาภคตฺตพฺพายตฺตติจฺจกถายํ สงฺเขปโต ทฏฺฐพฺโพ :- “ยา หิ อิตฺถิ
ปุตฺตานิ มาตา นาม, ตา เอตฺถว สามิกสฺส กริยา. เกเห จ วสนฺตานิ ปุตฺตานิ มาตา ‘ทาโร’ติ
วุจฺจติ. ตสฺมา ทารสทโท ‘กริยา’ติ โลกโวหารเนน ปรณญายติ. ภริตพฺพโต กริยา. โย จ ภริยํ ภริ, ตสฺมา
โส ‘ภคตา’ติ วุจฺจติ. สจ สามิกสฺส ปฏฺฐิโต อนุพฺพนฺธวเสน ปจฺฉิมทิสายํ ปรณญายติ.
ตสฺสา ปน สงฺคหนํ ฐมฺเมน สเมน สมฺมานนาทีหิ ปรณฺจหิ จาเนหิ กตฺตพฺพ. สจ หิ ตสฺสา
กตฺตพฺพกิจฺจํ น กตํ, สจ เตว ทลิตฺตาทิหิ อฏฺฐหิ การณฺเห อวชานาติ. เตหิ ปน ปรณฺจหิ จ
าเนหิ ปจฺจุปฏฺฐิตา กริยา สุตฺตวิทกมฺมุนาทีหิ ปรณฺจหิ จาเนหิ อตฺตโน สามิกํ อนุกมฺปติ. ตสฺมา
เคหสามิกโก อการํ อชฺฌาวสนฺตสฺส อตฺตโน ผาสฺกํ อากมฺขมาโน ยถาวุตฺตนเยเนว จาเนหิ ทาร-
สงฺคหํ กรียะ. ทารสงฺขาทาย หิ ปจฺฉิมทิสาย อากตา อุปทฺทวณฺตรายา เอวเมว กโรนฺตสฺส เคห-
สามิกสฺส น โหนติ”ติ.

อรรถ ปรณญิตฺตปุตฺตกตฺตพฺพายตฺตติจฺจกถายํ สงฺเขปโต ทฏฺฐพฺโพ :- “ปุตฺตา หิ
มหลฺลกกาเล ปฏฺฐิคนฺนญฺเณ มาตาปิตฺตํ วตฺถุ. มาตาปิโตร จ ‘ภโต วา โน ภริตฺตติ, กิจฺจํ
วา โน ภริตฺตติ’ติ เอวมาทีนํ ปรณฺจ จานานิ สมฺปสฺสนฺตา ตเมว อิจฺฉนฺติ. ตสฺมา ปุตฺเตน
กตฺตพฺพกตฺตเวทินา หุตฺวา มาตาปิตฺตอปฏฺฐานํ ภรณฺกิจจกรณาทิหิ ปรณฺจหิ จาเนหิ กตฺตพฺพ. ตถ
อุปฏฺฐานํ นาม อามิสฺสรมฺมทานวเสน ทฺวิธํ โหติ. อนนฺปนาทีนา หิ จตฺตปจฺจยทานวเสน มาตา-
ปิตฺตอปฏฺฐานํ อามิสฺสทานํ นาม. สีลาทีสุ ปน กุสฺลธมฺเมสุ ปตฺติญาปนวเสน ฐมฺมทานํ นาม. ตถ
ฐมฺมทานํ อามิสฺสทานโต เสฏฺฐตฺรํ โหติ. เยน จ มาตาปิตฺตอปฏฺฐานํ สุกฺกุ กตํ. โส พุทฺธาทีหิ อธิว
ปสฺสโต โหติ, อิตฺโต จ อตฺตภาวํ ปหาย ปโรโลกํ จจฺฉนฺโต กตฺตพฺพจฺจเน ปโมทติ. เตสญฺหิ
กตฺตพฺพ-กิจฺจํ ‘ปุตฺตสงฺคโห’ติ วุจฺจติ. โส จ อุกฺยโลกहितฺสฺชาวหนโต ‘มฺงฺคณ’ติ เวทิตฺตพฺโพ. โส
หิ สงฺคโห นาม อามิสฺสรมฺมสงฺคหวเสน ทฺวิธํ โหติ. อนนฺปนาทีหิ จ วตฺถุหิ สงฺคโห อามิสฺสสงฺค
โห นาม. ปาปนิวาร์ณาทิหิ ปน สงฺคโห ฐมฺมสงฺคโห. ตตฺถ จ ฐมฺมสงฺคโห เสฏฺฐโห โหติ. โส ท
วิธํ เตสเมว กตฺตพฺโพ. สจ หิ โส น กโต, น เต มาตาปิโตร ปุตฺตานิ อนรฺรูปา โหนติ. ตสฺ

มา มาตาปิตโร ปุตตธิดโร ปาณาติปาตาทีหิ ปาเปหิ นิวาเรตฺวา ทสฺสกุสลกมฺมปภาทีสุ กุณฺยาณธมฺเมสุ นิเวเสตฺวา โลเก ปสฺสํสํติ ยงฺกิญฺจิ ลีลปฺปํ อุกฺคณฺหาเปตฺวา วยปฺปุตฺตกาเล ปติรูปฺภูลาทิวเสน อาวาทฺวิวาทํ กตฺวา โลกียโลกุตฺตรชนวเสน จ สมฺเม เทว ฌานํ ทตฺวา ปุตฺเตสุ สมฺมา ฌมฺมจฺริยานามา”ติ.

เอวณฺจ ฌมฺมปติฏฺฐาปนกถาปี อูรคชาตกาทิวเสน สงฺเขเปน ทฏฺฐพฺพ :- “เอตฺถจ อูรคชาตกํ กุสลกฺรณปฺปมาทสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน ทฏฺฐพฺพํ, อาทาสมฺมุขกฺมารวตฺถุ ปณฺณว-สมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน, โกสฺยิเสฏฺฐจิวตฺถุ อมฺจฺจริยสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน, สิงฺคาลกฺมาณวตฺถุ มิจฺฉาทิฏฺฐิปปหฺนสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน, ทีฆิตฺติโกสลชาตกํ เวรปฺปหฺนสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน, ตาปสวณฺธมฺมปติฏฺฐาปนวตฺถุ อนฺุปนาหสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน, อีสฺสิสิงฺคตาปสวตฺถุ พุรฺหม-จฺริยสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน, อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐจิวตฺถุ สทฺธาสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน, आय-วฑฺฒนกฺมารวตฺถุ आयวฑฺฒนสมฺปทาปติฏฺฐาปนวเสน”ติ.

เอวณฺจเจตฺถ พุรฺหมภาวาทิปิฏฺฐุจฺฉานํ สงฺเขเปน ทฏฺฐพฺพ :- “ยถา จ ปาลิคนฺถสมฺมุเสสุ พุรฺหมภาวาทิมัจฺจุจฺฉานํ ปุตฺตานํ โหติ, ตเถว ปิฏฺฐุจฺฉานํ. กิญฺจาปี หิ มาตา ‘มาตา ว พุทฺธ-การิกา’ติ วุตฺตา, คพฺภสฺสคเต ปน มาตฺยา กุณฺธิยํ ปจฺจุปฺภุจฺฉิเต ปิตฺราปี คพฺภปริหฺรณทานาทีนํ อุปฺปนฺนกิจฺจานุกิจฺจานิ กาคพฺพานิ, อถว จ ตสฺมี ปุตฺเต มนฺเต อุตฺตนาเสยฺยก อนฺุโตเคเห วสนฺเต เตเนว พหิเคเห ฌนคเวสนาทีนํ กตฺตพฺพกิจฺจานิ กาคพฺพานิ. ตสฺมา เอตฺถ พุรฺหมภาวาทิจาน-วเสน มาตาปิตฺนํ ฌมฺมจฺริยา อวิเสเสน ปุตฺตานํ ปณฺณายติ. ปุตฺตโปสนาทีกํ ปน กตฺตพฺพายตฺต-กิจฺจกฺรณํ นานาภาเวน เตสเมว โหติ. ยถา จ ปิฏฺฐาโว ‘โส ฌนคตาลกฺขโณ โหติ ปุตฺตโปสนรโส ปุตฺตสมฺพนฺธปจฺจุปฺภุจฺฉาโน ปุตฺตเปมปทฺฐาโน’ติ ปณฺณายติ, ตเถว มาตฺฐาโว. ตสฺมา เต มาตา-ปิตโร ‘เอกสฺมี ทกฺขิณฺเ อํสฺสกุณฺเ มาตฺรํ จเปตฺวา ปริหริตฺวา ชกฺเคยฺย, เอกสฺมี วาเม อํสฺสกุณฺเ ปิตฺรํ จเปตฺวา ปริหเรยฺยา’ติอาทีสุ วีย ปุตฺตานํ ปุชฺชารหา โหนฺตี”ติ.

เอวณฺจเจตฺถ ปิตฺตนิทฺตสนวตฺถุ สงฺเขเปน ทฏฺฐพฺพ :- “ตถจ เวสฺสสนฺดฺราทิวตฺถุวเสน วุตฺตํ. เตสุ หิ ปิตา อปฺปมาณปุตฺตเปมํ เมตฺตาทิกุณฺยาณธมฺมวเสน อุปฺปาเทตฺวา ‘เวสฺสสนฺดฺรวตฺถุ พุทฺธวตฺถุ สทฺโธทฺทวตฺถุ พิมฺพิสาร์วตฺถุ อชาตสฺสคฺค ฌนฺณชยเสฏฺฐจิวตฺถุ อโสภณหาราชวตฺถุ จา’ติ สตฺตณฺนํ วตฺถุณํ วเสน ทฏฺฐพฺพ. ปิตา ปน ปุตฺตเปมํ มจฺจฺริยาทีปาทมฺมวเสน อุปฺปาเทตฺวา ‘อานนฺทเสฏฺฐจิวตฺถุ โตเทยฺยพฺราหฺมณวตฺถุ อทินฺนปฺปพฺพกพฺราหฺมณวตฺถุ จา’ติ ตินฺณํ วเสน. ตสฺมา ยะ ปิตโร อิมสฺมี จตฺตคฺคปฺปริจฺเจเท กถิตา โหนฺติ รจิตา, เต เวสฺสสนฺดฺราทโย ปาลิคนฺถ-สมฺมุเสปาทกฺกปิฏฺฐาณิทฺตสนวตฺถา โหนฺตี”ติ.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕.๒ ปริกปฺปนถา

ยถาตุตา จ ปาติคนฺถสมฺมเห ปิตฺถาวาขยาติกวีรมฺสา สฺมฺมจฺญ นิกฺขจฺจกตา. เอวญฺเจตํ
ปริกปฺปนํ ตปฺปจฺจา มยฺหํ อโหสิ :- “ปาติคนฺถสมฺมเห ปุตฺตภาวาวาขยาติกวีรมฺสา อายตี รจิตฺตพฺพา
โหติ. อิมสฺมิมฺหิ รจนาวิสเย ปิตฺถถา นิปฺปฺริยาภาวเณว ทิสฺสติ. มาตุถถา ปน ปฺริยาภาวเณ
ทิสฺสติ, ตถา ปุตฺตถถา. อปฺปิ มาคฺชภาสาวิญญู มาคฺชภาสารจิตฺตภูตํ คนฺถํ วา ปกรณํ วา
อุคฺคหิตฺตมา อตฺถิ. ตสฺมา ยถาตุตฺตมาติกา อายตี อุคฺคหิตฺตพฺพา โหติ วิจยิตฺตพฺพา”ติ.

ปญฺจโม ปริกฺเคโท นิกฺขจฺจโต.

ปณณานุกรโม

๑. ปาฐกถา

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเดปีฎก ๒๕๐๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา ๒๕๓๒-๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

_____. **ฎีกาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาฎีกา ๒๕๓๕-๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕-๒๕๔๓.

_____. **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส ๒๕๓๕-๒๕๔๓.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๕-๒๕๔๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับสยามรฎกเดปีฎก ๒๕๒๕.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับสยามรฎกเดปีฎกอรรถกถา ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๕๐ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **ธมฺมปทฎกถา (ปจโม ภาโก).** พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... **ธมฺมปทฎฺจกถา** (ตติโย ภาโก). พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

..... **ธมฺมปทฎฺจกถา** (จตุตฺโธ ภาโก). พิมพ์ครั้งที่ ๒๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธมฺมปทฎฺจกถา** (ฉกฺโข ภาโก). พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

..... **มฺงฺคฺลตฺถปิณี** (ปจฺจโม ภาโก). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

..... **มิลินทปญฺหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร
: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐**. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

๒. ทฤษฎีภาษา

ข. ข้อมูลทฤษฎีภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **เกร็ดความรู้ในชาดก**. เรียบเรียงโดย พิสิฐ เจริญสุข,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕.

กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย. **อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี. **นิบาตชาดก**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ
ครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก พ.ศ. ๒๕๓๕)

คณะธรรมยุต. **ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฺฐายี) ๑๓ มิถุนายน ๒๕๑๕)

ทวี วรคุณ. **วรรณกรรมไทยเรื่องบันทึกของพ่อ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๒.

ธงชัย สุนนจักร. **ประมวลคาถาพระธรรมบทภาค ๑-๘.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

นวม สงวนทรัพย์. **พุทธจริยา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : แม่คำผง, ๒๕๔๒.

บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๖.

ป๋วย แสงฉาย. **พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ฉบับพิสดาร เล่มเดียวจบ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูกศรธรรมภักดี, ๒๕๓๕.

เปลื้อง ณ นคร. **ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา.** พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓.

พ. สถิตยวรรณ (พระธรรมวิสุทธิกวี วัดโสมนัสวิหาร). **อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคอ แล คำแปล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. แปลโดย พระยาพจน-สุนทร, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖. (คณะสงฆ์ภาค ๓ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๑๙ มกราคม ๒๕๔๖)

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่). **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระคันธสาราภิวงศ์. **วุดโททยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบชั้นหลักธณบาลี**. ตรวจชำระโดย
พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และพระมหานิมิตร ฐมุตสาโร,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

_____. **สังวรรณนามัญชรีและสังวรรณนานิยาม คู่มือศึกษาหลักการอธิบายความ
พระบาลีและอรรถกถาฎีกา**. ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และ
เวทย์ บรรณกรกุล, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

_____. **สังวรรณนานิยามและสาธนะในกิตก์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธีระกา
รพิมพ์, ๒๕๓๘.

_____. **สุโพล้างการมัญชรี หลักการตกแต่งเสียงและความหมาย**. ตรวจชำระโดย พระ
ธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และพระมหานิมิตร ฐมุตสาโร, กรุงเทพมหานคร :
หจก. ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระคัมภีร์ชาดกแปล. **อรรถกถา**. ฉบับ ส.อ.ส. กาญจนบุรี : สหายการพิมพ์, ๒๕๓๙. (พิมพ์
โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธ
โฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินธรมหาเถระ ป.ธ.๙) ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๕)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. **พระคัมภีร์อภิธานัป-
ปทีปิกา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.

_____. **มหานิบาตชาดก ทศชาติฉบับชินวร เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๒. (จัดพิมพ์ในการออกพระเมรุพระศพ สมเด็จพระ
อริย-วงศาตญาณ (วาสนมหาเถระ) ๑๘ มีนาคม ๒๕๓๒)

พระญาณวิลาสเถระ และ พระสิริมังคลาจารย์เถระ. **สงฺขยาปกาสภปรณฎีกา**. ตรวจสอบ
ชำระโดย นายรังษี สุทนต์, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

(คณะสงฆ์ภาค ๓ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิท) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ๑๙ มกราคม ๒๕๔๖)

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ). **พระคุณของแม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘). **คำพ่อ คำแม่**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท กราฟิค อาร์ต พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). **พ่อพระในบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : ชรรณสภา, ม.ป.ป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **จากสุขในบ้าน สู่ความเกษมสันต์ทั่วสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๒.

_____. **นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๕.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สือตะวัน, ๒๕๔๕.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔.

พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และเนาวรัตน์ (ทองर्मย์) พลเดช. **ธรรมบทสำหรับชาวบ้าน ฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๘. (พิมพ์เป็นมูทิตาสักการะแด่พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) เนื่องใน

วโรกาสได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏที่
พระพรหมโมลี ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘)

_____ . งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท อัดตวรรค-พราหมณ
วรรค ๒๖๗ พระคาถา เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก. ไทย
รายวัน การพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____ . งานวิจัยศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท ยมกวรรค-ชราวรรค ๑๕๖ พระ
คาถา เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. คำสอนพ่อ : ประมวลพระบรม
ราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน / มูลนิธิโตโยต้า
ประเทศไทยและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๓.

พระพิพิธธรรมสุนทร. ชรรมรส-ธรรมรัฐ. ชุด ๓ กัตถุญประกาศิต. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๗.

พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจาภิรมหาเถร ร.บ.). พุทธประวัติทัศนศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : โครงการมูลนิธิหอไตรจัดพิมพ์, ๒๕๓๓.

พระพุทธรูปโสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปล. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูร
วงศ์ พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระพุทธรูปปียมหาเถระ. ปทฐปฐิติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พระมหาประมวล โกวิท. พระคุณแม่. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖.

พระมหาเวทย์ วรัญญู. แบบเรียนบาลีไวยากรณ์สมบูรณ์แบบเล่ม ๕ นามกิตก์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
นครปฐม : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน ม.มหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาสมปอง มุกิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

..... **โลกนิติ นิติธรรมของชาวโลก.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค, ๒๕๔๔. (จัดพิมพ์ในโอกาสทำบุญอายุวัฒนมงคล ๗๘ ปี พระราชพรหมจารย์ (ทอง สิริมจฺคโล) ๒๑ กันยายน ๒๕๔๔)

พระมหาสุรพล สิงศิริรัตน์. **ปฐมสมโพธิ ประใจเทศที่ ๑ - ๓ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์.** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนจัดพิมพ์ประกาศพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๒ และมุกตาคิต พระศรีวิสุทธิวงศ์ (สุรพล ชิตวาโน ป.ธ.๕) ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒)

พระวรสัมโพธิมหาเถระ. **ธมฺมปทมหาฎีกา ธมฺมปทฎกถาอาถายชนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธิธำมณี (สง่า ปกสุธรรมมหาเถร ป.ธ.๘) ๓๐ มิถุนายน ๒๕๓๕)

พระวิสุทธิธำมณีมหาเถระ. **ธาวัตถธสังคหปาฐนิสสยะ.** ปรีวรรต-แปลโดย พระราชปริยัติโมลี (อุปสโม) และคณะ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระสัทธัมมสิริเถระ. **สัทธัตถธจินตนา การศึกษาเชิงวิเคราะห์ไวยากรณ์บาลี.** ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปล/อธิบายโดย พระมหานิมิตร ธมฺมสาโร, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

พระสิริสุเมธเถระ. **พระคัมภีร์ ธมฺมปทฎกถาอาถายชนา.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๖. (พิมพ์เนื่องในโอกาส หม่อมอุบล ยุคล ณ อยุธยา เจริญชนมาบุครบ ๘๐ ปี ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๔๖)

พระอัครกวีตเถระ. **สัทธัตถธจินตนา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์.** ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร ธมฺมสาโร และ จริญญาธรรมดา, กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____ . สัททนีติปัทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์. ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร์ ทุมมสาโร และจรรณู ธรรมดา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๖.

_____ . สัททนีติสูตรมัทมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์. ตรวจชำระโดย พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), แปลโดย พระมหานิมิตร์ ทุมมสาโร และจรรณู ธรรมดา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับ นักศึกษา.** (ฉบับปรับปรุงใหม่). พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประจักษ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๘.

พัฒน์ เฟื่องผลา. **ชาดกกับวรรณกรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร : คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

_____ . **ประวัติวรรณคดีบาลี.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **พ่อแม่สมบูรณ์แบบและบุตรที่ประเสริฐที่สุด.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๘.

มานิต มานิตเจริญ. **พจนานุกรมไทย.** (ฉบับปรับปรุงใหม่). พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรพิทยา, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วสิน อินทสระ. **สาระสำคัญของวิสุทธิมรรค.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๘. (ที่ระลึกในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี่ยนสมณศักดิ์พระราชวิสุทธิดิลก (ฐศักดิ์ ทุมมทินโน ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม เป็นพระราชาคณะชั้นเทพในราชทินนามที่ พระเทพรัตนโมลี)

ศิริกุล สุภวัฒน์. กำเนิดพระอินทร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประติพัทธ์ , ๒๕๔๔.

ศุภวิทย์ ชะนะ. นานาสาระ ธรรมะกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖.

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย. คำสอนในพระพุทธศาสนา ภาษาไทย-อังกฤษ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : พรสิการพิมพ์, ๒๕๓๖. (ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก)

_____. มหาเวสสันดรชาดกจำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์. กรุงเทพมหานคร : พรสิการพิมพ์, ๒๕๔๖. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสกษัตริย์ชาตินิคมมงคล ๘๔ ปี พระธรรมสิริชัย (บุญเลิศ โฆสโก) ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๖)

ส. ทับทิมเทศ (พระมหาสุเทพ อภิญาโน). บุษยาพระคุณพ่อ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกมล จำกัด, ๒๕๔๖.

ส. ปทุมวรรณ (สุเวส อันตริ). รู้เรื่องเมืองอินเดีย ๑-๒. กรุงเทพมหานคร : เทคนิคพรินติ้ง, ๒๕๔๕.

สนิท ตั้งทวี. วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร, ๒๕๒๓.

สมเด็จพระพรปรมาณูชิตชิโนรส. พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๕ ปริงเจท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร. โคลงโลกนิติ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเรือนปัญญา จำกัด, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า. (ฉบับรวมเล่ม). พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

(วัดบวรนิเวศวิหาร วัดญาณสังวราราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ถวายเนื่อง
ในมหามงคลวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุ ๓๖ พรรษา ๒ เมษายน ๒๕๓๔)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **ปฐมสมโพธิ (ภาษาบาลี) ฉบับคัดลอก
จากคัมภีร์ใบลานอักษรขอม.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด,
๒๕๓๓. (พิมพ์ประกาศพระเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
พระปรมานุชิตชิโนรส ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๓)

สมเด็จพระวันรัต (เฟื่อน ดิสุตตโต). **ประชุมพระธรรมเทศนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน
จัดพิมพ์ในการบำเพ็ญกุศลฉลองหอสมุดสมเด็จพระ ว.ผ.ต. วัดพระเชตุพน ๘ มีนาคม
๒๕๔๕)

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุตเทว). **พระปฐมสมโพธิ ตอน ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. **มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต (มงคล ๓๘).** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร
: นานาสังพิมพ์, ๒๕๔๒.

สมุทรโฆษา (พระมหากาญจนพันธุ์ อุดตโม). **พระพรหมของลูก วรรณกรรมอมตะจาก
จิตสำนึกของบุตรบุษาคณมรดาบิดา.** ระวัง : แม่แดงการพิมพ์, ๒๕๓๕.

สำนักกราชเลขธิการ. **เวสสันดรทีปนี ภาคภาษาบาลี-ไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์,
๒๕๔๑. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงาน
พระราชทานเพลิงศพ พระเทพวัชรธรรมาภรณ์ (สุรพงษ์ จานวโร) ๒๖ มีนาคม
๒๕๔๐)

สิริมหาจุตรคงพลมหาอำมาตย์. **อภิธานปฎิปปากฎีกา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทคนิค ๑๕,
๒๕๒๓.

สืบพงศ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร, ๒๕๔๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **สารัตถะแห่งศาสนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุทธิวงศ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ. **หลักพระพุทธศาสนา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

_____. **วัฒนธรรมงานเขียนที่เป็นภาษาบาลีในประเทศไทย : วิเคราะห์ธรรมในพระสูตรตันตปิฎก.** กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. **ไวยากรณ์บาลี. พิมพ์ครั้งที่ ๒.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. **หิโตปเทศ. พิมพ์ครั้งที่ ๓.** กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **สังเขปพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทเกษมมอเนตต์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. **จากพระพุทธเจ้าถึงพระเจ้าอโศกมหาราช. พิมพ์ครั้งที่ ๒.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘.

หลวงเทพคุณานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมธัช ป.ธ.). **ธาตุบุปปีปิกา พจนานุกรมบาลี-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

(๒) รจนาวิสโย

เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,** ๒๕๔๕.

ช่อรัตน์ ไวยชัยยา. “บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก”. **รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ. สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,** ๒๕๔๕.

พระมหาเกรียงไกร โกฏีรัตน (แก้วโกฏ). “การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาโกย แก้วพร (พุทธมโม). “พหุพจน์ในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหาชัยณรงค์ วรณชโย. “การศึกษาเรื่องศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาชัยวัฒน์ อภิธานจารี. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาถวิล เตชะคำ. “อุบาสกในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาบุญทัน อานนุโท (พาหา). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก : ศึกษาเฉพาะทานบารมี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาภูเนตุ จันทร์จิต. “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาสุชาติ นาถโร (บวกขุนทด). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาสุทธิพงษ์ ธรรมพิทักษ์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยธรรมสำหรับ
พระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษา
เปรียบเทียบระหว่างพระเจ้า ภูมิพิสาร กับ พระเจ้าปเสนทิโกศล”. **วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระมหาสุพัฒน์ กลุยาณมฺโม. “พระพุทธเจ้า: บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

รังษี สุนทนต์. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสก ที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

๓. วิเทศภาษา

Malalasekera, G.P. **Dictionary of Pali Proper Names**. Vols. 1, 2, Pali Text
Society London, 1974.

_____. **Encyclopaedia of Buddhism**. Vols. 1, 2, 3, 4, 5. Published by the
Government of Srilanka, printed of the State Printing Corporation
Srilanka, 1961, 1966, 1971, 1979, 1990.

Rhys Davids, T.W. and W. Stede. **Pali – English Dictionary**. Reprinted. Delhi :
Motilal Banarsidass, 1997.

ภาคผนวก

บทที่ ๑

บทนำ

การศึกษาเรื่องพ่อในวรรณคดีบาลี เป็นการศึกษาถึงความหมายของคำว่าพ่อ บทบาทของพ่อที่มีต่อลูก ฐานะของพ่อ และเรื่องตัวอย่างของพ่อ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษอื่นๆ เพราะฉะนั้น เนื้อหาโดยย่อมีดังนี้

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การได้อัตภาพในความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ยากอย่างยิ่งเพราะต้องอาศัยทั้งกุศลกรรมเก่าในอดีตเป็นเครื่องส่งผลและต้องอาศัยทั้งพ่อและแม่เป็นผู้ให้กำเนิดในปัจจุบัน ซึ่งการอาศัยพ่อและแม่เป็นผู้ให้กำเนิดนั้นในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่าเป็นการอาศัยน้ำอสุจิและเลือดของพ่อและแม่จึงปรากฏเป็นกรชกาย ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์สัททนิติบท มาเล่าว่า :-

“คำว่า กรชกาย อาจารย์ทั้งหลายอธิบายว่า ก หมายถึง สรีระ ธูลีที่เกิดในร่างกายนั้นชื่อว่า กระษะ กระษะนั้นคือน้ำอสุจิและเลือด อนึ่ง สุกกโสณิตะ ศัพท์นั้น มิได้ชื่อว่า ระชะ โดยตรง แต่ระคะต่างหากที่ได้ชื่อว่า ระชะ ดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า ‘ระคะ เราเรียกว่า ธูลี เราหาเรียกละอองว่า เป็นธูลีไม่’ ส่วน สุกก-โสณิตะ ในฐานะที่เป็นผลของระคะ จึงพลอยได้ชื่อว่า ระชะตามไปด้วย สำหรับคำว่า ก ที่อยู่ข้างหน้า ระชะ เป็นเพียงคำขยาย ก็กายที่เกิดจากระคะกล่าวคือน้ำอสุจิและเลือดนั้น ชื่อว่า กรชกาย สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘ท่านอัคคิเวสสนะ รูปกายนี้เกิดจากมหาภูตรูป ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส...’ ส่วนในคัมภีร์ฎีกามหาอัสสปุสสุต พระฎีกาจารย์ อธิบายว่า ‘กระ หมายถึง สิ่งที่ถูกปล่อยเข้าไปในมดลูก ได้แก่ น้ำอสุจิ กระษะ หมายถึง กายที่เกิดจากน้ำอสุจิ ได้แก่ กายที่เกิดจากน้ำอสุจิและเลือดของพ่อแม่’ อาจารย์บางท่านกล่าวว่า ‘กระษะ หมายถึง กายที่เกิดจากการผสมสูกันของพ่อแม่ จะอย่างไรก็

ตาม บทว่า กรชกาย ทั้งสองนัย ก็หมายถึงรูปขันธ์ที่เกิดจากสมุฏฐานทั้ง ๔ (คือ กรรม จิต อกุศล อาหาร) นั้นเอง”

การที่ได้มีโอกาสเกิดมาเป็นมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ยากอย่างยิ่ง เพราะต้องประกอบด้วย เหตุคือ มีกุศลกรรมเก่าหนุนมา และต้องอาศัยพ่อแม่เป็นแดนเกิด ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า :-

“ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์เป็นการยาก ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก การฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก”

การเกิดเป็นมนุษย์ต้องอาศัยพ่อแม่และผู้ให้กำเนิด ดังพระพุทธานุญาตที่ตรัสไว้ว่า “แม่และพ่ออยู่ร่วมกัน แม่อยู่ในวัยมีระดู คันธัพพะปรากฏขึ้นในครรภ์ เพราะการประชุมพร้อมของเหตุปัจจัยทั้ง ๓ ประการนี้ ความก้าวลงของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์จึงมีได้”

ในการให้กำเนิดลูกจะต้องมีทั้งพ่อและแม่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ แม้ว่าในทางพระพุทธศาสนาจะยกย่องแม่ว่าเป็นบุคคลผู้ทำหน้าที่ที่แสนยากกว่าก็จริง แต่ในทางปฏิบัติผู้ที่เป็นพ่อก็ทำหน้าที่ได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าแม่ เช่นพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า :-

“บัณฑิตเรียกแม่และพ่อที่อนุเคราะห์ประชาชนว่าเป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ และเป็นอาหุไนยบุคคลของลูก”

นอกจากนี้พระองค์ยังได้ตรัสไว้อีกว่า “แม่และพ่อเป็นทิศเบื้องหน้า”

พ่อและแม่ผู้ให้กำเนิดนั้น มีความหมายอยู่ ๒ นัย คือ เป็นผู้ให้กำเนิดในทางร่างกายและเป็นผู้ให้กำเนิดในทางวิญญาณ การให้กำเนิดทางวิญญาณ หมายถึง การที่พ่อและแม่ให้ลูกดำรงตนอยู่ในหลักธรรมของศาสนา เช่น การห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งตัวอยู่ในความดี

ลูกที่เกิดมาจึงต้องอาศัยทั้งพ่อและแม่เป็นผู้ให้กำเนิดจะมีแต่แม่ฝ่ายเดียวเท่านั้นไม่ได้ ท่านทั้ง ๒ จึงมีอุปการคุณคู่กัน และเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงสุดต่อลูกทุกคน ฉะนั้นการกล่าวถึงพระคุณของแม่ถ้าจะให้ชัดเจนยิ่งขึ้นก็ต้องกล่าวถึงพระคุณของพ่อด้วย พ่อและแม่มีความสำคัญต่อชีวิตของลูกในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดชีวิต บำรุงรักษา เลี้ยงดู ช่วยพัฒนาชีวิต

ทั้งด้านการศึกษาและจริยธรรม คุณความดีของพ่อและแม่นั้นเปรียบได้กับคุณความดีของพระ
ความสำคัญของพ่อและแม่ คือ เป็นพระประจำชีวิตของลูก ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ถูกบูชาแม่และพ่อไว้ในเรือน ตระกูลนั้นชื่อว่า
มีพรหม มีบุรพเทพ มีบุรพาจารย์ มีอาหุไนยบุคคล คำว่า พรหม บุรพเทพ
บุรพาจารย์ อาหุไนยบุคคลนั้น เป็นชื่อของแม่และพ่อ เพราะเหตุที่ แม่และพ่อ
เป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้เลี้ยงดู เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่ลูกทั้งหลาย”

พ่อและแม่มีความห่วงใยลูกตั้งแต่ว่าลูกเกิดในครรภ์ ช่วยกันทำนุบำรุงถนอมด้วยความ
ความเอื้อเฟื้อ เมื่อลูกคลอดจากครรภ์แล้วก็ช่วยกันบำรุงเลี้ยงรักษาให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ
เมื่อลูกไม่สบายก็เฝ้าพยาบาลรักษาตลอดคืนจนกว่าลูกจะหาย ใจของพ่อและแม่นั้นย่อมมี
ความประสงค์จะให้ลูกทุกคนที่เกิดมามีชีวิตอยู่ในโลกนี้ตราบนานเท่านาน เพราะว่า พ่อและ
แม่นั้น เมื่อมีลูกอยู่กันอย่างพร้อมหน้าในครอบครัวย่อมเกิดความยินดีและความอบอุ่น แต่ถ้า
ลูกเจ็บหรือเป็นทุกข์พ่อและแม่ก็เจ็บและเป็นทุกข์ด้วย ดังเช่นข้อความที่ปรากฏในนันทิสสูตร
และธนียสูตรว่า “คนมีบุตร ย่อมยินดีเพราะบุตร, คนมีบุตร ย่อมเศร้าโศกเพราะบุตร”

ในคัมภีร์สารัตถปกาสินีได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งความโศกที่พึงมีแก่พ่อและแม่ไว้ว่า
“เมื่อลูกถึงความฉิบหาย หรือกำลังฉิบหาย หนึ่ง เมื่อลูกตายจากไป หรือจะตายจากไป หรือถูก
จับตัวไป หรืออยู่ในเงื้อมมือของเหล่าข้าศึก เมื่อลูกพลัดตกจากที่สูงมีต้นไม้และภูเขาเป็นต้น
มือเท้าหัก พ่อและแม่ย่อมเศร้าโศก” ส่วนคัมภีร์ปรมัตถโชติกาได้กล่าวถึงความทุกข์ของพ่อ
และแม่ที่เกิดจากลูกไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีภัยที่ถูกลูกศรคือความเศร้าโศกมีประมาณยิ่ง
เสียบแทบแล้ว เพราะเหตุที่ต้องพลัดพรากจากบุตร ... เป็นบ้าก็มี มีจิตฟุ้งซ่านแล้วถึงความ
ตายก็มี ได้รับทุกข์ปางตายก็มี เพราะเหตุนั้นเองคนมีบุตรจึงเศร้าโศกเพราะบุตร”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงเรื่องความทุกข์เพราะสิ่งอันเป็นที่รักแก่นางวิสาขาไว้
ในวิสาขาสสูตรว่า

“วิสาขา ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๐๐ ก็มีทุกข์ ๑๐๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๕๐ ก็มีทุกข์
๕๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๔๐ ก็มีทุกข์ ๔๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๓๐ ก็มีทุกข์ ๓๐ ผู้มีสิ่ง
เป็นที่รัก ๒๐ ก็มีทุกข์ ๒๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๐ ก็มีทุกข์ ๑๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๕
ก็มีทุกข์ ๕ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑ ก็มีทุกข์ ๑”

๘ ก็มีทุกข์ ๘ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๙ ก็มีทุกข์ ๙ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๐ ก็มีทุกข์ ๑๐ ผู้มี
สิ่งเป็นที่รัก ๑๑ ก็มีทุกข์ ๑๑ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๒ ก็มีทุกข์ ๑๒ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๓ ก็มี
ทุกข์ ๑๓ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๔ ก็มีทุกข์ ๑๔ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๕ ก็มีทุกข์ ๑๕ ผู้
ไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ก็ไม่มีทุกข์ ซึ่งเราเรียกว่า ผู้หมดความโศก ปราศจากกิเลสคุณ
ฐิติ ไม่มีความคับแค้นใจ”

สาเหตุแห่งความทุกข์อันยิ่งใหญ่ของพ่อและแม่ที่เกิดเพราะลูกนั้นคือ ทุกข์เพราะ
ลูกตาย ลูกยอมเป็นบุคคลที่รักยิ่งของพ่อและแม่ ดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ในปุนัพพสุตตรว่า “ลูก
ของตนเป็นที่รักในโลก” นอกจากนี้ท่านผู้รู้ได้กล่าวถึงความทุกข์ของพ่อและแม่ที่เกิดจากลูก
ไว้อีก ๓ ประการ คือ “ทุกข์เพราะไม่มีลูก ทุกข์เพราะลูกตาย ทุกข์เพราะลูกชั่ว” ในความทุกข์
ทั้ง ๓ ประการนั้น ความทุกข์เพราะไม่มีลูกและความทุกข์เพราะลูกตายย่อมยังความเศร้าโศก
ให้เกิดขึ้นกับพ่อและแม่ได้ในเวลาบางครั้งเท่านั้น แต่ความทุกข์เพราะมีลูกเป็นคนชั่วยอมยัง
ความเศร้าโศกให้เกิดขึ้นกับพ่อและแม่ตลอดชีวิต เช่นพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในธรรมบทว่า
“ความโศกยอมเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักและจากความรัก” ฉะนั้น ความรักของพ่อและแม่จึง
เป็นความรักที่บริสุทธิ์และเสียสละเพื่อความสุขความเจริญของลูกอย่างแท้จริง ความรักของ
พ่อและแม่ที่มีให้ลูกเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับได้แม้แต่ชีวิตของ
พ่อและแม่ก็สละให้ลูกได้ เช่นข้อความที่ปรากฏในนัตถิปุตตสมสูตรว่า “นตฺถิ ปุตฺตสมํ เปมํ :
ความรักเสมอด้วยบุตรไม่มี คือ ขึ้นชื่อว่าความรักอื่น เสมอด้วยความรักบุตรหาไม่”

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเหตุแห่งความเป็นพรหมเป็นต้นของพ่อและแม่ว่าเป็น
สิ่งที่ลูกไม่อาจทำตอบแทนให้สิ้นสุดโดยประการใดๆ ด้วยอุปการะอันเป็นโลกียะได้เลย ถ้า
ลูกวางแม่ไว้บนจะงอยบ่าขวา วางพ่อไว้บนจะงอยบ่าซ้าย ด้วยหมายจักทำตอบแทนโดยการ
บำรุงท่านผู้ดำรงอยู่บนจะงอยบ่าทั้ง ๒ นั้นด้วยกิจมีการอบกลืนเป็นต้น ถึงพ่อและแม่พึงนั่ง
ถ่ายปัสสาวะและอุจจาระบนจะงอยบ่าทั้ง ๒ ของลูก แม้ลูกจะทำอยู่อย่างนั้นตลอด ๑๐๐ ปี ก็
ไม่อาจทำตอบแทนแก่ท่านได้เลย หรือจะสถาปนาพ่อไว้ในความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งแม่
ไว้ในความเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้อย่างนั้นก็ไม่อาจทำตอบแทนได้

แต่ลูกคนใดให้พ่อและแม่ผู้ไม่มีคุณธรรมให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมเช่นศรัทธาในคุณ
พระรัตนตรัย ลูกคนนั้นชื่อว่าทำอุปการะคุณแก่พ่อและแม่อย่างแท้จริง ดังพระพุทธดำรัสว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย กิบุตรใดแล ยังบิดาและมารดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในสัทธาสัมปทา ยังบิดาและมารดาผู้ทุศีล ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในศีลสัมปทา ยังบิดาและมารดาผู้ตระหนี่ ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในจาคสัมปทา ยังบิดาและมารดาผู้มีปัญญาทราม ให้สมาทานดำรงตั้งอยู่ในปัญญาสัมปทา ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล กิจนั้นถือว่าเป็นกิจอันบุตรทำได้ ทำตอบแทนแล้ว และทำยิ่งแล้ว แก่บิดาและมารดา”

ลูกผู้ปฏิบัติชอบในพ่อและแม่ของตนย่อมมีความสุขความเจริญ เทวดาย่อมคุ้มครองรักษา ผู้รู้ทั้งหลายย่อมสรรเสริญ เมื่อละกายตายจากโลกนี้แล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์ ส่วนผู้ปฏิบัติผิดในท่านทั้ง ๒ ย่อมมีแต่ความทุกข์และความเสื่อม การตอบแทนคุณของพ่อและแม่จึงเป็นอุดมมงคลอย่างสูงสุด อีกอย่างหนึ่ง การบำรุงด้วยฐานะ ๕ คือ การบำรุงเลี้ยง การช่วยทำกิจ การดำรงวงศ์สกุล การประพடுத்தนให้สมควรเป็นผู้รับทรัพย์มรดก และการตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา ชื่อว่า การบำรุง ดังพระพุทธพจน์ว่า :-

“คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหน้าคือบิดาและมารดา อันบุตรพึงบำรุงด้วยฐานะ ๕ คือ เราอันท่านเลี้ยงมาแล้วจักเลี้ยงท่านตอบ จักทำกิจของท่าน จักดำรงวงศ์สกุล จักปฏิบัติซึ่งความเป็นผู้รับทรัพย์มรดก ก็อีกอย่างหนึ่ง เมื่อท่านถึงแก่กรรมล่วงลับไปแล้วจักตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา”

พ่อและแม่เมื่อลูกทำการบำรุงเลี้ยงแล้วย่อมทำการอนุเคราะห์ลูกด้วยฐานะ ๕ เหมือนกัน ดังพระพุทธานุญาตที่ตรัสไว้ว่า :-

“คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหน้าคือบิดาและมารดา อันบุตรบำรุงแล้วด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้แล ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยฐานะ ๕ คือ ย่อมห้ามจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปะ จัดการด้วยภริยาที่สมควร มอบทรัพย์มรดกให้ในสมัย คฤหบดีบุตร ทิศเบื้องหน้าคือบิดาและมารดาอันบุตรบำรุงแล้วด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้ ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยฐานะ ๕ เหล่านี้แล”

พ่อและแม่เมื่อพิจารณาเห็นฐานะทั้งหลายมีการเลี้ยงตอบแทนเป็นต้นดังกล่าว จึงคิดปรารณามีลูก ดังพระคำรัสว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย บิดาและมารดา เมื่อพิจารณาเห็นฐานะ ๕ เหล่านี้ จึงปรารณานบุตรผู้เกิดในสกุล ฐานะ ๕ นั่นคือ บุตรผู้อันเราทั้งหลายเลี้ยงแล้วจัก

เลี้ยงเราทั้งหลาย จักกระทำกิจของเราทั้งหลาย จักดำรงวงศ์สกุล จักปฏิบัติซึ่ง
ความเป็นผู้รับทรัพย์มรดก ก็อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเราทั้งหลายล่วงลับไปแล้วจัก
ตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณา ภิกษุทั้งหลาย บิณฑบาตและมารดาเมื่อพิจารณาเห็นฐานะ
๕ เหล่านี้แล จึงปรารถนาบุตรผู้เกิดในสกุล”

ในพระพุทธศาสนา แม้จะแสดงพระคุณของพ่อและแม่ไว้โดยภาพรวมก็จริง แต่
บางแห่งก็ได้แสดงบทบาทของท่านทั้ง ๒ แยกจากกันอย่างชัดเจน เช่น บทบาทของอนาถบิณฑ
ฑิกะเศรษฐีที่ยังถูกผู้ไม่ชวนชวายเป็นการทำบุญให้ได้มีโอกาสทำบุญฟังธรรมและบรรลุนิพพาน
ในที่สุด

ความที่พ่อและแม่เป็นผู้มีพระคุณต่อลูกอย่างมากดังกล่าวจึงเป็นประเด็นปัญหาที่
ผู้ศึกษาวิจัยมีความประสงค์จะศึกษาค้นคว้าในเรื่อง “การศึกษาเรื่องพ่อในวรรณคดีบาลี” ต่อ
จากเรื่อง “การศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี” ซึ่งท่านโกฏฐิตนภิกษุได้ทำการศึกษาวิจัยไว้
ก่อนแล้ว

ประเด็นปัญหาที่ผู้ศึกษาวิจัยมีความประสงค์จะศึกษา คือ ความหมายของคำว่าพ่อ
ซึ่งมี ๓ ศัพท์คือ ชนก ตาตะ และปีตา บทบาทของพ่อที่มีต่อภริยาและลูก พ่อผู้ยังลูกให้ตั้งอยู่
ในคุณธรรม ฐานะของพ่อ และพ่อที่เป็นตัวอย่างในวรรณคดีบาลี

ดังนั้น เพื่อแสดงถึงความหมายของคำว่าพ่อในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนในการให้
กำเนิดลูก บทบาทของพ่อที่มีต่อภริยาและลูก พ่อผู้ยังลูกให้ตั้งอยู่ในคุณธรรม ฐานะของพ่อที่
มีต่อลูก และพ่อที่เป็นตัวอย่างในวรรณคดีบาลี จึงเป็นประเด็นปัญหาที่ผู้ศึกษาวิจัยต้องการ
ศึกษาค้นคว้า โดยหวังว่า การศึกษาวิจัยและข้อมูลที่สืบค้นได้ในครั้งนี้จักเป็นประโยชน์ต่อชน
ผู้ประสงค์จะศึกษาเรื่องพ่อตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความหมายและบทบาทของพ่อในวรรณคดีบาลี

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาฐานะของพ่อในวรรณคดีบาลี

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเรื่องพ่อตัวอย่างในวรรณคดีบาลี

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พ่อ	หมายถึง บุรุษผู้ให้กำเนิด
แม่	หมายถึง สตรีผู้ให้กำเนิด
แม่ของลูก	หมายถึง ภริยาของสามี
ลูก	หมายถึง ลูกชายและลูกสาว
บทบาท	หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ของพ่อ
ฐานะ	หมายถึง ผู้ตั้งอยู่ในความเป็นพ่อ

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระมหาเกรียงไกร โกฏิตโน “ศึกษาเรื่องแม่ในวรรณคดีบาลี” สรุปได้ว่า บัณฑิต เรียกแม่และพ่อผู้อนุเคราะห์ปชาว่า เป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ เป็นอาหุไนยบุคคล และเป็นทิศเบื้องหน้าของลูก แม่และพ่อเป็นบุคคลผู้ควรบูชาในตระกูล เพราะท่านทั้ง ๒ เป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้เลี้ยงดู เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่ลูก

๒. พระมหาชัยวัฒน์ อภิธานจารี “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” สรุปได้ว่า ธนัญชัยเศรษฐี ผู้เป็นพ่อได้ให้อิโวาทแก่นางวิสาขผู้จะไปสู่ตระกูลของสามี ๑๐ ประการ คือ ไฟในอย่านำออก, ไฟนอกอย่านำเข้า, ควรให้แก่คนที่ควรให้, ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้, ควรให้แก่คนที่ให้และทั้งที่ไม่ให้, พึงนั่งเป็นสุข, พึงบริโภคเป็นสุข, พึงนอนเป็นสุข, พึงบำเรอไฟ, พึงบูชาเทวดา

๓. พระมหาญเฑญ์ จันทรจิต “ศึกษาหน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์” สรุปได้ว่า คุณลักษณะของมารดาบิดาที่ควรแก่การยกย่องคือ มารดาบิดา เป็นพระพรหม คือเป็นผู้กระทำความประเสริฐให้แก่บุตรธิดาของตนเอง เพราะท่านประกอบด้วยคุณธรรมคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นบูรพเทพ คือ คอยคุ้มครองรักษานูตรของตน ได้แก่ แสดงโลกนี้แก่บุตรธิดา คุ้มครองรักษา ให้อภัย เป็นบูรพาจารย์ คือ เป็นครูคนแรกของบุตร ได้แก่ สอนภาษา สอนวิถีชีวิต เป็นอาหุไนยบุคคล คือ เป็นผู้ควรได้รับการคำนับและนมัสการจากบุตร ได้แก่ ทรงพระเดชและพระคุณ เป็นบุญเขตของบุตรทั้งหลาย

๔. รังษี สุทนต์ “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา” สรุปได้ว่า ท่านอนาถบิณฑิกะ ได้ทำการสงเคราะห์ลูกชายของตนชื่อว่า กาละ ผู้ไม่ปรารถนาจะไปเฝ้าพระศาสดาด้วยการจ้างให้ลูกชายสมათานอุบาสกไปวัด

ฟังธรรมเมื่อกลับมาแล้วจะให้เงิน ๑๐๐ กหาปณะ จนในที่สุดลูกชายได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน นอกจากการสงเคราะห์ลูกชายแล้วท่านได้ทำการสงเคราะห์ลูกสาวคนโตชื่อว่าสุกัททาด้วยการมอบหมายให้ลูกสาวทำหน้าที่ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ซึ่งการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นสาเหตุให้นางได้ฟังธรรมและในที่สุดก็ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้คือ

๑.๕.๑ ค้นหาเรื่องที่ต้องการศึกษาวิจัยจากแหล่งข้อมูล คือพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๒ ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๕.๓ เรียบเรียง สรุป และนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบความหมายและบทบาทของพ่อในวรรณคดีบาลี

๑.๖.๒ ทำให้ทราบฐานะของพ่อในวรรณคดีบาลี

๑.๖.๓ ทำให้ทราบเรื่องพ่อตัวอย่างในวรรณคดีบาลี

จบบทที่ ๑

บทที่ ๒

บทบาทของพ่อผู้ยังลูกให้เกิดในวรรณคดีบาลี

แม้เชื่อว่าเป็นผู้กระทำสิ่งที่ทำได้ยากแก่ลูกในโลกนี้ แต่แม่จะทำการที่ทำได้ยากแก่ลูกอย่างเดี๋ยวก็น่าทำได้ แม่พ่อก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำสิ่งที่ทำได้ยากต่อลูกเหมือนกัน ในยามที่แม่ตั้งครรภ์ผู้ที่คอยเฝ้าห่วงใยและให้เครื่องบำรุงครรภ์แก่แม่ก็คือพ่อ ยามที่ลูกคลอดจากครรภ์แล้วทั้งพ่อและแม่ต่างก็บำรุงเลี้ยงลูกของตนด้วยความทะนุถนอม เพราะฉะนั้น พ่อและแม่จึงเป็นผู้กระทำสิ่งที่ทำได้ยากต่อลูก ถ้าในโลกนี้มีเพียงแม่ไม่มีพ่อ ลูกย่อมไม่ได้โอกาสเกิดขึ้นมาในโลก แต่การที่ลูกได้เกิดมาในโลกนี้เพราะมีทั้งพ่อและแม่เป็นผู้ให้เกิด ดังนั้น เนื้อหาโดยย่อในบทที่ ๒ เช่นความหมายของคำว่าพ่อ มีดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของคำว่าพ่อ

คำว่า พ่อ ที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีมี ๓ ศัพท์คือ ชนก ตาตะ และปิตา คำว่า ชนก หมายถึง พ่อผู้ยังลูกให้เกิด ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาเป็นส่วนมาก คำว่า ตาตะ หมายถึง พ่อผู้บำรุงเลี้ยงลูก ใช้เรียก ๓ ความหมายคือ เรียกพ่อ เรียกลูก และเรียกบุคคลอื่นด้วยความเคารพ แต่ความหมายที่นิยมใช้มากที่สุดคือใช้เรียกลูก ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสสเช่นมิลินทปัญหาเป็นส่วนมาก คำว่า ปิตา หมายถึง พ่อผู้ทำการคุ้มครองป้องกันภัยให้กับลูก ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสสเช่นมงคลทิปนีเป็นส่วนมาก ความหมายของคำว่าพ่อทั้ง ๓ ศัพท์นี้ แม้จะต่างกันแต่ก็ต่างกันโดยความหมายที่ใช้เรียกเท่านั้นแต่โดยเนื้อความแล้วย่อมมีความหมายเป็นอย่างเดียวกันคือในความเป็นพ่อนั้นย่อมต้องมีหน้าที่ในการทำให้ลูกเกิด เมื่อลูกเกิดมาแล้วย่อมต้องมีหน้าที่ในการบำรุงเลี้ยง และคอยป้องกันภัยอันตรายไม่ให้เกิดขึ้นกับลูก ในความหมายของคำว่าพ่อทั้ง ๓ ศัพท์นั้น มีอุปมาเหมือนกับภานะอย่างเดียวกันแต่เรียกชื่อในท้องถิ่นต่างๆ ต่างกันคือ บาง

ที่เรียกว่า ปาติ บางที่เรียกว่า ปิตตะ บางที่เรียกว่า ปิฏฐะ เพราะฉะนั้น ความหมายของคำว่าพ่อ จึงถูกเรียกต่างกันว่า ชนกระบ้าง ตาตะบ้าง ปิตาบ้าง เพราะความนิยมของรูปศัพท์เท่านั้น

ในความเป็นพ่อและแม่นั้น พ่อชื่อว่าเป็นใหญ่กว่าแม่ด้วยสาเหตุ ๒ ประการคือ สามารถได้รับการพยากรณ์ในความเป็นพระพุทธเจ้าได้ และสามารถเข้าถึงความเป็นพรหม โดยอุบัติในพรหมโลกได้ ส่วนแม่หาเป็นเช่นนั้นไม่ และพ่อชื่อว่าเป็นผู้นำของครอบครัว ส่วนแม่ชื่อว่าเป็นผู้ตาม ถึงกระนั้นในหลักของภาษาบาลีไม่นิยมประกอบรูปศัพท์เป็น “ปิตา มาตโร” แต่นิยมประกอบรูปศัพท์เป็น “มาตาปิตโร” ทั้งนี้เป็นเพราะเหตุ ๒ ประการคือ เพราะการประกอบรูปสมาส และเพราะความไม่สละสลวยของภาษา ดังนั้น ในหลักความนิยมของภาษาบาลีจึงใช้เรียกว่า “มาตาปิตโร” คือ แม่และพ่อ

๒.๒ บทบาทที่มีต่อภริยา ๕ ประการ

การที่คุณธรรมของแม่ปรากฏได้เด่นชัดเพราะอาศัยบุคคลผู้ได้นามว่าพ่อเป็นผู้กระทำให้ปรากฏ พ่อจึงได้ชื่อว่าเป็นเครื่องปรากฏของแม่ แม่ที่มีพ่อเป็นคู่เคียงจึงงดงาม

พ่อชื่อว่าเป็นใหญ่ในเรือนเพราะเป็นผู้บำรุงเลี้ยงลูกและภริยา ส่วนลูกและภริยาชื่อว่าเป็นผู้ไปตามข้างหลัง ภริยา หมายถึง ผู้ที่สามีพึงบำรุงเลี้ยง การทำหน้าที่ๆ ควรทำต่อลูกและภริยาชื่อว่าการสงเคราะห์ลูกและภริยา การสงเคราะห์ลูกและภริยาชื่อว่าเป็นมงคลเพราะเป็นเหตุให้เกิดความสุขในครอบครัว

สาเหตุที่ทำให้สามีภริยาได้มีโอกาสนำชีวิตร่วมกันอยู่ครองเรือนร่วมกันในปัจจุบันมี ๒ ประการคือ เคยเป็นคู่สามีภริยากันมาก่อนในอดีตชาติ และอาศัยการเกื้อกูลเห็นอกเห็นใจกันในปัจจุบัน สามีภริยาที่อยู่ครองเรือนกันมี ๔ ประเภทคือ สามีผิอยู่ร่วมกับภริยาผิได้แก่ เป็นผู้ไม่มีศีลธรรมทั้งคู่ สามีผิอยู่ร่วมกับภริยาเทวดา ได้แก่ สามีไม่มีศีลธรรมแต่ภริยามีศีลธรรม สามีเทวดาอยู่ร่วมกับภริยาผิได้แก่ สามีมีศีลธรรมแต่ภริยาไม่มีศีลธรรม และสามีเทวดาอยู่ร่วมกับภริยาเทวดาได้แก่ เป็นผู้มีศีลธรรมทั้งคู่

ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของสามีภริยา หากสามีภริยาผู้ใดมีความประสงค์จะเกิดมาคู่กันทุกภพชาติพึงประพฤติตามหลักธรรมในสมชีวิสูตรคือ มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญาเสมอกัน หรือต้องประกอบด้วยสัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะเสมอกัน

ในการอยู่ครองเรือน หากภริยาคนใดไม่เคารพเชื่อฟังสามี ชอบหนีเที่ยว ไม่ชวนชายในงานที่ควรทำภายในครัวเรือน ภริยานั้นชื่อนำความเดือดร้อนมาให้สามี แต่ภริยาที่มีศีลธรรมและมีความเคารพเชื่อฟังสามีย่อมได้ชื่อว่าเป็นภริยาที่ประเสริฐ เพราะเป็นผู้สามารถช่วยดำรงวงศ์ตระกูลของสามีให้มั่นคง และเป็นผู้สามารถสร้างความสุขให้เกิดขึ้นภายในครอบครัวได้

การใช้ชีวิตคู่อยู่ครองเรือนร่วมกันระหว่างสามีภริยา ภริยามีความทุกข์ส่วนตัวมากกว่าสามี ๕ ประการ เช่นทุกข์เพราะต้องจากญาติพี่น้องไปอยู่ในตระกูลสามี ทุกข์เพราะการมีประจำเดือน ผู้เป็นสามีจึงต้องเข้าใจความรู้สึกของภริยาและควรอนุเคราะห์สังเคราะห์ภริยาด้วยฐานะ ๕ ประการ เช่นการยกย่องนับถือต่อหน้าสาธารณชนว่าเป็นภริยาโดยธรรม โดยสม่ำเสมอ หากว่าสามีละเลยไม่เอาใจใส่ภริยาแล้วย่อมถูกภริยาดูหมิ่นด้วยเหตุ ๘ ประการ เช่นการดูหมิ่นด้วยเรื่องฐานะ ดูหมิ่นว่าเป็นคนแก่คร่ำคร่า

ในฐานะที่สามีเป็นทิศเบื้องหน้าภริยาเป็นทิศเบื้องหลัง สามีจึงต้องบำรุงดูแลภริยาของตนด้วยฐานะ ๕ ประการดังกล่าว เมื่อสามีกระทำหน้าที่ในความเป็นสามีสมบูรณ์แบบแล้วย่อมได้รับการอนุเคราะห์ตอบจากภริยา ๕ ประการ เช่นจัดการงานภายในบ้านให้เรียบร้อย ขยันทำงานไม่เกียจคร้าน การสงเคราะห์ภริยาดังกล่าวชื่อว่าเป็นการป้องกันภัยอันจะเกิดแต่ทิศเบื้องหลังคือภริยาได้เป็นอย่างดี

๒.๓ บทบาทที่มีต่อลูก ๕ ประการ

พ่อและแม่เชื่อว่าเป็นผู้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการทำให้ครอบครัวเกิดปัญหาหรือเกิดความสุข ถ้าพ่อแม่ไม่ใส่ใจรับผิดชอบในกิจธุระที่มีอยู่ในครอบครัวของตน ครอบครัวย่อมเกิดปัญหา แต่ถ้าพ่อแม่ไม่ปล่อยปละละเลยกิจธุระในครอบครัวแล้ว ความสุขพึงเกิดขึ้นในครอบครัว เพราะฉะนั้น การกระทำหน้าที่ในครอบครัวจึงชื่อว่าเป็นกิจเบื้องต้นของความ เป็นพ่อแม่ เนื้อหาโดยย่อในข้อนี้มีดังนี้

ชื่อว่า ลูก เพราะทำตระกูลของพ่อแม่ให้หมดจด เพราะทำหัวใจของพ่อแม่ให้เต็ม ลูก ๓ ประเภทได้แก่ อติชาตบุตร อนุชาตบุตร และอวชาตบุตร ในลูกทั้ง ๓ ประเภทนั้น ลูกที่มีคุณธรรมสูงกว่าพ่อแม่ชื่อว่า อติชาตบุตร ลูกที่มีคุณธรรมเสมอกันกับพ่อแม่ชื่อว่า อนุชาตบุตร ลูกที่มีคุณธรรมต่ำกว่าพ่อแม่ชื่อว่า อวชาตบุตร เพราะฉะนั้น ลูกทั้ง ๓ ประเภทนี้ จึงหมายถึงลูกโดยคุณธรรม ลูก ๔ ประเภทได้แก่ ลูกที่อาศัยพ่อแม่เกิดขึ้นชื่อว่าลูกที่เกิดจาก

ตน ลูกที่เขาหวังไว้ในที่ต่างๆ แล้วพ่อแม่นำมาเลี้ยงดูชื่อว่าลูกที่เกิดแต่เขต ลูกที่เข้ามาศึกษา ศิลปวิทยาด้วยชื่อว่าลูกศิษย์ และลูกที่บุคคลอื่นนำมาให้เพื่อต้องการให้เลี้ยงดูชื่อว่าลูกเลี้ยง ฉะนั้น ลูกทั้ง ๔ ประเภทนี้จึงหมายถึงลูกโดยการเกิด ลูกชื่อว่าเป็นที่พึ่งและเป็นความหวังของ พ่อแม่ ดังนั้น พ่อแม่เมื่อพิจารณาเห็นเหตุ ๕ ประการเช่นลูกที่เราเลี้ยงแล้วจักเลี้ยงเราตอบจึง ประารถนามีลูก

เมื่อพ่อแม่มีความปรารถนามีลูกด้วยเหตุดังกล่าว ลูกต้องเป็นผู้มีความกตัญญู กตเวทีตอบแทนคุณของพ่อแม่ด้วยการบำรุงเลี้ยงพ่อแม่ทั้งส่วนที่เป็น อามิสทาน ได้แก่ การ ให้เครื่องบำรุงเลี้ยงทางร่างกายเช่นข้าวน้ำ และส่วนที่เป็น ธรรมทาน ได้แก่ การให้เครื่องบำรุง เลี้ยงทางจิตเช่นการทำให้พ่อแม่สบายใจหรือทำให้พ่อแม่รู้จักการบำเพ็ญบุญกุศล การที่ลูก กระทำการตอบแทนคุณของพ่อแม่ด้วยเหตุดังกล่าวย่อมเป็นเหตุให้ลูกได้รับการชื่นชมจากคน ทั้งหลายในโลกนี้ว่าเป็นลูกที่ดีและเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ใน ส่วนของพ่อแม่เมื่อมีลูกแล้วต้องทำหน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ด้วยฐานะ ๕ ประการเช่นการ ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งตัวอยู่ในความดี โดยยึดหลักสังคหวัตถุเป็นที่ตั้งก็ต้องมีการให้ ทั้งในส่วนที่เป็นอามิสสงเคราะห์และธรรมสงเคราะห์ เมื่อทำได้ดังนี้แล้วชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติ ธรรมในลูกโดยชอบและเป็นที่พึ่งพิงของลูกอย่างแท้จริง เปรียบเหมือนภูเขาคินพาดนัตที่เป็นที่ พึ่งพิงของบรรดาหมู่มัณณานาพันธุ์ฉะนั้น

๒.๔ พ่อผู้ยังลูกให้ตั้งอยู่ในคุณธรรม

พ่อและแม่ชื่อว่าเป็นผู้มีความรักในลูกเป็นอย่างยิ่ง ปรารถนาแต่สิ่งที่เป็น ประโยชน์เกื้อกูลต่อลูกทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในการประพฤติธรรมด้วยการให้ลูกตั้งตน อยู่ในความดีงามของพ่อและแม่นั้น การประพฤติธรรมของแม่ท่านโกฏิรัตนภิกษุได้ศึกษาไว้ ก่อนแล้ว ดังนั้น การประพฤติธรรมของพ่อด้วยการให้ลูกตั้งตนอยู่ในความดีงามในข้อนี้มี เนื้อความโดยย่อดังนี้

เรื่องอุรชชาดก เป็นเรื่องที่พระโพธิสัตว์สอนลูกและภริยาให้ตั้งตนอยู่ในความไม่ ประมาทในการทำความดี, เรื่องอาทาสมุขกุมาร เป็นเรื่องที่พ่อสอนให้ลูกมีปัญญาในการ ตัดสินคิดความ, เรื่องโกสิยเศรษฐี เป็นเรื่องที่พ่อซึ่งไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์แล้ว กลับมาสอนให้ลูกละความตระหนี่, เรื่องสิงคาลกมาณพ เป็นเรื่องที่พ่อสอนลูกให้ละ การเห็นผิด, เรื่องทิมิตติ โกสลาชชาดก เป็นเรื่องที่พ่อพราหมณ์สอนลูกให้ละการจองเวร, เรื่อง

ตาปสวจนัชมมปติฐาปนะ เป็นเรื่องที่พ่ออาศัยนักบวชให้ช่วยสอนลูกผู้กระด้างหยาบคายร้าย กาจให้ตั้งตนอยู่ในความไม่ผูกโกรธ, เรื่องอิสสิงคดาบส เป็นเรื่องที่พ่อสอนลูกผู้หลงใหลใน รูปสตรีให้ดำรงตนอยู่ในความดีด้วยการประพฤติพรหมจรรย์, เรื่องอนาถบิณฑิกะ เป็นเรื่องที่ พ่อสอนให้ลูกผู้ไม่มีศรัทธาในพระรัตนตรัยให้ดำรงตนอยู่ในความเลื่อมใสในคุณของพระ รัตนตรัย, และเรื่องอายุวัฒนกุมาร เป็นเรื่องที่พ่อสอนให้ลูกรู้จักเหตุที่ทำให้มีอายุยืนนาน

จบบทที่ ๒

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๓

ฐานะของพ่อในวรรณคดีบาลี

ฐานะความเป็นพรหมเป็นต้นของพ่อที่ปรากฏในกัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่นๆ เมื่อเทียบกับความเป็นพรหมของแม่ย่อมไม่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น เนื้อความโดยย่อในบทนี้มีดังนี้

๓.๑ ฐานะแห่งความเป็นพรหม

คำว่า พรหม มีความหมายได้หลายนัยดังนี้คือ หมายถึง ผู้มีอารมณ์อันวิเศษกว่าเหล่าเทวดาชั้นกามาวจร, หมายถึง ผู้เลิศ เจริญ ประเสริฐสุด, หมายถึง ชื่อของพระพุทธเจ้า, หมายถึง พราหมณ์, หมายถึง พ่อแม่ พรหมมี ๓ ประเภทคือ พรหมโดยสมมติ ได้แก่ พ่อแม่, พรหมโดยอุบัติ ได้แก่ ผู้ที่บำเพ็ญกัมมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งจนได้ฉานสมาบัติ หลังจากสิ้นชีวิตแล้วก็เข้าถึงสวรรค์ชั้นพรหมโลก, และพรหมโดยบริสุทธิ ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยเหล่าพระอรหันตสาวก

คุณธรรมของความเป็นพรหมมี ๔ ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา พ่อและแม่ได้ชื่อว่าเป็นพรหมของลูกเพราะเป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๔ ประการอย่างสม่ำเสมอกล่าวคือในเวลาที่เราลูกปรากฏขึ้นในครรภ์ของแม่ ทั้งพ่อและแม่ต่างก็ตั้งเมตตาจิตคิดปรารภมาให้ลูกเกิดมาโดยมีอวัยวะครบสมบูรณ์ทั้ง ๓๒ ประการ เมื่อลูกคลอดออกมาจากครรภ์ของแม่แล้วยังเป็นเด็กเล็กไม่สามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้หรือถูกเหยียบย่ำเป็นต้นกัณฑ์แล้วส่งเสียงร้องให้ความกรุณาย่อมเกิดขึ้นในจิตของพ่อแม่ ในเวลาที่ลูกเจริญวัยเติบโตใหญ่รู้เดียงสาแล้วมุทิตาจิตย่อมเกิดขึ้นแก่พ่อแม่ และในเวลาที่เราสามารถเลี้ยงตัวเองได้ แยกตนออกไปครองเรือนอยู่กับสามีหรือภริยา อุเบกขาจิตย่อมเกิดขึ้นแก่พ่อแม่

ความเป็นพรหมโดยสมมติของพ่อแม่ย่อมมีทั้งส่วนที่เหมือนกันและต่างกัน ในส่วนที่เหมือนกันคือพ่อแม่ต่างก็ประกอบด้วยคุณธรรมของความเป็นพรหมทั้ง ๔ ประการเหมือนกัน ในส่วนที่ต่างกันคือแม่ย่อมปรากฏความเป็นพรหมได้เฉพาะในปัจจุบันนี้เท่านั้นไม่สามารถเข้าถึงความเป็นพรหมโดยอุบัติได้เพราะในพรหมโลกย่อมปรากฏแต่เพศบุรุษเท่านั้น ส่วนพ่อย่อมปรากฏความเป็นพรหมได้ทั้งในปัจจุบันนี้และในพรหมโลก อีกทั้งยังสามารถได้รับการพยากรณ์ในความเป็นพระพุทธเจ้าได้ในอนาคต

๓.๒ ฐานะแห่งความเป็นบุรพเทวดา

คำว่า ปุพพะ หรือ บุรพะ หมายถึง ในส่วนเบื้องต้น ก่อน ส่วนที่เลิศ, คำว่า เทวดา หมายถึง ผู้สวดยอารมณ์อันเป็นทิพย์, ผู้รุ่งเรืองด้วยอารมณ์อันเป็นทิพย์, ผู้เปล่งเปล่งด้วยอารมณ์อันเป็นทิพย์ ดังนั้น คำว่า บุรพเทวดา หมายถึง เทวดาในเบื้องต้น ได้แก่ ผู้ที่เป็นเทวดาก่อนเทวดาทั้งหมดคือพ่อและแม่ เทวดามี ๓ ประเภทคือ สมมติเทวดา ได้แก่ พ่อแม่ พระเจ้า แผ่นดินพร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์, อุบัติเทวดา ได้แก่ เทวดาโดยอุบัตินี้คือ เทวดาที่เกิดอยู่

บนสวรรค์ ๖ ชั้นเช่นชั้นจาตุมหาราชด้วยผลของกุศลความดีเช่นการให้ทานรักษาศีล, และวิสุทธิเทวดา ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระอรหันตสาวกที่เป็นผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง ในเทวดาทั้ง ๓ ประเภทนั้น วิสุทธิเทวดาเป็นผู้ประเสริฐสุด

คุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาเรียกว่า เทวธรรม มี ๒ ประการ คือ หิริ ได้แก่ ความละอายแก่ใจในการทำความชั่ว โอตตัปปะ ได้แก่ ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วที่จะติดตามมาในภายหลัง วิสุทธิเทวดา ย่อมไม่คำนึงถึงความผิดที่เหล่าพาลชนทำไว้แล้วในตน ย่อมหวังแต่ความเสื่อมไปแห่งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และความเกิดขึ้นแห่งสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เหล่าพาลชนนั้น ทั้งยังปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ชนเหล่านั้นโดยส่วนเดียวฉันใด พ่อแม่ได้ชื่อว่าเป็นบุรพเทวดาของลูกเพราะประกอบด้วยคุณธรรมของความเป็นเทวดาและหวังแต่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ลูกโดยส่วนเดียวฉันนั้น

๓.๓ ฐานะแห่งความเป็นบุรพาจารย์

คำว่า ปุพพะ หรือ บุรพะ มีความหมายดังได้กล่าวไว้ก่อนแล้ว ส่วนคำว่า อาจารย์หรืออาจารย์ หมายถึง ผู้ประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อลูกศิษย์ หรือผู้ประพฤตินโดยความเอื้อเพื่อต่อลูกศิษย์ ดังนั้น คำว่า บุรพาจารย์ จึงหมายถึง ผู้ประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อลูกศิษย์ก่อนกว่าอาจารย์ท่านอื่น ในฝ่ายของบรรพชิตอาจารย์มี ๔ ประเภทคือ อาจารย์ผู้ให้การบรรพชาเป็นสามเณรชื่อว่า ปัพพัชชาจารย์ อาจารย์ผู้ให้การอุปสมบทเป็นภิกษุชื่อว่า อุปสัมปทาจารย์ อาจารย์ผู้เป็นที่อาศัยของเหล่าลูกศิษย์ชื่อว่า นิสสยาจารย์ และอาจารย์ผู้สอนธรรมชื่อว่า อุทเทศาจารย์

ในสังคาลสูตรแสดงไว้ว่า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวาของกุลบุตรทั้งหลาย เพราะทำการอนุเคราะห์ลูกศิษย์ด้วยฐานะ ๕ ประการเช่นการแนะนำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ เพราะฉะนั้น อาจารย์ทั้งหลายย่อมอนุเคราะห์ลูกศิษย์ด้วยฐานะ ๕ ประการดังกล่าวโดยความเอื้อเพื่อฉันใด พ่อแม่ได้ชื่อว่าเป็นบุรพาจารย์ของลูกเพราะเป็นอาจารย์ก่อนกว่าอาจารย์ทั้งหมดฉันนั้น การที่พ่อแม่ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ก่อนกว่าอาจารย์ทั้งหมด เพราะเป็นผู้สอนลูกก่อนกว่าอาจารย์ท่านอื่น เช่นสอนให้รู้จักการนั่ง การเดิน การยืน การบริโภค

๓.๔ ฐานะแห่งความเป็นพระอรหันต์

คำว่า อรหันต์ แปลว่า ผู้ควรต่อการบูชาอย่างพิเศษ ผู้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ได้แก่ ผู้ควรแก่สักการะและการบูชาของชาวโลก หมายถึง ผู้ปฏิบัติตนเพื่อความเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เหล่าสรรพสัตว์ถือเป็นบุญเขตของเหล่าชนผู้มีความต้องการบุญ

พ่อแม่เชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ของลูกเพราะปฏิบัติตนเพื่อความเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ลูก เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยพระเดชและพระคุณของลูก และเพราะเป็นบุญเขตของลูกคือ เมื่อลูกพากันปฏิบัติชอบในพ่อแม่แล้วยอมทำให้ชีวิตของลูกมีความเจริญรุ่งเรืองและประสบกับสิ่งที่เป็นบุญพร้อมทั้งประโยชน์เกื้อกูลในโลกนี้และโลกหน้า แต่ถ้าลูกคนใดปฏิบัติผิดต่อพ่อแม่แล้วยอมทำให้ชีวิตของลูกคนนั้นประสบพบเจอแต่ความทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าเช่นทำให้ประสบกับความเสื่อมทรัพย์ในโลกนี้และหลังจากสิ้นชีวิตไปแล้วยอมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อย่างไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น พ่อและแม่จึงเชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ของลูกดังกล่าว

๓.๕ ฐานะแห่งความเป็นอาหุเนยยนบุคคล

คำว่า อาหุเนยยะ แปลว่า ผู้ควรแก่สักการะที่ชาวโลกนำมาบูชา คือ เป็นผู้สมควรแก่ปัจจัย ๔ ที่เขานำมาบูชา หมายถึง เป็นผู้สมควรรับปัจจัย ๔ เช่นข้าวน้ำของชาวโลกผู้ต้องการบุญแล้วนำมาบูชาหรือนำมาถวาย

พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเชื่อว่าเป็นอาหุเนยยนบุคคล เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความงอกงามของบุญสำหรับผู้ต้องการบุญทั้งในโลกนี้และโลกหน้าฉันใด พ่อแม่ก็เชื่อว่าเป็นอาหุเนยยนบุคคลของลูกฉันนั้น เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความงอกงามของบุญสำหรับลูกผู้มีความต้องการด้วยบุญ อีกอย่างหนึ่ง พ่อแม่ได้เชื่อว่าเป็นอาหุเนยยนบุคคลเพราะทำการสังเคราะห์ลูกด้วยสังคหวัตถุธรรม ๔ อย่าง เช่นทานคือการให้

ดังนั้น พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเชื่อว่าเป็นอาหุเนยยนบุคคล เพราะเป็นผู้สมควรรับสักการะเช่นของหอมของชาวโลกฉันใด พ่อแม่เชื่อว่าเป็นอาหุเนยยนบุคคลเพราะเป็นผู้สมควรรับสักการะเช่นข้าวน้ำของลูกผู้มีความต้องการบุญฉันนั้น และเหตุที่พ่อแม่ได้เชื่อว่าเป็นผู้สมควรรับสักการะจากลูกเพราะพ่อแม่ได้สังเคราะห์ลูกด้วยหลักสังคหวัตถุธรรมไว้ก่อนนั่นเอง หากพ่อแม่ไม่ทำการสังเคราะห์ลูกด้วยหลักธรรมดังกล่าวแล้วไซ้การได้รับความเคารพนับถือหรือการบูชาจากลูกย่อมไม่มีเป็นแน่แท้

๓.๖ ฐานะแห่งความเป็นอาหุเนยยัคคิ

คำว่า อาหุเนยยะ มีความหมายดังกล่าวไว้แล้ว ส่วนคำว่า อคฺคิ แปลว่า ไฟ ดังนั้น คำว่า อาหุเนยฺยคฺคิ จึงแปลว่า ไฟที่ควรสักการะบูชาอย่างสม่ำเสมอ หมายถึง ไฟที่ลูกผู้อยู่ในเรือนพึงทำการสักการะบูชาอยู่เป็นนิตย์ ได้แก่ ไฟคือพ่อแม่ ประเภทของไฟพระพุทธเจ้า แสดงไว้ในพุทธยอฺคคิสูตรว่ามี ๗ ประเภทคือ ไฟคือราคะ, ไฟคือโทสะ, ไฟคือโมหะ, ไฟคือบุคคลผู้ควรบูชา, ไฟคือผู้อาศัยอยู่ในเรือน ได้แก่ ลูก หรือภริยา, ไฟคือบุคคลผู้ควรรับทักษิณา ได้แก่ สมณพราหมณ์, และไฟที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้ศึกษาวิจัยหมายเอา เฉพาะไฟคือบุคคลผู้ควรบูชา ได้แก่ พ่อแม่ เท่านั้น

พ่อแม่เชื่อว่าเป็นผู้สมควรรับสักการะบูชาเช่นข้าวน้ำที่ลูกนำมาบูชา เพราะพ่อแม่เป็นบุคคลผู้มีอุปการะแก่ลูกเป็นอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันก็เชื่อว่าเป็นอาหุเนยฺยคฺคิของลูกด้วย เพราะพ่อแม่เชื่อว่าเป็นไฟที่สามารถให้ทั้งคุณและโทษแก่ลูกของตนคือทำให้ชีวิตของลูกผู้ปฏิบัติชอบในตนมีแต่ความเจริญงอกงามด้วยลาภ ยศ สุข สรรเสริญในโลกนี้และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็เป็นเหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แต่ถ้าลูกคนใดปฏิบัติผิดในพ่อแม่ยอมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของลูกคนนั้นมีแต่ความเดือดร้อนวุ่นวายเช่นทำให้เสื่อมจากลาภ ยศ สุข สรรเสริญในโลกนี้ และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็เป็นเหตุให้ไปเกิดในนรก

การที่ลูกผู้ปฏิบัติผิดในพ่อแม่แล้วเกิดความเดือดร้อนวุ่นวายหรือเสื่อมจากลาภ ยศ สุข สรรเสริญทั้งในโลกนี้และโลกหน้านั้น พ่อแม่มิได้เป็นผู้กระทำไ้โดยตรงเป็นเพียงเหตุปัจจัยแห่งการตามเผาคือผลของความชั่วที่ลูกได้กระทำต่อพ่อแม่เป็นเหตุให้ปรากฏขึ้น ดังนั้น พ่อแม่จึงเชื่อว่าเป็นอาหุเนยฺยคฺคิของลูก เพราะเป็นเหตุแห่งการตามเผาลูกผู้ปฏิบัติผิดในตน

๓.๖ ฐานะแห่งความเป็นบุพพการี

คำว่า บุพพะ มีความหมายดังได้กล่าวไว้แล้ว ส่วนคำว่า การี แปลว่า การกระทำ หรือผู้กระทำเป็นปกติ ดังนั้น คำว่า บุพพการี จึงแปลว่า ผู้กระทำไว้ก่อน หมายถึง ผู้มีปกติกระทำอุปการะไว้ก่อน ได้แก่ พ่อแม่

พ่อแม่เชื่อว่าเป็นบุพพการีของลูก เพราะเป็นผู้กระทำอุปการะแก่ลูกไว้ก่อนโดยไม่คำนึงว่าลูกจะทำการตอบแทนคุณของตนหรือไม่ การกระทำอุปการะแก่ลูกไว้ก่อนของพ่อแม่ ย่อมปรากฏชัดด้วยทาน ๒ อย่างคือ อามิสทานและธรรมทาน อามิสทาน ย่อมปรากฏด้วยการนำสิ่งที่เป็นความสุขเข้าไปให้แก่ลูกและนำความทุกข์ของลูกออกไปตั้งแต่วันที่ลูกถือกำเนิด

เกิดมา ส่วนธรรมทานย่อมปรากฏด้วยการตามสั่งสอนว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำตั้งแต่เวลาที่ลูกเติบโตใหญ่รู้เดียงสา ดังนั้น พ่อแม่จึงเชื่อว่าเป็นบุพการีของลูกด้วยเหตุดังกล่าว

๓.๘ ฐานะแห่งความเป็นบุคคลผู้หาได้ยาก

ความเป็นบุคคลผู้หาได้ยากในโลกมีประเภทต่างๆ ดังนี้ บุคคลผู้หาได้ยากในโลก ๒ ประเภทคือ บุพการี ได้แก่ พ่อแม่ กตัญญูทเวที ได้แก่ ลูก, บุคคลผู้หาได้ยากในโลก ๓ ประเภทคือ ความปรากฏขึ้นแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าประกาศไว้แล้ว, และกตัญญูทเวทีบุคคล, บุคคลผู้หาได้ยากในโลก ๕ ประเภทคือ ความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า, บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าประกาศไว้แล้ว, บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ซึ่งผู้อื่นแสดงแล้ว, บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้ซึ่งผู้อื่นแสดงแล้วเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้ศึกษาวิจัยหมายเอาเฉพาะบุคคลผู้หาได้ยากในโลก ๒ ประเภทคือ บุพการีและกตัญญูทเวที พ่อแม่เชื่อว่าเป็นบุพการี เพราะกระทำอุปการะแก่ลูกไว้ก่อน ส่วนลูกเชื่อว่ากตัญญูทเวที เพราะรู้อุปการะคุณของพ่อแม่แล้วทำการตอบแทนในภายหลัง

พ่อแม่เชื่อว่าเป็นบุคคลผู้หาได้ยากของลูกเพราะเป็นผู้ถูกค้นหาครอบงำจึงทำให้เกิดความคิดอย่างนี้ว่า ลูกจะต้องทำการตอบแทนคุณของเรา ความคิดเช่นนั้นจัดเป็นความคิดที่ไม่บริสุทธิ์เพราะการกระทำอุปการะไว้ก่อนของพ่อแม่มิได้หมายความว่าทำอุปการะไว้ก่อนเพื่อต้องการให้ลูกกระทำการตอบแทนคุณของตนแต่การกระทำอุปการะไว้ก่อนของพ่อแม่ทำเพราะเป็นหน้าที่ของพ่อแม่โดยตรงแม้ว่าเมื่อลูกเติบโตใหญ่หาเลี้ยงชีพได้แล้วจะไม่ทำการตอบแทนคุณของตนก็ตามที่ ดังนั้น พ่อแม่จึงเชื่อว่าเป็นบุคคลผู้หาได้ยากของลูกเพราะถูกความคิดที่อิงอาศัยค้นหาเข้าครอบงำจึงเป็นเหตุให้การกระทำหน้าที่ในความเป็นพ่อแม่ไม่สมบูรณ์แบบ

ส่วนลูกเชื่อว่าเป็นบุคคลผู้หาได้ยากของพ่อแม่เพราะถูกอวิชชาได้แก่ความไม่รู้เข้าครอบงำคือไม่สามารถสำนึกถึงอุปการะคุณของพ่อแม่ได้ ดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย หมู่สัตว์ที่เกื้อกูลพ่อแม่มีจำนวนน้อย ดังนี้”

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้เลิศกว่าใครในโลกทั้ง ๓ ย่อมเสด็จอุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เหล่าสรรพสัตว์ได้ยากอันใด พ่อแม่ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมอันเป็นเครื่องสงเคราะห์ลูกย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ลูกก็หา

ได้ยากฉนั้น ในวิทยานิพนธ์นี้จึงสรุปได้ว่า ฐานะของพ่อกับแม่ มีความเป็นพรหมเป็นต้นที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีเช่นพระไตรปิฎก เมื่อกล่าวโดยคุณธรรมแล้วย่อมไม่มีความแตกต่างสำหรับลูก ในความเป็นพ่อก็มีการยังลูกให้เกิดเป็นลักษณะ มีการเลี้ยงดูลูกเป็นรส มีความผูกพันกับลูกเป็นเครื่องปรากฏ และมีความรักในลูกเป็นที่ตั้งอันใด ความเป็นแม่ย่อมปรากฏฉนั้น

จบบทที่ ๓

บทที่ ๔

พ่อตัวอย่างในวรรณคดีบาลี

ความที่พ่อเป็นผู้มีพระคุณต่อลูกไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าแม่ผู้ศึกษาวิจัยได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ และ ๓ เพราะฉนั้น ในบทนี้จะกล่าวถึงพ่อตัวอย่างเช่นพระเวสสันดรที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีอันมีพระไตรปิฎกเป็นต้นโดยย่อดังนี้

๔.๑ เรื่องพระเวสสันดร

เรื่องพระเวสสันดร เป็นเรื่องที่แสดงถึงการเสียสละอย่างยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรคือ การบริจาคลูกทั้ง ๒ ได้แก่ กัณหาและชาลี ให้กับพราหมณ์ชุกเพื่อบำเพ็ญทานบารมีของตนให้เต็มบริบูรณ์ การบริจาคลูกน้อยทั้ง ๒ ให้กับชุกเป็นเพราะพระองค์ไม่มีความรักในลูกน้อยก็หามิได้ แต่ตรงกันข้ามพระองค์มีจิตคิดรักและห่วงใยลูกน้อยทั้ง ๒ เป็นอย่างมากถึงกับแอบเข้าไปร้องไห้ในศาลาและคิดที่จะฆ่าชุกทั้งเพื่อนำลูกทั้ง ๒ กลับคืนมา

แต่พระองค์ก็ไม่ทำเช่นนั้น เพราะคำนึงถึงเหตุ ๒ ประการคือ ขอให้ทานบารมีของเราจงอย่าเสื่อม และขอให้พระเจ้าปุ๋มจงช่วยปลดเปลื้องลูกน้อยทั้ง ๒ จากพราหมณ์ชุก ดังนั้น ความรักในลูกน้อยทั้ง ๒ ของพระเวสสันดรจึงเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ยากที่จะหาใครเสมอเหมือน เพราะว่าแม้พระองค์จะรักลูกมากสักปานใด แต่เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ที่ผู้อื่นจะได้รับ พระองค์จึงยอมตรอมตรมระทมอุราเสียเอง เพราะฉะนั้น การบริจาคลูกของพระเวสสันดรจึงเป็นการบริจาคเพื่อสร้างทานบารมีให้สมบูรณ์และเพื่อให้ลูกน้อยได้กลับไปยังถิ่นฐานบ้านเมืองของพระเจ้าปุ๋มมิได้บริจาคเพราะรังเกียจลูกแต่ประการใด

๔.๒ เรื่องพระพุทธรเจ้า

เรื่องพระพุทธรเจ้า เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของพ่อคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีต่อพระราหุลกุมารผู้เป็นลูกด้วยการให้ลูกดำรงตนตั้งมั่นอยู่ในอริยทรัพย์อันเป็นทรัพย์ที่ประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งปวง

๔.๓ เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ

เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของพระเจ้าสุทโธทนะที่มีต่อเจ้าชายสิทธัตถะผู้เป็นพระโอรสโดยมีพระประสงค์จะให้พระโอรสเป็นผู้สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระองค์แต่เมื่อพระโอรสเสด็จออกผนวชจึงทำให้พระองค์ทรงโทมนัสเป็นอย่างยิ่ง

๔.๔ เรื่องพระเจ้าพิมพิสาร

เรื่องพระเจ้าพิมพิสาร เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของพระเจ้าพิมพิสารที่มีต่อพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นพระโอรสถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงทราบว่าพระโอรสที่ประสูติมาแล้วจะเป็นศัตรูต่อพระองค์แต่พระองค์ก็ทรงให้พระโอรสได้มีโอกาสประสูติออกมาอย่างปลอดภัย

๔.๕ เรื่องพระเจ้าอชาตศัตรู

เรื่องพระเจ้าอชาตศัตรู เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของพระเจ้าอชาตศัตรูที่มีต่อพระโอรสกับความรักที่พระองค์มีต่อพระราชบิดาคือพระเจ้าพิมพิสาร กว่าที่พระองค์จะทรง

ทราบว่าพระราชบิดามีความรักให้กับพระองค์มากขนาดไหนก็กลายเป็นวันที่สายไปสำหรับพระองค์เพราะในวันที่พระเทวีของพระองค์ให้ประสูติกาลพระโอรสแก่พระองค์นั้นทำให้พระองค์ทรงทราบว่าผู้ที่ เป็นพ่อมีความรักในลูกมากขนาดไหน แต่เมื่อทรงระลึกได้ถึงความรักของพระราชบิดาที่มีให้กับพระองค์ก็เป็นการสายเกินไปที่จะมีโอกาสดำเนินโทษความผิดกับพระราชบิดา เพราะพระราชบิดาได้สิ้นพระชนม์เสียแล้ว

๔.๖ เรื่องธัญชัยเศรษฐี

เรื่องธัญชัยเศรษฐี เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของธัญชัยเศรษฐีที่มีต่อลูกสาว คือนางวิสาขผู้กำลังจะไปอยู่ในตระกูลของสามีด้วยการให้โอวาท ๑๐ ข้อ เช่นไฟในอย่า นำออก ไฟนอกอย่า นำเข้า เมื่อนางวิสาขไปอยู่ในตระกูลของสามีแล้วก็อาศัยโอวาททั้ง ๑๐ ข้อที่ผู้เป็นพ่อมอบให้นั้นเป็นอุบายในการสร้างความผาสุกให้เกิดขึ้นแก่คนในครอบครัวของสามี

๔.๗ เรื่องอนันทเศรษฐี

เรื่องอนันทเศรษฐี เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของพ่อที่มีต่อลูกแบบผิดคือ ท่านอนันทเศรษฐีได้สอนลูกชายของตนที่ชื่อว่า มุลสิริ ให้เป็นคนตระหนี่ ไม่ให้บริจจาคทาน เพราะเกรงว่าทรัพย์สมบัติในตระกูลของตนจะหมดสิ้นไป

๔.๘ เรื่องโตทยพราหมณ์

เรื่องโตทยพราหมณ์ เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของพ่อที่รักลูกแบบผิดคือท่านโตทยพราหมณ์ได้สอนลูกของตนที่ชื่อว่า สุภมาณพ ให้เป็นคนตระหนี่ ไม่ให้บริจจาคทาน เพราะเกรงว่าทรัพย์สมบัติในตระกูลของตนจะหมดสิ้นไป

๔.๙ เรื่องอทินนปุพพพราหมณ์

เรื่องอทินนปุพพพราหมณ์ เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักของพ่อที่มีต่อลูกแบบผิดคือ อทินนปุพพพราหมณ์นั้น เมื่อลูกชายของตนที่ชื่อว่า มณฑกฤตพิชัยแทนที่จะหาหมอมารักษาอาการป่วยของลูกแต่กลับนำลูกไปนอนทิ้งไว้ที่ระเบียงนอกบ้านจนลูกเสียชีวิตในที่สุด

๔.๑๐ เรื่องพระเจ้าอโศกมหาราช

เรื่องพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นเรื่องที่แสดงถึงความรักอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอโศกที่มีให้กับพระโอรสคือพระมหินทะและพระธิดาคือพระนางสังฆมิตตาด้วยการให้พระโอรสและพระธิดาดำรงตนอยู่ในอริยทรัพย์ซึ่งประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งปวงคือการบวช

๔.๑๑ คติธรรมที่ได้จากการศึกษาเรื่องพ่อ

คติธรรมที่ได้จากการศึกษาเรื่องพ่อกล่าวได้โดยสรุปดังนี้ บทบาทของพ่อที่มีต่อลูกย่อมปรากฏด้วยฐานะ ๕ ประการเช่นการห้ามไม่ให้ลูกทำความชั่ว ฐานะความเป็นพรหมเป็นต้นของพ่อเมื่อก้าวโดยคุณธรรมแล้วย่อมปรากฏแก่ลูกโดยไม่ต่างจากฐานะของแม่ ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อกับท่านกล่าวเป็นคำเปรียบเทียบไว้ว่า “ลูกเหมือนกับบ่วงที่คล้องคอ” เพราะทำให้พ่อมีความกังวลและห่วงใยลูกอยู่ตลอดเวลา ความรักของพ่อที่มีต่อลูกเป็นความรักที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรักของแม่ที่มีต่อลูก บางครั้งแม้มิใช่ลูกโดยกำเนิดของตน แต่ก็ให้ความรักและความเอาใจใส่เหมือนดังลูกที่เกิดจากอกตนเองดังเช่นที่พระเจ้าอภัยให้การเลี้ยงดูชีวิตกุมารผู้มีไช่สายโลหิตของตนจนเติบโตใหญ่และส่งผลให้ศึกษาศิลปวิทยาจนได้รับการขนานนามว่าบรมครูแห่งวงการแพทย์ ความรักความปรารถนาดีของพ่อที่มีต่อลูกเป็นความรักและความปรารถนาดีที่ยิ่งใหญ่เสมอเหมือนความรักของพระเจ้าพิมพิสารที่มีต่อลูกคืออชาตศัตรูกุมาร แม้ว่าพระองค์จะถูกลูกของตัวเองสั่งให้ทรมานพระองค์ด้วยวิธีการต่างๆ อย่างแสนสาหัส แต่พระองค์ก็ไม่นึกโกรธหรืออาฆาตแค้นลูกของพระองค์เลยแม้สักนิด

เมื่อพ่อทำการสงเคราะห์ลูกโดยธรรมอย่างนั้นชื่อว่าประพฤติดามสารณียธรรมคือหลักธรรมสำหรับเสริมสร้างความไม่วิาท ความสามัคคี ความเป็นหนึ่งในครวเรือน และชื่อว่าได้ที่พึ่งอันไดยากจากลูก พ่อผู้อยู่ครองเรือนเมื่อปรารถนาความผาสุกให้เกิดกับคนในครอบครัวพึงละธรรมที่ควรละเช่นอคติ ๔ อบายมุข ๖ และพึงประพฤติตามธรรมที่ควรประพฤติเช่นสติสัมปชัญญะ หิริโอตตปปะ สังคหัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ ความกตัญญูตเวที

ความรักใดๆ ในโลก เมื่อเทียบกับความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูกแล้ว ความรักของพ่อแม่เป็นความรักที่ยิ่งใหญ่เสมอ ดังคำที่กล่าวว่า “นตฺถิ ปฺตุตฺตมํ เปมํ : ความรักที่เสมอด้วยความรักลูกย่อมไม่มี”

จบบทที่ ๔

บทที่ ๕

ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องพ่อในวรรณคดีบาลีนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาเรื่องของพ่อที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นต้น ในส่วนที่ว่าด้วยความหมายของคำว่าพ่อ บทบาทของพ่อที่มีต่อภริยา บทบาทของพ่อที่มีต่อลูก พ่อผู้ยังลูกให้ตั้งอยู่ในคุณธรรม ฐานะของพ่อ และเรื่องตัวอย่างของพ่อที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี สรุปได้ดังนี้

๕.๑ ข้อสรุป

ความหมายของคำว่าพ่อทั้ง ๓ ศัพท์คือ ชนก ตาตะ และปีตา สรุปได้ว่า ชนก หมายถึง พ่อผู้ยังลูกให้เกิด ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาเป็นส่วนมาก ตาตะ หมายถึง พ่อผู้บำรุงเลี้ยงลูก ใช้เรียก ๓ ความหมายคือ เรียกพ่อ เรียกลูก และเรียกบุคคลอื่นด้วยความเคารพ ซึ่งความหมายที่นิยมใช้มากคือใช้เรียกลูก ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสสเช่นมงคลทีปนีโดยทั่วไป ปีตา หมายถึง พ่อผู้คุ้มครองรักษาลูก ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสสเช่นมิลินทปัญหาโดยทั่วไป คำว่า พ่อ ทั้ง ๓ ศัพท์มีความแตกต่างกันเพียงรูปศัพท์เท่านั้น แต่ในส่วนของเนื้อความแล้วมีความหมายเป็นเช่นเดียวกันคือ หมายถึง พ่อผู้ยังลูกให้เกิดและมีหน้าที่ในการบำรุงเลี้ยงลูกที่เกิดมาแล้วให้เจริญเติบโตอย่างปลอดภัย

สามี หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติในเรือนหรือผู้เลี้ยงดูภริยา ภริยา หมายถึง ผู้ที่สามีควรเลี้ยงดูด้วยการสงเคราะห์ด้วยฐานะ ๕ ประการ เช่นการยกย่องว่าเป็นภริยา ภริยาผู้ที่สามีสงเคราะห์ด้วยฐานะ ๕ ประการดังกล่าวแล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยฐานะ ๕ ประการ เช่นจัดการงานภายในครัวเรือนได้เรียบร้อย ถ้าสามีไม่ทำการสงเคราะห์ภริยาด้วยฐานะดังกล่าวแล้วภริยาย่อมดูหมิ่นสามีด้วยเหตุ ๘ ประการเช่นดูหมิ่นด้วยเรื่องฐานะ

ลูก ชื่อว่าเป็นที่พึงของพ่อแม่ในยามแก่ชรา พ่อแม่จึงปรารถนาลูกด้วยเหตุ ๕ ประการเช่นลูกที่เราเลี้ยงมาแล้วจักเลี้ยงเราตอบ ดังนั้น ลูกจึงควรเป็นคนกตัญญูทดแทนต่อพ่อ

แม่ด้วยการกระทำ ๕ อย่างเช่นบำรุงเลี้ยงตอบแทนท่านด้วยการบำรุงเลี้ยงทางกาย ได้แก่ การให้ปัจจัย ๔ เช่นข้าวน้ำ และการบำรุงเลี้ยงทางใจ ได้แก่ การไม่ทำให้พ่อแม่เสียใจ หรือการชักชวนให้พ่อแม่ได้บำเพ็ญบุญกุศล

พ่อแม่ถือว่าเป็นทิศเบื้องหน้าของลูกจึงต้องทำการสงเคราะห์ลูกด้วยฐานะ ๕ ประการ เช่นห้ามไม่ให้ลูกทำความชั่ว การสงเคราะห์ลูกด้วยวัตถุสิ่งของเรียกว่าอามิสสงเคราะห์ ส่วนการสงเคราะห์ลูกด้วยการให้ลูกดำรงตนอยู่ในความดีเช่นเรื่องอุรคชาดกที่พ่อสอนให้ลูกตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทในการบำเพ็ญบุญกุศลเรียกว่าธรรมสงเคราะห์ พ่อแม่ที่สงเคราะห์ลูกด้วยฐานะ ๕ ประการดังกล่าวได้ชื่อว่าประพฤติธรรมในลูกโดยชอบ

ฐานะความเป็นพรหมเป็นต้นของพ่อที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีเช่นพระไตรปิฎกสรุปได้ว่า พ่อได้รับการยกย่องประดุจว่าเป็นพรหมของลูกคู่กับแม่ แต่ต่างกันในการปฏิบัติหน้าที่ เพราะฉะนั้น พ่อแม่จึงมีความสำคัญต่อลูกเสมอกัน เหมือนคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า ลูกพึงวางแม่ไว้บนบ่าขวา วางพ่อไว้บนบ่าซ้ายแล้วประทับประคองปรนนิบัติ

พ่อตัวอย่างในวรรณคดีบาลี สรุปได้ว่า ความรักของพ่อที่มีต่อลูกมี ๒ ลักษณะคือ พ่อที่รักลูกด้วยเมตตาจิตเช่นเรื่องพระเวสสันดรและเรื่องพระพุทธเจ้า ส่วนพ่อที่รักลูกแบบผิดๆ คือสอนให้ลูกเป็นคนตระหนี่เช่นเรื่องอนันทเศรษฐี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องพ่อในวรรณคดีบาลีนี้สำเร็จลงด้วยดีแล้ว ผู้ศึกษาวิจัยจึงขอเสนอแนะแก่ท่านผู้มีความประสงค์จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีไว้ ๑ เรื่องคือ “การศึกษาเรื่องลูกในวรรณคดีบาลี” สืบต่อไป

จบบทที่ ๕

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระมหาสุคใจ สุขวฑฒโน (วงละคร)
เกิด	: วันศุกร์ ที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘
สถานที่เกิด	: ๒๗ หมู่ ๔ ต.ท่าบุญมี อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ ๒๗๖ หมู่ ๖ ต.ท่าตะเกียบ อ.ท่าตะเกียบ จ.ฉะเชิงเทรา ๒๔๑๖๐
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๓๒ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านหนองประโยชน์ อ.ท่าตะเกียบ จ.ฉะเชิงเทรา พ.ศ. ๒๕๓๔ นักธรรมชั้นเอก, มัชฌิมอาภิธรรมมิกตริ์ สำนักเรียนวัดเกาะจันทร์ อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี พ.ศ. ๒๕๔๓เปรียญธรรม ๗ ประโยค สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๕ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รุ่นที่ ๔๗/ ๒๕๔๕ สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะครุศาสตร์ ม.มจร.
อุปสมบท	: วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๘
สังกัด	: วัดระฆังโฆสิตาราม คณะ ๘ ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐ โทร. ๐-๒๔๑๒-๐๕๕๔, ๐๕๕-๒๕๒-๓๓๒๑, ๐๕๓-๖๑๘-๑๘๐๖
หน้าที่	: พ.ศ. ๒๕๓๕ - ปัจจุบัน กรรมการตรวจข้อสอบธรรมสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๔๐ - ปัจจุบัน ครูสอนพระปริยัติธรรม ประจำสำนักเรียน

วัดระฆังโฆสิตาราม

พ.ศ. ๒๕๔๓ - ปัจจุบัน ครูสอนศีลธรรมประจำโรงเรียนสตรีวัด
ระฆัง

พ.ศ. ๒๕๔๓ - ปัจจุบัน เลขานุการเจ้าคณะเขตบางกอกน้อย

เข้าศึกษา : ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๔๖

สำเร็จการศึกษา : ๔ เมษายน ๒๕๕๐

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดระฆังโฆสิตาราม คณะ ๘ ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐ โทร. ๐-๒๔๑๒-๐๕๕๔,
๐๘๕-๒๕๒-๓๓๒๑, ๐๘๓-๖๑๘-๑๘๐๖